

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav etnologie

Disertační práce

Mgr. Filip Tesař

Antropologie albánských povstání po roce 1981

Anthropology of Albanian Insurgencies after 1981

prof. PhDr. Leoš Šatava, CSc.

2021

Poděkování

Chci poděkovat svému školiteli, profesoru Leoši Šatavovi, který mi byl pokaždé ochotně nápomocen v potřebnou chvíli od doby, kdy jsem se začal zajímat o Balkán. Byl prvním, kdo mne s Balkánem seznámil. Uvolil se vést mou bakalářskou i magisterskou práci a po mnoha letech, navzdory zkušenosti s mým chaotickým přístupem ke studiu, rovněž tuto disertaci. Načerpal jsem od něj mnoho cenných vědomostí i zkušeností. Děkuji rovněž profesoru Františku Vrhelovi, který mi byl vždy nápomocen, po celou dobu mých studií, magisterským i doktorským. Předal mi spoustu cenných vlastních vědomostí, zkušenosti i rad. Bez něj bych nedošel tam, kde jsem. A děkuji také docentu Marku Jakoubkovi za neobyčejnou vstřícnost a trpělivost s mým doktorským studiem. Za cenné rady a mnohé zkušenosti a vědomosti, které mi nesobecky předal, děkuji svému dlouholetému příteli a kolegovi Radanu Haluzíkovi.

Moje milovaná žena Jiřina byla po celou dobu nesmírně trpělivá a podporovala mě, přestože se sepisování disertace podepisovalo na našem rodinném životě. Děkuji za mnohaletou podporu i mým rodičům, Janě a Ondřeji Tesařovým. Za velké pochopení děkuji našim dětem Daniele, Filipovi a Štěpánovi, kteří mi i v útlém věku dopřávali čas, který bych mohl věnovat jim.

Za ochotnou pomoc se získáváním materiálu děkuji českým diplomatům Josefu Brožovi a Janě Kálman. Během mých studijních pobytů mi ochotně poskytovala zázemí česká velvyslanectví v Prištině, Skopji, Bělehradě i jinde. Velkou podporu mi v zaměstnání poskytovala moje nadřízená, chorvatská velvyslankyně Ljiljana Pancirov. Moje terénní pobyty na Kosovu, v Makedonii, Srbsku, Albánii i jinde by nebyly možné bez přispění spousty místních obyvatel a novinářů, kteří, ač sami v životě často těžce zkoušení, se se mnou tak často dělili o střechu nad hlavou a jídlo, a od kterých jsem načerpal množství informací. Prosím, přijměte mé díky.

Prohlašuji, že jsem disertační práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Abstrakt

Práce rozebírá kvantitativně i kvalitativně na mikro-úrovni činnost povstaleckých skupin a organizací operujících mezi Albánci na Kosovu, v Makedonii a v jižním Srbsku v rozmezí 1981-2010, zejména formou terorismu a guerrillového válčení. Největší pozornost je věnována Osvobozené armádě Kosova (UÇK). Na základě toho práce předkládá empiricky měřitelný teoretický model společenské mobilizace do násilné kolektivní akce. Model, jehož základním cílem je vysvětlit tzv. problém černého pasažéra ve vysoce riskantní kolektivní akci, se skládá ze čtyř tezí: 1. Násilí napomáhá udržet vnitřní soudržnost podzemní skupiny, změnit postoje veřejnosti, přitáhnout nováčky a přesvědčit potenciální dárce o smysluplnosti finančního přispění. 2. Problém černých pasažérů v kolektivní akci je oslaben v okamžiku, kdy se hrozba ze strany státu a příležitosti vyrovnávají a účastníci získají subjektivní pocit bezpečí mezi množstvím dalších. 3. Otevřené povstání se územím nešíří plošně, ale v geografických shlucích kolem vybraných ohnisek. 4. V počáteční fázi otevřeného povstání převládá samoorganizovanost, většina nováčků se do něj zapojuje kvůli vyhlídkám na řešení své osobní životní situace. Samoorganizací vzniká síť vzájemně si důvěřujících, vysoce motivovaných lidí, kteří se do povstání zapojují mezi prvními a zejména v ohnisku propuknutí povstání. Ta začne povstání řídit, zatímco postupně vzniká formální organizace. Vedle toho práce přináší doprovodné závěry o malém vlivu politické angažovanosti, o kolísajícím vlivu vzdělání a o vlivu biografické dostupnosti v kontextu osobní chudoby na zapojení do otevřeného povstání, a dále závěry týkající se „svezení načerno“ (free riding) různých společenských skupin a o zapojení žen do otevřeného povstání.

Klíčová slova

povstání, Albánci, kolektivní akce, společenská mobilizace, problém černých pasažérů, terorismus, guerrilla, UÇK, Kosovo, Makedonie, jižní Srbsko

Abstract

Presented work analyzes quantitatively and qualitatively at the micro-level the activities of insurgent groups and organizations that were operating among Albanians in Kosovo, Macedonia and South Serbia during 1981-2010, particularly in the form of terrorism and guerrilla warfare. Major attention is paid to the Kosovo Liberation Army (KLA). Based on it, the work presents an empirically measurable theoretical model of social mobilization into violent collective action. The model, whose basic goal is to explain the so-called free-rider problem in a high-risk collective action, consists of four theses: 1. Violence helps maintain the internal cohesion of the clandestine group, change public attitudes, attract new recruits and convince potential donors of the meaningfulness of financial contributions. 2. The problem of free-riding in collective action is weakened when the threat posed by the state and opportunities became balanced, and participants will get the subjective feeling of safety among large numbers of others. 3. Open insurgencies do not spread evenly across the country, but in geographical clusters around selected epicenters. 4. In the initial phase of an open insurgency, self-organization prevails, with most new recruits joining it due to the prospects of resolving their personal life situation. The self-organization creates a network of mutually trusting, highly motivated people who are involved in the insurgency among the first and especially in the epicenter of the outbreak of the insurgency. This network begins to lead the insurgency, while a formal organization gradually emerges. In addition, this work provides accompanying conclusions about the small impact of political engagement, the fluctuating impact of education and the impact of biographical availability in the context of personal poverty on participation in open insurgency, as well as conclusions on "free riding" of various social groups and the involvement of women in an open insurgency."

Keywords

insurgency, Albanians, collective action, social mobilization, the free-rider problem, terrorism, guerrilla, KLA, Kosovo, Macedonia, South Serbia

OBSAH

OBSAH	6
Seznam tabulek	7
Seznam grafů	8
I. ÚVOD	13
I.1 Pravopisná poznámka.....	14
I.2 Předmluva.....	15
I.3 Výzkumná otázka.....	24
I.4 Dosavadní výzkum.....	30
I.5 Nejpalčivější problémy	36
I.6 Přístup a metodologie	40
I.7 Seznam povstaleckých skupin	45
I.8 Vymezení tématu a pojmů.....	54
I. 9 Výchozí otázka: narkomafie nebo nacionalismus?	99
II. KOMUNIKACE NÁSILÍM	119
II.1 Společná vražda je víc než dobrá organizace	120
II.2 Dělaží peníze zbraně, nebo zbraně peníze?.....	139
III. PARADOX POVSTÁNÍ.....	155
III.1 Proč se nebát?	156
III.2 Kde to začalo?	167
IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ	194
IV.1 Mobilizační potenciál a předchozí politická zkušenost	195
IV.2 Klany, „klany“ a kmeny	202
IV.3 Marxistická ideologie jako základna k mobilizaci?	209
IV.4 Mikromobilizace a agenti povstání.....	216
IV.5 Podle jména poznáš bratra?.....	232
IV.6 Povstání jako sociální strategie.....	255
IV.7 Ze spiknutí k povstání	279
V. ZÁVĚRY	291
V.1 Shrnutí závěrů a co z výše napsaného vyplývá pro <i>counterinsurgency</i> ?.....	292
V.2 Shrnutí teoretických hypotéz	306
V.3 Sumarizace přínosů práce	310
Bibliografie	312

Seznam tabulek

Tabulka 1. Seznam povstaleckých skupin zařazených do mého výzkumu	46
Tabulka 2. Počty bojovníků, vlastních a protivníkových padlých, maximální rozloha kontrolovaného území, doba trvání aktivity a výdaje jednotlivých povstaleckých organizací	141
Tabulka 3. Výzbroj organizací, které nedospěly k otevřenému povstání	143
Tabulka 4. Podíl počtu vlastních padlých a nových rekrutů UÇK za uplynulé dny	161
Tabulka 5. Podíl počtu vlastních padlých a nových rekrutů FARK za uplynulé dny	162
Tabulka 6. Podíl počtu vlastních padlých a nových rekrutů UÇPMB za uplynulé dny	163
Tabulka 7. Podíl počtu vlastních padlých a nových rekrutů UÇKomb za uplynulé dny	164
Tabulka 8. Průměrná vzdálenost bydlíšť povstalců od epicentra v km	176
Tabulka 9. Průměrná vzdálenost bydlíšť povstalců od epicentra v km, s velkými městy vykázanými zvlášť	177
Tabulka 10. Počet obyvatel kosovských měst v roce 1991	179
Tabulka 11. Podíl členů UÇK v obci podle intenzity zapojení v poměru ke vzdálenosti od epicentra	180
Tabulka 12. Původní skupina Adema Jashariho, zhruba do roku 1995	206
Tabulka 13. Názvy jednotek UÇK, UÇPMB, UÇKomb a AKSH	215
Tabulka 14. Zastoupení profesních kategorií povstalců v porovnání s jejich zastoupením mezi padlými	230
Tabulka 15. Národní, albánská a muslimská jména mezi různými kategoriemi padlých	241
Tabulka 16. Snížení výměry půdy na hlavu a změna struktury obyvatelstva v okrese Deçani/Dečani, 1961–1991	261

Seznam grafů

Graf 1. Kumulativní počet ztrát UČKomb a makedonských ozbrojených sil od počátku dubna 2001	96
Graf 2. Hypotetická projekce bojových ztrát v Makedonii při stejné průměrné intenzitě bojů	97
Graf 3. Vztah mezi počtem obětí útoků a početností skupiny	120
Graf 4. Vztah mezi náklady ozbrojeného boje, počtem obětí a početním stavem skupiny	121
Graf 5. Poměr podílu odhalených členů hnutí a zabitých ozbrojených protivníků (všechny skupiny)	123
Graf 6. Skupiny, kterým se podařilo zabít ozbrojené protivníky	124
Graf 7. Skupiny, které útočily na ozbrojené protivníky s cílem zabít	124
Graf 8. Skupiny, které na ozbrojené protivníky útočily symbolicky (včetně skupiny Fronti)	125
Graf 9. Skupiny, které na ozbrojené protivníky útočily symbolicky (bez skupiny Fronti)	125
Graf 10. Organizace kombinující politickou agitaci s přípravou na celonárodní povstání	126
Graf 11. Teroristické útoky a přliv nováčků	130
Graf 12. Guerrillové útoky a přliv nováčků	130
Graf 13. Symbolické útoky a přliv nováčků	131
Graf 14. Smrtelné útoky a přliv nováčků	131
Graf 15. Symbolické guerrillové útoky a přliv nováčků	131
Graf 16. Smrtelné guerrillové útoky a přliv nováčků	131
Graf 17. Přliv nováčků u skupin, u nichž teroristické útoky tvořily 50% a více útoků	132
Graf 18. Přliv nováčků u skupin, u nichž teroristické útoky tvořily 49% a méně útoků	132
Graf 19. Všechny útoky a přliv nováčků (bez UČK v období listopad-prosinec 1997)	133
Graf 20. Všechny útoky a přliv nováčků	133
Graf 21. Teroristické útoky a přliv nováčků (bez UČK v období listopad-prosinec 1997)	134
Graf 22. Guerrillové útoky a přliv nováčků (bez UČK v období listopad-prosinec 1997)	134
Graf 23. Symbolické útoky a přliv nováčků (bez UČK v období listopad-prosinec 1997)	134
Graf 24. Smrtelné útoky a přliv nováčků (bez UČK v období listopad-prosinec 1997)	134
Graf 25. Symbolické guerrillové útoky a přliv nováčků (bez UČK v období listopad-prosinec 1997)	134
Graf 26. Smrtelné guerrillové útoky a přliv nováčků (bez UČK v období listopad-prosinec 1997)	135
Graf 27. Přliv nováčků do UČK a všechny útoky	136
Graf 28. Kumulativní počet členů UČK a kumulativní počet útoků	136
Graf 29. Přliv nováčků do AKSH a všechny útoky	137
Graf 30. Kumulativní počet členů AKSH a kumulativní počet útoků	137
Graf 31. Počet padlých bojovníků a ozbrojených protivníků, a maximální rozloha území kontrolovaného povstaleckými organizacemi	142
Graf 32. Výdaje v poměru k počtu bojovníků	144
Graf 33. Výdaje v poměru k nárůstu počtu bojovníků za sledované období	144
Graf 34. Výdaje v poměru k počtu zabitých protivníků	144
Graf 35. Výdaje v poměru k maximální rozloze kontrolovaného území	144

Graf 36. Výdaje v přepočtu na měsíc v poměru k počtu bojovníků	145
Graf 37. Výdaje v přepočtu na měsíc v poměru k nárůstu počtu bojovníků za sledované období	145
Graf 38. Výdaje v přepočtu na měsíc poměru k počtu zabitých protivníků	145
Graf 39. Výdaje v přepočtu na měsíc v poměru k maximální rozloze kontrolovaného území	145
Graf 40. Výdaje v přepočtu na bojovníka v poměru k počtu bojovníků	145
Graf 41. Výdaje v přepočtu na bojovníka k nárůstu počtu bojovníků za sledované období	145
Graf 42. Výdaje v přepočtu na bojovníka poměru k počtu zabitých protivníků	146
Graf 43. Výdaje v přepočtu na bojovníka k maximální rozloze kontrolovaného území	146
Graf 44. Výdaje v přepočtu na měsíc a na bojovníka v poměru k počtu bojovníků	146
Graf 45. Výdaje v přepočtu na měsíc a na bojovníka v poměru k nárůstu počtu bojovníků	146
Graf 46. Výdaje v přepočtu na měsíc a na bojovníka k počtu zabitých protivníků	146
Graf 47. Výdaje v přepočtu na měsíc a na bojovníka v poměru k maximální rozloze území	146
Graf 48. Fund-raising v poměru k počtu bojovníků	147
Graf 49. Fund-raising v poměru k nárůstu počtu bojovníků	147
Graf 50. Fund-raising v poměru k počtu zabitých protivníků	147
Graf 51. Fund-raising v poměru k maximální rozloze kontrolovaného území	147
Graf 52. Fund-raising v přepočtu na měsíc v poměru k počtu bojovníků	148
Graf 53. Fund-raising v přepočtu na měsíc k nárůstu počtu bojovníků za sledované období	148
Graf 54. Fund-raising v přepočtu na měsíc poměru k počtu zabitých protivníků	148
Graf 55. Fund-raising v přepočtu na měsíc k maximální rozloze kontrolovaného území	148
Graf 56. Fund-raising v přepočtu na bojovníka v poměru k počtu bojovníků	148
Graf 57. Fund-raising v přepočtu na bojovníka k nárůstu počtu bojovníků za sledované období	148
Graf 58. Fund-raising v přepočtu na bojovníka poměru k počtu zabitých protivníků	149
Graf 59. Fund-raising v přepočtu na bojovníka k maximální rozloze kontrolovaného území	149
Graf 60. Fund-raising v přepočtu na měsíc a na bojovníka v poměru k počtu bojovníků	149
Graf 61. Fund-raising v přepočtu na měsíc a na bojovníka v poměru k nárůstu počtu bojovníků	149
Graf 62. Fund-raising v přepočtu na měsíc a na bojovníka k počtu zabitých protivníků	149
Graf 63. Fund-raising v přepočtu na měsíc a na bojovníka v poměru k maximální rozloze území	149
Graf 64. Vztah maximálního počtu bojovníků k počtu zabitých protivníků, celkovému objemu peněz, kterými organizace disponovala, a maximální rozloze jí kontrolovaného území	151
Graf 65. Vztah počtu zabitých protivníků k počtu bojovníků, celkovému objemu peněz, kterým organizace disponovala, a maximální rozloze jí kontrolovaného území	152
Graf 66. Nárůst počtu bojovníků UČK od první ozbrojené akce do skončení války	156
Graf 67. Nárůst počtu bojovníků UČK od první ozbrojené akce do počátku roku 1998	157
Graf 68. Nárůst počtu bojovníků FARK od vzniku do skončení války	158
Graf 69. Nárůst počtu bojovníků UČPMB od vzniku do skončení války	158
Graf 70. Nárůst počtu bojovníků UČKOMB od vzniku do skončení války	159
Graf 71. Podíl počtu vlastních padlých a nových rekrutů UČK za uplynulé dny a zlomová událost	161
Graf 72. Podíl počtu vlastních padlých a nových rekrutů FARK za uplynulé dny a zlomová událost	162

Graf 73. Podíl počtu vlastních padlých a nových rekrutů UÇPMB za uplynulé dny a zlomová událost	163
Graf 74. Podíl počtu vlastních padlých a nových rekrutů UÇKomb za uplynulé dny a zlomová událost	164
Graf 75. Podíl počtu vlastních padlých a nováčků u UÇK	166
Graf 76. Podíl počtu vlastních padlých a nováčků u FARK	166
Graf 77. Podíl počtu vlastních padlých a nováčků u UÇPMB	166
Graf 78. Podíl počtu vlastních padlých a nováčků u UÇKomb	166
Graf 79. Podíl všech členů UÇK v obci v poměru ke vzdálenosti od epicentra	173
Graf 80. Podíl bojujících (dočasně i trvale) členů UÇK v obci v poměru ke vzdálenosti od epicentra	175
Graf 81. Podíl trvale bojujících členů UÇK v obci v poměru ke vzdálenosti od epicentra	175
Graf 82. Podíl vysoce riskujících (padlý;ch a raněných) členů UÇK v obci v poměru ke vzdálenosti od epicentra	176
Graf 83. Průměrná vzdálenost bydlišť povstalců od epicentra v km	177
Graf 84. Průměrná vzdálenost bydlišť povstalců od epicentra v km s velkými městy vykázanými zvlášť	178
Graf 85. Padlí – brigády	181
Graf 86. Padlí – celá obec	181
Graf 87. Ranění – brigády	181
Graf 88. Ranění – celá obec	181
Graf 89. Veteráni – brigády	182
Graf 90. Veteráni – celá obec	182
Graf 91. Dočasní – brigády	182
Graf 92. Dočasní – celá obec	182
Graf 93. Nebojující – brigády	182
Graf 94. Nebojující – celá obec	182
Graf 95. Vysoce riskující – brigády	182
Graf 96. Vysoce riskující – celá obec	182
Graf 97. Stálí bojovníci – brigády	183
Graf 98. Stálí bojovníci – celá obec	183
Graf 99. Bojující – brigády	183
Graf 100. Bojující – celá obec	183
Graf 101. Všichni členové – brigády	183
Graf 102. Všichni členové – celá obec	183
Graf 103. Počty padlých a raněných v zóně Llapi	184
Graf 104. Vzájemný poměr počtů padlých a raněných v zóně Llapi	184
Graf 105. Zapojení podle intenzity vyjádřené jako procento z celkového počtu bojeschopných mužů v obci	185
Graf 106. Zapojení podle intenzity vyjádřené jako procento z celkového počtu členů UÇK v obci	185
Graf 107. Autochtonní povstání	186
Graf 108. Vnesená povstání ve fázi ofenzívy	186
Graf 109. Vnesená povstání ve fázi defenzívy	186
Graf 110. Vnesená povstání ve fázi reorganizace (příměří)	186
Graf 111. Podíl členů UÇK v závislosti na typu obce, 128. a 138. brigáda, absolutní čísla	187

Graf 112. Podíl členů UÇK v závislosti na typu obce, 128. a 138. brigáda	187
Graf 113. Podíl zahraničních členů UÇK, 128. a 138. brigáda, absolutní čísla, podle typu obce	189
Graf 114. Podíl zahraničních členů UÇK, 128. a 138. brigáda, absolutní čísla	189
Graf 115. Podíl zahraničních členů UÇK, 128. a 138. brigáda, ve srovnání s Kosovem	190
Graf 116. Politická angažovanost mezi padlými povstalci a jejich příbuznými na západním Kosovu, v jižním Srbsku a v Makedonii	198
Graf 117. Politická angažovanost mezi padlými povstalci a jejich příbuznými na západním Kosovu, v jižním Srbsku a v Makedonii po roce 1968	199
Graf 118. Politická angažovanost mezi padlými povstalci a jejich příbuznými na západním Kosovu, v jižním Srbsku a v Makedonii, bez zkušenosti z kosovské války a dalších válek po rozpadu Jugoslávie	199
Graf 119. Charakter politické angažovanosti padlých povstalců na západním Kosovu	200
Graf 120. Podíl druhů politické angažovanosti na západním Kosovu, v jižním Srbsku a v Makedonii	200
Graf 121. Podíl věkových kohort na mužském obyvatelstvu Kosova a podíl těchto kohort na členstvu UÇK	219
Graf 122. Vzdělání padlých na západním Kosovu, v jižním Srbsku a v Makedonii	221
Graf 123. Vzdělání padlých původem z Kosova, z jižního Srbska, z Makedonie a z Albánie: oblast úmrtí	222
Graf 124. Ženy s jednoduchými a dvojitými příjmeními a katoličky: městský původ	225
Graf 125. Ženy s jednoduchými a dvojitými příjmeními: padlé a ranené	225
Graf 126. Rozložení kategorií intenzity zapojení do povstání mezi různými kategoriemi členů UÇK	226
Graf 127. Kosovo: podíl bojovníků muslimské a katolické tradice v populaci	228
Graf 128. Západní Kosovo: podíl bojovníků muslimské a katolické v populaci	228
Graf 129. Západní Kosovo – velení: podíl bojovníků muslimské a katolické tradice v populaci	228
Graf 130. Osobní jména padlých	238
Graf 131. Vzdělání padlých s národními a albánskými jmény	238
Graf 132. Jména: UÇK, ženy s dvojitým příjmením	239
Graf 133. UÇK, podíl žen s dvojitým příjmením v ženách celkem	239
Graf 134. Jména: UÇK, ženy s jednoduchým příjmením	239
Graf 135. Jména: UÇK, muži	239
Graf 136. Jména. UÇK, speciální jednotky	239
Graf 137. Jména: UÇK, velení	239
Graf 138. Národní, albánská a muslimská jména mezi různými kategoriemi padlých	242
Graf 139. 131. brigáda, osobní jména	243
Graf 140. Narození od poloviny roku 1967 a padlí do příměří v roce 1998	246
Graf 141. Počet dní od začátku otevřeného povstání, resp. od připojení k UÇK do data úmrtí	246
Graf 142. Klastř Gillogjan: srovnání jmen padlých a padlých se známým datem zapojení do UÇK	246
Graf 143. Klastř Gillogjan: časový a geografický aspekt zapojení padlých do UÇK podle jmen	246
Graf 144. Osobní jména dobrovolníků-bojovníků a dobrovolníků-lékařů z Gjakovy ve srovnání s průměrem bojovníků UÇK z Gjakovy	250
Graf 145. Zastoupení osobních jmen u vybraných sociálních kategorií s různým vztahem k Srbům	251

Graf 146. Podíl nositelů vlasteneckých jmen u padlých bojovníků na západním Kosovu, u kterých jsou známy bližší údaje	257
Graf 147. Kvalifikace vs. chudoba, padlí na západním Kosovu, u kterých jsou známy bližší údaje	259
Graf 148. Strategie řešení životního standardu: studium vs. emigrace, padlí na záp. Kosovu s bližšími údaji	259
Graf 149. Klastř Gllogjan: podíl všech členů v poměru k výměře půdy, okolí 5–10 km od epicentra	263
Graf 150. Původ padlých na Kosovu, v jižním Srbsku a v Makedonii	269
Graf 151. Geografický původ domácích povstalců v jižním Srbsku a v Makedonii	269
Graf 152. Vzdělání padlých v jižním Srbsku a v Makedonii podle geografických regionů a srovnání s populací jihosrbských Albánců v roce 2002	271
Graf 153. Srovnání geografického původu 49 domácích příslušníků 113. brigády UÇPMB	276
Graf 154. Srovnání sociálních kategorií padlých na záp. Kosovu, v jižním Srbsku a v Makedonii: pouze domácí	276
Graf 155. Srovnání životních strategií padlých na záp. Kosovu, v jižním Srbsku a v Makedonii: pouze domácí	276
Graf 156. Srovnání sociálních kategorií padlých na záp. Kosovu, v jižním Srbsku a v Makedonii: pouze zahraniční	277
Graf 157. Srovnání životních strategií padlých na záp. Kosovu, v jižním Srbsku a v Makedonii: pouze zahraniční	277
Graf 158. Biografická dostupnost všech padlých na západním Kosovu, v jižním Srbsku a v Makedonii (s přičtením paušální hodnoty nezaměstnanosti)	278
Graf 159. Vzdělání padlých na západním Kosovu, v jižním Srbsku a v Makedonii	280
Graf 160. Způsob, jakým noví adepti na západním Kosovu kontaktovali UÇK	284
Graf 161. Vzdělání padlých v jižním Srbsku a v Makedonii	289

I. ÚVOD

I.1 Pravopisná poznámka

Psát tento text jsem začal několik roků před historickou dohodou mezi Řeckem a Severní Makedonií o řešení letitého sporu o název bývalé jugoslávské republiky Makedonie, v níž se oba státy shodli na označení Severní Makedonie. Pro jednodušší čtení a pak také z důvodu, že se moje práce týká dění v severní Severní Makedonii, ponechal jsem tvar Makedonie. Vždy mám na mysli Severní Makedonii a nevyjadřuji tím ani nepodporuji jakékoli politické nároky nebo postoje Severní Makedonie vůči Řecku, nezpochybňuji existenci řecké Makedonie a nijak se nevyjadřuji k případnému vztahu Severní Makedonie ke starověké Makedonii.

Pro Kosovo používám v češtině zažitý tvar Kosovo, vycházející z původního srbského základu, ne poalbánštěný tvar Kosova. Při označení místa používám slovní spojení „na Kosovu“, vycházející z původního názvu Kosovo Pole (tedy „na K. Poli“), nikoli „v Kosovu.“ U místních názvů jsem se rozhodl řídit se převažujícím jazykem, na Kosovu je tedy píši v albánské podobě (a pro snazší čtení a skloňování v češtině v určitém tvaru), v Srbsku v srbské podobě a v Makedonii v makedonské. Ničím z uvedeného nevyjadřuji ani nepodporuji jakékoli politické nároky.

Albánská osobní jména přepisuji vždy v albánském tvaru.

O povstáních a občanských válkách se v akademické branži obvykle píše jako o hotové věci. Dochází k nim, propuknou, trvají, končí. Často se o nich píše jako svébytných entitách, existujících jakoby nezávisle na jednotlivcích. Pokud se navíc jedná o etnický konflikt, a takových je hodně, pocit odosobnění přitom dále posiluje, hovoří-li se v suprakategoriích – o etnických skupinách, které jako kdyby se násilí účastnily celé. Jedná se o typický příklad kolektivní akce, ale na zřeteli vlastně málokdy bývá kolektiv a děje uvnitř něho probíhající.

Rozhodně si nemyslím, že by to bylo tím, že by badatelé sami přistupovali k tématu neosobně a že by jim na předmětu jejich výzkumu nezáleželo. Naopak, zvláště z předmluv knih, které se snaží s tímto nadevše komplexním a mnohvrstevnatým fenoménem vyrovnat, je často znát, že jejich autorů se téma hluboce dotýká.¹ Shodou okolností jsem však byl k problému sám postaven více z pozice řadového člověka, který celek vnímá zevnitř, než z pozice vnějšího pozorovatele. Stalo se to díky shodě náhod: pocházel jsem z východní Evropy a v raných 90. letech jsem nebyl dvakrát důvěryhodný pro kolegy novináře a humanitární pracovníky ze Západu, takže jsem ani neměl možnost zapadnout do různorodé vrstvy

Neměl jsem peníze, zato jsem hovořil slovanským jazykem a mohl se snadno naučit plynně jiný slovanský jazyk. Pražský přízvuk, který mne v mé vlasti odmala hrozil prozradit, nebo zradit, zvláště na Moravě, má mnoho společného se sarajevským a pomohl mi v Bosně otevřít dveře. Mé jméno a příjmení působilo jako místní.

Strávil jsem celkem asi rok ve válčící Bosně a Hercegovině, z toho půl roku v době, kdy byl mnohostranný konflikt nejvyhrocenější, a dohromady několik měsíců v poválečné době. O něco méně času jsem strávil ve válečném a poválečném Chorvatsku a na Kosovu před povstáním, během něho i po něm. Snažil jsem se přitom přijít na to, co lidi žene do situací, kterých jsem byl svědkem. Na Kosovu jsem počátkem roku 1990 osobně sledoval nejen masovou mobilizaci v politických protestech, ale na vlastní kůži i zažil opojné emoce, které přináší pocit sounáležitosti s mnohohlavým tvorem, který masovou mobilizací vzniká. V pouličních bojích a zákopech Bosny jsem nahlédl do zvláštního pouta, které k sobě váže bojovníky, a to i po válce, jak jsem sám pocítil, když jsem po letech mluvil s těmi, kdo tenkrát byli na druhé straně, možná jen na metry od nás. Na dvou místech Bosny a Hercegoviny jsem uprostřed dění sledoval postupné vyostřování konfliktu, „kypící hrnec“,² který nakonec překypěl. Zblízka jsem sledoval jednání a motivace řady jednotlivců, nezřídka v měnící se situaci. Pozoroval jsem nejenom vojáky a bojovníky na jedné a civilisty na druhé straně, ale i předivo vztahů mezi nimi. Voják se navečer může stát nakrátko civilistou, civilisté se stávají vojáky, vojáci mohou na frontě střídat, jeden nebo dva týdny v zákopech, pak stejnou dobu obdělávat pole kolem domu. Vojáci mají rodiny, od kterých nebývají odděleni.

Člověk bojovat nezačne hned, je to výsledkem řady postupných rozhodnutí. Některá tato rozhodnutí jsem viděl. Viděl jsem tak i lidi, kteří střídali bojové formace – někteří, protože toužili bojovat víc, a jiní zas, protože hledali víc bezpečí. Žil jsem společně s lidmi, kteří se

¹ Za všechny MASON, T. David. *Caught in the Crossfire: Revolutions, Repression, and the Rational Peasant*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2004, s. vii-viii.

² HALUZÍK, Radan. *Proč jdou chlapi do války: Emoce a estetika u počátků etnických konfliktů*. Praha: Dokořán, 2018, s. 173-177.

chtěli bojování úplně vyhnout, i takovými, kteří se dobrovolně přihlásili do vznikající armády, aby z ní posléze dezertovali. Poznal jsem lidi, kteří chtěli schválně stát mezi dvěma nebo třemi stranami, protože odmítali konflikt a násilí, ale doplatili na to, protože postrádali ochranu, a co víc, byli nakonec podezřelí všem.

Na Balkán jsem se poprvé vydal vzápětí po bezprostřední zkušenosti se studentskou stávkou konce roku 1989. Stávka byla masovou, samoorganizovanou kolektivní akcí. Ale ne všichni ji prožívali stejně. Někteří jí žili dnem i nocí, hlavně ti ve středu dění. Ti rozhodovali, na samotném chodu stávky se ale podíleli hlavně slovně. Byli to jiní, kdo odpracoval to, co se dalo udělat jen fyzicky. A ti buď dřeli, nebo pravidelně odpracovávali to, co pokládali za potřebné, anebo se zapojili jen občas, podle nálady a času. Masa se jen bez jakéhokoli přispění vezla, mnozí se přidávali k masovým shromážděním, málokterí se vydávali na odvážné výpravy mimo univerzitní města, kde často osamocení čelili náladám jiné většiny a riskovali perzekuci někde, kde těžko mohli očekávat pomoc.

Všechno tohle se podílelo na tom, co mi postupem doby, kdy mi přestalo stačit reportérské angažmá a začal se hlouběji zajímat o etnické konflikty, začalo hlavou vrtat víc a víc. Viděl jsem a vnímal následky konfliktů, nejen mrtvé a zmrzačené, vyhnané a vykořeněné, ale i hospodářský rozvrat, klientelismus, korupci a šedou ekonomiku, mocenskou nerovnováhu a instrumentalizaci moci. Spolu s tím, jak padaly naděje na to, že konec válčení přinese i konec špatného a nový začátek, k nimž se mnozí během války upínali, jsem stále silněji pociťoval, že se ve svém uvažování musím vrátit k počátkům. Časem jsem stále silněji začínal vnímat bílou skvrnu, na kterou jsem nenacházel odpověď ani já sám, ani jsem ji v dostatečné míře nenašel u jiných. Máme tu čas, kdy je významná část společnosti naladěná na určitou notu, dokonce třeba i vyšla do ulic. Pak tu máme dobu, kdy už „to“ vypuklo, zbraně mají mnozí, válčí se, věci se od základu změnily. Jak ale jedno přešlo v to druhé? „Sklouzlo to tam „tak nějak samo“, jak nastiňuje Radan Haluzík ve své monografii, pátrající právě po odpovědi na otázku, proč se lidé v etnických konfliktech vydávají do boje, a v níž je příslušná podkapitola pojmenovaná „Co se to sakra vlastně stalo?“³ Tim Judah ve své knize o kosovské válce nazval podkapitolu pojednávající právě o tomto přerodu „We are all KLA now“⁴

Chuť připojit se k tlupě, která to nandá jiné tlupě, je latentně přítomna v lidech po celém světě, důkazů je bezpočet. Adrenalin dokáže divy a je pravdou, že patřičné naladění, vyvolané správnými myšlenkovými obrazy, ideovými vzory, ale také slovy, zvuky a pohyby dokáže člověka dostat do stavu, ve kterém přehlíží potenciální nebezpečí a věří, že kulka s jeho jménem není ještě ulitá, anebo alespoň, že po své smrti bude žít dál v srdcích a v obdivu přeživších, v písních a v legendách. Inter arma silent musae, avšak svůdné melodie a texty od Arménie po Zimbabwe pomáhaly a pomáhají takovou náladu vybudit.⁵ Jednotný zpět a jednotný pohyb slouží už po staletí k upevnění pocitu nezranitelnosti. Jedinec se cítí bezpečný v množství jiných, cítí se být součástí většího organismu, cítí, že jeho činy přesahují panující prostor a čas, jsou nadosobní, nadčasové. V rámci etnomuzikologie se poslední dobou rozvíjí

³ Haluzík, 2018, s. 264.

⁴ JUDAH, Tim. *Kosovo: War and Revenge*. New Haven: Yale University Press, 2000, s. 145-149.

⁵ ALAJAJI, Sylvia Angelique. *Music and the Armenian Diaspora: Searching for Home in Exile*. Bloomington: Indiana University Press, 2015, s. 42, 49, 101; MUSIYIWA, Mickias. The mobilization of popular music in the promotion of national unity in Zimbabwe. *Journal of Music Research in Africa*. 2008, 5(1), 11-29.

I. ÚVOD

zvláštní studium konfliktů.⁶ Píseň „Do You Hear the People Sing?“⁷ z muzikálu Les Misérables (Bídníci), tedy z fiktivní situace, se probudila do skutečného života, když se stala protestsongem svolávajícím do ulic demonstranty na Ukrajině, v Hongkongu či v Iráku.

Jenže praxe ukazuje, že málokdo se rád vystavuje v první linii a většina bývá raději, když se toho chopí někdo jiný. Boj není airsoftová střílečka. Na podzim 1992 jsem na místě sledoval, jak se kolem bosenského města Jajce, bráněného místními Chorvaty a Bosňáky, utahuje smyčka postupující srbské armády. Opakovaně jsem tehdy slýchal Chorvaty i Bosňáky chlubit se, že právě oni brání nejdelší část fronty, že to oni nesou břemeno obrany města, kdežto „ti druzí“ se jen „vezou“. Skutečná iniciativa však byla víceméně v rukou tří malých jednotek (Zlajini momci, Kobra a diverzantská četa HVO⁸), vzniklých spontánní samoorganizací přátel a známých kolem tří rozhodných vůdců. Ty nemohly přes veškeré odhodlání město udržet, když na většině míst odhodlání scházelo a vojáci se pod tlakem raději stahovali. Ještě předtím jsem v létě 1992 viděl, že v severobosenském městě Derventa zůstávalo v posledních dnech před jeho dobytím srbskou armádou zhruba jen šedesátka nejvytrvalejších obránců, většinou Chorvatů. Podobné předsunuté, ale v podstatě osamocené body byly na linii fronty i na obou křídlech směrem od města. Několik kilometrů za městem bylo vojáků víc, a bylo jich víc a víc, čím hlouběji byli v relativně bezpečném zázemí. Přitom ale několikaměsíční boje od jara do podzimu 1992 v severní Bosně byly z hlediska ztrát nejtvrdší, jaké komunita bosenskohercegovských Chorvatů prodělala za celou dobu války. 103. brigáda HVO s operačním prostorem v derventském okrese s více než třemi tisíci příslušníky, měla čtyři sta padlých. Naznačují tyto údaje, že uvnitř brigády byla menšina, která se vystavovala nebezpečí mnohem více než ostatní? To jsou příklady odehrávající se za okolností, kdy byli místní Chorvaté a Bosňáci z větší části do obrany těchto území dotlačeni srbskou ofenzívou.

Skënder Jashari, příslušník 113. brigády UÇPMB, albánské povstalecké organizace v jižním Srbsku, byl jedním z těch, kteří byli odhodláni bojovat, a to i po uzavření míru. Své zkušenosti s největší bojovou operací své brigády, která měla více než vojenský důležitý politický cíl – zvrátit rozhodnutí států NATO umožňující zapojení jugoslávské armády do potlačení UÇPMB, což při daném rozložení sil znamenalo konec povstání, shrnul velmi trpkými slovy:

„A co hůř, protože jsem vojáký z Bukoce znal zblízka, zejména jejich statečnost, odvahu, profesionalitu atd., z 80 vojáků bych nevybral více než desítku vojáků dobrých do boje. [...] V Oraovici nám velení operační zóny Preševo řeklo, že máme 750 pušek, to znamená 750 vojáků, kteří se k nám přidají. My, vojáci, co se během bojů naučili reálnému pohledu, jsme nevěřili, že se k nám přidá více než několik desítek vojáků, mezi kterými jsme doufali najít tak deset spolehlivých vojáků, a naši jsme asi 5 starších civilistů, kteří se osvědčili jako bojovníci.“⁹

⁶ O'CONNELL, John M. Introduction. O'CONNELL, John M. a Salwa El-Shawan CASTELO-BRANCO, ed. *Music and Conflict*. Urbana: University of Illinois Press, 1-14; ARAÚJO, Samuel. Conflict and Violence as Theoretical Tools in Present-Day Ethnomusicology: Notes on a Dialogic Ethnography of Sound Practices in Rio de Janeiro. *Ethnomusicology*. 2006, 50(2), 287-313.

⁷ V české verzi muzikálu s upraveným textem jako „Slyš tu píseň zástupů“.

⁸ HVO – Hrvatsko vijeće obrane (Chorvatská rada obrany), chorvatské síly v Bosně a Hercegovině. V severní Bosně byli mezi jejich příslušníky i Muslimové/Bosňáci.

⁹ JASHARI, Skender. Rrethanat e përgjithshme dhe veprimet e Batalionit “Qenan Ibrahimimi”, të UÇPMB-së, paraprirëse të Betejës së Rahovicës. *BulevardiOnline* [online]. 21. 5. 2019 [cit. 2019-8-4]. Dostupné z:

Když jsem se začal v roce 1998 naplno zabývat Kosovem, slyšel jsem vyprávět o zdánlivě souvislé řadě hrdinů bojů se Srby v kosovské Drenici. Ta se stala základem legendy, jež se stala ústředním tématem novodobého albánského mýtu o „osvobození“ Kosova. Definitivně se tato legenda dotvořila po roce 1999. Působí jako zrcadlový odraz mnohem známějšího srbského mýtu o „ztraceném“ Kosovu, nebo spíše jako ozubené kolo do jiného kola v srbském mýtu. Legenda o hrdinské Drenici začíná prohrou. Stejná doba je v srbském mýtu dobou vítězství. Legenda o Drenici končí vítězstvím, které pro Srby znamená konečnou porážku, o to trpčí, že jde o děja vu, neboť Kosovo je ztraceno již podruhé a jak se zdá, definitivně.

Případy, kdy mýtus utváří skutečnost a vede politiku, nejsou v politických dějinách lidstva žádnou výjimkou, spíše naopak, přinejmenším donedávna bývaly pravidelným jevem. Povstání Tchaj-pchingů v Číně bylo mnohem spíše napohled nesmyslným uskutečňováním mýtické vize několika zasvěcenců než politickým projektem.¹⁰ Jeho porážka byla důsledkem přehlížení reality, jež vyplývala z mýtické podstaty hnutí. K porážce nacistů v Rusku přispěla i okultní stránka nacistického učení (němečtí vojáci měli být podle ní nositeli plamene vnitřního ohně a nedostali na tažení na Moskvu potřebnou zimní výbavu). To nacistům narušilo jejich plán přetvořit Evropu podle napohled iracionálního vzorce prostřednictvím nejkrvavější války v dějinách lidstva.¹¹ Podobné nezdary ale neznamenají, že taková hnutí jsou se své podstaty odsouzena k porážce. Vždyť vírou v mýtus se řídili i ruští bolševici, jejichž vedení se dá rovněž pokládat za skupinu zasvěcenců, kteří nadlouho uspěli, stejně jako jejich mnozí následovníci v mnoha částech světa. U zrodu mnoha politických útvarů stála víra v Boží plán – u počátků dějin nejliberálnější velmoci světa, Spojených států amerických (kde šlo o několik konkurenčních plánů jediného Boha), stejně jako u počátků jihoafrické federace, nejrasističtějšího státu novověku. Notoricky známou expanzi islámu není potřeba zdůrazňovat; společný pokus Tálibánů a Al-Káidy o opakování jejího příběhu a obnovení „pravého“ chalífátu se z pozice vnějšího pozorovatele míjel s realitou, ale směšně mohl působit hlavně díky svému dočasnému konci.¹² Úspěšný projekt židovského státu v Palestině (pravda, šlo o projekt mnohem skromnější), založený na opakování mýtického příběhu ještě mnohem staršího, dokázal přetvořit realitu, a proto ho namísto posměchu doprovází respekt.¹³

Kosovo získali roku 1912 Srbové. Tato oblast hrála ústřední roli v novodobém srbském národním mýtu, udržovaném lidovou a církevní tradicí, zkompilem do uceleného

<https://bulevardionline.com/rrethanat-e-pergjithshme-dhe-veprimet-e-batalionit-qenan-ibrahimi-te-ucpmb-se-paraprirese-te-betejes-se-rahovices/>

¹⁰ SPENCE, Jonathan D. *God's Chinese Son: The Taiping Heavenly Kingdom of Hong Xiuquan*. New York: W. W. Norton, 1996; REILLY, Thomas H. *The Taiping Heavenly Kingdom: Rebellion and the Blasphemy of Empire*. Seattle: University of Washington Press, 2004; KILCOURSE, Carl S. *Taiping Theology: The Localization of Christianity in China, 1843-64*. London: Palgrave Macmillan, 2016.

¹¹ SKLAR, Dusty. *The Nazis and the occult*. New York: Dorset Press, 1989; ROLAND, Paul. *The Nazis and the occult : the dark forces unleashed by the Third Reich*. Edison: Chartwell Books, 2007; FITZGERALD, Michael. *The Nazis and the Supernatural: The Occult Secrets of Hitler's Evil Empire*. London: Arcturus, 2020.

¹² FERGUSSON, James. *Taliban: The Unknown Enemy*. Cambridge (Massachusetts): Da Capo Press, 2010; SHAHZAD, Syed Saleem. *Inside Al-Qaeda and the Taliban: beyond Bin Laden and 9/11*. New York: Pluto Press, 2011; STENERSEN, Anne. *Al-Qaida in Afghanistan*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.

¹³ BERMAN, Eli. *Hamas, Taliban and the Jewish Underground: An Economist's View of Radical Religious Militias* [online]. NBER Working Paper 10004. Cambridge (Massachusetts): National Bureau of Economic Research, 2003 [cit. 2021-9-6]. Dostupné z: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w10004/w10004.pdf

I. ÚVOD

příběhu. Znovuzískání Kosova znamenalo dovršení v převádění mýtu do žité skutečnosti, znamenalo historickou revanš, „opravu“ porážky uštědřené srbskému knížeti na Kosovu poli v roce 1389. Od té doby se začíná legenda Drenice, řada hrdinů bojujících do poslední kapky krve za albánskou nezávislost: Ahmet Delia (1912–1913), Azem Bejta (1918–1924), Shaban Polluzha (1944–1945), Tahir Meha (1981) a Adem Jashari (1991–1998). Ti všichni se podle mýtu postavili Srbům na odpor se zbraní v ruce a bojovali do posledního dechu, dokud nepadli.

Drenica byla odlehlou oblastí uprostřed Kosova, obývaná horaly bez hor, s dvory usedlostí obývaných velkorodinami a oddělenými zdmi od pohledu zvenčí, s přežívajícím zvykovým právem. Vše podstatné se v Drenici odehrávalo v domech, kde žila silná ústní tradice. Drenica byla málo dotčená urbanizací, bylo tu i málo atributů městské kultury, jako třeba mešity. Ještě v době před povstáním v roce 1998 se chodilo převážně pěšky, aut tu bylo málo. Pro obyvatele Prištiny tu žili namnoze venkovští balíci, nosící i v létě vlněné ponožky.¹⁴ Dnes je pro ně Drenica mýtická, povstalecká, vzbouřenecká, hrdinská oblast. Někteří lidé odjinud pokládají Dreničany i dnes za neotesance, ale říkají to jen stranou. K rozstřílenému domu Jashariových, který je národním památníkem, vede z centra okresního střediska dlážděná promenáda.

Hrdinové mýtu byli navzájem propojeni až pozoruhodným způsobem, jako kdyby si předávali pomyslnou štafetu. Drenický předák Ahmet Delia, který na národním sněmu v roce 1903 složil slib postavit se na odpor Turkům, zemřel v roce 1913 v drenickém Prekazu v potyčce se srbskými četníky.¹⁵ Na pomoc mu tehdy přispěchali otec a starší bratr Azema Bejty. Azem Bejta (též Azem Galica), jako by sám vystoupil z ještě staršího mýtu, se po Deliovi stal vůdcem odboje, hlavou hnutí *kaçaků*. Jezdil na běloušovi, později na ryzákově s hřívou až na zem, doprovázen družinou dvanácti zbojníků.¹⁶ Staří lidé ještě v roce 1999 dokázali družinu vyjmenovat včetně jejich rodiště.¹⁷ Jezdila s ním i jeho druhá žena Qerima zvaná Shota, která se oblékala jako muž a „jezdila na koni a střílela lépe než leckterý muž“. ¹⁸ Jedním z dvanácti byl také Mursel, syn Ahmeta Delii.¹⁹ Azem Bejta se těsně před svou smrtí v roce 1924, když unikl ze srbského obklíčení, zastavil u Shabana Polluzhy, který patřil mezi vesnické spojence *kaçaků*, mezi *jataky*, kteří jim zajišťovali ukrytí, jídlo a informace.²⁰ U Shabana měl Azem tehdy ustájeného svého koně – onoho s dlouhou hřívou. Na útěku byl pak Azem smrtelně raněn a své spolubojovníky poprosil, aby jeho tělo spálili nebo shodili do

¹⁴ Zajímavé je, že podobný atribut přisuzovali i městští Srbové v Chorvatsku Srbům z Kninské krajiny.

¹⁵ RUKIQI, Mehmet. *Krijues dhe bartës të tregimeve popullore në Drenicë*. Prishtinë: Instituti albanologjik i Prishtinës, 1998, 130; BISLIMI, Mehmet. *Këtu i thonë Drenicë: Tahir Meha – monografi*. Prishtinë: MKRSDÇJ, 2004, 21; TAHIRI, Bedri. *Azem Bejtë Galica*. Prishtinë, Shkëndija, 2005, s. 22.

¹⁶ Zajímavé v této souvislosti může být, že UÇK zkusila o půlnoci z 11. na 12. září 1997 provést „útok útoků“ souběžně na dvanácti místech. Půlnočních útoků bylo nakonec o jeden méně, protože jeden z velitelů, Mujë Krasniqi, zaútočil na stanici v Kijevu místo toho omylem v poledne (SHALA, Albert. *Djemtë e luftës: Libër mbi luftën e UÇK-së në Rrafshin e Dukagjinit*. Intervista me 57 komandantë dhe ushtarë. Gjakovë: GJAKOVË 2000, 2002, s. 17). Nelze si nepřipomenout mýtický význam čísla 12, které může mít význam „všude“, stejně jako mýtického významu půlnoci jako času spojeného s podsvětím.

¹⁷ Rozhovor s Kamerem MANXHOLLIM, potomkem jednoho z družiny zbojníků Azema Bejty, Mikushnica, srpen 1999.

¹⁸ Rozhovor s K. Manxhollim, 1999.

¹⁹ Bislimi, 2004, s. 29.

²⁰ Rukiqi, 1998, s. 133, 137. Shaban dal na znamení vzájemného přátelství svou dceru za ženu Azemovu oblíbenému synovci Bejtushovi. Tahiri, 2005a, s. 167.

I.2 Předmluva

krasové propasti, která byla při cestě, aby nepřátelé nevěděli, že zemřel.²¹ Shaban Polluzha se na sklonku roku 1944 postavil v Drenici do čela albánského protikomunistického povstání, zemřel v obklíčení počátkem roku 1945. Po druhé světové válce se poměry postupně zklidnily, ale legendy i vzájemné vazby žily dál.

V roce 1971 se jeden z bývalých členů družiny Azema Bejty svěřil svému synovci Abdylu Krasniqimu, kde spočívá Azemovo tělo. Krasniqi se spustil do jámy a vynesl ostatky Azema Bejty ven.²² Na Azemův hrob nechali místní Albánci vytesat pivoňku, pradávný symbol padlých bojovníků. Na Azemově pohřbu byl i další člen bývalé družiny, Emin Lati. Jeho vnuk Tahir Meha, byl přítel Skëndera Polluzhy, nejmladšího syna Shabana Polluzhy, obdivovatel *kaçaků* a milovník zbraní, který veřejně prohlašoval, že je Tito pro něj okupantem.²³ V roce 1980 se v Prekazu dostal do konfliktu s policií a ukrýval se po celý rok, což pokládal za *kaçacký* život. Když ho policie vypátrala a pokusila se ho zatknout, odmítl se vzdát a padl obklíčený v svém domě.²⁴ Spolu s ním umírá v boji i jeho otec Nebih, spolubojovník Shabana Polluzhy a přítel jeho syna Mety.²⁵ Na pohřbu Tahira a Nebiha Mehy se dohledu nad rakvemi ujal bývalý místní učitel Shaban Jashari z Prekazu. Prohlásil, že něco takového se nedělo ani za tureckých časů. A jeho syn Adem se narodil shodou okolností na den vyhlášení nezávislosti Albánie, což jeho otec považoval za předurčení osudu. Na pohřbu Tahira a Nebiha Mehy přislíbil Adem za jejich smrt desetinasobnou odplatu do budoucna.²⁶ Odpor, kladený Tahirem, pro Jashariovy prý vyřešil otázku, co zmůže více: zda pero, nebo puška.²⁷

Adem se zhlédl v hrdinovi protitureckého odboje z Albánie, Çerçizu Topullim, který sváděl boje po sedm let. Dokonce se vizuálně stylizoval do jeho podoby.²⁸ Vlastní guerrillovou skupinku založil v roce 1991.²⁹ Adem, jeho bratr Hamza (rovněž přítomný na pohřbu Tahira a Nebiha Mehy) a otec Shaban padli podobným způsobem jako Mehovi v březnu 1998.³⁰ Před smrtí prý Adem prohlásil, že na tuto chvíli čekal sedm let.³¹

Do guerrillové skupiny Adema Jashariho patřil od začátku i Beqir Meha, starší Tahirův bratr, odsouzený roku 1959 k těžkému žaláři za přípravu ozbrojeného povstání inspirovaného

²¹ Tahiri, 2005a, s. 167-168. Podle jiné verze se obával zhanobení svého těla (rozhovor s K. Manxhollim, 1999). Je dokonce možné, že se Azem Bejta obával, aby mu neusekli hlavu a neodnesli ji. Lov hlav byl prastarý zvyk, udržovaný na Balkáně až do novověku, v Černé Hoře praktikovaný běžně ještě koncem 19. století. Vlastnit hlavu zabitého pravděpodobně magicky zajišťovalo nadvládu nad ním v záhrobním životě. Když srbský vojevůdce Veljko Petrović (Hajduk Veljko) za srbského povstání prchal roku 1809 z tureckého obklíčení, prosil své spolubojovníky, aby mu uťali hlavu, kdyby padl, a odnesli ji s sebou. V Srbsku se uťaté hlavy zabitých zbojníků veřejně vystavovaly místy až do konce 19. století. O sekání hlav v regionu jsou zprávy ještě z balkánské války 1912.

²² Tahiri, 2005a, s. 173-176.

²³ Bislimi, 2004, s. 77-79, 91-96; TAHIRI, Bedri. *Drenica: Një shekull trimërie*. Prishtinë: Zëri i Kosovës, 2005b, s. 66; Tahiri, 2005a, s. 181-182.

²⁴ Rukiqi, 1998, s. 66-67; Bislimi, 2004, s. 100-130.

²⁵ Bislimi, 2004, s. 114.

²⁶ Çitaku, 2003, s. 22-24; Bislimi, 2004, s. 150-151.

²⁷ HAMZAJ, Bardh a Faik HOTI. Jasharët: Histori e rrëfyer nga Rifat, Besarta, Bashkim, Murat dhe Lulzim Jashari. Prishtinë: Zëri, 2003, s. 28.

²⁸ Rozhovor s Muratem JASHARIM, synovcem Adema Jashariho, Prekaz, srpen 1999.

²⁹ Hamzaj a Hoti, 2003, s. 38-43, 47-48, 63-64; rozhovor s M. Jasharim, 1999.

³⁰ Çitaku, 2003, s. 36-41, 57-58, 97-185; HOTI, Behram. *Lahuta e shqipeve*. Prishtinë: Jeta, 1994, s. 56-58; rozhovor s M. Jasharim, 1999.

³¹ Rozhovor s M. Jasharim, 1999.

I. ÚVOD

Shabanem Polluzhou.³² K nejbližším spolubojovníkům Adema Jashariho patřili od počátku jeho příbuzní z matčiny strany, z rodiny Geci ve vesnici Llausha.³³ Geciovi byli spolubojovníky Shoty, vdovy po Azemu Bejtovi, při poslední bitce, kterou svedla se srbskou policií roku 1926. První bitku svedla za pomoci rodiny Mehových v Prekazu.³⁴ Shotou se inspirovala Xheva Lladrovci, dcera Abdyla Krasniqiho, jenž vyzvedl kosti Azema Bejty z jeho dočasného hrobu. Padla v uniformě spolu se svým manželem Fehmim, který přispěchal na Kosovo, jakmile se dozvěděl o smrti Adema Jashariho, aby v září 1998 oba zahynuli v čele Lladrovciho bojovníků při srbské ofenzivě proti Drenici.³⁵

V domě Bejtova spolubojovníka Bajrama Mehy bývali hosty Azem Bejta, Shaban Polluzha i Shaban Jashari... Azem Bejta prý před svou smrtí řekl své družině, aby netruchlili, že boj musí pokračovat...³⁶

Všechno je to nadmíru zajímavé a dělá to dojem, že to v Drenici téměř po celé století vřelo a válečná pochodeň se předávala z ruky do ruky, zapálila menší povstání – v několika vesnicích – ve dvacátých letech, velké – po celé Drenici – za druhé světové války, až nakonec zapálila povstání celonárodní, po celém Kosovu. Problém je v tom, že to je spíš legenda. Podobné hrdinské příklady bychom našli i jinde na světě, hlavně však tyto příběhy nereprezentují celé etnicky většinově albánské oblasti v bývalé Jugoslávii, ani celé Kosovo, ba dokonce ani celou Drenicu.³⁷ Propletence osobních vztahů mezi protagonisty protisrbského odporu jsou na jednu stranu podivuhodné tím, jak propojují postavy do řetězců přemosťujících období bezmála jednoho století. Na druhou stranu ale ilustrují vlastně uzavřenost určitých sociálních okruhů, které byly povaze běžné populace nejbližší počátkem 20. století a postupně se od ni vzdalovaly vlivem modernizace, urbanizace, zvyšování gramotnosti a vzdělanosti, rozkladu tradiční rodinné ekonomiky a dalších faktorů. Nebylo to tak, že by podpora úsilí svrhnout srbskou nadvládu společensky sílila, dokud nepřerostla v povstání, spíše naopak. Bylo to spíše povstání, co znovu propojilo konzervativní prostředí, udržující ústní tradici odporu a archaické pojetí tohoto odporu s většinou populace.

V životě běžných Albánců v bývalé Jugoslávii byl průběžně přítomen prvek konfliktu se státem a vládnoucími národy, nacionalismus i vzhlížení k Albánii jako k mateřskému státu všech Albánců, zdaleka však jejich život nevyplňovalo úsilí zbavit se jha a získat nezávislost.³⁸ Drenická legenda je populární verzí tohoto úsilí, podává ho ale, jak to s legendami bývá, jako ucelený obraz, poskytující jednoznačnou interpretaci. Azem Bejta za první světové války spolupracoval se Srby, Shaban Polluzha byl v meziválečném období součástí srbské státní správy. V 60. letech prakticky ustaly pokusy o podzemní ozbrojenou činnost a v podstatě až do konce 90. let převažovalo mezi Albánci na Kosovu přesvědčení, že změn se dá dosáhnout politickými protesty.

³² Bislimi, 2004, s. 51-52.

³³ GECI, Gani. *Lufta pa maska: Drenicë, 1991-1999* [online]. Prishtinë, 2001 [cit. 2003-4-8]. Dostupné z: http://www.trepca.net/kultura/libri_gani.geci/lufta_pa_maska_gani.geci.htm

³⁴ Tahiri, 2005b, s. 34.

³⁵ MYRTAJ, Nezir, Ahmet QERIQI, Sheremet KRASNIQI a Dilaver GOXHAJ. *Fenikset e lirisë: Dëshmorët e Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës*, 3. Prishtinë: SHVLUÇK, 2003, s. 101-107, 265-268.

³⁶ Bislimi, 2004, s. 31, 49.

³⁷ Podle svědectví několika obyvatel Jashariho rodné vsi Prekaz a sousední vsi Galica se Adem Jashari nedružil s „obyčejnými sedláky“ (rozhovory s místními obyvateli, Prekaz, Galica, srpen 1999).

³⁸ VLLASI, Azem. *Kosovo: Početak raspada*. Sarajevo: TKD Šahinpašić, 2016.

Jako etnologa mne svébytná oblast Drenice zaujala nedlouho před povstáním, počátkem roku 1998. První výzkum jsem tam prováděl v létě 1999, po skončení války. Hovořil jsem tehdy mimo jiné s bratrem a synovcem Adema Jashariho, při pozdějších opakovaných návratech také s bratrem Fehmiho Lladrovciho nebo se Sami Lushtakuem, jedním z nejbližších Jashariho přátel a spolubojovníků. A také s řadou pamětníků meziválečných časů, doby druhé světové války a vzniku Osvobozené armády Kosova (UÇK). Začal jsem chápat význam novodobého mýtu o hrdinné Drenici pro aktuální národní sebeuvědomění a sbírat k němu materiál. Souběžně jsem se snažil sbírat materiál k evoluci novodobého albánského ozbrojeného hnutí na Kosovu a v sousedních oblastech jižního Srbska a Makedonie. Měl jsem dostatek údajů k popisu geneze UÇK před povstáním i k popisu toho, jak se povstání rozvíjelo. Stále víc mne v mysli trápilo hluché místo, kdy povstání nejprve nebylo, a pak náhle bylo a lavinovitě se šířilo. V roce 2007 jsem se poprvé pokusil o teoretické vysvětlení fenoménu masového povstání prostřednictvím teoretických konceptů strategických příležitostí, bezpečnostního dilematu, racionální volby a relativní deprivace. Oponent však ocenil hlavně pasáže věnované etnografii ozbrojených hnutí, než teoretická vysvětlení. Ale ani já nebyl se svými vysvětleními spokojen. Uvědomil jsem si, že to, co mne tolik zajímá, je označováno akademickým spojením „paradox povstání“ (*the paradox of rebellion*), v minulosti prvně pojmenovaném jako „paradox revoluce“ (*the paradox of revolution*) a jinak též zvaném „problém kolektivní akce“ (*the collective action problem*)³⁹ nebo problém černého pasažéra (*the free-rider problem*), Krystalizovaly přede mnou dvě cesty: zkoumání fenoménu zbojnictví a „sociálního banditství“ (*social banditry*),⁴⁰ anebo se

³⁹ Problém kolektivní akce je ve skutečnosti skupina problémů, mj. zahrnující tragédii společného vlastnictví (*the tragedy of the commons*) nebo koordinační selhání (*the coordination failure*). Zde mám na mysli problém související s černými pasažéry (*free-riding*).

⁴⁰ Základní přehled klasické a starší literatury spojené s prvotní diskusí o tématu, doplněné vybranými novějšími pracemi: HOBBSAWM, Eric. *Primitive Rebels: Studies in Archaic Forms of Social Movement in the 19th Century*. Manchester: The University Press, 1959; HOBBSAWM, Eric J. *Bandits*. New York: Delacorte Press, 1969; BLOK, Anton. On brigandage with special reference to peasant mobilization. *Sociologische Gids*. 1971, **18**(2), 208-216; BLOK, Anton. The Peasant and the Brigand: Social Banditry Reconsidered. *Comparative Studies in Society and History*. 1972, **14**(4), 494-503; BROWN, D. A. Maughan. Social banditry: Hobsbawm's model and "mau mau." *African Studies*. 1980, **39**(1), 77-97; SINGELMANN, Peter. Political Structure and Social Banditry in Northeast Brazil. *Journal of Latin American Studies*. 1975, **7**(1), 59-83; O'MALLEY, Pat. Land and Social Banditry: Bushranging in Nineteenth Century Australia. *Social Problems*. 1979, **26**(3), 271-283; CHEAH, Boon Kheng. Hobsbawm's social banditry, myth and historical reality: A case in the Malaysian state of Kedah, 1915-1920. *Bulletin of Concerned Asian Scholars*. 1985, **17**(4), 34-51; CRUMMEY, Donald, ed. *Banditry, Rebellion, and Social Protest in Africa*. Portsmouth (New Hampshire): Heinemann Educational Books, 1986; PEREZ, Louis A. *Lords of the Mountain: Social Banditry and Peasant Protest in Cuba*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1989; ANTONY, Robert J. Peasants, Heroes, and Brigands: The Problems of Social Banditry in Early Nineteenth Century South China. *Modern China*. 1989, **15**(2), 123-148; DARCH, Colin. Are there warlords in provincial Mozambique?: Questions of the social base of MNR banditry. *Review of African Political Economy*. 1989, **16**(45-46), 34-49; WAGNER, Kim A. Thuggee and Social Banditry Reconsidered. *The Historical Journal*. 2007, **50**(2), 353-376; BALKELIS, Tomas. Social Banditry and Nation-Making: The Myth of a Lithuanian Robber. *Past & Present*. 2008, **198**(1), 111-145; SHINGO, Minamizuka. *A Social Bandit in Nineteenth Century Hungary: Rózsa Sándor*. Boulder: Columbia University Press, 2008; SEAL, Graham. The Robin Hood Principle: History, and the Social Bandit. : *Journal of Folklore Research*. 2009, **46**(1), 67-89; BROERS, Michael. *Napoleons Other War: Bandits, Rebels and their Pursuers in the Age of Revolutions*. Oxford: Peter Lang, 2010; BUCCELLATO, James A. Sign of the Outlaw: Liberal Boundaries, Social Banditry, and the Political Act. *New Political Science*. 2012, **34**(3), 271-294; CUROTT, Nicholas A. a Alexander FINK. Bandit Heroes: Social, Mythical, or Rational? *The American Journal of Economics and Sociology*. 2012, **71**(2), 470-497; VĀTAVU, Bogdan Vlad. "Bandits" or resistance fighters in communist Romania? Teodor Șuşmanţ case. COSMA, Valer Simion, ed. *Included and Excluded: The Identity Issue during the Modern*

I. ÚVOD

pustit do řešení otázek kolektivní akce. Stále silněji jsem vnímal, že tyto dvě cesty nelze spojit. První z nich odpovídala více mému původnímu akademickému zázemí, druhá mojí profesní dráze. Čím více jsem o problému zbojnictví⁴¹ uvažoval, tím více jsem si byl jistý, že nebylo hybnou silou povstání. Třebaže by taková práce mohla být příspěvkem do trvající debaty o fenoménu sociálního banditství, ve světle hledání odpovědi na propuknutí povstání se mi zdá možný dosah omezený, a do určité míry se mi výzkum v tomto směru zdá být až samoúčelným.

Získával jsem současně postupně povědomí o tom, že podzemních skupin usilujících o vyvolání povstání působilo na Kosovu více. Byly však neúspěšné. Úspěch UÇK je v kolektivním povědomí zatlačil do pozadí, kromě těch, které s UÇK splynuly. Uvědomil jsem si, že se jedná o svého druhu laboratoř, neboť lze porovnat úspěšné a neúspěšné a možná zjistit, co za úspěchem stálo. Když jsem se rozhodl přihlásit se k doktorskému studiu s tématem novodobých albánských povstání na území bývalé Jugoslávie, chtěl jsem porovnat úspěšné a neúspěšné podzemní organizace, operující před povstáním, a poté analyzovat ve vzájemném srovnání několik povstaleckých formací, které dospěly do fáze ozbrojeného povstání. Doufal jsem, že v průběhu výzkumu naleznou odpovědi na otázky proč a jak k povstáním došlo, odpovědi, o kterých jsem doufal, že pomohou vrhnout více světla na obecný problém masových násilných vystoupení.

Po dlouhá léta jsem uvažoval o tom, jakými cestami lidé dospívají do stavu, v němž zmlknou múzy. Anebo, jak původně pravil Cicero, kdy zmlknou zákony, což je možná případnější.⁴² Povědomí o celém tom spleťtém komplexu konfliktů, protestů, identity, kolektivní akce a společenské mobilizace ve mně dozrávalo pomalu. Život mi dal příležitost nahlédnout na něj z různých stran, nejen perspektivou novináře a vědce, ale také diplomata a humanitárního pracovníka. Učil jsem se za pochodu, v odborných termínech a porozumění jejich obsahu jsem měl zpoždění nejen v porovnání se západními kolegy, ale i se svými českými vrstevníky, ba i za mladšími kolegy. Předkládám výsledek své práce s vědomím, že má stále řadu mezer, ale zároveň přináší některé nové a neotřelé poznatky. Pokusil jsem se na několika místech vstoupit do míst, která, pokud vím, nikdo jiný zatím neprošlapal. Doufám, že výsledky mé práce jsou přínosem pro obor a že nabízejí nové poznání pro lidské úsilí při řešení konfliktů.

and Contemporary Times. Cluj-Napoca: EIKON, 2013, 118-127; TAYLOR, William B., ed. *Banditry and Insurrection: Rural Unrest in Central Jalisco, 1790-1816*. KATZ, Friedrich. *Riot, Rebellion, and Revolution: Rural Social Conflict in Mexico*. Princeton: Princeton University Press, 2014, 205-246; TSOUTSOUMPI, Spyros. *Land of the Kapedani: Brigandage, Paramilitarism and Nation-building in 20th Century Greece*. *Balkan Studies*. 2016, **51**, 35-67; DAVIS, Bradley Camp. *Imperial Bandits: Outlaws and Rebels in the China-Vietnam Borderlands*. Seattle: University of Washington Press, 2017.

⁴¹ Výraz „zbojnictví“ (*brigandage*) lépe zapadá do balkánského prostředí, kdežto „banditství“ má z historických důvodů hanlivý význam.

⁴² „Silent enim lēgēs inter arma“ (REID, James S. *M. Tulli Ciceronis pro T. Annio Milone ad Iudices Oratio: Edited for Schools and Colleges*. Cambridge: Cambridge University Press, 1894, s. 29).

I.3 Výzkumná otázka

Ve světle výše napsaného se mou hlavní výzkumou otázkou stala mobilizace v ozbrojeném povstání, a to primárně jak, ale také proč k ní došlo? Mojí práce se točí kolem ústřední otázky paradoxu povstání. Zajímá mne, proč a jak se lidé ve velkém počtu zapojí do tak nebezpečného podniku, jakým povstání je.

Základní logický sled paradoxu povstání lze shrnout takto:

$$V_i \Delta R_i + B - C > 0,$$

kde V_i je potenciální osobní podíl postalce na společném dobru nastalém jako výsledek úspěšné povstalecké akce, ΔR_i je změna pravděpodobnosti úspěchu povstalecké akce daná osobním příspěvkem jednotlivce, B jsou případné zisky, plynoucí z procesu samotného, a C jsou veškeré náklady osobního zapojení jednotlivce. Aby byl dodržen předpoklad racionálního jednání, zisky po odečtení nákladů musí být vyšší než nulové.⁴³ V_i znásobený ΔR_i je předpokládaná přínosnost (*utility*) individuálního zapojení. Jedná se o variantu původní zákonitosti kolektivní akce, formulované Mancurem Olsonem a Thomasem Irelandem a rozvinuté Gordonem Tullockem, autorem spojení „paradox revoluce“.⁴⁴

Vstupním předpokladem je, že se všichni lidé chovají ekonomicky racionálně, to znamená, že z možných postupů v dané situaci volí tak, aby neinvestovali více, než pokládají za užitečné. Odečtou očekávané náklady od očekávaného zisku. Přesahují-li náklady zisky, zůstanou stranou, ale budou jednat, pokud očekávaný přínos náklady převýší. Náklady, které jednotlivec nese, jsou jednak přímé náklady spojeným s jeho účastí v povstání, tedy čas, který tím stráví, prostředky, které do něj vloží, plus riziko zranění nebo zabití, zničení jeho majetku jeho samotného nebo příbuzných či přátel. Část těchto nákladů, „externí náklady“ (*external costs*), může jednotlivec nést i tehdy, kdy se do povstání nezapojí, nemůže je tudíž ovlivnit, je to něco jako určitá paušální daň. Jeho rozhodování to neovlivní. Ovšem k tomu, aby se jednotlivec rozhodl nezapojovat, stačí, aby svůj příspěvek ke společnému úspěchu pokládal za zanedbatelný, i kdyby s povstaleckou věcí sympatizoval. Pocit jeho vlastní důležitosti v povstání může posílit, jsou-li proti sobě stojící síly zhruba vyrovnané, takže se může zdát, že každá ruka navíc může být rozhodující.⁴⁵

Vyjděme z předpokladu, že povstalci nemají zvláštní zisky z průběhu samotného povstání, že povstalecká organizace svým stoupencům neposkytuje zvláštní odměny, vyjma těch běžných, jako jsou úřady a politické funkce v novém režimu (ne bavíme se tedy o žoldácích). Nemá-li ale jednotlivec nějaké zvláštní výhody, zbudou mu prakticky jenom náklady, protože podíl na obecném dobru bude malý a navíc ho v případě úspěchu čeká tak jako tak. Pak ale z racionálního hlediska bude vždy lepší se nezapojit a raději se „svězt načerno“, zatímco

⁴³ KURRILD-KLITGAARD, Peter. The Paradox of Rebellion. ROWLEY, Charles K. a Friedrich SCHNEIDER, ed. *The Encyclopedia of Public Choice, I*. New York: Kluwer Academic Publishers, 2004, s. 403.

⁴⁴ Pojem zaměnil spojením „paradox povstání“ Kurrild-Klitgaard (KURRILD-KLITGAARD, Peter. *Rational choice, action, and the paradox of rebellion*. Copenhagen: University of Copenhagen, 1997).

⁴⁵ IRELAND, Thomas. The Rationale of Revolt. *Papers on Non-Market Decision Making*. 1967, 3(1), s. 50-52, 58-59. Ireland hovoří o revoluci, což jsem s ohledem na posun v zaměření akademického bádání i na téma své vlastní práce zaměnil slovem „povstání“.

I. ÚVOD

náklady ponесou jiní. Budou-li racionální všichni, potenciální povstalci se v situaci připomínající strategickou hru Vězňovo dilema a k povstání nikdy nedojde.⁴⁶

Existují samozřejmě případy, kdy se i bez zvláštních pobídek osobní zisk může zdát vysoký a náklady nízké. Například rychlý převrat, nejlépe vojenský puč. Ty nejsou až tak výjimečné ani v historii (v římském císařství 3. století byl vojenský převrat nejobvyklejším způsobem nastolení), ani v moderní době, zvláště v afrických státech, především těch chudých, etnicky, nábožensky a regionálně fragmentovaných, u kterých není pravděpodobná mocenská reakce ze zahraničí.⁴⁷ Nejsou ovšem typickým případem. Mnohem častější jsou otevřená povstání s širokou účastí a dlouhodobým průběhem. Ta jsou tím, co však „paradoxu povstání“ dává punc skutečného paradoxu. Podle empirické evidence se mezi roky 1946 a 2015 po celém světě odehrálo ne méně než 181 povstání.⁴⁸ Povstání propukla také mezi Albánci na Kosovu, v jižním Srbsku a v Makedonii. Pokud všude na světě žijí stejní lidé a chovají se racionálně, a Albánci k nim patří, jak je to možné?

Dodal bych, že experimentální výzkum ukázal, že „jízda na černo“, tj. snaha přenést veškeré náklady na aktivní menšinu a přitom participovat na společném zisku, není tak všeobecná, jak to zdánlivě jednoznačně diktuje racionální hledisko. „Černí pasažéři“ kolektivní akce existují, je jich však méně, než implikuje základní vzorec. Průměrný příspěvek k naplnění kolektivního cíle se pohybuje někde uprostřed mezi optimálním příspěvkem z hlediska kolektivu a optimálním příspěvkem z hlediska jednotlivce. Někteří se jen vezou, mnozí jiní však přispějí mnohem více, než je individuálně optimální. Celkový souhrn příspěvků tedy sice ani zdaleka nedosahuje kolektivního optima, ale sahá vysoko nad úroveň toho, čeho by bylo dosaženo, kdyby „jízda na černo“ byla skutečně natolik rozšířená, jak implikuje základní paradox. I tento aspekt samozřejmě vezmu v úvahu.⁴⁹

Vrátím se ještě ke klasickým východiskům. Olson hovořil obecněji o problému kolektivního zájmu a kolektivní akce, Ireland a Tullock o revolucích. Ozbrojené povstání etnické skupiny není přesně totéž, co revoluce. Jejich práce na téma zapojení jednotlivce do kolektivní akce byly také opakovaně podrobovány kritice z různých stran, doplňovány a reformulovány.

Přesto z těchto klasických prací uvedu několik výňatků, které ilustrují pole mého zájmu. V prvé řadě jde o to, že ačkoli připouštím různorodost povah a motivací, včetně idealistických, nedomnívám se, že by idealismus a nadšení pro společnou věc samy o sobě mohly způsobit, že se stovky, tisíce a desetitisíce lidí zapojí do ozbrojeného povstání. Pokud existuje ve společnosti určitá vrstva, která idealisticky jedná, nestačí to, aby sama naplnila řady povstalců, nebo aby strhla jiné svým nadšením. Ostatně ani Tullock a další netvrdili kategoricky, že nikdo nikdy nejedná altruisticky, ale lidé většinou altruisticky nejednají. Je-li očekávaná přínosnost nízká a náklady vysoké, není rozsáhlá kolektivní nemožná, je však nepravděpodobná. Mým výchozím předpokladem zkrátka zůstává, že člověk je svou povahou především racionální tvor.

⁴⁶ Kurrild-Klitgaard, 2004, s. 403.

⁴⁷ McGOWAN, Pat a Thomas H. JOHNSON. African Military Coups d'Etat and Underdevelopment: A Quantitative Historical Analysis. *The Journal of Modern African Studies*. 1984, **22**(4), 633-666.

⁴⁸ JONES, Seth G. *Waging Insurgent Warfare: Lessons from the Vietcong to the Islamic State*. Oxford: Oxford University Press, 2017, s. 5.

⁴⁹ MUELLER, Dennis C. *Public Choice: An Introduction*. ROWLEY, Charles K. a Friedrich SCHNEIDER, ed. *The Encyclopedia of Public Choice, I*. New York: Kluwer Academic Publishers, s. 42.

„Revoluční mytologii dominuje lid povstávající, aby svrhl tyranského vládce [...] Je mi líto, že to říkám, ale tento mýtus je hlavně mýtem.“⁵⁰

„[...] jednotlivec v jakékoli velké skupině se společným zájmem sklídí jen minutový podíl zisků z jakýchkoli obětí, jež jednotlivec přináší, aby tohoto společného zájmu dosáhl. Jelikož jakýkoli zisk připadne každému ve skupině, ti, kteří k úsilí nijak nepřispějí, získají stejně, jako ti, kteří přispěli.“⁵¹

Problém je však složitější, než jen samotné, a nedá se vyřešit jediným vzorcem. Zprvce bývá ve hře organizovaná skupina, která masu povstalců řídí. Zde však vyvstává další problém, který je rozšířením paradoxu. Paradox povstání by měl se vztahovat i na tuto skupinu, to znamená, měl by platit ještě předtím, než povstání doopravdy propukne, a to ve zvýšené míře.

„Ačkoli spontánní demonstrace proti nějakému vládnímu rozhodnutí může vyvolat revoluci, úspěch revoluce bude obvykle záviset na vedení nějakou skupinou jednotlivců, kteří se postarají o strategické naplánování toho, co z demonstrace vytěžit. Spontánní revoluce tedy vděčí za svou „spontánnost“ skutečnosti, že je určitá skupina schopna využít vhodného okamžiku.“⁵²

„Proč zjišťujeme, že jsou lidová povstání tak vzácná? [...] Předpokládejme, že máme našeho běžného občana ve státě s represivní a neefektivní vládou. Předpokládejme také, že máme skupinu ušlechtilých lidí, navrhuje tuto vládu svrhnout a ustavit ctnostnou a efektivní vládu. Připustíme, že jistý jednotlivec jejich slibům věří, tj. myslí si, že ustaví efektivní a ctnostnou vládu. Měl by se připojit k lidovému povstání? Odpověď obecně zní ne a důvodem je jednoduše staromódní ekonomický argument veřejného dobra. Jednotlivec bude mít na výsledek velice malý vliv. Všimněte si, že říkám velice malý, ne že nebude mít vliv žádný. Zůstane-li neutrální, bude mít z dobré vlády prospěch úplně stejně, jako když se zapojí. [...] Je pravděpodobné, že každý jednotlivec, který se k revoluci připojí, místo aby zůstal doma a fandil, způsobí za normálních okolností jen malinkou změnu v pravděpodobnosti úspěchu a zvýší pravděpodobnost úspěchu možná tak z 533278 na 533279.

Z druhé strany se výrazně zvyšují jeho šance na zranění. Porovná-li prospěch, který zapojením do revoluce získá, s náklady, které to pro něj bude mít, je téměř jisté, že odměna bude záporná. Jinými slovy, osobní náklady a přínosy půjdou za ním: veřejné náklady a přínosy jsou rozloženy napříč celou společností. On z nich získá jen malý zlomek. Je zjevně velmi nepravděpodobné, že by se někdo, kdo pečlivě počítá, k revoluci připojil. [...] Zprvce, ve fázi tajného spiknutí je pravděpodobnost úspěchu vždy velice nízká. Zadruhé, pravděpodobnost zrady je vysoká, protože vláda pravděpodobně nabídne velkou odměnu každému, kdo takové spiknutí udá. Pokud jedinec porovná pravděpodobný prospěch, který z úspěchu spiknutí bude mít, za předpokladu, že úspěch spiknutí je velice malý, než aby se do ní pustil, a duhak jde o veřejné dobro, s přínosem, který by mohl získat zradou, je zjevné, jakou cestu by

⁵⁰ TULLOCK, Gordon. *Autocracy*. Dordrecht: Springer-Science+Business Media, 1987, s. 53.

⁵¹ MANCUR, Olson. *The Logic of Collective Action*. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press, 1965, s. 2.

⁵² Ireland, 1967, s. 57.

I. ÚVOD

zvolil. Když k tomu přidáte, že bude-li spiknutí vyraženo, budou lidé, kteří se na jeho vyražení nepodíleli, přísně potrestáni, věc se stává prakticky jistou.“⁵³

Kromě samotné hádanky propuknutí povstání – zopakují: tedy proč a jak se racionálně uvažující lidé ve velkém počtu zapojí do tak nesmírně nebezpečného podniku – je tu také otázka toho, že povstání obvykle nepropukne zcela náhle a spontánně, nýbrž bývá nejprve někým po určitou dobu připravováno a podněcováno, a onen někdo o sobě musí dávat vědět, aby myšlenku povstání šířil, a současně se musí udržet v utajení. Následně, poté, co dojde ke kolektivnímu vystoupení, musí někdo povstání nějakým způsobem dál organizovat a vést. To všechno jsou otázky k zodpovězení.

Dodejme k tomu, že skupina připravující povstání bude přirozeně spíše menší. Olson malé skupiny z obecného problému kolektivní vyjímá a připouští, v malých skupinách může dobrovolná spolupráce na společném cíli fungovat velice dobře, ale že takové jednání končí, přesáhne-li skupina určitou optimální úroveň. Malé skupiny jsou takové, ve kterých individuální přínos zůstává přirozeně viditelný pro ostatní členy skupiny.⁵⁴ To ovšem protirečí výše citovanému aspektu spikleneckých organizací. Nechci zde však dále rozebírat ani tento rozpor, ani fakt, že právě zmíněná Olsonova argumentace ohledně malých a velkých skupin bylo podrobena silné kritice jako nesprávná nebo založená na tautologii, ani to, že byla vytvořena celá řada formálních modelů kolektivní akce, jež zde nebudu podrobněji představovat ani rozebírat.⁵⁵ Není totiž mým cílem tyto modely aplikovat na albánská povstání, která jsou předmětem mého výzkumu, a empiricky ověřovat jejich funkčnost. Klasická díla o paradoxu kolektivní akce byly založeny na tezích elegantních ve své jednoduchosti. Tato jednoduchost na jednu stranu dává bohatý prostor k jejich kritice a rozvíjení, na druhou stranu jim – i právě díky tomuto prostoru ke kritice – ponechává nadčasovou inspirativnost. Další práce navazující na klasické mnohostranným, avšak zřetelným způsobem dávají najevo, že vznik a postup kolektivní akce neurčují výhradně ekonomické faktory či případně velikost skupiny. K otázkám, které pokládám za potřebné zodpovědět, připojím tedy v tomto smyslu ještě jeden tematický okruh, který jednak rozšiřuje zkoumání nad rámec pouhé ekonomické racionality, a zároveň doplňuje výše naznačenou sekvenci malá spiklenecká skupina–počátek kolektivní akce–vedení rozsáhlé kolektivní akce: některé skupiny, účastníci se kolektivní akce, se z obecného rámce vymykají kvůli internalizovaným normám sdíleným svými členy a určitým způsobem tak náchylným, vnímavým ke spolupráci. Ve velkých skupinách mohou takové kooperativnější skupiny, propagující a prosazující společné zájmy, sloužit jako „mobilizátoři“ nebo „budovatelé vlády“ (*formeteur*). Díky tomu může vzniknout organizační struktura, v níž ti nejvíce motivovaní budou vůdci a z ostatních ti nejsnáze motivovatelní tvoří základní sestavu aktivistů a zbytek podporují cíle kolektivní akce skromnějšími příspěvky.⁵⁶ Tím se dále rozvíjí otázka paradoxu uvnitř paradoxu: jestliže jistá skupina – předpokládejme, že malá – využije vhodného okamžiku vzniku spontánní kolektivní akce, přičemž tato skupina dokázala jednat efektivně právě proto, že byla malá, a povstání k úspěchu potřebuje organizované vedení (některá

⁵³ Tullock, 1987, s. 63-64.

⁵⁴ Mancur, 1965, s. 2-3, 44-51.

⁵⁵ OLIVER, Pamela E. Formal Models of Collective Action. *Annual Review of Sociology*. 1993, 19, s. 274-275, 277-292.

⁵⁶ CONGLETON, Roger D. The "Logic of Collective Action" and beyond. *Public Choice*. 2015, 167(3-4), s. 227.

povstání jsou úspěšná a nezabývám se případy, kdy dojde k náhlému zhroucení státní moci jediným úderem), jak může být povstání vedeno, když se původní skupina rozmělní v nové mase? Kdo jsou vysoce motivovaní, jak mohou vznikat takové skupiny vysoce motivovaných účastníků, náchylných ke spolupráci, kteří se ujmou vedení (pokud skutečně vznikají!). A také kdo jsou ti ostatní ke spolupráci a společným cílům dostatečně vnímaví, kteří tvoří širší aktivní sestavu?

Z tohoto pohledu pak také kolektivní akce není ani tak otázkou jakési kolektivní „spolupráce“ na společném cíli, jako spíše plněním konkrétních úloh jednotlivci v určitém čase způsobem, jenž posouvá vpřed naplňování sdílených zájmů.⁵⁷ Zkoumání kolektivního chování je vymezeno dvěma póly. Na jedné straně „metodologickým individualismem“, podle kterého je jednotlivec mezi všech pokusů kolektivní chování analyzovat; a na druhé pak zásadou, že sociální chování nelze vyvozovat pouze z individualistického pohledu bezprostředního sobeckého prospěchu. Nehodlám zde rozebírat různé přístupy a nástroje ke zkoumání kolektivního chování, uvedl bych pouze, že vycházím z toho, lidé jsou bytostmi sociálními a je jim vlastní usilovat často podle daných okolností i o blaho skupin, k nimž patří, nejen o vlastní prospěch. Důležité je pro mne také brát zřetel na svébytnou dynamiku konkrétních situací. A konečně v centru mé pozornosti stojí aktéři a jejich vzájemné vztahy, nikoli společenské instituce.⁵⁸

Abych vše shrnul, zajímá mne řešení „paradoxu povstání“ – problému černých pasažérů – na příkladu konkrétních novodobých pokusů vyvolat povstání mezi Albánci v bývalé Jugoslávii. Jako časovou hranici jsem přitom zvolil rok 1981, kdy Kosovem otráslly masivní albánské politické protesty, rezonující i mezi Albánci v sousedních oblastech, a kdy následně započala vlna takových pokusů, vrcholící kolem přelomu tisíciletí a doznívala ještě několik let poté. Šlo skutečně o vlnu, neboť tyto pokusy neprobíhaly ve vzájemné izolaci, jejich aktéři o sobě často navzájem věděli. Zmíněné vlně předcházela od 60. let přestávka, které opět předcházel ozbrojený odpor bezprostředně navazující na boje za druhé světové války a navazující pokusy první poválečné generace. Pokusy skupin snažících se vyvolat povstání po roce 1981 jsou tedy rámovány výchozí masovou kolektivní politickou zkušeností a dá se říci, že probíhaly za zhruba obdobných okolností.

Na základě rozsáhlých empirických údajů, které jsem nashromáždil (počtu členů, prostředcích, které měla ta která skupina k dispozici, biografií padlých účastníků otevřených povstání, včetně data přistoupení a dalších osobních charakteristik, počtu padlých v otevřených povstáních na obou stranách i o datech jejich úmrtí a dalších údajích, které by se daly využít), chci zjistit, za jakých podmínek, proč a jak dospěly některé z ilegálních skupin k povstání a jiné ne, jakým způsobem byl pak překonán problém černých pasažérů v kolektivní akci mobilizace k povstání, jak mobilizace probíhala (zásadními dimenzemi bude čas a prostor), a jak vypadala mikrostruktura mobilizace. Cílem mého bádání je lepší poznání fenoménu povstání, které by mělo mimo jiné, podle možností a výsledků, být určitým přínosem k problematice předcházení a zvládání povstání. Výsledkem mého výzkumu má být teoretický přínos. Nejde mi o formulování hypotéz na základě existujících teorií a jejich ověřování, nýbrž o formulaci vlastní teorie, která by měla vrhnout nové světlo na výše uvedené fenomény. Cítím, že dosavadní teorie neosvětlují tyto fenomény dostatečně, ať už

⁵⁷ Congleton, 2015, s. 228.

⁵⁸ DEL RE, Emanuela C. Collective Behavior. RUNEHOF, Anne L. C., Lluís OVIEDO a Nina P. AZARI, ed. *Encyclopedia of Sciences and Religions*. Dordrecht: Springer, 2013, s. 425-429.

I. ÚVOD

proto, že jde o teoretické modely vytvořené bez většího empirického podkladu, nebo o případové studie, detailně analyzující empirický materiál, ale soustřeďující se přitom na vybrané, obvykle kvalitativní aspekty, či o studie vzešlé ze srovnání velkých souborů případů, ale vycházející z empirických podkladů na národní úrovni, tedy nepříliš detailních. Chci zkrátka najít nové odpovědi na staré otázky a vyhnout se přitom metodologickým omezením, kterými jsou zatíženy jiné studie. Mou největší předností je obrovské množství empirických údajů, která mi umožňuje podívat se na kolektiv a děje v něm probíhající z nových úhlů, zevrubněji a úplněji, než se to podařilo dosud. Proto bude empirický materiál v mém výzkumu výchozím bodem a hlavním vodítkem. Doufám, že moje práce bude dostatečně detailní, mnohostranná a přitom empiricky podložená i teoreticky zdůvodněná, aby přispěla nejen k vysvětlení traumatických kolektivních zkušeností, devastujících společenský řád a dlouhodobě zatěžujících politické vztahy, jimiž ozbrojená povstání jsou, ale aby skromnou měrou napomohla i obecněji ke studiu kolektivního chování, které stojí v přirozeném centru pozornosti společenských věd.

Shrnuto, cílem výzkumu je zformulování teorie středního dosahu, překračující tedy meze pouhého popisu či empirického zobecnění a dostatečně abstraktní na to, aby se mohla zabývat určitými oblastmi sociálního života, složené z omezených souborů předpokladů, z nich logicky odvozených hypotéz, potvrzených empirickým šetřením. Tato teorie má být součástí širší sítě teorií o násilném etnickém, resp. nacionalistickém konfliktu/povstání/občanských válkách a masové mobilizaci do násilné kolektivní akce. Omezena bude na aktivistická povstalecká hnutí, ke kterým bojovníci přistupovali dobrovolně, a aplikovatelná je bude v rozsahu, v jakém dostupné znalosti a zjištění o předmětu výzkumu umožní zobecnění.⁵⁹

⁵⁹ MERTON, Robert K. *Social theory and social structure*. 3rd Enlarged Edition. New York: Macmillan, 1968, s. 38-73.

I.4 Dosavadní výzkum

Lidé jsou opatrní, někteří jsou však opatrnější. Lidé váží rizika a potenciální zisky, někdy se však do riskantních podniků pustí překvapivě náhle a v překvapivě velkých počtech. To vyvolává otázky, které zůstávají do značné míry stále přesvědčivě nezodpovězeny. Mezi důvody je mimo jiné i to, že jedna skupina přístupů k problému vede bádání hlavně na teoretické rovině, a chování účastníků konfliktů se případně modeluje experimentálně. A pak je tu druhá skupina, která se opírá hlavně o kvalitativní případové studie. Tyto dva směry se málokdy protnou, i když takové případy jsou, jako obsáhlá komparativní studie o racionálních rolích T. Davida Masona.⁶⁰ Největší část studií na téma povstání a občanských válek se zabývá srovnáváním na úrovni států nebo etnických komunit. Máme tedy k dispozici hlavně teoretické rozborů, vycházející však z omezeného empirického základu, zúžený, často individuální průhled dovnitř, nebo pohled zvenčí, kdy se hodnotí společné výsledky všech aktérů (a vlastně i nezúčastněných) jako celek.

Z teoretických modelů připomenu pouze několik málo z hlavních prací, které udaly směr a které jsou stále využívány. Charles Tilly ve svém modelu kolektivní akce propojil racionální zájmy, organizaci a příležitosti. Zájmy předpovídají organizaci, zájmy spolu s organizací předpovídají mobilizaci zdrojů ke kolektivní akci, zájmy zároveň ovlivňují politickou příležitost a pravděpodobnost represí ze strany vlády, to zase ovlivňuje moc a ta spolu s mobilizací rovněž předpovídá příležitost, případně hrozbu. Kolektivní akce je tedy výsledkem aktivity jednotlivců, usilujících o naplnění svých úzkých osobních zájmů v podmínkách aktuálních příležitostí a zvažujících náklady a zisky. Tilly také říká, že násilné kolektivní akce vyplývají přímo z ústředních politických procesů populace, než aby byly přímým odrazem momentálního napětí a nespokojenosti v populaci. Zdůrazňoval kapacitu vyzyvatelů státní moci mobilizovat zdroje v míře dostatečné k tomu, aby nastolila revoluční situaci. Společenské skupiny, které k tomu nedisponují dostatečnými zdroji, se chovají defenzivně, a ke kolektivní akci je podnítí hrozba, ne příležitost.⁶¹ Tillyho přístup, protože ústřední roli v něm hraje organizovanost, je také nazýván organizačním.

Ted Robert Gurr ve své teorii relativní deprivace vychází naopak z toho, že protesty a povstání vyvěrají z nespokojenosti. Jejich propuknutí ovlivňují obecná nespokojenost, obecné přesvědčení o opodstatněnosti a přínosnosti politické akce a rovnováha mezi kapacitou nespokojenců jednat a kapacitou státu jejich hněv potlačit nebo odvést jinam. Nespokojenost vychází z nepoměru mezi tím, o čem se lidé domnívají, že je jejich spravedlivým nárokem, a tím, o čem předpokládají, že jsou schopni získat si a udržet. Tento nepoměr je relativní deprivací a je hnací silou mobilizace k masovým nenásilným i násilným vystoupením.⁶² Gurr pro svůj model vybudoval rozsáhlou databázi o etnických a dalších

⁶⁰ Mason, 2004.

⁶¹ TILLY, Charles. Does Modernization Breed Revolution? *Comparative Politics*. 1973, 5(3), 425-447; TILLY, Charles. Revolutions and Collective Violence. GREENSTEIN, Fred I. a Nelson W. POLSBY, ed. *Handbook of Political Science 3: Macropolitical Theory*. Reading (Massachusetts): Addison-Wesley, 1975, 483-556; TILLY, Charles. *From Mobilization to Revolution*. Reading, MA: Addison-Wesley, 1978.

⁶² GURR, Ted. A Causal Model of Civil Strife: A Comparative Analysis Using New Indices. *The American Political Science Review*. 1968, 62(4), 1104-1124; GURR, Ted R. *Why Men Rebel*. Princeton: Princeton University Press, 1971; GURR, Ted R. Why Men Rebel Redux: How Valid Are Its Arguments 40 Years On? *E-International Relations* [online]. 2011 [cit. 2018-6-22]. Dostupné z: <https://www.e-ir.info/2011/11/17/why-men-rebel-redux-how-valid-are-its-arguments-40-years-on/>

I. ÚVOD

menšinách a snažil se dospět k tomu, aby bylo taková vystoupení možné předpovídat. Spolupracoval s Markem Irvingem Lichbachem,⁶³ který později vytvořil ucelený model s více než čtyřiceti variantami pro překonání problému černých pasažérů, opírající se o širokou škálu strategických her.⁶⁴ Lichbach pracuje i s ústředním pojmem Gurrova diskursu, pocitem křivdy (*grievance*), v rámci teorie racionální volby.

K problému černých pasažérů existuje dlouhá řada studií, vesměs experimentálních.⁶⁵ Zkoumal se mj. vliv velikosti skupiny na problém, přičemž byly nalézány doklady hovořící pro⁶⁶ i proti tomuto faktoru,⁶⁷ východiska se hledala v poctivosti⁶⁸ nebo v pokrytectví,⁶⁹ ale také v soutěži mezi skupinami.⁷⁰ Některé experimentální modely také ukazují, že v některých typech kolektivní akce je problém černých pasažérů přítomen, v jiných ne.⁷¹ Vynikající přehled i zhodnocení různých řešení přímo k tématu povstání přinesl Will H. Moore,⁷² který zároveň ukázal, jak se odborná scéna posunula od nestrategických vysvětlení ke strategickým a v té souvislosti se odkláněla od selektivních ekonomických a společenských pobídek, které představují přinejlepším dílčí řešení. Peter Kurrild-Klitgaard názorně ukázal, že hlavním problémem v uvažování o paradoxu povstání a problému černých pasažérů bývá to, že je zasazeno do statického rámce. Jak samo povstání, tak i osobní rozhodování jednotlivce o zapojení do něj je však dynamickou aktivitou a průběh celého povstání i individuálních osobní účastí jsou natolik interaktivní záležitostí, že je obtížné je simulovat omezenou formou experimentů. Další věcí je, že masa povstalců bývá heterogenní a je sporné, zda existuje něco jako „typický povstalec“. I když se jednotlivci rozhodují racionálně, jejich pohnutky se liší, zvažují jiné osobní přínosy a jiné náklady.⁷³ Konečně Stathis Kalyva a Matthew Kocher pak udělali to, po čem volal Moore, když si stěžovat na malý počet pokusů podložit teorie empirickými důkazy. Ačkoli si Moore napůl žertem povzdychl, jak obtížné je dělat anketu mezi povstalci, našli prostřednictvím nepřímých dokladů způsob, kterým v případových

⁶³ LICHBACH, Mark I. a Ted R. GURR. The Conflict Process: A Formal Model. *The Journal of Conflict Resolution*. 1981, **25**(1), 3-29; LICHBACH, Mark I. a Ted R. GURR. Forecasting Internal Conflict: A Competitive Evaluation of Empirical Theories. *Comparative Political Studies*. 1986, **19**(1), 3-38.

⁶⁴ LICHBACH, Mark I. *The Rebel's Dilemma*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1995.

⁶⁵ Dobré shrnutí problému a stavu bádání poskytují Hardin a Cullitty (Hardin, Russell and Garrett Cullity, "The Free Rider Problem", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2020 Edition), Edward N. Zalta (ed.).

⁶⁶ SWEENEY, JR., John W. An Experimental Investigation of the Free-Rider Problem. *Social Science Research*. 1973, **2**(3), 277-292; SWEENEY, JR., John W. Altruism, the Free Rider Problem and Group Size. *Theory and Decision*. 1974, **4**, 259-275.

⁶⁷ LIPFORD, Jody W. Group size and the free-rider hypothesis: An examination of new evidence from churches. *Public Choice*. 1995, **83**(3/4), 291-303.

⁶⁸ ARNESON, Richard J. The Principle of Fairness and Free-Rider Problems. *Ethics*. 1982, **92**(4), 616-633.

⁶⁹ HECKATHORN, Douglas D. Collective Action and the Second-Order Free-Rider Problem. *Rationality and Society*. 1989, **1**(1), 78-100.

⁷⁰ EREV, Ido, Gary BORNSTEIN a Rachely GALILI. Constructive Intergroup Competition as a Solution to the Free Rider Problem: A Field Experiment. *Journal of Experimental Social Psychology*. 1993, **29**(6), 463-478.

⁷¹ TUOMELA, Raimo. On the Structural Aspects of Collective Action and Free-Riding. *Theory and Decision*. 1992, **32**, 165-202.

⁷² MOORE, Will H. Rational Rebels: Overcoming the Free-Rider Problem. *Political Research Quarterly*. 1995, **48**(2), 417-454.

⁷³ Kurrild-Klitgaard, 1997.

studiích z Vietnamu a z Řecka přesvědčivě doložili, že pro muže bylo ve válce bezpečnější připojit se k povstalcům, než zůstat neutrální.⁷⁴

Co se týče případových studií o povstáních, existují i studie snažící se vnitřní rozlišení aktérů v jednotlivých hnutích. Peter Hart⁷⁵ a Joost Augusteijn⁷⁶ se o to pokusili v případě Irské republikánské armády.⁷⁷ Oba se pokusili spojit kvalitativní přístup s kvantitativním, přičemž v rámci toho druhého se věnovali zejména oblasti biografické dosažitelnosti. Hart se v té souvislosti okrajově dotkl i důležitého bodu, když zmínil, že původní, početně omezená povstalecká síť se skládala převážně z blízkých příbuzných a přátel, zatímco po propuknutí otevřeného povstání byly spojujícími charakteristikami spíš třídní pojítka.

Existuje řada výtečných kvalitativních výzkumů na téma společenské mobilizace v kontextu násilí. Elisabeth Jean Wood zkoumala kvalitativním přístupem sociální mobilizaci v El Salvadoru.⁷⁸ Scott Straus v práci o rwandských *génocidaires* přesvědčivě rekonstruuje dynamiku genocidního násilí a upozorňuje, že lokální rovnováha moci na mnoha místech zpočátku násilí bránila. Byla však postupně narušována vpády ze sousedství, nátlakem z centra, nebo se zhroutila v důsledku bezpečnostního dilematu.⁷⁹ Max Bergholz názorně ilustroval dynamiku násilí v historii lokálního povstání na pomezí Bosny a Chorvatska s centrem v Kulen Vakufu z let druhé světové války.⁸⁰ Názorně ilustruje proces polarizace veřejného mínění v důsledku nevybíravého násilí a štěpení společnosti podle etnických linií. Stathis Kalyvas zpracoval v obsáhlé monografii o Řecku za druhé světové války a následné občanské války, vysvětluje racionalitu násilí a fungování guerrillového boje.⁸¹ Roger Petersen zkoumal ozbrojený odpor a povstání v Litvě za druhé světové války a po ní, přičemž si bedlivě všímal mechanismů spontánní organizace, vůdcovství a komunitních vazeb.⁸²

Z obecněji pojatých kvalitativních studií o povstáních, kterých poslední dobou vzniká stále více, bych rád uvedl několik vybraných. Velmi přínosná je monografie T. Davida Masona o rolnících v povstáních, v níž věnuje jednu celou kapitolu problematice mobilizace.⁸³ Siniša

⁷⁴ KALYVAS, Stathis N. a Matthew A. KOCHER. How "Free" is Free Riding in Civil Wars?: Violence, Insurgency, and the Collective Action Problem. *World Politics*. 2007, **59**(2), 177-216.

⁷⁵ HART, Peter. The Geography of Revolution in Ireland 1917-1923. *Past & Present*. 1997, **155**(1), 142-176; HART, Peter. *The I.R.A. at War, 1916-1923*. Oxford: Oxford University Press, 2004; HART, Peter. *The I.R.A. and Its Enemies: Violence and Community in Cork, 1916-1923*. Oxford: Clarendon Press, 1998.

⁷⁶ AUGUSTEIJN, Joost. Motivation: Why did they Fight for Ireland?: The Motivation of Volunteers in the Revolution. AUGUSTEIJN, Joost, ed. *The Irish Revolution, 1913-1923*. Houndmills: Palgrave Macmillan, 2002, 103-120; AUGUSTEIJN, Joost. Accounting for the Emergence of Violent Activism among Irish Revolutionaries, 1916-21. *Irish Historical Studies*. 2007, **35**(139), 327-344.

⁷⁷ Původní IRA do konce irské občanské války (1923).

⁷⁸ WOOD, Elisabeth Jean. *Insurgent Collective Action and Civil War in El Salvador*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

⁷⁹ STRAUS, Scott. *The Order of Genocide: Race, Power, and War in Rwanda*. Ithaca: Cornell University Press, 2006.

⁸⁰ BERGHOLZ, Max. *Violence as a Generative Force: Identity, Nationalism, and Memory in a Balkan Community*. Ithaca: Cornell University Press, 2016.

⁸¹ KALYVAS, Stathis N. *The Logic of Violence in Civil War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. V předmluvě odkazuje Kalyvas i na další případové studie k občanským válkám.

⁸² PETERSEN, Roger D. *Resistance and Rebellion: Lessons from Eastern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

⁸³ Mason, 2004.

I. ÚVOD

Malešević zpracoval obsáhle roli kolektivního násilí ve válkách.⁸⁴ Můj kolega a dlouholetý přítel Radan Haluzík pojednal prožívání povstání na Kavkaze a na Balkáně ze strany aktérů, vzrůstající napětí před povstáním a euforické zkušenosti při jeho propuknutí. Jeho práce představuje vynikající příklad mnohorozměrné kvalitativní studie, opírající se výjimečně důvěrnou, dlouholetou znalost terénu, ve kterém se pohyboval před povstáními i během bojů, o množství často neobyčejně dlouhých, intimních rozhovorů vedených v přirozeném prostředí, a to jak s řadovými, tak s vůdčími aktéry dění.⁸⁵ Haluzík zdůrazňuje maskulinní stránku povstání, vznikají ale také práce na téma ženských povstalců, které přitom tvořily například kolem jedné třetiny bojovníků LTTE na Šrí Lance.⁸⁶ Pionýrským v tomto ohledu je dílo Alexis Leanny Henshaw.⁸⁷ Pozornost se v poslední době začíná obracet i k neúspěšným pokusům⁸⁸ a hledání příčin toho, že někdo uspěl a jiný ne. Výtečným příkladem je výzkum Janet I. Lewis, která zkoumá počátky formování povstaleckých skupin v Ugandě.⁸⁹ Paul Staniland na základě komparativní studie několika asijských oblastí vytvořil typologii povstaleckých skupin, která vychází z jejich vnitřní soudržnosti a ukazuje, nakolik je tato soudržnost důležitá pro jejich úspěch i neúspěch, a na povstání nahlíží optikou toho, jaké sociální struktury se staly oporou povstání.

Dvě práce mne výrazně ovlivnily tu mou. Jednou z nich je Bymanova studie o protopovstáních, která poukazuje na fázi, kdy je povstání na jazyčku vah: už ještě v pravém slova smyslu o podzemní aktivitu, ale nejde ani o otevřené, široké povstání.⁹⁰ Je to přesně ten kritický okamžik, kdy povstání může, ale nemusí propuknout, okamžik, který mne od počátku zajímal nejvíce. Druhou je komparativní studie Jeremyho M. Weinstein, který z podrobné analýzy struktury a strategií čtyř povstaleckých hnutí odvodil koncepci dvou forem organizace povstání: oportunistické a aktivistické. Stručně shrnuto, v prvním případě zapojení zahrnuje méně rizik a slibuje bezprostřední zisky, loajalita k organizaci je však slabá. Ve druhém případě je zapojení riskantní, krátkodobý profit není pravděpodobný, ale loajalita vysoká. Členové oportunistické povstalecké organizace připomínají spotřebitele, očekávajícího okamžitou odměnu, členové aktivistických organizací jsou spíše investory. Weinstein tímto způsobem elegantně řeší dlouhotrvající vědecký spor „chamtivost versus ukřivděnost“ (*greed vs. grievance*) o tom, co je hlavním spouštěčem a hybatelem povstání: v oportunistických organizacích má navrch chamtivost, v aktivistických je tomu naopak. Weinstein tvrdí, že povstalečtí vůdci v prostředích bohatých na zdroje nabírají bojovníky neideologicky, pomocí krátkodobých materiálních pobídek. Aktivistické organizace mobilizují na základě různých forem sociální identity a solidarity.⁹¹ Weinstein je pro mou vlastní práci zvláště významný,

⁸⁴ MALEŠEVIĆ, Siniša. *The Sociology of War and Violence*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

⁸⁵ Haluzík, 2018.

⁸⁶ WANG, Peng. Women in the LTTE: Birds of Freedom or Cogs in the Wheel? *Journal of Politics and Law*. 2011, 4(1), 100-108.

⁸⁷ Alexis L. HENSHAW. *Why Women Rebel: Understanding Women's Participation in Armed Rebel Groups*. New York: Columbia University Press, 2019.

⁸⁸ KRAUSE, Lincoln B. Playing for the Breaks: Insurgent Mistakes. *Parameters*. 2009, 39(3), 49-64.

⁸⁹ LEWIS, Janet I. How Does Ethnic Rebellion Start? *Comparative Political Studies*. 2017, 50(10), 1420-1450. Ve spolupráci s Jennifer M. Larson: LARSON, Jennifer M. a Janet I. LEWIS. Rumors, Kinship Networks, and Rebel Group Formation. *International Organization*. 2018, 72(4), 871-903.

⁹⁰ BYMAN, Daniel. Understanding Proto-Insurgencies. *Journal of Strategic Studies*. 2008, 31(2), 165-200.

⁹¹ WEINSTEIN, Jeremy M. *Inside Rebellion: The Politics of Insurgent Violence*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.

neboť s využitím jeho typologie jsem mohl zúžit záběr svojí práce na aktivistický typ povstaleckých organizací. Etno-nacionalistickou motivaci, zdůrazňující společnou identitu a povzbuzující solidaritu, jsem zařadil k tomuto typu.

Literatuře týkající se problematiky novodobých albánských povstání⁹² předchází klasická monografie Howarda Clarka o nenásilném odporu na Kosovu, detailně popisující masovou mobilizaci k politickým protestům.⁹³ Psulin Kola ve svém přehledu snah o sjednocení jugoslávských Albánců s Albánií, všímající si v hlavním plánu ozbrojeného odporu, ponechává otázku mobilizace stranou.⁹⁴ Maria Koinova se zabývá mobilizací na podporu UÇK mezi albánskou diasporou.⁹⁵ O Osvobozené armádě Kosova (Ushtria Çlirimtare e Kosovës – UÇK) vznikly dvě odborné monografie. Henry Perritt se zabývá hlavně otevřeným povstáním a k mobilizaci vysvětluje stručně, odkazem na „kulturu odporu“, stavějící údajně v kosovsko-albánské společnosti před morální dilema ty, kteří by nechtěli bojovat.⁹⁶ Pohled Jamese Pettifera je jednoduchý. Od konce druhé světové války trvala na Kosovu guerrillová aktivita, byť s přestávkami, v 90. letech se guerrilla lépe vyzbrojila a organizačně zesílila, a propuknutí širokého přičatá bez dalšího vysvětlování brutálnímu útoku srbské policie na usedlost polního velitele UÇK Adema Jashariho.⁹⁷ Tyto dvě práce tedy nijak nápomocné nejsou. Nathalie Duclos rovněž bere útok na Jashariho jako výchozí bod a vysvětluje účast v povstání jako sebeobrannou reakci, na pozadí kombinace vnímání hrozby, albánské kultury zbraní, zkušenosti s policejním násilím, represí a rodinných ústních podáních o minulých represích.⁹⁸ Myšlenky, že masová mobilizace propukla kvůli útoku na Jashariho, se ve studii o mobilizaci na Kosovu drží také Keiichi Kubo.⁹⁹ V jiné stati porovnává Kubo silně represivní přístup státu k povstání na Kosovu oproti mírnějšímu v Makedonii.¹⁰⁰ Uvádí, že policejní násilí na Kosovu nahánělo mladé lidi do řad povstalců. UÇK na Kosovu skutečně zmobilizovala vyšší procento bojeschopných mužů. Kdybychom ovšem vzali v úvahu kratší trvání konfliktu v Makedonii, ukázalo by se, že UÇK zmobilizovala za srovnatelnou dobu od počátku otevřeného povstání zhruba stejný podíl bojeschopných mužů, jako její sesterská organizace v Makedonii. Perritt, Pettifer, Duclos i Kubo své závěry učinili na základě rozhovorů s veterány povstaleckých organizací, nepokoušeli se ale jejich výpovědi empiricky ověřit. Na rozhovorech staví také Geraldina Kraja, která si však na rozdíl od ostatních cíleně vybírala klíčové postavy UÇK, organizátory povstání. Jediná se také pokusila propojit údaje

⁹² Vynechávám na tomto místě žurnalistické práce. Některé z nich přinášejí detailní a zasvěcený popis dění i pohled dovnitř povstaleckých hnutí, nezabývají se však analýzou příčin.

⁹³ CLARK, Howard. *Civil Resistance in Kosovo*. London: Pluto Press, 2000.

⁹⁴ KOLA, Paulin. *The Search for Greater Albania*. London: Hurst & Company, 2003.

⁹⁵ KOINOVA, Maria. Four Types of Diaspora Mobilization: Albanian Diaspora Activism For Kosovo Independence in the US and the UK. *Foreign Policy Analysis*. 2013, 9(4), 433-453.

⁹⁶ PERRITT, JR., Henry H. *Kosovo Liberation Army: The Inside Story of an Insurgency*. Urbana: University of Illinois Press, 2008, s. 36-41.

⁹⁷ PETTIFER, James. *The Kosova Liberation Army: Underground War to Balkan Insurgency, 1948-2001*. London: Hurst & Company, 2013, s. 31-117.

⁹⁸ DUCLOS, Nathalie. Joining the Kosovo Liberation Army: A continuist, process-based analysis. *Violence: An international journal*. 2020, 1(1), 21-39.

⁹⁹ KUBO, Keiichi. Why Kosovar Albanians Took Up Arms against the Serbian Regime: The Genesis and Expansion of the UÇK in Kosovo. *Europe-Asia Studies*. 2010, 62(7), 1135-1152.

¹⁰⁰ KUBO, Keiichi. Host state responses to ethnic rebellion: Serbia and Macedonia. CABESTAN, Jean-Pierre a Aleksandar PAVKOVIĆ, ed. *Secessionism and Separatism in Europe and Asia: To have a state of one's own*. Abingdon: Routledge, 2013, s. 88-98.

I. ÚVOD

získané rozhovory s kvantitativními údaji, konkrétně s podílem albánského obyvatelstva. Podle ní se UÇK šířila a budovala svoje základny hlavně v oblastech, kde žilo minimum nebo žádní Srbové. Kromě toho argumentovala základem, který vytvořil předchozí nenásilný odpor. Ten podle ní kosovsko-albánskou společnost vštípil zaujetí jednotného postoje vůči vnější hrozbě, masové protesty posílily vzájemnou solidaritu a emotivní vazby, a naučil překonávat obavy prostřednictvím identifikace se skupinou. Nic z toho ovšem nevysvětluje mobilizaci v jižním Srbsku a v Makedonii.¹⁰¹ Já sám jsem se pokusil vysvětlit mobilizaci ve všech třech regionech studií zmíněnou v předmluvě.

¹⁰¹ KRAJA, Geraldina. *Recruitment Practices of Europe's Last Guerrilla*. New Haven, 2011. Diplomová práce. Yale University. Vedoucí práce Stathis N. Kalyvas.

I.5 Nejpálčivější problémy

Občanská válka představovala podle hodnocení Nicholase Sambanise z roku 2002 nejhůře chápané selhání systému v oblasti vnitřní politiky.¹⁰² Na tomto hodnocení je mnoho pravdy i dnes. Stathis N. Kalyvas, který na Sambanise odkazoval, zmínil několik závažných problémů, ze kterých je při studiu občanských válek nutno vycházet. Občanské války jsou hluboce endogenními procesy. Občanské války bývají zároveň procesem budování státu, takže nosné narativy těchto válek budou pravděpodobně zkresleny jejich výsledkem. Odvozovat předválečnou situaci z „mistrovských příběhů“ občanské války může být zavádějící. Všechny občanské války nejsou vyvolány stejnými faktory. A podle toho formuloval úkoly budoucí výzkumnou agendu: výzkum občanských válek má stále více směřovat ke specifikaci a testování rozčleněných kauzálních cest a mechanismů. Dále, vztahy mezi mikro- a makroúrovní má být studován spíše prostřednictvím integrovaných výzkumných koncepcí, intenzivně využívajících jemně strukturované, kvantitativní i kvalitativní údaje na nižší než národní úrovni, spíše než prostřednictvím nadnárodních statistických analýz. Konečně Kalyvas volá po studiu mikrozákladů občanské války, včetně otázek, mezi nimiž Kalyva jmenuje získávání nováčků, dynamiku násilí, nebo například financování povstalců.¹⁰³

Léta od napsání těchto slov stále zůstává mnoho z naznačené agendy, domnívám se, nenaplněno. Velká část výzkumu se stále opírá o kvantitativní velké N studie na nadnárodní úrovni, která ve výzkumu převládá od počátku tisíciletí. Snahou je zjistit, zda lze z údajů o ekonomice, politickém uspořádání, etnickém či náboženském složení obyvatelstva a podobně vyčíst pravděpodobnost propuknutí války (povstání) a možnou délku trvání, odpovědi na otázky spojené s eskalací a přeléváním válek, a teoretická vysvětlení příčin toho, proč k nim dochází či toho, proč je tak obtížné je ukončit, nebo jaké jsou mezi nimi navzájem rozdíly. Byla k tomu navržena celá řada teorií, hypotéz a mechanismů. Velké N studie však trpí dvěma významnými omezeními. Namnoze ignorují strategické interakce mezi aktéry či mikrodynamiku násilí a soustřeďují se na určité charakteristiky na národní úrovni, takže je empirická stránka výzkumu silně poznamenána nedostatkem údajů na subnárodní úrovni, tedy údaji o skupinách (menšinách), které jsou aktéry konfliktů. I vynikající globální databáze, jakou je Minorities at Risk Project, neobsahuje potřebných údajů dostatek.¹⁰⁴

Kristine Eck se ve své disertaci, ke které jí Kalyvas mimochodem dělal oponenta, ve které se sama snažila zkombinovat více přístupů, úrovní a metod, rovněž upozorňuje na to, jak je výzkumné pole zatíženo problémem vhodných údajů. Pro velké N soubory je těžké najít takové, které by na celosvětové, výroční úrovni byly dostatečně detailní. Údaje o zaskávání nových bojovníků, které by přitom mohly být při vysvětlování příčin vzniku povstání klíčové, jsou zcela vynechány. Z malých N souborů je však zase obtížné vyvozovat zobecňující závěry. Ačkoli vznikla řada případových studií k jednotlivým zemím, které přispěly k budování teorií,

¹⁰² SAMBANIS, Nicholas. A Review of Recent Advances and Future Directions in the Quantitative Literature on Civil War. *Defence and Peace Economics*. 2002, **13**(3), s. 217.

¹⁰³ KALYVAS, Stathis N. Civil Wars. BOIX, Carles a Susan C. STOKES, ed. *The Oxford Handbook of Comparative Politics*. Oxford: Oxford University Press, 2007, s. 430-431.

¹⁰⁴ FLOREA, Adrian. Where Do We Go from Here?: Conceptual, Theoretical, and Methodological Gaps in the Large-N Civil War Research Program. *International Studies Review*. 2012, **14**(1), s. 78-79; TOFT, Monica Duffy. The Origins of Ethnic Wars: A Historical and Critical Account. MIDLARSKY, Manus I., ed. *Handbook of War Studies, III: The Intrastate Dimension*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2010, s. 256.

I. ÚVOD

jejich závěry si však leckdy protiřečí. Weinsteinova práce je vzácnou komparativní případovou studií, která pracuje s nábořem jako s nezávislou proměnou,¹⁰⁵ neexistuje však podobná studie, která by s ní pracovala jako s proměnnou závislou.¹⁰⁶ Rozporuplné výsledky však dávají i velké N studie, a to i v případě jediného hlediska. Pomoci může kombinace více metod, což se ale děje málokdy.¹⁰⁷ Není proto asi divu, že meta-analýza shrnující výsledky 46 kvantitativních studií ukazuje, že ze dvou stovek nezávislých proměnných existuje určitý stupeň shody ohledně účinků u maximálně třiceti a vysoký stupeň shody maximálně sedmi proměnných.¹⁰⁸ Z malého N se zas nevytěží potřebné kvantitativní údaje a vzorce se musí přebírat z existující teorie nebo z induktivního pozorování, podloženého zasvěcenou znalostí detailů, nuancí a historie daného malého počtu případů. Když ale počet případů narůstá, dosáhne nakonec bodu, kdy badatel již nedokáže vědomosti o všech případech se všemi těmito detaily a nuancemi udržet v hlavě, protože informací je příliš na to, aby je porovnával holisticky kvalitativně bez toho, že by docházelo k nezamýšlenému redukcionismu nebo mylným analogiím.¹⁰⁹ Tím se ovšem točíme v kruhu, protože drtivá většina stávajících teoretických modelů také nebyla testována empiricky.¹¹⁰

Ačkoli jsem nikdy nebyl badatelem, který by téma zkoumal jenom z pracovny, a sám jsem se pohyboval po dlouhou dobu v terénu, o kterém píšu, nemyslím si, že východisko představují kvalitativní případové studie, opřené o osobní rozhovory. Vyvozovat vysvětlení účasti v rozsáhlé kolektivní akci z vybraných osobních výpovědí jednotlivců může být ošidné. Hrozí nebezpečí, že si výzkumník nezvolí z možných respondentů náhodné, takové, kteří reprezentují průměrné příklady, obyčejné lidi, kteří tvořili většinu povstaleckého mužstva. Je naopak možné, že si naopak zvolí právě takové respondenty, pro které zapojení do povstání představovalo přirozenou součást jejich životního příběhu, či dokonce příběhu jejich rodiny. Jejich příběh bude nabízet srozumitelné vysvětlení. Bude nejspíš obsahovat důvody, proč začali zastávat určité politické postoje, životní rozhodování, zda zvolit cestu násilí, hledání cesty a její naplnění. Jenže takové vysvětlení nemusí být zobecnitelné.

V řadách armád na všech stranách v Chorvatsku a v Bosně a Hercegovině jsem poznal stovky lidí, kteří takový příběh vyprávět nemohli. Vzali do rukou zbraň, „když to přišlo.“ Ale předem to neplánovali. Postrčily je k tomu okolnosti, ve kterých se octli. Poznal jsem je i na Kosovu: mladého taxikáře, který mne vezl za jedním ze zakladatelů UÇK Ramizem Lladrovcim, postaršího právníka ve Skënderaji, co bez okolků přiznal, že mu kvůli profesi byla bližší srbština než albánština, číšníka v Dragaši, jenž sloužil ve štábu brigády, co se pokoušela prorazit z Albánie srbskou obrannou linii, anglicky hovořícího mladíka z Prizrenu, který po válce pracoval jako tlumočnick u zahraniční humanitární organizace, a řadu dalších. Potkával jsem je náhodně, třeba v restauraci, některé jsem je nabral při autostopu, mnozí tvořili tiché

¹⁰⁵ Weinstein, 2006.

¹⁰⁶ ECK, Kristine. *Raising Rebels: Participation and Recruitment in Civil War*. Uppsala, 2010. Disertace: Všeobecné shrnutí. Uppsala University, s. 13, 21.

¹⁰⁷ BLIMES, Randall J. The Indirect Effect of Ethnic Heterogeneity on the Likelihood of Civil War Onset. *Journal of Conflict Resolution*. 2006, 50(4), s. 536-537.

¹⁰⁸ DIXON, Jeffrey. What Causes Civil Wars?: Integrating Quantitative Research Findings. *International Studies Review*. 2009, 11(4), 707-735.

¹⁰⁹ PAUL, Christopher, Colin P. CLARKE, Beth GRILL a Terrance SAVITSKY. Between Large-N and Small-N Analyses: Historical Comparison of Thirty Insurgency Case Studies. *Historical Methods*. 2013, 46(4), s. 220.

¹¹⁰ Eck, 2010, s. 10.

pozadí mých pár rozhovorů s čelnými figurami povstání. Tato tichá kulisa ale podle všeho tvořilo většinu povstalců.

V Chorvatsku a v Bosně a Hercegovině mi takoví obyčejní účastníci válek často říkali, že mi vlastně nemají moc co vyprávět. Jejich příběh obsahoval jen dva prvky: „přišlo to a to“ a „tak jsem teď tady“. Rádi vzpomínali na to, co bylo dřív, rozebírali to, co je teď, ale pokud jde o vysvětlení, které by spojovalo „dřív“ a „teď“, jen opravdu málokdy vycházelo z jejich životní dráhy. Mnohem častější bylo, že se odvolávali na „cizí mocnosti“, „zahraniční velmoci“ nebo „významné zájmy“, a jinými slovy tak vlastně sdělovali, že oni sami svou cestu od „dřív“ k „potom“ neovlivnili.

A pokud jde o životní příběhy, odkazovali mne na takové, které oni sami nežili, ale se kterými se nyní ztotožňovali – na různé válečné hrdiny, ať už skutečné, nebo idealizované. Podobně mne i obyčejní albánští bojovníci odkazovali na ty, se kterými bych si „měl promluvit.“ Na takové, kteří povstání vedli a kteří tvořili jádro. Jiní prý mohou říkat, co chtějí, ale mluvit bych měl s těmi, kteří u toho byli od začátku. Proto pokládám za pravděpodobné, že výzkumník si ani nemusí sám vědomě volit respondenty, kteří budou předkládat životní příběhy, ve kterých je účast v povstání výsledkem dlouhodobého směřování a vědomého osobního rozhodnutí, ale kteří nebudou reprezentovat většinový případ. Daleko spíš se může stát, že to on sám bude příslušnými respondenty zvolen. Společenství vybere cizinci, který se zajímá o jejich společnou věc, mluvčí, kteří podle názoru ostatních tuto věc nejlépe vyloží. Proto by vzorek respondentů musel být skutečně rozsáhlý a cílem rozhovorů by mělo být v první řadě zachycení určitých obecných kategorií jevů. Možnost kvalitativního výzkumu, který vede k zobecnitelným závěrům, nabízí metoda zakotvené teorie, nevím však dosud o nikom, kdo by se ujal úkolu zkoumat povstání tímto způsobem. Připomínám znovu Mooreovu poznámku o tom, že povstalci jsou neblaze známí tím, jak těžké je dělat mezi nimi ankety.¹¹¹ Nemusí to platit za všech okolností, vím však z vlastní zkušenosti, že vyptávat se příliš důkladně na takové věci může působit podezřele, zvláště když by bylo potřeba (na tom je založena metoda zakotvené teorie) se v průběhu výzkumu k respondentům opakovaně vracet. Takový výzkum by byl náročný rovněž logisticky, a stejně by hrozilo, že podchytí jen určitý výsek potřebného vzorku.

Abych uzavřel, domnívám se zkrátka, že je potřeba přemostit příkop, kde na jednom břehu stojí velké kvantitativní N studie a na druhém případové kvalitativní studie, které ale nebývají vzájemně kompatibilní. Jeden pohled bývá hrubý a statický. Druhý sice bývá detailní a dynamický, ale těžko zobecnitelný. Proto teoretické modely stojí stranou bez dostatečného empirického prověření: kvantitativní údaje, umožňující zobecnění, jsou příliš málo podrobné, a podrobné údaje zase mohou být příliš jedinečné a tím i zkreslující. Teoretické modely je potřeba opřít o komparativní údaje, tedy nejlépe kvantitativní, tyto údaje však musí popisovat přímo aktéry, ne pouze obecné prostředí, ve kterém konají. Stanilandova nebo Weinsteinova monografie jsou k tomu rozhodně dobrým vykročením. Tyto práce nabídly robustní teoretické modely založené na kvalitativním výzkumu. Stále však nebyl realizován výzkum, který by přinesl komparaci více případů ještě detailněji, která by zachycovala vnitřní dynamiku procesů mezi aktéry na úrovni mezi jednotlivcem a povstaleckou skupinou. Je zřejmé z více důvodů, že podstatná část údajů musí být kvantitativní, už jenom proto, že – jak už bylo uvedeno – není v kapacitě výzkumníka udržet udržet v hlavě takové množství údajů a

¹¹¹ Moore, 1995, s. 449.

I. ÚVOD

orientovat se v nich. Komparace na úrovni jednotlivců by ani jinak nebyla možná, neboť kvalitativní data v dostatečném objemu se v tomto případě získat dost dobře nedají. Současně však je potřeba kvantitativní údaje doplnit kvalitativními, které umožňují jejich kategorizaci, interpretaci a vysvětlení.

Řečeno krátce, má-li proto moje práce v něčem pozvednout laťku poznání a porozumění tématu, a vyhnout se přitom problematickým rovinám dosavadního výzkumu, nemůže vycházet z údajů na národní úrovni, ale na nižší. Musí popisovat dění na úrovni aktérů, tedy jednotlivců, skupin a sociálních organizací. Přitom je ale potřeba, aby data, pomocí kterých bude toto dění uchopeno, nebyla pouze kvalitativní. A konečně, žádoucí je, aby nešlo o jednopřípadovou, nýbrž o srovnávací studii.

I.6 Přístup a metodologie

V centru mého zájmu stojí procesy, chci však nejen popsat, jak tyto procesy probíhaly, ale přiblížit jejich fungování. K tomu je krom jiného nezbytné poznat a pochopit postoje aktérů. Jednotliví aktéři byli hybateli procesů, šlo však o procesy takového druhu, kdy dění v některých ohledech přesahovalo obzor jednotlivců, a tak čistě z perspektivy jednotlivců nelze těmto procesům plně porozumět. Můj výzkum proto vyžaduje kvantitativní i kvalitativní údaje, které se navzájem doplňují, a induktivní přístup, neboť začíná již s nashromážděným množstvím údajů, které je potřeba uchopit a najít v nich vzorce, ovšem v případě potřeby se induktivní přístup může prolínat s deduktivním. Nebudu tedy začínat s teorií, ale analýzou materiálu shromážděného ke studovanému fenoménu se budu snažit dospívat k průběžným závěrům, z nichž nakonec zformuluji teorii. Nezkoumám jediný fenomén, ale spíše posloupanost několika navazujících, navzájem úzce propojených fenoménů. O to je výzkum komplexnější.

Výzkumnou otázkou už předem vymezuji předmět výzkumu v některých předmětech tak, že jsou v ní explicitně obsaženy náznaky určitých předpokladů:

některé ilegální skupiny *mohou* dospět k povstání, já tvrdím, některé k němu *dospěly*,

není známo, *jak* lze překonat problém černých pasažérů, já tvrdím, že v některých případech *byl* překonán.

V dalším předmětu však už pouze naznačuji směr bádání (zaměření na časovou a prostorovou dimenzi mobilizace) a poslední předmět je zcela (*jak* vypadala mikrostruktura mobilizace). Nezačínám však s hotovými koncepty, i když průběžně určitých konceptů využívám, zejména při zpracování problematiky mikromobilizace. Ve všech případech potřebuji odhalit v nashromážděném materiálu určité vzorce jednání, mechanismy, které tato jednání propojují, a výsledné procesy, a případně se snažit najít další údaje, které by pomohly k jejich interpretaci. Nepřicházím s předpoklady formulovanými v přesných hypotézách, na základě kterých bych shromáždil data k jejich potvrzení nebo vyvrácení. Možná vysvětlení předem neznám a předem neurčuji ani proměnné, na základě kterých bych mohl odlišit jednotlivé kategorie (úspěšné a neúspěšné ilegální skupiny; případy, kdy nebyl a kdy byl překonán problém černých pasažérů). K vysvětlení fenoménů uvedených ve výzkumné otázce, které jsou svou povahou dynamické, však potřebuji odhalit dosud neznámé příčinnosti a pokud možno tyto příčinnosti nejen popsat, ale také vysvětlit.

S ohledem na povahu výzkumu jsem zvolil **výzkum smíšenými metodami** (*mixed methods research*).¹¹² Jedná se o přístup, který si klade za cíl porozumět komplexnosti určitého jevu záměrným integrováním metodologických přístupů a metod kvantitativního i kvalitativního výzkumu v jednom nebo více bodech studie s cílem poskytnout holističtější a

¹¹² GREENE, Jennifer C., Valerie J. CARACELLI a Wendy F. GRAHAM. Toward a conceptual framework for mixed-method evaluation designs. *Educational Evaluation and Policy Analysis*. 1989, **11**(3), 255-274; JOHNSON, R. Burke a Anthony J. ONWUEGBUZIE. Mixed methods research: A research paradigm whose time has come. *Educational Researcher*. 2004, **33**(7), 14-26; CRESWELL, John W. *A Concise Introduction to Mixed Methods Research*. Thousand Oaks: SAGE, 2015; HESSE-BIBER, Sharlene a R. Burke JOHNSON. *The Oxford Handbook of Multimethod and Mixed Methods Research Inquiry*. Oxford: Oxford University Press, 2015; JOHNSON, Rebecca E, Amy L GROVE a Aileen CLARKE. Pillar Integration Process: A Joint Display Technique to Integrate Data in Mixed Methods Research. *Journal of Mixed Methods Research*. 2017, **13**(3), 301-320.

I. ÚVOD

nuancovanější porozumění tomuto jevu.¹¹³ Nalezení funkčního řešení předmětu zájmu by mělo umožnit to, že se bere v úvahu více různých hledisek, pohledů a postojů, a to vždy jak v kvalitativní, tak v kvantitativní perspektivě.¹¹⁴

V různé míře jsem v souladu s tím kombinoval poznatky ze statistických trendů s osobními příběhy a v neposlední řadě, třebaže okrajově, i s vlastními osobními zkušenostmi. Z možných postupů byly pro můj výzkum v mnoha dílčích analýzách nejvhodnější **vysvětlující sekvenční smíšené metody** (*explanatory sequential mixed methods*),¹¹⁵ vzhledem k tomu, že jsem hned na počátku disponoval poměrně robustním souborem kvantitativních údajů. Ty jsem mohl v první fázi analyzovat a výsledky následně vysvětlit kvalitativním postupem. Kvalitativní údaje jsem používal hlavně k osvětlení širšího kontextu, který není zachytitelný kvantitativně. Nešlo mi například v zásadě o to, abych z kvantitativních dat vyabstrahoval kategorie, pro které bych pak hledal kvalitativní potvrzení v příkladech. Kombinovat oba přístupy jsem chtěl v prvé řadě proto, abych zjistil, co za jevy stojí v pozadí kvantitativního vyjádření. Proměnné v kvantitativním výzkumu jsou určitou ilustrací nějakého jevu, nepředstavují však jev samotný a pochopit tento jev nelze dost dobře bez patřičného kvalitativního rámce. Mohu tedy například induktivně v kvantitativních datech vypožorovat určité procesy, kvantitativními technikami zjistit možné souvislosti mezi nimi, a kvalitativní indukci je doplnit o rysy, které kvantitativní údaje nezachycují. Tento postup, usilující o zařazení nalezených souvislostí do vzorců jednání, lze podle potřeby i opakovat, dokud nedospějí k srozumitelnému vysvětlení. Kombinace dvou přístupů byla pro mne důležitá ještě z jednoho důvodu, a tím je hledání příčinnosti. Ze závislostí proměnných nelze kauzalitu spolehlivě určit, a v tom je význam kvalitativní složky nezastupitelný.¹¹⁶ V jiných dílčích analýzách jsem však využil také **zjišťovací sekvenční smíšenou metodu** (*exploratory sequential mixed methods design*), kdy jsem nejprve rozbořem kvalitativního materiálu zjišťoval určité rysy (vzorce, souvislosti), které jsem se pokusil zařadit do určitých souvislostí a následně provedl kvantitativní analýzu, umožňující (potvrzující nebo vyvracející) zobecnění takových rysů.¹¹⁷

Celkově vzato, řídil jsem se zásadou ponechat si při zpracování materiálu a vyvozování poznatků z něj pokud možno otevřené různé možnosti, abych si zbytečně předem nezavíral cestu k odhalení nějakých vzorců chování, které by mohly být pro můj výzkum cenné. Možnosti a způsoby analýzy mi nabízel ze všeho nejvíce sám nashromážděný materiál, který byl velmi různorodé povahy. Průběžně jsem tedy pravidelně nejprve uvažoval, jaké údaje daný materiál poskytuje, tato data vybrat a kategorizovat a teprve poté v nich hledal možné souvislosti a vzorce, a opět následně přemýšlel zda, čím a jak jej případně doplnit. Přitom jsem si pomáhal určitými koncepty, například „mobilizační potenciál“ (*mobilization*

¹¹³ WALTON, Janet B., Vicki L. PLANO CLARK, Lori A. FOOTE a Carla C. JOHNSON. Navigating Intersecting Roads in a Mixed Methods Case Study: A Dissertation Journey. *Journal of Mixed Methods Research*. 2019, **14**(4), s. 442.

¹¹⁴ JOHNSON, R. Burke, Anthony J. ONWUEGBUZIE a Lisa A. TURNER. Toward a Definition of Mixed Methods Research. *Journal of Mixed Methods Research*. 2007, **1**(2), s. 113.

¹¹⁵ CRESWELL, John W. a J. David CRESWELL. *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. 5th Edition. Thousand Oaks: SAGE, 2018, s. 304-305.

¹¹⁶ Greene, Caracelli a Graham, 1989, s. 255-274; Johnson a Onwuegbuzie, 2004, s. 14-26; JOHNSON, R. Burke a Federica RUSSO. Causation in Mixed Methods Research: The Meeting of Philosophy, Science, and Practice. *Journal of Mixed Methods Research*. 2017, **13**(2), 143-162.

¹¹⁷ Creswell a Creswell, 2018, 306-308.

potential) a další koncepty na něj navázané. Koncepty mi slouží jako východiska k uchopení reality, neúplně a specificky zachycené kvantitativními či kvalitativními údaji v materiálu. Mým cílem není ověřování platnosti takových konceptů, dokonce ani ověřování jejich funkčnosti nebo použitelnosti v konkrétních bodech mého výzkumu (to však není na překážku tomu, aby podobné ověření bylo vedlejším výstupem mého výzkumu). Jsou odrazovým můstkem ke kategorizaci, ale nepředurčují ani cesty, jimiž chci popsat a vysvětlit sociální procesy, ani závěry.

Z výše napsaného je zřejmé, že můj výzkum zcela přirozeně zahrnoval i množství slepých uliček a tápání, které nejsou v textu práce zachyceny.

Dotkl bych se ještě podrobněji tří výzkumných technik či metod, které jsem používal. Pro statistické kvantitativní analýzy jsem používal jednoduchou lineární regresi, a to zejména proto, že chci zjistit nejprímější možnou korelaci. Pracoval jsem tedy se závislou a jednou nezávislou proměnnou a nehledám případné zprostředkující proměnné. Mým cílem bylo zjistit korelace naznačující určitý vzorec možné závislosti a hledat a vysvětlit mechanismus, který stojí v pozadí takové závislosti, ne faktor, který spolupůsobí mezi dvěma faktory. Například hodnoty ve zkoumaném vzorku povstaleckých skupin, zahrnujícím celkem 33 položek, nejsou rozloženy statisticky ideálně, a to proto, že je v něm jedna, větší část skupin, které zůstaly většinou početně omezené, vyvíjely omezenou nebo žádnou ozbrojenou aktivitu, a menší část těch, které byly aktéry v otevřeném povstání, rozrostly se početně nepoměrně více a prodělaly většinou rozsáhlé boje. To často vytvářelo dva nespojitě shluky hodnot. Výsledky regrese však z principu nepokládám za důkaz existence korelace nebo závislosti, nýbrž za podpůrný prostředek umožňující vypožorovat v první fázi určitý trend.

Kvalitativní zkoumání konkrétních případů v návaznosti na vzorce či souvislosti zjištěné pomocí korelačních analýz je důležitým rysem metody **sledování procesu** (*process tracing*), vytvořené za účelem nalézání a vysvětlivní kauzálních vysvětlení, a která pro mne byla příhodným nástrojem. Je otevřená vůči induktivnímu přístupu (nedělá však ostrý rozdíl mezi deduktivním a induktivním přístupem), rozmanitému zdrojovému materiálu a zvažování širšího spektra možných vysvětlení. Přesně to je vlastní povaze mého výzkumu. Při použití této metody se nepracuje s předem danými hypotézami, bere v úvahu zkreslení zdrojů dat a podle potřeby se hledá další evidence, takže se sběr dat a formulování hypotéz zpravidla prolínají. Zkoumání kauzality touto metodou neusiluje o zjištění, *zda* určitá příčina vede k následku, ale *jaký* je mechanismus vyvolání následku příčinou.¹¹⁸ Konečně ještě pár slov k narativní analýze. Vzhledem k množství memoárové literatury bych nejspíš mohl provést rozsáhlou narativní analýzu, to je však při předpokládaném objemu dat práce na samostatný výzkum a navíc by mne svou povahou a zaměřením odváděla příliš stranou od hlavního proudu mého výzkumu. Narativní analýza má v mém výzkumu doplňující roli a slouží hlavně

¹¹⁸ HALL, Peter A. Tracing the Progress of Process Tracing. *European Political Science*. 2013, **12**(1), 20-30; LYALL, Jason. Process tracing, causal inference, and civil war. CHECKEL, Jeffrey T., BENNETT, Andrew, ed. *Process Tracing: From Metaphor to Analytic Tool*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, s. 186-207; WALDNER, David. What makes process tracing good? Causal mechanisms, causal inference, and the completeness standard in comparative politics. CHECKEL, Jeffrey T. a Andrew BENNETT, ed. *Andrew, ed. Process Tracing: From Metaphor to Analytic Tool*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, s. 126-152.; WALDNER, David. Process Tracing and Qualitative Causal Inference. *Security Studies*. 2015, **24**(2), 239-250; MAHONEY, James. Process Tracing and Historical Explanation. *Security Studies*. 2015, **24**(2), 200-218; MAZÁK, Jaromír. Process tracing: zkoumání kauzality v případových studiích. *Sociológia*. 2017, **49**(1), 55-80.

I. ÚVOD

k dokreslení zjištění tehdy, kdy složitost situace nešlo ilustrovat kvantitativně. Specifikem narativní analýzy v mém výzkumu je to, že v řadě případů nejde o vyprávění *někoho o sobě*, ale *jiných o někom*. Mám k dispozici velký soubor vyprávění o padlých povstalcích. Tato vyprávění jsou v současném albánském prostředí na Kosovu, v jižním Srbsku a v Makedonii velice častá. Padlí jsou vyzvedávány jako „mučedníci“ společné věci. Mívají často ucelený rámec a lze je považovat za určitý žánr. Jsou dostupnější, než vyprávění vlastních zkušeností přeživších povstalců.

Při hledání vzorců a mechanismů ve zpracovávaném materiálu, a zejména při kategorizaci kvalitativního materiálu toho typu, jako byly osobní životopisy, mi velkou inspirací a pomocí byla **metoda zakotvené teorie**, kterou jsem do svého výzkumu začlenil. Postupy zakotvené teorie byly vytvořeny pro systematické generování („odhalování“) teorie a jejím základem je vyhledávání vzorců induktivním způsobem. Výzkum smíšenými metodami-metodou zakotvené teorie je metodologií, spojující v sobě údaje kvalitativní, kvantitativní a vzniklé smíšenými metodami, a odpovídající postupy a techniky za účelem vytvoření dobré vysvětlující teorie, přičemž způsob spojení těchto postupů a technik je dáno potřebami konkrétní studie.¹¹⁹ Tvůrci zakotvené teorie sice tvrdili, že je možné její techniky aplikovat i na kvantitativní údaje (metody jsou podle nich jen prostředkem, který vede k cíli), v praxi ovšem šlo o metodologii kvalitativní. Tvůrci rovněž neomezovali použití zakotvené teorie disciplínou, i když asi největší možnosti nabízí při zkoumání postojů a jednání. Co mi bylo na zakotvené teorii blízké a co bylo optimální pro výzkum, který jsem se chystal provádět, bylo opakované porovnávání (situací, jednání) i povaha toku celého výzkumného procesu, který nestaví operacionalizaci dat hned na počátek, nesnaží se problematiku vtěsnat do předem hotových teoretických konceptů a umožňuje naopak výzkumníku měnit stanoviska podle průběžných zjištění. Blízké mému tématu je také zaměření na procesy.¹²⁰

V přístupu k tématu je mi velkou inspirací myšlení sociologa Herberta Blumera, jenž ovlivnil i zakladatele metody zakotvené teorie Barneyho Glasera a Anselma Strausse. Mnohá jeho myšlenková východiska, ač psány před mnoha desetiletími, neztratila platnost a představují pro mne hlubší ukotvení ve vývojovém proudu společenských věd. Každá vědecká teorie má podle Blumera hodnotu jen do té míry, do jaké je plodně propojena s empirickým světem. Blumer se ovšem, stejně jako Glaser se Straussem, vymezoval proti mechanickému používání kvantitativních proměnných a vyvozování bezprostředních závěrů z jejich srovnávání, a obhajoval kvalitativní pohled na sociální podstatu, stojící v jejich pozadí. Blumer uznával, že srovnávání kvantitativních proměnných je nástrojem, který se nabízí příhodně po ruce. Proměnné však podle něj nepředstavují přímo prvky lidského sociálního světa, jsou pouze jejich indikátory, a jejich obsah je dán vždy příslušným kontextem. Lidský sociální život je především rozsáhlým interpretačním procesem, ve kterém se lidé jednotlivě

¹¹⁹ SHIM, Minjung, Burke JOHNSON, Joke BRADT a Susan GASSON. A Mixed Methods-Grounded Theory Design for Producing More Refined Theoretical Models. *Journal of Mixed Methods Research*. 2020, **15**(1), 61-86.

¹²⁰ GLASER, Barney G. a Anselm L. STRAUSS. *The Discovery of Grounded Theory*. Chicago: Aldine, 1967; STRAUSS, Anselm L. a Juliet M. CORBIN. *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. Thousand Oaks: SAGE, 1998; CHARMAZ, Kathy. *Constructing Grounded Theory: A Practical Guide Through Qualitative Analysis*. London: SAGE, 2006; BRYANT, Antony a Kathy CHARMAZ, ed. *The SAGE Handbook of Grounded Theory*. Thousand Oaks: SAGE, 2007; BRYANT, Antony a Kathy CHARMAZ, ed. *The SAGE Handbook of Current Developments in Grounded Theory*. Thousand Oaks: SAGE, 2019.

i kolektivně řídí definováním věcí, událostí a situací, s nimiž se setkávají. Na aplikaci stabilních významových definic je založena standardizovaná aktivita. Interpretací nových situací a zkušeností si jednotlivci i skupiny tvoří definice nové a zařazují nové významy do dosavadního inventáře. Tak se formují nové aktivity, vztahy a sociální struktury. Jakákoli analýza lidského sociálního života, včetně proměnných, označujících situace, jimž jsou lidé přímo nebo nepřímo vystaveni, musí tomuto procesu interpretace odpovídat. To vyžaduje spíše vysledovat kanály definování zkušeností, na základě kterých se rozvíjejí způsoby života, vztahové vzorce a sociální instituce, než toto utváření spojovat se souborem vybraných údajů. Tyto údaje jsou vyjádřením určitého kontextu uvnitř pohyblivých sociálních struktur a nelze je od něj oddělit, neboť jen tento kontext jim dává sociální obsah. Důležitou Blumerovou poznámkou v této souvislosti je, že nezávislá proměnná nepředurčuje automaticky interpretaci závislé proměnné. Interpretace proměnných je podle něj tvůrčím procesem vytváření významů.¹²¹ Celý svůj výzkum chápu jako tvůrčí proces,

¹²¹ BLUMER, Herbert. What is Wrong with Social Theory? *American Sociological Review*. 1954, **19**(1), s. 4-5; BLUMER, Herbert. Sociological Analysis and the "Variable." *American Sociological Review*. 1956, **21**(6), s. 684-689; BLUMER, Herbert. The Problem of the Concept in Social Psychology: The Problem of the Concept in Social Psychology. *American Journal of Sociology*. 1940, **45**(5), s. 709.

I.7 Seznam povstaleckých skupin

Většina skupin v následujícím přehledu nebyla formálními organizacemi, spíše neformálními kroužky známých a přátel, kteří byli spojeni pocitem utajení, společnými cíli – nejčastěji obecně formulovanými, společnou aktivitou, spíše volnou, málo organizovanou, před pádem komunismu jen výjimečně ozbrojenou, a nejnutnější symbolikou, hlavně názvem, který často kolísal a měnil se. Až do propuknutí otevřeného povstání nemávaly pevný rámec, často ani jasné vedení nebo velitelské kompetence, a formální členství prakticky vůbec. I navzájem vůči sobě byly některé z nich vymezeny spíše volně. Někteří aktivní jednotlivci přešli z jedné skupiny do druhé, protože pro ně byla podstatná činnost, ne příslušnost ke konkrétní hlavičce. Několik z nich bylo dokonce členy více skupin současně. Jednotlivé skupiny byly také navzájem často přátelskými a jinými vazbami mezi svými členy. Jiné skupiny zase zanikly, aby jejich zakladatelé založili později novou, jejichž členové byli do značné míry titíž, jako u předcházející zaniklé skupiny. Většina členů různých kosovských hnutí nakonec skončila jako členové nejmasovějšího a nejúspěšnějšího hnutí – UÇK. Řada veteránů UÇK se potom zapojila do skupin vzniklých později (UÇPMB, AKSH, UÇKomb, UPK). I přese všechny tyto skutečnosti přistupuji v kvantitativních analýzách ke všem skupinám jako k samostatným, navzájem nezávislým položkám. Odkazuji na předchozí oddíl, kde vysvětluji, že kvantitativní

Některé zkoumané skupiny či organizace prošly během své historie velkými, někdy až zásadními proměnami, které značně změnily jejich charakter. Zásadní proměna je spojena zejména s přechodem z ilegality k otevřenému povstání. Značně se tím změnil počet členů, vedení i způsob fungování uvnitř i navenek. Všechny skupiny, kterým se podařilo vyvolat otevřené povstání, nebo které se do něj zapojily, tedy v kvantitativní analýze z principu rozdělují na dvě položky, se kterými zacházím jako se dvěma různými skupinami. UÇK, která prošla nejsložitějším vývojem, jsem rozdělil dokonce na čtyři položky: první se týká spiklenecké fáze, v níž skupina nevyvíjela ozbrojenou aktivitu, druhá se týká násilné fáze podzemní aktivity, třetí první fáze masového ozbrojeného povstání a čtvrtá závěrečné fáze, kdy se UÇK po reorganizaci přiblížila vnitřní strukturou pravidelné armádě. Třetí fáze započala koncem března 1998, čtvrtá koncem roku 1998. Bohužel, vzhledem k tomu, že disponuji údaji o počtech bojovníků, omezených koncem kalendářních roků 1998 a 1999, musel jsem přechod mezi třetí a čtvrtou fází stanovit na přelom let 1998 a 1999. Celkový počet 25 skupin, resp. organizací se tedy fakticky v kvantitativních analýzách rozrostl na 33 položek.

Do souboru jsem zařadil i organizaci Fronti i Çlirimit Kombëtar, která vznikla v roce 1979, tedy před časovou hranicí roku 1981, kterou jsem zvolil z důvodů uvedených výše. Zařadil jsem ji k ostatním proto, že působila i dále v 80. letech a byla personálně propojena s řadou dalších, jinými slovy, patřila navzdory svému ranějšímu založení k téže vlně; svým způsobem byla startovní skupinou, ze které následně vyrašilo několik nových výhonků. V 80. a 90. letech dost možná existovaly i další skupiny, o kterých já osobně nemám informace. Domnívám se ale, že nejsou pro analýzu podstatné. Věřím, že jsem do souboru zařadil všechny skupiny, které buď vyvinuly alespoň nějakou aktivitu samostatně, anebo pokud ne, jejich členové se posléze začlenili do hlavního – aktivního – proudu. Po skončení otevřeného povstání na Kosovu se porůznu vyskytlo ještě několik (údajných) skupin, o kterých v podstatě není známo více, než název. Do souboru jsem opět zařadil jen ty, které vyvinuly alespoň minimální veřejně známou aktivitu.

I.7 Seznam povstaleckých skupin

Skupinu Njësia e Parë për Intervenime të Shpejta založili mladí lokální aktivisté LKÇK, k ní se také hlásili a pokládali se za bojovou jednotku v rámci této organizace. Ve své činnosti však byli fakticky nezávislí, svými záměry se od počátku rozcházel s politikou v té době prosazovanou LKÇK a skupina navíc nakonec po propuknutí otevřeného povstání zcela splýnula s vůdčí povstaleckou organizací, s UÇK. Pokládám tedy tuto skupinu v rámci analýzy opět za zvláštní položku.

Tabulka 1. Seznam povstaleckých skupin zařazených do mého výzkumu

	Skupina/organizace	Zkratka v textu	Oblast působení	Počáteční počet bojovníků	Konečný počet bojovníků	Vlastních padlých	Zabitých protivníků	Kontrolované území (km2)	Založeno	Délka působení (měsíců)
1.	Fronti i Çlirimit Kombëtar			15	25	1	0	0	1979	?
2.	Albanikosi		Kosovo	10	15	0	0	0	1981	35,0
3.	Komiteti i Kosovës për të drejtat e shqiptarëve në RSFJ		Kosovo	11	15	0	0	0	1981	40,0
4.	Lëvizja për Republikën Socialiste Shqiptare		Kosovo	10	10	0	0	0	1983	7,0
5.	Partia e Luftës të Kosovës		Kosovo	22	22	2	0	0	1983	2,0
6.	Çetta e Llapit		Kosovo	21	26	6	0	0	1989	64,5
7.	Brigada 28 sulmuese - Zjarri			66	66	2	0	0	1987	128,0
8.	Fronti i Rezistencës dhe Bashkimit Kombëtar		Kosovo	16	10	0	0	0	1989	84,0
9.	Ministria e Mbrojtjes i Republikës së Kosovës		Kosovo	23	185	0	0	0	1990	40,0
10.	Grupi i Prekazit/ Njësiti i Llaushës		Kosovo	12	32	0	2	20	1991	28,0
11.	Grupi i Deçanit		Kosovo	0	32	0	0	0	1991	38,0
12.	Grupi i Dukagjinit		Kosovo	6	16	0	0	10	1991	34,0
13.	Shtabi i Njësive Guerile		Kosovo	9	33	0	0	0	1991	6,0
14.	Fronti		Kosovo	16	9	0	0	0	1992	14,0
15.	Shqipjonjat		Kosovo	33	8	0	0	0	1992	48,0
16.	Grupi i Llapit		Kosovo	8	6	0	1	0	1994	18,0
17.	Ushtria Çlirimtare e Kosovës 1	UÇK 1	Kosovo	5	118	0	2	0	1993	33,0
	Ushtria Çlirimtare e Kosovës 2	UÇK 2	Kosovo	81	514	6	6	100	1994	25,0
	Ushtria Çlirimtare e Kosovës 3	UÇK 3	Kosovo, Makedonie	118	16172	698	173	3000	1998	10,0
	Ushtria Çlirimtare e Kosovës 4	UÇK 4	Kosovo	514	46860	1344	837	5000	1999*	5,5
18.	Lëvizja Kombëtare për Çlirimin e Kosovës 1	LKÇK 1	Kosovo	120	500	1	0	0	1993	61,5
	Lëvizja Kombëtare për Çlirimin e Kosovës 2	LKÇK 2	Kosovo	40	1000	23	12	0	1998*	13,0
19.	Njësia e Parë për Intervenime të Shpejta		Kosovo	510	35	0	0	25	1997	19,0
20.	Forcat e Armatosura të Republikës së Kosovës 1	FARK 1	Kosovo	64	120	0	0	0	1998	3,0
	Forcat e Armatosura të Republikës së Kosovës 2	FARK 2	Kosovo	16	1800	7	5	70	1998	3,5
21.	Armata Kombëtare Shqiptare 1	AKSH 1	Kosovo, j. Srbsko, Makedonie	20	120	8	18	0	1999	48,0
	Armata Kombëtare Shqiptare 2	AKSH 2	Kosovo, j. Srbsko, Makedonie	60	200	6	0	3,5/12	2001	90,0

I. ÚVOD

Tabulka 1. (pokračování) Seznam povstaleckých skupin zařazených do mého výzkumu

22.	Ushtria Çlirimtare e Preshevës, Medvegjës dhe Bujanocit 1	UÇPMB 1	jižní Srbsko	16172	50	0	3	10	1999	9,0
	Ushtria Çlirimtare e Preshevës, Medvegjës dhe Bujanocit 2	UÇPMB 2	jižní Srbsko	6	1800	26	18	150	2000*	2,0
23.	Ushtria Çlirimtare Kombëtare 1	UÇKomb 1	Makedonie	50	64	0	5	10	2000	1,5
	Ushtria Çlirimtare Kombëtare 2	UÇKomb 2	Makedonie	5	5500	90	53	800	2001	6,5
24.	Ushtria për Pavarësinë e Kosovës	UPK	Kosovo	120	20	0	0	5	2005**	1,0
25.	Lëvizja e Lirisë		jižní Srbsko	20	10	0	0	0	2012	12,0?

* Konec aktivity je počítán k ukončení bojových akcí (příměří, mírové dohody), ne do rozpuštění/demobilizace.

** Odhad, vycházející ze zpráv o dané skupině.

Údaje o jednotlivých ilegálních hnutích čerpám převážně z několika shrnujících publikací,¹²² částečně ze srbských zdrojů, které přetiskly dobové mediální zprávy,¹²³ rozhovorů s aktéry zveřejněných knižně, v tištěných médiích nebo na internetu,¹²⁴ v případě skupin operujících v llažské oblasti také ze souhrnné publikace věnované lokálnímu ozbrojenému odporu (kde je podchycena i ozbrojená fáze vývoje LKÇK).¹²⁵ K UÇK jsem měl k dispozici nepoměrně více materiálu, hlavně vzpomínky aktérů zachycené knižně, oficiální prohlášení UÇK,¹²⁶ údaje z publikací životopisného žánru,¹²⁷ z knižně zpracovaných zkušeností a poznatků zahraničních novinářů (to platí i pro UÇKomb)¹²⁸ a rovněž z obsáhlé souborné monografie o UÇK.¹²⁹ Cenné údaje jsem krom toho načerpal také z některých akademických prací na toto téma,¹³⁰ omezeně rovněž ze zahraničních monografií o UÇK.¹³¹

¹²² KEÇMEZI-BASHA, Sabile. Organizatat dhe grupet ilegale në Kosovë 1981-1989: Sipas aktgjykimeve të gjykatave ish-jugosllave. Prishtinë: Instituti i historisë, 2003; ÇEKU, Ethem. Struktura politike e ilegales së Kosovës. Tiranë: Argeta-LMG, 2006; ÇEKU, Ethem. Mendimi politik i lëvizjes ilegale në Kosovë 1945-1981. Prishtinë: Brezi '81, 2003.

¹²³ Hlavně z: LOPUŠINA, Marko. OVK protiv Jugoslavije: Kako smo izgubili Kosovo i Metohiju. Čačak: Legenda, 1999.

¹²⁴ Hlavně: HAMZAJ, Bardh. *Prëfimi për luftën dhe lirinë: Dialog me komandantin Ramush Haradinaj*. Prishtinë: Zëri, 1999 a ZEJNULLAHU, Safet. *Lufta për Kosovën: Flet Komandant Remi*. Botimi e dytë. Prishtinë: Zëri, 2001.

¹²⁵ ZHITIA, Skënder. *Ushtria Çlirimtare e Kosovës: Zona Operative e Llapit*. Prishtinë: Organizata e Veteranëve të Luftës të Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, 2008.

¹²⁶ ELSHANI, Gafurr. *Ushtria Çlirimtare e Kosovës: Dokumente dhe artikuj*. Botimi i tretë. Prishtinë: Zëri i Kosovës, 2003.

¹²⁷ MYRTAJ, Nezir, Ahmet QERIQI, Sheremet KRASNIQI a Dilaver GOXHAIJ. *Fenikset e Lirisë: Dëshmorët e Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, 2*. Prishtinë: SHVLUÇK, 2002; MYRTAJ, Nezir, Ahmet QERIQI, Sheremet KRASNIQI a Dilaver GOXHAIJ. *Fenikset e lirisë: Dëshmorët e Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, 3*. Prishtinë: SHVLUÇK, 2003; HASANI, Hasan. *Të pavdekshmit e Dukagjinit: Dëshmorët e UÇK-së të Zonës operative Dukagjinit*. Pejë: Trupat e Mbrojtës Kosovës, 2002, a z webových stránek rozhlasové stanice UÇK Kosova e lirë: *Radio Kosova e lirë: Dëshmorët* [online]. [cit. 2021-9-14]. Dostupné z: <https://www.radiokosovaelire.com/category/deshmoret/>

¹²⁸ Hlavně: Judah, 2000; PHILLIPS, John. *Macedonia: Warlords and Rebels in the Balkans*. London: I.B.Tauris, 2004.

¹²⁹ KRASNIQI, Sadik. *Lufta për çlirimin e Kosovës (1997-1999)*. Prishtinë: Dukagjini, 2009.

¹³⁰ Zejména ZENUNI, Metush. *Lëvizja Popullore e Kosovës dhe roli i saj në formimin e Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës*. Prishtinë, 2009. Diplomová práce. Universiteti i I Prishtinës, omezeně i Kraja, 2011.

¹³¹ Peritt, 2008; Pettifer, 2013.

Cenným kvalitativním zdrojem byly také výpovědi aktérů před Mezinárodním tribunálem pro válečné zločiny v bývalé Jugoslávii - ICTY (*International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*). O FARK existuje několik knih, sepsaných aktéry.¹³² K UÇPMB mám k dispozici zdrojů nepoměrně méně, albánské se většinou týkají padlých,¹³³ srbské násilné aktivity.¹³⁴ K UÇKomb mám zdroje o něco bohatší.¹³⁵ O AKSH jsou údaje dosti mlhavé, částečně jsem čerpal z jejích prohlášení,¹³⁶ informací jednoho z hlavních insiderů na internetu,¹³⁷ a pak z makedonského tisku (Makedonie byla hlavním operačním prostorem AKSH). Poslední násilnou akci spojovanou s AKSH byla přestřelka na kosovsko-makedonské hranici v květnu 2010; od té doby AKSH zveřejnila několik prohlášení, ve kterých se vzdává násilného boje, obvykle prostřednictvím videí. Na nich se ukazuje cca 25 ozbrojených maskovaných mužů, vesměs středního věku, ale i postarších, a dá se předpokládat, že to je zbylé jádro této organizace. Abych mohl v analýze počítat s určitým obdobím existence a aktivity, беру květen 2010 jako závěr aktivity AKSH a na pozdější etapu pravděpodobně stále existující AKSH už neberu zřetel.

K jednotlivým útokům UÇK, UÇPMB, UÇKomb a AKSH jsem čerpal informace hlavně ze srbského a makedonského tisku.

Počty členů jsem u skupin odhalených policií čerpal ze soudních spisů, zveřejněných v médiích, knihách nebo věstnících Amnesty International. Často byli uváděni jmenovitě, případně byl uveden počet. U ostatních malých skupin jsem čerpal po jednotlivých jménech z memoárové literatury a vzpomínek zakladatelů zveřejněných na internetu. Údaje o počtech členů rané UÇK jsem načerpal hlavně z bohaté memoárové literatury, prakticky po jednotlivých jménech, včetně doby, kdy se kdo připojil. Zde jde zpočátku převážně jen o údaje, který rok to bylo, případně o hrubé určení roční doby (na jaře apod.). Od roku 1997 jsou k dispozici údaje stále přesnější. U mnohých jmen je od ledna do dubna 1998 známo i přesné

¹³² Hlavně: MEHMETI, Agim. E vërteta për FARK-un: Fillet e organizimit të Sistemit të Mbrojtjes së Republikës së Kosovës 1991-1998. Prishtinë: Faik Konica, 2017; AHMETAJ, Arbër a Sefedin KRASNIQI. Kështu foli Tahir Zemaj: Një rrëfim për luftën. Prishtinë: Mërgimi, 2000; AHMETAJ, Arbër a Sefedin KRASNIQI. Kështu foli Tahir Zemaj: 2. Prishtinë: Mërgimi, 2001; LUMA, Ernest a Skënder KRASNIQI. Kështu bëri Tahir Zemaj. Prishtinë: Datori, 2001. Rovněž: SHALA, Sali. Lufta e Logjës 1998: Monografi. Pejë: Dukagjini, 2006.

¹³³ Hlavně: HASANI, Halim. *Yjet e lirisë: Biografi e dëshmorëve të UÇPMB-së*. Prishtinë: Eugjenika, 2010, dále ADEMI, Minir. *Luftëtarit i tri emblemave: Beqir Sadiku – Komandant Sllupçani*. Botimi i dytë. Kumanovë: ArbëriaDesign, 2014. Omezeně rovněž: LATIFI, Skënder. *Rrugëtimi nëpër Luginë të Preshevës*. Preshevë: autor, 2006, a SUROVČÁK, Martin. *Albánci v jižním Srbsku a preševský iredentismus*. Brno, 2012. Diplomová práce. Masarykova univerzita.

¹³⁴ PRELEVIC, Bozo a Vladan COLIC. *The Attacks, Incidents and Armed Provocations in the Ground Security Zone*. Beograd: Ministry of Internal Affairs, 2000.

¹³⁵ Životopisy padlých: ADEMI, Minir. *Dëshmorët e Kombit: UÇK 2001*. Shkup: Shoqata e Historianëve Shqiptare, dega Kumanovë, 2010. Dále MENAJ, Petrit. *ONA poraka i nadež, 1: Dnevnik, dokumenti, beleški*. Skopje: Fondacija za otvoreno društvo, 2008; MENAJ, Petrit. *ONA poraka i nadež, 2: Istorija, intervju, beleški*. Skopje: Fondacija za otvoreno društvo, 2008; MENAJ, Petrit. *ONA poraka i nadež, 3: ISEINI, Mair, Petrit MENAJ a Rufi OSMANI. Izbor tekstova za konfliktot od 2001*. Skopje: Fondacija za otvoreno društvo, 2008, s. 33-78, a opět Ademi, 2014. Omezeně též: ISEINI, Mair A. *Zhvillimet në Maqedoni dhe lindja e Ushtrisë Çlirimtare Kombëtare*. Tetovë: Çabej, 2003.

¹³⁶ , AKSH. Të gjitha komunikatat e AKSH-së. *Kosova e lirë* [online]. [cit. 2018-5-13]. Dostupné z: <http://kosovaelire.com/akshkom16.php>

¹³⁷ REXHA, Agron. Reagim në disa përcartje radhaz të publikuara kryesisht në internet, por edhe në disa revista si „Globi“, „Zëri“, „Pasqyra“: Literaturë falas për revolucionarët e vonuar dhe krejt soj-sorollopin marksist. *Misioni: Letra të hapura* [online]. [cit. 2021-7-23]. Dostupné z: <https://misioni.tripod.com/id46.html>

I. ÚVOD

datum přistoupení nebo přihlášení se k UÇK. Klíčové období březen 1998 vypovídá o tom, že aktivita v zakládání podzemních buněk z ledna a února byla přerušena a znovu započala v dubnu.¹³⁸ Hrubý počáteční údaj (80–100 osob) jsem získal od členů drenického štábu TMK (*Trupat e Mbrotjes së Kosovës/Kosovský ochranný sbor*),¹³⁹ veteránů UÇK, na které mne odkázal Sami Lushtaku, jeden ze zakladatelů drenické UÇK a v roce 1999 velitel UÇK v Drenici. Drenica byla na počátku klíčovou oblastí UÇK a sloužila i jako útočiště pro členy UÇK z jiných oblastí. Jmenným seznamem jsem se rovněž dopočítal k číslu v tomto rozmezí. Souhrnné údaje za rok 1998 před a po propuknutí povstání jsem převzal z údajů IOM (*International Organization for Migration*), která bezprostředně po válce prováděla screening demobilizovaných příslušníků UÇK a dotazovala se na dobu přistoupení k UÇK. Čísla pro počátek roku 1999 před novým kolem války, kdy UÇK prováděla organizovanou mobilizaci, jsem převzal od Blerima Shaly, který byl v té době členem vyjednávacího týmu kosovských Albánců vedeného UÇK. Doplnující údaje jsem našel v prepisech výsledků svědků ICTY.

Konečné údaje pro rok 1999 jsem odvodil z veteránských seznamů, zveřejněnými úřady pozdější Republiky Kosovo. Ty byly sestaveny za účelem vyplácení sociálních příspěvků účastníkům povstání, na základě přihlášek, kteří si podali zájemci. Určitý počet přihlášek byl odmítnut, velmi malý počet bojovníků (hlavně občanů USA a dalších západních států) si žádost o příspěvek nepodal. Z politických důvodů byl status padlého přiznán i omezenému počtu osob, které byly zabity ještě před povstáním např. při policejních výsleších apod. Ty jsem vyřadil. K největšímu zkreslení však nejspíš došlo v důsledku klientelistických vztahů, kdy byly mezi veterány zapsány i osoby, které se povstání neúčastnily, ale přes známosti na úřadech si vymohly přiznání příspěvku. Takových osob je nejvíce, jak jsem mohl pochytit z veřejné diskuse v tisku i jinde, mezi nebojujícími účastníky povstání, kteří nemají pro moje výzkumné analýzy tak velký význam. Navíc se dá předpokládat, že z největší části šlo tak jako tak o sympatizanty povstání v době, kdy povstání probíhalo. U osob zařazených formálně

¹³⁸ Především: Hamzaj, 1999; TAHIRI, Bedri. Adem Jashari: Legjendë e legendave. Prishtinë: Rilindja, 1999; SARAÇI, Hilmi. Ortakolli në dritën e luftës çlirimtare: Rrëfime nga ditari 1998-1999. Prishtinë: Vatra, 1999; ARIFI, Sylë. Ushtria Çlirimtare e Kosovës në mes të përkrahjeve dhe pengesave. Gjakova: Gjakova 2000, 2000; ÇETTA, Muhamet. Me UÇK-në në Koshare 1: Deri dhe në vijën e parë të frontit. Prishtinë: Instituti i historisë, 2000; GEÇI, Gani. Lufta pa maska: Drenicë, 1991-1999 [online]. Prishtinë, 2001 [cit. 2003-4-8]. Dostupné z: http://www.trepca.net/kultura/libri_gani.geci/lufta_pa_maska_gani.geci.htm; ISLAMI, Bedri. E fshehta e hapur e Kosovës. Prishtinë: Epoka e re, 2001; SEJDIU, Driton. Kush ishte Zahir Pajaziti?. Prishtinë: Ushtria Çlirimtare e Kosovës, Zona Operative e Llapit, 2001; ÇETTA, Muhamet. Me UÇK-në në Koshare 2: Nga vija e parë e frontit e deri në Kosovën e pasluftës. Prishtinë: Faik Konica, 2002; Zejnullahu, 2001; GASHI, Bedri. Mujë Krasniqi - një jetë për liri: Rrëfime të luftës 1997-1999. Prishtinë: Prograf, 2002; KRASNIQI, Ramadan. Dëshmorët e Llapushës (1998-1999): Monografi. Prishtinë: Shkrolla, 2002; LATIFI, Hysen a Latif SERMOXHAI. Hogoshti: Monografi. Prishtinë: Grafoprint, 2002; Shala, 2002; ALIDEMA, Sabit. Dragonjtë e anamoravës. Prishtinë: Printing Press, 2003; Çitaku, 2003; ELSHANI, Milazim. Betejat e lavdishme të brigadës 123: Ditar lufte. Prizren: Shoqata e historianeve "Hasan Prishtina" Suharekë, 2003; Hamzaj a Hoti. 2001; MOLLIQI, Arif. Dëshmorët jetojnë pas vdekjes: Rustem Bruqi - monografi. Prizren: Lumbardhi, 2003; ZOGAJ, Shëfqet H. Gjurmë gjaku. Prishtinë: Iliriku, 2003; TAHIRI, Bedri. Flakadanët e lirisë. Prishtinë: Fokusi, 2004; Tahiri, 2005b; TAHIRI, Bedri. Flakadanët e lirisë 2. Prishtinë: Fokusi, 2005c; SULLIVAN, Stacy. Be Not Afraid, for You Have Sons in America: How a Brooklyn Roofer Helped Lure the U.S. into the Kosovo War. New York: St. Martin's Press, 2004; MEHMETAJ, Faton. Rapsodia e heronjëve të UÇK-së. Prishtinë: Dukagjini, 2006; Shala, 2006; SPAHIU, Ramiz. Klasa e lirisë. Prishtinë: Drenusha, 2007; TAHIRI, Bedri. Flakadanët e lirisë 3. Prishtinë: Fokusi, 2007; Zhitia, 2008; Ademi, 2014; BINAKAJ, Endrit A. Masakra e Belegut 29-30 mars 1999. Prishtinë: Focus, 2016; BINAKAJ, Endrit A. Ditari i një ushtari: Monografi për dëshmorin Valiant N. Ferizi. Prishtinë: Atumis, 2017.

¹³⁹ Oficiální nástupnická organizace UÇK založená v roce 1999.

I.7 Seznam povstaleckých skupin

mezi bojující je jistým problémem to, že zejména v roce 1999 se do řad UÇK přihlásila řada osob, žijících v zahraničí, kteří se ale do bojů fakticky nezapojili – buď to nestačili, protože válka skončila dříve, než odjeli a dorazili do výcvikových táborů v Albánii, případně lze spekulovat, že někteří mohli odjezd i schválně odkládat, protože chtěli zapsáním do řad UÇK demonstrovat svou solidaritu, aniž by neriskovali svůj život v boji.

Neexistuje spolehlivý způsob, jak zjistit jejich podíl. Nebude však vysoký natolik, aby zásadně zkreslil celkový stav, protože celkový podíl těch, kteří ve veteránských přihláškách uvedli jako bydliště některý ze států mimo bývalou Jugoslávii, činí asi 0,3 %, což je méně než podíl těch, kteří přijeli z ciziny a padli na západním Kosovu, odkud mám k dispozici spolehlivé životopisné údaje. Nemalý počet bojovníků také v roce 1999 vůbec nezasáhl do bojů, ačkoli k tomu stáli připraveni v Albánii, případně v Makedonii, konec války však předešel jejich nasazení. Nevidím důvod, proč je vylučovat z počtu veteránů. Koneckonců, v ilegální fázi se do ozbrojených akcí zapojovala také jen část, a to dokonce jen menšina bojovníků. Jistý neformální odhad (založený ovšem pouze na jediném rozhovoru) po demobilizaci UÇK hovořil o tom, že v některých jednotkách mohly být až 30 % takových, kteří do bojů na Kosovu nezasáhli. Domnívám se, že šlo hlavně o bojovníky ve výcvikových táborech v Albánii, kde jich bylo soustředěno několik tisíc a část z nich byla nasazena do útoku přes kosovskou hranici ve dvou směrech. K útoku na jižnějších pozicích došlo až koncem května 1999, ani ne tři týdny před skončením bojů, a útok se ani plně nerozvinul. Dá se tedy předpokládat, že výše uvedený údaj se týkal hlavně těch, kteří nebyli nasazení v této operaci.¹⁴⁰

Poměrně detailní evidenci si během bojů vedlo velení operační zóny Llapi.¹⁴¹ Podle válečné dokumentace, sestavené ještě před rozhodnutím vlády o vyplácení veteránských příspěvků, zde padlo 154 bojovníků. V dokumentaci bylo zaznamenáno 181 raněných, z toho téměř stovka byla ošetřena v polní nemocnici. Příspěvek byl přiznán rodinám 174 padlých a celkem 764 raněným. Rozdíl mezi válečnou dokumentací a veteránskými seznamy tedy není velký v případě padlých, a dá se předpokládat, že evidence ani všechny padlé nepodchytila, koneckonců nejednalo se pravidelnou armádu, ale sílu vznikající valnou měrou živelně a vedenou vojenskými samouky. Něco může pak jít na vrub toho, že někteří z mrtvých byli ve skutečnosti civilisté, zabiti během bojů, ale později jim byl přiznán status padlého UÇK. Mohli přitom padnout se zbraní v ruce, mohli nějakým způsobem UÇK podporovat (zásobovat, jako kurýři apod.), anebo také nemuseli být ve spojení s UÇK vůbec. Celkově vzato však mohu na základě tohoto srovnání předpokládat, že padlí z veteránských seznamů zahynuli v bojích během povstání, z toho největší část v uniformách UÇK. Rozdíl v počtech raněných je příliš velký na to, aby se dal vysvětlit podobným způsobem. Předpokládám, že rozdíl může být způsoben tím, že válečná dokumentace podchytila především nebo jenom těžce raněné. Ranění ošetření v polní nemocnici byly spíše těžší případy. Nemocnice sloužila operační zóně, v níž na území několika okresů působily tři brigády a městská guerrillová jednotka, takže se nedá předpokládat, že by všichni těžce ranění mohli být do ní dopraveni. Někteří byli určitě spřátelenými lékaři ošetřeni na jiných místech. Jak vyplývá z komentáře k publikovaným údajům o raněných jiného útvaru UÇK, 138. brigády, někteří ranění byli ošetřeni

¹⁴⁰ POZHIDAEV, Dmitry a Ravza ANDZHELICH. *Beating Swords into Plowshares: Reintegration of Former Combatants in Kosovo*. Pristina: Center for Political and Social Research, 2005, s. 72, pozn. 64 (z rozhovoru s Shefki Gashim, 24. 11. 2004).

¹⁴¹ Zhitia, 2008, s. 43.

I. ÚVOD

v nemocnicích, jiní přímo na terénu.¹⁴² Válečná dokumentace pravděpodobně vychází ze záznamů improvizované polní zdravotnické sítě, do které zcela jistě nebyly zapsány všechny případy ošetření. Lehčí zranění mohla být ošetřena na místě, velmi pravděpodobně bez písemné dokumentace. Přitom je silně pravděpodobné, že lehce raněných bylo více těžce raněných. Zůstává nicméně samozřejmě možnost, že část raněných se do veteránských seznamů dostala na základě nepravdivých svědectví.

138. brigáda UČK byla svým vedením a vnitřním uspořádáním asi nejbližší tomu, co lze pokládat za pravidelnou armádu (důstojníci např. pobírali pravidelný žold), a v jejím velení byla řada vojenských profesionálů. Podle válečné dokumentace této brigády padlo 114 bojovníků, raněno jich do skončení bojů bylo 359 (z toho 16, jak se zdá, dvakrát). Údaje o padlých byly při publikování ověřovány u spolubojovníků a doplňovány podle jejich vzpomínek. Dokumentace k raněným byla v době publikování stále neuspořádána a u údajů publikovaných knižně bylo v komentáři napsáno, že jde o vůbec prvně sestavený seznam raněných 138. brigády, ale že ve válečné dokumentaci brigády zůstává množství nezpracovaných případů. Veteránské seznamy 138. brigády zahrnují 114 padlých a 430 raněných. U padlých se oba seznamy liší pouze ve dvou jménech (jedna osoba z válečné evidence je zapsána ve veteránském seznamu raněných, a naopak jeden muž z veteránského seznamu padlých není uveden ve válečné evidenci padlých).¹⁴³ Do veteránských seznamů je zapsáno 463 raněných. 48 jmen z válečné evidence ve veteránském seznamu raněných nenajdeme. Někteří jsou zapsáni jako ranění v jiných brigádách příslušné operační zóny. Ti byli zřejmě původně příslušníky těchto brigád a po jarní porážce UČK v přímých střetech uprchli do Albánie, kde byli zařazeni do nově vznikající 138. brigády. Další jsou zapsáni ve veteránském seznamu 138. brigády jen jako běžní veteráni (tj. bez zranění, resp. bez takového, které by zanechalo trvalé následky). Někteří jsou evidováni ve veteránském seznamu velení příslušné operační zóny. Tři jsou cizinci a je možné, že se o příspěvek nepřihlásili. U dalších, kteří se ve veteránských seznamech vůbec nikde nenacházejí, nelze vyloučit omyl (nesprávné, ale podobně znějící osobní jméno nebo příjmení, popřípadě osobní jméno významově blízké).¹⁴⁴ U některých jmen z válečné evidence schází bližší údaje (datum zranění a místo původu) – je možné, že nepocházejí z písemné evidence, ale z rozhovorů s pamětníky a tedy z doslechu, a pravděpodobně jsou zkreslená.

Šest, tedy necelá dvě procenta z publikované válečné evidence, zůstává nejasných. Může jít o jména různě zkomolená a chybně zapsaná, ale dotyční také nemuseli o veteránské výsluhy žádat, případně může jít o bývalé příslušníky FARK, kterým nebyly výsluhy schváleny z politických důvodů. V každém případě se nezdá, že by se válečná evidence 138/. brigády, který byla vedena značně improvizovaně a v době publikování seznamu padlých a raněných byla prozkoumaná jen z omezené části, a i tato část byla publikována poměrně neuspořádaně, podstatněji rozcházela s pozdějšími veteránskými seznamy padlých a raněných, sestavenými na základě individuálních žádostí o uznání bojových zásluh. Ze srovnání se v první řadě se nezdá, že by byl počet padlých a raněných nadhodnocen – veteránské seznamy 138. brigády obsahují stejný počet padlých a přibližně o čtvrtinu víc raněných, než zveřejněná nekompletní

¹⁴² GASHI, Bahri M. Kosharja altari i lirisë: Dimensionet e luftës së Koshares dhe format e saj. Prishtinë: Faik Konica, 2006, s. 490.

¹⁴³ Gashi, 2006, s. 472-490.

¹⁴⁴ Například záměna osobního jména Arsim za Afrim, příjmení Ajgeraj za Hajzeraj, záměna osobního jména Bajram za Ramadan atd.

válečná dokumentace brigády.¹⁴⁵ Válečná dokumentace také hovořila o tom, 138. že brigáda čítala něco přes 2200 příslušníků,¹⁴⁶ veteránské seznamy vypovídají o 2251 osobách. Nezdá se mi proto, že by údaje o padlých a raněných byly ve veteránských seznamech podstatněji zveličeny. Beru tedy veteránské seznamy jako podkladový materiál, ve kterém skutečnost není podstatněji zkreslena a který odráží podporu povstání na Kosovu podle místa a intenzity zapojení srovnatelně se skutečností.

O UÇPMB mám kusejší informace. Počáteční údaje jsou odhady mezinárodních mírových sil na Kosovu KFOR, srbské policie, albánských zdrojů a novinářských zdrojů, přičemž jsem vybíral ty, které byly nejpravděpodobnější v kombinaci s ostatními. Nejpresnější konečné údaje se týkají její 113. brigády a dospěl jsem k nim součtem bojovníků, kteří se vzdali buď do rukou policie, nebo KFOR. Celkový počet bojovníků UÇPMB je odhadován bývalými příslušníky UÇPMB, především Valonem Jasharim. Počáteční údaj o počtu UÇKomb v prvotní základně v Tanuševcích/Tanushë pochází od veteránů UÇPMB, kteří se tam přesunuli na pomoc. Další údaje jsem vyčetl z pamětí náčelníka štábu UÇKomb Gëzima Ostreniho, doplněných pamětmi náčelníka generálního štábu makedonské armády Pande Petrovského, a z další memoárové literatury. Nejpresnější údaje se týkají její 112. brigády, kde jsem kromě Petrovského a Ostreniho čerpal i z další memoárové literatury, především od jejího vysokého důstojníka, bývalého vojenského profesionála Petrita Menaje.

U LKÇK jsem se do jara 1998 přidržel podobné metody, jako u rané UÇK, v kombinaci počtem, odhadovaným vedením hnutí. Pro dobu otevřeného povstání jsem vycházel z odhadovaných počtů jednotky BIA, která sestávala převážně z členů LKÇK a matematické extrapolace odhadovaného počtu členů LKÇK v jiných jednotkách UÇK, plus z odhadu počtu členů zevnitř organizace bezprostředně po roce 1999.

Srbské odhady počtů bojovníků UÇK se v porovnání s jinými ukázaly být značně nepřesné. Je patrné, že jde o odhady činěné zdálky, bez informací zevnitř, a přesnější jsou zřejmě jen tehdy, když odhadují počty bojovníků přímo zapojených do konkrétních střetů. Snažil jsem se vyhýbat novinářským odhadům, které jsou očividně často nástřely bez uvádění dalších podkladů. Je pravděpodobné, že byly učiněny na základě informací nějakých místních zdrojů, ale není jasné jakých (vojenských? policejních? zpravodajských? od albánských novinářů? jiných novinářů – investigativních nebo ne? pracovníků humanitárních organizací? mírových misí?). Novinářské odhady se navíc u jednotlivých případů značně rozcházejí. Přesto jsem u dvou případů musel učinit výjimku: u AKSH a UPK. Ve druhém jmenovaném případě, jinak v celkovém souboru zcela okrajovém, se jedná o odhad vycházející od místních albánských novinářů. U AKSH jsem takto postupoval jen zčásti a jedná se o albánské a makedonské zdroje, odhadující počty bojovníků soustředěných na konkrétních místech. Údaje jsem zčásti doplnil jmenným seznamem odhalených a zabitých bojovníků, údajem o počátečním počtu členů – veteránů kosovské války zevnitř organizace, dílčím údajem o konkrétních nových členech na pozadí jedné ozbrojené konfrontace s veterány makedonské války, uvedeným přímo AKSH, odhadnutým počtem bojovníků skrytých za přezdívkami, a extrapolací regionální struktury AKSH (tj. podíl bojovníků původem z Albánie, Kosova, Makedonie a

¹⁴⁵ U sesterské 128. brigády hovořily záznamy v den těsně po skončení bojů, pravděpodobně neúplné, o 22 padlých (ve veteránských seznamech je 27 jmen) a 81 raněných kdežto ve veteránských seznamech jich je 132 (LUSHI, Uk. *Shqiptaro-amerikanët e UÇK-së: Kronikë e Batalionit "Atlantiku"*. Prishtinë: Koha, 2009, s. 201).

¹⁴⁶ Gashi, 2006, s. 39.

I. ÚVOD

jižního Srbska) známé z jedné „internacionální“, zřejmě úderné jednotky AKSH s využitím počtů bojovníků z některých oblastí, k nimž jsem dospěl způsobem uvedeným v předchozím výčtu, na zbylé oblasti.

Počty odhalených ve fázích před povstáním jsem čerpal z údajů v médiích, nejčastěji jmenovitých, někdy jen početních, a doplňkově z dalších zdrojů, především z tištěné memoárové literatury a vzpomínek přímých účastníků zveřejněných na internetu. Údaje o výzbroji, fund-raisingu a vynaložených finančních prostředcích detailně vysvětlují na příslušném místě v textu. Údaje o obsazeném území jsem čerpal z detailního studia no-go zón a základen povstaleckých organizací, přičemž jsem do něj zahrnul i území obklopené základnami, pokud tam převažovaly oblasti, kde povstalci volně operovali. Údaje o počtu zabitých povstalců a zabitých a raněných policistů a vojáků ve fázích před povstáním jsem čerpal z místního tisku, doplňkově z memoárové literatury. Údaje o počtu padlých UÇK a policistů a vojáků během otevřeného povstání jsem čerpal částečně z veteránských seznamů, hlavně však z detailního přehledu sestaveného nevládní srbskou organizací FHP (*Fond za humanitarno pravo*).¹⁴⁷ Jména padlých FARK z doby před fúzováním s UÇK, zahrnutých v obou seznamech do počtů padlých UÇK, jsem našel v memoárové literatuře a odečetl jsem je od počtu padlých UÇK. Počty padlých UÇPMB a UÇKomb jsem čerpal z pamětních publikací věnovaných padlým.¹⁴⁸ Údaje o počtu padlých policistů a vojáků padlých v jižním Srbsku a v Makedonii jsem čerpal z místního tisku. Údaje o teroristických a guerillových útocích z fáze před povstáním jsem rovněž čerpal hlavně z místního tisku, a v případě UÇK rovněž z memoárové literatury.

¹⁴⁷ FOND ZA HUMANITARNO PRAVO. List of killed, missing and disappeared 1998-2000. *The Kosovo Memory Book 1998-2000* [online]. [cit. 2018-2-11]. Dostupné z: http://www.kosovomemorybook.org/db/kkp_en/index.html

¹⁴⁸ Hasani, 2010 a Ademi, 2010.

I.8 Vymezení tématu a pojmů

Název mojí práce odkazuje na její ústřední motiv, jímž je *povstání*. Jeho definice však není snadná a naráží na mlhavost nejen v angličtině, která je v současnosti hlavním akademickým referenčním jazykem pro jazyky ostatní, ale i v samotné češtině. Pokud je mi známo, skutečně samostatná definice náplně tohoto pojmu nebyla v českém akademickém prostředí pro český jazyk provedena.¹⁴⁹

Tam, kde angličtina disponuje bohatým slovníkem označujícím zhruba totéž (*insurgency, uprising, insurrection, rebellion*, případně *rise, revolt*), má čeština jako jediný hlavní výraz zmíněné *povstání*. Slovo *vzpoura* se pojí zejména se vzpourou proti velící (vojenské, námořní) autoritě a v tom má nejpřesnější protipól ve výrazu *mutiny*, případně s protifeudálními selskými vzpourami, což by asi bylo nejpřesnější přeložit jako *peasant rebellion* či *popular revolt*. Se selskými vzpourami je spojen i archaicky znějící výraz *rebelie*. A ačkoli anglické sloveso *to rebel* je svým obsahem poměrně blízké českému „bouřit se“ (odpovídalo by to například názvu i obsahu proslulého díla Teda R. Gurra „Why Men Rebel“, 1970), podstatné jméno „bouře“ je opět svázáno s bouřemi selskými. Dodejme, že v první řadě evropskými (jinde jsou podobné kolektivní akce označovány daleko spíše jako *selská povstání*), jedná se tedy o termín značně specifický.

Ani několik výše uvedených anglických výrazů není ovšem užíváno stejnou měrou. V odborné literatuře pojednávající o násilných kolektivních vystoupeních, jejichž cílem je změnit politické uspořádání, se setkáváme zejména se dvěma z nich: *rebellion* a *insurgency*. Ani tyto dva výrazy nejsou pak významově zcela shodné. *Rebellion* je termín spíše obecnější, zastřešující. Ne však vždy. Ted R. Gurr, jehož zmíněná nejznámější práce systematický výzkum etnických povstání odstartovala a který tomuto výzkumu zasvětil svůj akademický život, s tímto pojmem operuje, aniž by ho definoval. Ve „Why Men Rebel“ je z kontextu zřejmé, že měl na mysli hlavně lokální vzpoury („bouře“), hlavně selská a protikoloniální, ale i náboženská povstání.¹⁵⁰

Gurr svůj původní model politického konfliktu dále zpřesňoval. Od roku 1986 po mnoho let vedl projekt Minorities at Risk, globální mapování nenásilné i násilné politické aktivity etnických skupin, v němž na toto své zásadní dílo navázal přehledem údajů kodifikovaných podle předepsaného schématu. Rozlišuje zde *protest* (politická kolektivní akce, jež je nenásilná, nebo násilí není jejím primárním cílem) a *rebellion*, což je násilná politická kolektivní akce. V tomto projektu je v rámci množiny *rebellion* odlišována podmnožina *local rebellion* (lokální ozbrojené pokusy převzít moc, kromě případů, kdy jsou začátkem guerillové

¹⁴⁹ Pojem v obšírné stati vymezuje Tomáš Raděj, ale zůstává u citování jiných autorů (RADĚJ, Tomáš. *Irácké povstání v letech 2003-2009: Strategie, taktika a ideologie islámských radikálních a nacionalistických uskupení*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2010, s. 70-76, 94-100).

¹⁵⁰ Gurr, 1971, na řadě míst v textu celé knihy.

I. ÚVOD

nebo občanské války).¹⁵¹ V pozdějších pracech pak ještě rozlišuje *small scale rebellion* (terorismus a *local rebellions*) a *large scale rebellion* (guerilla a občanská válka).¹⁵²

Charles Tilly, čelný teoretik kolektivní akce a masové mobilizace, revoluce a povstání, jenž svůj výzkum v tomto směru započal zčásti rozpracováním a kritikou Gurrova přístupu, vnímá výraz *rebellion* šířeji, ačkoli ani on ho nedefinuje. Například pouze říká, že v případě, kdy podřízená skupina získá suverenitu, na mysl přicházejí výrazy "rebellion" a "revolt".¹⁵³ Zajímavé je, že Tilly bez rozpaků připisuje Gurrovi použití výrazu *rebellion* v podobném širším významu, tedy coby prosté odvozeniny od slovesa *to rebel*.¹⁵⁴ Tilly se soustřeďuje na rozlišení pojmů *rebellion* a *revolution*, nebo přesněji řečeno, na definici a vysvětlení toho, co je revolucí. V krátkosti řečeno, revoluce má za cíl změnit společenský řád. Zajímavé na druhou stranu pak je, že Gurr v jedné poznámce nadhazuje, že ruská revoluce (míněno revoluce roku 1917 a dále) zahrnovala „povstání“ zdola („*insurgency from below*”; uvozovky v původním textu i v textu Gurrova zdroje) – ve své podstatě skládající se z nepokojů (*rioting*) a vojenských vzpour (*mutinies*) – puč (*coup d'etat*) a vleklou občanskou válku (*protracted civil war*), tedy různé podoby toho, co by Tilly asi označil za *rebellion*.¹⁵⁵

Dalo by se říci, že *rebellion* je nejen širší pojem než *revolution* (případy označované tím druhým spadají pravidelně i pod první, aniž však všechny, co jsou označovány oním prvním, jsou současně tím druhým), ale také obecnější, neutrálnější (neváže se na specifický ideologický aspekt) a řeklo by se techničtější: *rebellion* je ozbrojený zápas, kdežto *revolution* společenská změna. *Revolution* coby změna je tedy výsledkem úspěšné *rebellion*.¹⁵⁶

V nedostatku definic pojmu *rebellion* tudíž vycházím z přímých i nepřímých odkazů na vztah tohoto pojmu k pojmu *revolution*, který lze do češtiny snadno převést jako revoluce a který je v literatuře definován častěji a podrobněji, v tom smyslu, jak jsem ho právě nastínil. Nebudu dále rozebírat, jak oba pojmy chápou další autoři, kteří se ostatně často odvolávají na zde uvedeného Gurra a Tillyho.¹⁵⁷ Postačí říci, že moje práce se nezabývá revolucemi, s jistou drobnou výjimkou, kterou je účast albánských bojovníků na bojích na Blízkém východě – v Sýrii a Iráku – jež měly za cíl nastolení islámského způsobu vlády a správy, tedy fakticky uskutečnění náboženské revoluce. Je to však případ v celkovém kontextu

¹⁵¹ MINORITIES AT RISK PROJECT. *Minorities at Risk (MAR) Codebook Version 2/2009* [online]. College Park (Maryland): Center for International Development and Conflict Management, 2009 [cit. 2019-9-9]. Dostupné z: http://www.mar.umd.edu/data/mar_codebook_Feb09.pdf, s. 22.

¹⁵² GURR, Ted R. a Anne PITSCH. *Ethnopolitical Conflict and Separatist Violence*. HEITMEYER, Wilhelm a John HAGAN, ed. *International Handbook of Violence Research: 1*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2005, s. 234.

¹⁵³ Tilly, 1978, s. 192.

¹⁵⁴ „Gurr's, on the other hand, follows a much more psychological reasoning which finds the cause of rebellion in a widening discrepancy between what men expect of life and what they get from it.“ Tilly, 1975, s. 14.

¹⁵⁵ Gurr, 1971, s. 5; BILLINGTON, James H. Six Views of the Russian Revolution. *World Politics*. 1966, **18**(3), 452-473.

¹⁵⁶ RUSSELL, D. E. H. *Rebellion, Revolution, and Armed Force: A Comparative Study of Fifteen Countries with Special Emphasis on Cuba and South Africa*. New York: Academic Press, 1974, s. 58 (kurzíva v původním textu): „[...] rebellion is defined as a form of a power struggle, independent of its causes and consequences [...] *Successful revolution* is defined as *substantial (or fundamental) social change resulting from rebellion*. This definition thus excludes the possibility that revolution can occur without being preceded by a rebellion.“

¹⁵⁷ Včetně Russell, 1974 v poznámce výše.

pojedaňvaného tématu natolik vybočující a specifický, že není potřeba kvůli němu dělat zvláštní terminologické ústupky.

Současní autoři, písaři o etnických povstáních a válkách, tedy tématu, jímž se zabývám i já, obvykle pojmy *rebellion*, *insurgency* a další jim příbuzné ani nijak nevymezují.¹⁵⁸ Zjevně jim připadá, že tyto pojmy jsou natolik samozřejmé, že je vymezovat ani není potřeba. Z mého pohledu, tj. pohledu autora čerpajícího teoretické základy z anglicky psané literatury, písářiho však česky, to však potřeba je, a to proto, aby bylo dostatečně jasné, co můj text v češtině vlastně odráží.

Chápu tedy jako vlastní téma své práce výzkum toho, co je v anglické literatuře označováno jako „*rebellion*“ v širším slova smyslu. Tento obecný termín budu z nedostatku vhodnějšího slova překládat českým výrazem *revolta*, přestože v češtině může mít toto slovo řadu významových poloh, které s tématem mé práce nesouznějí (generační revolta, společenská revolta). Jednou z významových poloh může však také být *vzpouora*, *ozbrojený boj*, *odboj*. K tomu dodám, že v dalším textu znamená výraz *revolta* násilnou kolektivní akci. Jsem si vědom, že tato volba není nejšťastnější, ale nenašel jsem lepší. Výhodou je, že nejde o slovo příliš frekventované, takže těžko dojde k záměně uvedeného významu za jiný.

V souladu s výše uvedeným Gurrovým dělením politické kolektivní akce na násilnou (*rebellion*, tj. v mém textu *revolta*) a (převážně) nenásilnou (*protest*) přebírám i já výraz *protest* jako označení pro (převážně) nenásilná masová politická vystoupení (ve škále od verbálních protestů, přes symbolický odpor po demonstrace, stávky a nepokoje) zejména tam, kde se zabývám přechodem od nenásilného odporu k násilnému. Pokud to smysl textu bude vyžadovat, budu pojem používat v rozšířené podobě *politický protest* pro odlišení od obecného významu slova *protest*. Akce spadající pod *protest* jsou ve své podstatě nenásilné, což chápu tak, že jejich primárním cílem není politické násilí. Dovolím si v této věci krátkou odbočku: co je *násilí* (*violence*)? Běžně bývá chápáno jako způsobení tělesné újmy, resp. snaha způsobit tělesnou újmu (zranění, smrt) jinému člověku. To je přímé fyzické násilí, stojící v ohnisku celé komplexu násilí. Násilí bývá běžně spojováno s úmyslem, je však jasné, že tělesná újma může být způsobena i bez toho, v tom případě jde o neúmyslné násilí. Budu-li já v práci hovořit o násilí, mám na mysli násilí úmyslné. Pojem násilí je však ještě širší. Na jednu stranu je rozšířen na psychické či emoční násilí (tedy způsobení psychické či emoční újmy), na druhé straně na násilí ekonomické. Ještě jinou perspektivu skýtá koncept *strukturálního násilí*, kdy je násilí chápáno nikoli jako akt, ale jako sociální proces.¹⁵⁹ Ke strukturálnímu násilí dochází v případě, kdy jsou jednotlivci nebo skupina omezeni ve svých volbách sociální strukturou, způsobující například etnickou diskriminaci. Násilí je takto chápáno jako nucení ke změně chování, jako institucionalizovaná společenská křivda.¹⁶⁰ Z praktických důvodů se v práci omezím na koncept násilí jako způsobování fyzické újmy.

¹⁵⁸ Např. Kalyvas, 2006, Weinstein, 2006, Collier a Hoeffler, 2004 a další.

¹⁵⁹ GALTUNG, Johan. Violence, Peace, and Peace Research. *Journal of Peace Research*. 1969, 6(3), 167-191.

¹⁶⁰ Ještě další rozšíření myšlenky strukturálního násilí představují koncepty symbolického či kulturního násilí (BOURDIEU, Pierre. *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press, 1991; GALTUNG, Johan. Cultural Violence. *Journal of Peace Research*. 1990, 27(3), 291-305), které hovoří o vnucování kulturních norem a symbolů ospravedlňujících a strukturální násilí a reprezentujících nadvládu. Definici sladující oba základní přístupy, jak způsobení újmy, tak vynucování chování, nabízí Malešević (MALEŠEVIĆ, Siniša. Is Nationalism inherently Violent?: Nationalism and Ethnic Politics. *Nationalism and Ethnic Politics*. 2013, 19(1), s. 19-20).

I. ÚVOD

Nejsnáze a nejobsáhleji dokumentovatelnou formou fyzické újmy je zabití a s ní také pracuji nejvíce. Podobné důvody mi dovolují zařadit do analýzy také vyhánění a nucené vysídlování, věznění, únosy a braní rukojmí, kdežto další časté, ale obtížněji dokumentovatelné a kvantifikovatelné formy (způsobení zranění, mučení a mrzačení, znásilňování) zařazuji pouze podle možností.¹⁶¹ I fyzické násilí může být rozšířeno z násilí proti osobám na násilí proti majetku (drancování, loupeže a okrádání; vandalismus, žhářství a ničení staveb, jak obytných, tak nesoucích symbolický význam, jako svatostánky ad., ničení jiného majetku), dokonce i na snahu obsadit určitý prostor, jako je okupační stávka apod. Často koresponduje s násilím proti osobám, například při vyhánění a mohou být ničeny domy vyhnaných. Zejména takové případy jsou opět dobře zdokumentovány a jsou kvantifikovatelné. Protože tak jako počet úmrtí dobře odrážejí celkovou hladinu násilí zejména tehdy, propuklo-li již masové povstání, podrobuji je analýze rovněž, v jiných případech jen podle možností a potřeby.¹⁶²

Násilí hraje důležitou roli jako mobilizační faktor,¹⁶³ což je doloženo z mnoha různých oblastí světa.¹⁶⁴ Zabíjení jiných lidí má mimo jiné kategorizační účinek.¹⁶⁵ Mobilizační dopad v tomto smyslu má násilné *jednání*, proto v práci operuji především s *násilím* jako jednáním, ne jako se sociálním procesem. *Násilím* tedy rozumím určité jednání (činy), pokud zvlášť nezdůrazním, že se jedná o násilí strukturální. Strukturální násilí jako výraz určitého společensko-politického uspořádání hraje v práci roli hlavně ze strany státu a případně povstaleckých formací, ovládajících účinně určité území. Protože je však strukturální násilí obtížně kvantifikovatelné, a má práce se výrazně opírá o kvantifikaci faktorů, které podle mého soudu přispěly k mobilizaci, výrazně se soustřeďuji na měřitelné výsledky fyzického násilí. Strukturální násilí však nespouštím ze zřetele rovněž. V každém případě se soustřeďuji na násilí kolektivní, tj. veřejné a konané alespoň s určitou mírou společného vedení, a to zejména na násilí politické, tedy činy, konané s politickým úmyslem, namířené proti státu, jeho představitelům a konkrétním skupinám obyvatel pokládaným za spojené se státem.¹⁶⁶

Mou snahou je dopátrat se motivace zapojení do povstání. Nemohu proto vynechat Gurrovu teorii relativní deprivace, v níž právě strukturální násilí (ač ho Gurr takto nenazývá)

¹⁶¹ Mezní formou násilí proti osobám je znesvěcování ostatků mrtvých.

¹⁶² Rámcový přehled fyzického násilí je inspirován Kalyvasem (Kalyvas, 2006, s. 20).

¹⁶³ WOOD, Elisabeth Jean. Social Mobilization and Violence in Civil War and their Social Legacies. DELLA PORTA, Donatella a Mario DIANI, ed. *The Oxford Handbook of Social Movements*. Oxford: Oxford University Press, 2015, s. 452-466.

¹⁶⁴ HIGAZI, Adam. Social Mobilization and Collective Violence: Vigilantes and Militias in the Lowlands of Plateau State, Central Nigeria. *Journal of the International African Institute*. 2008, **78**(1), 107-135; SANTELLA, Agustín. Workers' Mobilization and Political Violence: Conflict in Villa Constitución, Argentina, 1970-1975. *Latin American Perspectives*. 2008, **35**(5), 146-157..

¹⁶⁵ Rané upozornění na tento fenomén: LEACH, Edward. The Nature of War. *Disarmament and Arms Control*. 1965, **3**(2), 165-183 (cit. podle ELWERT, Georg a . The Socio-Anthropological Interpretation of Violence. HEITMEYER, Wilhelm a John HAGAN. *International Handbook of Violence Research*. New York: Kluwer Academic Publishers, 2003, s. 264). Podrobně toto téma zpracovali např. ELCHEROTH, Guy a Stephen REICHER. *Identity, Violence and Power: Mobilising Hatred, Demobilising Dissent*. London: Palgrave Macmillan, 2017., či BIELBY, Clare a Jeffrey S. MURER, ed. *Perpetrating Selves: Doing Violence, Performing Identity*. Cham: Palgrave Macmillan, 2018. Proces může probíhat i opačným směrem, tzn. kategorizace může mít násilné účinky.

¹⁶⁶ Dobrý přehled existujících přístupů k násilí poskytuje IMBUSCH, Peter. The Concept of Violence. HEITMEYER, Wilhelm a John HAGAN, ed. *International Handbook of Violence Research*. New York: Kluwer Academic Publishers, 2003, s. 13-39.

hraje důležitou roli. V mobilizaci pro albánská povstání různá omezení svobody rozhodovat o svém životě bezpochyby význam měla, stačí se podívat na neúspěch mobilizace v době, kdy byla tato omezení menší (a v hrubých rysech víceméně také srovnatelná s omezeními, s nimiž se střetávali příslušníci jiných etnických společenství) a relativní úspěch v době, kdy byla tato omezení větší a oproti jiným („vládnoucím“) společenstvím výraznější. Navíc může mít fyzické násilí dopad nejen přímý (na jednotlivce), ale rovněž zprostředkovaný, nepřímý (na různé komunity). Vlastní podstatou terorismu je snaha vyvolat strach, který pak slouží jako páka pro změnu postojů. Podobně je tomu namnoze i u guerillového boje, který bývá buď přirozeným pokračováním a rozvinutím teroristické kampaně, nebo souběžnou aktivitou. Strukturální násilí může tedy mít i jemnější formu, jež se nemusí nutně projevovat jen společensko-politickým uspořádáním.

V zájmu terminologického odlišení se však v práci budu snažit v nastíněném kontextu pojmu násilí vyhýbat. Bude-li se jednat o organizaci postupu státu nebo povstalecké organizace ovládající určité území, tedy o soubor praktik, použiji raději například výrazy *tlak* či v konkrétnější podobě *represe*, což by volně víceméně odpovídalo anglickému *oppression*. Ačkoli by přesnějším překladem byl pravděpodobně *útlak*, tomuto výrazu se chci vyhnout, neboť v češtině nese výraznější morální zabarvení než uvedený anglický výraz. Bude-li řeč o snaze vyvolat změnu postojů a chování, tedy o použití praktik za určitým politickým cílem, tedy o pokus získat v rámci skupinového konfliktu více kontroly, použiji například slovo *nátlak*, což používám jako ne zcela přesný, ale významově a současně i stylisticky vyhovující ekvivalent anglického *coercion*. Soustředím se přitom na rovinu vztahů mezi účastníky konfliktu (včetně potenciálních účastníků, kteří mají být do konfliktu zataženi právě použitím násilí), tedy na strategickou funkci násilí. Tuto funkci a dopad použití násilí (*nátlaku*) na nastavení vztahů v kontextu organizovaného strukturálního násilí (ve všeobecném pojetí *tlaku*, v konkrétních vyjádřeních *represí* nebo jinak) se snažím hodnotit na základě kvantifikovatelných údajů.

S ohledem na výše uvedené tudíž pod pojem *násilí* zahrnuji násilí fyzické, aniž to v textu budu zvlášť zdůrazňovat. *Násilím* tedy rozumím zejména způsobení fyzické újmy (smrti, zranění), včetně snahy způsobit vážnou fyzickou újmu (resp. neúspěšnou snahu někoho zabít), a případně také poškozování majetku. Ne ovšem poškozování vzniklé jako neorganizované průvodní projevy občanských nepokojů apod., nýbrž jednání, jehož je úmyslné poškození primárním cílem. Stejně tak vyjímám násilné reakce na policejní násilí apod. (obranu před tímto násilím), nejde-li o případy reakcí či obrany za použití zbraní, a to zejména u osob, které se na případnou ozbrojenou konfrontaci předem připravovaly. Pod fyzické násilí zahrnuji rovněž symbolické násilí, např. varovné výbuchy náloží, tedy fakticky hrozby násilím, přestože jejich cílem nemuselo být ani způsobení újmy na životě a zdraví, ani poškození majetku. V zásadě lze říci, že omezení záběru mé práce na specifický výsek času a prostoru a specifické situace mi umožňuje zahrnout pod *násilí* především použití zbraní proti osobám a majetku.

Dodávám ještě, že *násilím* rozumím především násilí organizované, a pokud jde o násilí interpersonální, pak mám na mysli případy, kdy má takové násilí přímý či nepřímý vztah k etnickému konfliktu mezi Albánci a jinými, tedy takové, které není čistě osobní, ale má politický nádech, nebo mu je politický význam připisován.

Než přejdu k definování dalších pojmů, chci vyjasnit ještě jedno anglické spojení: *resistance movement*, které má celkem věrný obraz v českém spojení *hnutí odporu*. Ačkoli je

I. ÚVOD

toto spojení v češtině kontextově více vázáno na násilné, nebo válečné události (např. podzemní hnutí odporu za druhé světové války), budu toto spojení nebo pouze výraz *odpor* používat jako zastřešující pojem pro kategorie *revolta* a *protest*. *Odpor* významem, ve kterém ho budu používat, odpovídá zhruba širokému pojetí *odboje* a *odporu* v rámci tzv. třetího odboje v Československu.¹⁶⁷ Slovo *odboj* však sám jako odborný termín nepoužívám, neboť není významově neutrální. Obsahově má blízko *boji za svobodu* a k *bojovníkům za svobodu* (*freedom fighters*), což by do odborného textu předem vnášelo morální hodnocení.

V souladu s anglickými termíny *civil resistance* vs. *armed resistance* pak místy použiji i odpovídající české překlady *občanský odpor* a *ozbrojený odpor*. Důvodem není ani tak potřeba definovat nové sociální kategorie, jako spíše snaha obohatit a rozšířit svůj slovník, ale také v určitých případech lépe vykreslit právě přechod od občanského k ozbrojenému odporu, tedy situaci, kdy se lidé, dosud se snažící ozbrojené konfrontaci vyhnout, sahají po zbraních. Právě toto sahání po zbraních a jeho motivace je totiž ústředním motivem mé práce. A výrazy *protest* a *revolta*, které vhodně poslouží jako jednoslovné termíny např. v analýze dat, se mi zdaleka nezdají být tolik vhodnými např. pro popis v případové studii.

Jak jsem právě uvedl, zabývám se v práci fenoménem přechodu k masovému ozbrojenému odporu. Ten je spojen nejen s přeměnou nenásilného odporu v násilný, ale také s přeměnou poměrně malé ozbrojené skupiny, která má jen omezenou nebo žádnou kontrolu nad územím, v podstatně větší skupinu kontrolující rozsáhlejší území díky masové mobilizaci. V této fázi zmasovění ozbrojeného odporu se k původním povstalcům připojuje množství dosud neutrálních osob nebo těch, kteří se do té doby zapojovali do občanského, nenásilného odporu.¹⁶⁸

Od této fáze, kdy se z původně omezené skupiny, provázané osobními vazbami, stane široké ozbrojené hnutí, do něhož se spontánně zapojují osoby stojící dosud mimo původní skupinu, a svým počtem tuto původní skupinu převýší, označuji zkoumaný fenomén

¹⁶⁷ Zákon č. 262/2011 Sb., o účastnících odboje a odporu proti komunismu, čl. 3: „(1) Formou odboje a odporu proti komunismu se rozumí ozbrojený nebo jiný srovnatelný boj vedený proti komunistickému režimu v Československu, provádění sabotáží, spolupráce se zahraniční zpravodajskou službou demokratického státu, převaděčství nebo překračování státních hranic za účelem účasti v odboji a odporu proti komunismu (agenti-chodci). Za formu odboje a odporu proti komunismu se rovněž považují s tím srovnatelné jiné statečné činy nebo statečné veřejné postoje na podporu ozbrojených akcí směřovaných proti komunistickému režimu v Československu. (2) Formou odboje a odporu proti komunismu se dále rozumí soustavná či dlouhodobá anebo jinak významná činnost spočívající v a) autorství petic nebo obdobných materiálů nebo veřejných vyjádření zaměřených přímo či nepřímo na obnovu svobody, demokracie nebo na oslabení komunistického režimu nebo zabezpečování jejich tisku nebo rozšiřování, b) organizaci veřejných vystoupení proti komunistickému režimu, vyvíjení politické, publicistické nebo jiné prokazatelné protikomunistické činnosti zaměřené přímo nebo nepřímo na obnovu svobody, demokracie nebo na oslabení komunistického režimu, nebo c) vyvíjení politické, publicistické nebo jiné prokazatelné protikomunistické činnosti v zahraničí zaměřené přímo nebo nepřímo na obnovu svobody, demokracie nebo na oslabení komunistického režimu. (3) Formou odboje a odporu proti komunismu se rozumí též aktivní působení v organizaci nebo skupině, jejíž členové bojovali proti komunistickému režimu způsoby uvedenými v tomto ustanovení. (4) Formou odboje a odporu proti komunismu se rozumí též takové veřejné politické a společenské postoje zastávané aktivně a z vlastní vůle, které bránily nástupu a udržení komunistické totalitní moci, pokud byl za ně jejich nositel uvězněn, internován nebo jinak omezen na osobní svobodě anebo nuceně vystěhován z místa svého bydliště anebo jinak obdobně závažně postižen.

¹⁶⁸ Australský důstojník David Kilcullen, podílející se jako poradce generála Davida Petraeuse na změně americké strategie v Iráku, velmi případně poznamenává, že místní bojovník se cítí být daleko spíše zapojen do *odporu* (*resistance*), než do *povstání* (*insurgency*). Mohli bychom říci, že jednotlivec tedy zapojením se do *odporu* přispívá k *povstání* (KILCULLEN, David. *Accidental Guerrilla: Fighting Small Wars in the Midst of a Big One*. Oxford: Oxford University Press, 2009, s. xiv).

termínem *povstání*. V angličtině mu jako v současnosti nejčastěji používaný odpovídá výraz *insurgency*.¹⁶⁹

Při používání uvedeného výrazu v anglosaském prostředí nejde možná ani tak o jeho specifický obsah oproti výrazu *rebellion*,¹⁷⁰ jako o přirozený výrazový posun v rámci jazyka. Do 60. let 20. století vévodil výzkumu ozbrojených konfliktů, v němž nestátní aktéři usilovali o převzetí moci, pojem *revolution*. S ním operoval ve svém raném výzkumu i T. R. Gurr.¹⁷¹ Poté, co bylo vyděleno zkoumání revolucí jakožto konfliktů usilujících o změnu společenského řádu, byl jako obecný zhruba do konce studené války používán hlavně termín *rebellion*. Poté se silně rozšířil právě termín *insurgency*, zejména ve spojitosti s nově propuknuvšími asymetrickými konflikty s etnickým podtextem. Ačkoli toto slovo nemusí v angličtině nutně znamenat ozbrojený konflikt, používá se často právě v tomto smyslu, zvláště pak pro takové asymetrické konflikty, kde je slabší stranou formace určitou měrou vojensky organizovaná a nosící alespoň zčásti uniformy nebo insignie, která jako cíl ozbrojeného zápasu vyhlašuje konkrétní politické cíle.

Pro pořádek je hned na úvod k tomuto pojmu a jeho převodu do češtiny nutné vysvětlit jeden aspekt, vycházející z odlišností v používání obou jazyků. *Insurgency* může v angličtině znamenat jak děj, tak skutečnost, nebo jinými slovy, může vyjadřovat abstraktní i konkrétní obsah. Tak jako v češtině může tímto obsahem být jednání a interakce mezi osobami, které se povstání účastní – dynamický sociální jev (interakce, proces, přesněji specifický druh *konfliktu*), tak tyto osoby samotné, přesněji řečeno skupina osob – statický sociální jev (jednotka nebo ještě spíše instituce, konkrétně politická instituce). V celém textu budu pochopitelně pod povstáním rozumět jednání, nikoli jeho aktéry. Rámcově odpovídajícím českým výrazem by mohlo být *povstalecké hnutí*, které podobně jako slovo *movement* – může označovat jak proces, tak organizaci. Slovo *hnutí* je však dosti obecné, jeho význam mlhavý, proto se budu skupiny aktérů snažit označovat jinak, prostřednictvím specifičtější typologie; k tomuto bodu se na příslušných místech ještě vrátím.

V minulosti můžeme setkat i s odmítáním pojmu *insurgency* jakožto emocemi nabitého, příliš spjatého s ozbrojeným zápasem o vlastní nezávislost (a to i v případě Američanů), a tudíž nikoli neutrálního.¹⁷² K zdomácnění pojmu *insurgency* v akademickém prostředí v tomto významu přispělo nicméně později zavedení jeho používání do americké administrativy a ozbrojených složek od 60. let 20. století. O jeho zavedení se přičinil fracouzský teoretik guerillového válčení David Galula, který své dodnes citované vlivné dílo nazval *Counterinsurgency Warfare: Theory and Practice*. V předmluvě vysvětlil volbu termínu ve spojitosti s dobovým politickým kontextem. Komunistické státy označovaly

¹⁶⁹ Ten po skončení studené války vytlačil v akademickém prostředí synonymní výrazy, např. *uprising*. O použití tohoto výrazu a jemu blízkce příbuzného *rising* viz ještě např. u Tullocka (TULLOCK, Gordon. *Autocracy*. Dordrecht: Springer-Science+Business Media, 1987).

¹⁷⁰ Případně dalším výrazům, zejména *uprising* a *insurrection*.

¹⁷¹ Viz Gurr, 1968.

¹⁷² „[...] the term insurgent more often denotes the „good guys“ than the „bad Guys.“ (LEITES, Nathan a Charles WOLF. *Rebellion and Authority: An Analytic Essay on Insurgent Conflicts*. Santa Monica: RAND, 1970, s. 2-3). Autoři proto upřednostňují slovo *rebellion*. Vzájemně také porovnali termíny *insurgency*, *revolution* a *rebellion*. Vycházeli přitom ovšem ještě ze slovníkových definic, ne ze skutečně teoretického rozboru. *Rebellion* je podle toho „open, organized, and often armed, resistance.“ *Insurgency* je „[revolt] not reaching the proportions of an organized revolution.“ (Kurzívou v předchozích citátech zdůraznili uvedení autoři). Tyto slovníkové definice odrážejí vlastně fázování: *revoluce* je dokonané převzetí moci, *povstání* (*insurgency*) je ozbrojený odpor, jenž může být také pokusem o revoluci.

I. ÚVOD

ozbrojená vystoupení proti západním státům ve třetím světě jako revoluční a antikoloniální, Galula se tudíž chtěl termínem *counterinsurgency*¹⁷³ vyhnout tomu, aby potlačování povstaleckých hnutí označil za protirevoluční (*counterrevolutionary*), tedy „reakční“, a chtěl použít obecnější termín, který neimplikoval dělení na „správný“ a „špatný“ tábor.¹⁷⁴ Jeho příkladu následovali další soudobí britští vojenští teoretici,¹⁷⁵ a jejich prostřednictvím i prostřednictvím francouzsko-amerických vojenských kontaktů zprostředkovávajících Američanům zkušenosti z alžírské války i z vojenských misí v Latinské Americe pak americká armáda a administrativa. Tímto prolnutím nejsilnější armády světa, nasazované mnohokrát v cizině k potlačování povstání, a nejvlivnějšího akademického jazyka – angličtiny, používaného v nejsilnější akademické obci světa, se termín *insurgency* postupně prosadil a vytlačil jiné. Souběžné používání s antonymem *counterinsurgency* postavení výrazu *insurgency* v akademické sféře podstatně umocnilo. Nejen ve vojenské sféře, ale poměrně často i v odborné literatuře bylo totiž vlastním tématem potlačení povstání spíše než povstání samotné.¹⁷⁶

V úředním použití v USA byly tyto pojmy užívány zejména v kontextu potlačování guerillových bojůvek a hnutí, zvláště v Asii a v Latinské Americe, nejprve levicových, poté spojených s výrobou a pašováním narkotik, případně obojí. Po roce 2001 je pak stále větší pozornost věnována islamistickým organizacím a povstáním. Protipovstalecká příručka CIA, původně někdy z poloviny 80. let 20. století,¹⁷⁷ poskytuje stále živou definici povstání, která je natolik notoricky známa, že většina autorů zabývajících se povstáními, guerillovými hnutími, ozbrojenými protivládními vystoupeními atd. ani nepovažuje za nutné povstání definovat. Podle uvedené příručky je povstání vleklá politicko-vojenská aktivita, zahrnující i guerillový boj a terorismus a také politickou mobilizaci (propagandu, nábor branců, stranickou organizaci, aktivitu na mezinárodním poli) a usilující o zvýšení kontroly (území) ze strany povstalců a jejich legitimacy. Společným jmenovatelem největšího počtu

¹⁷³ Galula sám tento termín nevymyslel, jak o tom svědčí fakt, že do titulu anglického překladu knihy Galulova francouzského kolegy Rogera Trinquiera (2006, původní vydání 1964) byl přidán podtitul „A French View of Counterinsurgency“, pravděpodobně americkým autorem předmluvy napsané již v roce 1963, tedy rok před vydáním Galulovy knihy. Trinquier sám tento pojem – ve francouzštině *contre-insurrection* – nepoužívá, francouzská terminologická inspirace je však zřejmá například z názvu armádního střediska z doby alžírské války Centre d'instruction à la pacification et à la contre-guérilla (CIPCG).

¹⁷⁴ GALULA, David. *Counterinsurgency Warfare: Theory and Practice*. Praeger Security International: Westport (Connecticut), 2006, s. xiv. Galula se v žádném případě nevyhýbal pojmům „revoluční“ či „koloniální“, ani spojení „revoluční válka“. Revoluci pokládal za jednu z cest k násilnému uchopení moci (těmi dalšími byly puč a povstání). Jeho terminologie je ovšem trochu zmatečná, protože *povstání* (*nsurgency*) je u něj zastřešujícím pojmem jak pro politické působení určité organizace mající za cíl uchopení moci, a to od samého počátku její aktivity (tedy i dávno před ozbrojeným vystoupením), tak pro revoluční válku. Na druhou stranu mu ale *revoluční válka* slouží jako společné označení ozbrojeného konfliktu, vedený mezi povstalcí (*insurgents*) a jejich protivníky (*counterinsurgents*). Není jediná zmatečnost v jeho textu, na jednom místě například říká, že povstání je občanskou válkou, kdežto na jiném od sebe povstání a občanskou válku odděluje jako dva různé jevy (Galula, 2006, s. xiv, 2-6, 8). To vše vyplývá víceméně z toho, že Galulovou silnou stránkou je praxe a zprostředkování praktických poznatků, zatímco teoretický úvod je pro něj jen nutným krokem k otevření vlastního tématu. Na okraj dodávám, že slovo *rebellion* Galula téměř nepoužívá.

¹⁷⁵ SPJUT, R. J. A Review of Counter-Insurgency Theorists. *Political Quarterly*. 1978, **49**(1), 54-64.

¹⁷⁶ Přejít od používání pojmu *revolution* k pojmu *insurgency*, kdy výraz *rebellion* slouží jako obecné, významově neohraničené zastřešující pojmenování, ilustruje TABER, Robert. *The War of the Flea*. New York: Citadel Press, 1965.

¹⁷⁷ První vydání příručky není datováno. Vydání z roku 2012 datuje první vydání do poloviny 80. let (CIA. *Guide to the Analysis of Insurgency* [online]. US Government, nedatováno [cit. 2019-7-28]. Dostupné z: <https://www.hsdl.org/?view&did=230206>).

povstaleckých skupin je jejich snaha ovládat určitou oblast.¹⁷⁸ Poslední věta byla převzata i do inovovaného vydání z roku 2012, zbytek definice byl přepracován do obecnějšího rázu, zastřešující přívlastek „politicko-vojenský“ zůstává.¹⁷⁹ Existují i další americké oficiální definice, například ve slovníku vojenských a příbuzných termínů ministerstva obrany nebo ve vládní protipovstalecké příručce, které jinými slovy, stručněji či obsírněji, v zásadě opakuji totéž.¹⁸⁰

Bard O'Neill (1990, 2005) klade důraz politickou rovinu povstání a správně upozorňuje, že cílem všech povstání není svrhnout nebo nahradit vládu. Cílem povstalců je podle něj za pomoci politických zdrojů, jako je propaganda, demonstrace apod., a násilí dosáhnout zničení, změny nebo udržení základu legitimacy jedné nebo více aspektů politiky.¹⁸¹ Mlhavost této široké definice vynahrazuje O'Neill podrobnou typologií devíti různých druhů povstání. Daniel Byman, jehož koncept *proto-insurgency* (*protopovstání*) bude v mé práci důležitý, víceméně opakuje, stejně jako řada jiných,¹⁸² poněkud jinými slovy v zásadě stále původní definici CIA, když říká, že typickými znaky povstání jsou politická mobilizace, guerillový boj a terorismus s tím, že poslední uvedená charakteristika nemusí být přítomna, byť to nebývá časté. Obvyklejší je chápání povstání jako vojenské aktivity.¹⁸³ James D. Fearon a David D.

¹⁷⁸ „Insurgency is a protracted political-military activity directed toward completely or partially controlling the resources of a country through the use of irregular military forces and illegal political organizations. Insurgent activity—including guerrilla warfare, terrorism, and political mobilization, for example, propaganda, recruitment, front and covert party organization, and international activity—is designed to weaken government control and legitimacy while increasing insurgent control and legitimacy. The common denominator of most insurgent groups is their desire to control a particular area. This is objective differentiates insurgent groups from purely terrorist organizations, whose objectives do not include the creation of an alternative government capable of controlling a given area or country (CIA, n.d., s. 2).

¹⁷⁹ „Insurgency is a protracted political-military struggle directed toward subverting or displacing the legitimacy of a constituted government or occupying power and completely or partially controlling the resources of a territory through the use of irregular military forces and illegal political organizations. (CIA. *Guide to the Analysis of Insurgency* [online]. US Government, 2012 [cit. 2019-7-28]. Dostupné z: <https://www.hsdl.org/?view&did=713599>, s. 1)

¹⁸⁰ „Insurgency is the organized use of subversion and violence to seize, nullify or challenge political control of a region. As such, it is primarily a political struggle, in which both sides use armed force to create space for their political, economic and influence activities to be effective. Insurgency is not always conducted by a single group with a centralized, military-style command structure, but may involve a complex matrix of different actors with various aims, loosely connected in dynamic and non-hierarchical networks.“ (US GOVERNMENT. *U.S. Government Counterinsurgency Guide* [online]. US Department of State, Bureau of Political-Military Affairs, 2009 [cit. 2019-10-8]. Dostupné z: <https://www.hsdl.org/?view&did=38828>, s. 2). „Insurgency is the organized use of subversion and violence to seize, nullify, or challenge political control of a region. Insurgency can also refer to the group itself.“ (OFFICE OF THE CHAIRMAN OF THE JOINT CHIEFS OF STAFF. *DOD Dictionary of Military and Associated Terms* [online]. Washington, DC: The Joint Staff, 2021 [cit. 2021-9-15]. Dostupné z: <https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/pubs/dictionary.pdf>, s. 106).

¹⁸¹ „Insurgency may be defined as a struggle between a non-ruling group and the ruling authorities in which the non-ruling group uses political resources (e.g., organizational expertise, propaganda, and demonstrations) and violence to destroy, reformulate, or sustain the basis of legitimacy of one or more aspect of politics.“ (O'NEILL, Bard E. *Insurgency and Terrorism*. Brassey's, 1990, s. 13). Definice byla převzata i do nového vydání z roku 2005 s jedinou změnou (zvýraznil Filip Tesař): „[...] group *consciously* uses [...]“ (O'NEILL, Bard E. *Insurgency and Terrorism: From Revolution to Apocalypse*. 2nd Edition. Washington, DC: Potomac Books, 2005, s. 15).

¹⁸² O'Neill, 2005., s. 15.

¹⁸³ Typicky např. „Pokus svrhnout nebo vzdorovat státu či režimu silou zbraní, [který] velmi často nabývá podoby guerillové války“ (JOES, Anthony J. *Resisting Rebellion: The History and Politics of Counterinsurgency*. Lexington (Kentucky): The University Press of Kentucky, 2004, s. 1).

I. ÚVOD

Laitin, jejichž široce citovaná studie z roku 2001 bývá pokládána ve zkoumání etnických povstání za přelomovou,¹⁸⁴ okleštují význam pojmu *insurgency* přímo na techniku vedení boje („technologie vojenského konfliktu charakterizovaná malými, lehce ozbrojenými skupinami praktikujícími guerillový boj z venkovských základů“).¹⁸⁵ Čelný teoretik úlohy násilí v občanských konfliktech Stathis N. Kalyvas přebírá jejich definici (povstání přímo ztotožňuje s guerillou a nepravdělnou válkou)¹⁸⁶ a zdůrazňuje důležitost venkovských základů.¹⁸⁷ I on však, jako autor zabývající se funkcí násilí a detailně objasňující politický vztaz, jenž povstalecké násilí, zejména proti civilnímu obyvatelstvu, v sobě nese, odkazuje ve své argumentaci přímo i nepřímě na politickou mobilizaci. Kalyvas rovněž dodává, že nutnou charakteristikou povstání je jeho vnitrostátní rozměr.¹⁸⁸ Řada dalších autorů ani nepovažuje za nutné povstání nějak definovat,¹⁸⁹ přičemž z kontextu může být zřejmé, že pojem v zásadě chápou v mezích původní či inovované definice CIA,¹⁹⁰ přičemž někteří jako Fearon a Laitin či Kalyvas přidávají venkovskou dimenzi.¹⁹¹

Navzdory tomu, že řada současných autorů se pokusila o syntetické zpracovávání problematiku povstání s důrazem na politickou nestabilitu po skončení studené války, Spencer C. Tucker, který editoval encyklopedické pojednání o tématu a cítil se povinen vymezit jeho šíři, alespoň upozorňuje na obtížnost definice pojmu. Jako většina jiných vzal za základ americkou oficiální definici (definici ministerstva obrany), přičemž rozlišuje *insurgency* a *rebellion*: obojí je vojenským střetem státního a nestátního aktéra, ale v druhém z nich jde o aktéra uznávaného jako válčící strana. Pojem *insurgency* pak Tucker a jeho spoluautoři nedefinují přímo, ale nepřímě, výčtem typických charakteristik povstalecké praxe.¹⁹²

¹⁸⁴ FEARON, James D. a David D. LAITIN. *Ethnicity, Insurgency, and Civil War* [online]. A paper to be presented at the 2001 Annual Meetings of the American Political Science Association, San Francisco, 2001, 20. 8. [cit. 2019-10-5]. Dostupné z: <https://web.stanford.edu/group/fearon-research/cgi-bin/wordpress/wp-content/uploads/2013/10/apsa011.pdf>. V přepracované podobě vydáno jako článek v *American Political Science Review* Vol. 97, No. 1 February 2003, s. 75-90.

¹⁸⁵ Fearon a Laitin, 2003, s. 75.

¹⁸⁶ Společně s Laiou Balcells (KALYVAS, Stathis N. a Laia BALCELLS. International System and Technologies of Rebellion: How the End of the Cold War Shaped Internal Conflict. *The American Political Science Review*. 3, 2010, (104), 415-429, s. 1).

¹⁸⁷ Kalyvas, 2007, s. 422-426.

¹⁸⁸ Kalyvas a Kocher, 2007, s. 178, pozn. 7.

¹⁸⁹ Viz např. BECKETT, Ian F. W. *Modern Insurgencies and Counter-Insurgencies: Guerrillas and their opponents since 1750*. Routledge, 2001; Joes, 2004; SHULTZ, Richard H. a Andrea J. DEW. *Insurgents, Terrorists, and Militias: The Warriors of Contemporary Combat*. New York: Columbia University Press, 2009; BELL, J. Bowyer. *The Dynamics of Armed Struggle*. London: Routledge, 2012.

¹⁹⁰ Např. CEDERMAN, Lars-Erik, Andreas WIMMER a Brian MIN. *Why Do Ethnic Groups Rebel?: New Data and Analysis*. *World Politics*. 2010, 62(1), 87-119; KILCULLEN, David. *Counterinsurgency*. Oxford: Oxford University Press, 2010.

¹⁹¹ Např. Weinstein, 2006, pracuje s touto premisou ve své knize jako se základním předpokladem, aniž by ho předem zvlášť zdůraznil.

¹⁹² TUCKER, Spencer D. Preface. TUCKER, Spencer D., ed. *Encyclopedia of Insurgency and Counterinsurgency: A New Era of Modern Warfare*. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2013, xv-xvi; CRANE, Conrad C. Introduction. TUCKER, Spencer D., ed. *Encyclopedia of Insurgency and Counterinsurgency: A New Era of Modern Warfare*. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2013, xxiii-xxvi; BAKER, Biff L. *Insurgency*. TUCKER, Spencer D., ed. *Encyclopedia of Insurgency and Counterinsurgency: A New Era of Modern Warfare*. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2013, s. 258-262.

Jako jeden z mála se Anthony B. Aguilar pokusil o novou, komplexní akademickou definici povstání podstatné aspekty povstání, z níž vyjímám: Povstání je jedním z aspektů vnitrostátního konfliktu a nelze je posuzovat vytržený z kontextu tohoto širšího konfliktu. Povstání také není vázáno výhradně na určité hnutí či organizaci. Povstání má politické cíle a společenskou podporu. Povstání však nelze a priori zjednodušit na zápas o konkrétní cíl typu svržení vlády (autor upozorňuje na fakt, že k ozbrojeným střetům dochází koneckonců i mezi povstanci samotnými). Povstání se opírá o více než jen o politické zdroje, protivládní akce a ozbrojená střetnutí jsou součástí taktiky, povstání se opírá o společenskou základnu, rozvíjí se či polevuje v závislosti na politických ujednáních a občas, ne však vždy, dojde k ozbrojenému střetu.¹⁹³ Tím se Aguilar jasně vyslovuje proti zúženému chápání povstání jako techniky ozbrojeného boje, resp. guerillové války. Vojenský rámec podle něho neposkytuje dostatečné analytické nástroje, jimiž bychom mohli podchytit komplexnost povstání a podrobit je důkladnému prozkoumání.¹⁹⁴ Může se to zdát zajímavé vzhledem k tomu, že autor je profesionálním důstojníkem.¹⁹⁵ Není to však překvapující, vezmeme-li v úvahu, že se snaží přispět ke zkvalitnění vojenského operačního plánování v boji proti povstáním, a to vyžaduje širší rámec, než konvenční střet.

Ačkoli jsou povstání podle Aguilara mnohotvárným a dynamickým fenoménem, je nutné jej uchopit jasně a výstižně. Dle svých slov neobhájí chimérické plány zakotvené ve vznešené teorii a tvrdí, že vývoje musejí být použitelné v praxi.¹⁹⁶

Zcela souhlasím s neoddělitelností povstání od politických cílů i chápáním povstání jako kombinace politických a společenských procesů (k nimž bych připojil ekonomické, o kterých se Aguilar zmiňuje okrajově, ve spojitosti s jinými autory).¹⁹⁷ Aguilarův přístup pokládám za podnětný, ačkoli pro účely mé práce je přece jen příliš komplexní. Na rozdíl od něj a v souladu s naprostou většinou jiných autorů se moje pojetí odvíjí od chápání povstání jako ozbrojeného vystoupení. Použití fyzického násilí, jak jsem ho definoval výše, natolik podstatným

¹⁹³ „Claim 1: Insurgency is an aspect of intrastate conflict, regardless if it is causal or emergent. An insurgency cannot be defined in an isolated sense of autonomous conflict. Therefore, it is an activity within the context of a greater conflict. Claim 2: An insurgency is not defined exclusively by the movement, or by the organization. The existence, modification, or absence of components in either the order or the purpose drastically changes the nature of an insurgency within the context of the greater conflict, and within itself. Claim 3: An insurgency definition must incorporate the social and political aspects therein. An insurgency is more than just a movement, as claim 2 obtains, and an activity void of a political aim or some degree of social support is simply a protest. Furthermore, the contentious, more violent aspects of an insurgency may occur between the insurgent factions, not necessarily against the state. As insurgencies become more contentious, so too does the conflict amidst the groups themselves. [...] Claim 4: Insurgency cannot be defined by a specific aim, such as “the overthrow of a constituted government.” As history indicates, many insurgencies cooperate with, and even support, incumbent rulers in an attempt to secure relative post war power that is greater than pre-conflict conditions. Likewise, parastatal arrangements emerge within an insurgency conflict environment. Claim 5: Insurgencies rely on much more than political resource. Furthermore, subversion and armed conflict are simply ingredients within the tactical coterie. Insurgencies rely on a social base, evolve and subside through political arranging, and at times, but not always, resort to armed conflict. [...] Insurgency is defined as an emergent contentious activity of intrastate conflict amidst socially and politically organized groups and subgroups aimed at gaining and maintaining relative power within an incumbent ruled state through protracted social mobilization, political arranging, and armed conflict.“ AGUILAR, Anthony B. *On Insurgency*. Fort Leavenworth, 2014. Diplomová práce. United States Military Academy, West Point, s. 36-37.

¹⁹⁴ Aguilar, 2014, s. 6.

¹⁹⁵ V době předložení své diplomové práce měl hodnost majora.

¹⁹⁶ Aguilar, 2014, s. 3.

¹⁹⁷ Aguilar, 2014, s. 43-44.

I. ÚVOD

způsobem mění mocenský vztah mezi nestátním a státním subjektem, že ho nemohu pokládat pouze za taktickou volbu. Za významnou však považuji Aguilarovu poznámku, že ozbrojený boj běžně prochází výkyvy a v souladu s tím do povstání přirozeně zahrnují i různě dlouhá období (relativního) klidu zbraní, tedy příměří a neoficiální zátíší. Určujícím aspektem však pro mne zůstává snaha čelit státnímu aktéru v ozbrojeném střetu.

Je možné, že Aguilarův přístup v tomto ohledu je založen na praktické neoddělitelnosti pojmů *insurgency* a *counterinsurgency* v americké vojenské a politické praxi. Jak vtipně poznamenává Spencer C. Tucker, druhý z těchto pojmů je na rozdíl od prvního mnohem snazší definovat: *counterinsurgency* je prostě úsilí porazit *nsurgency*. Ovšem, jak dodává v souladu s terminologií amerického ministerstva obrany, nejde jen o vojenskou porážku, ale i o odstranění ve společnosti pociťovaných křivd (*grievances*), ze kterých povstání žije.¹⁹⁸ Nahlíženo touto optikou lze v obráceném sledu do povstání skutečně zahrnout i jiné než násilné aktivity, pokud koření ve stejných křivdách; jsou-li protipovstalecké vojenské aktivity jen jednou částí úsilí o řešení, pak jsou také přirozeně jen jednou částí úsilí o nápravu křivd i povstalecké vojenské aktivity. V takovémto chápání by bylo možné určité aspekty nebo fáze povstání volně zařadit pod pojem *contentious politics* Ch. Tillyho a jeho spolupracovníků, jenž však téma pro moje potřeby příliš rozšiřuje.¹⁹⁹ Celkově se pak takové široké pojetí dá označit nejspíše jako *resistance* či *resistance movement* (o něm viz výše).

Lze souhlasit s tím, že vojenské aktivity zdaleka nepokrývají celou šíři povstaleckých aktivit. Vojenské aktivity však nejsou jen jednou položkou v řadě, jsou klíčovým momentem povstání. Pokud bychom je stavěli na roveň s dalšími, nejenže se tím pojem povstání podle mého názoru příliš rozmělní, ale především se tím také ztrácí kontury konkrétních společenských procesů, protože je to právě násilí, co poskytuje těmto procesům určitý řád, rámec, co podstatným způsobem utváří vnitřní organizaci mezi jednotlivci zapojenými do těchto procesů, a to horizontální, tak vertikální – násilí vytváří novou společenskou hierarchii. Tato hierarchie nemusí být nutně souběžná s velitelskou hierarchií organizované povstalecké skupiny, ale bývá s ní nemalou měrou souběžná a rozhodně se navzájem ovlivňují.

Tím se dostávám k dalšímu bodu, který Aguilar oprávněně zmiňuje, a sice že povstání není výhradně vázáno na politicky organizovanou sílu. To je nutné mít stále na mysli už jenom proto, že z minulosti známe příklady povstání, která vznikla bez předchozí vazby na formální politickou organizaci, resp. organizaci s politickým cílem, který se stal cílem povstání, s nímž se povstalci ztotožnili. Typickými případy jsou různá selská povstání. Příklady známe i z regionů balkánských, geograficky i společensky blízkých Kosovu: počátek srbského povstání v roce 1804 či povstání hercegovských Chorvatů a Srbů v roce 1875. Tato povstání mají

¹⁹⁸ Tucker, 2013, s. xv. Slovníková definice *counterinsurgency* podle amerického ministerstva obrany zní:

„Comprehensive civilian and military efforts designed to simultaneously defeat and contain insurgency and address its root causes.“ (Office of the Chairman of the Joint Chiefs of Staff, 2021, str. 51.)

¹⁹⁹ „By contentious politics we mean: episodic, public, collective interaction among makers of claims and their objects when (a) at least one government is a claimant, an object of claims, or a party to the claims and (b) the claims would, if realized, affect the interests of at least one of the claimants.“ (Doug McAdam, Sidney Tarrow, and Charles Tilly, 2004, *Dynamics of Contention*, str. 5.). Termín nepřekládám kvůli obtížnosti překladu a proto, že s ním dále nepracuji. Stojí za zmínku, že autoři v citovaném díle zacházejí s pojmem *insurgency* velmi volně, v jeho nejširším slovním významu: od „innovative insurgency“ v kampani za občanská práva přes studentské protesty v Itálii 1967-68 až k povstání Mau Mau apod., tedy od občanského aktivismu přes nekrvavé nepokoje až k ozbrojenému povstání (McAdam, Tarrow, Tilly, 2004, str. 11, 49, 108).

v kolektivním povědomí své ustálené názvy, vycházející z dobové epiky: „početak bune protiv dahija“ („začátek vzpoury proti tyranům“), „Munja od Gabele“ („blesk z Gabely“) a „Nevesinjska puška“ (doslova „nevesinjská puška“, ve významu „nevesinjský výstřel“), které – zejména v posledních dvou případech²⁰⁰ - upomínají na jejich nenadálý vznik, mimořádnost, a rychlé šíření z jednoho epicentra. Politická organizace byla v těchto případech následkem, nikoli předpokladem povstání. Rychlé, spontánní organizování by v těchto a podobných případech mohlo být z pohledu pozorovatele zvenčí označeno za samoorganizování, je to však pravda jen zčásti.²⁰¹ I v těchto povstáních sehrálo důležitou roli venkovské prostředí, faktor, na nějž upozorňují autoři uvedení výše. Tento faktor bychom neměli pomíjet. Kalyvas ve spojitosti s venkovským prostředím upozorňuje na tradiční společenské normy solidarity, o které se opírá základna povstalecké logistiky.²⁰² Venkovské prostředí také však v případě, že zde přetrvává archaické politické uspořádání, opřené o příbuzenské a sousedské vztahy a paralelní se státní správou, může umožňovat rychlou reakci na změněné podmínky, tedy i mobilizaci (ve smyslu obecně společenském i vojenském). V případě Albánců z Kosova a sousedních oblastí bývalé Jugoslávie takové prostředí namnoze po roce 1981 existovalo.²⁰³ Mobilizace však rozhodně nemusela probíhat pouze na tomto (tedy příbuzenském či sousedském) základě nebo formou přímé mobilizace (vojenské) mobilizace, tedy náboru do existujících ozbrojených struktur konkrétní organizace nebo aktivizací „spících“ členů organizace. Rychlá mobilizace každopádně sehrála klíčovou roli pro úspěch povstání a v mé práci také tato problematika hraje ústřední roli.

Další rozebírání problému rychlé mobilizace zde není namístě, postačí zopakovat, že pojem povstání nevážu na konkrétní organizaci. Je to důležité jak pro další upřesnění samotného pojmu povstání, tak pro definování dalších, spojených pojmů, jako je například právě *organizace*. Vráťím se k Davidu Bymanovi, zmíněnému výše, a jeho pojmu *proto-*

²⁰⁰ V prvním případě to není vyjádřeno přímo tradicionalizovaným zkratkovitým názvem, ale nepřímou, přičemž se předpokládá povědomí o širším kontextu.

²⁰¹ K samotnému pojmu SKÅR, John. Introduction: self-organization as an actual theme. *Philosophical Transactions of The Royal Society: A Mathematical Physical and Engineering Sciences*. 2003, **361**(1807), 1049-1056. V sociologii, antropologii a příbuzných vědách je pojem stále poměrně nejasný, není totiž dostatečně prozkoumán, neboť k tomu schází dostatek údajů. Aktuální stav chápání a poznání pojmu viz v krátkosti: ANZOLA, David, Peter BARBROOK-JOHNSON a Juan I. CANO. Self-organization and social science. *Computational & Mathematical Organization Theory*. 2017, **23**(2), 221-257. K samoorganizaci v sociálních systémech viz: FUCHS, Christian. The Self-Organization of Social Movements. *Systemic Practice and Action Research*. 2006, **19**(1), 101-137, k významu informací a k dynamice samoorganizování v sociálních systémech: FUCHS, Christian. Co-Operation and Self-Organization. *TripleC: (e-journal for cognition, communication, co-operation)* [online]. **1**(1), 1-52 [cit. 2021-9-15]. Dostupné z: <http://www.triple-c.at/index.php/tripleC/article/view/2>. Různé historické příklady nabízí TILLY, Charles. *Social Movements, 1768-2004*. Boulder: Paradigm, 2004. Na příkladu konkrétních společenských hnutí přibližuje samoorganizaci NEPSTAD, Sharon E. *Religion and War Resistance in the Plowshares Movement*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008, která v krátkosti shrnuje trajektorie samoorganizovaných sociálních hnutí na s. 4-25. Samoorganizaci v Československu roku 1989 popisuje KRAPFL, James. *Revolution with a Human Face: Politics, Culture, and Community in Czechoslovakia, 1989-1992*. Ithaca: Cornell University Press, 2013. Pojem samotný i příklady z Československa roku 1989 a z povstání na Kavkaze a na Balkáně přibližuje Haluzík, 2018, s. 261-289.

²⁰² Kalyvas, 2006, s. 136.

²⁰³ ZURL, Marino. *Krvna osveta na Kosovu*. Zagreb: August Cesarec, 1978; REINECK, Janet S. *The Past as Refuge: Gender, Migration, and Ideology among the Kosova Albanians*. Berkeley, 1991. Disertace. University of California; BACKER, Berit. *Behind Stone Walls: Changing household organization among the Albanians of Kosova*. Pejë: Dukagjini, 2003.

I. ÚVOD

insurgency.²⁰⁴ Podobně jako u pojmu *insurgency* se ani i v tomto případě nemusí pojem vztahovat na děj, ale na aktéry. Byman takto označuje malé ozbrojené skupiny usilující o početní růst, aby tak mohly účinněji dosáhnout svých cílů. Růst počtu aktivních členů (adekvátně vyzbrojených bojovníků) umožňuje efektivní politickou mobilizaci a rozšiřovat guerillové operace. To Byman spojuje s kontrolou omezeného území, například v podobě „no-go zóny“ coby útočištěm. Vedle toho si taková skupina, čítající řádově desítky členů,²⁰⁵ musí podle Bymana vybojovat zřetelnou politickou identitu, podloženou bojem za určitou věc s širším přesahem (Byman jako identifikační rovinu s největším mobilizačním potenciálem uvádí nacionalismus). Dále si taková skupina také musí úspěšně vybojovat vůdčí postavení mezi rivaly, neboť o jednu a tutéž nebo podobnou věc bojuje zpravidla více navzájem soupeřících skupin.²⁰⁶

Výraz *proto-insurgency* překládám jako *protopovstání*,²⁰⁷ ale na rozdíl od autora termínu ho já sám, podobně jako *povstání*, nepoužívám pro označení skupiny, nýbrž procesu, resp. určité fáze procesu, jehož je *povstání* následující fází. Byman skupiny, které řadí do kategorie *proto-insurgencies*, spojuje se změnou taktiky i celkové strategie. Skupina musí přejít od terorismu a/nebo guerillového válčení nízké intenzity a případné politické mobilizace v malém měřítku ke skutečnému povstání, které vyžaduje intenzivnější guerillové operace a kontrolu území. Obojí vyžaduje a současně umožňuje efektivnější nábor bojovníků i rozsáhlou politickou mobilizaci. Strategickým cílem je porazit vládní síly v přímém boji nebo postupným vyčerpáním ve vleklém konfliktu. Hlavní nástrojem k uskutečnění přechodu od *proto-povstání* k *povstání* je násilí, které přitahuje pozornost i nové bojovníky a vyřazuje ze hry konkurenty více svolné k dohodě a mírovému řešení, a nutí vládní síly k většímu zapojení.²⁰⁸ V této fázi tedy stojí povstalci před klíčovým úkolem: vydobýt si a udržet určité území. Schopnost obsadit a kontrolovat území je charakteristickým rysem povstání.²⁰⁹

Byman do značné míry souzní s fázováním, které povstáním přiřazuje v příručce z roku 2012 CIA, hovořící o fázi počínajícího střetu (*incipient conflict stage*), fázi otevřeného

²⁰⁴ Pojem se objevoval místy i dříve, viz např. CIA. *The Kurdish Insurgency in Turkey* [online]. Washington, DC: CIA, 1985, 20. 8. [cit. 2019-10-25]. Dostupné z: <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP85T01058R000303280001-0.pdf>, s. 6-8, 11. Zde je z popisu zřejmé, že se pod pojmem *proto-insurgency* míní menší guerillová jednotka, stojící za více než třiceti útoky na vládní milice a armádní vozidla, při kterých zahynulo 56 vládních vojáků a 97 povstalců, a za atentáty na údajné špehy, kolaboranty a místní kurdské politiky. CIA předpokládala, že v důsledku tureckých vojenských operací se aktivita kurdských nacionalistů vrátí ze stupně *proto-insurgency* zpět k terorismu. Byman však tento termín definoval a připsal mu konkrétní obsah.

²⁰⁵ V původní studii, z níž jeho článek vychází, jsou na konci ještě vyjmenovány indikátory jednotlivých aspektů, stojí v originále tucty (dozens). BYMAN, Daniel. *Understanding Proto-Insurgencies: RAND Counterinsurgency Study*, 3. Santa Monica: RAND, s. 52.

²⁰⁶ Byman, 2008, s. 170, 181-188. V původní studii, z níž článek vychází, jsou na konci ještě vyjmenovány indikátory jednotlivých aspektů (BYMAN, Daniel. *Understanding Proto-Insurgencies: RAND Counterinsurgency Study*, 3. Santa Monica: RAND, 2007, s. 51-55).

²⁰⁷ Myslitelný je i výraz *předpovstání* vzniklý stejným odvozením, jako slova „předjaří“, „předkapela“, „předsezóna“ ad. Myslím si však, že zvolený termín lépe vystihuje smysl originálu, který neodkazuje pouze k časově předcházející fázi, ale nese význam „prvotní“, „původní“, „počáteční“; to je obsaženo například v českém výrazu „protosecese“

²⁰⁸ Byman, 2008, str. 168-171.

²⁰⁹ V původní studii včetně konkrétních příkladů, jak se schopnost či neschopnost kontrolovat území odrazila na násilné aktivitě (terorismus versus guerrilla) a na schopnosti politické mobilizace (Byman, s. 2007, str. 5).

povstání (*open insurgency stage*) a konečné fázi (resolution stage).²¹⁰ Příručka hovoří ještě o fázi před povstáním (*preinsurgency stage*), což je stadium, ve kterém skupina ještě nezahájila ozbrojenou aktivitu. Toto stadium nemohu ve své práci spouštět ze zřetele, neboť, jak například i Byman upozorňuje, na každou skupinu, která dospěla k otevřenému povstání, připadají desítky, ne-li stovky neúspěšných.²¹¹ Z nich nepochybně velká část patří k těm, které stačily uskutečnit jen málo násilných akcí. Jak upozorňuje Janet I. Lewis při svém výzkumu povstaleckých hnutí v Ugandě, vynechávání neúspěšných znamená důležité zkreslení výběru při zkoumání povstání, konkrétně v tom, že se tím vytváří dojem, že etnická mobilizace vede k násilí, kdežto skutečnost se zdá nasvědčovat opaku.²¹² Problém je, že je mnohem obtížnější podchytit existenci neúspěšných pokusů než oněch úspěšných. Právě srovnání neúspěšných a úspěšných pokusů vyvolat povstání hraje ústřední roli v mojí práci. Díky vhodným podmínkám jsou v případě pokusů nesených etnicky albánským cítěním informace nejen o takových skupinách, které nedokázaly vyvinout rozsáhlejší násilnou aktivitu, ale i o skupinách, které nevyvinuly vůbec žádnou – tedy skupiny, jejichž existence skončila v plném smyslu ve zmíněné fázi před povstáním. Zaznamenat a zhodnotit činnost takových skupin je přitom globálně vůbec nejobtížnější.

Setrvám nyní ještě u fázování povstání v souvislosti s jeho definicí, k otázce neúspěšných skupin se však vrátím v navazujícím kontextu, kdy budu definovat termíny označující seskupení usilující o vyvolání povstání v různých stupních vývoje jejich vnitřní struktury. V českém jazyce je to nutností, kdežto angličtina může, jak jsem již připomněl, pojmy *insurgency* / *proto-insurgency* používat pro aktivity i aktéry. Ačkoli je možné dosadit místo nich *povstalecké* / *protopovstalecké hnutí*, raději budu v závislosti na konkrétním kontextu používat specifitější pojmy. Uskupení s převážně neformální vnitřní strukturou, spojené hlavně osobními vztahy, budu nazývat *skupina*, kdežto ty s formální vnitřní organizací. Jež nepostrádá určitou hierarchii, *organizace*.

Bymanova koncepce i fázování podle CIA korespondují rovněž s přístupem Ariela Merariho, který se zaměřuje na vojenskou stránku povstání. Merari hodnotí roli terorismu a guerillového válčení v povstání z pohledu taktiky a strategie. Ze strategického pohledu zdůrazňuje nutnost kontroly území. Jako mnozí jiní i on v tomto směru zdůrazňuje důležitost venkovských oblastí. Původní „malý spiklenecký klub“ v první fázi usiluje o získání mediální pozornosti, aby přerostl v masové hnutí. Operovat na venkově však znamená se od médií vzdálit, čímž se oslabuje psychologický faktor. Kontrola území ovšem poskytuje příležitost k náboru bojovníků, logistickou základnu i prostor a infrastrukturu pro vybudování pravidelné armády. Ačkoli to Merari neříká úplně přímo, z jím sestaveného přehledu typických rysů terorismu, guerilly a konvenční války vyplývá, že v ideálním případě jde o postupnou evoluci ozbrojeného hnutí ve struktuře, výzbroji, taktice, přímých cílech, vytčených cílech,²¹³ symbolice, operačním prostoru a mezinárodní a vnitřní legálnosti. O ideálním případě hovořím proto, že sám Merari dodává, že pro povstalecké skupiny je s ohledem na praktické okolnosti přirozené používat teroristickou taktiku souběžně s guerillovou, nebo i s konvenčním válčením. Současně je však podle něj terorismus taktikou,

²¹⁰ CIA, 2012, s. 5-22.

²¹¹ V originále opět nikoli „desítky“, nýbrž „tucty“ („dozens“). Byman, s. 166.

²¹² Lewis, 2017, s. 1421.

²¹³ Nelze bohužel dost dobře slovně odlišit anglické „target“ a „intended impact“, obojí je z pohledu češtiny „cílem“.

I. ÚVOD

vyžadující nejmenší prostředky, což ho zařazuje na nejnižší stupeň ozbrojené aktivity. Z jeho nástinu tak celkově vyplývá, že původně malá skupina si může získat pozornost díky psychologickému dopadu svých raných akcí, tu ale musí přetavit do masové mobilizace a přesunout se na vyšší úroveň ozbrojené aktivity, protože reálně svých cílů může dosáhnout vojenskou cestou, a to buď guerillovou taktikou, vedoucí k vyčerpání protivníka, nebo porážkou v konvenčním střetu.²¹⁴ K tomu lze dodat, že důležitou součástí boje je úsilí o legitimizaci. Ta sama o sobě úspěch nezajistí, ale běžné cíle povstalců, jako je změna vlády, ovládnutí či odtržení území atd. jsou bez mezinárodního uznání ztíženy. Schůdnou cestou k legimitizaci je uznání za válčící stranu, a toho lze dosáhnout válčením konvenčními metodami. Konvenční metody neznamenaají pouze pravidelnou armádu, protože její vybudování vyžaduje značné náklady a infrastrukturu, která obvykle není dostupná ani pro poměrně úspěšná povstalecká hnutí, neboť jejich předpokladem bývá ovládnutí a správa rozsáhlého území. A dostatečné území povstalci efektivně ovládají většinou v závěrečné fázi konfliktu, kdy se vojenské vítězství chýlí na jejich stranu.²¹⁵

Merariho stať patří k nejklaasičtějším na toto téma, původní článek byl otištěn ještě dvakrát v tematických sbornících.²¹⁶ Takto popsaný vývoj ozbrojeného zápasu působí přímočaře a je pochopitelně zjednodušený na naprosto základní model. Dovolím si krátkou odbočku z důvodu, že byly vysloveny pochybnosti, zda je možné uplatňovat jej i na současné dění v podmínkách tzv. čtvrté generace válčení.²¹⁷

Jedná se o koncept, v němž jsou první generací míněny post-vestfálské taktické doktríny založené na liniích a kolonách, maximalizujících účinnost palby. Druhou generaci ztělesňují doktríny založené na větší pohyblivosti, na rozptýlené útočné linii opírající se o silnou nepřímou palebnou podporu a obraně usilující o zamezení jakéhokoli průniku. Síly protivníků se již nesrážejí jen čelně, ale usilují o rozhodující úder obklíčením. Třetí generaci pak charakterizuje opuštění útočné linie, dynamické obchvaty s cílem dosáhnout zhroucení protivníkových sil, místo jejich zničení v přímém střetu, a hloubková obrana, lákající k útoku, který může být využit k protiútku. Střídání generací charakterizuje kromě technologického pokroku i míra zapojení společnosti do války. Čtvrtou generací mají být v souladu s tím války,

²¹⁴ MERARI, Ariel. Terrorism as a Strategy of Insurgency. CHALIAND, Gérard a Arnaud BLIN, ed. *The History of Terrorism: From Antiquity to Al Qaeda*. Berkeley: University of California Press, 2007, s. 21, 24-26, 32-33, 41-44.

²¹⁵ Příkladem mohou být např. jugoslávská a albánská komunistická armáda vzešlá z partyzánského hnutí v době, kdy se nacistická vojska stahovala z Balkánu zpět do Rakouska a Německa.

²¹⁶ Stať, kterou zde uvádím ve vydání z roku 2007, byla původně publikována jako: MERARI, Ariel. Terrorism as a Strategy of Insurgency. *Terrorism and Political Violence*. 1993, 5(4), 213-251, a poté přetištěna jako: MERARI, Ariel. Terrorism. RAMACHANDRAN, Vilayanur S. *Encyclopedia of Human Behavior*, 4. San Diego: Academic Press, 1994, s. 399-409). Také vůdčí teoretik terorismu a průkopník univerzální definice otiskl Merariho tebulku srovnávající koncepčně terorismus, guerillu a konvenční válku jako přílohu ve svém článku z roku 2004 (SCHMID, Alex P. Frameworks for Conceptualising Terrorism. *Terrorism and Political Violence*. 2004, 16(2), 197-221, s. 206) a znovu pak o několik let později (SCHMID, Alex P. The Definition of Terrorism. SCHMID, Alex P., ed. *The Routledge Handbook of Terrorism Research*. London: Routledge, 2011, s. 39-98, s. 69) – zde však již polemizuje s tím, zda je stále ještě platná.

²¹⁷ Schmid, 2011, s. 68, v pasáži odvolávající se na „některé pozorovatele“ („However, some observers fear that this classification, sound though it is, describes a vanishing situation.“), ovšem bez uvedení zdroje. Kořen této pasáže se nachází ve starším článku téhož autora (SCHMID, Alex P. Root Causes of Terrorism: Some Conceptual Notes, a Set of Indicators, and a Model. *Democracy and Security*. 2005, 1(2), s. 128), kde cituje zdroj, jímž je polemický článek několika amerických důstojníků, ne odborný v přísném slova smyslu (LIND, William S., Keith NIGHTENGAL, John F. SCHMITT, Joseph W. SUTTON a Gary I. WILSON. The Changing Face of War: Into the Fourth Generation. *Marine Corps Gazette*. 1989, 73(10), 22-26).

zaměřené na celkové podlomení nepřítele, jeho kultury a vůle obyvatelstva k vedení války. Válka má být přenesena zcela do zázemí, ozbrojené síly protivníka zcela obejity. Ideálním bojovníkem války čtvrté generace je podle autorů konceptu terorista. Stát tím ztrácí monopol na vedení války, válka se přesouvá do roviny střetu ideologií, válčení čtvrté generace se stává vlastně antitezí dřívějších pojetí vedení války.²¹⁸ Ačkoli v době vzniku konceptu (1989) se ještě nevědělo o rozpadu Jugoslávie ani válkách na Blízkém východě, pozdější vývoj se zdál dávat autorům za pravdu minimálně v tom, jak se narostl počet vnitrostátních konfliktů na úkor mezistátních, jak se zvýšil význam mezinárodního terorismu a zmnožily se nadnárodní podzemní sítě hlásající extrémní násilí a vyvolávající dojem neuchopitelnosti, tekutosti, srovnávané s mafií nebo organizovaným pirátstvím, do jejichž popisů je přenášena obchodní terminologie, jako je výraz franšíza.²¹⁹ Stojí za to poznamenat, že vznik konceptu je úzce spojen s určitou ideologií,²²⁰ příbuznou s podhoubím, z nichž vyrůstala i koncepce střetu civilizací Samuela Huntingtona.²²¹ Kritika tohoto konceptu tvrdí, že nejde o žádnou novou formu válčení, ale jednoduše o povstání (*insurgency*).²²²

Dnes největší měrou naplňují smysl konceptu – a také obavy z něj vyplývající – násilná islamistická hnutí. Podíváme-li se však blíže na tři případy, které nejvíce zaměstnávají pozornost amerických vojenských a politických a tím také akademických kruhů: Hizballáh, Al Káidu a Islámský stát, vidíme, že ve své podstatě naplňují výše uvedený model, přiblížený Merarim. Průběh se v jednotlivých případech liší křivkou i mírou a rovněž „síťováním“ (*networking*), ale snaha směřovat ke správě území a státnosti, za použití terorismu přes guerrilové válčení k válčení konvenčnímu, je jasně patrná. Nejméně úspěšná byla Al Káida, zatímco Islámský stát dosáhl faktické státnosti, ale pod soustředěným vojenským tlakem z více stran nastoupil sestupnou dráhu. Nenacházím zde nic, co by vylučovalo srovnání s jinými ozbrojenými hnutími, například s poválečnou IRA (resp. PIRA), která ve stejném modelu rovněž prodělala nejprve určitý vzestup následovaný pádem na nižší úroveň

²¹⁸ Základním příspěvkem na toto téma byl článek Lind et al., 1989 (viz předchozí poznámka). Koncepční přístupy viz: TERRIFF, Terry, Aaron KARP a Regina KARP, ed. *Global Insurgency and the Future of Armed Conflict: Debating Fourth-Generation Warfare*. New York: Routledge, 2008, s. 87-94. Důležitým teoretickým příspěvkem byla kniha, která název „čtvrtá generace válčení“ (ještě) nezmiňuje: Van CREVELD, Martin. *Transformation of War*. New York: Simon and Schuster, 1991. Koncept se setkal s kritikou, dokonce přímo negací, základním kritickým příspěvkem zpochybňujícím samotný koncept byl: ECHEVARRIA II, Antulio J. *Fourth-Generation War and Other Myths*. Carlisle: Strategic Studies Institute, 2005a. Viz též: ECHEVARRIA II, Antulio J. Deconstructing the theory of fourth-generation war. *Contemporary Security Policy*. 2005b, **26**(2), 233-241.

²¹⁹ SCHNEIDER, Jane a Peter SCHNEIDER. The Mafia and al-Qaeda: Violent and Secretive Organizations in Comparative and Historical Perspective. *American Anthropologist*. 2002, **104**(3), 776-782; HELLMICH, Christina. *Al-Qaeda: From global network to local franchise*. London: Zed Books, 2011.

²²⁰ Nejlepší ilustrací této ideologie je její románové vyjádření z pera hlavního autora konceptu: LIND, William S. *Victoria*. Kouvola: Castalia House, 2015. Abych však koncept nezužoval na pocity amerických ultrakonzervativních společenských kruhů (Lind se sám prohlašuje za monarchistu – sic!), jinou výmluvnou laickou ilustrací konceptu – tentokrát žurnalistickou – bez Lindovy ideologické omáčky, lze najít v knize, o jejímž obsahu vypovídá nadmíru srozumitelně už sám titul: BROOKS, Rosa. *How Everything Became War and the Military Became Everything: Tales from the Pentagon*. New York: Simon and Schuster, 2016.

²²¹ HUNTINGTON, Samuel P. The Clash of Civilizations? *Foreign Affairs*. 1993, **72**(3), 22-49; HUNTINGTON, Samuel P. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon and Schuster, 1996.

²²² Echevarria II, 2005a, s. iii.

I. ÚVOD

ozbrojené aktivity.²²³ Navíc globální obrázek vnitrostátních válek po roce 1989 neukazuje nějakou změnu směrem k nekonvenčnímu válčení, právě naopak. Vzrostl počet symetrických nekonvenčních konfliktů (zejména v kolabujících státech), naopak počet asymetrických konfliktů (protistátních povstání vedených guerillovými metodami) se celkově výrazně snížil, což má možná souvislost s koncem soupeření supervelmocí a ukončením jejich podpory různým povstaleckým hnutím, ale vedle toho se výrazně zvýšil podíl vnitrostátních střetů vedených konvenčními prostředky.²²⁴

Nelze říci, že by Hizballáh a Islámský stát dospěly ke skutečně konvenčnímu válčení, byť používaly různou technologicky sofistikovanou výzbroj a na bojištích Iráku a Sýrie udržovaly i frontové linie. Stále však musely nedostatek těžké výzbroje a palebné síly vyrovnávat využíváním výhod terénu, improvizací a pohyblivostí. Stále se také sice různou, ale často dosti vysokou měrou opírají o obyvatelstvo a také spoléhají na psychologické působení. Vrcholná úroveň jejich ozbrojené aktivity je ve své podstatě stále ještě guerillová, i když se blíží pomezí konvenční války. Vhodný termín pro něco takového nabídl již výše zmíněný David Galula, který podobně jako Merari čerpá z bohatých praktických osobních zkušeností:²²⁵ pohyblivé, nebo také mobilní (konvenční) válčení (*movement (conventional) warfare*, též *war of movements* nebo *mobile warfare*), kdy jsou povstalecké síly schopny operační součinnosti i relativně velkých jednotek, ale nepoužívají těžkou výzbroj, využívají však své pohyblivosti a jsou schopny rychle se soustředit, aby dosáhly v určitém místě přesily nad protivníkem a zase se rozptýlily.²²⁶ Galulův popis vychází hlavně ze soudobých reálií v Číně a Indočíně a odráží

²²³ Hizballáh viz: GABRIELSEN, Iver. The evolution of Hezbollah's strategy and military performance, 1982-2006. *Small Wars & Insurgencies*. 2014, **25**(2), 257-283; DeVORE, Marc R. a Armin B. STÄHLI. Explaining Hezbollah's Effectiveness: Internal and External Determinants of the Rise of Violent Non-State Actors. *Terrorism and Political Violence*. 2015, **27**(2), 331-357; DeVORE, Marc R., Armin STÄHLI a Ulrike E. FRANKE. Dynamics of insurgent innovation: How Hezbollah and other non-state actors develop new capabilities. *Comparative Strategy*. 2019, **38**(4), 371-400. K Al-Káidě viz: BORUM, Randy a Michael GELLES. Al-Qaeda's Operational Evolution: Behavioral and Organizational Perspectives. *Behavioral Sciences and the Law*. 2005, **23**(4), 467-483; GERGES, Fawaz A. *The Rise and Fall of Al-Qaeda*. Oxford: Oxford University Press, 2011. K Islámskému státu viz: GELVIN, James L. *The New Middle East: What Everyone Needs to Know®*. New York: Oxford University Press, 2018, s. 83-111; HASHIM, Ahmed S. *The Caliphate at War: The Ideological, Organisational and Military Innovations of Islamic State*. London: Hurst & Company, 2018; MOHAMEDOU, Mohammad-Mahmoud O. *A Theory of ISIS: Political Violence and the Transformation of the Global Order*. London: Pluto Press, 2018; MOONEY, Michael J. Clausewitz Takes Down the Caliphate: The Center of Gravity in the Destruction of the State of the Islamic State. *Small Wars Journal* [online]. 2018, 15. 1. [cit. 2019-10-15]. Dostupné z: <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/clausewitz-takes-down-caliphate-center-gravity-destruction-state-islamic-state>. Srovnání a širší kontext islamistických ozbrojených hnutí viz: RICH, Paul B. a Richard BURCHILL. *Jihadist Insurgent Movements*. London: Routledge, 2017; YEŞİLTAŞ, Murat a Tuncay KARDAŞ, ed. *Non-State Armed Actors in the Middle East: Geopolitics, Ideology, and Strategy*. Cham: Palgrave Macmillan/Springer Nature, 2018. IRA viz: ENGLISH, Richard. *Armed Struggle: The History of IRA*. London: Pan Books, 2004.

²²⁴ KALYVAS, Stathis N. a Laia BALCELLS. International System and Technologies of Rebellion: How the End of the Cold War Shaped Internal Conflict. *American Political Science Review*. 2010, **104**(3), 415-429. Zpochybnění konce studené války jako příčiny nárůstu vnitrostátních konfliktů viz Fearon a Laitin, 2003, s. 75, 77, kteří ukazují, že k postupnému, vytrvalému zvyšování docházelo od 50. let 20. století, ačkoli s konce studené války přišel skokový nárůst.

²²⁵ Ariel Merari (1939-) byl od roku 1976 členem později do roku 1997 vedl tým pro vyjednávání o rukojmích a krizové řízení izraelského generálního štábu. David Galula (1919-1967) byl francouzský důstojník narozený v Tunisku, od roku 1962 působící na Harvardově univerzitě a spolupracující s think-tankem RAND. Při teoretickém zkoumání povstání čerpal mj. z přímých zkušeností z čínské, řecké a alžírské občanské války.

²²⁶ Galula, 1964, s. 36-37. Viz též např. TANNER, Harold M. Guerrilla, Mobile, and Base Warfare in Communist Military Operations in Manchuria, 1945-1947. *The Journal of Military History*. 2003, **67**(4), 1177-

tedy místní prostředí, ale uvedený popis se dá v zásadě rozšířit i na další oblasti, včetně bývalé Jugoslávie. Pohyblivost, rychlé soustředění a opětovné rozptýlení je sice charakteristické i pro guerillu – tkví v tom tajemství úspěchu ve střetu s lépe vyzbrojenými a početně silnějšími konvenčními silami – ale guerillové skupiny bývají soustředěny kolem svých vůdců a jednají do značné míry autonomně. Zmíněné pohyblivé válčení předpokládá alespoň základní velitelskou strukturu, ve které jsou nižší velitelé jmenováni a podřizují se ústřednímu velení. Na tomto základě může ústřední velení provádět alespoň základní operační plánování.

Rozdíly mezi pravidelnou válkou a guerillou ilustruje podnětným způsobem dnes pozapomenutá studie Scotta O. Boormana, která maoistickou strategii v Číně přirovnává ke hře go,²²⁷ kdežto moderní západní způsob vedení války k šachům.²²⁸ I když její autor aplikoval své přirovnání možná až příliš důsledně, základ srovnání je zřejmý: konvenční válka (zjevně již v době vzniku šachové hry, resp. jejích předchůdců, ale očividně již mnohem dříve)²²⁹ předpokládá vedení pozičních bitev za použití různě vyzbrojených jednotek lišících se svými taktickými úkoly, které mohou různě postupovat a ustupovat, většinou ovšem při rámcovém zachování základních výchozích oblastí, a přitom se vyřazovat z boje. Šachová hra je založena na symetrii. Představme si teď, že by měl jeden z hráčů na výběr jen z omezeného počtu figur, řekněme pouze pěšce, střelce a krále. Ve vojensko-politologickém slovníku by taková hra byla nazvána asymetrickou. V konvenční partii by vítězství bylo předem jasné. V go naproti tomu nehraje roli, metaforicky řečeno, palebná síla. Stejně tak může i ve skutečnosti guerilla v asymetrickém konfliktu eliminovat technologickou převahu využitím výhod terénu, překvapení a podobně, ale hlavně tím, že se nevystavuje pozičnímu střetu.²³⁰ Go v sobě dále obsahuje tři klíčové aspekty guerillové války: mobilizaci dostupných zdrojů, význam ovládaného území a možnost zahánění soupeře do bezvýchodné situace. Uvedené přirovnání nesmíme brát příliš doslova a nekriticky a musíme si být vědomi toho, že v celkovém součtu jen málokterá guerilla v boji s konvenčním protivníkem uspěje. Úspěšné případy jako Čína, Vietnam nebo Afghánistán jsou mediálně známé, ale jejich opakované zmiňování celkový obraz značně zkresluje. Síly v asymetrickém konfliktu nejsou vyrovnány a převaha v mnoha ohledech zůstává na straně konvenční síly, která se však musí takticky přizpůsobit povstalcům. Srovnáním s deskovými hrami se však můžeme odpoutat od snahy odlišovat konvenční a nekonvenční válčení výčtem jednotlivostí a místo toho se soustředit na rozdíl ve strategické perspektivě, která z mnohých těchto jednotlivostí vyplývá a která současně určuje jiné.

1222; SCHOFIELD, Julian a Reeta TREMBLAY. Why Pakistan failed: Tribal focolism in Kashmir. *Small Wars & Insurgencies*. 2008, **19**(139), 23-38; HARKAVY, Robert E. a Stephanie G. NEUMAN. *Warfare and the Third World*. New York: Palgrave Macmillan, 2001.

²²⁷ V originále označovanou čínským názvem Wej-čchi (BOORMAN, Scott A.; *The Protracted Game: A Wei-Ch'i Interpretation of Maoist Revolutionary Strategy*. New York: Oxford University Press, 1970).

²²⁸ Metafora přirovnávající vedení války k hraní šachů je pochopitelně častá, neboť šachy jsou zobrazením války. V moderní podobě ji výstižně zachycuje např. Miroslav Krleža v novele Bitva u Bystrzyce Leśné (KRLEŽA, Miroslav. *Charvátský bůh Mars*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1965, s. 26).

²²⁹ Nejstarší doložené příklady pocházejí z akkadského období v Mezopotámii. Konec tohoto období je možná spojen s prvními případy asymetrické války (HAMBLIN, William J. *Warfare in the ancient Near East to 1600 BC: Holy Warriors at the dawn of history*. New York: Routledge, 2006, s. 73-111).

²³⁰ ARREGUÍN-TOFT, Ivan. *How the Weak Win Wars: A Theory of Asymmetric Conflict*. New York: Routledge, 2005.

I. ÚVOD

Vrátím-li se nyní k poznámce, že intenzita povstání může procházet různými výkyvy, pak je nutné upřesnit, že musíme rozlišit onen základní výkyv směrem výše, od spikleneckých počátků k rozvinutí masového hnutí, od pozdějšího průběhu, který může přinést kolísání, opětovný sestup a stagnaci na nižší úrovni a podobně. Evoluce povstání, míněno těch alespoň částečně úspěšných, bývá pochopitelně jen zřídka tak přímočará, jak bylo nastíněno výše. Povstalci nicméně obvykle začínají jako neznámá skupina s malým počtem členů i zbraní a slabou logistikou. Díky násilným akcím vystoupí z neznáma, získají si další přívržence a zdroje, pak ale před nimi stojí úkol vystoupit z podzemí a přenést boj do otevřeného prostoru.

Terminologicky lze jako povstání, povstalecké skupiny a povstalce označovat procesy a aktivity, skupiny a osoby od samého počátku plánování násilné aktivity. Druhou možností je přijmout Bymanovo rozlišení na *protopovstání* a *povstání*, kdy rané období sociálního procesu a organizace, časově a organizačně předcházející *protopovstáním* může být označováno například jako *fáze před povstáním* (*pre-insurgency stage*). Nevýhodou tohoto konceptu je jeho malé rozšíření coby teoretického nástroje v akademické sféře. Zde je navíc používán zejména ve vojenském akademickém prostředí a s ním spřízněné obci vojenských analytiků, tj. okruzích z hlediska vědy okrajových a jen omezeně publikovaných v klasickém akademickém tisku.²³¹ Výrazněji je tento koncept rozvíjen vlastně jen v jeho domovském think-tanku RAND.²³² Přesto jsem se pro něj rozhodl i já. Důvodem je, že v současných teoriích o povstání jsou nižší stadia organizace povstaleckých skupin obvykle jednoduše pomíjena. Takové skupiny, které Byman označuje jako *proto-insurgencies*, mohou vést násilný boj klidně celá léta, zůstávají však v ilegalitě, aby se vyhnuly odhalení svých struktur státní mocí.²³³ V dnešní době umožňuje digitální komunikace sestavovat podrobné globální databáze o násilných akcích (například GTD/Global Terrorism Database²³⁴ nebo BAAD/Big, Allied and Dangerous²³⁵ aj.), což podchycuje i malé skupiny včetně těch, které stojí na počátku

²³¹ Příkladem budiž např. WAGHELSTEIN, John d. "TWS_04 - Reading the Tea Leaves: Proto-Insurgency in Honduras [online]. CIWAG Irregular Warfare Studies, 4. Newport (Rhode Island): United States Naval War College, 2012 [cit. 2021-9-15]. Dostupné z: <https://digital-commons.usnwc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1001&context=ciwag-case-studies>; HOFFMAN, Jon. A Brewing Proto-Insurgency: Is Bahrain the Next Target of Iran's Regional Ambitions? *Small Wars Journal* [online]. 2018, 22. 7. [cit. 2019-10-25]. Dostupné z: <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/brewing-proto-insurgency-bahrain-next-target-irans-regional-ambitions>;

D'AGOÛT, Majak. Why did Sudan Lose a small war in Southern Sudan? *Small Wars & Insurgencies*. 2019, **30**(3), 679-702; MAHONEY, Charles. *Strategic Intersection, Terrorism, and the Growth of Proto-Insurgencies* [online]. APSA 2010 Annual Meeting Paper, 2010, 11. 8. [cit. 2019-10-21]. Dostupné z: <https://ssrn.com/abstract=1657523>; MALONE, Iris. *Insurgency Formation and Civil War Onset*. 2019. Disertace. Stanford University; MUMFORD, Andrew. Sir Robert Thompson's Lessons for Iraq: Bringing the 'Basic Principles of Counter-Insurgency' into the 21st Century. *Defence Studies*. 2010, **10**(1-2), 177-194; TANKEL, Stephen. Beyond FATA: Exploring the Punjabi Militant Threat to Pakistan. *Terrorism and Political Violence*. 2016, **28**(1), 49-71.

²³² Gompert-Gordon: War by Other Means; Perr-Gordon: Analytic Support to Intelligence in Counterinsurgencies. Koncept samozřejmě používá a do klasického akademického tisku vnáší i sám Byman: Daniel Byman (2008) Understanding Proto-Insurgencies, *Journal of Strategic Studies*, 31:2, 165-200; Daniel Byman (2008) An Autopsy of the Iraq Debacle: Policy Failure or Bridge Too Far?, *Security Studies*, 17:4, 599-643.

²³³ Malone, 2019, s. 13-14, 64, 93-94.

²³⁴ *Global Terrorism Database: Information on more than 200,000 Terrorist Attacks* [online]. National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism (START) [cit. 2019-10-26]. Dostupné z: <https://www.start.umd.edu/gtd/>

²³⁵ *Big, Allied and Dangerous (BAAD)* [online]. National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism (START) [cit. 2019-10-26]. Dostupné z: <https://www.start.umd.edu/baad/database>

své dráhy. Díky tomu se dá pracovat s rozsáhlými soubory dat o násilné aktivitě a porovnávat je s jinými velkými soubory. Ztrácí se tím však ze zřetele vnitřní evoluce skupin. A nejen to. Povstání se tím příliš úzce spojuje s určitou, původně malou skupinou, ačkoli v určitém okamžiku může dojít k masové mobilizaci, během níž noví stoupenci výrazně přecházejí původní skupinu a vnesou do uzavřené organizace se spikleneckou atmosférou nové prvky. Vázat určité povstání úzce k názvu určité organizace – která sama navíc během své existence v ilegalitě mohla projít nemalými změnami, například štěpením či naopak slučováním – hrozí nepřipustným zjednodušením složité dynamiky.

Protože v práci věnuji velkou pozornost evoluci jednotlivých skupin a hnutí, zastavím se nyní krátce ještě u definic pojmů terorismus, guerilla a občanská válka, o kterých už byla řeč v souvislosti s fázováním této evoluce. Ačkoli je slovo terorismus široce používáno v akademickém i laickém prostředí, univerzální definice tohoto pojmu neexistuje. Termín navíc během více než dvou století své existence prošel významnými změnami významu. I když se ale zaměříme na období po druhé světové válce – éru, v níž se to, čemu dnes říkáme terorismus, rozšířilo víceméně celosvětově – to, co bývá jako terorismus označováno, má stále celou řadu různých podob. Ani definice vytvořené pro politické použití, ani akademické definice se všechny neshodnou na tom, co je klíčovými prvky terorismu. Ty prvky, u kterých panuje obecná shoda, jsou poměrně vágní. I zatímco komplexní definice v určitých případech přesahuje vlastní význam pojmu, úsilí o vytvoření podrobné, vyčerpávající definice zas zvyšuje pravděpodobnost, že definice bude příliš svázaná s konkrétními historickými, kulturními nebo společenskými reáliemi.

Musím se hned v úvodu velmi stručně zastavit u jednoho důležitého terminologického aspektu. Někteří teoretici a politici odmítají připustit, že by pod obsah pojmu terorismus mohly být zahrnuty také aktivity uznaného státu. Jiní tvrdí, že ano.²³⁶ V tom případě se potom hovoří o *nestátním* a *státním* terorismu (*non-state* vs. *state terrorism*). Nebudu do této debaty zacházet, pouze řeknu, že pokud v práci hovořím prostě o terorismu, mám na mysli nestátní terorismus.

Abych se při definování terorismu vyhnul přílišné subjektivitě, budu se v práci snažit opírat se co nejvíce o dokumenty mezinárodních organizací. Výchozím bodem je pro mne Deklarace o opatřeních k odstranění mezinárodního terorismu, připojená k rezoluci Valného shromáždění OSN 49/60 (1994),²³⁷ rezoluce Rady bezpečnosti OSN 1566 (2004)²³⁸ a

²³⁶ Aktuální stav odborné debaty v tomto směru podává Schmid, 2011, s. 48-49, a SCHMID, Alex P. a Bradley McALLISTER. Theories of Terrorism. SCHMID, Alex P., ed. *The Routledge Handbook of Terrorism Research*. London: Routledge, 2011, s. 201-293.

Brian Crozier navrhoval již v minulosti odlišit tyto dvě roviny terminologicky tak, že by aktivity státu byly označeny jako *teror* (CROZIER, Brian. *Annual of Power and Conflict, 1973 -74: A Survey of Political Violence and International Influence*. London: Institute for the Study of Conflict, 1974, s. 4).

²³⁷ „Criminal acts intended or calculated to provoke a state of terror in the general public, a group of persons or particular persons for political purposes [...]“ (UNITED NATIONS GENERAL ASSEMBLY. Resolution 49/60: Measures to eliminate international terrorism. *United Nations Documents* [online]. United Nations, 1995, 17. 2. [cit. 2019-10-27]. Dostupné z: <https://undocs.org/en/A/RES/49/60>, s. 4).

²³⁸ „[...] criminal acts, including against civilians, committed with the intent to cause death or serious bodily injury, or taking of hostages, with the purpose to provoke a state of terror in the general public or in a group of persons or particular persons, intimidate a population or compel a government or an international organization to do or to abstain from doing any act [...]“ (UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL. Resolution 1566 (2004). *United Nations Documents* [online]. United Nations, 2004, 8. 10. [cit. 2019-10-27]. Dostupné z: [https://undocs.org/S/RES/1566\(2004\)](https://undocs.org/S/RES/1566(2004)), s. 2).

I. ÚVOD

Mezinárodní úmluva o potlačování financování terorismu.²³⁹ První z nich hovoří o zločinech cílených na vyvolání hrůzy mezi lidmi pro politické účely. Druhá o zločinech, včetně těch namířených proti civilistům, spáchaných s úmyslem způsobit smrt, vážné zranění nebo vzetí rukojmí za účelem vyvolání hrůzy mezi lidmi, zastrašování obyvatelstva nebo přinucení vlády nebo mezinárodní organizace, aby něco udělaly nebo naopak neudělaly. Konečně třetí vypovídá o zločinech zakázaných mezinárodními smlouvami, týkajícími se převážně letecké dopravy, dále diplomatů, braní rukojmí, nakládání s jaderným materiálem, námořní dopravy, vrtných plošin a bombových útoků, a přidává k nim jakékoli další činy, jejichž cílem je způsobit smrt nebo vážné zranění civilistům a osobám, které se aktivně neúčastní ozbrojeného konfliktu, je-li účelem tohoto činu zastrašování obyvatelstva nebo přinucení vlády nebo mezinárodní organizace, aby něco udělaly nebo naopak neudělaly.

Je jasné, že tyto definice jsou obecné, protože jsou výsledkem mnohostranného politického kompromisu. Podobně neurčité bývají ostatně i právní definice jednotlivých států, a to mimo jiné z důvodu, aby jejich vlastní občané – příslušníci ozbrojených a zpravodajských složek, nemohli být ve své vlasti stíháni pro terorismus. Akademické definice se takovými ohledy vesměs nezabývají a snaží se zachytit terorismus určit přesněji. Jen *The Dictionary of Terrorism* ovšem zmiňuje nejméně 42 různých definic terorismu z let 1948–2001 a mnoho dalších popisů snažících se zachytit jeho podstatu.²⁴⁰ Ovšem už v 80. letech napočítali Alex P. Schmid a Albert J. Jongman na 109 různých definic. Autoři porovnali zmíněných 109 definic navzájem a zjistili, že nejčastěji se opakujícími prvky bylo násilí (v 81 % případů), političnost (65 %), vyvolání strachu a hrůzy (51 %), hrozba (47 %) a psychologický efekt a předpokládaný účinek (41.5 %).²⁴¹ Tímto způsobem se tedy dostal k podobnému – bohužel neurčitému – vymezení, k jakému se dobrala OSN. Potvrdil tak, že terorismus je formou použití násilí, že jeho cílem je dosažení politických cílů a že pracuje s efektem strachu. Schmid pokračoval dál a do roku 2011 zveřejnil nový výsledek aktuálního porovnávání definic, jejichž počet již přesáhl 250.²⁴²

Neměnil se jen akademický pohled, jen definice amerického ministerstva zahraničí se mezi roky 1982 a 2006 změnila osmkrát²⁴³ – a akademický výzkum terorismu byl silně závislý na financování vládami.²⁴⁴ Mnozí vědci začali být v mezidobí neutuchajícími debatami o

²³⁹ „(a) An act which constitutes an offence within the scope of and as defined in one of the treaties listed in the annex; or (b) Any other act intended to cause death or serious bodily injury to a civilian, or to any other person not taking an active part in the hostilities in a situation of armed conflict, when the purpose of such act, by its nature or context, is to intimidate a population, or to compel a government or an international organization to do or to abstain from doing any act“ (UNITED NATIONS. International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism. *United Nations Documents* [online]. United Nations, 1999 [cit. 2019-10-27]. Dostupné z: <https://treaties.un.org/doc/db/Terrorism/english-18-11.pdf>, s. 3).

²⁴⁰ THACKRAH, John R. *Dictionary of Terrorism*. 2nd Edition. London: Routledge, 2005., s. 66-79.

²⁴¹ SCHMID, Alex P. a Albert J. JONGMAN. *Political Terrorism: Political Terrorism. A Guide to Concepts, Theories, Data Bases and Literature*. Amsterdam: North-Holland, 1984, s. 76-77. Počet narostl proto, že část z těchto definic získali dotazníkem rozesílaným badatelům na poli terorismu, takže nebyly samostatně publikovány.

²⁴² Výčet viz: EASSON, Joseph J. a Alex P. SCHMID. Appendix 2.1: Appendix 2.1: 250-plus Academic, Governmental and Intergovernmental Definitions of Terrorism. SCHMID, Alex P., ed. *The Routledge Handbook of Terrorism Research*. London: Routledge, 2011, s. 99-157. Řada definic opět vychází z odpovědí na dotazník.

²⁴³ Schmid, 2011, s. 44.

²⁴⁴ STAMPNITZKY, Lisa. Disciplining an Unruly Field: Terrorism Experts and Theories of Scientific/Intellectual Production. 2011, **31**(1), 1-19, s. 8.

definování terorismu unaveni a někteří prohlásili, že snaha dobrat se k univerzální definici terorismu je zbytečná a jen odvrací pozornost od skutečně podstatných otázek spojených s terorismem.²⁴⁵ Sílily dohady, zda je vůbec možné k univerzální definici dospět, protože rozdílné pohledy jednoduše odrážejí širší ideologické a politické spory.²⁴⁶ Ovšem bez definice pojmu lze těžko pracovat na jeho teorii. Dokud se také do úsilí o definování pojmu promítají politické ohledy, nemůže pojem sloužit jako vhodný analytický nástroj.²⁴⁷

Schmid se třikrát pokoušel o syntézu (publikovanou v letech 1984, 1988 a 2011), která se postupně přizpůsobovala změně optiky v akademické obci. Tuto syntézu se zprvu snažil vyjádřit co nejobsáhleji, ale poté naopak stále stručněji.²⁴⁸ Uchopit tak mnohotvárný fenomén několika větami je obtížné, navíc hraje roli, jestli na problém nahlížíme z hlediska taktiky a metod, zamýšleného psychologického účinku, ideologie a politických cílů, příčin a podobně. Pravdou však také je, jak upozorňuje A. Merari, že terorismus ze všech způsobů vedení boje ten vyžaduje nejméně prostředků.²⁴⁹ Umožňuje s málem dosáhnout i v nevýhodných podmínkách relativně velkého účinku a potenciálně může vzbudit dojem síly větší, než jaká je ve skutečnosti. To také, vedle kulturních, společenských, náboženských a jiných svébytností, přispívá k oné mnohotvárnosti. Konvenční armády jsou drahé, početné, ale navzájem podobné uvnitř i navenek, stejně jako svou aktivitou: cíli, které si kladou, i způsoby, jak k nim dospívají. Terorismus pracuje s minimem prostředků, které může využívat různými způsoby, má přitom velmi široké pole působnosti a jen velmi povšechnou představu o příštích krocích.

Naštěstí nepotřebuji vytvářet další definici. V situaci, která občas připomíná stav, kdy co autor, to definice, by to bylo doopravdy nadbytečné.²⁵⁰

Protože teroristické činy používám v kvantitativní analýze, postačí mi odlišit terorismus od jiných způsobů vedení boje, hlavně od guerillové války. Na terorismus tedy nahlížím optikou taktiky a strategie násilného boje za politické cíle. Tak jako v terorismu i v guerillové válce má smrtící násilí politický účel. V čem je tedy rozdíl? Původní význam slova *guerrilla* je „malá válka“ a to je víceméně také to hlavní, co guerillu odlišuje od terorismu. Guerilly vedou drobnou záškodnickou válku proti ozbrojeným silám silnějšího protivníka. Terorismus a guerillu můžeme celkem jasně odlišit podle volby metod a cílů (čili taktiky), sloužících konkrétnímu účelu (ergo strategii). Teroristé se prostřednictvím specializovaných akcí (atentátů, bombových útoků, nahodilého zabíjení atd.) snaží vzbudit strach a přimět obyvatelstvo zaujmout postoj v souladu se svými cíli, ať už v důsledku vlastních akcí nebo

²⁴⁵ MALIK, Omar. *Enough of a Definition of Terrorism*. London: Royal Institute of International Affairs, 2000; STAMPNITZKY, Lisa. *Disciplining Terror: How Experts Invented 'Terrorism'*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013; RAMSAY, Gilbert. Why terrorism can, but should not be defined. *Critical Studies on Terrorism*. 2015, 8(2), 211-228.

²⁴⁶ Schmid, 2011, s. 42.

²⁴⁷ CRENSHAW, Martha. Thoughts on Relating Terrorism to Historical Contexts. CRENSHAW, Martha, ed. *Terrorism in Context*. University Park (Pennsylvania): Pennsylvania State University Press, 1995, s. 7-12.

²⁴⁸ Prozatímím výsledkem jeho mnohaletého snažení je tato definice: „Terrorism refers on the one hand to a doctrine about the presumed effectiveness of a special form or tactic of fear-generating, coercive political violence and, on the other hand, to a conspiratorial practice of calculated, demonstrative, direct violent action without legal or moral restraints, targeting mainly civilians and noncombatants, performed for its propagandistic and psychological effects on various audiences and conflict parties.“ Schmid, 2011, s. 86-87.

²⁴⁹ Merari, 2007, s. 46.

²⁵⁰ Stampnitzky, 2011, s. 12.

I. ÚVOD

odvetných represí. Terorismus jakožto strategie tudíž závisí na psychologickém dopadu. Guerilly postupují v zásadě obdobně jako strany v konvenční válce, ale s lehčí výzbrojí a jejich operace jsou ale flexibilnější. Většinou se nesnaží postavit protivníkům v přímých rozhodných střetnutích, o to více využívají znalostí a výhod terénu, často pro boj ze zálohy. Ve snaze převzít kontrolu nad určitým územím spoléhají často na útoky typu hit-and run („udeř a uteč“), kdy odvěta může dopadnout na civilní obyvatelstvo. Podobně jako teroristické se tedy i guerillové hnutí snaží dobýt myslí těch, kteří mohou rozšířit její řady, ale vedle toho usiluje i o reálnou územní základnu. Teroristé i guerilloví bojovníci, mající omezené možnosti zasáhnout silnějšího protivníka, se snaží maximalizovat účinky svých akcí, ovšem různými způsoby. Na rozdíl od terorismu se guerilla snaží zasáhnout reálnou protivníkovu sílu (policejní a vojenský personál, vybavení, výzbroj) a podkopat jeho schopnost vést ozbrojený boj, ať už vyčerpáním, nebo klasickým vojenským vítězstvím poté, co se guerillové hnutí rozrostlo v pravidelnou armádu. Jestliže teroristické akce mají, mimo jiné, za cíl donutit obyvatelstvo vybrat si stranu, zanechat neutrálního a zaujmout politický postoj, aby tak hnutí mohlo rozšířit síť svých podporovatelů a případně získat nové členy, guerillové akce k tomu přidávají další prvek: povzbudit obyvatelstvo, aby se hromadně zapojilo do guerillových bojových aktivit. V tomto smyslu – pokud v tom hnutí uspěje – lze guerillové aktivity považovat za bezprostřední předeheru k povstání.

Mnoho ozbrojených hnutí používá teroristické metody spolu s guerillovými. Guerillová válka je běžnou taktikou ve venkovských oblastech, kdežto v městském prostředí bývá častější terorismus. Jak je na konkrétních případech patrné (viz například nikaragujské *contras* nebo čečenské bojovníky z přelomu 20. a 21. století), hnutí může teroristické metody používat tím více, čím více je zatlačováno do defenzívy. Skupina také může omezit nebo opustit svou guerillovou aktivitu, poskytuje-li jí terorismus vyšší pozornost médií. Krátce řečeno, je-li guerillová válka vyhodnocena s ohledem na očekávaný dopad vyhodnocena jako příliš nákladná, ztrácí přitažlivost. Na druhou stranu, zejména v případě etnonacionalistických konfliktů, povstalecké skupiny jen zřídka předpokládají, že by mohly dosáhnout svých cílů čistě teroristickými metodami, takže takovýto přechod k terorismu je (dočasná) rezignace na kontrolu území v naději, že psychologický efekt teroristických akcí opět změni náladu obyvatelstva a umožní operovat guerillovým bojovníkům.

Řada teroristických hnutí používá čistě teroristické metody, protože jim prostředí neumožňuje rozvinout guerillové akce – to je třeba případ západoevropských radikálních skupin po druhé světové válce. Ačkoli se občas hovoří o *městské guerille* (*urban guerilla*), tento termín je poměrně zavádějící; ve skutečnosti je tzv. městská guerilla víceméně teroristická taktika boje ve městech, která případně slouží jako podpora skutečné guerillové válce vedené na venkově.²⁵¹ Guerillová válka ovšem může být vedena i ve městech, byť příkladů je mnohonásobně méně než guerillových válek vedených ve venkovském prostředí.²⁵² Není ovšem náhodou, že naprostá většina z nich se odehrála v širším válečném

²⁵¹ Viz MARIGHELLA, Carlos. *Mini-manual of the Urban Guerrilla*. Montreal: Abraham Guillen Press, 2002, s. 20-31, 39-42. Sám Marighella chápal pod označením „terorismus“ hlavně bombové útoky, případně ničení majetku (míněno kapitalistického). Terorismus byl pro něj jednou z metod guerillového boje (tamtéž, s. 20).

²⁵² Patří k nim povstání zejména ve varšavském ghettu v roce 1943 a varšavské povstání roku 1944, útok na Saigon, Hue a další jihovietnamská města v rámci ofenzívy Tét (1968) a boje o Groznyj v roce 1996. JOES, Anthony J. *Urban Guerrilla Warfare*. Lexington (Kentucky): The University Press of Kentucky, 2007, s. 9-37, 91-107, 131-150. Joes uvádí i další příklady, které však většinou takticky spadají mnohem spíše do sféry

kontextu. Představovala buď pokusy přenést guerillovou válku (resp. mobilní válčení) do měst, nebo snahu zasadit úder v týlu nepřítele v blízkosti frontové linie. Konečně máme případy ozbrojeného odporu v beznadějně situaci tváří v tvář očekávanému vyhlazení, známých zejména z židovských ghett v nacisty okupované Evropě, která vzhledem k totalitnímu kontextu představují specifickou kategorii. První z těchto kategorií je spíše přehlížená než výjimečná,²⁵³ a patří sem i některé akce albánských povstalců v období, o kterém pojednávám. Podobně také probíhaly guerillové aktivity albánských skupin v městském prostředí (především v Prištině) v kontextu širšího konfliktu, kdy hlavní boje byly sváděny na venkově a guerillové útoky ve městě měly za cíl oslabování týlu protivníka.²⁵⁴

Vedle toho se ve městech odehrála řada útoků ve fázi, kterou označuji jako *protopovstání*, i dříve, ve *fázi před povstáním*. To mi umožňuje vyhnout se terminologické nejistotě v souvislosti s termínem *povstání*. Vzhledem k tomu, že tyto útoky byly ve své podstatě podnikány z venkovských základů, odpadá rovněž kolize s nejasným významem spojení *městská guerilla*. Mohu tyto akce označovat jako guerillové, aniž bych je musel zvlášť vyčleňovat.

Podstatnější otázku přede mne staví empirická evidence toho, že málokteré guerillové hnutí jako takové je čistě guerillové, co se taktiky týče. Většina v různé míře kombinuje

terorismu kombinovaného s jistou měrou guerillových akcí (Alžírsko 1957, Severní Irsko v letech 1970-1998, Brazílie 1965-1971 a Uruguay 1963-1973). Joes pak popisuje ještě povstání v Budapešti (1956), kde však šlo více o vojenské potlačení rozsáhlých demonstrací. Na druhou stranu bychom k jemu uváděným příkladům mohli připojit ještě další městská povstání nebo obranu měst, která není organizována pravidelnou armádou, včetně dalších příkladů z druhé světové války. Ty zahrnují mimo jiné řadu dalších povstání podobných těm ve Varšavě v letech 1943 a 1944: v židovských ghettech (Čęstochowa, Białystok, Będzin, Sosnowiec aj.), a národních povstání proti okupačním silám, která propukla zejména v naději na spojení s pravidelnými silami Spojenců (Lvov 1944, Turín a Milán, Paříž, Praha, Plzeň, Přerov aj. 1945). Boje ve městech na okupovaném území Jugoslávie Pljevlja 1941, Prijedor 1942, Zvornik 1943 a mnohá další) byla většinou pokusy různých hnutí odporu přenést válku z venkova do měst. Dále pak lze zmínit třeba také obranu chorvatského Vukovaru (1991). V podobných případech operační flexibilita, spontánnost v připojení se k povstání, autonomie v rozhodování na nižších úrovních (nebo dokonce absence jednotného velení) a omezená velikost a omezená součinnost jednotek, ale i výzbroj zařazuje podobná ozbrojená vystoupení v podstatě do domény guerillového válčení.

²⁵³ Podobných guerillových akcí je podstatně více, než bývá většinou uváděno a než uvádím já, mnoho z nich však stojí na okraji západního odborného, politického i mediálního zájmu. Mnoho se jich odehrálo za druhé světové války v Evropě i mimo ni (ale nikoli na západní frontě nebo na hlavních americko-japonských bojištích, které poutají největší pozornost západních historiků i politických vědců), ale i v dřívějších dobách (během španělského odboje proti Napoleonovi, kde guerilla získala toto označení, ale i dříve), stejně jako v dobách pozdějších, například během islamistických povstání v Nigérii či na Filipínách..

²⁵⁴ Do vyjmenovaných kategorií nezapadají ozbrojené střety v Budapešti roku 1956 nebo v Bukurešti v roce 1989, rovněž běžně označovaná jako povstání nebo revoluce (IRVING, David. *Uprising! Hungary 1956: One Nation's Nightmare*. London: Hodder and Stoughton, 1981; BORHI, László. *Hungary in the Cold War, 1945-1956*. Budapest: Central European University Press, 2004; SCHMIDL, Erwin A. a László RITTER. *The Hungarian Revolution 1956*. Oxford: Osprey Publishing, 2006; SIANI-DAVIES, Peter. *The Romanian Revolution of December 1989*. Ithaca: Cornell University Press, 2007; PETRESCU, Dragoș. *Explaining the Romanian Revolution of 1989: Culture, Structure, and Contingency*. București: Editura Enciclopedică, 2010. Je otázkou, zda tyto události označovat jako povstání či nikoli: záleží na úhlu pohledu. Z jednoho úhlu může být určující, že jde o masovou kolektivní akci, v rámci které probíhaly i rozsáhlé ozbrojené střety. Z druhé strany násilí nebylo plošnou, dokonce ani hlavní aktivitou většiny zúčastněných. A ozbrojené aktivity byly kombinací převratu, vojenských vzpour a jen v omezené míře spontánně organizovaných skupiny, které můžeme pracovníčně přiřadit ke guerille. Násilí však bylo primárně důsledkem snahy o potlačení demonstrací. Otázka je pochopitelně širší, neboť úvahy o tom, jak hodnotit a označovat městská povstání (v angličtině se nabízí označení *rebellion*), pro jejichž široké spektrum poskytuje příklady i dnešek, ale ještě mnohem častěji minulost,²⁵⁴ přesahuje však dalece rámec mého tématu.

I. ÚVOD

guerillovou taktiku s teroristickou. Teroristické praktiky používají často i masová povstalecká hnutí (např. Vietcong) a nakonec i pravidelné armády, právě aby odradily obyvatelstvo od spolupráce s protivníkem nebo myšlenek na povstání. Totéž se týká i albánského prostředí.

Nemůžeme tedy dost dobře guerillové skupiny jednoduše odlišit od teroristických. Evoluce ozbrojeného hnutí, v němž by hnutí postupovalo od terorismu přes guerillovou válku k pravidelné armádě, je jen ideálním typem. Můžeme však odlišit celkovou aktivitu, ve které převažují guerillové metody boje, od celkově aktivity s převažujícími teroristickými metodami. Je ale potřeba nejprve odlišit tyto metody. Potíž u snah o detailní postižení podstaty terorismu je právě to, že je obtížné definovat určité pojmy, klíčové právě pro rozlišování mezi teroristickými metodami boje a dalšími, které by bylo možné v jisté rovině pokládat za legitimní. Mezi klíčové pojmy v tomto směru patří označení *nebojující* (*non-combatant*) a *civilista* (*civilian*). Ty se v definicích a popisech terorismu neobjevovaly se až do 70. let minulého století. Porovnání vročení jednotlivých definic²⁵⁵ a teroristických akcí, a to zejména těch, které se výrazně zapsaly do povědomí západní veřejnosti,²⁵⁶ ukazuje, že tento prvek byl do definic zařazován hlavně ve dvou vlnách, velmi pravděpodobně v reakci na aktuální události. Poprvé tomu bylo v 70. letech, po útocích na olympijských hrách v Mnichově, bombové kampani PIRA „Bloody Friday“ v Belfastu a dalších bombových útocích, útoku na izraelské letiště Bena Guriona a řadě únosů letadel počínaje letem Sabena 571 uneseným skupinou Černé září. Tehdy tento prvek nebyl ještě příliš výrazný: v soudobých definicích se objevují jako určující znaky terorismu zejména útoky proti *civilistům* a proti *nevinným*, i s příbuznými termíny však celkově šlo o asi o třetinu definic. Druhá velká vlna přišla po útocích na World Trade Center 9. září 2001 a islamistických útocích na západní turisty na Bali, islamistických útocích v Moskvě, Londýně a Madridu a velké vlně sektářského násilí v Bagdádu a jinde v Iráku. Tehdy se nejvíce používal pojem *civilista*, následovaný pojmy *nebojující* a *nevinný*. Tyto výrazy byly jako určující charakteristika začleněny do dvou třetin všech definic z let 2001–2006. Z toho je patrné, že akademický i vládní pohled na terorismus je alespoň do určité míry závislý na momentálním společenském rozpoložení a nabádá k opatrnosti.

Pokud si však probereme další určující charakteristiky, které Alex P. Schmid ve svém zatím posledním vyčerpávajícím přehledu rozdělil existující definice na akademické a vládní, bude rázem zjevné, že jiné hledisko dost dobře k odlišení guerillových a teroristických metod příliš nepomůže. Vládním definicím a definicím mezinárodních organizací (vzniklých na základě dohod vlád) vévodí mezi charakteristikami *ilegální*, *kriminální* (85 %), což ovšem stejně platí i pro guerillu. Následují *teror* (*terror*, šíření hrůzy mezi obyvatelstvem), *nátlak* (*coercion*, na vládu), *hrozba* (*threat*) a konečně v 41 % všech 88 takových dostupných definic do roku 2010 *civilisté*. Ve dvojnásobném vzorku dostupných akademických definic je na prvním místě *politická povaha* (*political character*), následovaná *terorem*, *hrozbou*, *nátlakem* a v 36 % *civilisté* (*civilians*).²⁵⁷ Všechny zmíněné výrazy vyjma *teroru* je však více či méně možné aplikovat i na guerillu a nepředstavují tedy příliš dobré hledisko k rozlišení. Hrozba může být i vojenská, resp. efekt hrozby a nátlaku na vládu mohou plnit i útoky na policejní nebo vojenské hlídky, pohrůžka ostřelování měst nebo odříznutí měst od klíčové infrastruktury

²⁵⁵ Vyčerpávající přehled do roku 2010 podávají Easson a Schmid (Easson a Schmid, 2011, s. 99–148).

²⁵⁶ Pravděpodobně nejvíce obětí si vyžádal terorismus na Šrí Lance, v Indii a Pákistánu, v Kolumbii a v Izraeli. Až na výjimky (hlavně v Izraeli) se však nejednalo oběti medializované v západním tisku.

²⁵⁷ Schmid, 2011, s. 75–76.

bojovou linií a podobně. Guerillový boj může v sobě docela dobře obsahovat a často obsahuje, jak jsem již ukázal výše, politický náboj, propagandu, ve snaze získat logistické zázemí mezi obyvatelstvem. Nemusí to být pravidlem ve všech případech, jak ukáží dále, ale vzhledem k tomu, že albánské pokusy vyvolat povstání, o kterých píše, byly motivovány nacionalisticky, tento prvek obsahovaly, nebudu se na tomto místě u této otázky dále zdržovat. *Teror*, šíření hrůzy, může také fungovat i vůči ozbrojeným složkám, ale pokud je namířen proti obyvatelstvu, jak to také většina definic uvádí, prolíná se v podstatě s charakteristikou útoku proti civilistům.

Důraz, kladený na útoky na civilisty, by byl pravděpodobně ještě vyšší, kdyby nebylo pochybností vyvolávaných tím, že jen málokteré ozbrojené hnutí je čistě guerillové nebo teroristické. V ohnisku zájmy vlády USA leží zejména blízkovýchodní hnutí typu Hamás či Hizballáh, nebo kolumbijské guerilly, a ty také k sobě také poutají zvýšenou pozornost amerických akademiků. Jsou fakticky guerillami, jak je dobře patrné z jejich snahy kontrolovat a spravovat území, ale současně praktikují terorismus, takže se nacházejí na seznamu teroristických organizací americké vlády. Dochází potom k určitému rozporu, kdy jsou tyto organizace často vnímány jako teroristické, současně je však známo, že útočí i na vojenské cíle. Některé definice očividně vycházejí z této empirické zkušenosti a nerozlišují mezi taktickými metodami a duální strategií těchto organizací.

To, co je ve zkratce označováno jako *civilista*, zahrnuje ve skutečnosti několik příbuzných, ale ne zcela totožných pojmů. V naprosté většině případů jsou takové osoby označeny jako *civilista (civilian)*, *nebojující (non-combatant)* a *nevinný (innocent)*. Na každé toto označení připadá zhruba po jedné třetině všech zmínek. Pak jsou tu ještě označení *porušující pravidla vedení války (breaking the rules of war)*, resp. podobná, významem totožná spojení, a *neozbrojený (unarmed)*. Po jednom případě pak najdeme ještě *stojící mimo bojovou zónu (outside of war zone)* a *neúčastníci se nepřátelských akcí (non-hostile)*. Poslední z uvedených můžeme v zásadě považovat za synonymum k *nebojující*.²⁵⁸

Některé z pojmů působí obecněji (zejména *nevinný*), zatímco u jiných se zdá, že jsou přesnější. Formulace o porušování pravidel vedení války – a terorismus je technicky vzato válečnou taktikou (teroristé sami se obvykle za válečníky považují) – je odvoláním na právní normy. Jejich aplikace na podzemní organizace je problematická z důvodu, že těžko mohou být považovány za válečníky stranu, neboť podle Druhé haagské úmluvy musí armádám, milicím nebo dobrovolnickým sborům velet osoba odpovědná za své podřízené, příslušníci musí nosit zbraně viditelně a být viditelně označeni rozlišovacími znaky.²⁵⁹ Vzhledem ke skutečnosti, že většina ozbrojených konfliktů od druhé světové války byly konflikty vnitrostátní, byly Dodatkovým protokolem II k Ženevským úmluvám, doplňující úmluvy haagské, vztaženy tyto úmluvy rovněž na odštěpenecké (*dissident*) ozbrojené síly nebo jiné organizované ozbrojené skupiny, ovšem opět jen za podmínky, že jsou pod odpovědným velením a mají kontrolu nad částí území státu, což jim umožňuje soustavné koordinované vojenské operace a – což není

²⁵⁸ Nejde o doslovné synonymum, nejspíš jde o stažení z fráze *persons who take no part in hostilities* z § 15 bodu b) Čtvrté ženevské úmluvy, a tedy o pojem o něco širší než *nebojující*.

²⁵⁹ § 1, odst. 1-4 (II) haagské Úmluvy o zákonech a obyčejích války pozemní (Convention (II) with Respect to the Laws and Customs of War on Land. Annex to the Convention: Regulations Respecting The Laws And Customs Of War On Land. *International Committee of the Red Cross: Treaties, States Parties and Commentaries* [online]. The Hague, 1899, 29. 7. [cit. 2019-11-22]. Dostupné z: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/ART/150-110007?OpenDocument>). Z angličtiny přeložil autor.

I. ÚVOD

bez významu – a uvádět tento protokol v platnost.²⁶⁰ To znamená, že velení musí efektivním služebním postupem zajistit, aby podřízení dodržovali ustanovení úmluv, ale také nosili viditelně zbraně a rozlišovací znaky. Podzemní a polospiklenecká hnutí ve fázích před povstáním a protopovstáním tyto podmínky celkem pochopitelně nesplňují. Odhlédneme-li však od těchto vstupních podmínek, pak mezinárodní úmluvy o pravidlech vedení války chrání civilisty v mezistátních i vnitrostátních konfliktech. Civilisté nemají být cílem útoku, ledaže by se sami přímo účastnili nepřátelských akcí, a zakázány jsou akce, jejichž primárním účelem je šíření hrůzy mezi civilním obyvatelstvem.²⁶¹ Válčíci strany musí za všech okolností rozlišovat mezi civilisty a bojujícími (*combatants*) i mezi civilními objekty a vojenskými cíli.²⁶² Civilistou je přitom každý, kdo není příslušníkem ozbrojených složek nebo hnutí odporu. V případě pochyb, zda je daná osoba civilistou, pokládá se za civilistu.²⁶³

²⁶⁰ § 1 Dodatkového protokolu II k Ženevským úmluvám, o ochraně obětí ozbrojených konfliktů nemajících mezinárodní charakter tyto úmluvy (Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II): Material Field of Application. *International Committee of the Red Cross* [online]. The Hague, 1977, 8. 7. [cit. 2019-11-22]. Dostupné z: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=93F022B3010AA404C12563CD0051E738>). Z angličtiny převeď autor.

²⁶¹ § 13, odst. 2 a 3 Dodatkového protokolu II (Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II): Protection of the Civilian Population. *International Committee of the Red Cross* [online]. The Hague, 1977, 8. 7. [cit. 2019-11-22]. Dostupné z: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=A366465E238B1934C12563CD0051E8A0>). Z angličtiny převeď autor.

²⁶² § 48 Dodatkového protokolu I k Ženevským úmluvám, o ochraně obětí mezinárodních ozbrojených konfliktů: válčíci strany musí za všech okolností rozlišovat mezi civilisty a bojujícími (*combatants*) i mezi civilními objekty a vojenskými cíli, a operace zaměřovat pouze proti vojenským cílům (Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I): Basic Rule. *International Committee of the Red Cross* [online]. The Hague, 1977, 8. 7. [cit. 2019-11-22]. Dostupné z: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=8A9E7E14C63C7F30C12563CD0051DC5C>). Z angličtiny převeď autor. Totéž potvrzuje i § 51, který mimo jiné zakazuje nerozlišující (*indiscriminate*) útoky, tedy ty, které nejsou zaměřeny na konkrétní vojenský cíl, používají metodu nebo prostředek boje, který nelze zaměřit na konkrétní vojenský cíl nebo takové, které bez rozdílu zasáhnou vojenské cíle i civilisty (Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I): Protection of the Civilian Population. *International Committee of the Red Cross* [online]. The Hague, 1977, 8. 7. [cit. 2019-11-22]. Dostupné z: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=4BEBD9920AE0AEAEC12563CD0051DC9E>). Z angličtiny převeď autor.

²⁶³ Civilisty nepřímou definují § 4, odst. 1, 2, 3 a 6 Třetí Ženevské úmluvy o zacházení s válečnými zajatci a § 43 Dodatkového protokolu I a přímo a § 50 Dodatkového protokolu I: jsou to všechny osoby, které nejsou příslušníky ozbrojených sil, vyjma zdravotnického personálu a kaplanů, ale včetně milic a dobrovolných jednotek, tvořících součást ozbrojených sil strany konfliktu, a organizovaných hnutí odporu, patřících ke straně konfliktu, za předpokladu, že jsou podřízeni velení, označeni rozlišovacími znaky a nosí zbraně viditelně, a dále obyvatelé, beroucí při přístupu nepřítele spontánně do rukou zbraně, aniž by měli čas zformovat pravidelné jednotky, nosí-li zbraně viditelně. Přítomnost jednotlivců, nespádajících pod definici civilistů, v civilním obyvatelstvu nezabývá obyvatelstvo jeho civilního charakteru (Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of War: Prisoners of War. *International Committee of the Red Cross* [online]. Geneva, 1949, 12. 8. [cit. 2019-11-22]. Dostupné z: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=2F681B0886538C2C12563CD0051AA8D>; Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I): Armed Forces. *International Committee of the Red Cross* [online]. 1977, 8. 7. [cit. 2019-11-22]. Dostupné z: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=AF64638EB5530E58C>

Aniž bychom museli zacházet do detailů, z úzkostlivého vymezení a nabádání k rozlišování výčtu jasně vysvítá, že tím nejzávažnějším porušením pravidel vedení války ze strany teroristů je to, že nerozlišují mezi válkou a mírem, mezi bojovou a nebojovou zónou. Z pohledu teroristy jsou bojujícími všichni bez rozdílu: buď jsou nepřáteli, nebo (budoucími) spolubojovníky. Tím si ovšem pouze můžeme potvrdit, že záměrné útoky proti civilistům jsou prvkem, který odlišuje teroristické a guerillové metody. V pravidlech vedení války jsou zároveň definováni civilisté. Jak je to ale s nebojujícími? Těmi jsou kromě civilistů i příslušníci ozbrojených sil. Přestože v mé práci nemusí rozdíl mezi teroristickými a guerillovými metodami hrát zásadní roli, přece jejich význam hodnotím a musím tedy pracovně různé situace zařadit. Schmid se pokouší pochybnosti řešit rozlišováním pomocí toho, zda je přímý cíl současně i vlastním cílem, nebo zda je konečným cílem širší publikum (*direct vs. ultimate target*).²⁶⁴ Jím uváděné ukázkové příklady jsou však příliš úzke nejen pro moje potřeby, ale domnívám se i obecněji.

Útoky na policejní hlídky mohou být snahou o oslabení živé síly protivníka, ale současně vzkazem jiným hlídkám, že je bezpečnější rezignovat na hlídkování v oblasti, kde se pohybují vzbouřenci. Přímý cíl může být v takovém případě vybrán záměrně nahodile, ne pro svůj momentální taktický význam. Navíc je policista fyzickým představitelem vládní autority, tedy politické moci. Útok na něj je tedy i politickým vzkazem (tak jako je politickým vzkazem i vyhlášení mezistátní války). Nahodilost, vzbuzování strachu, politický vzkaz, demonstrativní použití síly, to vše by naplňovalo podstatu terorismu z různých jeho definic – a řada vlád, včetně např. srbské, to tak také chápala a chápe. Jsou to však zároveň typické charakteristiky útoků ze zálohy, neboť násobí omezený přímý vojenský význam, a tudíž napomáhá vyrovnání sil v asymetrickém konfliktu. Proto jsou útoky ze zálohy příznačným rysem guerillového válčení.²⁶⁵ Z nutnosti vést někudy zřetelnou čáru jsem se rozhodl nepokládat útoky na vojáky, vojenské objekty i uniformované policisty ve službě za terorismus, a to z důvodu, že se jedná o ozbrojené síly a vedle uvedených průvodních charakteristik v sobě vesměs nesou (byť ne zcela vždy) i zcela zřejmý taktický prvek fyzického oslabení protivníka. Další otázky však vzbuzují jednotlivé dokumentované případy týkající se tématu, které zpracovávám: útok na policistu ve službě, který se nachází na veřejném místě obklopený množstvím civilistů (kdy dav sloužil útočníkovi fakticky jako živý štít), ozbrojený policista vracející se ze služby nebo cestující do služby, policista mimo službu, neuniformovaný policista – kriminální vyšetřovatel, policista vykonávající dopravní službu, policista mimo službu, na veřejném místě, které navštěvují civilisté (kavárna). Pro zjednodušení, protože se v praxi nelze dobrat všech podrobností o každém útoku na policisty, jsem se rozhodl pracovně nezařadit pod terorismus případy, kdy je terčem útoku policista, byť neuniformovaný, ve kterých se však útočník zaměřil na osoby, o nichž věděl, že jsou policisty, a aniž přitom útočil bez rozlišování, koho zasáhne. Upozorňuji však, že jde o pracovní vymezení, nikoli definování terorismu. Určujícím hlediskem je pro mne empirická evidence toho, že útoky proti policistům (a

12563CD0051DB93; Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I): Definition of Civilians and Civilian Population. *International Committee of the Red Cross* [online]. 1977, 8. 7. [cit. 2019-11-22]. Dostupné z: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=E1F8F99C4C3F8FE4C12563CD0051DC8A>). Z angličtiny převedl autor.

²⁶⁴ Schmid, 2011, s. 62-64, 80-82.

²⁶⁵ THAYER, Charles W. *Guerrilla*. New York: Harper & Row, 1963, s. 92.

I. ÚVOD

vojákům) stály na počátku snah o ovládnutí určitého území, a znamenaly tedy vykročení na cestě ke konvenčnějšímu válčení, nebo jednoduše řečeno – k válce.

V rámci použitého ideálního modelu, kdy od fáze před povstáním, charakterizované drobnými teroristickými a guerillovými akcemi, přes protopovstání, kdy guerillové akce hrají již podstatnou úlohu, dochází k povstání (anebo naopak k poklesu na nižší úroveň aktivity), je posledním myslitelným stupněm ozbrojeného konfliktu válka. Co se týče taktiky, nemusí jít jenom o boj vedený konvenčními prostředky, ale i mobilní válčení, popsané výše. Je zřejmé, že dosáhne-li ozbrojená aktivita povstalců tohoto stupně, očividně překonali fázi protopovstání a můžeme hovořit o povstání.

Pojem válka je ovšem, podobně jako povstání, často používán bez přesného vymezení, jako něco, co se rozumí samo sebou. Definice v tomto případě nicméně existuje více, a to kvantitativních i kvalitativních. Protože válka znamená nejvyšší stupeň ozbrojeného konfliktu, představuje potenciální nebo aktuální hrozbu pro bezpečnostní stabilitu přesahující hranice státu, v němž se odehrává, vzbuzuje proto často i pozornost v zahraničí a může být cestou k potenciální legitimizaci ozbrojeného boje, zastavím se u definice tohoto pojmu obšírněji.

Nejzákladnějším kvalitativním hlediskem je v tomto případě hledisko právní. U terorismu už samotné jeho zákazy na vrcholné mezinárodní úrovni, včetně formálně nejvyšší – na půdě OSN – nastolují otázku jeho nesporné nelegitimnosti. Válka je však na mezinárodní i národní úrovni regulována psanými pravidly a v důsledku toho jsou také zakázány určité formy války a určité metody vedení války. Obecně se právní definice vztahují na války mezi státy a na substanciální aktéry byly rozšířeny výše zmíněným Dodatkovým protokolem II k Ženevským dohodám.²⁶⁶ Podmínkou je, že zachovávají pravidla vedení války stanovená mezinárodními úmluvami. I guerillová skupina si může získat určitý stupeň legitimacy, pokud ji některý stát uzná za válčící stranu. Je jasné, že teroristická skupina – hovoříme-li o skupině, která praktikuje čistě teroristické metody ozbrojeného boje nebo takové metody tvoří výraznou, převažující část ozbrojené aktivity takové skupiny – si může získat nanejvýš krátkodobé neformální uznání při jednání o konkrétním požadavku. Typicky taková situace nastává při pohrůžce násilím, např. při vyjednávání o rukojmích. Jakékoli neformální uznání teroristické skupiny jako partnera při vyjednávání je však dočasné a nese punc vynuceného aktu. Uznání za válčící stranu si lze vynutit hlavně silou. Povstalecká hnutí o mezinárodní uznání usilují, protože to může znamenat internacionalizaci věci, za kterou bojují, legitimizaci tohoto boje a naději na určitou mezinárodní ochranu. Mezinárodní aktéři však nebývají příliš ochotni jim takový status udělit ani v případě, že povstalci donutí protivníka vyklidit nárokové území nebo jeho část, nebo alespoň vážně ohrožují vládní moc.²⁶⁷ Například ani Táliban, který ovládal většinu území Afghánistánu, takové uznání nezískal. Nezískala ji ani nejúspěšnější z albánských povstaleckých organizací, Osvobozenická armáda Kosova (UÇK).

Pokud nemůžeme válku definovat právně jako střetnutí dvou válčících stran, je potřeba uchýlit se k akademickým kritériím. Právě v případech, kdy válku nelze definovat na základě mezinárodního práva, hovoříme o *válce občanské (civil war)*. V minulosti, v 60. a 70. letech 20. století, kdy se tomuto tématu začala věnovat soustředěná pozornost, se hovořovalo spíše

²⁶⁶ Hnutí odporu, která jsou zahrnuta do Třetí Ženevské dohody, jsou počítána mezi ozbrojené složky válčící strany, reprezentované uznanou vládou, třebaže fakticky mívají podobu guerillových skupin.

²⁶⁷ Takovými jsou např. FLN v Alžírsku, FARK v Kolumbii, původní IRA, Hizballáh, Tamilští tygři, Světlá stezka, nepálské maoisté.

o *válce vnitřní (internal war)*.²⁶⁸ Sáhlo se tehdy k pojmu, datujícímu až do dob francouzské revoluce.²⁶⁹ Zpočátku se tento termín významově různě mísil mimo jiné s termínem *revoluční válka (revolutionary war)*, který postupně nahradil.²⁷⁰ Slovní spojení občanská válka, odkazující až ke starověkému římskému *bellum civile*,²⁷¹ spojené zejména v angloamerickém prostředí výrazně s konkrétními událostmi anglických a amerických dějin, nikoli s obecným fenoménem,²⁷² se pak postupně začalo prosazovat od 80. let.²⁷³ Převládlo po skončení studené války, kdy k sobě občanské války přitáhly pozornost rozpadem Sovětského svazu a Jugoslávie i děním v Africe a jiných částech světa.²⁷⁴ Ačkoli se od té doby termín *občanská válka* prosadil, někteří autoři stále dávají přednost termínu *vnitřní válka* a oba termíny jsou obvykle pokládány za zaměnitelné, třebaže jsou autoři, kteří pokládají *občanskou válku* za podskupinu *válek vnitřních*. *Občanská válka* přitom znamená, že alespoň jedním z aktérů je vláda daného státu.²⁷⁵ Sám se v této práci budu držet v souladu s převažující praxí na akademické scéně termínu *občanská válka*, ale mezi oběma pojmy nebudu rozlišovat, jednak pro zjednodušení, jednak proto, že v násilných konfliktech na území bývalé Jugoslávie, ve kterých figurovala albánská ozbrojená hnutí, byla jejich protivníkem vláda.

Jednu z prvních ucelených definic, nahlížející na tento fenomén sociologickou optikou, nabídl Harry Eckstein v roce 1964: vnitřní válka je podle něj druhem sociální síly, vyvíjené v procesu politické soutěže, odchyloující se od dříve sdílených společenských norem, mající „bojový“ charakter (tj. je vedena prakticky bez vzájemně dodržovaných normativních pravidel) a zahrnující závažné narušení ustálených institucionálních vzorců.²⁷⁶ Podobné

²⁶⁸ ECKSTEIN, Harry, ed. *Internal War: Problems and Approaches*. New York: Free Press of Glencoe, 1964; ROSENAU, James N. Internal war as an international event. ROSENAU, James N., ed. *International aspects of civil strife*. Princeton: Princeton University Press, 1964, s. 45-91; ORLANSKY, Jesse. *The State of Research on Internal War: Research Paper P-565*. Arlington: Institute for Defense Analyses, 1970.

²⁶⁹ ECKSTEIN, Harry. On the Etiology of Internal Wars. *History and Theory*. 1965, **49**(2), 133-163. s. 133.

²⁷⁰ Neujasněnost dobové terminologie viz: Eckstein, 1965, s. 135.

²⁷¹ Přehled vývoje a používání pojmu *občanská válka* viz: ARMITAGE, David. *Civil Wars: A History in Ideas*. New Haven: Yale University Press, 2017.

²⁷² Tj. s anglickou občanskou válkou (1642-1651), americkou občanskou válkou (1861-1865), ale také se španělskou občanskou válkou (1936-1939) apod. (ARMITAGE, David. Civil War and Revolution: What can the study of civil war bring to our understanding of revolutions. *Agora*. 2009, **44**(2), s. 19).

²⁷³ Důležitým dílem, díky kterému se termín prosadil, byla kniha, sloužící jako podpora odborné databáze o válečných konfliktech Correlates of War (COW), o níž bude řeč dále při kvantitativní operacionalizaci občanských válek: SMALL, Melvin a J. David SINGER. *Resort to Arms: International and Civil Wars, 1816-1980*. Beverly Hills: SAGE, 1982.

²⁷⁴ V roce 1998 začal vycházet odborný časopis Civil Wars. V úvodníku prvního čísla autoři upozorňují, že pojetí termínu je stále diskutabilní a jeho definování silně libovolné. Odvolávají se přitom na studii z roku 1972 (KENNEDY-PIPE, Caroline a Clive JONES. An introduction to civil wars. *Civil Wars*. 1998, **1**(1), 1-15; EDMONDS, Martin. Civil War, Internal War and Intra-societal Conflict: A Taxonomy and Typology. HIGHAM, Robert. *Civil Wars in the Twentieth Century*. Lexington (Kentucky): University of Kentucky Press, 1972, s. 11-26). Opozice vůči obecnému použití termínu *občanská válka* přesto přetrvávala ještě dlouho poté (ARMITAGE, David. Secession and Civil War. DOYLE, Don H. *Secession as an International Phenomenon: From America's Civil War to Contemporary Separatist Movements*. Athens (Georgia): University of Georgia Press, 2010, s. 39-40).

²⁷⁵ Vesměs přitom vycházejí z typologie Singera a Smalla v projektu COW, resp. z typologií od roku 1982 a dále (SARKEES, Meredith R. a Frank W. WAYMAN. *Resort to War: A Data Guide to Inter-State, Extra-State, Intra-State, and Non-State Wars, 1816-2007*. Washington, DC: CQ Press, 2010.

, s. 64-65, 69, 70).

²⁷⁶ Eckstein používal ještě silně zjednodušený výklad, podle něhož byla *vnitřní válka* jakýmkoli uchýlením se k násilí v rámci politického řádu s cílem změnit ústavu, vládcu nebo politiku (ECKSTEIN, Harry, ed.

I. ÚVOD

volné definice jsou bohužel poněkud vzdálené praxi (zkoumání vnitřních/občanských válek v té době trpělo nedostatkem empirických studií). To polní manuál americké armády určený do konfliktů s nízkou intenzitou z roku 1990 definoval občanskou válku mnohem více z praktického pohledu, na základě pěti kritérií: jde o válku mezi politickými frakcemi uvnitř jedné země, kde protivníci musí 1) kontrolovat území, 2) mít fungující vládu, 3) těšit se určitému zahraničnímu uznání, 4) mít identifikovatelné pravidelné ozbrojené síly a 5) zapojovat se do větších vojenských operací.²⁷⁷ Podobný přístup, diktovaný ohledy americké vlády na vlastní fungování v mezinárodním systému, je pro odborné použití naopak příliš těsný. Většina pozdějších definic je prostá a pohybuje někde mezi dvěma uvedenými.²⁷⁸ Stathis N. Kalyvas je jedním z mála, kdo konceptualizaci pojmu věnoval větší pozornost. Občanskou válku původně definoval jako ozbrojený boj uvnitř hranic uznávané suverénní entity mezi stranami podléhajícími společné autoritě na počátku nepřátelství, kdy ozbrojený boj (znamenající určitý stupeň organizace na obou stranách a násilí určité velikosti) slouží politickým cílům tím, že zpochybňuje stávající autoritu, i když slouží také cílům dalším.²⁷⁹ Definici později ve spolupráci s Paulem D. Kennym rozpracoval s tím, že klíčové prvky jsou následující: 1) cílem ozbrojených subjektů v občanské válce je moc, 2) účastníky občanské války jsou organizované subjekty, 3) prostředkem k dosažení cílů je násilí, 4) občanská válka probíhá v rámci suverénního státu a konečně 5) jedním z účastníků je vláda, ačkoli poslední kritérium není podle nich nezbytné.²⁸⁰

Minorities at Risk Project rozběhnutý Tedem R. Gurrem definuje občanskou válku kombinací kvalitativních a kvantitativních hledisek. Občanská válka musí mít podle kódovací knihy projektu charakteristiky rozsáhlé guerrillové aktivity a povstalci navíc musejí ovládat rozsáhlé teritoriální základny. Rozsáhlá guerrillová aktivita znamená, že povstalecká skupina má více než 1.000 bojovníků, provádí více než 6 ozbrojených útoků ročně a útoky zasahují velkou část území, obývanou etnickou skupinou.²⁸¹

Stále se však hlavně pohybujeme v mlze, co se týče míry a způsobu použití násilí v občanské válce. Mohu se nakrátko vrátit do právní oblasti a připomenout, že součástí dobového politického a společenského dění, které vedlo k roušení Ženevských dohod Dodatkovými protokoly, bylo i zasedání Ústavu mezinárodního práva (Institut de Droit International), vůdčí instituce mezinárodního práva, ve Wiesbadenu v roce 1975, jehož výsledkem byl koncept protokolu nazvaný „The Principle of Non-intervention in Civil Wars“.²⁸² V tomto protokolu je občanská válka definována jako ozbrojený konflikt, který nemá mezinárodní charakter, vypukl na území státu a vedený mezi vládou a jedním nebo více povstaleckými hnutími, usilujícími o svržení vlády nebo politického, hospodářského či společenského řádu státu, nebo o odtržení či samosprávu, případně mezi skupinami, soupeřícími o kontrolu státu,

Introduction: Toward the Theoretical Study of Internal War. ECKSTEIN, Harry. *Internal War: Problems and Approaches*. New York: Free Press of Glencoe, 1964, s. 1, 12).

²⁷⁷ US ARMY. *Field Manual 100-20: Military Operations in Low Intensity Conflict*. Washington, DC: Department of the Army, 1990, s. Glossary-1.

²⁷⁸ Příklady viz např. v: ANGSTROM, Jan. Towards a typology of internal armed conflict: Synthesising a decade of conceptual turmoil. *Civil Wars*. 2001, 4(3), s. 96-97.

²⁷⁹ Kalyvas, 2006, s. 17.

²⁸⁰ KALYVAS, Stathis N. a Paul D. KENNY. Civil Wars. DENEMARK, Robert A. *The International Studies Encyclopedia*, 1. Oxford: Blackwell Publishing, 2010, s. 284.

²⁸¹ Minorities at Risk Project, 2009, s. 22.

²⁸² Armitage, 2017, s. 147.

neexistuje-li vláda. Občanská válka přitom nezahrnuje lokální zmatky a nepokoje.²⁸³ Znamená to, že válkou je míněna soustavná aktivita. Istvan Kende, který sestavil jeden z prvních detailních přehledů moderních válek, v rámci kterého věnoval zvláštní pozornost lokálním válkám, a to zejména občanským, definoval válku jako 1) aktivitu pravidelných ozbrojených sil, vojenských i policejních, alespoň z jedné strany (tj. zapojení ozbrojených sil vládní moci), 2) určitý stupeň organizace a organizovaný boj ze strany obou protivníků, byť by se tato organizace projevovala pouze v obraně a 3) kontinuita mezi ozbrojenými střetnutími, jejímž předpokladem je strategicko-taktická a organizační soudržnost, byť občasná (tj. přítomnost plánování na obou stranách). Příkladem mohou být i operace guerillové organizace s ústředním velením. Válkou mohou být i organizované série ozbrojených útoků a střetů, oddělené dlouhými přestávkami, vedené dokonce i v různých částech dané země.²⁸⁴ Kende se hodnotil míru ozbrojené aktivity tímto způsobem mimo jiné proto, že, jak sám píše, nemohl kvůli nedostatku údajů klasifikovat války následující po první světové válce na základě počtů obětí.²⁸⁵

To napovídá, že vystačit čistě s kvalitativními kritérii je obtížné, a jestliže kvalitativní přístup poskytuje rámcovou konceptualizaci, kvantitativní perspektiva dodá potřebnou operacionalizaci, díky čemuž je možné jednotlivé války pojímat standardizovaným postupem. Počty padlých jsou přitom údajem, který se coby indikátor nabízí jako první. Dnes máme v tomto směru k dispozici údaje, které v minulosti scházely, ačkoli jejich přesnost může být v jednotlivých případech stále diskutabilní. Co však způsobuje větší neshody než spory o konkrétní počty obětí, je stanovení prahu, od kterého by konflikt byl již považován za válku.²⁸⁶

Nejčastějším prahem bývá 1.000 obětí ročně, který zvolili J. David Singer a Melvin Small, autoři nejstarší databáze válek nazvané *Correlates of War (COW)*. Databázi zaměřenou původně na mezistátní války rozšířili v roce 1982 i na války vnitrostátní. Singer se Smallem vycházeli ze zásady, že násilí je určujícím prvkem války, odlišujícím válku od jiných druhů konfliktů, a v tom má největší význam snaha zabít jiné.²⁸⁷ Počet úmrtí způsobených válkou, počítaných během 12 měsíců od vypuknutí konfliktu, nebyl pro autory jediným kritériem, posuzovali ještě to, zda probíhaly soustavné bojové operace, ve kterých proti sobě stály nejméně dvě organizované síly.²⁸⁸ Občanskou válku, kam bychom mohli případně zařadit i nejintenzivnější konflikty, probíhající na území bývalé Jugoslávie za účasti albánských povstalců, definovali jako jakýkoli ozbrojený konflikt, zahrnující (a) vojenskou akci na území uvnitř mateřského státu,²⁸⁹ (b) aktivní účast národní vlády (c) účinný odpor obou stran a (d) 1.000 úmrtí v důsledku bojů za každý rok konfliktu.²⁹⁰ Počet úmrtí byl nicméně kritériem

²⁸³ INSTITUT DE DROIT INTERNATIONAL. The Principle of Non-Intervention in Civil Wars. *Institut de Droit international: Justitia et Pace* [online]. Wiesbaden: Institut de Droit international, 1975, 14. 8. [cit. 2019-12-1]. Dostupné z: https://www.idi-iil.org/app/uploads/2017/06/1975_wies_03_en.pdf, s. 1-2.

²⁸⁴ KENDE, Istvan. Twenty-Five Years of Local Wars. *Journal of Peace Research*. 1971, 8(1), s. 6, 10.

²⁸⁵ Kende, 1971, s. 21.

²⁸⁶ Kalyvas 2007, s. 417.

²⁸⁷ Small a Singer, 1982, s. 205-206.

²⁸⁸ SINGER, J. David a Melvin SMALL. *The Wages of War 1816-1965: A Statistical Handbook*. New York: John Wiley, 1972, 30-32; Small a Singer, 1982, s. 36-54.

²⁸⁹ V originále *metropolis*.

²⁹⁰ Small a Singer, 1982, s. 210; Sarkees a Wayman, 2010, s. 43.

I. ÚVOD

základním, neboť od něj současně autoři odvozovali důkaz, že probíhaly vojenské operace organizovaných sil.

Původně do něj započítávali jen padlé příslušníky ozbrojených sil, ale při rozšíření databáze na občanské války začali počítat i oběti civilní, neboť soudili, že terorizování obyvatelstva je pravidelnou součástí guerillové války, ale také z praktického důvodu, nemožnosti odlišit zcela přesně civilisty a bojovníky.²⁹¹ Aby však odlišili válku od masakrů civilního obyvatelstva, zavedli do posuzování občanských válek hledisko účinného odporu. To spočívalo buď ve zjištění, že na každé straně stály organizované formace v síle nejméně 1,000 osob, anebo že silnější z protivníků utrpěl nejméně 100 padlých z celkových ztrát. Toto kritérium bylo později rozšířeno na všechny konflikty, čímž se práh úmrtí vlastně stal fakultativním kritériem.²⁹² Do COW byla takto zařazena „kosovská válka za nezávislost v letech 1998–1999“ jako občanská válka mezi UČK a jugoslávskou vládou, a to na základě odhadnutých počtů padlých obou stran od března 1998 do března 1999.²⁹³ Další fáze (březen–červen 1999) byla již v databázi kódována jako mezistátní válka členů NATO za podpory UČK proti Jugoslávii.²⁹⁴

Systém COW je hojně využíván, ale byly podniknuty také pokusy ho opravit nebo vylepšit. James D. Fearon a David D. Laitin snížili práh tak, že konflikt si musel vyžádat přinejmenším 1000 mrtvých od začátku do konce s tím, že roční míra obětí musí činit nejméně 100, na obou stranách musí být zabito nejméně 100 osob, včetně civilistů zabitých povstalci (což má podobně jako v COW vyloučit případy masakrů bez účinného odporu). Rokem vypuknutí války je první kalendářní rok, v němž padlo nejméně 100 obětí. Kalendářní proto, že se autoři snažili zahrnout mezi občanské války větší počet případů, než je tomu v COW, zejména vleklé konflikty nižší intenzity, ale pro mnohé takové případy scházely podrobné informace, umožňující zaznamenat oběti průběžně, jako je tomu v databázi COW. Fakt, že průběh konfliktů se neřídí kalendářním rokem, má vynahradit snížení prahu na 100 osob.²⁹⁵

Ted R. Gurr and Barbara Harff pro databázi vnitřních válek a kolabujících států (State Failure Problem Set: Internal Wars and Failures of Governance / PITF) vycházejí z předchozího modelu kumulujícího se počtu obětí, ale práh intenzity (tedy počet obětí) ještě o něco snížili. Nehovoří výslovně o občanských válkách, vnitřní válečné konflikty dělí na revoluční a etnické války, o kterých povšechně říkají, že nehledě na podporu válčících stran ze zahraničí jsou primárně válkami občanskými (vnitřními, domácími, vnitrostátními atd.). Revoluční válka tedy znamená nejméně 1.000 obětí celkově, z toho alespoň v jednom kalendářním roce 100 obětí. Válka je kontinuálním ozbrojeným konfliktem, kdy počet obětí poklesne pod 100 osob ročně po období trvající maximálně tři roky. Oběti mohou být z řad bojujících, obětmi nepokojů i vládních represí, ale oddělují masové zabíjení neozbrojených civilistů do jiné kategorie (genocidy a politicidy). Revoluční válkou je politický konflikt mezi vládami a organizovanými skupinami („vyzyvateli“), které usilují o svržení ústřední vlády,

²⁹¹ Small a Singer, 1982, s. 213; Sarkees a Wayman, 2010, s. 50.

²⁹² Small a Singer, Resort, 215; Sarkees a Wayman, 2010, s. 53, 56.

²⁹³ Sarkees a Wayman, 2010, s. 467.

²⁹⁴ Sarkees a Wayman, 2010, s. 181–183. Ve skutečnosti by bylo přesnější říci, že v roce 1999 probíhaly současně dvě války, které se částečně překrývaly. Jednou z nich bylo pokračování občanské války UČK a jugoslávskou vládou, druhou válka NATO proti Jugoslávii. V závěru druhé z nich také NATO po několik dnů omezeně podporovalo UČK.

²⁹⁵ Fearon a Laitin, 2003, s. 76.

výměnu vedení nebo uchopení moci, a které za tím účelem zmobilizují nejméně 1.000 osob (ozbrojenců, vojáků, ale i demonstrantů). V etnických válkách jsou vyzyvateli etnické skupiny požadující nezávislost nebo autonomii. Podle autorů mají etnické války často formu guerillové nebo občanské války, mohou však zahrnovat i masové demonstrace a nepokoje násilně potlačené policií nebo armádou. Práh intenzity, včetně podmínky kontinuálního ozbrojeného boje (trvání války), i mobilizační práh jsou stejné jako v předchozím případě.²⁹⁶

Nicholas Sambanis rovněž operuje s kumulativním prahem intenzity, ale práh naopak zpřísňuje. Současně se snažil vytvořit pružnější model než jiní autoři. Občanskou válkou je u něj ozbrojený konflikt mezi politicky a vojensky organizovanými válčícími stranami, z nichž jedna je vládou (reprezentovanou armádou nebo milicemi), nebo v případě absence funkční vlády stranou vládu si nárokuje, který si během prvního roku vyžádal 100–500 obětí (případně nejméně 100 obětí, pokud propukl v závěru kalendářního roku) a 1.000 obětí celkově během tří let od propuknutí, přičemž v průběhu války by nemělo nastat období, kdy počet obětí poklesne pod 500 osob během tří let, nebo alternativně pěti let. Slabší strana musí klást účinný odpor: zasadit protivníkovi minimálně 100 ztrát, z toho podstatnou část během prvního roku války. Pokud však začne být násilí výrazně jednostranné, nehovoří se už o válce, ale o politické apod. Sambanis také mezi občanské války zařazuje pouze státy fungující v rámci mezinárodního systému (včetně okupovaných území nárokových si nezávislost) s minimálně půl miliónem obyvatel.²⁹⁷

V závislosti na konkrétní metodologii se pak počty konfliktů, považovaných za občanské války, liší autor od autora.²⁹⁸

Je zjevné, že výše uvedené prahové hodnoty jsou stanoveny v podstatě libovolně. Minimální výše musí dostatečná k tomu, aby vyvolávala dojem významnějšího konfliktu, jinak řečeno – krvavého. Nelze si přitom nevzpomenout na proslulý výrok o tom, jak je jednotlivé úmrtí vnímáno jako tragické, kdežto hromadná smrt je statistikou.²⁹⁹ Psychologické sondy naznačují, že opravdu máme co do činění s lidským sklonem držet své emoce na uzdě, jsme-li konfrontováni s velkým počtem obětí (tzv. collapse of compassion – zhroucení soucitu).³⁰⁰ Při zkoumání podobných témat je skutečně potřeba znečitlivění vůči

²⁹⁶ MARSHALL, Monty G., Ted R. GURR a Barbara HARFF. *Dataset and Coding Guidelines* [online]. Revision: 12 July 2018. Vienna (Virginia): Political Instability Task Force, 2018 [cit. 2019-12-2]. Dostupné z: <http://www.systemicpeace.org/inscr/PITFProbSetCodebook2017.pdf>. K definici války se dostaneme oklikou. Autoři říkají, že aby konflikt mohl být klasifikován jako „válka“, musí zahrnovat výraznou míru násilí. Období, během kterého počet obětí poklesne pod 100 osob ročně na maximálně tři roky, označují „hlavní běh“ ozbrojeného konfliktu („the “full course” of the armed conflict“; vložené uvozovky v původním textu), tento „hlavní běh“ pak v dalším textu označí jako otevřený ozbrojený konflikt, a ten pak ztotožní s válkami („otevřený ozbrojený konflikt (války)“, v originále „Open Armed Conflict (Wars)“).

²⁹⁷ SAMBANIS, Nicholas. What Is Civil War?: Conceptual and Empirical Complexities of an Operational Definition. *Journal of Conflict Resolution*. 2004, **48**(6), 814-858, s. 821, 829-831.

²⁹⁸ Sambanis, 2004, s. 831, 835.

²⁹⁹ Existují různé verze této maximy. Ta nejznámější je připisovaná Stalinovi, ne ovšem v souvislosti s válkou. Ve skutečnosti však je autorem zřejmě novinář Kurt Tucholsky, který výrok připisuje anonymnímu francouzskému diplomatu: „Der Krieg? Ich kann das nicht so schrecklich finden! Der Tod eines Menschen: das ist eine Katastrophe. Hunderttausend Tote: das ist eine Statistik!“ (TUCHOLSKY, Kurt. *Lerne lachen ohne zu weinen*. Berlin: Ernst Rowohlt, 1932, s. 148). Kořeny výroku jdou možná – přinejmenším – k roku 1759: „One murder made a Villain, Millions a Hero.“ (PORTEUS, Beilby. *Death: A Poetical Essay*. Cambridge: T. & J. Merrill, 1759, s. 12, kurziva v původním textu).

³⁰⁰ SLOVIC, Paul, David ZIONTS, Andrew K. WOODS, Ryan GOODMAN a Derek JINKS. Psychic numbing and mass atrocity. SHAFIR, Eldar, ed. *The behavioral foundations of public policy*. Princeton: Princeton University Press, 2013, s. 126-142; CAMERON, C. Daryl a Keith B. PAYNE. Escaping affect: How motivated

I. ÚVOD

obětím, které jsou předmětem výzkumu, tedy odosobnění předmětu bádání, k čemuž slouží dostatečný odstup mezi několika a mnoha, odstup, zaručující, že posuzovány budou skupiny, nikoli individuální tragédie.

Tím bychom se však dostali na odbočku, jež by nás zavedla ke zcela jiným tématům. Budiž proto řečeno, že statistických obětí musí být zároveň dost na to, aby byl konflikt závažný, a dost málo na to, aby zvolený práh zbytečně neomezoval statistickou skupinu na nejvýraznější případy a tudíž nevedl ke zkreslení. Co kdo považuje za odpovídající číslo, už závisí očividně na badateli a na tom, jak velkou skupinu konfliktů chce postihnout. Pro badatele zabývající se jak mezinárodními, tak vnitrostátními konflikty bude přirozeně o něco vyšší, jinak by počet případů nejen neúměrně narostl, ale vyvstal by pravděpodobně i problém se zachycením všech relevantních případů. Ti, kteří se chtějí dopídit příčin vzniku vnitrostátních konfliktů a podchytit maximální množství případů, zvolí naopak číslo co nejnižší.

Současně musí být dané číslo zaokrouhlené. Důvodem je prostě nedostatek jiných kritérií pro stanovení hodnoty. Obliba prahových hodnot jako je 1000 či 100 vychází určitě i z toho, jak snadno lze s nimi provádět početní operace, zejména násobení. Nezapomínejme také, že u mnoha konfliktů není znám přesný – ideálně jmenovitý – seznam obětí a jde pouze o odhady, zaokrouhlované nejčastěji opět na celé desítky, stovky či tisíce. Používání hodnot desítkové soustavy však více než na co jiného ukazuje na libovolnost a také bezradnost při hledání kvantitativních hledisek. Počet 900 nebo 90 obětí místo 1000 či 100 může být stejně snadno zapříčiněn menší intenzitou bojů, jako například lepším plánováním a velením, což jsou rysy charakterizující skutečnou válku, nebo také třeba účinnější výzbrojí a ochranou, lepším výcvikem apod. (i to bychom mohli pokládat za charakteristické průvodní rysy války). Budiž však také ihned řečeno, že tato bezradnost je dána i tím, že statistické kritérium musí být snadno zjištělné, a přílišná komplikovanost nebo nedostatek údajů v případné kombinaci kritérií, byť by taková kombinace zajišťovala plastičtější obraz zkoumaného fenoménu, by byla celkem pochopitelně víc ke škodě než k užítku.

K válce prakticky nevyhnutelně patří padlí,³⁰¹ z čehož je jasné, že nějakému kvantitativně stanovenému prahu v tomto smyslu se nevyhneme. Zároveň, hovoříme-li o válce jako takové, je zřejmé, že sám počet padlých určujícím není. Vynechám teď otázku válčení a válek v předindustriálních společnostech, přestože pokusit se určit, co je a není válka za okolností, kdy neexistují stálé instituce určené k vedení válek, podstatně rozšiřuje úhel pohledu.³⁰² V zúženém pohledu se lze spokojit se dvěma hledisky, zmíněnými výše, tedy s kvalitativním – což lze vyjádřit Kendeho formulací o strategicko-taktické a organizační soudržnosti všech válčících stran, a s kvantitativním, vyjadřujícím válečné ztráty. Přitom je zřejmé, že hlavním

emotion regulation creates insensitivity to mass suffering. *Journal of personality and social psychology*. 2011, **100**(1), 1-15.

³⁰¹ V moderní době se díky víře v technický pokrok a chytrým technologiím zejména na Západě uvažuje o radikálním snížení počtu padlých, alespoň vlastních, ideálně na nulu. To se v podstatě naplnilo už za války NATO proti Sbsku v roce 1999, která si na straně NATO vyžádala pouze dvě oběti na životech, a při letecké havárii, ne tedy v pravém smyslu bojové. Zvýšené možnosti detekce protivníka, přímé i nepřímé ochrany, válka vedená ze vzduchu, na dálku, prostřednictvím robotů atd. by teoreticky umožnila vést válku bez padlých. Vzhledem k tomu, že albánská povstání v bývalé Jugoslávii, spoléhající na různě zkušenou a vybavenou živou sílu, byla prováděna zabíjením, mohu takové úvahy s klidem nechat stranou.

³⁰² van der DENNEN, Johan M. G. Peace and War in Nonstate Societies: An Anatomy of the Literature in Anthropology and Political Science. *Common Knowledge*. 2014, **20**(3), 419-489; K tématu viz např. FRY, Douglas P. a Patrik SÖDERBERG. Myths about hunter-gatherers redux: Nomadic forager war and peace. *Journal of Aggression, Conflict and Peace Research*. 2014, **6**(4), 255-266.

hlediskem je ono první, neboť i u ozbrojených konfliktů, které svými charakteristikami nadevší pochybnost válkami byly, nemusí být libovolně zvoleného prahu dosaženo. Falklandská válka v roce 1982 zahrnovala rozsáhlé námořní, pozemní a letecké operace,³⁰³ ale přiznané počty padlých nedosáhly, navzdory potopení tří válečných lodí, ani tisíce osob.³⁰⁴ Tzv. severozápadní povstání v Kanadě z roku 1885, které bychom mohli zařadit mezi války občanské, si dost možná nevyžádalo ani stovku mrtvých, včetně civilistů.³⁰⁵ Nesplnilo by tedy ani nejmírnější kritérium stanovené Sambanisem. Věc se má tak, že ztráty na životech představují v podstatě jediné dostupné hledisko, umožňující provádět srovnání rozsáhlého souboru konfliktů.

Znamená to tedy, že ztráty jsou hlediskem podružným? Možná dokonce nepodstatným? Ne, tak to není. V asymetrických vnitrostátních konfliktech může být dokonce – nehledě na výše uvedený příklad z roku 1885 – význam padlých větší. Povstalcům schází těžká výzbroj (někdy dokonce nemají ani dost lehkých zbraní nebo střeliva), nemají zkušenosti, schází jim i potřebné velení, plánování a průzkum, takže v bojích mohou být jejich ztráty proporcionálně vyšší, než by tomu bylo u konvenčních armád. Kanadské severozápadní povstání bylo dost možná specifické v tom, že povstalci – métisové a indiáni – byli zkušenými bojovníky. V každém případě bylo jeho potlačení výsledkem rozsáhlých vojenských operací, zahrnujících nasazení těžkých zbraní.

U definic natolik komplexních pojmů, jako je válka, je samozřejmě pravidelně problémem postihnout všechny podstaté aspekty. Starověký pokořitel Mezopotámie, Sargon Akkadský, měl stálou armádu o 5.400 mužích, ačkoli do tažení mohli být jako pomocné síly povoláni další. Nevíme, jaké ztráty způsobila Sargonova armáda svým protivníkům, ale vzhledem k tomu, že šlo prakticky vždy o obléhací operace, spočívající v navržení rampy, pomocí které útočníci překonali městskou hradbu, načež se obléhané město obvykle vzdalo, nemusely to být příliš krvavé boje. Kdo ví, možná by ztráty dokonce ani nemusely naplnit výše uváděná kvantitativní kritéria řádově stovek obětí konfliktu.³⁰⁶ To však můžeme obejít tím, že jde o historický vývoj a zaměříme se na konflikty z novějších dějin. V moderní době i menší guerrillová organizace může mít stejně členů, jako Sargonova stálá armáda – svého času drtivá nepřemožitelná vojenská síla. Na druhou stranu máme příklady toho, kdy rozsáhlý konflikt, jednoznačně naplňující význam slova válka, z politických důvodů jako válka označen není. Nejznámějším příkladem je charakterizace vojenské odpovědi na komunistickou ofenzívu v Koreji v roce 1950 americkým prezidentem H. Trumanem coby „policejní operace“ (*police action*).³⁰⁷

³⁰³ Základna RAF na ostrově Ascension uprostřed Atlantiku se dočasně stala s více než 400 vzlety a přistáními denně nejživějším letištěm na světě (MIDDLEBROOK, Martin. *Operation CORPORATE: The Story of the Falklands War*. London: Viking, 1987, s. 91).

³⁰⁴ DILLON, George M. *The Falklands, Politics, and War*. New York: St. Martin's Press, 1989; STRANSKY, Steven G. Re-Examining the Falkland Islands War: The Necessity for Multi-Level Deterrence in Preventing Wars of Aggression. *Georgia Journal of International & Comparative Law*. 2012, **40**(2), 473-525.

³⁰⁵ FLANAGAN, Thomas. Riel and the Rebellion: 1885 Reconsidered. Toronto: University of Toronto Press, 2000; PANET, Charles E. Report upon the suppression of the rebellion in the North-West Territories and matters in connection therewith, in 1885: Presented to Parliament. Ottawa, 1886.

³⁰⁶ DREWS, Robert. *Militarism and the IndoEuropeanizing of Europe*. London: Routledge, 2017, s. 64-66.

³⁰⁷ Nejde o přímá Trumanova slova. Jeho stanoviska tlumočil v Senátu senátor William F. Knowland, a to 28. 6. 1950 takto: „The action this Government is taking is a police action against a violator of the law of nations and the Charter of the United Nations,“ aby následně formulaci 30. 6. 1950 mírně oslabil: „What is being done is more in the nature of the police action“ (CONGRESSIONAL RECORD. *Proceedings and Debates*

I. ÚVOD

Samo označení „policejní“ v podobných případech a priori nevylučuje, že jde o akci vojenskou, jde hlavně o právní kvalifikaci. Taková akce může podle článku 42 Charty OSN zahrnovat nasazení leteckých, námořních i pozemních sil, nezbytné k nastolení mezinárodního míru a bezpečnosti.³⁰⁸ Je přitom potřeba mít na paměti, že anglický výraz *police* má širší výraz než české *policie* či *policejní*. Jako sloveso znamená střežit, dohlížet, zajišťovat bezpečnost. *Police action* tedy znamená operaci k zajištění bezpečnosti, která může mít vojenský charakter, nemusí však mít nutně povahu válečné operace. Tím se pomalu dostáváme k jádru problému. Nasazení sil za účelem nastolení míru může v praxi znamenat rozmístění vojsk dohlížejících na plnění mírové dohody, aniž přitom dojde k násilnému konfliktu. Stejně tak může znamenat i ozbrojený vojenský konflikt. Budu vycházet z případů druhého typu. „Nasazení“ sil není nahodilou akcí, předpokládá určité plánování. „Nastolení“ určitého stavu nutně předpokládá aktivní přístup, tedy ofenzivní akce. Musí být ofenzivní postup na obou stranách? Nikoliv. Do běžného pojetí války spadá například obléhání měst. Domnívám se však, že válka předpokládá plánovitost na obou stranách. Jinak bychom za válku mohli považovat například i pogromy s občasným skupinovým odporem, což pojem války rozšiřuje nad hranici toho, jak je tento výraz užíván v běžném chápání. Pokud je tudíž ofenzíva v rukou ozbrojených sil státu, tyto síly musí čelit organizovanému odporu. Jakého stupně však musí dosáhnout tato vnitřní organizovanost? Vrchní velitel UČKomb Gëzim Ostreni podle všeho například neměl přesný přehled o tom, kolik bojovníků je vlastně v té které jednotce.³⁰⁹ Nešlo jen o to, že scházely struktury k vedení evidence branců, inspekce velení apod., ale ačkoli vrchní štáb povstalců byl zorganizován podle vojenských metod, přinejmenším v rámci možností, mnohé bojové jednotky vznikaly a fungovaly poměrně živelně. Existovala nicméně komunikace štábem a jednotkami, která umožňovala předávání

of the 81st Congress, Second Session, Vol. 96, Part 7: June 14, 1950, to July 11, 1950. Washington, DC: US Government Printing Office, 1950, s. s. 9347, 9540. Dobový politický kontext viz: FRANCK, Thomas M. a Faiza PATEL. UN Police Action in Lieu of War: "The Old Order Changeth." *The American Journal of International Law*. 1991, **85**(1). Další příklady obvykle označované jako policejní akce byly indický zákrok v Hajdarabádu a dvě nizozemské protipovstalecké intervence v Indonésii, které proběhly zhruba v tutéž dobu (a v téže mezinárodní atmosféře) jako intervence v Koreji, tedy na úsvitu studené války. (GROEN, P.M.H. Dutch Armed Forces and the Decolonization of Indonesia: The Second Police Action (1948-1949), A Pandora's Box. *War & Society*. 1986, **4**(1), 79-104; PURUSHOTHAM, Sunil. Internal Violence: The "Police Action" in Hyderabad. *Comparative Studies in Society and History*. 2015, **57**(2), 435-466). Pokus o obnovení pojmu nastal s pádem studené války a intervencí proti Iráku v Kuvajtu (WICKER, Brian. Just Intervention and Police Action. *New Blackfriars*. 1994, **75**(884), 378-390).

³⁰⁸ „Má-li Rada bezpečnosti za to, že by opatření podle článku 41 nedostačovala anebo že se ukázala nedostatečnými, může podniknout takové akce leteckými, námořními nebo pozemními silami, jaké považuje za nutné k udržení nebo obnovení mezinárodního míru a bezpečnosti. Takové akce mohou zahrnovat demonstrace, blokádu a jiné operace leteckými, námořními nebo pozemními silami členů Organizace spojených národů.“ (UNITED NATIONS. Charta Organizace spojených národů a Statut mezinárodního soudního dvora. *United Nations: Information Center Prague* [online]. United Nations, 1945 [cit. 2021-9-17]. Dostupné z: <https://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/charta-organizace-spojenych-narodu-a-statut-mezinarodniho-soudniho-dvora.pdf>).

„Should the Security Council consider that measures provided for in Article 41 would be inadequate or have proved to be inadequate, it may take such action by air, sea, or land forces as may be necessary to maintain or restore international peace and security. Such action may include demonstrations, blockade, and other operations by air, sea, or land forces of Members of the United Nations.“ (UNITED NATIONS. United Nations Charter. *United Nations* [online]. United Nations, 1945 [cit. 2021-9-17]. Dostupné z: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>).

³⁰⁹ Ostreni, 2014, s. 175-177, 197, 200-201, 263, 279, 305, 318, 413, 537-542.

rozkazů jednotkám, dokonce zapojení více jednotek do akce současně.³¹⁰ Domnívám se, že řetězec velení³¹¹ je důležitější, než přesná evidence vojáků a vynucování disciplíny na nejnižší úrovni.

Řetězec velení ovšem nevznikne najednou. V případě UÇK, která byla vzorem i pro další hnutí (UÇPMB, UÇKomb a AKSH), se formoval poměrně dlouho, a mezi guerrillovým uskupením a organizovanou silou, kterou bychom mohli označit za válčící stranu, se tak netáhne zcela ostrá hranice. UÇK se nestala organizovanou válčící silou okamžitě po vypuknutí otevřeného povstání, ale záhy po něm začala takový charakter postupně získávat. Otázkou je, kde si stanovíme zlomový bod v mnohaměsíční přechodné fázi, v níž na začátku UÇK organizovanou silou nebyla, kdežto na konci nepochybně ano (aniž bychom tím vyjadřovali kvalitativní hodnocení, *jak dobře* byla organizována).

Ve fázi před povstáním měla UÇK pouze rudimentární vertikální a horizontální struktury. Existoval okruh osob, které rozhodovaly, zvaný ústřední štáb, neměl však vymezené pravomoci. Území Kosova bylo zónou č. 1 a bylo rozděleno do několika podzón, zahrnujících vždy několik okresů. Podzóny nebyly v praxi operačními prostory, ale souhrnem skupin bojovníků operujících v daném území. Proto take nepokrývaly celé území Kosova. Zdá se, že pouze tři podzóny (Drenica – střední Kosovo, Llapë – severovýchodní Kosovo a Dukagjini – západní Kosovo) měly před povstáním základy velitelských struktur (vertikální struktury). Jen první z nich – Drenica – kde existovaly čtyři větší jednotky se zhruba vymezenými operačními prostory, měla také jisté základy horizontálních struktur. Čtvrtá podzóna (Shala – severní Kosovo) teprve vznikala, zatímco existence zbylých byla čistě formální – představovaly je jen hrstky spiklenců.

Vertikální struktury se formovaly od dubna, kdy byl “ústřední štáb” povýšen na “generální štáb”. V květnu téhož roku se Bislim Zyrtari, kosovský Albánec a plukovník někdejší Armády Bosny a Hercegoviny, převzal operační plánování z rukou drenického veterána UÇK Rexhepa Selimiho. Zyrtari začal s reorganizací štábu podle vojenských zásad. Do července 1998 byla v rámci štábu vytvořena oddělení pro operační plánování, logistika, finance, výcvik, zpravodajství, morálku a civilní záležitosti. Drenická podzóna měla už na jaře 1998 vlastní oblastní štáb, v llapské podzóně byl vytvořen během dubna a května 1998 a v dukagjinské během května a června 1998.³¹² Následovala je v tom shalská podzóna. Generální štáb začal v průběhu června až srpna 1998 vytvářet struktury podzón Pashtriku (jihozápadní Kosovo) a Nerodimja (jižní Kosovo) a konečně mezi červencem a listopadem také struktury podzón Karadaku (jihovýchodní Kosovo), čímž bylo vojenskými strukturami formálně pokryto celé území Kosova. V listopadu 1998 byla zahájena celková reorganizace UÇK. Jako první bylo přijato politické rozhodnutí o změně dosavadních podzón na operační zóny,³¹³ což bylo

³¹⁰ Ostreni, 2014, s. 316, 485-488, 522-525, 547-548, 570-571, 621-629, 738.

³¹¹ Řetězec velení (chain of command): posloupnost velitelů od nadřízeného k podřízenému, prostřednictvím které se uplatňuje velení. Operační řetězec velení (operational chain of command): řetězec velení vytvořený pro konkrétní operaci nebo řadu navazujících operací (ODBOR OBRANNÉ STANDARDIZACE. AAP-06(2015): *Slovník NATO s termíny a definicemi (anglicky a francouzsky)* [online]. Praha: Úřad pro obrannou standardizaci, katalogizaci a státní ověřování jakosti, 2015 [cit. 2021-7-27]. Dostupné z: [http://www.oos-data.army.cz/aap6/AAP-06\(2015\)cz-final.pdf](http://www.oos-data.army.cz/aap6/AAP-06(2015)cz-final.pdf), s. 75).

³¹² Zejnullahu, 2001, s. 73-74; Hamzaj, 1999, s. 65-66, 68-69.

³¹³ Zhitia, 2008, s. 65-66.

I. ÚVOD

vyjádřením omezení politických ambic hnutí: namísto sjednocení všech etnicky albánských oblastí na Balkáně do jednoho státu se UÇK nyní soustředila na “osvobození” Kosova.

Co se týče horizontálních struktur, UÇK se před povstáním skládala z podzemních buněk nebo poloilegálních skupin. Od chvíle, kdy vystoupily na veřejnost, je můžeme nazývat jednotky. Na počátku otevřeného povstání neexistoval závazný model jednotky. V oblastech, v nichž UÇK už předtím působila, se kolem dosavadních členů od jara 1998 začali soustřeďovat noví nadšenci a v sousedních vesnicích je napodobovali. Někteří z dosavadních členů se také vydávali do oblastí dosud nezasažených povstání, aby tam vyhledali nové stoupence. V některých vesnicích se pod dojmem hrozby srbského útoku samoorganizovaně vytvořily skupinky obránců hlásících se k UÇK. Na některých místech, zejména na západním Kosovu, neformální vesnické rady ustavily místní štáby, které samy začaly shromažďovat peníze a vysílat dobrovolníky, aby v Albánii nakoupili zbraně. Na některých místech vyhlásili zkušenější členové UÇK organizovanou mobilizaci.³¹⁴ Obvykle byla v jedné vesnici jedna jednotka, ale v jediné vsi mohlo být i více jednotek, kdežto populární místní velitelé mohli velet jednotkám skládajícím se dobrovolníků z více obcí.³¹⁵

Organizovaná komunikace mezi vertikálními a horizontálními strukturami se formovala od června 1998, kdy generální štáb začal utvářet několikastupňovou velitelskou hierarchii podle vojenského vzoru. Začal vydáním “prozatímního předpisu o organizaci vnitřního života armády” („Rregullorja e Përkohshme për Organizimin e Jetës së Brendshme të Ushtrisë“). Předpis není přesně datován, ale je známo, že nejpozději koncem červnu 1998 byl distribuován mezi příslušníky jednotek. Předpis zaváděly vojenské hodnosti a jejich povinnosti, a jimiž byla ustavena vojenská policie, která měla vynucovat plnění rozkazů generálního štábu.³¹⁶ V praxi to ovšem znamenalo, že dosavadní vesnické jednotky se staly „četami“, v případě početnějších postupně dále dělenými do „družstev“. Z vicero „čet“ zase formálně vznikly „roty“ či „prapory“. Ve vrcholu poloviny července 1998 zaútočila UÇK na město Rahovec. Šlo o operaci předem naplánovanou generálním štábem a provedenou v součinnosti jednotek z více míst.³¹⁷ Pod tlakem ofenzívy jugoslávské armády, zahájené v těsné návaznosti na to na sklonku července 1998, byly “prapory” urychleně slučovány do “brigád”. V Drenici byly čtyři dosavadní velké jednotky prohlášeny brigádami; jedna z nich ovšem zůstala zvláštním komandem, které mělo necelou stovku příslušníků. V jiných oblastech bylo typické, že “brigáda” bylo souhrnné označení pro jednotky operující v rámci okresu, a základem se stala jedna nebo více větších jednotek působících zde. Velitele nejpočetnějších jednotek se obvykle stali veliteli brigád, velitelé dalších jednotek jejich zástupci, nebo šéfy jednotlivých oddělení v rámci brigádního štábu. Spíše než vojenským tělesem však brigády zůstávaly spíše souhrnem mužstva operujícím v dané oblasti. Nová reorganizace, která UÇK více přiblížila konvenční síle, byla zahájena v návaznosti na podzimní porážku UÇK, pod Zyrapiho vedením v listopadu 1998. Zyrapi byl jmenován

³¹⁴ Saraçi, 1999, s. 10-12; Sullivan, 2004, s. 191; Arifi, 2000, s. 43-51; Shala, 2002, s. 51, 154-155, 162; Hamzaj, 1999, s. 66.

³¹⁵ Saraçi, 1999, s. 21-22; Elshani, 2001, s. 35; Krasniqi, 2002, s. 36, 87, 141, 179.

³¹⁶ INTERNATIONAL CRIMINAL TRIBUNAL FOR THE FORMER YUGOSLAVIA. *Prosecutor v. Fatmir Limaj, Haradin Bala, Isak Musliu: Case No. IT-03-66-T* [online]. Judgement. International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of Former Yugoslavia since 1991, 2005, 30. 11. [cit. 2021-7-28]. Dostupné z: <https://www.icty.org/x/cases/limaj/tjug/en/lim-tj051130-e.pdf>, s. 39-40, 43-45.

³¹⁷ Hamzaj, 1999, s. 93-94.

náčelníkem štábu a byla zahájena organizovaná mobilizace. Početní stavy brigád měly činit, jak se zdá podle těch, které se zdály být dobudovány a také na základě toho, že byly budovány podle vzoru bosenské a chorvatské armády, minimálně 1.500 mužů. Takového stavu však dosáhlo jen několik z nich, většina měla jen několik stovek. Poslední budovaná brigáda neměla na jaře 1999 ani dvě stě vojáků a v praxi zůstala souhrnem menších bojůvek, jaké fungovaly na jiných bojištích o rok dříve. Započal však organizovaný nábor, organizovaný základní výcvik branců a také výcvik důstojníků.

Konečně počátkem roku 1999 vznikla také právní služba, která měla za úkol organizovat vojenské soudy, aby mohla být disciplína skutečně vynucována.³¹⁸ Bez ohledu na to, že mnohá opatření byla zavedena jen formálně, můžeme v tomto okamžiku UÇK pokládat nepochybně za organizovanou vojenskou sílu. Během jugoslávské ofenzívy byla UÇK během dubna 1999 ve frontálních střetech zatlačena znovu do guerrillového válčení v malých skupinkách. To znovu snížilo stupeň organizovanosti, ale neznamenalo to, že by se velitelský řetězec zcela zpřetrhal. Souběžně k tomu jsou v Albánii budovány dvě brigády, zorganizované podle vojenského vzoru, které v dubnu a květnu zahájily ofenzívy na hranici s Kosovem. UÇK tedy zůstala vojensky organizovanou silou. Kdy se takovou silou stala? Domnívám se, že vhodným symbolickým bodem je vydání „prozatímního předpisu“ generálním štábem nejpozději koncem června 1998. To dokládá, že v té době existovaly nejméně dvě úrovně velení, vyšší a nižší, a současně koordinace více jednotek na terénu. To vhodně doplňují další okolnosti: existoval štáb s pravomocemi vymezenými uvnitř i navenek, a v několika oblastech existovaly oblastní štáby komunikující pravidelně s generálním štábem, jehož nadřízenost uznávaly. To můžeme považovat za dobře vymežitelnou hranici. UÇK v té době také ovládala rozsáhlé teritoriální základny a její ozbrojené akce zasahovaly značnou část Kosova.

UÇKomb prošla podobným vývojem, ale zrychleně, a to díky brzkému příchodu skupiny školených důstojníků z Kosova, kteří velení vznikající UÇKomb převzali do svých rukou. Stalo se tak v době mezi koncem března 2001 a červencem 2001.³¹⁹ Podobné hranice, kdy existoval generální štáb, udílející rozkazy štábům několika vznikajících brigád, a rudimentární vojenský model jednotek, dosáhla počátkem dubna 2001. První skutečně ofenzivní operací, která proběhla pod taktovkou generálního štábu v součinnosti více jednotek, bylo obsazení skopského předměstí Aračinovo počátkem června 2001.³²⁰ UÇKomb průběžně početně sílila a upevňovala vnitřní strukturu až do příměří dohodnutého v srpnu 2001, kdy byla na vrcholu svých sil. UÇKomb měla v dubnu 2001 poměrně rozsáhlé teritoriální základny a její aktivita zasahovala nemalou část území Makedonie obývaného Albánci.

UÇPMB podobného stupně organizovanosti nedosáhla. Existoval sice „generální štáb“, ale v praxi šlo spíše o skupinu podobnou „ústřednímu štábu“ UÇK v době před povstáním. I když jednotky UÇPMB v terénu uznávaly jeho nadřízenost, v praxi bylo na oblastních velitelích, zda pokynů štábu uposlechnou. Tyto jednotky byly nazývány „brigádami“, ale jejich vnitřní uspořádání bylo neurčité. Pravomoci štábu nebyly oficiálně definovány a v jeho konání se mísilo politické i vojenské rozhodování bez zřetelného vymezení. Ani vojenské hodnosti nebyly zavedeny do praxe. Jedinou akcí, která skutečně proběhla za součinnosti více jednotek, bylo obsazení obce Oraovica v květnu 2001, těsně před kapitulací UÇPMB

³¹⁸ ÇUNI, Martin. *Reportazhe lufte*. Prishtinë: Shkrola, 2002, s. 107-109.

³¹⁹ Ostreni, 2014, s. 322-350, 621,

³²⁰ Ostreni 2014, s. 630-644,

I. ÚVOD

následované jejím rozpuštěním. Teritoriální základna UÇPMB byla poměrně rozsáhlá, avšak UÇPMB ji neovládala zcela pevně – policie si stále udržovala přístup do oblasti, v níž UÇPMB operovala, a přístup neměla jen do konkrétních vesnic, které byly skutečnými základnami povstalců. Nelze tedy plným právem říci, že UÇPMB ovládala určité území. V každém případě její útoky zasahovaly větší část území obývaného Albánci v jižním Srbsku.

AKSH zůstala v podstatě na podobné úrovni, jako UÇK před povstáním, třebaže jedna ze skupin s ní spojovaných podvkrát veřejně operovala v makedonské obci Kondovo. Třebaže svoje jednotky nazývala „divizemi“, v praxi šlo o malé skupiny, které nebyly uspořádány podle vojenského modelu. AKSH měla ústřední štáb, ale jeho pravomoce zůstaly neurčité, nejasné zůstaly i vztahy mezi jednotlivými bojůvkami a „štábem“, stejně jako vztahy mezi bojůvkami navzájem. Jedinou kací, kde se sešlo víc skupin, bylo obsazení Kondova v roce 2004, kde se skupina z Kosova připojila k místní skupině z Makedonie.³²¹ AKSH si třikrát zřídila pevnou územní základnu, vždy v jediné obci v Makedonii. Její aktivity zasahovaly poměrně velkou část území obývaného Albánci v Makedonii (i když ne tak rozsáhlé jako v případě UÇKomb), ale jen velmi omezenou část území obývaného Albánci v jižním Srbsku a jen minimálně na Kosovu. Jinde AKSH ozbrojené akce neprováděla. AKSH se sice hlásila k myšlence sjednocení všech etnicky albánských oblastí do jednoho státu, násilně se však nevymezovala vůči etnicky albánským institucím. Albánii a většinu Kosova s výjimkou severu, ovládaného Srby, tudíž můžeme pracovníčně vyjmout z oblasti obývaných Albánci v tom smyslu, jak je to míněno v projektu Minorities at Risk. Přesto je sporné, zda její útoky zasahovaly větší část území obývaného Albánci za hranicemi území, která byla pod správou vlád v Tiraně a v Prištině.

UÇPMB a AKSH můžeme tedy na základě kvalitativních kritérií z okruhu občanských válek vyloučit. Přejdeme proto k UÇK a UKomb z pohledu kvantitativních kritérií. Oběti na životech omezím na území Kosova, neboť UÇK už v období od července 1998 omezila svoje bojové operace téměř výhradně na Kosovo. Do obětí jsem nezapočítal oběti bojů s NATO, které probíhaly souběžně s boji mezi UÇK a srbskými/jugoslávskými silami. Na Kosovu zahynulo od začátku července 1998 do příměří 12. října 1998 a od obnovení bojů 20. března 1999 do příměří v červnu 1999 ve vzájemných bojích nejméně 2.300 příslušníků ozbrojených složek, z toho 1.627 členů UÇK (71% z celkového počtu zabitých) a 673 příslušníků srbských/jugoslávských ozbrojených sil (29% z celkového počtu zabitých). K tomu bylo zabito 8.196 civilistů, z toho 7.650 Albánců, což je zhruba počet civilních obětí, který lze připsat vládním silám, a 546 Srbů a příslušníků ostatních národů, což je zhruba počet obětí, který lze připsat UÇK.³²² Celkem to za 6 měsíců intenzivních bojů dělá skoro 10.500 osob, z toho 22% příslušníků ozbrojených formací a 78% civilistů. To vyhovuje i nejprísnejším výše uvedeným kritériím, podle kterých se stanoví, že daný konflikt je občanskou válkou.

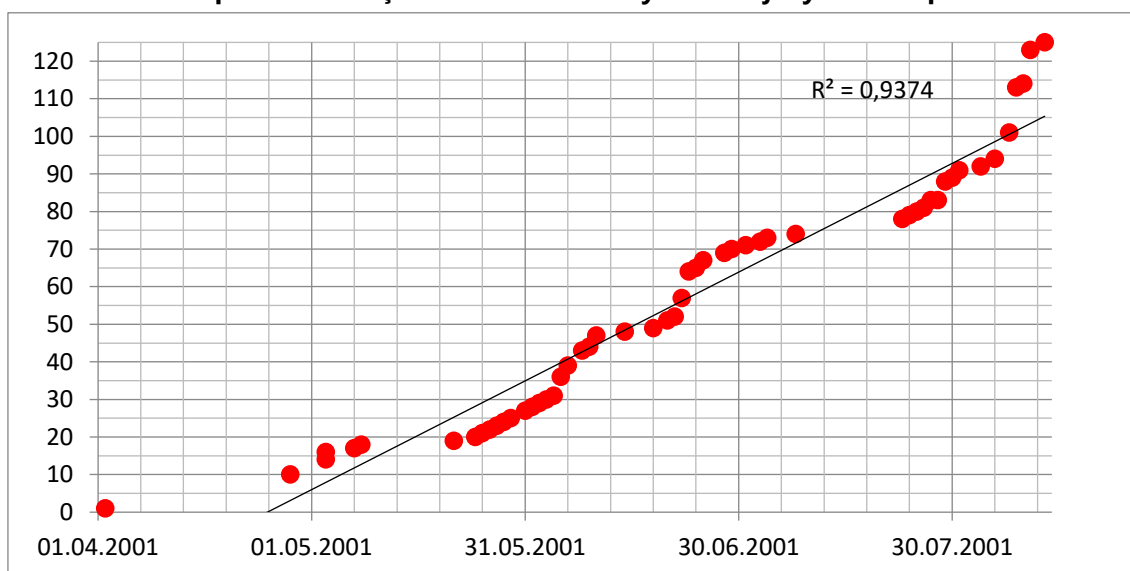
Složitější je to s UÇKomb. Od začátku dubna 2001 do příměří v polovině srpna 2001 přímo ve vzájemných bojích zahynulo 125 příslušníků ozbrojených složek, z toho 78 členů UÇKomb (62% z celkového počtu zabitých), a 47 příslušníků makedonských ozbrojených sil (38% z celkového počtu zabitých). K tomu v přímém důsledku bojů zahynulo pravděpodobně 90 civilistů, z čehož 66 Albánců a 24 Makedonců a jiných. Celkem jde tedy o 214 osob za asi 4,5

³²¹ BALKANALYSIS.COM RESEARCH SERVICE. Getting to the Bottom of Kondovo: Conflicting Theories, Murky Motives September 4, 2005. *Balkananalysis.com* [online]. 2005 [cit. 2021-7-17]. Dostupné z: <https://www.ceeol.com/content-files/document-87563.pdf>

³²² FOND ZA HUMANITARNOST PRAVO.

měsíce, příliš málo i podle nejnižše nastavených prahů, jak je určili například Fearon a Laitin nebo Sambanis. Tito autoři hovoří o minimálně 100 obětech během prvního roku války, boje v Makedonii byly ovšem zastaveny politickou intervencí západních států, které přiměly válčící strany souhlasit s mírovou dohodou. Intenzita bojů přitom od propuknutí povstání stále narůstala. Jak jsem ukázal, UČKomb bychom na základě kvalitativních kritérií mohli přinejmenším od počátku dubna 2001 považovat za válčící stranu. Na vládní straně velel operacím přímo náčelník generálního štábu makedonské armády. Makedonská armáda nasadila do bojů těžké dělostřelectvo, tanky a letectvo, dokonce si pro potlačení povstalců nakoupila malou flotilu bojových vrtulníků a lehkých bitevníků z Ukrajiny, kvůli nedostatku domácích pilotů pilotovaných ukrajinskými a srbskými piloty.³²³ Makedonská armáda nasadila do bojů značnou část sil, které neplnily jiné úkoly, a většinu vojáků, kteří prošli kvalitním výcvikem.³²⁴ Hypoteticky by při pokračování bojů, za stejné průměrné intenzity jako od dubna do srpna 2001, by počet obětí hypoteticky dosáhl obvyklého arbitrárního prahu 1.000 životů na sklonku roku 2003, tedy za necelé tři roky.

Graf 1. Kumulativní počet ztrát UČKomb a makedonských ozbrojených sil od počátku dubna 2001

Je pravděpodobné, že by intenzita bojů časem vzrostla, podobně jako na Kosovu. UČKomb by totiž poměrně pravděpodobně dále početně sílila, a makedonská armáda by tak musela pro porážku povstalců připravit podstatně rozsáhlejší operaci, než jaké prováděla do uzavření příměří. Zastavit šíření povstání by totiž bylo myslitelné pouze tehdy, kdy by se pokusila přimět hlavní síly povstalců najednou k čelním bojům a v nich je přinutit ke kapitulaci,

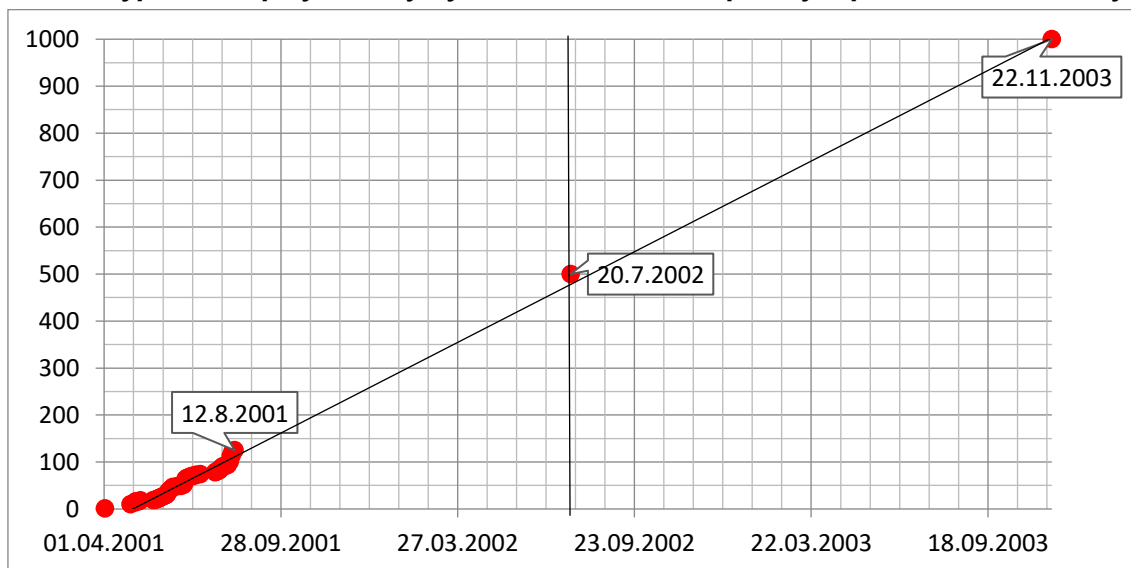
³²³ GORDON, Michael R. A hobbled army casts a cloud in Macedonia. *New York Times*. 6. 7. 2001, s. A8; NAEGELE, Jolyon. 2001 In Review: NATO 'Dodges A Bullet' In Macedonia, Southern Serbia. *Radio Free Europe: Radio Liberty* [online]. 2001, 14. 12. [cit. 2021-7-30]. Dostupné z: <https://www.rferl.org/a/1098266.html>.

³²⁴ Makedonská armáda měla před povstáním kolem 15 tisíc příslušníků a v květnu povolala dalších 1.400 záložníků. Západní diplomaté a další odborníci odhadovali počet dobře vycvičených vojáků, připravených k ostrému nasazení, na pouhých 1.200-1.400 mužů, počítaje v to 350 příslušníků jednotky speciálních sil „Vlci“. Asi 30 % branců byli Albánci, snad až 10 % Romové, Turci a další menšiny. K tomu přistupovalo 350 speciálních policejních sil a 450 příslušníků jednotky rychlého nasazení (Gordon, 2001, A8; STEELE, Jonathan. Inexperienced force limits Skopje's options. *The Guardian* [online]. 26. 3. 2001 [cit. 2021-8-4]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/world/2001/mar/26/balkans1>).

I. ÚVOD

k rozptýlení, nebo je vytlačit na Kosovo. To by si také vyžádalo i povolání většího počtu záložníků než doposud.

Graf 2. Hypotetická projekce bojových ztrát v Makedonii při stejné průměrné intenzitě bojů

Mohli bychom tedy na povstání v Makedonii pohlížet jako na válku, která byla zastavena na samém počátku? Domnívám se, že nejlepším východiskem je ponechat hodnocení právě takto. Válka je proces, třebaže bývá v kvantitativních přehledech, aby bylo možné vzájemné srovnávání, brána spíše jako statický jev. Počet obětí je v tomto procesu libovolně stanoveným bodem. Nejde o takovou prahovou hodnotu, při níž se mění charakter procesu, jakou je například bod varu. Namísto toho je na válku nahlíženo spíše tak, že se substance musí prokazatelně vařit určitou dobu, aby šlo o „vření“. Pokud však substance začne vřít, můžeme tvrdit stejně dobře, že se o „vření“ jedná. Klasifikoval bych tedy povstání v Makedonii jako válku v začátcích. Při srovnání guerrillových skupin, které byly v bojích nejvýraznější, tj. připsaly největší počet zabitých protivníků, tedy UÇK, UÇKomb, UÇPMB a AKSH, vychází najevo, že UÇK dospěla do stadia občanské války a přiblížila se dokonce modelu konvenční armády, UÇKomb do stadia začínající občanské války a mobilního válčení, kdežto UÇPMB pouze do stadia otevřeného povstání při rozsáhlé guerrillové aktivitě a AKSH pouze do stadia rozsáhlé guerrillové aktivity, ovšem s klesající intenzitou. S tímto hodnocením koresponduje shodou okolností i politické vyústění. UÇK se podařilo díky internacionalizaci svého boje dosáhnout po čase politického cíle: osamostatnění Kosova. Tento cíl si UÇK stanovila jako reálně splnitelný v průběhu otevřeného povstání, když tím slevila z původního cíle, jímž bylo politické sjednocení etnicky albánských oblastí. Také UÇKomb dosáhla svého politického cíle, který si na počátku otevřeného povstání stanovila jako reálný, a tím byla integrace Albánců do makedonského státu. Jedním ze způsobů, ze strany povstalců nejspíš preferovaným, byla federalizace Makedonie podle etnických hranic. Toho však povstalci nedosáhli. Úspěchem UÇPMB, usilující o připojení ke Kosovu, byla rovněž integrace do struktur srbského státu, avšak v omezenějším rozsahu, než v případě makedonských Albánců. AKSH politicky nedosáhla ničeho, pouze se jí podařilo vzbudit proti sobě soustředěný tlak řady zemí, který ji nakonec přiměl rezignovat na násilí.

Relativní úspěšnost těchto hnutí je v zásadě ve shodě s modelem, který popsal Ariel Merari. V žádném případě tím neříkám, že pokud se určité povstalecké skupině podaří

dosáhnout určitého stupně násilné aktivity, následuje adekvátní politický úspěch. Jsou například hnutí, která dospěla do stadia srovnatelného s UÇK a dosáhla politické samostatnosti, a stejně tak hnutí, která byla nakonec poražena a nedosáhla třeba ani toho, čeho dosáhla UÇPMB. Na úspěchu povstání, pokud se ho guerrillové skupině podaří vyvolat, se podepisuje víc faktorů, než jenom úspěšná mobilizace. V první řadě jsou to vojenské faktory: kvalita velení, výzbroj a zásobování na obou stranách, dále terén, přírodní zdroje, velký vliv má délka konfliktu. Dále je to možnost bezpečného útočiště pro povstalce, které může být i v sousedním, povstalcům nakloněném státě. Mezinárodní politika hraje samozřejmě roli také, má větší šance na úspěch v případě, že stát, jemuž čelí, je na mezinárodní scéně izolovaný, a povstalcům také hraje do karet podpora vlivných států.³²⁵

To všechno ale představuje příliš široký komplex výzkumných otázek. Budu proto raději předpokládat, že samotné dosažení prahu občanské války představuje základní předpoklad pro úspěch povstalců na politickém poli. To bude koncovou mezí mého výzkumu. Zajímá mne bude rozvoj povstaleckých skupin od jejich vzniku a trajektorie tohoto rozvoje. Jak a proč se situace vyvinula právě takto? Proč některé skupiny zanikly, jiné ne? Proč některé početně stagnovaly, zatímco jiné se rozrůstaly? Čím si získaly nové členy? Jak a proč se jim podařilo z ilegality přejít k otevřenému povstání? Jak se dále rozvíjely během povstání, odkud čerpaly mužstvo, jak a proč se noví povstalci zapojovali?

³²⁵ TSUTSUI, Kiyoteru. Global Civil Society and Ethnic Social Movements in the Contemporary World. *Sociological Forum*. 2004, **19**(1), 63-87; OLZAK, Susan a Kiyoteru TSUTSUI. Status in the World System and Ethnic Mobilization. *The Journal of Conflict Resolution*. 1998, **42**(6), 691-720; ROSS, Michael L. How Do Natural Resources Influence Civil War?: Evidence from Thirteen Cases. *International Organization*. 2004, **58**(1), 35-67; COLLIER, Paul a Anke HOEFFLER. Greed and Grievance in Civil War. *Oxford Economic Papers*. 2004, **56**(4), 563-595; ECK, Kristine. Armed Conflict to War: Ethnic Mobilization and Conflict Intensification. *International Studies Quarterly*. 2009, (53), 369-388; De ROUEN, JR, Karl R. a David SOBEK. The Dynamics of Civil War Duration and Outcome. *Journal of Peace Research*. 3, 2004, (41), 303-320; CUNNINGHAM, David E., Kristian Skrede GLEDITSCH a Idean SALEHYAN. It Takes Two: A Dyadic Analysis of Civil War Duration and Outcome. *Journal of Conflict Resolution*. 2009, **53**(4), 570-597; CLAYTON, Govinda. Relative rebel strength and the onset and outcome of civil war mediation. *Journal of Peace Research*. 2013, **50**(5), 609-622; MASON, T. David, Joseph P. WEINGARTEN a Patrick J. FETT. Win, Lose, or Draw: Predicting the Outcome of Civil Wars. *Political Research Quarterly*. 1999, **52**(2), 239-268; FUKUMOTO, Kentaro. What Happens Depends on When It Happens: Copula-Based Ordered Event History Analysis of Civil War Duration and Outcome. *Journal of the American Statistical Association*. 2015, **110**(509), 83-92; OHMURA, Hirotaka. Natural resources and the dynamics of civil war duration and outcome. *Asian Journal of Comparative Politics*. 2018, **3**(1), 133-148; HARTWIG, Jason. Composite Warfare and Civil War Outcome. *Terrorism and Political Violence*. 2020, **32**(6), 1268-1290; GUTAJ, Perparim a Serhun AL. Statehood and the political dynamics of insurgency: KLA and PKK in comparative perspective. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*. 2017, **19**(2), 91-104.

I. 9 Výchozí otázka: narkomafie nebo nacionalismus?

Zkoumáme-li propuknutí ozbrojeného povstání jako kolektivní akci, v první řadě je potřeba rozhlédnout se po nejjednodušším dostupném vysvětlení. Jak už bylo řečeno v úvodu, kladou někteří autoři vysoký důraz na motivaci povstalců potenciálním materiálním ziskem. Beru-li jako základ Weinsteinovo rozlišování na oportunistické a aktivistické organizace, je potřeba rozlišit, kam by spadala albánská povstání. Zejména UÇK byla totiž spojována s organizovaným zločinem a prodejem drog. Autorů, zmiňujících vazbu mezi UÇK a podsvětím, zejména s drogami, je tolik, že dokonce ani akademické autory nelze zřejmě zachytit všechny.³²⁶

326 ALLEN, Bob. *Why Kosovo?: The Anatomy of a Needless War* [online]. Canadian Centre for Policy Alternatives, 1999 [cit. 2020-6-20]. Dostupné z: https://www.policyalternatives.ca/sites/default/files/uploads/publications/BC_Office_Pubs/kosovo.pdf, s. 15; CHOSSUDOVSKY, Michel. Kosovo 'Freedom Fighters' Financed by Organized Crime. *Peace Research*. 1999, **31**(2), 3-38 ;CHICLET, Christophe. Aux origines de l'Armée de libération du Kosovo. *Le Monde Diplomatique*. 1999, **46**(542), 6-7; DEMPSEY, Gary a Roger W. FONTAINE. *Fool's Errands: America's Recent Encounters with Nation Building*. Washington, DC: Cato Institute, 2001, s. 137, 150; GALEOTTI, Mark. Underworld and Upperworld: Transnational Organized Crime and Global Society. JOSSELYN, Daphne a William WALLACE, ed. *Non-State Actors in World Politics*. New York: Palgrave, 2001, s. 203-217, s. 215; HEINEMANN-GRÜDER, Andreas. Germany's Anti-Hitler Coalition in Kosovo. *Mediterranean Quarterly*. 2001, **12**(3), s. 31; DEL VALLE, Alexandre. *Guerres contre l'Europe: Bosnie-Kosovo-Tchéchénie...* Paris: Éditions des Syrtes, 2001, s. 251, 299-302; DISHMAN, Chris. Terrorism, Crime, and Transformation. *Studies in Conflict and Terrorism*. 2001, **24**(1), s. 55; BARDOS, Gordon N. Balkan History, Madeleine's War, and NATO's Kosovo. *Serbian Studies: Journal of the North American Society for Serbian Studies*. 2001, **15**(1), 97-98; BARDOS, Gordon N. Balkan Blowback?: Osama bin Laden and Southeastern Europe. *Mediterranean Quarterly*. 2002, **13**(1), 46; TSEKOV, Georgi. Sons of the Eagle: Clan Warfare, Organized Crime and State Disintegration in the Western Balkans. *Journal of Southeast European and Black Sea Studies*. 2002, **2**(3), s. 2; KOLKO, Gabriel. *Another Century of War?*. New York: The New Press, 2002, s. 16; LYON, Alynna J. International Influences on the Mobilisation of Violence in Kosovo and Macedonia. *Journal of International Relations AND Development*. 2002, **5**(3), s. 280-281; WILLIAMS, Phil a Roy GODSON. Anticipating organized and transnational crime. *Crime, Law & Social Change*. 2002, **37**(4), s. 318-319; PARENTI, Michael. *To Kill a Nation: The Attack on Yugoslavia*. New York: New Left Books, 2002, s. 101; GOUNEV, Philip. Stabilizing Macedonia: Conflict Prevention, Development and Organized Crime. *Journal of International Affairs*. 2003, **57**(1), s. 233-234; RON, James. *Frontiers and Ghettos: State Violence in Serbia and Israel*. Berkeley: University of California Press, 2003, s. 99; BANTEKAS, Ilias. The International Law of Terrorist Financing. *The American Journal of International Law*. 2003, **97**(2), s. 318; LEAVITT, Fred. *The REAL Drug Abuser*. Lanham (Maryland): Rowman & Littlefield, 2003, s. 198; YANNIS, Alexandros. Kosovo: The Political Economy of Conflict and Peacebuilding. BALLENTINE, Karen a Jake SHERMAN, ed. *The political economy of armed conflict: Beyond greed and grievance*. Boulder: Lynne Rienner, 2003, s. 167-196, s. 175-176; STEFANOVA, Radoslava. Fighting organized crime in a UN protectorate: Difficult, possible, necessary. *Southeast European and Black Sea Studies*. 2004, **42**(2), s. 259; PUGH, Michael. Rubbing Salt into War Wounds: Shadow Economies and Peacebuilding in Bosnia and Kosovo. *Problems of Post-Communism*. 2004, **51**(3), s. 55; SANDERSON, Thomas. Transnational Terror and Organized Crime: Blurring the Lines. *SAIS Review*. 2004, **24**(1), s. 52; ALEXANDROVA-ARBATOVA, Nadia. *European Security and International Terrorism: The Balkan Connection*. 2004, **4**(3), s. 372; McCOY, Alfred W. The Stimulus of Prohibition: A Critical History of the Global Narcotics Trade. STEINBERG, Michael K., Joseph J. HOBBS a Kent MATHEWSON, ed. *Dangerous Harvest: Drug Plants and the Transformation of Indigenous Landscapes*. Oxford: Oxford University Press, 2004, s. 77-78; WOLFF, Stefan. The Limits of Non-Military International Intervention: A Case Study of the Kosovo Conflict. BIEBER, Florian a Židas DASKALOVSKI, ed. *Understanding the War in Kosovo*. 2nd Annotated Edition. London: Frank Cass, 2005, s. 81; NORRIS, John. *Collision Course NATO: Russia, and Kosovo*. Westport (Connecticut): Praeger Publishers, 2005, s. xx; SÖRENSEN, Jens S. Questioning Reconstruction: Reflections on Theoretical Foundations for Conceptualizing Reconstruction in Kosovo. BIEBER, Florian a Židas DASKALOVSKI, ed. *Understanding the War in Kosovo*. 2nd Annotated Edition. London: Frank Cass, 2005, s. 259; SÖRENSEN, Jens S. The Shadow Economy, War and State Building: Social Transformation and Re-stratification in an Illiberal Economy (Serbia and

Pokud by ozbrojené aktivity skutečně financovala prodejem drog, zapadla by nejspíš celkem snadno do Weinsteinovy kategorie oportunistických povstaleckých organizací a motivaci by bylo snazší rozklíčovat. Ačkoli se UČK i její předchůdkyně vyznačovaly výrazně nacionalistickým, to jest ideologickým nábojem, mohla se během rozvíjení kolektivní akce chopit příležitosti, které skýtala situace. Pak by se dala přirovnat k senderistům v údolí Huallaga, kde materiální pohnutky převážily nad ideologickými. Anebo mohl být nacionalismus už od počátku jen zástěrkou pro organizovaný zločin.

Od 80. let 20. století byli v Jugoslávii právě Albánci považováni za etnikum nejvíce spojené s drogovým podsvětím. Po pádu komunismu získaly albánské kriminální skupiny z bývalé Jugoslávie kontrolu nad distribucí drog ve Švýcarsku a stali se druhou nejsilnější skupinou drogových dealerů v Německu.³²⁷ Obě země byly a jsou nejdůležitějšími emigračními destinacemi (post)jugoslávských Albánců. UČK v únoru 1998, těsně před propuknutím masového povstání na Kosovu, označil zvláštní zmocněnec amerického prezidenta pro Balkán

Kosovo). *Journal of Contemporary European Studies*. 2006, **14**(3), s. 340; FELBAB-BROWN, Vanda. *A Better Strategy Against Narcoterrorism* [online]. Audit of Conventional Wisdom 06-02. Cambridge (Massachusetts): MIT Center for International Studies, 2006 [cit. 2017-10-6]. Dostupné z: http://cis.mit.edu/sites/default/files/images/Audit_01_06_Vanda.pdf, s. 2; SHAY, Shaul. *Islamic Terror and the Balkans*. London: Transaction Publishers, 2006, s. 87-88; GIATZIDIS, Emil. The Challenge of Organized Crime in the Balkans and the Political and Economic Implications. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*. 2007, **23**(3), s. 338-339; RAUFER, Xavier. Albanian Organized Crime. KORINMAN, Michel a John LAUGHLAND, ed. *The Long March to the West: Twenty-First Century Migration in Europe and the Greater Mediterranean Area*. Middlesex: Vallentine Mitchell & Co, 2007, s. 398; KALTCHEVA, Tzvetomira. Kosovo's Post-independence Inter-clan Conflict. *HUMSEC Journal*. 2008, **1**(2), s. 123; STRAZZARI, Francesco. L'Oeuvre au Noir: The Shadow Economy of Kosovo's Independence. *International Peacekeeping*. 2008, **15**(2), s. 158-159, 161; EVANGELISTA, Matthew. *Law, Ethics, and the War on Terror*. Cambridge: Polity Press, 2008, s. 150; GRAVEL, Mike a Joe LAURIA. *A Political Odyssey: The Rise of American Militarism and One Man's Fight to Stop It*. New York: Seven Stories Press, 2008, s. 219; MONTANARO, Lucia. *The Kosovo Statebuilding Conundrum: Addressing Fragility in a Contested State* [online]. FRIDE Working Paper 91. Madrid: Fundación para las Relaciones Internacionales y el Diálogo Exterior, 2009 [cit. 2017-10-6]. Dostupné z: http://www.fride.org/download/WP91_Lucia_Montanaro_Kosovo_Statebuilding_Conundrum_3dic.pdf, s. 10; GRIGOROVA MINCHEVA, Lyubov a Ted R. GURR. Unholy Alliances: How Trans-State Terrorism and International Crime Make Common Cause. REUVENY, Rafael a William R. THOMPSON, ed. *Coping with Terrorism: Origins, Escalation, Counterstrategies, and Responses*. Albany: State University of New York Press, 2010, s. 183-186; ZHILLA, Fabian. Organised crime and judicial corruption in the Western Balkans: Are customary norms playing any role? *Journal of Financial Crime*. 2011, **18**(4), s. 389; ARNOLD, Pierre. *Kosovo: the republic built from a kit: What credit should be accorded to the political class of Kosovo?* [online]. ESISC Analysis 27/05/2011. Brussels: European Strategic Intelligence and Security Center, 2011 [cit. 2017-10-6]. Dostupné z: <http://www.esisc.org/upload/publications/analyses/kosovo-the-republic-built-from-a-kit-what-credit-should-be-accorded-to-the-political-class-of-kosovo/KOSOVO%20%20THE%20REPUBLIC%20BUILT%20FROM%20A%20KIT.pdf>, s. 10; RIDLEY, Nick. *Terrorist Financing: The Failure of Counter Measures*. Northampton: Edward Elgar Publishing, 2012, s. 42-48; SÖRENSEN, Jens S. Reconstituting crisis: Revisiting the Dayton and Rambouillet Agreements and their impact in Kosovo. ERIKSSON, Mikael a Roland KOSTIĆ, ed. *Mediation and Liberal Peacebuilding: Peace from the Ashes of War?*. New York: Routledge, 2013, s. 42; GRIGOROVA MINCHEVA, Lyubov a Ted R. GURR. *Crime-Terror Alliances and the State: Ethnonationalist and Islamist Challenges to Regional Security*. New York: Routledge, 2013, s. xi, 5, 24, 27, 31-34, 160.

³²⁷ BESOZZI, Claudio. Illegal Markets and Organised Crime in Switzerland: A Critical Assessment. FIJNAUT, Cyrille a Letizia PAOLI, ed. *Crime in Europe: Concepts, Patterns and Control Policies in the European Union and Beyond*. Dordrecht: Springer, 2004, s. 513-514; KINZIG, Jörg. Organised Crime in Germany: A Passe-Partout Definition Encompassing Different Phenomena. FIJNAUT, Cyrille a Letizia PAOLI, ed. *Crime in Europe: Concepts, Patterns and Control Policies in the European Union and Beyond*. Dordrecht: S, 2004, s. 348.

I. ÚVOD

Robert Gelbard, za teroristickou organizaci.³²⁸ Gelbard byl předtím šéfem odboru pro otázky mezinárodních narkotik a vymáhání práva (International Narcotics and Law Enforcement Affairs) na americkém ministerstvu zahraničí. Odbor byl založen v roce 1978 v reakci na zvýšenou konzumaci kokainu. Odbor se od počátku zaměřoval na pašování drog z andských oblastí, organizovaný zločin a vnitřní nestabilitu dotčených států. Počátkem 90. let, kdy mu začal šéfovat Gelbard, rozšířil odbor svou působnost i na Balkán, V ohnisku jeho pozornosti byla však zejména Kolumbie, čelící zvyšujícímu se tlaku guerrillové organizace FARC. Gelbard byl předtím velvyslancem v Bolívii a náměstkem ministra zahraničí pro Jižní Ameriku. Mohli bychom ho tedy považovat za člověka zasvěceného minimálně do jihoamerických reálií, co se povstání financovaných drogami týče. I kdyby jeho zasvěcenost do balkánského dění taková nebyla, byl by rozhodně někým, kdo by na základě dlouholeté zkušenosti mohl srovnávat, v našem případě UČK například právě s FARC. A pokud označoval UČK za teroristy, dost pravděpodobně měl přitom na mysli souvislost s pašováním drog.³²⁹

Souvislost mezi povstáním v Kolumbii v režii FARC a drogami není zcela přímočará, prošla minimálně dvěma fázemi,³³⁰ v některých oblastech se organizace bez financí z drog obešla zcela a celkově zapracovala produkci drog do vlastního systému sociálních smluv s místním obyvatelstvem dost úspěšně na to, než aby ji bylo možné jednoduše zařadit do kategorie oportunistických hnutí.³³¹ I tak nicméně může posloužit jako případný model pro srovnání s UČK.

Drogové příjmy FARC byly počátkem milénia odhadovány na cca 300 mil. dolarů (USD), což tvořilo 40–60 % jejich příjmů, sloužících k financování ozbrojeného boje i rudimentární veřejné správy území, která ovládala (zbytek peněz pocházel z vydírání, únosů rukojmích,

³²⁸ Jeho výrok na tiskové konferenci byl zaznamenán takto: „I know a terrorist when I see one and these men are terrorists.” (SEBAK, Nenad. The KLA - terrorists or freedom fighters? *BBC News* [online]. Belgrade, 1998, 28. 6. [cit. 2021-7-15]. Dostupné z: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/121818.stm>). Viz též: THOMAS, Robert. *Serbia under Milošević: Politics in the 1990s* (London: Hurst & Company, 1999. London: Hurst & Company, 1999, s. 405-407.

³²⁹ WARDLAW, Grant. Linkages between the Illegal Drugs and Terrorism. *Conflict Quarterly*. 1988, **8**(3), 5-26; CHARLES, Robert B. *Narcotics and Terrorism: Links, Logic, and Looking Forward*. Philadelphia: Chelsea House, 2004; Dishman, 2001; CORNELL, Svante E. a Niklas L. P. SWANSTRÖM. The Eurasian Drug Trade: A Challenge to Regional Security. *Problems of Post-Communism*. 2006, **53**(4), 10-28; KAN, Paul R. *Drugs and Contemporary Warfare*. Dulles: Potomac Books, 2009.

³³⁰ LABROUSSE, Alain. The FARC and the Taliban's Connection to Drugs. *The Journal of Drug Issues*. 2005, **35**(1), s. 177-179; NORMAN, Susan V. Narcotization as Security Dilemma: The FARC and Drug Trade in Colombia. *Studies in Conflict & Terrorism*. 2017, **41**(8), 638-659.

³³¹ Alexandra Phelan hovoří v případě FARC o eudaemonistické legitimizaci moci. Vláda založená na takovéto legitimizaci spoléhá na loajalitu a podporu obyvatelstva výměnou za materiální standard a stabilitu, odvolává se tedy na vlastní efektivitu a pozitivní výsledky v ekonomické a sociální oblasti. Její udržení pak závisí na jejich schopnostech tento standard, resp. výsledky zajišťovat (PHELAN, Alexandra. FARC's Pursuit of "Taking Power": Insurgent Social Contracts, the Drug Trade and Appeals to Eudaemonic Legitimation. *Studies in Conflict & Terrorism* [online]. 2019, , 1-23 [cit. 2020-6-11]. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1057610X.2019.1616928>). K eudaemonistické legitimizaci viz: ROTHSCILD, Joseph. Observation on Legitimacy in Contemporary Europe. *Political Science Quarterly*. 1977, **92**(3), 487-501; CHEN, Feng. The Dilemma of Eudaemonic Legitimacy in Post-Mao China. *Polity*. 1997, **29**(3), 421-439. Taková legitimizace je sama o sobě oportunistická, neboť nevychází z žádných obecnějších zásad, udržení moci je samo o sobě zásadou. Moc takto se chovající však přistupuje k ovládaným na základě určité smlouvy, s ohledem na určité jejich potřeby, pracuje s dlouhodobějším výhledem. Nejedná tedy podle okamžitých potřeb, jako v typickém Weinsteinově modelu oportunistických povstaleckých hnutí. Šířeji k legitimizaci moci: BEETHAM, David. *The Legitimation of Power*. London: Macmillan, 1991.

těžby diamantů a konečně i z legálních aktivit).³³² Příjmy UÇK z let 1998 a 1999 (zhruba za rok a půl) byly odhadnuty na méně než polovinu této sumy: 85–125 mil. USD (v přepočtu na kalendářní rok pak 65–95 mil. USD ročně).³³³ UÇK i FARC přitom mohly mít zhruba srovnatelný počet příslušníků.³³⁴ Méně peněz nemusí nutně znamenat proporcionálně menší význam drogových peněz. Například váleční strany v Afghánistánu, včetně nejsilnějšího Tálibánu, který zdaleka nečerpal jen z tohoto zdroje, a jehož roční příjmy z drog v dané době mohly být srovnatelné s UÇK, využívali drogových peněz k nákupu sofistikované výzbroje.³³⁵ Na místě je otázka, zda se UÇK nemohla chovat podobně, zejména když někteří z bossů albánského podsvětí v Itálii a také v Česku byli obviňováni z dodávek sofistikovaných zbraní, například raketových kompletů (jim se budu podrobněji věnovat poizději).³³⁶

Ani množství uvedené v poznámce výše však nemusí být důkazem. Málokdo z těchto autorů se totiž odvolává na konkrétní zdroje. Někteří prostě přepisují, co píše jiní, aniž je přitom v práci, na kterou se odvolávají, uveden zdroj tvrzení. Pokud zdroj uvádějí, v naprosté většině jde o západní novináře, kteří se tématu začali věnovat narychlo až poté, co v únoru 1998 vypukl na Balkáně nový ozbrojený konflikt. V té době UÇK zůstávala tajemnou a tajnostkářskou organizací, a jisté povědomí ze všech západních novinářů o ní měli víceméně jen dva.³³⁷ Jak ale povstání na Kosovu z pohledu zvnějšku náhle propuklo a rychle se rozvíjelo, politici, novináři a analytici začali narychlo skládat obrázek o tom, čím by tato fantomatická organizace mohla být. Nejranější komentáře byly rezervované, čerpaly hlavně ze srbských médií a pokoušely se UÇK přiblížit optikou ETA nebo IRA.³³⁸ Konflikt na Kosovu si záhy získal velkou pozornost USA a EU, neboť probíhal v Evropě a ohrožoval čerstvě a nesnadno dosaženou stabilitu na Balkáně. Jak postupoval čas, a UÇK zůstávala tajnostkářská,³³⁹ pomocné nástroje k jejímu pochopení byly hledány ve třech dobře známých fenoménech: v albánských kriminálních skupinách v západní Evropě, v severoalbánských klanech a v kuriózním stalinistickým režimem Hoxhovy Albánie.³⁴⁰ Tyto tři fenomény si na Západě

³³² Labrousse, 2005, s. 179.

³³³ Perritt, 2008, s. 92.

³³⁴ Pro FARC viz: BRITAIN, James J. *Revolutionary Social Change in Colombia: The Origin and Direction of the FARC-EP*. London. Pluto Press, 2010, s. 19–20. K počtům příslušníků UÇK se podrobněji dostanu později.

³³⁵ Labrousse, 2005, s. 178–179; GOODHAND, Jonathan. *Frontiers and Wars: The Opium Economy in Afghanistan*. *Journal of Agrarian Change*. 2005, 5(2), 191–216; SHANTY, Frank. *The Nexus: International Terrorism and Drug Trafficking from Afghanistan: International Terrorism and Drug Trafficking from Afghanistan*. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2011.

³³⁶ HIGGINS, Andrew a A. Craig COPETAS. In Kosovo, KLA Can't Seem To Win the Battle for Funds. *The Wall Street Journal*. 1999, 20. 5., A.1.

³³⁷ Chris Hedges (New York Times) a Guy Dinmore (Financial Times).

³³⁸ INTERNATIONAL CRISIS GROUP. *Kosovo Spring* [online]. ICG Report 32. Pristina: International Crisis Group, 1998, 20. 3. [cit. 2021-9-19]. Dostupné z: <https://d2o71andvipowj.cloudfront.net/kosovo-spring.pdf>, s. 29–32.

³³⁹ Mluvčí UÇK Jakup Krasniqi začal vystupovat veřejně teprve v červnu 1998. Nedlouho poté se dřívější americký vyjednavací pro Balkán a nyní velvyslanec při OSN Richard Holbrooke setkal dvěma lokálními veliteli UÇK v kosovském Juniku. O pět dní později se sešel Robert Gelbard se dvěma představiteli UÇK v Ženevě. Obě setkání ovšem o něco později odmítnuta mluvčím UÇK Krasniqim jako rozhovory s nepodstatnými lidmi, což rozptýlení záhadnosti příliš nenapomohlo (Krasniqi v rozhovoru: Der SPIEGEL. Die Realität ist der Krieg: Jakup Krasniqi, Sprecher der albanischen Befreiungsarmee UÇK, über den Kampf gegen die Serben. *Der Spiegel*. 1998, 6. 7., 52(28), s. 123).

³⁴⁰ Kombinaci všech těchto tří prvků najdeme například v: GIERSCHE, Carsten. *Multilateral Conflict Regulation (MCR): The Case of Kosovo* [online]. WCFIA Working Paper 00-04. Cambridge (Massachusetts):

I. ÚVOD

získaly pozornost už dřív. První z nich představoval závažnou bezpečnostní hrozbu, zesílenou v té době stále ještě faktem, že albánské podsvětí zůstávalo utajeno díky komunikaci v albánštině.³⁴¹ Druhý byl ozvěnou romantické fascinace autory starých cestopisů z 19. a první poloviny 20. století, což byla shodou okolností nejbohatší dostupná skupina pramenů k poznání Albánců. Díky tomu ovšem byla Albánie (a nepřímě Kosovo) vnímána jako živý skanzen. Na tom se podílela i téměř naprostá izolace v době komunistické vlády. Ke klanům a k marxismu v ideologii UÇK se vrátím později. Potenciální spojení UÇK s podsvětím bylo nejpodstatnější, protože šlo o propojení dvou bezpečnostních hrozeb.

Ve Švýcarsku, kde si dealeri drog z bývalé Jugoslávie, na prvním místě Albánci, získali v 90. letech čelné postavení, a kde současně existovala nejvíce etablovaná albánská komunita a žila početná skupina politické emigrace, byl roční obrat na trhu s drogami odhadován na 2,5 miliardy německých marek (DM).³⁴² Hlavní výdaje UÇK, jak lze můžeme odhadnout z její výzbroje, jsou v porovnání s tím jen zlomkem.

Do jara 1997 si členové UÇK výzbroj zajišťovali převážně z vlastních zdrojů. Některým finančně vypomohli movitější přátelé.³⁴³ Exilová vláda jednostranně vyhlášené a neuznané³⁴⁴ „Republiky Kosovo“ vedená Bujarem Bukoshim údajně sponzorovala LPK (politickou organizaci, která vytvořila UÇK jako své ozbrojené křídlo) mezi květnem 1993 a květnem 1998 celkovou částkou necelých 200.000 USD (asi 320.000 DM), přičemž naprostou většinou z toho přispěla až po roce 1996.³⁴⁵ LPK hned po rozhodnutí vytvořit ozbrojené křídlo zřídila v prosinci 1993 zvláštní fond ‘Vendlindja Thërret’ („Vlast volá“), na kterém se sbíraly dobrovolné příspěvky a povinné roční příspěvky členů LPK ve výši jednoho tisíce DM nebo švýcarských franků (SF).³⁴⁶ Není známo, kolik fond získal před rokem 1997 v Evropě, avšak rozhodně šlo o velmi omezené částky.³⁴⁷ Vzhledem k tomu, jakou důležitost připisovala UÇK občasným Bukoshiho příspěvkům, jen těžko byly výsledky jejich vlastní kampaně o mnoho vyšší. Velitel UÇK v Drenici Adem Jashari žádal v lednu 1998 prostřednictvím svého bratra Bukoshiho o příspěvek 600 tisíc DM na koupi jednoho tisíce samopalů a další výzbroje, přičemž v rozhovoru bratrovi výslovně zdůraznil, že takové

Weatherhead Center for International Affairs, 2000, 8. 1. [cit. 2017-10-6]. Dostupné z: <http://www.tinyurl.com/y5dvghnw>, 2000 [cit. 2017-10-6]; Tsekov, 2002, RAUFER, Xavier. A neglected dimension of conflict: The Albanian mafia. KOEHLER, Jan a Christoph ZÜRCHER, ed. *Potentials of disorder*. New York: Manchester University Press, 2003, s. 62-74; Sørensen 2006 nebo Sørensen 2013.

³⁴¹ Albánské kriminální skupiny v Německu v té době například věděly nebo aspoň tušily nasazení policejních telefonních odposlechů, ale nijak se proti nim nechránily, počítaly s tím, že police má zoufale málo tlumočnicků ochotných nahrané pásky překládat (podle zdrojů z české a německé diplomacie z druhé poloviny 90. let, pozn. autor). Šlo vlastně o jakési svérázné opakování „Wind talkers“ z druhé světové války (z německých diplomatických zdrojů).

³⁴² Dishman, 2001, s. 55; Sørensen, 2006, s. 336; Besozzi, 2004, s. 510, 513-514.

³⁴³ Hamzaj a Hoti, 2003, s. 31; Sejdiu, 2001, s. 77, 137; Shala, 2002, s. 13, 16; Sullivan, 2004, s. 111, 115-118; Zejnullahu, 2001, s. 31.

³⁴⁴ Podmíněně Kosovo uznala pouze komunistická Albánie. Nová vláda vzniklá po pádu komunismu v roce 1992 Kosovo formálně nikdy neuznala, třebaže v praxi poskytovala kanceláři „Republiky Kosovo“ diplomatický status, uzavírala s jejími představiteli několik dohod a vrcholné představitele na návštěvách Albánie ceremoniálně vítala, jako kdyby šlo o představitele státu (Kola, 2003, s. 188-193; 206-294).

³⁴⁵ Islami, 2001, s. 51, 56-57.

³⁴⁶ Islami, 2001, s. 51.

³⁴⁷ Sullivan, 2004, s. 111.

množství peněz může zajistit pouze Bukoshiho vláda.³⁴⁸ To znamená, že na účtu fondu 'Vendlindja Thërret' muselo být výrazně méně než 600 tisíc marek. Současně to znamená, že ani v Drenici, kde se UÇK během zimy 1997/1998 již podařilo ovládnout určité území, nebyl dostatek zbraní, což implikuje nedostatek peněz ve fondu i před lednem 1998. Povinné roční příspěvky byly odpouštěny, pokud si je členové LPK nemohli dovolit, ale z výše uvedeného se zdá, že rozhodně ani tvrdé jádro několika desítek hlavních aktivistů LPK neplatilo svůj příspěvek každoročně. Americká pobočka fondu 'Vendlindja Thërret', která vznikla v říjnu 1997, do března 1998 asi půl miliónu USD.³⁴⁹ Správce fondu 'Vendlindja Thërret' v USA neposílal na Kosovo peníze, ale legální cestou nakupoval výzbroj a výstroj (například vysílačky) a posílal je do Albánie, odkud byly pašovány na Kosovo. Celková částka, kterou UÇK shromáždila před povstáním, tudíž stěží mohla dosáhnout 1 mil. USD (tedy asi 1,6 mil. DM).

Do té doby čítala UÇK několik stovek lidí, i pro ně však měla do jara 1997 jen omezenou výzbroj.³⁵⁰ V době vzniku (1993–1994) měla pravděpodobně několik kulometů a několik desítek útočných pušek AK-47,³⁵¹ a počátkem roku 1997 stále údajně stále jen kolem stovky zbraní, včetně loveckých pušek a zastaralých zbraní; v té době získávala UÇK AK-47 nejspíše z Černé Hory, ale propašováním přes Albánii, a celkové náklady zaplacené za jeden kus dosahovaly asi 2.000 DM.³⁵² Její finančně nejnákladnější akcí byl bombový atentát v lednu 1997, který stál kolem 8.000 DM.³⁵³ Po kolapsu albánského státu v březnu 1997, následovaném rozkradením většiny výzbroje albánské armády (o čemž bude podrobněji řeč dále), se možnosti získat zbraně rozšířily. Na jaře a v létě 1997 se UÇK například podařilo získat prvních deset minometů.³⁵⁴

Teprve od jara 1998 prodělal fundraising UÇK raketový vzestup.³⁵⁵ Hlavním zdrojem financí byla albánská diaspora v západní Evropě a Severní Americe, hlavním zdrojem zbraní byla Albánie. Tam byly při kolapsu státu na jaře 1997 z vojenských zásob rozkradeny stovky tisíc ručních zbraní, zejména čínské, albánské nebo sovětské výroby, ale také určitý počet protitankových raket Ambrust, zakoupených pouze o rok dříve. Podle dřívějších zpráv OSN činil součet celkem 643 220, zatímco běžně používané údaje albánské policie činily 549 775

³⁴⁸ Hamzaj a Hoti, 2003, s. 74-75.

³⁴⁹ Sullivan, 2004, s. 166.

³⁵⁰ Čitaku, 2003, s. 40; Bedri Islami, 2001, s. 68; Sejdiu, 2001, s. 109-112; Sullivan, 2004, s. 111; Hamzaj, 1999, s. 14, 21, 37; Zejnullahu, 2001, s. 37-38.

³⁵¹ Skupina Albánců z Kosova, v níž byly pozdější zakladatelé UÇK a která prodělala bojový výcvik v Albánii v roce 1991, dostala 6 kulometů. 74 AK-47 bylo propašováno z Albánie na Kosovo v roce 1992 podobnou skupinou vedenou Ademem Jasharim. Později bylo na Kosovo propašováno také určité množství zbraní prostřednictvím jednotky chorvatské armády, poskládané v roce 1991 z albánských dezertérů z jugoslávské armády (Zenuni, 2009, s. 41, 45; Sejdiu, 2001, s. 68).

³⁵² Odhad počtu zbraní pochází od pozdějšího správce pobočky fondu Vendlindja Thërret v USA Florina Krasniqiho, který k němu dospěl v rozhovorech se svým bratrancem Adrianem Krasniqim, jedním z bojovníků UÇK na západním Kosovu (PHILLIPS, David L. a Nicholas BURNS. *Liberating Kosovo: Coercive Diplomacy and U. S. Intervention*. Cambridge (Massachusetts): MIT Press, 2012, s. 83).

³⁵³ Sejdiu, 2001, s. 97.

³⁵⁴ Zhitia, 2008, s. 55.

³⁵⁵ HOCKENOS, Paul. *Homeland Calling: Exile Patriotism & the Balkan wars*. Ithaca: Cornell University Press, 2003, s. 247-248, 252; Sullivan, 2004, s. 165-168.

I. ÚVOD

kusů. Rozdíl mezi těmito dvěma čísly nebyl nikdy vysvětlen.³⁵⁶ Do května 2005 albánské orgány shromáždily a zabavily 222 918 kusů ručních palných zbraní. Mnoho z odcizených zbraní, zpravidla většinou pistolí a zbraní – tradičních symbolů mužnosti – zůstává mezi místními lidmi (nejčastěji uváděný počet nelegálně držných ručních palných zbraní v Albánii je kolem 200 tisíc kusů). Odhaduje se, že asi 40 000 koupili kosovští uprchlíci hledající v Albánii azyl. Dále bylo v letech 1997-2002 přibližně 110 tisíc z odcizených zbraní propašováno do zahraničí. Menší zbraně, zejména pistole, které snadno mohl prodat jednotlivec, byly prodány do sousedních zemí, zejména do Řecka, ale také do Makedonie a Itálie. Minomety, granátomety, kulomety a mnoho AK-47 skončilo na místních nebo mezinárodních černých trzích. Odhaduje se, že přibližně 40 000 zbraní obchodovaných v zahraničí skončilo u povstaleckých albánských formací na Kosovu, v jižním Srbsku a v Makedonii.³⁵⁷

Většina autorů, stejně jako představitelé jugoslávské armády, hlavního protivníka UÇK, se shodují, že jádro arzenálu UÇK v době otevřeného povstání sestávalo z útočných pušek AK-47, kulometů, ručních granátometů (RPG), lehkých minometů, ručních protitankových a protiletadlových střel, malého počtu zastaralých bezzákluzových děl a jistého počtu sofistikovanějších zbraní.³⁵⁸ Když začala UÇK od března 1998 početně rychle růst, skládala se nejprve z velkého množství samostatně vzniklých místních skupinek, později i místních jednotek zorganizovaných zkušenějšími bojovníky vyslanými do nových míst. Od června 1998 začalo být postupně budováno hierarchická posloupnost velení. Příměří v zimě 1998/1999 využila UÇK k dobudovávání jednotek podle standardů konvenční armády. Byla rozdělena na brigády s ideálním početním stavem kolem 2.000 bojovníků, jehož však dosáhlo jen minimum z 29 brigád.³⁵⁹ Brigády formované jako první měly v průměru kolem 1.350 bojovníků (nepočítaje nebojový personál), brigády druhé vlny v průměru kolem 800 a ty z poslední vlny, formované teprve počátkem roku 1999, v průměru jen kolem 350 bojovníků.³⁶⁰ Brigády také nebyly vojenskými jednotkami v pravém slova smyslu, mnohé zůstávaly spíše součtem lokálních jednotek. Brigády byly nicméně rozděleny do praporů a ty do čet, nejčastěji asi po 50–60 mužích. Takovéto čtyry, zpravidla organizované na sousedském základě, byly základní jednotkou od počátku povstání. Vyzbrojeny byly osobními zbraněmi

³⁵⁶ KHAKEE, Anna a Nicolas FLORQUIN. *Kosovo and the Gun: A Baseline Assessment of Small Arms and Light Weapons in Kosovo*. Geneva: UNDP-Small Arms Survey, 2003, s. 25.

³⁵⁷ CENTER FOR PEACE AND DISARMAMENT EDUCATION a SAFERWORLD. *Turning the page: Small arms and light weapons in Albania*. Tirana: Center for Peace and Disarmament Education a Saferworld, 2005, s. 7, 39-43, 46-51.

³⁵⁸ Perritt, 2008, s. 112-120; RIPLEY, Tim. The UCK's Arsenal. *Jane's Intelligence Review*. 2000, (November), 22-23; HEINEMANN-GRÜDER, Andreas a Wolf-Christian PAES. *Wag the Dog: The Mobilization and Demobilization of the Kosovo Liberation Army*. BICC Brief 20. Bonn: Bonn International Center for Conversion, 2001, s. 13; Khakee and Florquin, 2003, s. 13-15, 21-25, 64-66; TROEBST, Stefan. The Kosovo Conflict, 1998. GUSTENAU, Gustav E., ed. *Konfliktentwicklung auf dem südlichen Balkan I: Informationen zur Sicherheitspolitik 17*. Wien: Landesverteidigungsakademie a Büro für Sicherheitspolitik, 1999, s. 86; ARBUCKLE, Tammy. Unhealthy climate in Kosovo as guerillas gear up for a summer confrontation. *Jane's International Defense Review*. 1999, 32(2), s. 60; MIJALKOVSKI, Milan. *Zločini i zablude albánskih separatista*. Beograd: Novinsko-informativni centar VOJSKA, 1999, s. 120, 122, 174; Gashi, 2006, s. 132-180.

³⁵⁹ Formálně existovalo 30 brigád, první (111.) z nich však ve skutečnosti byla a zůstala zvláštním komandem s necelou stovkou příslušníků.

³⁶⁰ Vycházím z veteránských seznamů, tj. počtů uznaných žádostí o příspěvek za účast v UÇK (viz předchozí oddíl).

(samopaly, puškami, pistolemi), minomety, kulomety, RPG a protiletadlovými nebo protiletadlovými raketami. Zdá se však, jen malá část jednotek byla vybaveno plně. Možný poměr jednotlivých druhů zbraní během prvního kola otevřeného povstání (březen–říjen 1998) by mohl ilustrovat soubor 1.300 palných zbraní, zadržených na hranici jugoslávskou armádou. Tento poměr byl následující: 1 minomet : 2 RPG : 5 kulometů. Je samozřejmě sporné, zda jde o reprezentativní vzorek, takovéto zbraně však rozhodně patřily v té době v Albánii k nejdostupnějším a odrážejí tak ozbrojenou aktivitu UÇK. Po válce bylo mírovými sbory KFOR a mezinárodní policejní misí shromážděno nebo zadrženo mnohem větší množství: více než 30 tisíc kusů palných zbraní.³⁶¹ Toto množství zahrnovalo také protiletadlové a protitankové střely, těžké minomety, odstřelovací pušky apod. To naznačuje, že když se UÇK začala měnit ze slabě organizované partyzánské síly na konvenční armádu, dokázala nakupovat i sofistikovanější – a dražší – zbraně. Podle podílu v tomto vzorku mohla být jednotlivá četa vybavena, vedle pušek a samopalů (hlavně AK-47) jedním minometem, 4 RPG a 5 kulomety. Tento poměr se nepochybně lišil mezi jednotlivými oblastmi (operačními zónami), už jenom proto, že sofistikovanější zbraně byly obecně nejdostupnější v oblastech přímo sousedících s Albánií. Do ostatních oblastí se musely skrytě převážet, často přenášet. Ačkoli v některých oblastech si údajně dokázaly místní jednotky UÇK opatřovat výzbroj i z vlastního Srbska, obecně platí, že čím vzdálenější byla jednotka od albánské hranice, tím obtížněji se dostávala k těžší výzbroji.³⁶²

Ceny výše uvedených druhů zbraní na černém trhu v Albánii jsou alespoň rámcově známy. Bezprostředně po vyrabování albánských armádních skladů klesla cena čínských AK-47 údajně na pouhých 15 DM, jakmile se ale etabloval černý trh, ceny vzrostly. V březnu a dubnu 1998, kdy na Kosovu vypukly boje, vystoupaly ceny až na 500 DM za AK-47 a 800 DM za RPG, ale brzy zase klesly na 300 DM za AK-47 a 500 DM za RPG. Ceny lehkých kulometů se pohybovaly v rozmezí 400 až 500 DM, těžký byl k dispozici za 2.000 DM, různé druhy mimometů stály řádově stovky DM. Cena min vzrostla na 30 DM, za ruční granáty nejvíce na 9–10 DM. Cena puškových nábojů byla víceméně symbolická. Zkombinujeme-li údaje o počtech bojovníků s poměry zbraní uvedených v předchozím odstavci, resp. s uvedenými cenami, výsledkem je, že základ arzenálu UÇK mohl být pořízen za zhruba 45 miliónů DM, a to pokud počítáme s tím, že všechny jednotky byly plně vybaveny (což nebyly). Musíme samozřejmě připočítat ceny nábojů větších ráží. Dále byla UÇK vybavena, jak už bylo řečeno, také jistým počtem drahých sofistikovaných zbraní, jako byly velkorážní pušky (jedna taková puška stojí 4–7.000 USD), moderní útočné pušky nebo ostřelovací pušky západní provenience, protitankové a protiletadlové raketomety jugoslávské a ruské provenience, neprůstřelné vesty, rádia, vysílačky a satelitní telefony. Vedle toho zde byly náklady na uniformy a boty, časem vyvstaly i logistické náklady: jídlo, tabák, palivo, platy důstojníků atd., plus cena několika otřískaných armádních nákladňáků, které UÇK pro dopravu zbraní koupila, palivo, dále platy místních průvodců a převaděčů. I tak je však celková suma 85–125 mil. USD shromážděná UÇK, ke které dospěl H. J. Perritt Jr., více než dostatečná.³⁶³ Určitá část z těchto peněz byla velice pravděpodobně využita na pomoc pozdější guerrillové organizaci UÇPMB v jižním Srbsku, kterou můžeme považovat za dceřinou organizaci UÇK, a která si žádný

³⁶¹ Khakee and Florquin, 2003, s. 14, 23–24, 64–66.

³⁶² Perritt, 2008, s. 111.

³⁶³ Z toho 75–100 mil. USD bylo shromážděno na účtech fondu 'Vendlindja Thërret' a 10–25 mil. USD dospělo jinými kanály přímo k jednotlivým operačním zónám (Perritt, 2008, s. 92).

I. ÚVOD

vlastní fond nezřídila, a pravděpodobně také na podporu další podobné organizaci UÇKomb v Makedonii, přestože ta si vlastní fond zřídila.

UÇK čítala na začátku druhého kola války 20.000 bojovníků. Několik tisíc se připojilo během jara 1999 z řad uprchlíků. Z nich byly vytvořeny dvě brigády nového typu, s plným početním stavem a plně vybavené veškerou dostupnou výzbrojí a výstrojí, jejichž cenu lze odhadnout na minimálně 3 mil. DM.³⁶⁴

U těchto dvou brigád byla rovněž plně zajištěna běžná logistika (včetně vyplácení důstojnických platů), ta však byla, jak se zdá, hrazena z fondů, kterými disponoval šéf exilové „vlády“ Bujar Bukoshi, a to ve výši 3 mil. DM. Podle tehdejšího šéfa generálního štábu UÇK Bislima Zyrapiho v té době (nejspíš měl na mysli duben 1999) UÇK nedisponovala dostatkem prostředků k uskutečnění plánů, zvažovaných generálním štábem, proto se obrátila na Bukoshiho.³⁶⁵

Úkolem zmíněných dvou brigád bylo prorazit na Kosovo a spojit se s jednotkami, které na Kosovu přešly ke guerillovému válčení. K tomu sice nedošlo, nicméně v Albánii byla hromaděna výzbroj určená pro jednotky na Kosovu. Kdybychom spočítali hypotetickou výzbroj a výstroj pro kompletní bojové mužstvo UÇK, dospěli bychom zhruba k cifře kolem 85 mil. DM, s připočítáním osobní výzbroje a výstroje pro nebojový personál ještě asi o 10 mil. DM víc. UÇK získávala určitou část vybavení z Bosny a Hercegoviny: během roku 1998 to praktikovaly konkrétní jednotky,³⁶⁶ kdežto od podzimu 1998 začalo o dodávkách vyjednávat i vrchní velení. V listopadu 1998 byla v chorvatském přístavu Šibenik zadržena rozsáhlá zásilka zbraní pro albánské povstalce, pocházející zčásti z výzbroje všech tří hlavních armády válčících v Bosně a Hercegovině, z let 1990–1995, obsahující však i zbraně zcela nové. Podle policejních vyšetřovatelů měla na černém trhu hodnotu kolem 3 mil. DM.³⁶⁷ Těžko říci,

³⁶⁴ Součástí jedné z těchto brigád (138. brigádě) bylo speciální komando 'Delta', sestávající z 35 mužů, z nichž každý byl vybaven samopalem Heckler&Koch, útočnou puškou M16, samopalem Škorpion, pistolí Sig Sauer a protitankovou střelou M80 Zolja nebo Ambrust. Komando dále disponovalo třemi odstřelovačskými puškami Beretta, třemi lehkými kulomety, 5 RPG (Gashi, 2006, s. 139). Podobně kvalitně vybavené jednotky však představovaly absolutní výjimku. Nejvýmluvnější ilustrací arzenálu UÇK je dělostřelectvo, což je druh výzbroje, bez kterého konvenční válčení v podstatě není možné. Pro pokus 138. brigády proniknout na Kosovo, což byla nejrozsáhlejší operace UÇK v celé její historii, byl soustředěn největší počet zbraní velkých ráží, jež měla UÇK k dispozici. Přesto se jednalo převážně o minomety ráží 82 mm a 107 mm, jednu 122mm houfnici (zdroj pravděpodobně chybně uvádí neexistující ráží 120 mm), jeden 20mm protiletadlový kanón, jeden čtyřhlavňový protiletadlový kulomet, několik zastaralých bezzákluzových 75mm a 82mm děl. Podle popisu se dle všeho jednalo o staré zbraně sovětské a čínské výroby z výzbroje albánské armády (Gashi, 2006, s. 31, 113, 157, 161-174, 178).

³⁶⁵ DURIQI, Visar. Krahu i luftës dhe i paqes: Dhe disa miliona për UÇK-në në mes. *Insajderi* [online]. 2018, 3. 6. [cit. 2020-6-16]. Dostupné z: <https://insajderi.com/hulumtime/krahu-i-luftes-dhe-i-paqes-dhe-disa-miliona-per-uck-ne-ne-mes/>

³⁶⁶ Jednotka z vysokohorského údolí Rugova při hranici s Černou Horou a 141. brigáda na severním Kosovu, jejíž operační prostor hraničil s oblastí Sandžaku, obývaným zčásti muslimským/bosňáckým obyvatelstvem. Je pravděpodobné, že Černá Hora a Sandžak sloužily jako neutrální koridor pro spojení s Bosnou a Hercegovinou ([A. Q.]. Selman Bekë Lajci (9.2.1954 – 19.4.1999). *Radio Kosova e lirë: Dëshmorët* [online]. 2021, 9. 4. [cit. 2021-4-26]. Dostupné z: <https://www.radiokosovaelire.com/selman-beke-lajci-9-2-1954-19-4-1999/>; SYLA, Sabit. Lufta e UÇK-së në Zonën Operative të Shalës. *Radio Kosova e lirë: Lajmet* [online]. 2015, 25. 3. [cit. 2017-10-27]. Dostupné z: <https://www.radiokosovaelire.com/prof-assoc-dr-sabit-syla-lufta-e-uck-se-ne-zonen-operative-te-shales/>)

³⁶⁷ Zásilka obsahovala 269 ručních vrhačů protitankových střel a 300 protitankových střel, tři raketové systémy země-vzduch, devět minometů a téměř 600 minometných granátů, dvě rakety vzduch-země, vrhače granátů a téměř 7.000 granátů do nich, rakety do dělostřeleckých raketových systémů typu Oganj, bezzákluzové dělo, 150 tříštivých min, 111 ručních granátů, 500 granátů do granátometů, 35 špičkových

zda byla tato zásilka první, stejně jako zda následovaly ještě nějaké další. Poměrně pravděpodobné je, že šlo o první zásilku, protože zásilka takového rozsahu se musela připravovat dlouhou dobu, možná i několik měsíců. Osobou, která ji jménem UÇK mohla vyjednat, byl Bislim Zyrapi, od května 1998 šéf oddělení operačního plánování na generálním štábu UÇK a v listopadu 1998 jmenovaný náčelníkem generálního štábu UÇK. Až do jara 1998 byl vysokým důstojníkem bosenské armády a měl zde jistě konexe na vysokých místech.³⁶⁸ V Chorvatsku měla UÇK příznivce v řadách vysokých důstojníků chorvatské armády albánské národnosti, z nichž hlavním byl Agim Çeku, pozdější náčelník generálního štábu UÇK.³⁶⁹ I přesto je pravděpodobné, že v Bosně a Hercegovině byly kromě vlastní ceny velmi pravděpodobné provize (nebo lépe řečeno úplatky). Válečné zkušenosti z jiných zemí bývalé Jugoslávie ukazují, že přebytky zbraní byly válečnickým stranám, které měly o zbraně nouzi, často prodávány s vysokou přírážkou.³⁷⁰ Vypravení zásilky pravděpodobně doprovázely i úplatky celníkům a přístavním správám na trase: v Chorvatsku a nejspíš i v Itálii a v Albánii, kudy měla vést pravděpodobná trasa. Tato zásilka je důležitá, protože investigativní žurnalistika ji na základě informací z policejního vyšetřování klade do spojitosti s čelnými figurami albánského podsvětí v Chorvatsku.³⁷¹ Je však potřeba mít na paměti, že není jisté, kdo byl konečným adresátem. Mohla to být jak UÇK, tak konkurenční formace FARK, podléhající „premiérovi“ jednostranně vyhlášené „Republiky Kosovo“ Bujaru Bukoshimu. Řada důstojníků zapojených do FARK zastávalo významnou pozici v Armádě Bosny a Hercegoviny.³⁷²

Dalšími dva podobné případy představují zatčení albánských drogových bossů Agima Gashiho v Miláně v srpnu 1998 a Prince Dobroshiho v únoru 1999 v Praze. Zde však nebyly zachyceny zásilky, jen doklady o dojednávání ilegálních dodávek zbraní. Gashi v odposlechnutých telefonátech jednal s dealery zbraní z Bulharska, Rumunska a Albánie o

odstřelovačských pušek, větší množství pušek včetně špičkových pušek značky Heckler&Koch a 170 tisíc kusů střeliva, větší množství neprůstřelných vest (FERIĆ, Stanko. Obustavljen postupak švercerima oružja za OVK: : Šibenski slučaj napunio 10 godina. *Slobodna Dalmacija* [online]. 2008, 14. 3. [cit. 2020-6-16]. Dostupné z: <https://slobodnadalmacija.hr/vijesti/crna-kronika/obustavljen-postupak-svercerima-oruzja-za-ovk-593>; GRDIĆ, Dragan a Jasminka IVANČIĆ. Bombe danas na smetištu, a kalašnjikov za 300 maraka. *Vjesnik*. 2001, 4. 2., s. 1). Jen zbraně a vojenská výstroj mohla mít cenu minimálně 1 mil. DM, to však zřejmě tvořilo jen menší část ceny zásilky. Mimoto totiž zásilka údajně obsahovala 1,5 t výbušnin, což při ceně 1.000 USD (1.600 DM) za kilogram znamenalo 1,5-2,4 mil. DM. Údaje o cenách výbušnin jsem čerpal ze soudobého italského tisku. Do Itálie byly výbušniny pašovány mj. z Balkánu (BJÖRKMAN, Carl. Salafi-Jihadi terrorism in Italy. RANSTORP, Magnus, ed. *Understanding Violent Radicalisation: Terrorist and Jihadist Movements in Europe*. London: Routledge, 2010, s. 231-255, S. 243).

³⁶⁸ Jednotka pod jeho velením pomáhala osvobodit na samém počátku války v Bosně a Hercegovině prezidenta Aliju Izetbegoviće, zadrženého jugoslávskou armádou.

³⁶⁹ Agim Çeku měl zřejmě konexe i mimo armádu, konkirétně v chorvatské zpravodajské službě, která byla v té době pod politickou kontrolou. Jeho syn Albert byl po válce údajně do této služby přijat bez bezpečnostní prověrky (MARGETIĆ, Domagoj. *Dossier Karamarko: Sve afere jurišnika na vrh HDZ-a* [online]. 2012, 13. 5. [cit. 2020-6-17]. Dostupné z: <https://www.seebiz.eu/trzista/dossier-karamarko-sve-afere-jurisnika-na-vrh-hdz-a/33612/>).

³⁷⁰ Ilustrativním příkladem budiž např. prodej raket a dělostřeleckých a minomentých granátů výrobní hodnoty 1.293 mil. DM, která byla prodána ze Slovinska operační zóně Osijek chorvatské armády za 8 mil. DEM. Slovinská strana přitom na dodávce slevila o 25 %, protože velitelem zóny byl Slovinec Karl Gorinšek, který v minulosti prováděl vojenskou špionáž pro slovinskou zpravodajskou službu (ŠURC, Matej a Blaž ZGAGA. *U ime države: Prodaja*. Zagreb: Jesenski i Turk, 2013, s. 240-241).

³⁷¹ MARGETIĆ, Domagoj. *Slučaj Pukanić: Ubojstvo s potpisom države*. Zagreb: autor, 2011.

³⁷² Mehmeti, 2017, s. 89–90.

I. ÚVOD

koupi kalašnikovů, ručních raketometů a granátů.³⁷³ Podobně i Dobroshi měl z výtěžku z drogových obchodů jednat o nákupu pušek a raketometů.³⁷⁴ V popsanych příkladech jedná pouze o odhalené případy, a je samozřejmě dost dobře možné, že podobných obchodů bylo úspěšně realizováno více, pro což svědčí minimálně omezené množství útočných pušek a pistolí západní provenience. Stále však platí jednak to, že většina výzbroje UÇK byla nakoupena v Albánii v krátké době po kolapsu státu a armády, kdy zde existoval rozsáhlý černý trh, a za druhé, že mezi čelnými postavami UÇK nefiguroval nikdy žádný zástupce albánského podsvětí. Většina výzbroje mohla být snadno nakoupena z výtěžků drobných příspěvků albánské emigrace. UÇK v boji až na výjimky nenasadila zbraně, které by se musely dovézt odjinud. Řada těchto výjimek přitom byla nakoupena legální cestou v Severní Americe (ilegální bylo pouze zasílání přes Albánii na Kosovo, což však probíhalo bez přispění organizovaného zločinu), anebo šlo individuální nákupy, kdy si jednotliví členové UÇK koupili na Západě zbraň, kterou pak opět provezli přes Albánii na Kosovo.

Italští policejní vyšetřovatelé ve spojitosti s Gashiho případem tvrdili, že když vypuklo povstání, soupeřící skupiny v albánském podsvětí v Itálii se sjednotily a začaly se zajímat o vybavení potřebné k vedení guerrillové války.³⁷⁵ Přesto je obtížné doložit, že by organizovaný zločin hrál klíčovou roli v genezi UÇK, která potřebovala peníze, pašerácké trasy a kontakty v kosovské diaspoře; a na oplátku poskytla „vlasteneckým“ gangsterům politickou legitimitu.³⁷⁶ Pašování zbraní je potenciálně velice výnosný obchod, takže motivace nemusela být jen vlastenecká, vlastenecká motivace dokonce mohla scházet vůbec.³⁷⁷ Teze, že organizovaný zločin podpořil nebo dokonce vytvořil UÇK, například aby získal samostatný stát jako základnu pro své podnikání, nesedí proto, že objem zbraní, pro které by bylo potřeba

³⁷³ BONINI, Carlo. Dai reati commessi in italia i fondi per la guerriglia kosovara. *Corriere della Sera*. 1999, 19. 1., s. 4.

³⁷⁴ NOŽINA, Miroslav a Miloš VANĚČEK. *Národní protidrogová centrála 1991-2016*. Praha: Národní protidrogová centrála, 2016, s. 56.

³⁷⁵ „When the war started, these feuding clans came together,“ [...] „They became unified. All they ever talked about was weapons and money. They were very interested in night-vision glasses and bulletproof vests. All the things you'd need to fight a guerrilla war... Some of them were even motivated by patriotism.“ (FLEISHMAN, Jeffrey. Italy battling a new wave of criminals – Albanians: Refugees are cutting into the Mafia turf. *Philadelphia Inquirer*. 1999, 15. 3., s. A1.).

³⁷⁶ Raufer, 2003, s. 69. Raufer zde cituje nejmenovaného amerického úředníka vyslaného na Kosovo. Ze záplavy podobných tvrzení vybírám ještě: „Kosovské drogové syndikáty vyzbrojily a financovaly UÇK pro vzpouru proti armádě Bělehradu.“ (McCoy, 2004, s. 77-78), a to proto, abych ukázal, jak spekulativní jsou podobné závěry. Základní zdroj, na který se McCoy odvolává, hovoří totiž podstatně opatrněji: „A propos du financement, plusieurs questions aux réponses encore incertaines peuvent être posées. Est-ce que l'argent du trafic de stupéfiants n'a bénéficié qu'à l'UÇK? Quelle a été la part de l'argent du trafic de stupéfiant déposé sur l'ensemble des avoirs bancaires de la LDK et de l'UÇK? La question du recours éventuel au trafic de drogue d'un groupe armé comme l'UÇK pour son financement est en fait difficile à appréhender“ (CHASSAGNE, Philippe a Kolë GJELOSHAJ. L'émergence de la criminalité organisée albanophone. *Cahiers d'études sur la Méditerranée orientale et le monde turco-iranien* [online]. 2001, (32) [cit. 2020-6-17]. Dostupné z: <https://journals.openedition.org/cemoti/692>).

³⁷⁷ Někteří členové albánského podsvětí v západní Evropě se podíleli i na vyzbrojování Chorvatska (ŠURC, Matej a Blaž ZGAGA. *U ime države: Preprodaja*. Zagreb: Jesenski i Turk, 2013, s. 372-375). Kosovo tudíž pro takové lidi nemusela být vysloveně vlastenecká záležitost, mohla to být prostě další příležitost. Šurc a Zgaga prezentovali v trojdílné publikaci výsledky své dlouholeté investigativní práce, která dosvědčuje, jak byly mnohé osoby zapojené do obchodu se zbraněmi ve Slovinsku a v Chorvatsku motivované osobním ziskem, a že často jednaly proti zájmům svých zemí (ŠURC, Matej a Blaž ZGAGA. *U ime države: Prikriivanje*. Zagreb: Jesenski i Turk, 2014).

zprostředkování lidí s kontakty na mezinárodním černém trhu se zbraněmi, byl v arzenálu UÇK příliš malý, než aby svědčil o jejich významnějším zapojení.

UÇK byla, zdá se, financována zejména z příspěvků albánských gastarbeiterů v západní Evropě. Ty se slévaly hlavně na zmíněný fond 'Vendlindja Thërret', na který první příliv peněz dospěl po policejním útoku na základny UÇK v Prekazu začátkem března 1998, jenž vyústil ve smrt velitele UÇK v Drenici Adema Jashariho spolu s jeho bratrem, otcem a sedmnácti ženami a dětmi z rodiny. To se v emigraci stalo signálem pro vyjádření solidarity, a to i solidarity formou finanční podpory ozbrojeného boje.

Vláda „Republiky Kosovo“, jednostranně vyhlášené v září 1991, fungující v exilu v německém Ulmu, vedená Bujarem Bukoshim, financovala svoje aktivity dobrovolnou daní ve výši 3% z příjmu,³⁷⁸ zejména mezi od malých firem na Kosovu a mezi emigranty z Kosova v západní Evropě. Bukoshi mezi říjnem 1991 a prosincem 1999 shromáždil celkem 125 mil. USD. Více než polovina z toho byla použita na paralelní školství, a dále na zdravotní péči, sociální zabezpečení, diplomacii, bankovníctví, satelitní televizní programy, public relations a provozní výdaje exilové „vlády“. Struktura fondu se sídlem v Ulmu byla otevřená, za příspěvky byly vydávány stvrzenky, nebyly přijímány hotovostní vklady a orgány bavorského finanční správy ho každoročně kontrolovaly jeho účetní knihy. Tato vláda se od roku 1991 pustila do budování vlastních ozbrojených sil nejprve roku 1991 v dohodě s LPRK (předchůdkyní LPK), následně v dohodě s chorvatskou vládou a konečně v dohodě se skupinou bývalých důstojníků jugoslávské armády albánské národnosti v čele s Hajzerem Hajzerajem. Ani jeden z těchto pokusů nevyšel. „Prezident“ Ibrahim Rugova, zvolený v květnu 1992, byl důsledným pacifistou, prosazoval nenásilný odpor a protivil se myšlence ozbrojeného povstání. Po odhalení struktur Hajzerajova ilegálního „ministerstva obrany“ byly pod jeho vlivem plány na vybudování ozbrojených sil zmrazeny. Bukoshi však takové zábrany nechoval. Díky prvnímu pokusu měl v UÇK stále vlastní buňku, druhé dva ho poučily, že se lze, podobně jako tomu bylo v Chorvatsku, opřít o bývalé důstojníky jugoslávských sil. V roce 1997 usoudil, že nadchází čas pro ozbrojené vystoupení. Na rozdíl od Rugovy Bukoshi tvrdil, že je nutné UÇK přijmout jako realitu. Domníval se pravděpodobně, že by bylo možné, podobně jako v Chorvatsku, aby se členové tehdejší UÇK podřídili profesionálnímu velení. V roce 1997 založil v Londýně zvláštní samostatný fond pro vojenské účely, na kterém během dvou let shromáždil na 30 mil. USD. Kromě toho zůstávaly přebytky i na hlavním „tříprocentním“ účtu v Ulmu, na němž ještě po skončení války, v červnu 1999, údajně stále zbývala podobná suma, jakou Bukoshi nashromáždil na londýnském účtě.³⁷⁹

Události však jeho plány nakonec předběhly. Masakr rodiny Jashariových počátkem března 1998 vzbudil mezi emigranty v západní Evropě velké emoce a pocity sounáležitosti s UÇK. Tlak z jejich strany přiměl Bukoshiho sejít se s představiteli LPK. Dohodli se, že na sebe přestanou navzájem útočit a spojí své síly. Emigranti doufali v peníze spravované Bukoshim, kdežto Bukoshi chtěl UÇK institucionalizovat v rámci jednostranně vyhlášené

³⁷⁸ Ačkoli se obvykle uvádí, že šlo o tříprocentní daň, ta se ve skutečnosti týkala zaměstnanců mimo Kosovo (*gastarbeiterů*), Bukoshiho „vláda“ ovšem výdajů většinu financovala z příspěvků uvnitř Kosova (Clark, 2000, s. 103). Na Kosovo bylo pro zaměstnance doporučeno dávat 5%, pro podnikatele 8-10%, pro zemědělce podle bonity půdy (podle někdejšího šéfa „Ústřední finanční rady Republiky Kosovo“ Ismajla Kastratiho, viz: MARCH, Andrew a Rudra SIL. *The “Republic of Kosova” (1989-1998) and the Resolution of Ethno-Separatist Conflict: Rethinking “Sovereignty” in the Post-Cold War Era*. Working Paper Series #99-01. Philadelphia: The Christopher H. Browne Center for International Politics, 1999, s. 9).

³⁷⁹ Hockenos, 2003, s. 185-192, 222, 224, 225, 231-233, 257-259, 260; Judah, 2000, s. 111-112.

I. ÚVOD

„Republiky Kosovo“ postavit pod velení profesionálních důstojníků, se kterými byl v kontaktu. Dohoda však byla vzápětí emigranty vypovězena, neboť Bukoshi očividně nebyl ochoten vzdát se kontroly nad svými fondy a očekával, že bude na financování boje přímo dohlížet prostřednictvím obnoveného „ministerstva obrany“ svoji „vlády“. LPK a UÇK pokládaly jeho neochotu přenechat jim nahrenážené peníze za zradu. Ačkoli během dubna a května proběhlo ještě několik pokusů o dohodu mezi Bukoshim a jeho novým „ministrem obrany“ Ahmetem Krasniqim na jedné a LPK, UÇK a také LKÇK na druhé straně, k dohodě se nedospělo a výsledkem bylo pouze předání několika částek v celkové výši asi 8 mil. DM šéfům logistiky UÇK v čele s Xhavitem Halitim do září 1998. Bukoshi kromě toho sponzoroval ještě jednotlivé operační zóny nebo brigády UÇK: operační zóna Llapi obdržela do března 1999 více než 3 mil. DM, přes 1 mil. DM, z nichž 90 % bylo utraceno za zbraně, dostala také 123. brigáda.³⁸⁰ 28. dubna 1998 vyzvalo vedení UÇK veřejně Bukoshiho, aby jí dal své fondy k dispozici, což odmítl. Pak už byly orgány „Republiky Kosovo“ a fond „Vlast volá“ ve fundraisingu definitivně přímými konkurenty. Bukoshi nechal vojenské profesionály, kterým dal k dispozici svůj vojenský fond, připravit vlastní ozbrojené síly – FARK, ale než ten vkročil v červnu na Kosovo, bylo povstání v plném proudu a financováno bylo převážně ze sbírek kampaně „Vlast volá“.

Do „tříprocentního fondu“ spravovaného Bukoshim přispívala podle jeho odhadů pravidelně asi čtyřicet tisíc osob z celé Evropy, což představovalo cca 60–70 % zaměstnaných kosovských Albánců.³⁸¹ Vezmeme-li v úvahu nejčastější zaměstnání kosovských a jiných Albánců v západní Evropě a běžné platy v těchto odvětvích, pak byla požadovaná jednorázová „zvláštní daň“ na vedení války, vybíraná do fondu „Vlast volá“ ve výši 1.000 DM nebo 1.000 CHF³⁸² vyšší než průměrný příspěvek ve výši 3% z měsíčního platu za celý rok.

Kdyby všichni přispívající v roce 1998 (a případně znovu v roce 1999) místo na účet „tříprocentního fondu“ zaplatili výběřčím „Vlasti volá“, znamenalo by to několik miliónu na bojovníka, kterých měla UÇK kolem 10 tisíc v polovině roku 1998 a dvojnásobek na jaře 1999. Někteří z emigrantů si už dříve mohli myslet, že výběr peněz na nenásilné aktivity paralelního kosovského státu jsou pouze zástěrkou pro budoucí armádu, která by měla vybojovat Kosovu nezávislost podobně, jako to udělaly Slovinsko, Chorvatsko nebo Bosna a Hercegovina. Další si na jaře 1998 mohli myslet, že v pozadí UÇK stojí LDK a že Rugovovo popírání existence UÇK je pouze taktickou zástěrkou. Zdánlivě to potvrzovalo několik zahraničních poboček LDK, které dobrovolně podpořily kampaň „Vlast volá“, nebo vybíraly peníze současně pro oba fondy. UÇK podpořil i exilový „ministr informací“ Xhafer Shatri, který se v minulosti s LPK rozešel. A protože Rugovův spojenec, albánský prezident Sali Berisha, byl na jaře 1997 odstaven, v satelitním vysílání albánské televize určeném pro Albánce v zahraničí dostala postupně prostor UÇK. V Německu údajně jen v dubnu vybrala LPK 3,5 mil. DM, nebylo tedy nereálné, aby UÇK získala dostatek prostředků od drobných dárců. Mnoho Albánců si mohlo spojit naději na ukončení srbské vlády nad Kosovem s rychlým zlepšením kosovské ekonomiky, a příspěvek na válku tedy považovat za výhodnou investici, výhodnější než další udržování paralelních institucí, které už léta nenabízelo vyhlídky na zlepšení situace. Nemalá část emigrantů nicméně zůstávala opatrná. Co rozhodlo, byl pasivní přístup LDK. Rugova nedokázal na novou situaci zareagovat a Bukoshi se ke konkurenci stavěl lhostejně. Na rozdíl

³⁸⁰ Mehmeti, 2017, s. 100-110; Jashari-Strofici, 2002, s. 181-182, 197; Zogaj, 2003, s. 30-31.

³⁸¹ Hockenos, 2003, s. 223.

³⁸² Někdy se vybíralo jen 750 CHF. V Severní Americe to bylo 500 USD.

od nich představitelé LPK objížděli emigrantské kluby a kavárny, agitovali za válku a třebaže většina gastarbeiterů uslyšela o fondu „Vlast volá“ teprve na jaře 1998, aktivita výběrčích přinesla své plody.³⁸³

Na rozdíl od Bukoshiho „vlády“ navíc UČK dokázala oslovit bohatou komunitu v USA a Kanadě, kde do „tříprocentního fondu“ přispívalo pravidelně jen málo lidí. Navzdory tomu, že jen malá část amerických Albánců měla rodinné kořeny na Kosovu, solidární byl mnozí. Většina z nich byla občany USA, často byli podnikateli s životní úrovní nepoměrně vyšší, než jaká byla obvyklá u gastarbeiterů v západní Evropě nebo na Kosovu. Zdejší podnikatel původem z Kosova, Florin Krasniqi, se stal hlavním zástupce fondu „Vlast volá“ v Severní Americe. Mezi říjnem 1997 a březnem 1998 shromáždil má půl milionu dolarů. Poté, bezprostředně po veřejném rozhořčení, které zavládlo po smrti rodiny Jashariů, vybral na demonstraci za Kosovo před sídlem OSN v New Yorku 280 tisíc dolarů za jedinou hodinu. Podle něj vybral fond „Vlast volá“ v USA a v Kanadě celkem 20 mil. USD, Perritt ve své monografii o UČK uvádí 11 mil. USD shromážděných v USA. Rozpor je nejasný zejména proto, že i Perritt měl blízký přístup k účetnictví fondu „Vlast volá“ v USA.³⁸⁴ Zdá se však, že zrovna severoamerické peníze nejsou, co se týče původu, sporné. V USA bylo nakupováno sofistikovanější vybavení a výzbroj a v každém případě na ně bylo shromážděno dostatek peněz přímo zde. V Severní Americe Albánci v drogovém byznysu nehráli důležitou roli a zbraně zde byly nakupovány legálně, sympatizujícími jednotlivci-americkými občany, a legálně i vyváženy, protože oficiálně směřovaly do Albánie. Proto není účast podsvětí příliš pravděpodobná. Reportérka Stacy Sullivan, která detailně zkoumala fund-raising UČK v USA, tvrdí, že nezaznamenala jakoukoli známku drogových peněz. Henry Perritt údajně osobně identifikoval 50 mil. příspěvků od jednotlivců nebo podnikatelů, kteří se zabývali legálním podnikáním či měli legální zaměstnání (nejen v USA). Sullivanová i Perritt byli sympatizanty UČK, takže i jejich svědectví mohlo být těmito sympatiemi ovlivněno. Perritt ke svému zjištění dodává, že tím není vyloučen podíl špinavých peněz, zejména ve Švýcarsku, odkud zřejmě pocházela největší část peněz shromážděných mezi emigranty.³⁸⁵

„Tříprocentní fond“ vydával pro každý příspěvek stvrzenky a jeho účetní knihy byly každoročně kontrolovány bavorskou policií.³⁸⁶ Jeho příspěvky UČK by tedy měly být čisté. Mimo hlavní kanály také některé vesnice, zejména na západním Kosovu, sbíraly na počátku povstání peníze ve vlastní režii (nejčastěji od svých sousedů-gastarbeiterů) a vysílaly skupiny mladíků do Albánie nakoupit zbraně pro místní oddíl. Jedna z nich, Osek Hyla s asi tisícem obyvatel, během června a července 1998 shromáždila od celkem 42 místních gastarbeiterů žijících ve švýcarském Spreitenbachu v Heilbronnu v Německu, přes 19.000 CHF a 16.000 DM, přičemž zaokrouhlené částky jimi zaplacené zhruba odpovídaly měsíční mzdě. Bylo to

³⁸³ Islami, 2001, s. 252-254; Hockenos, 2003, 223, 225, 249-254; REČICA, Shemsi. Përballjet brendashqiptare gjatë luftës në Kosovë (II). *Pashtriku* [online]. 2018, 12. 7. [cit. 2020-6-16]. Dostupné z: <https://pashtriku.org/shemsi-recica-perballjet-brendashqiptare-gjate-luftes-ne-kosove-ii/>.

³⁸⁴ Hockenos, 2003, s. 252, 275; Perritt, 2008, s. 92. Hockenos s odvoláním na Krasniqiho uvádí, že severoamerická pobočka fondu vybrala dvě třetiny z jím uváděných 20 mil. USA v oblasti New Yorku a New Jersey. Perritt udává, že v Dallasu se vybralo kolem 4 mil. USD, v Detroitu asi 1,8 mil. USD, na Aljašce 400-500 tisíc, v Chicagu asi půl miliónu. Na oblast New Yorku tak připadá 4,1-4,2 mil. USD. Kdyby se k tomu připočetlo 9 mil., které zbývají do Krasniqiho sumy, skutečně by z New Yorku přišly dvě třetiny celkového objemu.

³⁸⁵ Sullivan, 2004, s. 166-167; Perritt, 2008, s. 93.

³⁸⁶ Hockenos, 2003, s. 224.

I. ÚVOD

dost peněz na nakoupení lehkých zbraní pro několik desítek bojovníků. Protože mladí bojovníci vyslaní pro zbraně najednou víc neunesli, vypravili se později do Albánie ještě jednou, nakoupit za peníze, které zbyly.³⁸⁷ Rovněž tyto příspěvky s největší pravděpodobností pocházely z výdělků drobných dárců. Existovaly ještě další zdroje financování. Podnikatelé na Kosovu, kteří tvořili páteř každoročního financování institucí „Republiky Kosovo“ rovněž sponzorovali místní síly. Llapská operační zóna UÇK, k níž patřila i oblastní metropole Priština, získala takto během povstání přes 7 mil. DM. Jiným poměrně bohatým zdrojem bylo město Peja na západním Kosovu, sponzorující operační zónu Dukajini, město Suhareka zase místní 123. brigádu UÇK. Kromě finančních příspěvků zásobovali podnikatelé oddíly UÇK také různými výrobky. Katolická albánská komunita v Albánii vybrala mezi sebou kolem 1 mil. DM, podobným způsobem přispěli i turečtí občané albánského původu.³⁸⁸ U těchto peněz nelze podíl špinavých peněz vyloučit.

Sám fond „Vlast volá“ byl jiným případem než „Tříprocentní fond“. V západní Evropě vybírala příspěvky nejčastěji v hotovosti, často bez řádné účetní evidence. LPK do něj také přijímala příspěvky bez prověřování původu peněz. Její emisaři také věděli, že drogoví bossové mají peníze, a nezdráhali se oslovit je s žádostí o příspěvek ve stejném vlasteneckém duchu jako kohokoli jiného. Když zástupci LPK přijeli do Prahy, k nejštedřejším sponzorům patřilo všech pět zdejších kosovskoalbánských drogových bossů.³⁸⁹ Účty fondu „Vlast volá“ ve Švýcarsku a v Německu byly na jaře zmrazeny, nebylo to však kvůli podezření na peníze z kriminálního podsvětí, ale proto, že oficiální účely fondu byly humanitární, ale představitelé LPK se netajili s tím, že z něj budou placeny zbraně. Pro LPK to bylo poučením v tom, že je dobré pracovat s hotovostí. Tím se možnost napojení na špinavé peníze samozřejmě ještě zvýšila.

Existuje jen málo svědectví o získávání příspěvků vydíráním. Jana Arsovska uvádí kosovskoalbánského gangstera s přezdívkou Besmir, zapleteného do obchodu s bílým masem, únosů, vydírání a vybírání výpalného, který údajně pro fond „Vlast volá“ vybíral vyděračskými metodami měsíčně necelých 30 tisíc DM.³⁹⁰ Veškeré informace o tom, že by sama UÇK nebo LPK byla přímo zapojeno do kriminálního podsvětí, však až dosud zůstávají pouhými spekulacemi.³⁹¹ Autoři, kteří jsou do problematiky albánských kriminálních skupin v Evropě více zasvěceni, jsou opatrnější a spíše se ptají, jaký mohl být podíl drogových peněz ve fund-raisingu UÇK.³⁹² Veřejně nejsou známy jiné případy propojení podsvětních bossů, pašování zbraní a UÇK kromě výše uvedených, Prince Dobroshiho a Agima Gashiho. Ani zde však nejsou doloženy dohody typu „drogy za zbraně“ (*drugs for arms*). Spíše se zdá, že šlo o to, že

³⁸⁷ Arifi, 2000, s. 43-49; Shala, 2002, s. 154. Další podobné příklady viz: Shala, 2006, s. 21-28; Saraqi, 1999, s. 19; Molliqi, 2003, 69-84; Sullivan, 2004, s. 176-177.

³⁸⁸ Zejnullahu, 2001, s. 154; Hamzaj, 1999, s. 131, 132; Zogaj, 2003, s. 33.

³⁸⁹ NOŽINA, Miroslav. Globální zločin v malých zemích – případ České republiky. *Medzinárodné otázky*. 2001, 10(2), s. 15, 27.

³⁹⁰ ARSOVSKA, Jana. *Decoding Albanian Organized Crime: Culture, Politics, and Globalization*. Oakland: University of California Press, 2015, s. 47-48. V originále stojí 15 tisíc eur.

³⁹¹ Pro ilustraci např. Del Valle, 2001, s. 290-299. Del Valle například tvrdí, že UÇK mezi únorem 1996 a únorem 1998, tedy před propuknutím otevřeného povstání, uskutečnila 152 atentátů a zabila 70 osob, což je neuvěřitelně nadnesené.

³⁹² Chassagne a Gjeloshaj, 2001. NAYLOR, R. T. *Gunsmoke and Mirrors: Financing the Illegal Trade*. LUMPE, Lora. *Running Guns: The Global Black Market in Small Arms*. London: Zed Books, 2000, s. 155-180, s. 168.

drogoví magnáti měli díky svému napojení na černý trh přístup i k ilegálním zbraním.³⁹³ Navzdory jejich vlasteneckým citům navíc rozhodně nelze říci, že UÇK jim za případné dodávky zbraní nemusela platit; ve skutečnosti není ani doloženo, že byla objednavatelem.

Přístup k ilegálním zbraním obvykle určují preference, cena a dostupnost.³⁹⁴ Albánským povstalcům na Kosovu prakticky scházela kvalitní a těžká výzbroj. Ceny moderních těžkých zbraní na černém trhu byly velmi vysoké. Je tedy pravděpodobné, že si je UÇK ani nemohla dovolit. V každém případě po nich nijak zvlášť netoužila. Nejsou indicie, že by se v zahraničí snažila nakoupit dělostřelectvo. Bukoshiho „ministr obrany“ Ahmet Krasniqi zamýšlel například zakoupit tři až čtyři vrtulníky (které jsou, mimo jiné, důležitým prostředkem k navádění dělostřelecké palby), ale UÇK o něco takového zjevně zájem neměla.³⁹⁵ Z těžké výzbroje kromě minomětů bylo v jejím arzenálu proto bylo jen omezené množství zastaralých děl z výzbroje albánské armády. UÇK jasně preferovala levné a dostupné lehké zbraně z Albánie, na jejichž nákup nepotřebovala kriminální prostředníky, a které iniciativní organizátoři kampaně ve prospěch fondu „Vlast volá“ v USA doplnili legálně zakoupenými, drahými, vysoce kvalitními moderními lehkými zbraněmi. To, že ve výzbroji UÇK téměř absolutně převažovala výzbroj nakoupená v Albánii, doplněná z USA a pravděpodobně v malém množství států nepřátelských vůči Miloševićovu Srbsku nepřímo dokládá, že její kontakty na mezinárodní černý trh, pokud existovaly, zůstaly velmi pravděpodobně zcela okrajové. Celkový arzenál, včetně zbraní pravděpodobně ukrytých před rozpuštěním UÇK a předaných UÇPMB a UÇKomb, pravděpodobně nestál, včetně dopravy na místo, zahrnující i pár rozhrkaných nákladáků patřících původně albánské armádě, a odměn místních průvodců a převaděčům, více než 80 mil. DM. Na to byly zcela dostačující drobné příspěvky od gasarbeiterů, platby od kosovských podnikatelů spolu se sbírkami z USA.

Celkový objem peněz vybraných do fondu „Vlast volá“ a dodatečných částek vybraných jednotlivými operačními zónami a brigádami je odhadován na 135–200 mil.³⁹⁶ Někteří z hlavních organizátorů obviňují jiné, že část vybraných peněz byla zpronevěřena už během povstání.³⁹⁷ Další část si pak přivlastnili někteří z vůdců UÇK po válce. Tyto peníze někdy sloužily k ilegálnímu podnikání. Kriminální činnost (bývalých) členů UÇK zde tedy byla důsledkem, ne zdrojem úspěšného fund-raisingu.

Tímto podrobným přehledem jsem, jak doufám, dostatečně doložil, že UÇK nepatřila k oportunistickým organizacím ve smyslu Weinsteinova dělení na oportunistické a aktivistické organizace, nýbrž mezi aktivistické. Bojovníci UÇK byli k formaci silně vázáni, ve věci, za kterou bojovala, byli osobně angažováni. Totéž platí pro ostatní organizace, na Kosovu i mimo, její předchůdce i následovníky.

³⁹³ Někteří albánští kriminální bossové se obchodováním se zbraněmi zabývali i před objevením se UÇK na scéně (XHUDO, Gus. Men of Purpose: The Growth of Albanian Criminal Activity. *Trends in Organized Crime*. 1996, 2(1), s. 84).

³⁹⁴ STOHL, Rachel a Suzanne GRILLOT. *The International Arms Trade*. Cambridge: Polity Press, 2009, s. 97.

³⁹⁵ Jashari-Strofici, 2002, s. 204–205.

³⁹⁶ Perritt, 2008, s. 92.

³⁹⁷ KELMENDI, Ibrahim. I UÇK-së nga mitizimet e shpifura për kUmandantat. *Revista Drini* [online]. 2018, 23. 6. [cit. 2019-1-13]. Dostupné z: <https://revistadrini.info/ibrahim-kelmendidemitizimi-i-uck-se-nga-mitizimet-e-shpifura-per-kumandantat/>; KELMENDI, Ibrahim. Ndihmat që ua jepte Bujar Bukoshi Xhavit Halitit dhe të tjerëve nuk ishin për UÇK-në, por për komplotim të UÇK-së. *Kosova Sot* [online]. 2018, 26. 6. [cit. 2019-1-13]. Dostupné z: <https://www.kosova-sot.info/opinione/283021/>

I. ÚVOD

Uvedu ještě podrobnější údaje k dalším třem formacím, které vedly otevřený, frontální boj. Ahmet Krasniqi, zvolený „ministrem obrany Republiky Kosovo“, dostal zprvu od „premiéra“ Bukoshiho v březnu 1998 jednorázovou dotaci ve výši 20 tis. DM, aby dal dohromady „ministestvo“ a vytvořil „ozbrojené síly Republiky Kosovo“ (FARK).³⁹⁸ Později měla FARK, jak už jsem psal, k dispozici prostředky z fondů „vlády Republiky Kosovo“, které bohatě pokrývaly veškeré její potřeby. Výzbroj si podobně jako UÇK zajišťovala převážně na místním černém trhu v Albánii, omezenou část možná, díky kontaktům na bosňácké armádní špičky, mohla získat i z Bosny a Hercegoviny propašováním přes Chorvatsko. Jsou však pouze hypotetické spekulace. Pevnější oporu mají vazby na Turecko, označované představitelem LDK Shefqetem Jasharim, starajícím se o logistiku FARK. Podle Jashariho Bukoshi v roce 1998 jednal s Tureckem o dodávkách výzbroje pro tři brigády, zahrnující i protiletadlová děla a raketomety, v celkové výši 49 mil. DM, což víceméně odpovídalo zvláštnímu vojenskému fondu, do kterého Bukoshi vybral cca 30 mil. USD. Jashari přitom označuje Turecko za „spřátelený stát“, z čehož nepřímo vyplývá, že by se nejednalo o nákupy přes prostředníky na černém trhu, ale o dodávky přímé, s politickým posvěcením (byť ilegální). Bukoshi o těchto jednáních informoval i UÇK, v tom smyslu, že by místo samoorganizovaných povstaleckých oddílů vznikly tři vojensky dobře vybavené a organizované jednotky. UÇK údajně návrh odmítla, protože to neodpovídalo politickým zájmům Socialistické strany, jejího hlavního spojence v Albánii a tou dobou vládnoucí strany v Albánii, která na jednu stranu podporovala UÇK a nezávislost Kosova, ale jinak se orientovala více na balkánské státy, zejména ty s pravoslavnou tradicí (to bylo vidět později při povstání v Makedonii, kdy Socialistická strana dávala od počátku jasně najevo, že žádné odtržení části území nepodpoří).³⁹⁹

FARK vybudoval na Kosovu tři brigády vybavené lépe, než oddíly UÇK, ale, jak už bylo řečeno, s kvalitativně shodnou výzbrojí nakoupenou v Albánii. I při maximálních odhadech mohla stát výzbroj, vybavení a další provozní výdaje pro tyto tři brigády, při odhadovaných početních stavech, něco přes 16 mil. DM. FARK, u kterého v době, kdy se UÇK i FARK ocitly v létě 1998 pod silným tlakem ofenzivy jugoslávské armády, hledalo útočiště velké množství uprchlíků, ustoupil na podzim 1998 do Albánie. Zde byla plánována reorganizace, ale ústup vyhrotil spory s UÇK, která to považovala za zradu, a Bukoshi vlastní ozbrojené síly víceméně obětoval politickému smíru s UÇK. V Albánii byla vytvořena nová brigáda FARK „Mërgimi“, v počtu asi tisíce mužů, která však už do bojů nezasáhla. „Ministerstvo obrany“ i velká část důstojníků se spojily s UÇK. Výdaje „ministerstva obrany Republiky Kosovo“ v roce 1999 už proto počítám k výdajům UÇK, a vlastní FARK (brigádu „Mërgimi“) už jako nebojující sílu pomíjím.

UÇMPB zřejmě čerpala hlavně z výzbroje UÇK, která byla ukryta před vypuknutím povstání v jižním Srbsku ještě předtím, než byla při rozpouštění UÇK odevzdána silám NATO (misi KFOR) na Kosovu.⁴⁰⁰ Výzbroj byla pašována přes kosovskou hranici do jižního Srbska i v době, kdy už povstání trvalo. V květnu 2001, těsně před koncem povstání, zadržely italské síly KFOR poblíž hranic s Kosovem zásilku těžké výzbroje, zahrnující i 52 ručních raketometů a 5 raket země-vzduch SAM-7, poblíž hranic s Kosovem, o nichž se předpokládalo, že jsou

³⁹⁸ Mehmeti, 2017, s. 196.

³⁹⁹ Jashari-Strofc, 2002, s. 84-90, 213.

⁴⁰⁰ Hasani, 2010, s. 23, 25, 57. Někteří příslušníci UÇMPB (stejně jako UÇKomb) během kosovské války pomáhali pašovat zbraně pro UÇK na Kosovu (tamtéž, s. 33; Latifi, 2006, s. 171, 182).

určeny povstalcům v jižním Srbsku.⁴⁰¹ Nic nenaznačuje, že by muselo jít o nově nakoupené zbraně a docela dobře mohlo jít o nepoužitou výzbroj původně určenou pro UÇK. Kromě toho ještě textilní továrna Kosovka v Kamenici na Kosovu ušila pro UÇPMB od ledna 2001 celkem 2.500 uniform. Za uniformy platilo vedení UÇPMB předem. Z jakých prostředků, není jasné. Představitelé UÇPMB nikdy nezveřejnili detaily financování svých oddílů. Je možné, že za uniformy, jednu v hodnotě 200 DM, si jednotliví bojovníci platili.⁴⁰²

UÇPMB si zřídila podobný fond, jako byl fond UÇK „Vlast volá“, 2. září 2000, měsíc poté, co její politický výbor schválil politický program. Fond nazvala ‘Zëri Atdeut’ („Hlas otčiny“).⁴⁰³ Je možné, že pro potřeby UÇPMB poskytli po skončení války na Kosovu určité peníze vedoucí představitelé UÇK ještě z fondu „Vlast volá“, a to přes kosovské firmy sídlící na jihovýchodním Kosovu, v sousedství povstaleckého území v jižním Srbsku.⁴⁰⁴ Objem vybraných peněz se dá jen zhruba odhadnout podle odevzdané a ukryté, později nalezené výzbroje této formace, i když část zbraní – dost možná většinu, ne-li všechny – získala ještě ze zásob bývalé UÇK, neboť svůj fond zřídila poměrně pozdě: v září 2000 měla minimálně desítky, dost možná i stovky bojovníků. UÇPMB si také nechala u firmy Kosovka z východokosovské Kamenice ušít 2.500 uniform, které objednala 13. ledna 2001. Za uniformy údajně platila předem a včas, byť z vyjádření bývalého ředitele firmy se dá vyčíst, že ne všechny byly zaplacený.⁴⁰⁵ Každopádně je to svědectvím, že UÇPMB po vzniku vlastního fondu nakupovala. Nakupovala přitom uměřeně. Konečný počet bojovníků v květnu 2001 činil nejspíš kolem 1.800, tedy asi tři čtvrtiny počtu objednaných uniform. Porážka v květnu 2001 a následná kapitulace zastihla UÇPMB pro její vůdce nečekaně. V té době počítala s dalším početním růstem a mj. za tím účelem se tehdy neúspěšně pokusila v operaci, koordinované několika oblastními veliteli, což bylo do té doby nevídané, obsadit vesnici Oraovica. Je možné, že uniformy byly objednány s ohledem na limity dané existující výzbrojí. Z vyjádření bývalého ředitele Kosovky se zdá, že uniformy byly placeny postupně. Celkově se zdá, že UÇPMB asi neměla k dispozici příliš mnoho finančních prostředků a většinu investic do vedení války vložila v podobě zbraní poskytnutých členy UÇK. Celková hodnota prostředků, které UÇPMB do ozbrojeného boje vložila, ať už v podobě darované výzbroje, nebo peněz, nepřevyšovala nejspíš s ohledem na známou výzbroj a výstroj 1 mil. DM. Výzbroj sestávala hlavně z lehkých zbraní, těžších zbraní bylo pomálu. Bojovníci se z největší části pravděpodobně vydržovali sami nebo z příspěvků příbuzných či přátel v zahraničí. Část výzbroje a výstroje nebyla při demobilizaci odevzdána, nýbrž ukryta. Z ukrytých zbraní možná část získala UÇPMB nebo AKSH.

⁴⁰¹ McCoy, 2004, s. 78.

⁴⁰² TELEGRAFI. Rrëfimi i rrobaqepësit të uniformave të UÇPMB-së. *Telegrafi* [online]. 2015, 4. 1. [cit. 2019-12-13]. Dostupné z: <https://telegrafi.com/rrefimi-i-rrobaqepesit-te-uniformave-te-ucpmb-se-video/>

⁴⁰³ JASHARI, Valon. Intervistë me z.Menderes Zeneli, ish-antar i Këshillit Politik të UÇPMB-së përgjegjës për Diasporë. *Radio Kosova e lirë: Intervista* [online]. 2019, 28. 1. [cit. 2021-8-7]. Dostupné z: <https://www.radiokosovaelire.com/valon-jashari-interviste-me-z-menderes-zeneli-ish-antar-i-keshillit-politik-te-ucpmb-se-pergjegjes-per-diaspore/>

⁴⁰⁴ Rozhovor s Ivo ŠANCEM, administrátorem UNMIK v Gjilanu, ????? 2000. Šanc hovořil například o tom, že mezinárodní správa podezřívá státní stavební firmu Morava e Binçës, v jejímž vedení byl Gani Thaci, bratr bývalého vrcholného politického představitele UÇK Hashima Thaçiho, z vyvádění peněz pro jihosrbské povstalce.

⁴⁰⁵ Telegrafi, 2015.

I. ÚVOD

Vlastní fond „Liria Kombëtare“ si také v březnu 2001, měsíc po propuknutí otevřeného povstání v Makedonii, zřídila UÇKomb.⁴⁰⁶ O tom, kolik do něj bylo vybráno, se dá pouze spekulovat. Obvinění ze zpronevěry peněz, které nebyly v době povstání vyčerpány, zmiňují 14 mil. CHF (což je asi 18 mil. DM). Většina makedonskoalbánské emigrantské komunity byla soustředěna ve Švýcarsku; uvedená částka by znamenala, že by dospělí zaměstnaní makedonští Albánci všichni museli přispět zhruba jedním tisícem CHF. To není nemožné, nelze to však ani dokázat.⁴⁰⁷ Stejná obvinění hovoří o tom, že výdaje na vedení války činily pouze 6 mil. DM. Podle detailních údajů o 112. brigádě UÇKomb, která mohla mít asi 1.200 příslušníků, by osobní zbraně (pistole, pušky, samopaly a lehké kulomety) mohly mít dohromady hodnotu asi 350 tis. DM. Tato výzbroj pro celou UÇKomb při jejích maximálních početních stavech by činila asi 1,5 mil. DM.⁴⁰⁸ Uniformy, boty a další vybavení mohly stát nejméně ještě jednou tolik, ale spíše více. Je však pravděpodobné, že výzbroje bylo nakoupeno více. K tomu je potřeba připočítat těžší a sofistikovanější výzbroj, především minomety, granátomety a ruční vrhače střel, a samozřejmě střelivo. Z fondu se navíc nejspíš hradily i provozní náklady, jako jídlo, a zčásti i humanitární pomoc pro obyvatelstvo v bojové zóně. Částka 6 mil. DM tedy není nereálná.

AKSH si zřídila svůj Fondi Kombëtar Shqiptar („Albánský národní fond“) zřejmě v září 2002, v návaznosti na formální ustavení politického křídla.⁴⁰⁹ To nevylučuje, že už dříve používala nějaký bankovní účet nebo účty. Zdá se však, že většinu peněz získala v rané fázi z podobných drobných darů vybíraných v hotovosti, jako předtím UÇK. Její jádro se zformovalo bezprostředně po skončení války na Kosovu a poprvé se veřejně ohlásila nedlouho po oficiálním rozpuštění UÇK. Mohla tak snadno navázat na její kampaň a využít přetrvávající ochoty financovat ozbrojený boj mezi tou částí albánské diaspory, která považovala boj za nedokončený a složení zbraní za předčasné. Prvotní jádro AKSH bylo nepočetné a svou výzbroj velmi pravděpodobně získalo přímo ze zásob demobilizované UÇK. Kolik získala AKSH ze zásob bývalé UÇK a kolik případně později nakoupila z vlastních peněz, nevíme. Nemohu s určitostí říci, zda zdědila něco ze zásob demobilizované UÇKomb, je to však pravděpodobné, protože veteráni UÇKomb tvořili v pozdější fázi většinu jejího mužstva. Je proto velkou neznámou, kolik peněz dokázala AKSH skutečně vybrat. Výzbroj a výstroj, nalezená a zabavená makedonskou policií dvěma hlavními skupinám spojeným s AKSH, činila minimálně 900 tis. DM. První z nich, která podvkrát obsadila obec Kondovo, byla vyzbrojena lehkými zbraněmi – nejen ručními, ale také těžkými kulomety a minomety – jejichž celková hodnota na černém trhu mohla podle zveřejněných zpráv činit 150 tis. DM.⁴¹⁰ Skupina, která později vybudovala opevněnou základnu v horské vsi Brodec, byla vybavena

⁴⁰⁶ Ostreni, 2014, s. 174.

⁴⁰⁷ [INA]. Murat Jashari: *O Musa Xhaferri ku shkuan 14 milion franga nga fondi i luftës* [online]. 2016, 5. 7. [cit. 2021-9-19]. Dostupné z: <https://fol.mk/murat-jashari-o-musa-xhaferri-ku-shkuan-14-milion-franga-nga-fondi-i-luftes/>

⁴⁰⁸ MENAJ, Petrit. *ONA poraka i nadež, 1: Dnevnik, dokumenti, beleški*. Skopje: Fondacija za otvoreno društvo, 2008, s. 139-142.

⁴⁰⁹ FRONTI PËR BASHKIM KOMBËTAR SHQIPTAR. Rregullore e Fondit Kombëtar Shqiptar. *Fronti për Bashkim Kombëtar Shqiptar: Armata Kombëtare Shqiptare* [online]. 2002, 9. 9. [cit. 2021-7-24]. Dostupné z: <https://fbksh-aksh.fr.gd/FKSH.htm>

⁴¹⁰ Balkanalysis.Com Research Service. 2005.

nepoměrně lépe.⁴¹¹ V tajném skladišti měla i omezené množství těžkých zbraní, ale také větší počet ručních strel a velkou zásobu munice. Celková hodnota na černém trhu mohla činit kolem 800 tis. DM. Skladba zbraní v tomto skladišti byla nicméně dosti nahodilá. Šlo možná buď o jednu ze skrytých zásobáren, do kterých po skončení kosovské války ukryli bojovníci UČK zbraně, které nechtěli odevzdat při demobilizaci. Do ní mohly být uloženy zbraně, které menší skupina spolubojovníků tehdy dokázala shromáždit. Tomu by nepřímo napovídala skutečnost, že šlo o relativně hodnotné a v boji ceněné zbraně. Různorodé složení však mohlo být také výsledkem využití řady různých menších příležitostí. Že se AKSH pokoušela získávat zbraně i v době po skončení války v Makedonii, napovídají informace z roku 2004, že tři ruční střely původem z Bosny a Hercegoviny, pašované přes Černou Horu do Albánie, byly možná určeny ozbrojené skupině ovládající Kondovo.⁴¹² AKSH těžké zbraně při násilných akcích nepoužívala. Soudě podle charakteru ozbrojených útoků, ke kterým se organizace hlásila, byl zbytek členů AKSH vyzbrojen poměrně skromně: ručními zbraněmi, hlavně samopaly, část možná pistolemi, a k dispozici měli určitý počet ručních protipancéřových a protiletectkých strel, ručních granátů a min. Proto skladiště v Brodci bylo možná hlavním skladištěm AKSH. Pokud zbraně nebyly použity, možná byly určeny do budoucna pro potřeby povstání, které se AKSH pokoušela neúspěšně vyvolat. AKSH nepředstavovala zcela sourodou organizaci a některé skupiny nebo jednotlivci, kteří s ní byli spojeni, si možná přivydělávali krádežemi, loupežemi, vydíráním a únosy.⁴¹³

⁴¹¹ CHRISTOPHER DELISO. Macedonian Special Police Eliminate Armed Albanian Group with Paramilitary, Wahhabi Ties, Seizing Massive Arsenal. *Balkananalysis.com* [online]. 2007, 11. 11. [cit. 2021-7-17]. Dostupné z: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=119561>

⁴¹² BALKANALYSIS.COM RESEARCH SERVICE. Albania's Strela Missiles Meant for New Macedonian Conflict Zones. *Balkananalysis.com* [online]. 2004, 29. 12. [cit. 2021-7-17]. Dostupné z: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=182806>

⁴¹³ Viz např.: BEHRAMI, Artan a Jeton MUSLIU. Kundër kujt?: Në luftë. *Gazeta Express*. 2007, 16. 10., 8-9. Gafurr Adili, šéf FBKSH (politického křídla AKSH) komentoval několik případů loupeží a stěžoval si, že lupiči zneužívají uniformy AKSH k osobnímu obohacení. Nemohl ovšem zcela popřít, že dotyční se k AKSH hlásí. Z jeho hlediska se pouze kriminalita neslučovala s posláním AKSH a pro něj osobně tedy takoví bojovníci přestávali být příslušníky AKSH (KUKA, Naser. Intervistë me veprimtarin e njohur të çështjes shqiptare në ballkan, Mr. Gafurr Adili. *AlbaniaPress: Agjencia informative shqiptare* [online]. Tiranë, 2007, 20. 9. [cit. 2021-7-17]. Dostupné z: <https://www.albaniapress.com/lajme/3216/Interviste-me-veprimtarin-e-njohur-te-ceshtjes-shqiptare-ne-ballkan-Mr--GAFURR-ADILI.html>). Agim Krasniqi, vůdce kondovské skupiny spojované s AKSH, byl souzen mj. za únos a vydírání ([A. M.]. Agim Krasniqi pukał w kidnapiran skopjanec. *Dnevnik* [online]. 2006, 2. 12. [cit. 2021-7-17]. Dostupné z: <https://time.mk/arhiva/?d1=01&m1=01&y1=1991&d2=31&m2=12&y2=2012&all=0&dnevnik=1&fulltext=2&ti meup=2&show=1&q=%D0%B0%D0%B3%D0%B8%D0%BC%20%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B8%D1%9C%D0%B8%20%D0%BF%D1%83%D0%BA%D0%B0%D0%BB%20%D0%B2%D0%BE%20%D0%BA%D0%B8%D0%B4%D0%BD%D0%B0%D0%BF%D0%B8%D1%80%D0%B0%D0%BD%20%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%BF%D1%98%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D1%86&read=0a4ae4a56f7fb93>).

II. KOMUNIKACE NÁSILÍM

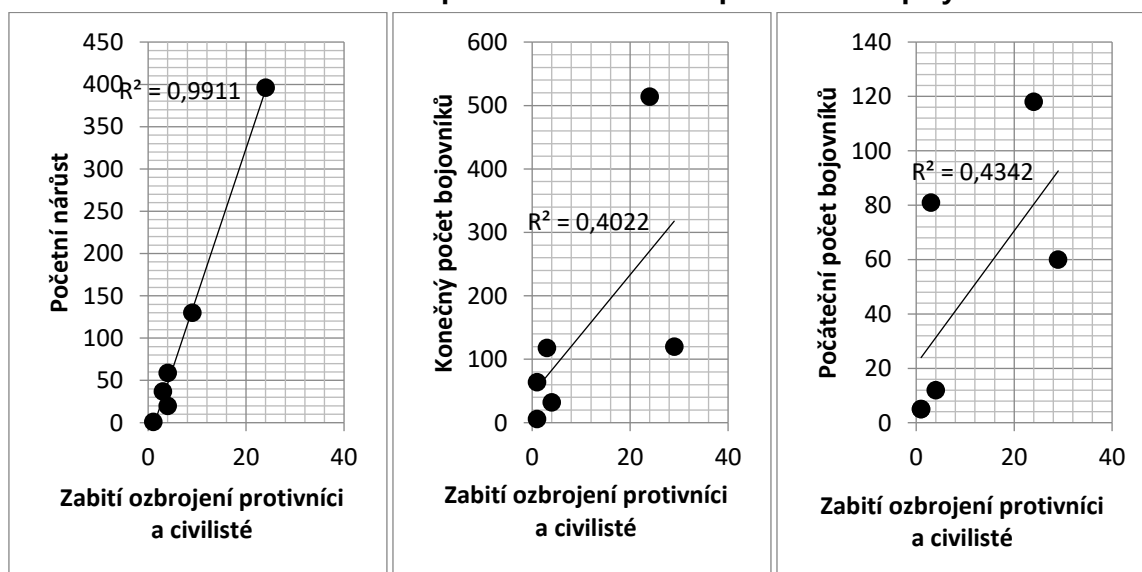
II.1 Společná vražda je víc než dobrá organizace

Přijmeme-li, že skupiny, které budu v následujících oddílech rozebírat, nevznikala primárně jako opora pro nelegální podnikání, musíme se ptát po zákonitostech jejich vnitřního fungování. Jen tak totiž můžeme najít odpověď na to, proč byly některé z nich úspěšné a jiné nikoli. Úspěšných bylo jen několik, mnohem víc jich selhalo. Fáze před povstáním představovala rozřazovací zkoušku, kterou podle určitých kritérií prošli jen někteří. Proto je zkoumání této fáze nesmírně důležité. Soubor albánských povstaleckých skupin operujících ve třicetiletém období 1981–2010 představuje jedinečnou sadu případů, k nimž jsou dostupné mnohé kvantitativní údaje, byť jde často jen o odhady. Poměrně přesně lze zjistit počet a druh útoků, které daná skupina podnikla, a také počet a druh obětí. U některých skupin je znám počet členů, nebo ho lze s jistotou vůlí odhadnout, a to včetně případného vrůstu toho počtu. Konečně se dá alespoň velmi zhruba odhadnout objem peněz, které skupina nebo její členové do činnosti vložili, hlavně podle použité výzbroje, výstroje a dalších věcí.

Zkusím porovnat nejprve skupiny, které nedospěly k otevřenému povstání. Tyto skupiny jsou základnou pyramidy. Bez ní nemůžeme dost dobře vědět, proč a jak došlo někde k povstání, protože k tomu je potřeba také vědět, proč k němu jindy nedošlo.

Proberu nejprve skupiny, pro které bylo příznačné smrtelné fyzické násilí jakožto vrchol násilné aktivity. Těch bylo jen pár: prekazská a llapská skupina, UÇK ve své nejranější a pozdější fázi před povstáním, UÇKomb ve své rané fázi před povstáním a AKSH ve své rané fázi navazující na povstání. Počet zabitých obětí je nejpřesnějším z údajů uvedených v prvním odstavci, který je k dispozici. Porovnám-li ho s druhým nejpřesnějším, jímž je počet členů, je vidět, že počet obětí koreluje s počtem osob, o které se během své činnosti skupina rozrostla. Korelace je však slabá při porovnání počátečního i koncového počtu členů skupiny. Mohlo by to naznačovat, že skupina, která zabíjí, přitáhne díky tomu nové členy, anebo v obráceném gardu, že skupina, která se početně rozrůstá, dokáže díky tomu zabíjet více. Obě možnosti jsou logické.

Graf 3. Vztah mezi počtem obětí útoků a početností skupiny

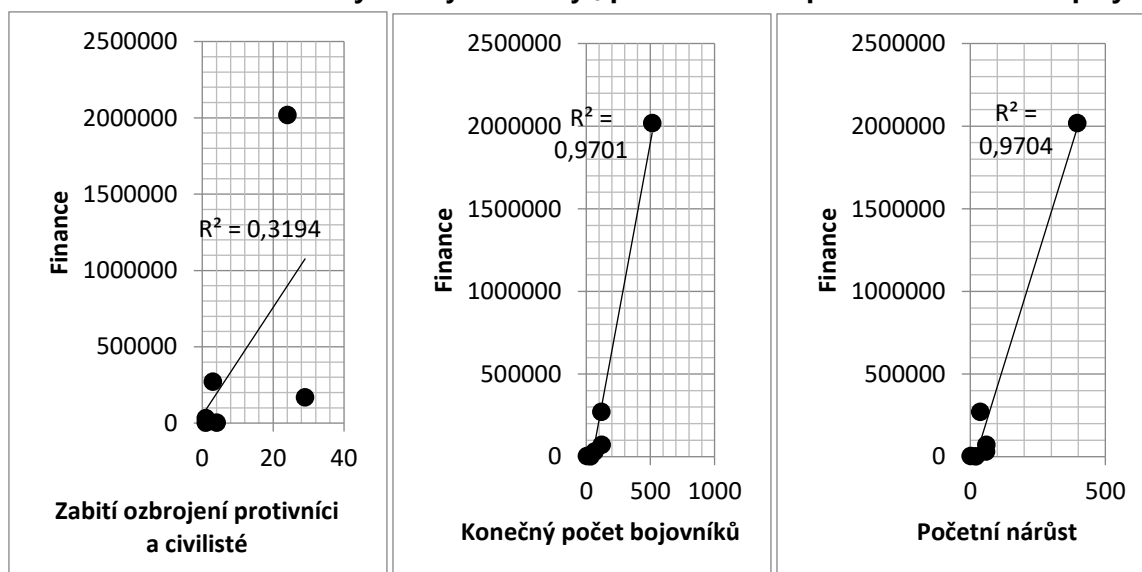

II. KOMUNIKACE NÁSILÍM

Co třetí veličina, peníze? Jak je vidět, počet zabitých obětí neodpovídá množství vložených prostředků. Ty odpovídají počtu členů a také početnímu růstu. Opět je to dost dobře představitelné. Malé guerrillové organizace nemají k dispozici mnoho prostředků, zezáátku jde hlavně o osobní vklady členů skupin, jejich příbuzných a přátel, a jedná se hlavně o nákup ručních zbraní a osobní výstroje. Teprve postupem času, když už si získala určitou pověst, může skupina získat další sponzory nebo vybírat peníze od sympatizantů. Do této fáze se dostala víceméně jen UÇK. To může být vysvětlením toho, proč koreluje počet obětí s růstem počtu členů skupiny, získané finanční prostředky s růstem počtu, ale ne už finanční prostředky s počtem obětí. Jednoduchá rovnice, podle níž by postačovalo mít určitý počet členů na získání odpovídajícího objemu peněz, a tyto peníze by se zase promítly do odpovídajícího počtu obětí, zkrátka nefunguje. Neplatí, že pro určitý počet zabitých obětí stačí vynaložit na bojovníka určitý objem peněz. Co v této rovnici nefunguje, že různě dlouhá doba aktivity. Konkrétního počtu obětí dokáže některá skupina dosáhnout rychleji, jiná pomaleji. Růst počtu členů, stejně jako vzrůstající objem peněz, které měla skupina k dispozici, byly časově nepravidelné. A nesmíme také zapomínat, že pouze jediná z nich – UÇK – dospěla od osobních vkladů svých členů ke skutečnému, byť omezenému fund-raisingu.

Buď jak buď, všechny tyto korelace nevypovídají o ničem jiném, než že aktivní skupina se rozrůstá, vkládá do aktivity více peněz a dokáže zabít ve větším počtu. To není nic, co by se nedalo představit bez hlubší analýzy. Jako potvrzení takového snadno představitelného trendu to svou hodnotu má, nevypovídá to však o vnitřním fungování násilných skupin příliš mnoho.

Graf 4. Vztah mezi náklady ozbrojeného boje, počtem obětí a početním stavem skupiny

Pojďme se na věc podívat jinak. Z porovnání jednotlivých skupin vyplývá na první pohled, že pouze několik málo z nich bylo úspěšných a dokázaly vyvolat otevřené povstání, případně se k němu připojit. Povstání rozpoutaly to UÇK na Kosovu, UÇPMB v jižním Srbsku a UÇKomb v Makedonii. Ty byly navzájem úzce propojeny, veteráni z kosovské války sehráli důležitou roli v organizaci povstání v jižním Srbsku a v Makedonii, ve vedení UÇKomb byli lidé, kteří spoluzakládali UÇK. K povstání na Kosovu se připojily ještě LKÇK a FARK. První z nich se formovala paralelně s UÇK a v občasném vzájemném kontaktu členů obou organizací. Její bojová jednotka však nakonec s UÇK splynula. FARK vznikl zcela nezávisle,

II.1 Společná vražda je víc než dobrá organizace

z iniciativy politických konkurentů UÇK. I tato organizace však nakonec s UÇK z podstatné části splynula.

Do UÇK se před povstáním začlenila ještě celá řada menších skupin a bojůvek, z nichž prekazská, llapská a dukagjinská skupina sehrály potom v kosovské revoltě rozhodující roli. K UÇK se připojily rovněž skupina Shqiponjat, Njësia e Parë për Intervenime të Shpejta e LKÇK-së (formálně se hlásící k LKÇK) a členové organizace Brigada 28 sulmuese. UÇK tak můžeme považovat za jakýsi hlavní proud albánských revolt v bývalé Jugoslávii. To, že se všechny podstatné ozbrojené skupiny spojí do jednoho proudu, nemusí být typickým modelem povstání. V tomto případě však díky tomu jasně vyvstává rozdíl mezi klíčovými skupinami revolty, hybateli dění, a organizacemi, které zůstaly buď bez úspěchu v podněcování povstání, nebo byly odhaleny a zlikvidovány. Mezi nimi je několik organizací budovaných shora, které snily o širokém lidovém povstání, ale současně vycházely víceméně z předpokladu, že napřed musí být připravena formální organizace s velícími strukturami. Na tomto principu ostatně vznikl i FARK a podobně k povstání přistupovala i LKÇK. Tyto organizace samy povstání nevyvolaly, ale připojily se k povstání, které se už na Kosovu šířilo. Mezi takové shora budované organizace můžeme počítat i Fronti i Çlirimit Kombëtar, Komiteti i kosovës për të drejtat e shqiptarëve në RSFJ, Fronti të Rezistencës dhe Bashkimit Kombëtar, Brigada 28 sulmuese, které se podařilo vytvořit spikleneckou „velitelskou“ síť pokrývající prakticky celé Kosovo, a Ministria e Mbrotjtjes i Republikës së Kosovës, která rovněž pokrývala většinu Kosova, byla poměrně početná, měla k dispozici profesionální kádr a dokázala dokonce připravit i ofenzivní plány. Všechny tyto organizace však neobstály v konkurenci malých, vnitřně neorganizovaných skupiny s omezeným politickým rozhledem, opírající se vesměs o autoritu jedné výrazné osobnosti, a které většinou neplánovaly víc než jednu akci dopředu. Ty postupně na Kosovu splynuly v UÇK a staly se inspirací a základem pro podobné organizace v jižním Srbsku a v Makedonii. V čem byl tedy klíč?

Úspěšné skupiny byly odhodlány získat si pozornost nevybíraným násilím. Byly rozhodnuty zabíjet. Policie se je snažila vystopovat, avšak nedokázala je zastavit, ačkoli pro ni byly prvořadým cílem. Byl to pro ni „hon na duchy.“⁴¹⁴ Organizace, které předem připravovaly velící a mobilizační struktury pro celonárodní povstání, šly odhalit snáze. Velký počet skupin, které se na násilné akce připravovaly, ale neprováděly je, byl odhalen kompletně, nebo bylo odhaleno a zatčeno jejich vedení, nebo byli v konfrontaci s policií zabiti odhalení členové skupiny, což takové skupiny udržovalo v defenzivním postoji. Patrná je také organizační roztržičnost tohoto křídla povstaleckých skupin. Oproti němu hnutí, prosazující komunikaci násilím s cílem přitáhnout k sobě pozornost, se sjednocovalo a sílilo. Dokázalo přesvědčit potřebnou část veřejnosti o schůdnosti násilné cesty a prošlapat tak cestu otevřenému povstání.

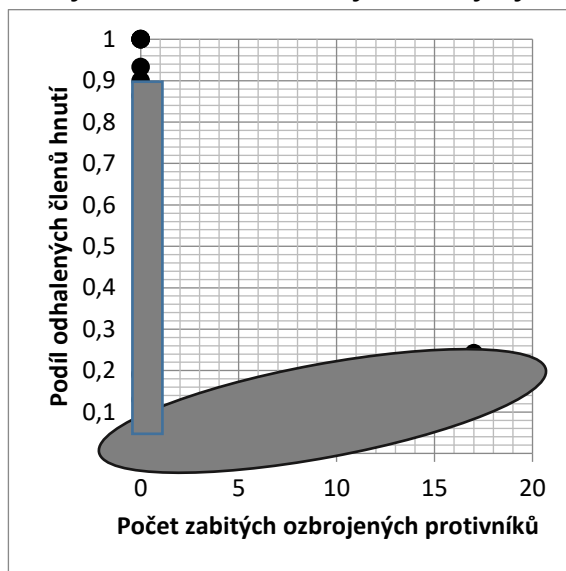
Řekl jsem, že členové skupin, útočích s cílem zabíjet, bývali odhalováni v menším počtu a případné zatýkání neochromilo činnost takových skupin. Vypadá to, že v případě těchto skupin existuje volná korelace mezi procentem pravděpodobně odhalených (ne nutně zatčených, ale takových, o který vypovídali například jejich zatčení spolubojovníci) z předpokládaného počtu všech členů, a mezi počtem násilných útoků. Působí logicky, že s rostoucí intenzitou útoků vzrůstá rovněž úsilí odhalit pachatele. Úspěšnost však zůstává relativně nízká.

⁴¹⁴ JOVANOVIĆ, Vladimír. Efikasni „promoteri“ albanskih zahteva. *Naša borba*. 1998, 19. 3.

II. KOMUNIKACE NÁSILÍM

Jedná se však útoky na ozbrojené protivníky (policisty, případně vojáky), nikoli na civilisty. Počet zavražděných, případně unesených civilistů s podílem odhalených nijak nekoresponduje. Totéž platí pro ozbrojené konfrontace, které iniciovala policie, a to ani v případě, že došlo ke zranění policistů. Takovými případy byly především přestřelky, které nastaly při pokusu zatknout některého z ozbrojených členů skupiny, jehož se policie dopátrala.

Graf 5. Poměr podílu odhalených členů hnutí a zabitých ozbrojených protivníků (všechny skupiny)

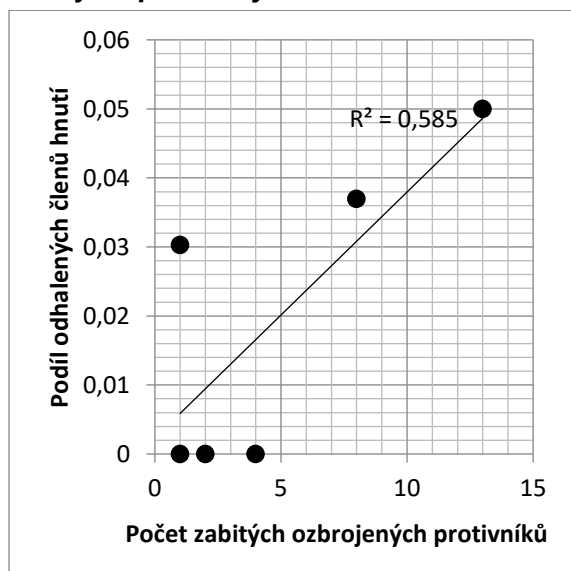
Dohledal jsem u skupin, které útočily na policisty nebo vojáky, rovněž počet zraněných protivníků. Zde je však potřeba rozlišovat. Policisté bývali totiž zraněni při dvou typech útoků. Zranění mohlo být výsledkem neúspěšné snahy policistu zabít, anebo mohlo být vedlejším důsledkem útoku vedeného z dálky, obvykle ostřelování policejní stanice. Útoky druhého typu byly nejčastěji krátké, jednorázové, ve stylu hit-and-run, a v praxi šlo například o vypálení dávky ze samopalu, někdy z projíždějícího automobilu, ojediněle také vypálení raketové střely z ručního vrhače. Dá se předpokládat, že zranění nebo usmrcení policisty mohlo pro útočníky být vítaným případným bonusem, ale útok sám byl veden tak, aby minimalizoval riziko skutečné konfrontace. Útok byl veden z větší vzdálenosti a útočníci se snažili zmizet dříve, než by se policisté stačili vzpamatovat a mohlo dojít k boji zblízka. Oblíbeným způsobem byla střelba z jedoucího auta. Takové útoky byly typické pro Lëvizja e lirisë a AKSH vyjma její nejranější fáze, kdy nejprve bojovala v rámci UÇPMB a UÇKomb a pak navázala na jejich boj ve druhé polovině roku 2001. Takové útoky však prováděla rovněž raná UÇK, raná UÇPMB a raná UÇKomb. Počítám sem i útoky výbušninami prováděné skupinou Komiteti i Kosovës për të drejtat e shqiptarëve në RSFJ.

Útoky prvního typu, kdy zranění můžeme pokládat za nedokončené zabití, prováděla prekazská skupina Adema Jashariho, ilapská skupina Zahira Pajazitiho, raná UÇK, raná UÇPMB a konečně AKSH v roce 2001, v bezprostřední návaznosti na uzavření mírové dohody mezi albánskými povstanci a makedonskou vládou. První útok, k němuž se UÇK oficiálně přihlásila a který byl pro ni v pravém slova smyslu iniciační, byl právě takovým případem. Cíl byl předem zvolen, byl jím policejní vyšetřovatel albánské národnosti Lutfi Ajazi, který vyšetřoval do té doby nejzávažnější útok na policisty na Kosovu, spáchaný prekazskou skupinou v roce 1993. Ajazi byl při útoku těžce raněn, zraněním však nepodleh.

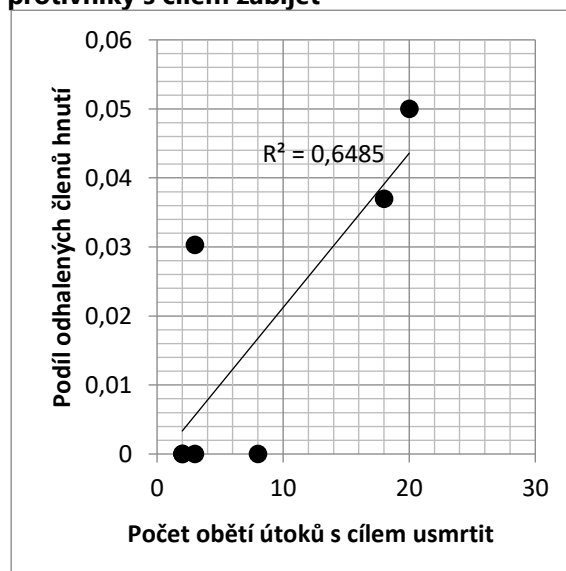
II.1 Společná vražda je víc než dobrá organizace

Vyčlenil jsem útoky, které neskončily smrtí napadených, kde však zranění bylo výsledkem zřejmé snahy zabít je a nedošlo k němu spíše příznivou shodou okolností. Podíl odhalených v případě AKSH v tomto případě počítám s odhadovaným počtem členů v roce 2001, protože pouze v té době tato organizace prováděla podobné útoky. Jak je vidět, korelace existuje jak mezi podílem odhalených a počtem zabitých ozbrojených protivníků, tak i mezi podílem odhalených a součtem ozbrojených protivníků zabitých a zraněných při útocích se zřejmým cílem zabít. Korelace naznačuje, že riziko odhalení stoupá spolu s počtem obětí, není však nikdy příliš vysoké a pohybuje se v řádu jednotlivých procent. Podílem odhalených u několika skupin, která žádné ofenzivní násilné akce nepodnikaly, byl přitom podstatně vyšší. Průměrný podíl odhalených u skupin podnikajících smrtelné útoky činil 1,24% a maximální 5%. U skupiny, které takové útoky nepodnikaly, činil tento průměr 38% a v některých případech 100%. To jistě stojí za zamyšlení. Počet smrtelných útoků se tedy promítá do souběžného zvyšování pravděpodobnosti odhalení, samotné provádění smrtelných útoků však obecnou pravděpodobnost odhalení zásadním způsobem snižuje.

Graf 6. Skupiny, kterým se podařilo zabít ozbrojené protivníky

Graf 7. Skupiny, které útočily na ozbrojené protivníky s cílem zabít

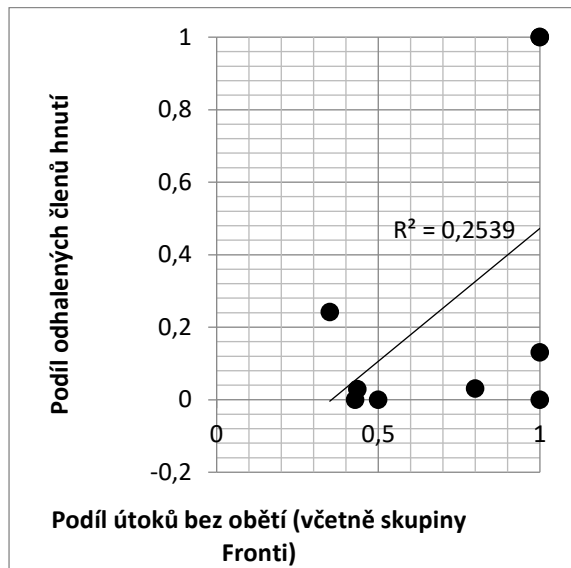
Pro srovnání můžeme ještě porovnat skupiny, u kterých podíl útoků spíše symbolických činil větší procento. Týká se to jak, Komiteti i Kosovës për të drejtat e shqiptarëve në RSFJ, AKSH po roce 2001 a Lëvizja e Lirisë, tak UÇK, UÇPMB a UÇKomb v raných fázích. Poněkud zvláštní postavení má skupinka Fronti, která vznikla v roce 1992 v okolí Prizrenu a existovala po jeden rok. Její vůdce zaútočil střelbou na místní policejní stanici a poté odešel do emigrace. Tím skupina přestala existovat a pravděpodobně se ztratila z hledáčku policie. Tato skupinka, jejíž činnost nebyla sama o sobě nijak významná, může představovat zkreslení. Zkusil jsem zjistit korelaci mezi podílem útoků vedených zdálky na celkovém počtu útoků a podílem odhalených, a to se skupinou Fronti i bez ní. Korelace je nicméně i ve druhém případě slabá. To ale lze připsat na vrub tomu, že se do hry promítá více faktorů. Nezapomínejme například, že raná UÇK, UÇPMB a UÇKomb, bez ohledu na počet symbolických útoků, také zabíjely, a že smrtelné útoky hrály v jejich činnosti nejspíš nepoměrně důležitější, ne-li ústřední úlohu.⁴¹⁵ Pokud platí závěr z předešlého odstavce, totiž že provádění smrtelných útoků se

⁴¹⁵ Ilustrativním příkladem někoho, kdo se snažil odstartovat zabíjení protivníků (v jeho případě o zabíjení konkrétních srbských policistů, které považoval za největší nepřátele), protože jiná činnost podle něj neměla

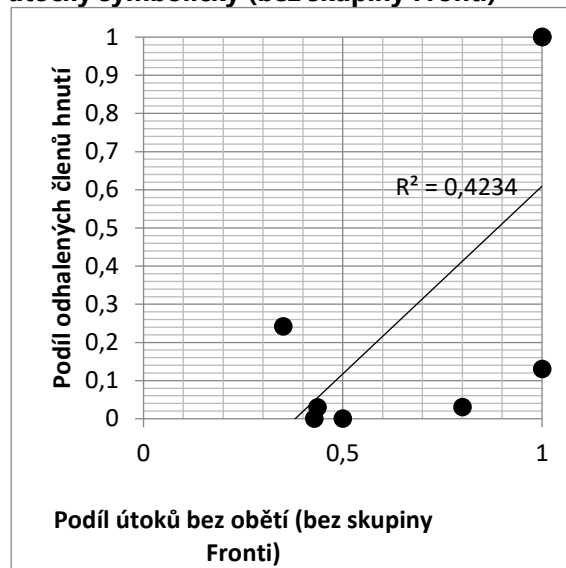
II. KOMUNIKACE NÁSILÍM

zásadně podepisuje na snížení pravděpodobnosti odhalení, je jasné, že by to muselo ovlivnit korelaci mezi podílem odhalených a podílem symbolických útoků na ozbrojených akcích.

Graf 8. Skupiny, které na ozbrojené protivníky útočily symbolicky (včetně skupiny Fronti)

Graf 9. Skupiny, které na ozbrojené protivníky útočily symbolicky (bez skupiny Fronti)

Může existovat jiná veličina, která by mohla naznačit pravděpodobnost odhalení u ozbrojených skupin, usilujících o povstání, které však neprovádějí smrtelné útoky? O něco výše jsem naznačil, že u skupin, které provádějí smrtelné útoky, vzrůstá pravděpodobnost odhalení spolu s počtem smrtelných útoků. Pokud vezmu organizace, které kombinovaly vojenské a politické křídlo, ale pro které byla politická agitace nadřazená (Fronti i Çlirimit Kombëtar, Lëvizja për Republikën Socialiste Shqiptare, Fronti të Rezistencës dhe Bashkimit Kombëtar a LKÇK), a přidám k nim rovněž Ministria e Mbrojtjes i Republikës së Kosovës, které politickou agitaci neprovádělo, ale bylo podřízeno a závislé na politickém vedení jednostranně vyhlášené „Republiky Kosovo“, je vidět, že pravděpodobnost odhalení klesala spolu s nárůstem počtu členů. Některé organizace byly odhaleny už v zárodku, jiné později. Čím déle fungovaly, tím více se dokázaly početně rozrůst, neovlivnily však propuknutí povstání. To vše působí přirozeně – početnější ilegální síť bude dost dobře méně zranitelná, stejně jako působí přirozeně, že počet smrtelných útoků zvýší pátrací aktivitu policie a vyústí ve vyšší počet odhalených členů ilegální skupiny. Je ale v každém případě zajímavé, jak jdou tyto trendy v případě dvou typů ilegálních skupin proti sobě: u politických agitátorů byla nejvyšší pravděpodobnost odhalení hned na začátku, kdežto u skupin, připravujících smrtelný útok, byla tato pravděpodobnost prakticky nulová. Připočítejme k tomu, že v pozdějších fázích sice širší síť poskytuje agitátorům větší ochranu, ale v praxi to znamenalo ochranu hlavně pro řadové členy. Vedení agitujících organizací bylo ohroženo odhalením a zatčením ze všech nejvíce. U násilí praktikujících skupin hrozilo odhalení více řadovým členům.

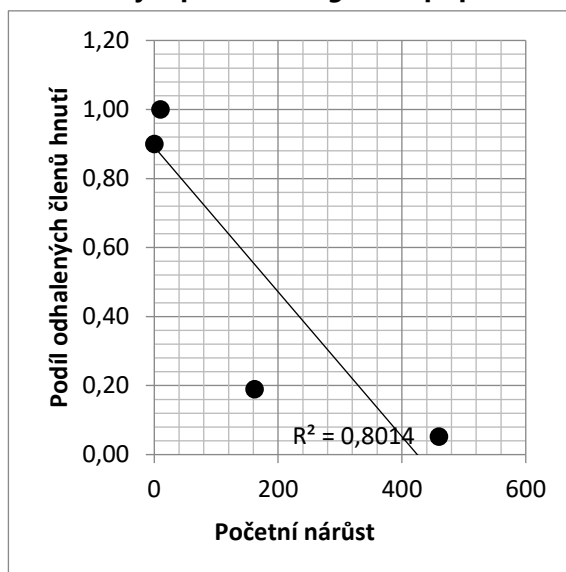
mysl, byl Zahir Pajaziti. Snaha zabít byla nejen hnací silou, ale také základem identity jeho skupiny (Sejdiu, 2001, s. 71-76).

II.1 Společná vražda je víc než dobrá organizace

Skrývá se tu někde odpověď na otázku z úvodu této kapitoly, totiž zda skupina, která více zabíjí, přitahuje díky i nové členy, anebo taková skupina dokáže zabíjet více prostě proto, že se početně rozrůstá? Korelace umožňuje oba výklady. Jeden dokonce ani nevylučuje druhý. Skupina získá na počátku nové členy díky odezvě, kterou zanechají smrtelné útoky, ve větším počtu pak dokáže provádět více útoků, ty zase zanechají větší odezvu a tak dále, dokud skupina nenarazí na reálné meze tohoto způsobu vedení boje. Čím rozsáhlejší je totiž guerrillová aktivita, tím spíše dokáže policie lokalizovat její aktéry, třebaže nemusí znát jejich přesnou identitu.

Jestliže ale vezmeme v úvahu, že skupinky provádějící smrtelné násilné útoky byly na počátku velice uzavřené a nepřipouštěly do svého kruhu nezasvěcené, zdá se nepravděpodobné, že by se noví adepti hlásili z jiného důvodu, než že se dozvěděli o takových útocích a chtěli se na nich podílet. Oproti politicky agitujícím organizacím, které nabíraly nové příznivce slovním šířením informací, agitovaly tyto skupiny nepřímo, násilím. Násilí bylo prostředkem ke změně postojů veřejnosti, k zastrašení odpůrců nenásilné cesty a povzbuzení nerozhodných, ale také náborovou reklamou. Noví členové rozšiřovali možnosti násilné aktivity, a spolu s tím mírně narůstala i pravděpodobnost odhalení. Bez počátečních, iniciačních násilných útoků, které přitáhly první zájemce o připojení se k tajemným útočníkům, by se však popsaná dynamika nerozdebhla.

Graf 10. Organizace kombinující politickou agitaci s přípravou na celonárodní povstání

Výše uvedené závěry vycházejí z omezeného počtu případů a je proto potřeba brát je s rezervou. Co však lze všeobecně říci, je to, že žádná skupina praktikující smrtelné násilí nebyla zatýkáním podstatněji zasažena, natožpak ochromena. To se naopak přihodilo několika skupinám, které se na povstání připravovaly, ale násilné akce proti policistům a vojákům nepodnikaly. Žádné skupině se povstání nepodařilo vyvolat politickou agitací, a politická agitace vedla pravidelně k odhalení skupiny. Skupiny, které se připravovaly na násilné akce, ale nesnažily se zabít policisty nebo vojáky, zůstaly bez vlivu na dění. Zdá se proto, že ve snahách vyvolat povstání mezi Albánci v (bývalé) Jugoslávii po roce 1981 hrálo násilí klíčovou úlohu. Skupiny, praktikující násilí proti ozbrojeným protivníkům, se dokázaly udržet a zesílit natolik, aby mohly sloužit jako organizační opora otevřenému povstání.

II. KOMUNIKACE NÁSILÍM

To znamená, že opatrnost při použití násilí nemusí současně znamenat také dostatečnou opatrnost v činnosti povstalecké skupiny jako takové. Některé skupiny, které nepraktikovaly násilí, zjevně nebyly dost opatrné na to, aby se neprozradily. Skupiny, které násilné akce naplánovaly a také podnikly, si očividně dokázaly udržet vysoké utajení a bránit úniku informací, které by skupinu mohly dekonspirovat. Lze si velmi dobře představit, že základem toho mohlo být právě vědomí toho, jak vysoce nebezpečné akce proti policii pro členy jsou. Věděli, že nesmějí dopustit, aby se mezi ně dostal člověk, který by nebyl dostatečně prověřen.⁴¹⁶ Tyto skupiny postrádaly pevnější formální organizaci, která se teprve později postupně formovala spolu s rozrůstajícím se otevřeným povstáním, a místo toho se opíraly o osobní vazby. Přesto byly úspěšnější, než jiné, které formální organizaci měly. Ukázalo se, že skupiny provádějící smrtelné útoky mohly díky těmto útokům dělat dojem mnohem silnější a organizovanější síly, než jakou ve skutečnosti byly. Hlavně si však tyto skupiny zachovaly uzavřenost, která byla podmínkou přežívání. Minimálně v případě UÇK lze doložit, že nováčci bývali do organizace zasvěcování účastí v ozbrojených akcích a ochota podílet na nich byla podstatnou podmínkou jejich přijetí do důvěrného kroužku.⁴¹⁷

Společný podíl na akci, za kterou by v případě odhalení následoval vysoký trest, byl, jak se zdá, zásadním faktorem ovlivňujícím fázi před povstáním. Původně malé guerrillové skupiny si díky psychologickému dopadu násilných akcí získaly pozornost a přiměly albánskou veřejnost zaujmout postoj v souladu se svými cíli. Ilustruje to příklad nejvýraznější ze všech z nich, UÇK. Novinářská anketa, provedená v únoru 1997 ve 14 městech po celém Kosovu. 37% respondentů odpovědělo, že UÇK přispívá k rychlejšímu řešení kosovské otázky. Jiná novinářská anketa, provedená v listopadu 1997 mezi náhodným vzorkem 465 kosovských Albánců ukázala velkou pasivní podporu UÇK. Anketa pochopitelně neměla charakter seriózního sociologického průzkumu, vzorek 465 osob je však může být dostačující vzhledem k výraznému procentu pozitivních odpovědí: 290, tj. 62,4% odpovědělo, že v případě eskalace situace na Kosovu by byli ochotni stát se členem UÇK.⁴¹⁸

Nešlo o seriózní sociologické průzkumy, nýbrž o náhodná šetření. Přesto jistou vypovídací hodnotu mají. Kosovo bylo v té době ovládáno Srby, podporovanými jen společensky izolovanou úzkou skupinou Albánců. Většina Albánců spolupracovala s oficiální mocí jen v nejnutnější míře a moc si jejich poslušnost vynucovala represemi. Proti tomu se v albánské společnosti na Kosovu stavěly tři proudy odporu: zastánci pasivního nenásilí, aktivního nenásilí a ozbrojeného odporu.⁴¹⁹ Ozbrojený odpor reprezentovaly v letech 1996 a 1997 LPK/UÇK a LKÇK. Čelnou figurou pasivně nenásilného odporu byl „prezident“ jednostranně vyhlášené „Republiky Kosovo“ Ibrahim Rugova, původně dlouholetý člen komunistické strany a literární teoretik, studující svého času u Rolanda Barthesa v Paříži, později šéfredaktor časopisu „Albanologické studie“, kolem kterého se v 80. letech 20. století soustřeďovala klíčová část albánské intelektuální scény. V roce 1988 stal předsedou Sdružení spisovatelů Kosova, na jaře 1989 mluvčím protestu albánských spisovatelů z Kosova proti omezení autonomie zvanému *Apel 215*, a v prosinci téhož roku byl zvolen předsedou LDK

⁴¹⁶ Způsoby konspirace viz Sejdiu, 2001, s. 131-144; Hamzaj, 1999, s. 51, 70-71.

⁴¹⁷ Zejnullahu, 2001, s. 43-47; Hamzaj, 1999, s. 19-26; Gashi, 2002, s. 9-28; Sullivan, 2004, s. 100-107; rozhovor s M. Jasharim, 1999.

⁴¹⁸ Elshani, 2003, s. 133, 204.

⁴¹⁹ Rozhovor se Shkëlzenem MALIQIM, analytikem a novinářem, Prishtina, únor 1998, a s Vetonem SURROIEM, předním kosovským novinářem, Prishtina, únor 1998; Clark, 2000, s. 122-157.

II.1 Společná vražda je víc než dobrá organizace

(Lidhja Demokratike e Kosovës – Demokratický svaz Kosova), první politické strany kosovských Albánců. LDK si jako jediná ze stran vybuďovala skutečně efektivní síť po celém území Kosova.⁴²⁰ Rugova byl přesvědčený pacifista, který se vzpíral myšlence povstání nikoli z pragmatických, ale z ideových důvodů. UÇK, která ho zpočátku uznávala jako svého „prezidenta“, se ho pokoušela kontaktovat, uznání jako armáda „Republiky Kosovo“ se však od něj nedočkala a dostala se s ním do ostrého sporu.⁴²¹ Rugova byl reprezentantem albánských elit autonomního Kosova, které vyrůstaly v 70. letech v podstatě v symbióze s Bělehradem a jeho idea nezávislého Kosova byla pokračováním uvažování těchto elit.⁴²²

Jiný výrazný politik, Adem Demaçi, nestor albánských snah o sjednocení s Albánií, byl naopak pokračovatelem tradice podzemních organizací a intelektuálního proudu stojícího mimo oficiální struktury. Jeho společenská autorita byla podepřena celkem 28 lety vězení. Demaçi byl v mládí stoupencem ozbrojeného boje, avšak později se této myšlenky vzdal a zasazoval se o sebeurčení politickými prostředky. Když téměř současně s LDK vznikl v prosinci 1989 i Výbor na obranu lidských práv a svobod na Kosovu (KMDLNJ - Këshilli për Mbrojtjen e të Drejtave dhe Lirive të Njeriut),⁴²³ stal se Demaçi po svém konečném propuštění z vězení v dubnu 1990 jeho předsedou. Podobně jako LDK měl i KMDLNJ, vystupující po většinu 90. let nadstranicky, síť spolupracovníků po celém Kosovu, pravděpodobně nejhustší ze všech nevládních organizací). Díky tomu a Demaçiho autoritě, uznávané napříč stranami a společenskými proudy, měl celospolečenský vliv. Demaçi až do roku 1996 nezapojoval do aktivní politiky, postavil se však od počátku na stranu nenásilí. V září 1996 převzal vedení druhé nejsilnější kosovské strany, Parlamentní strany Kosova, a začal prosazovat aktivnější přístup k řešení kosovské otázky. Když v roce 1996 UÇK rozjela násilnou kampaň, začala hledat cesty k ostatním aktérům boje za nezávislost Kosova, aby byla uznána za legitimní ozbrojené síly jednostranně vyhlášené „Republiky Kosovo“. Když se nedočkala odezvy u LDK, obrátila se na Demaçiho, nejznámějšího kritika Rugovovy politiky, v němž navíc mnozí členové UÇK viděli svého předchůdce. V té době ještě Demaçi myšlenku ozbrojeného boje za nezávislost odmítl.⁴²⁴ V této době viděl sám východisko v politice aktivního nenásilí. Kritizoval sice Rugovovu pasivitu, sdílel však jeho pacifismus v domněnku, že ozbrojené povstání by přineslo nevýslovné ztráty. Současně se obával, že pasivita nahrává extremismu, a chtěl nahromaděnou energii usměrnit k organizovanému a přitom nenásilnému odporu. Sám však nedokázal nabídnout účinný recept.⁴²⁵

⁴²⁰ Clark, 2000, s. 54-60; VICKERS, Miranda. *Between Serb and Albanian: A History of Kosovo*. New York: Columbia University Press, 1998, s. 250-251; Judah, 2000, s. 66-68; Hockenos, 2003, s. 184-185. Strana mohla mít kolem 700 tisíc stoupenců a 100-200 tisíc členů. Kromě vlastní stranické sítě měl LDK k dispozici také jako jediný síť mládežnické stranické organizace, dále vlastní ženskou organizaci, a do jara 1991 vybudoval i síť svých zahraničních úřadů, kromě jiného v Bruselu, Stuttgartu a Curychu. Stranickou organizaci opřel Rugova do značné míry o bývalé komunistické a mládežnické kádry a stařešiny vlivných rodin.

⁴²¹ Geci, 2001; Hamzaj a Hoti, 2003, s. 48-50; Islami, 2001, s. 55-58, 65-68.

⁴²² MALIQI, Shkëlzen. *Why the Peaceful Resistance Movement in Kosovo Failed*. HUDSON, Robert a Glenn BOWMAN, ed. *After Yugoslavia: Identities and Politics within the Successor States*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012, s. 43-76; KRAJA, Mehmet. *Vitet e humbura*. Botimi e dytë. Tiranë: Kumti, 2002; Hockenos, 2003, s. 229-235.

⁴²³ Výbor byl oficiálně otevřený i nealbánským členům, avšak tím, že vznikl převážně z iniciativy bývalých albánských politických vězňů, byl od počátku národnostně zcela exkluzivní.

⁴²⁴ Islami, 2001, s. 54-55.

⁴²⁵ Demaçi se nakonec v polovině roku 1998, když o Kosovu začalo díky probíhajícím bojům jednat na mezinárodním fóru, přiklonil k UÇK a v srpnu 1998 se Demaçi stal jejím prvním politickým představitelem.

II. KOMUNIKACE NÁSILÍM

Oba hlavní političtí aktéři, Rugova a srbský prezident Slobodan Milošević, hráli v té době o čas. Rugova se domníval, že Srbsko pozná, že je nemožné udržet Kosovo jen represí. Milošević zase čekal na vyčerpání paralelního albánského systému. Zdroje paralelního financování skutečně začaly ve druhé polovině 90. let vysychat. Jeho hlavním zdrojem byla kosovskoalbánská emigrace na Západě, hlavně ve Švýcarsku a v Německu. V první polovině dekády se k existující diaspoře připojilo na 350 tisíc mladých Albánců, z nichž mnozí tu hledali azyl. Zčásti se tím řešil vleklý problém nezaměstnanosti. Po skončení válek v Chorvatsku a Bosně v roce 1995 se však západní země rozhodly tohoto břemene, jež bylo úlitbou za klid na Kosovu, alespoň zčásti zbavit. V roce 1996 podepsala německá vláda dohodu o návratu asi 135 tisíc jugoslávských azylantů (90-100 tisíc z tohoto počtu tvořili kosovští Albánci). Následovaly podobné dohody se Švýcarskem a Švédskem. Současně však západní země naléhaly na zmírnění režimu na Kosovu. Jako první přišla na řadu otázka školství, která byla pokládána za takovou, pro niž se dalo najít technické řešení, aniž by tím byla dotčena klíčová otázka státoprávního statusu Kosova. Školství byla záležitost, stojící na samém počátku represí proti kosovským Albáncům a současně bylo páteří paralelního systému „Republiky Kosovo“. Slobodan Milošević nechal ve snaze zrevidovat dřívější menšinovou politiku sjednotit školní osnovy na celém území Srbska. Když albánští učitelé odmítli přistoupit na nové, centrální osnovy, zbavené specifík ve výuce kultury a historie, a učili podle starých, nejprve jim stát přestal vyplácet platy, a když je to nepřimělo ke změně postoje, během léta 1991 byli propuštěni. Na počátku školního 1991/1992 roku zabránila policie albánským učitelům i žákům ve vstupu do škol. Milošević tím v té době v té v podstatě vyčerpал možnosti nekrvané represe, následně v září 1991 nebránil organizaci jednostranně vyhlášeného referendu o nezávislosti, stejně jako v květnu 1992 zvolení „parlamentu“ a „prezidenta“ „Republiky Kosovo“ jednostranně vyhlášené na základě výsledků referenda. Nechával také Rugovu vybírat paralelní daně, z nichž byla financována síť albánských škol od školek po univerzitu, a nechal Albánce vpustit i do většiny budov základních škol, které nealbánští studenti nepotřebovali, nebo jejich prostory využívali jen v omezené míře. Střední a vysoké školy musely přesídlit do náhradních, soukromých prostor. Katolická kongregace Společenství sv. Edigia, zabývající se zprostředkováním dohod podobného druhu, dosáhla toho, že Milošević a Rugova podepsali v září 1996 dohodu umožňující návrat Albánců do objektů všech státních škol bez předběžných politických podmínek. Proti tomu se však postavila skupina politických jestřábů mezi kosovskými Srby v čele s přístinským rektorem Radivoje Papovićem, kterým Milošević ustoupil. Od října do prosince 1997 demonstrovali albánští vysokoškolští studenti a profesori za naplnění dohody; šlo první rozsáhlé veřejné protesty od roku 1992. Režim je brutálně potlačil. Vysokoškolští studenti reprezentovaní Nezávislou unií studentů Prištinské univerzity (UPSUP - Unioni i Pavarur i Studentëve të Universitetit të Prishtinës) se tak dostali vedle Demaçiho do popředí jako druhý výrazný prvek společensko-politického proudu zasazujícího se o aktivní nenásilný přístup.⁴²⁶

Mezi studenty podle jiného průzkumu, podobného dvěma výše zmíněným, v této době vedla strategie aktivního pacifismu (64,5%), 27,5% z nich ovšem podporovalo ozbrojený boj.⁴²⁷

Navzdory svému prvotním obavám nyní odmítal přistoupit na kompromis, v obětech spatřoval nutnou cenu za nezávislost a ozbrojený odpor prosazoval ji nakonec důsledněji než původní vedení UČK.

⁴²⁶ Clark, 2000, s. 100-105, 122-127, 149-157; Thomas, 1999, s. 403-405, 408-409.

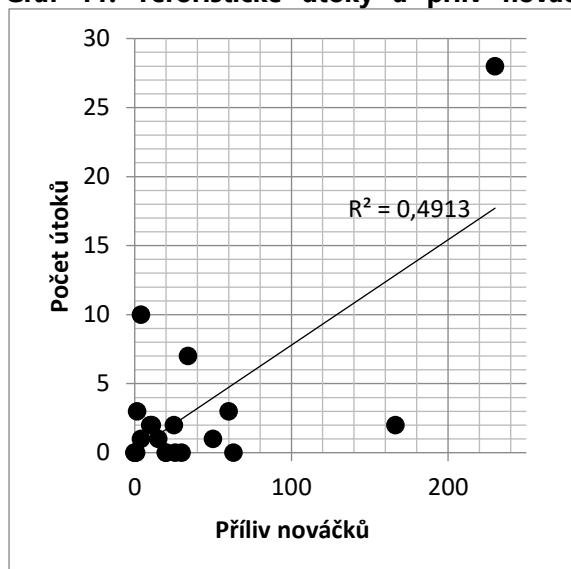
⁴²⁷ KOSTOVICOVA, Denisa. *Kosovo: The politics of identity and space*. London: Routledge, 2005, s. 194.

II.1 Společná vražda je víc než dobrá organizace

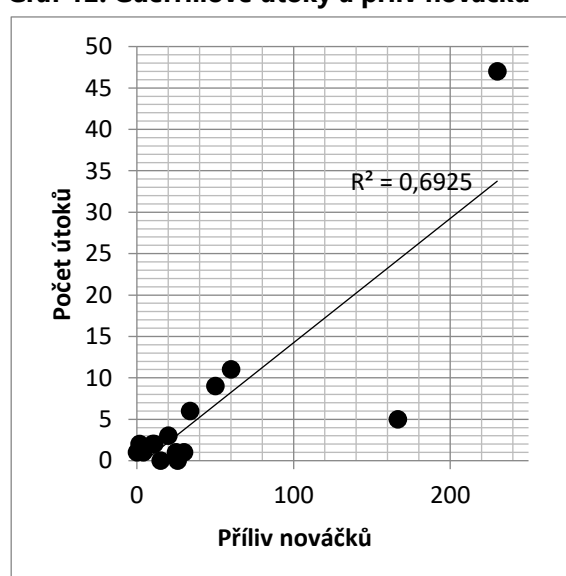
V kosovskoalbánské společnosti v polovině 90. let 20. století ovšem celkově převažovala opatrnost.⁴²⁸ Vrstva spolupracovníků srbského státu byla mezi Albánci velmi úzká a nepočetná. Stejně tak ovšem byla poměrně úzká vrstva aktivních odpůrců, ať už zastánců nenásilného nebo násilného odporu. Pokud tři výše uvedené ankety nezkreslovaly zásadním způsobem veřejné mínění, minimálně v kosovských městech, UÇK skutečně vyvolala psychologický efekt a získala poměrně významnou část veřejnosti na svou stranu. Mohli bychom říci, že prováděla úspěšnou politickou mobilizaci. Nedosáhla toho však politickou agitací prostřednictvím slovního přesvědčování, ale agitací násilím. Vráťím-li se k Merariho ideálnímu modelu postupné evoluce ozbrojeného hnutí od terorismu přes guerillu ke koncentrické válce, co se struktury, výzbroje, taktiky a přímých a vytčených cílů týče,⁴²⁹ zbývá mi pokusit se zodpovědět otázku, nakolik v této agitaci sehrály roli teroristické a nakolik guerrillové ozbrojené akce.

Nedá se porovnat korelace mezi předpokládanou podporou dané skupiny a počtem útoků, neboť podpora nebyla známa. Hypoteticky se nabízí porovnat je s volebními výsledky, avšak to není dost dobře možné pro období komunistické vlády. Na Kosovu byly v albánské režii uspořádány neoficiální volby v roce 1992 a znovu v březnu 1998, těsně před propuknutím otevřeného povstání. Druhých z nich se účastnily pouze strany podporující Rugovovu politiku pasivního pacifismu, strany podporující aktivistický, byť nenásilný přístup, je bojktovaly. K bojkotu vyzvala rovněž UÇK. Bohužel, Rugova a LDK po volbách tiše vzali na vědomí, že vzápětí propuknuvší povstání výsledky zbavilo legitimacy. Ani LDK proto nezveřejnila konečné výsledky „parlamentních“ voleb. Albánské strany zase bojktovaly parlamentní volby v Srbsku v roce 2000 i v roce 2003, které by bylo možné srovnat s výsledky v roce 1997. Makedonské volby v letech 1998–2011 se zase vyznačovaly příliš velkým kolísáním volební účasti, než aby bylo možné zhodnotit, nakolik mohla mít na volební výsledky vliv aktivita AKSH.

Graf 11. Teroristické útoky a příliv nováčků

Graf 12. Guerrillové útoky a příliv nováčků

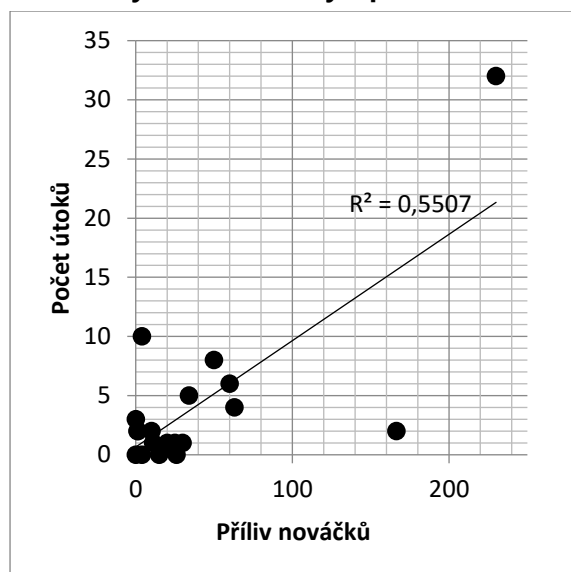

⁴²⁸ Například antropolog Radan Haluzík se v roce 1995 setkával při svém výzkumu na kosovském venkově pravidelně s kombinací pohostinnosti a opatrnosti, diktované z jedné strany tradičními normami a z druhé snahou vyhnout se nepříjemnostem s policií, která hlídala pohyb a aktivitu cizinců (Radan Haluzík, osobní sdělení).

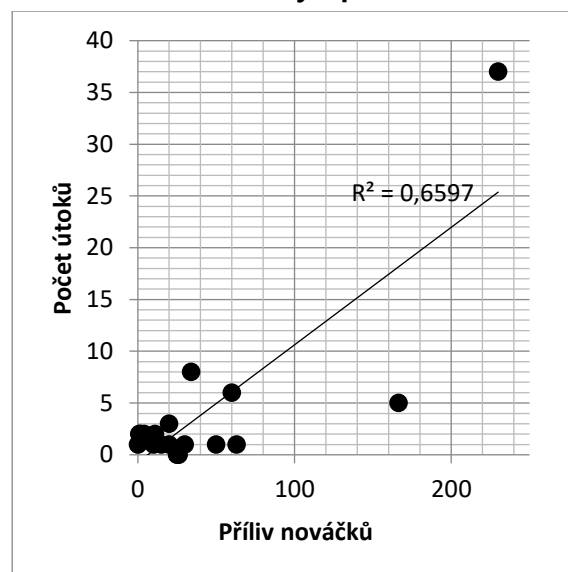
⁴²⁹ Merari, 2007, *Terrorism as a Strategy of Insurgency*, str. 21, 24-26, 32-33, 41-44.

II. KOMUNIKACE NÁSILÍM

Graf 13. Symbolické útoky a příliv nováčků

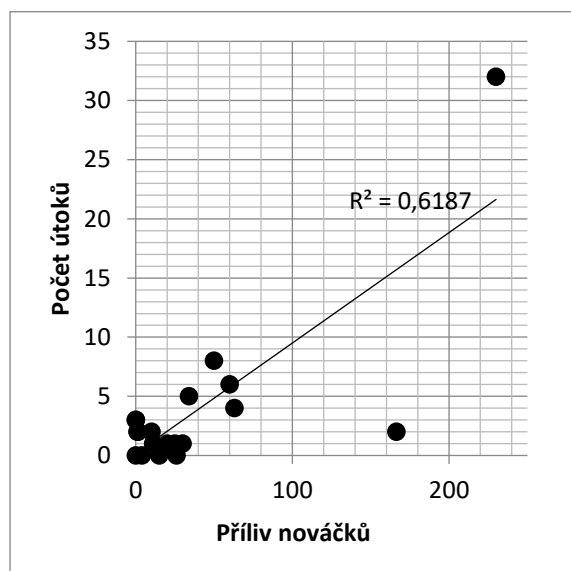

Graf 14. Smrtné útoky a příliv nováčků

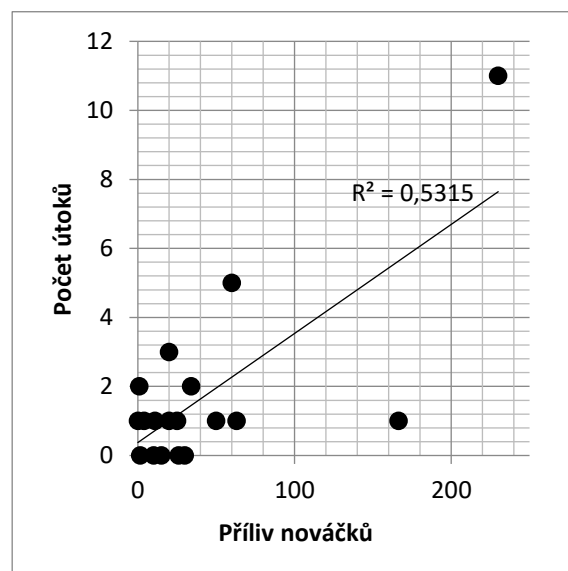

Možné je ovšem porovnání početního růstu skupin, které operovaly před propuknutím otevřeného povstání, a počtem a druhem násilných útoků. Do následujících grafů jsou zařazeny vždy pouze skupiny, které prováděly daný druh útoků. Porovnávám vždy počet útoků za období mezi dvěma daty, za které mám k dispozici odhad počtu členů dané skupiny.

Graf 15. Symbolické guerrillové útoky a příliv nováčků

Graf 16. Smrtné guerrillové útoky a příliv nováčků

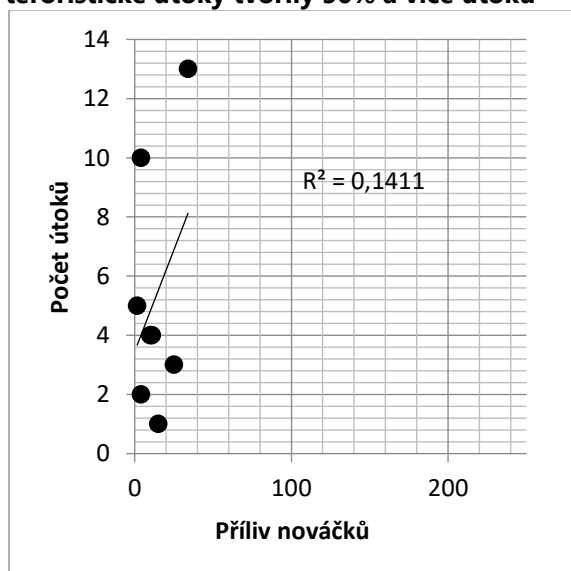
Zásadní dělicí linie však nevedla mezi teroristickými a guerrillovými útoky. Teroristické útoky toho druhu, které praktikovaly albánské podzemní skupiny v bývalé Jugoslávii po roce 1981, nemusely být nutně méně náročné na provedení, než většina guerrillových útoků. Rozdíl v náročnosti na přípravu, zdroje a počet lidí do útoku zapojených byl spíše mezi smrtelnými útoky na jedné straně, jak guerrillovými, tak teroristickými, a útoky symbolickými, opět guerrillovými i teroristickými. K tomu lze předpokládat, že odhodlaných bojovníků ochotných nést zvláště vysoké riziko je omezený počet a tvoří jen menší část

II.1 Společná vražda je víc než dobrá organizace

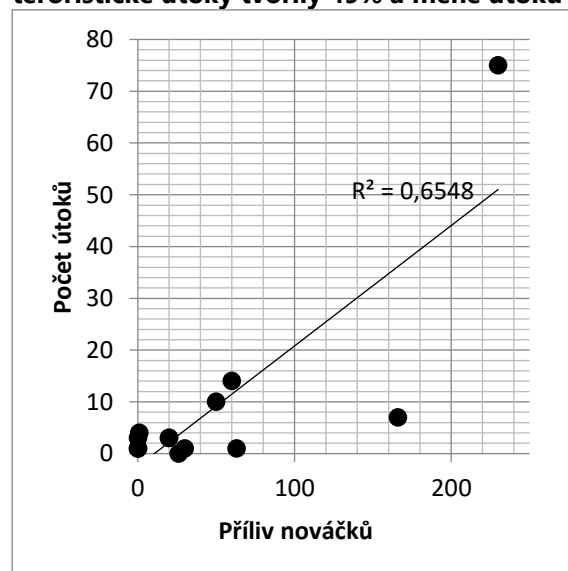
celkového počtu členů. Čím větší je skupina, tím vyšší by byl počet bojovníků ochotných riskovat více než většina. Všechny tyto předpoklady vedou k tomu, že v případě, kdy by počty útoků byly závislé na počtu bojovníků, jimiž skupina disponovala, neměl by existovat být výrazný rozdíl mezi přílivem nováčků a počty útoků bez ohledu na druh.

Pokud do grafu zařadím pouze skupiny, které teroristické útoky prováděly ve výrazné míře (tvořily nejméně 50% všech útoků), anebo naopak pouze skupiny, u kterých převažovaly útoky guerrillové (teroristické tvořily 49% a méně z celkového počtu útoků), objeví se mezi skupinami opravdu výrazný rozdíl. U skupin provádějících převážně teroristické útoky korelace v podstatě zmizí, kdežto u zbylých zůstane zachována. Výrazně nižší korelace mezi počtem nováčků a teroristickými útoky a vyšší mezi nováčky a guerrillovými může dokazovat, že počet nováčků byl primárně závislý na počtu útoků a nikoli naopak, tedy že násilí přitahovalo nové bojovníky. Vyšší počet bojovníků potom samozřejmě, jak jsem napsal výše, umožňoval rozšířit násilnou aktivitu. Aby se však daná dynamika, tj. zvýšení počtu bojovníků se promítne do zvýšeného počtu útoků, udržela po víc než jeden cyklus, musí být ve hře nutně prvek, zajišťující příliv nových adeptů. A rozdíl mezi převažujícím druhem útoků napovídá, že funkci takového agitačního prvku mohlo hrát právě násilí, ne ovšem jakékoliv. Pravděpodobné je, že terorismus mohl upozornit na existenci dané skupiny, ale nemusel jí získat dostatečnou přitažlivost. Zato útoky cílené na policisty a vojáky však dost možná na případné adepty, většinou mladší muže s mizernou životní perspektivou (o čemž bude později podrobněji řeč dále) přitahovaly mnohem více. Uniformy ztělesňovaly systém, který považovali za cizorodý a sobě nepřátelský. Zapojení do podzemní skupiny útočící na policii poskytovalo příležitost tento systém zasáhnout přímo.

Graf 17. Příliv nováčků u skupin, u nichž teroristické útoky tvořily 50% a více útoků

Graf 18. Příliv nováčků u skupin, u nichž teroristické útoky tvořily 49% a méně útoků

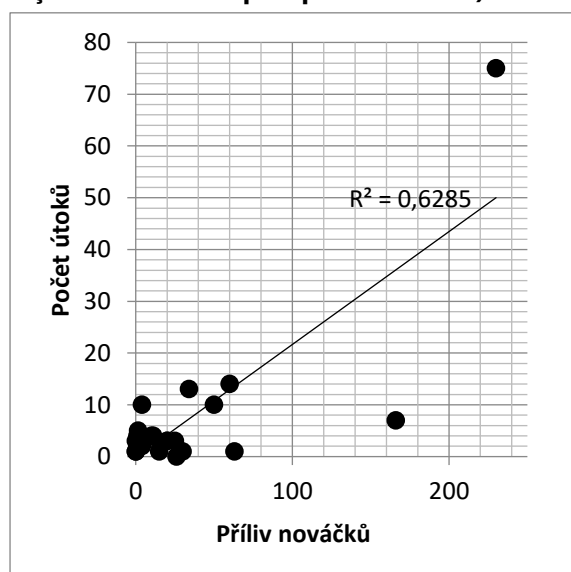
Korelace se zdají být dostatečně vysoké na to, aby se dalo říci, že násilí bylo faktorem, který ovlivnil početní růst těch podzemních skupin, u kterých byly násilné akce náplní činnosti. Nemuselo být faktorem jediným, například ilegální „ministerstvo obrany“ jednostranně vyhlášené „Republiky Kosovo“ se opíralo o vztahy mezi vojenskými profesionály, vyplývající z příslušnosti ke společenské skupině provázané mnoha společenskými vazbami a propojené

II. KOMUNIKACE NÁSILÍM

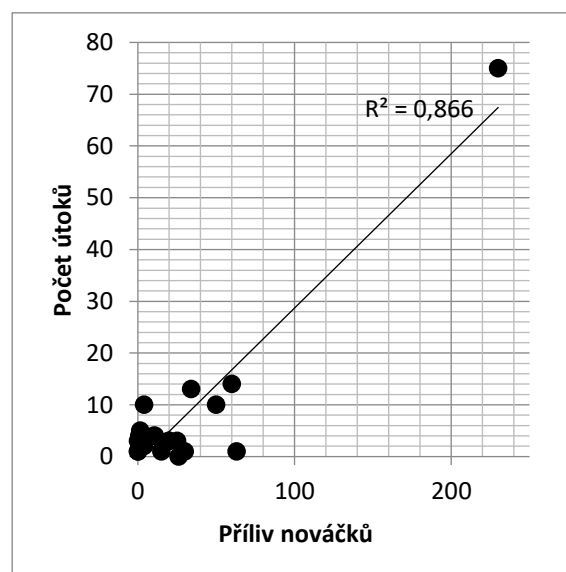
tak společným kodexem chování. Podobně tomu bylo u FARK. LKÇK se zas opírala o revoluční étos. Jak FARK, tak LKÇK se k povstání připojily, samy ho však nevyvolaly.

I v případě násilí však nemusíme počítat čistě jen s násilnými útoky. UÇK se v několikadenní konfrontaci se srbskou policií v Drenici v listopadu 1997 podařilo dosáhnout taktického vítězství.⁴³⁰ Její představitelé se poprvé objevili na veřejnosti, přivítání mohutným skandováním „UÇK! UÇK!“,⁴³¹ zatímco delegace Rugovových struktur a všech ostatních politických stran zůstaly zcela mimo pozornost. Jeden z příslušníků UÇK, Rexhep Selimi, si stáhl masku, jimiž měla trojice uniformovaných příslušníků UÇK zakryty tváře, a obrátil ke shromážděným se slovy, že „UÇK je jedinou silou, bojující sjednocení všech Albánců“⁴³² a připojil, že UÇK bude pokračovat v boji. Kosovský albánský deník Koha Ditore přinesl druhého dne fotografii trojice v uniformách, vzdávající čest, na titulní straně.⁴³³ Tento den, 28. listopad 1997, byl výstižně označen za „den zrození UÇK“.⁴³⁴ V Drenici tak UÇK pokročila do fáze protopovstání. Bojovníci UÇK se začali pohybovat po drenických vesnicích, v nichž měli svoje základny, otevřeně, zatímco policie se do nich přestala snažit vstupovat a naopak vyklidila tři stanice, ve kterých by se v případě vážného útoku mohli policisté dostat do bezvýchodné situace. Nastalá situace jistě měla na příliv nových bojovníků vliv, podle všeho větší, než byl efekt, vyvolávaný útoky. Jednorázová vlna nováčků v tomto v tomto období zkresluje tudíž určitým způsobem celkový obraz. Pokud z grafů vyjmeleme toto období, korelace mezi počty útoků a novými členy se rázem zvýší.

Graf 19. Všechny útoky a příliv nováčků (bez UÇK v období listopad-prosinec 1997)

Graf 20. Všechny útoky a příliv nováčků

⁴³⁰ Sullivan, 2004, s. 149-151; Tahiri, 1999, s. 50.

⁴³¹ Tahiri, 1999, s. 52-54.

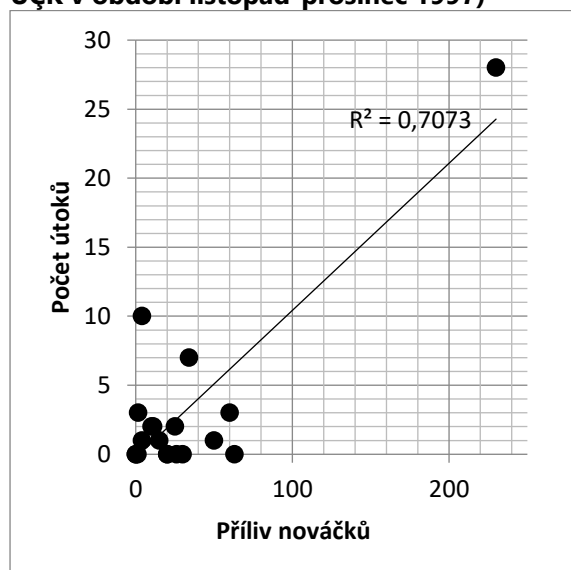
⁴³² Arifi, 2000, s. 17-19; Gashi, 2002, s. 20-21; Thomas, 1999, s. 404.

⁴³³ Judah, 2000, s. 137.

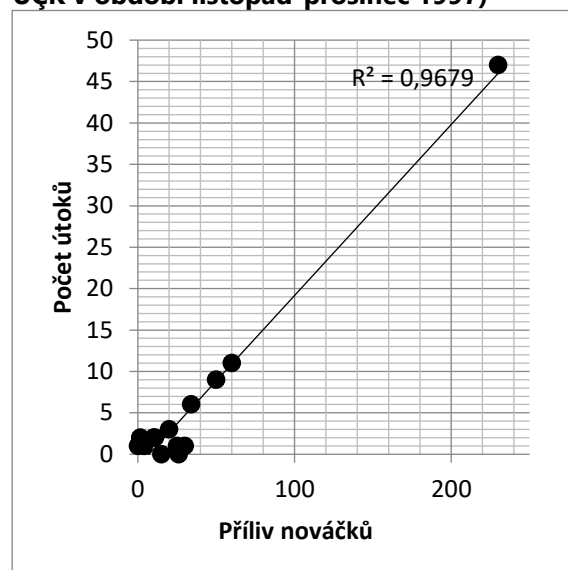
⁴³⁴ Tahiri, 1999, s. 54.

II.1 Společná vražda je víc než dobrá organizace

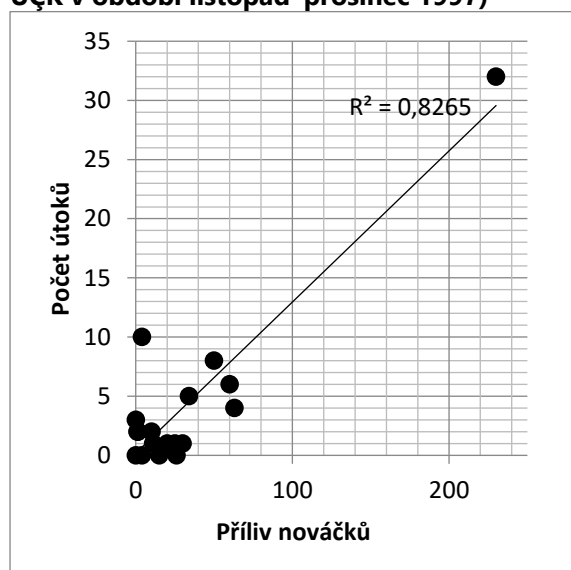
Graf 21. Teroristické útoky a příliv nováčků (bez UČK v období listopad-prosinec 1997)

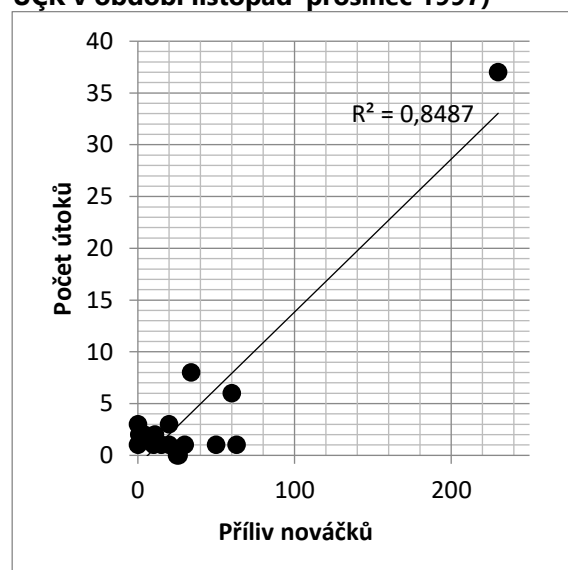
Graf 22. Guerrillové útoky a příliv nováčků (bez UČK v období listopad-prosinec 1997)

Graf 23. Symbolické útoky a příliv nováčků (bez UČK v období listopad-prosinec 1997)

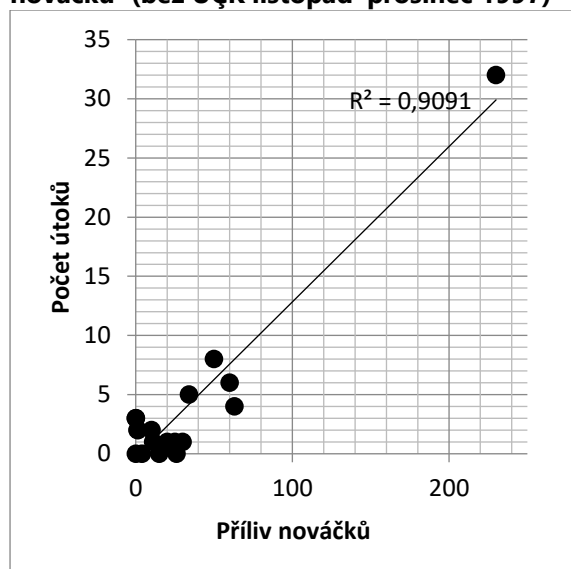
Graf 24. Smrtelné útoky a příliv nováčků (bez UČK v období listopad-prosinec 1997)

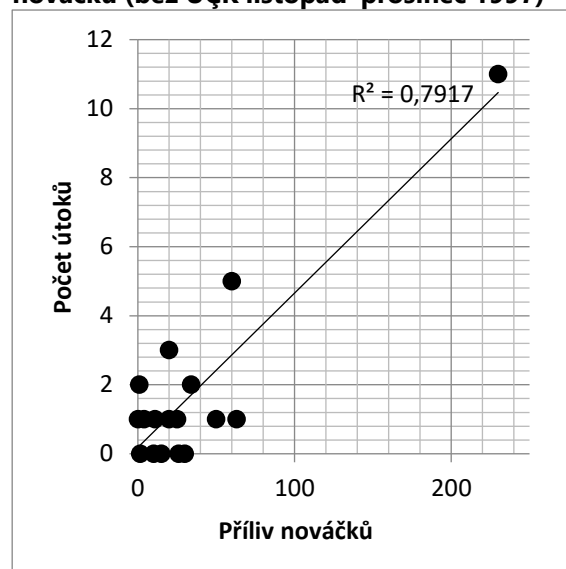
Nesmíme zapomínat, že počty nováčků jsou ve velké části případů odhady. I z těchto odhadů nicméně vysvítá, že násilí nebylo jen prostředkem ke změně postojů veřejnosti, ale zvyšovalo také atraktivitu skupiny a přitahovala nové členy. Násilí bylo tedy osou dynamiky růstu úspěšné skupiny. Smrtelné násilí pomáhalo udržovat konspiraci, a současně násilné akce přitahovaly nové členy, kteří si byli vědomi nebezpečí, spojeného s účastí v tak riskantním podniku.

II. KOMUNIKACE NÁSILÍM

Graf 25. Symbolické guerrillové útoky a příliv nováčků (bez UÇK listopad–prosinec 1997)

Graf 26. Smrtelné guerrillové útoky a příliv nováčků (bez UÇK listopad–prosinec 1997)

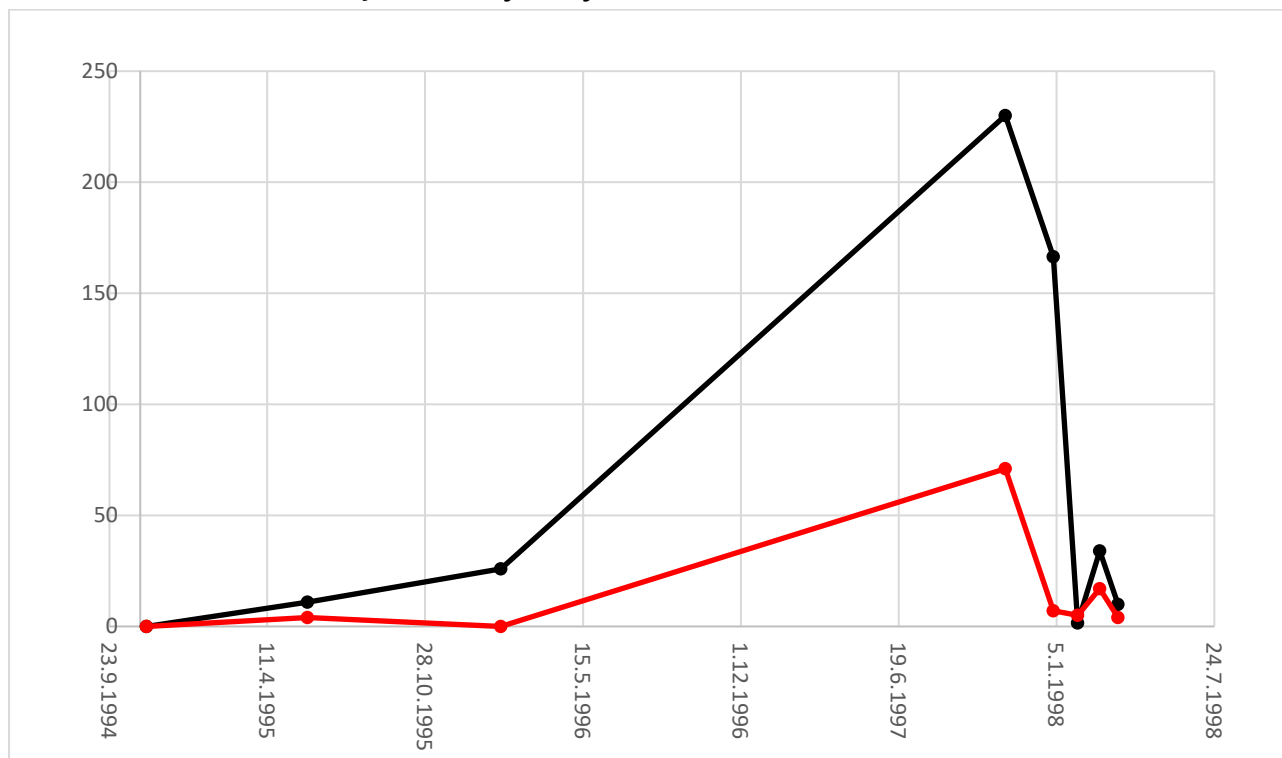
Podíváme-li se na křivky růstu a násilných útoků dvou nejdéle působících skupin, UÇK před povstáním a AKSH, vidíme, že tyto křivky do značné míry následují jedna druhou. V prvním případě se úspěšný nábor ve fázi před povstáním přelil do otevřeného povstání. Ve druhém případě příliv nováčků postupně ustal. AKSH útoky postupem doby omezovala a její političtí představitelé navíc začali prohlašovat, že útoky nemají za cíl ohrozit ničí životy.

Rovněž AKSH si dokázala jednorázově získat příznivce vytvořením no-go zón v Kondovu a Brodci, ale ani to nezabránilo stagnaci. Existence obou no-go zón ukončila konfrontace s makedonskou policií. Na neúspěchu AKSH se samozřejmě podepsalo více faktorů, než pouze snižování násilné aktivity, velkou roli nepochybně sehrál odpor většiny bývalých velitelů UÇKomb vůči obnovení násilí, bezpochyby se však i snižující se násilná aktivita na poklesu atraktivitu AKSH spolupodílela.

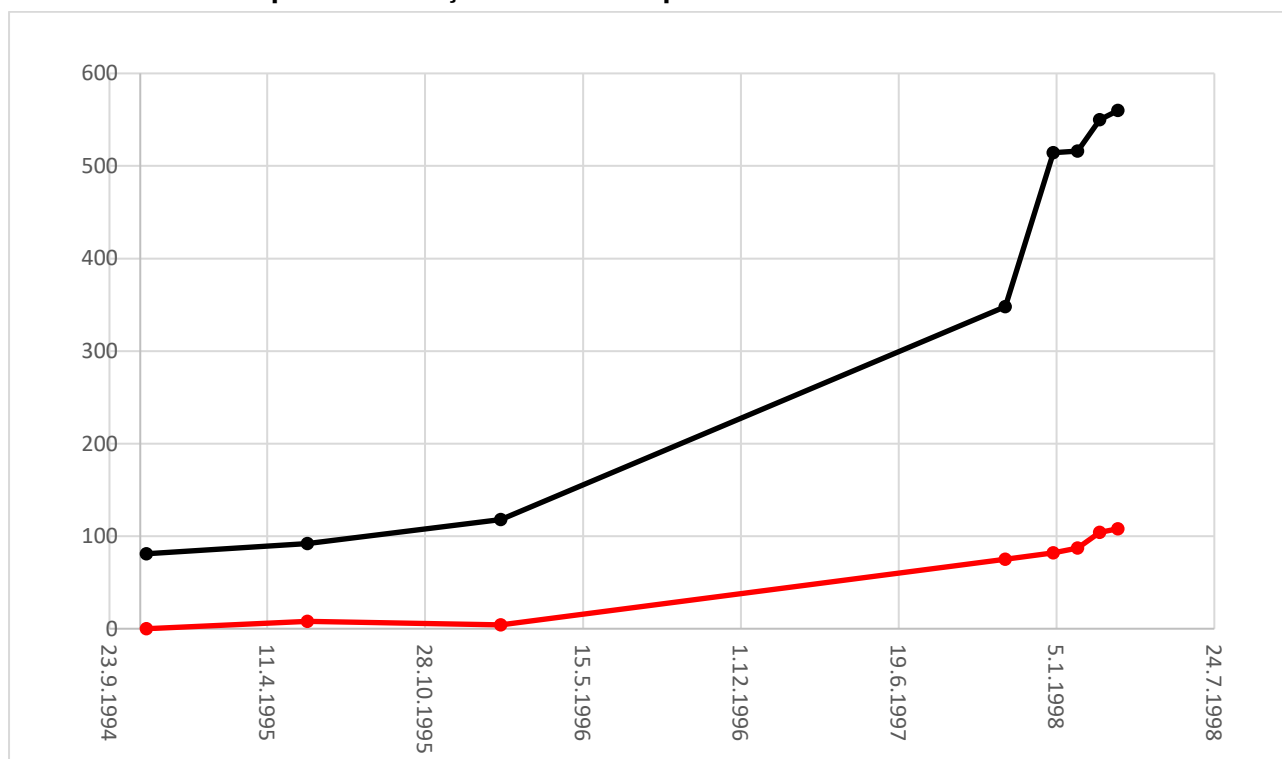
O několik let dříve přesvědčilo právě rostoucí násilí nemalou část kosovských Albánců, že se politická situace, která se zdála být po nějakou dobu trčet v mrtvém bodě, konečně zase hnula. V souladu s Merariho modelovým vývojem ale UÇK musela tento psychologický efekt přetavit do fyzické mobilizace, masové mobilizace nových bojovníků, aby mohla vojenskou cestou ovládnout určité území. Jak jsem napsal o něco výše, v určitém bodě narazila UÇK na meze reálných možností omezené guerrillové aktivity. Její aktivita byla na jednu stranu příliš rozsáhlá na to, aby ji policie nedokázala alespoň zhruba lokalizovat, a na druhou stranu policii sice znepokojovala, dokonce ji přiměla vyklidit několik policejních stanic, které byly nejvíce ohrožitelné, ale nemohla občasnými útoky vážněji ohrozit její skutečnou sílu. To vše na obou stranách vyvolávalo potřebu přímého střetnutí.

II.1 Společná vražda je víc než dobrá organizace

Graf 27. Příliv nováčků do UČK a všechny útoky

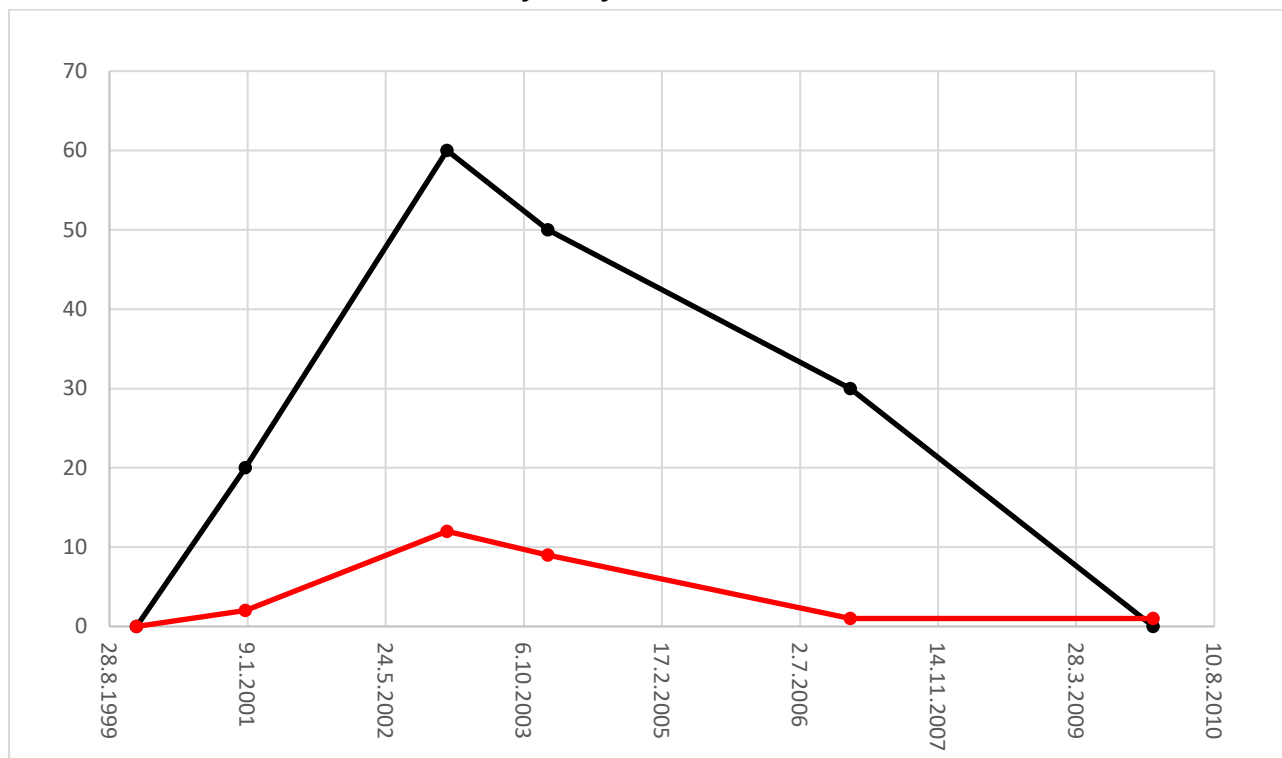

Graf 28. Kumulativní počet členů UČK a kumulativní počet útoků

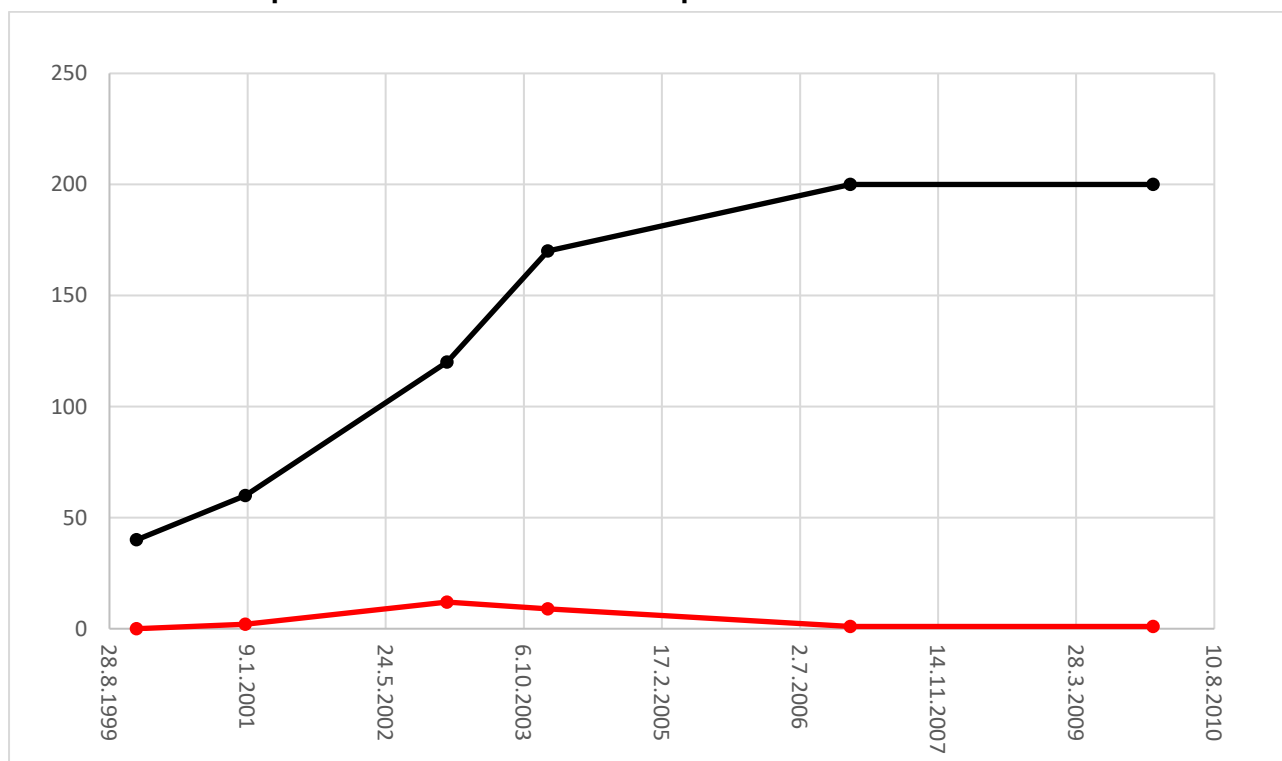

II. KOMUNIKACE NÁSILÍM

Graf 29. Příliv nováčků do AKSH a všechny útoky

Graf 30. Kumulativní počet členů AKSH a kumulativní počet útoků

Podle Bymana přechod od guerillového válčení nízké intenzity k otevřenému povstání vyžaduje efektivnější nábor nových bojovníků a rozsáhlou politickou mobilizaci. Jak jsem

II.1 Společná vražda je víc než dobrá organizace

však řekl, skupiny, které dokázaly veřejné mínění z důležité části získat na svou stranu, postrádaly organizaci k takovému úkolu potřebnou. Organizace, velitelská hierarchie, logistika, delegování pravomocí, to vše se formovalo víc v důsledku přílivu nových bojovníků, než kvůli němu. Nepřímo se to obloukem vrací k těm organizacím, které – neúspěšně – chtěly nejprve vybudovat organizační rámec, který by naplnily bojovníky. Byla to chybná cesta.⁴³⁵

Tím se dostávám ke klíčovému bodu. Jaké faktory způsobily, že došlo k přílivu nových bojovníků? Tuhle zásadní otázku dosud nikdo uspokojivě nevysvětlil. Začnu tím, že se ještě jednou vrátím k otázce peněz. Ochota bojovat, nadšení, počet nových rekrutů – to vše bez peněz nemá význam. Chci proto nejprve nastínit dynamiku vztahů mezi masovou mobilizací a fund-raisingem.

⁴³⁵ Pokud by mnou zjištěný závěr v daném případě skutečně platil, přidává novou perspektivu starší debatě o mobilizaci ze 70. a 80. let 20. století. Zatímco někteří autoři tvrdili, že výhodnější jsou formalizované struktury s jasným rozdělením rolí a úkolů, jiní soudili, že efektivnější jsou decentralizované skupiny s minimální dělbou práce, držené neformálními vztahy a společnou ideologií (GERLACH, Luther P. a Virginia H. HINE. *People, Power, Change*. New York: Bobbs-Merrill, 1970; GAMSON, William A. *The Strategy of Social Protest*. Homewood: Dorsey, 1975; McCARTHY, John D. a Mayer N. ZALD. Resource mobilization and social movements. *American Journal of Sociology*. 1977, **82**(6), 1212-1241; JENKINS, J. Craig. Resource Mobilization Theory and the Study of Social Movements. *Annual Review of Sociology*. 1983, **9**, 527-553).

II.2 Dělalí peníze zbraně, nebo zbraně peníze?

Pokud UÇK a dalším povstaleckým formacím nesloužil boj primárně jako prostředek k obohacení, nabízí se obrácená závislost: peníze by sloužily na podporu boje. Vojenské výdaje jsou důležitým aspektem vojenské síly, nejsou však jednoznačným faktorem zajišťujícím vojenskou převahu.⁴³⁶ Jsou ale vstupní podmínkou k zajištění dostatečných předpokladů k získání převahy, ať už jde o klasickou napoleonovsko-clausewitzovskou doktrínu shromáždění dostatečných sil,⁴³⁷ nebo v moderní době o zajištění vyšší technologické úrovně, anebo kombinaci obojího.⁴³⁸

Expanze guerrillové skupiny postupně vyžaduje více prostředků. Guerrillová skupina nepotřebuje mnoho prostředků v počáteční fázi, ale jak roste četnost a pravidelnost ozbrojených akcí, potřebuje více výbroje. Pro svůj konečný úspěch ovšem potřebuje dosáhnout kontroly nad určitým územím. Kontrola území jí může přinést dodatečné zdroje peněz, ale také dodatečné výdaje na obranu toho území a případně na zajištění základních služeb obyvatelstvu. Spolu s tímto vývojem bývají guerrillové skupiny stále více závislá na výběru peněz, mj. také mezi emigrantskou komunitou.⁴³⁹ Stejným vývojem prošla i UÇK, zrychleně také UÇKomb a zčásti i další albánské povstalecké organizace, z nichž většina ustrnula v první fázi.

V zásadě lze ale guerillovou doktrínu a její rozdíly oproti konvenční válce shrnout takto: rozšíření aktivity přináší i rozšíření možností získat prostředky k vedení boje, ale současně také více prostředků vyžadují. Lze na základě dostupných údaj dokázat vzájemné závislosti mezi rozšiřováním počtu příslušníků ozbrojené skupiny, jejím fund-raisingem a výdaji, a fund-raisingem a výdaji a efektivitou boje?

Jestliže zhruba znám nebo mohu zhruba odhadnout peníze shromážděné a vydané během otevřených povstání, mohu je porovnat se známými počty bojovníků. Výchozí i konečné počty členů jednotlivých organizací jsou známy v řadě případů poměrně přesně, jiné lze zjistit kombinací více údajů zevnitř organizace i odhadů zvenčí. U AKSH jde o hrubé odhady zvenčí a u UPK jde jen o velmi mlhavé odhady zvenčí. U odhadů zvenčí se budu se u nich držet spíše spodních odhadů, resp. těch, které odpovídají aktivitě jiných srovnatelných uskupení. Skupiny, u kterých nejsou počty známy příliš spolehlivě, zejména UPK, však nejsou pro analýzu rozhodující.

Nejpočetnější organizace: UÇK, UÇPMB, UÇKomb, FARK a LKÇK změnily během své existence výrazně počet svých příslušníků a charakter násilné aktivity. V případě UÇK šlo nejprve o fázi, která připomínala málo aktivní hnutí 80. let, s nejasnou a nepevnou vnitřní

⁴³⁶ TILLY, Charles. *Coercion, Capital, and European States, AD 990-1990*. Cambridge (Massachusetts): Basil Blackwell, 1990, s. 209-211; LUDVÍK, Jan. The Poverty of Statistics: Military Power and Strategic Balance. *Central European Journal of International and Security Studies*. 2014, **8**(4), 152-166.

⁴³⁷ LUVAAS, Jay. Student as teacher: Clausewitz on Frederick the Great and Napoleon. *Journal of Strategic Studies*. 1986, **9**(2-3), 150-170; CLAUSEWITZ, Carl von. *On War*. Abridged with an Introduction and Notes by Beatrice Hauser. Oxford: Oxford University Press, 2007, s. 193-218. Viz též: CLAUSEWITZ, Carl von. *Clausewitz on Small War*. Oxford: Oxford University Press, 2015, s. 131.

⁴³⁸ LaFEVER, Walter. The Rise and Fall of Colin Powell and the Powell Doctrine. *Political Science Quarterly*. 2009, **124**(1807), 71-93; CAMPBELL, Kenneth J. Once Burned, Twice Cautious: Explaining the Weinberger-Powell Doctrine. *Armed Forces & Society*. 1998, **24**(3), 357-374.

⁴³⁹ NAYLOR, R. T. *Wages of Crime: Black Markets, Illegal Finance, and the Underworld Economy*. Revised Edition. Ithaca: Cornell University Press, 2004, s. 45-52.

II.2 Dělalí peníze zbraně, nebo zbraně peníze?

hierarchií, která se víc než ozbrojenou aktivitou zabývala diskusemi o ní. Diskutovala také o vlastním názvu a o způsobu financování, a násilné akce začala připravovat až po vyřešení organizačních otázek. Násilná aktivita byla sporadická a nepravidelná. Tato fáze trvala od poloviny roku 1993 do začátku roku 1996 a můžeme ji nazvat přípravnou. Následovala fáze výraznější násilné aktivity, která byla stále pravidelnější a častější, až na podzim 1997 vyústila v protopovstání v oblasti Drenice. Od března 1998 pak propuklo otevřené povstání. To mělo dvě období rozsáhlé násilné aktivity: první trvala do podzimu 1998, následovalo mezidobí, kdy oficiálně trvalo příměří narušované občasným násilím z obou stran, aby pak od března 1999 do poloviny června 1999 následovalo nové kolo tvrdé ozbrojené konfrontace. Do ní UÇK vstupovala s podstatně utříděnější a pevnější vojenskou hierarchií a část jejích sil přijala během jara 1999 podobu blížící se konvenční armádě. Zjednodušeně bych druhou fázi nazval protopovstaleckou, fázi otevřeného povstání povstaleckou a finální konfrontaci fází vojenskou.

Jde podle mého názoru o změny natolik podstatné, že je lepší posuzovat je odděleně. Neznám bohužel neznám počty příslušníků UÇK na počátku a na konci všech uvedených fází. Zním přibližný počet příslušníků v polovině roku 1998, pak konci roku 1998 a koncem března 1999, ale ne v době uzavření příměří v polovině října 1998. Pominu proto období příměří na podzim 1998 a v zimě 1998–1999 a přiřčením je zčásti ke třetí a zčásti ke čtvrté fázi. Znamená to určité zkreslení, co se týče násilné aktivity, neboť nižší četnost ozbrojených akcí se rozpustí v obdobích skutečného válčení. Organizačně však rozdíl není velký: reorganizace UÇK započala změnami ve vrchním velení v listopadu 1998, prosinec 1998 byl vyplněn spíše plánováním a přípravami a nábor nových rekrutů a vznik nových brigád následovaly v lednu až březnu 1999.

Podobné fáze můžeme rozlišit i u ostatních vyjmenovaných organizací. Nedokážu však takto podrobně ani odhadem říci, kolik kdy měly bojovníků a kolik peněz vybraly a vydaly. Všechny tyto fáze však probíhaly rychleji než u UÇK. Zvláště rychle se odbly přípravné fáze, které proto mohu spojit s protopovstaleckými. UÇPMB vojensky nedospěla k pevnější hierarchii a skončila u povstalecké fáze. Totéž platí pro LKÇK, která svoje síly spojila v roce 1998 s UÇK, ale později už v podstatě ztratila veškerou vlastní identitu a s UÇK v její vojenské fázi splynula. FARK dospěla k vojenské fázi, tohoto charakteru však nabyla záhy poté, co vstoupila na Kosovo, čímž pro ni skončila přípravná fáze. UÇKomb dospěla někam na pomezí povstalecké a vojenské fáze a nejvíce na ní sedí pojmenování mobilní válčení. Opět si tento typický charakter získala záhy po rozpoutání otevřeného povstání. Pozdější aktivitu FARK v Albánii (konec srpna 1998–polovina června 1999) už neberu v úvahu, protože nevyvíjela žádnou bojovou aktivitu. Podobně do analýzy nezahrnuji ani období trvání UÇK a UÇKomb do jejich formálního rozpuštění po ukončení bojů v roce 1999, resp. 2001. UÇK jsem tedy rozdělil do čtyř fází, zbývající vyjmenované do dvou fází a tyto jednotlivé fáze posuzuji odděleně, fakticky jako samostatné organizace a označuji je pořadovými čísly 1–2 či 1–4.

Co se dá ještě odhadnout, že přibližný rozsah území kontrolovaného jednotlivými formacemi. Tento rozsah se měnil a závisel nejen na vstupních předpokladech, jako jsou mužstvo a finanční zdroje, ale i na strategických okolnostech, které nebyly ve všech oblastech shodné a navíc se mohly měnit. Nadto mohly být změny výsledkem individuálních rozhodnutí – chybného velení. Mohu však zkust prozkoumat ouze možnosti, jaké pro kontrolu území dává počet bojovníků nebo objem shromážděných peněz, mohu pracovat s maximálním

II. KOMUNIKACE NÁSILÍM

rozsahem územní kontroly, kterého tyto formace v průběhu určité fáze dosáhly. To bude současně znamenat pravděpodobnou maximální hranici, jaké byly (jsou) schopny dosáhnout.

Tabulka 2. Počty bojovníků, vlastních a protivníkových padlých, maximální rozloha kontrolovaného území, doba trvání aktivity a výdaje jednotlivých povstaleckých organizací

Skupina/organizace	Procentuální nárůst	nárůst počtu bojovníků	vlastních padlých	zabitých protivníků	území (km ²)	měsíců	výdaje (DM)	výdaje/ bojovníků	výdaje/ měsíců	výdaje/ bojovníků/ měsíců
Fronti i Çlirimit Kombëtar	25	10	1	0	0	?	0	0	0	0
Albanikosi	15	5	0	0	0	35,0	3500	233	100	7
Komiteti i Kosovës për të drejtat e shqiptarëve në RSFJ	15	4	0	0	0	40,0	3000	200	75	5
Lëvizja për Republikën Socialiste Shqiptare	10	0	0	0	0	7,0	5500	550	786	79
Partia e Luftës të Kosovës	22	0	2	0	0	2,0	2500	114	1250	57
Çetta e Llapit	26	5	6	0	0	64,5	7500	288	116	4
Ministria e Mbrojtjes i Republikës së Kosovës	185	162	0	0	0	40,0	0	0	0	0
Fronti i Rezistencës dhe Bashkimit Kombëtar	10	-6	0	0	0	84,0	1600	160	19	2
Brigada 28 sulmuese - Zjarri	66	0	2	0	0	128,0	25000	379	195	3
Grupi i Prekazit/ Njësi i Llaushës	32	20	0	2	20	28,0	3200	100	114	4
Grupi i Deçanit	32	26	0	0	0	38,0	0	0	0	0
Grupi i Dukagjinit	16	0	0	0	10	34,0	16500	1031	485	30
Fronti	9	0	0	0	0	14,0	2750	306	196	22
Shtabi i Njësië Guerile	33	0	0	0	0	6,0	2600	79	433	13
Shqiponjat	8	0	0	0	0	48,0	800	100	17	2
Grupi i Llapit	6	1	0	1	0	18,0	3750	625	208	35
UÇK 1	118	37	0	2	0	33,0	271600	2302	8230	70
UÇK 2	514	396	6	6	100	25,0	2018800	3928	80752	157
UÇK 3	16172	15658	698	173	3000	10,0	30000000	1855	3000000	186
UÇK 4	46860	30688	1344	837	5000	5,5	50000000	1067	9090909	194
UÇPMB 1	50	44	0	3	10	9,0	1800	36	200	4
UÇPMB 2	1800	1750	26	18	150	2,0	1000000	556	500000	278
UÇKomb 1	64	59	0	5	10	1,5	32000	500	21333	333
UÇKomb 2	5500	5436	90	53	800	6,5	5968000	1085	918154	167
FARK 1	120	104	0	0	0	3,0	75000	625	25000	208
FARK 2	1800	1680	7	5	70	3,5	16380000	9100	4680000	2600
LKÇK 1	500	460	1	0	0	61,5	28800	58	468	1
LKÇK 2	1000	490	23	12	0	13,0	500320	500	38486	38
Njësi e Parë për Intervenime të Shpejta	35	15	0	0	25	19,0	16680	477	878	25
AKSH 1	120	60	8	18	0	48,0	168000	1400	3500	29
AKSH 2	200	80	6	0	3,5/12	90,0	944000	4720	10489	52
UPK	20	0	0	0	5	1,0	10000	500	10000	500
Lëvizja e Lirisë	10	0	0	0	0	12,0?	7500	750	625	62,5

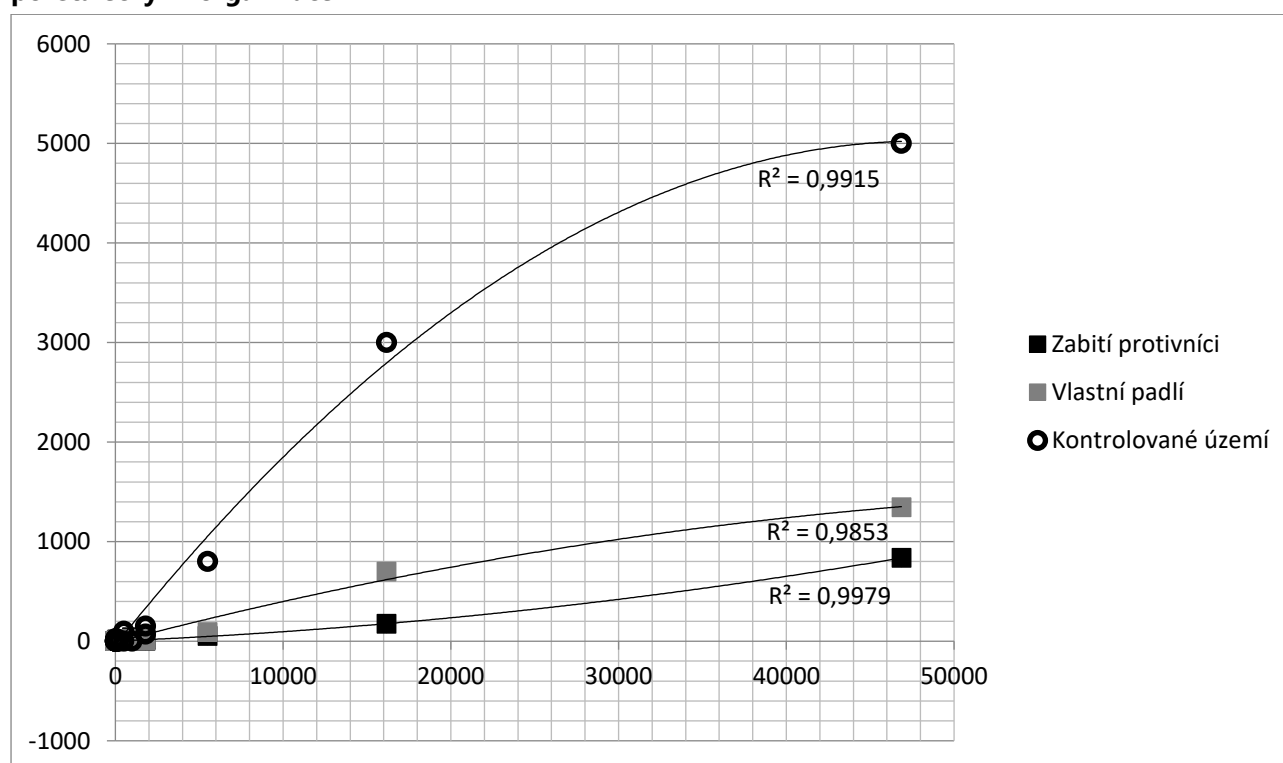
Regrese ukázala významnou korelaci mezi počtem vlastních bojovníků a výší výdajů, stejně jako mezi počtem bojovníků a počtem zabitých protivníků a počtem bojovníků a velikostí kontrolovaného území. To určitě nepřekvapí. Mnohem zajímavější otázkou je vzájemný vztah mezi těmito proměnnými, tedy počty mužů, financemi a územím. Jaká je závislost? Že větší počet mužů ovládne větší území, a nikoli naopak, není potřeba dokazovat. Podobně se celkem jasná zdá být i závislost mezi počty bojovníků a zabitých protivníků. Je ale zvýšení počtu

II.2 Dělalí peníze zbraně, nebo zbraně peníze?

bojovníků závislé na přísunu peněz, nebo naopak? A vede víc peněz ovládnutí většího území, nebo naopak? Logicky jsou přijatelné obě možnosti. Ze samotných porovnávaných údajů nelze zjistit, jaká veličina je závislá na které. Abych to zjistil, je potřeba zařadit do analýzy ještě nějaký jiný faktor, jehož vliv by tuto otázku rozhodl.

Řekněme, že pokud by vojenský úspěch (měřený počtem zabitých protivníků) závisel na penězích, mohlo by to znamenat, že vyšší výdaje přináší kvalitnější bojové síly. Obvyklým měřítkem v této souvislosti bývá podíl vojenských výdajů na HDP nebo na jiném obdobném ukazateli, to však v případě povstalecké organizace nelze operacionalizovat. Jako srovnatelný ukazatel, méně používaný, ale nikoli výjimečný, se však se však použít údaj o výdajích na hlavu. Vojenská síla, která na jednoho vojáka utratí více peněz, bude mít pravděpodobně vojáky s lepším výcvikem a vybavením. To se promítá obecně do kvality ozbrojených sil i spokojenosti (potažmo odhodlanosti) jejich příslušníků. Lepší výcvik a výzbroj se může v boji postavit protivníkovi efektivněji a zvyšují se tím její šance na vítězství.⁴⁴⁰

Graf 31. Počet padlých bojovníků a ozbrojených protivníků, a maximální rozloha území kontrolovaného povstaleckými organizacemi

Pokud by tedy růst početních stavů povstaleckých organizací závisel na vyšších finančních výdajích, mohlo by se to souběžně projevit vyšší efektivitou ozbrojené aktivity. Ukazatelem, který by to demonstroval, by mohly být výdaje na hlavu bojovníka, měsíční výdaje, nebo měsíční výdaje na bojovníka. Vyšší výdaje takto operacionalizované by signalizovaly vyšší

⁴⁴⁰ POWELL, Jonathan. Determinants of the Attempting and Outcome of Coups d'état. *Journal of Conflict Resolution*. 2012, **56**(6), 1017-1040, s. 1027; REITER, Dan a Alan C. STAMM III. Democracy, War Initiation, and Victory. *American Political Science Review*. 2, 1998, (95), s. 381. Viz též: Van CREVELD, Martin. *Technology and War: From 2000 B.C. to the Present*. New York: Free Press, 1991; HUTH, Paul, D., Scott BENNETT a Christopher GELPI. System Uncertainty, Risk Propensity, and International Conflict among the Great Powers. *Journal of Conflict Resolution*. 1992, **36**(3), 478-517; ARQUILLA, John. *Dubious Battles: Aggression, Defeat and the International System*. Washington, DC: Taylor & Francis, 1992.

II. KOMUNIKACE NÁSILÍM

kvalitu bojovníků, vyšší kvalita by zase mohla přinést vyšší efektivitu, neboli: čím vyšší výdaje v podílu na hlavu a/nebo dobu trvání boje, tím více zabitých protivníků.

Výdaje pro ty organizace, které dokázaly rozvinout otevřené povstání, jsem odhadl podle předpokládaného množství výbroje, výstroje a případných dalších výdajů, uvedených dříve. Výdaje ostatních organizací jsem rovněž odhadl podle jejich výbroje a výstroje (která byla financována samotnými členy a jejich přáteli), a případně, na základě dostupných informací, podle finančních prostředků, které na svou činnost získaly. Například podzemní „Ministerstvo obrany Republiky Kosovo“, deçanská skupina a UÇK2 získaly určité prostředky od „vlády Republiky Kosovo“, UÇK1 a UÇK2 vybraly určité obnosy z dobrovolných příspěvků lidí stojících mimo jejího politického patrona LPK, určité peníze dokázala vybrat i AKSH. Tyto prostředky, tj. hodnotu výbroje a výstroje spolu s drobnými sponzorskými příspěvky považují bez dalšího zkoumání za výdaje, neboť předpokládám, že peníze byly utraceny i v případě, že by nakoupená výbroj nebyla použita. Nezkoumal jsem, zda výbroj byla zakoupena až po vzniku organizace, a osobní zbraně členů jednotlivých organizací, které si s sebou přinesli, pokládám prostě za určitý

Tabulka 3. Výbroj organizací, které nedospěly k otevřenému povstání

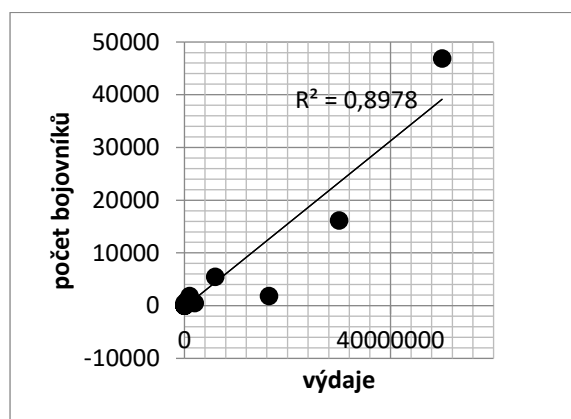
organizace	bojovníků	výbroj	cena	ozbrojenců
Fronti i Çlirimit Kombëtar	25			1
Albanikosi	10	5 pušek, několik automatických pistolí	3500	5
Komiteti i kosovës për të drejtat e shqiptarëve në RSFJ	11	výbušniny	3000	
Lëvizja për Republikën Socialiste Shqiptare	10	3 aut. pistole, revolver, 1000 nábojů, větší množství plastické trhaviny	5500	4
Partia e Luftës të Kosovës	22	aut. pistole	2500	3
Çetta e Llapit	21	aut. pistole, samopaly	7500	10
Ministria e Mbrojtjes i Republikës së Kosovës	18			
Fronti të Rezistencës dhe Bashkimit Kombëtar	16	3 kulomety, 4 revolyvery, 1 aut. pistole, samopal, 5 ručních granátů	10000	
Brigada 28 sulmuese - Zjarri	66	lehké zbraně	25000	50
Grupi i Prekazit/Njësi i Llaushës	12	několik aut. pistolí a samopalů	3200	
Grupi i Deçanit	6	aut. pistole, samopaly, ruční granáty		
Grupi i Dukagjinit	8	ruční granát, několik aut. pistolí, několik pušek, kulomet aj.	16500	
Fronti	9	lovecká puška, několik aut. pistolí, samopal	2750	
Shtabi i Njësie Guerile	33	samopal, odstřelovačská puška, lovecká puška, 2 ruční granáty, 2 radiostanice	2600	
Shqiponjat	8			
Grupi i Llapit	5	2 samopaly, odstřelovačská puška, útočná puška, 3 aut. pistole, 5 r. granátů	3750	
Lëvizja e Lirisë	10	samopaly, možná 2 pistole, odstřelovačská puška, kulomet	7500	10

Finance vyčísluji v tehdejších německých markách (DM), jelikož šlo o platidlo, které v bývalé Jugoslávii sloužilo jako univerzální valuta pro přepočtení skutečné hodnoty zboží bez ohledu na inflaci. Ve shodě s dobovými cenami při ilegálním prodeji zbraní (v malém množství v místě, ne ve větším množství a nikoli pašovaných odjinud) jsem stanovil paušální cenu 500 DM za automatickou pistoli či revolver, 1.000 DM za pušku, 50 za ruční granát, pro zbraně zakoupené v zahraničí pak zaokrouhlenou dobovou cenu při nákupu.

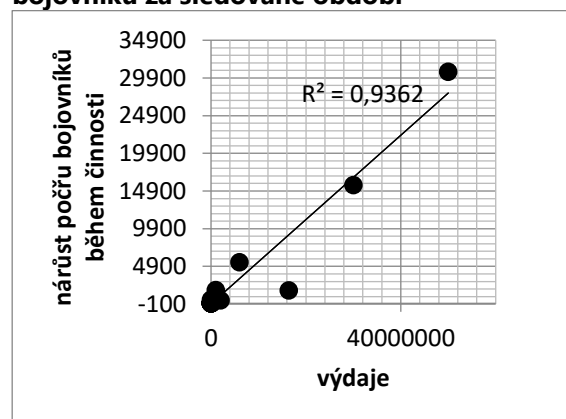
II.2 Dělalí peníze zbraně, nebo zbraně peníze?

Výsledky jasně ukazují, že celkový počet bojovníků, stejně jako nárůst toho počtu z počátečního čísla na konečné u jednotlivých organizací (nebo fází aktivity těch organizací, které dospěly k otevřenému povstání), počet zabitých ozbrojených protivníků (tj. policistů a vojáků, nikoli civilistů) a maximální rozloha kontrolovaného území jsou s určitým rozptylem, pozorovatelným zejména v počátečních fázích aktivity, úměrné výdajům dané organizace. O něco méně výrazná je závislost uvedených čtyř veličin na výdajích přepočtených na měsíc podle doby trvání aktivity dané organizace, resp. fáze.

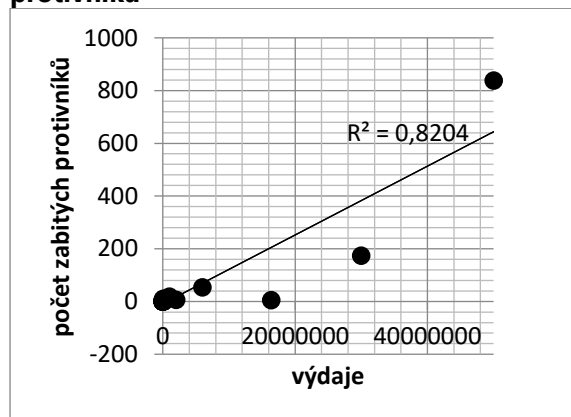
Graf 32. Výdaje v poměru k počtu bojovníků

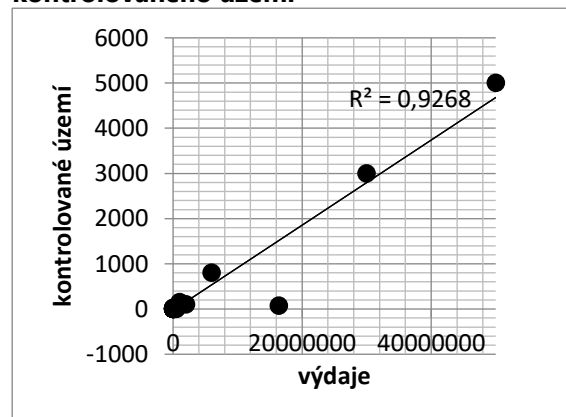
Graf 33. Výdaje v poměru k nárůstu počtu bojovníků za sledované období

Graf 34. Výdaje v poměru k počtu zabitých protivníků

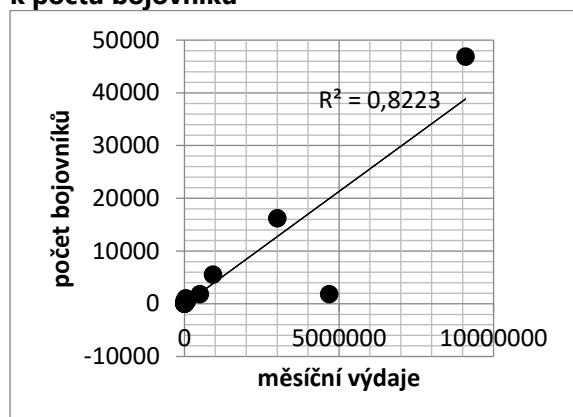
Graf 35. Výdaje v poměru k maximální rozloze kontrolovaného území

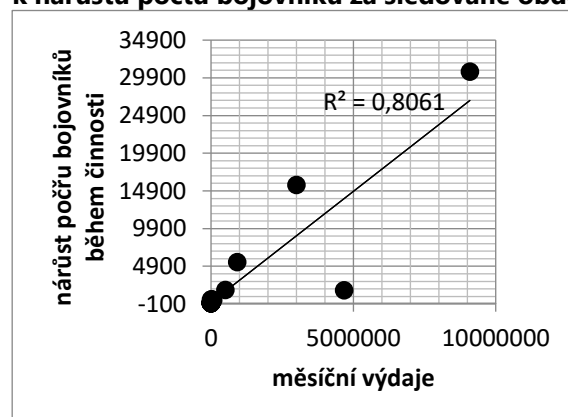
Při přepočtu výdajů na hlavu podle počtu bojovníků ani při přepočtu měsíčních výdajů podle počtu bojovníků žádná závislost patrná není, hodnoty jsou rozloženy náhodně. Je přitom lhostejné i to, zda se jedná o počáteční nebo konečný počet bojovníků; v grafech níže uvádím pro ilustraci pouze konečné počty, při dosazení počátečních počtů je situace podobná. Vyšší investice do bojovníků: do účinnější výzbroje, ale například také do velení (důstojníci sil UČK soustředěných na jaře 1999 byli placeni) tedy nepřinášejí ani slabou pravděpodobnost zvýšení šancí ani na příchod nových bojovníků, ani na zabití více protivníkovy mužstva nebo na ovládnutí dalšího území. Znamená to, že vyšší kvalita bojových sil s sebou nenesla současně vyšší efektivitu boje. Přesto zde existuje závislost mezi financemi, mužstvem a bojovými výsledky. Jednoduše je propojeno víc peněz, víc bojovníků, víc padlých na obou stranách a víc kilometrů zachvácených boji.

II. KOMUNIKACE NÁSILÍM

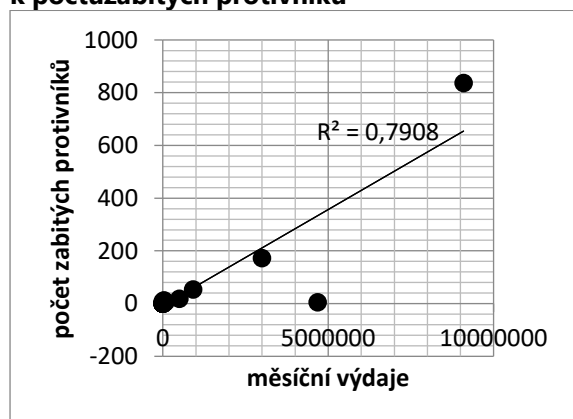
Graf 36. Výdaje v přepočtu na měsíc v poměru k počtu bojovníků

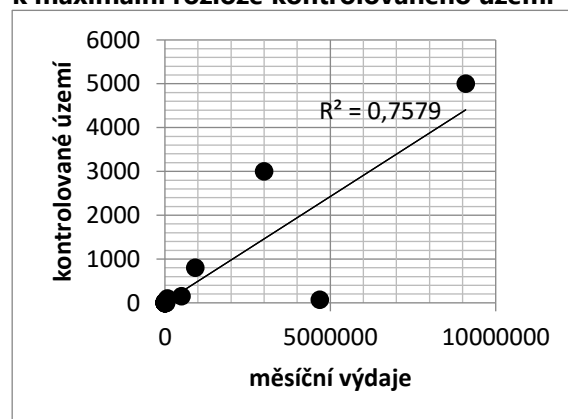
Graf 37. Výdaje v přepočtu na měsíc v poměru k nárůstu počtu bojovníků za sledované období

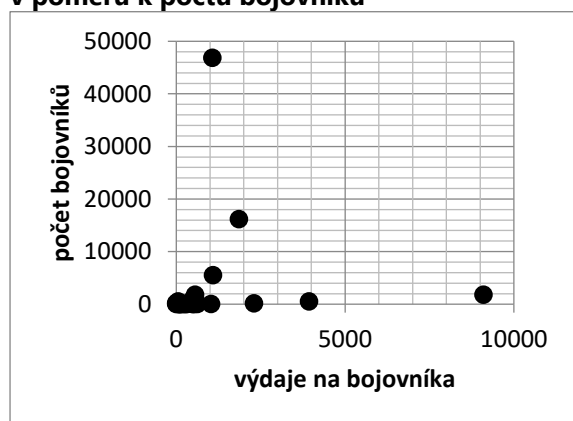
Graf 38. Výdaje v přepočtu na měsíc poměru k počtu zabitých protivníků

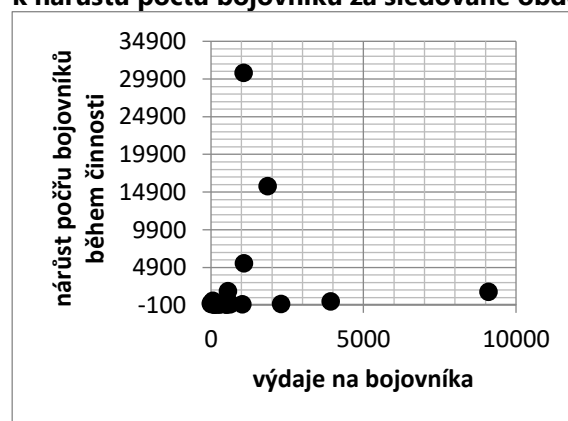
Graf 39. Výdaje v přepočtu na měsíc v poměru k maximální rozloze kontrolovaného území

Graf 40. Výdaje v přepočtu na bojovníka v poměru k počtu bojovníků

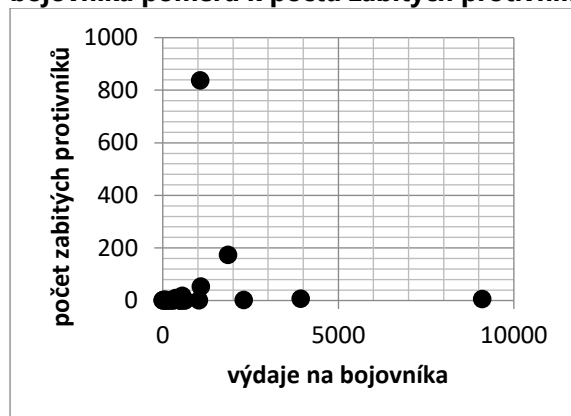

Graf 41. Výdaje v přepočtu na bojovníka k nárůstu počtu bojovníků za sledované období

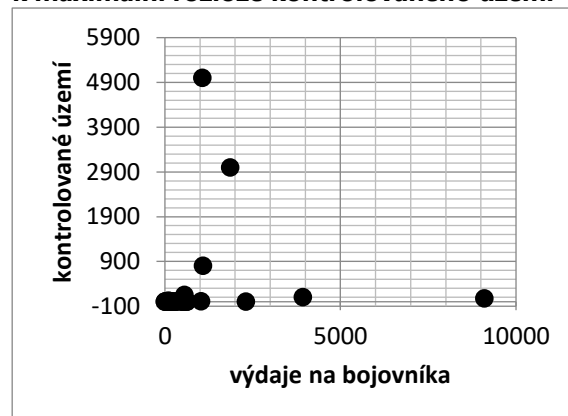

II.2 Dělají peníze zbraně, nebo zbraně peníze?

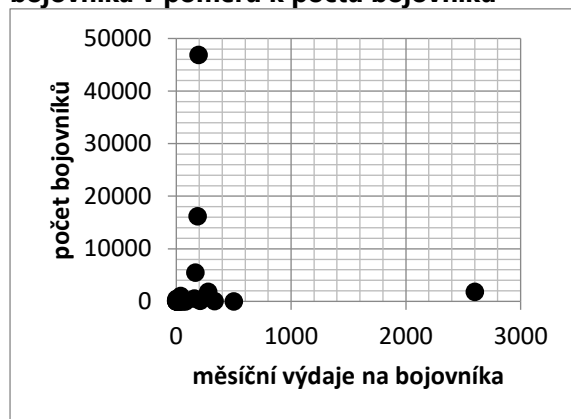
Graf 42. Výdaje v přepočtu na bojovníka poměru k počtu zabitých protivníků

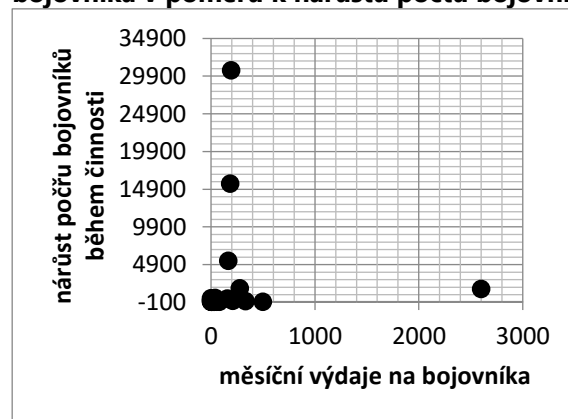
Graf 43. Výdaje v přepočtu na bojovníka k maximální rozloze kontrolovaného území

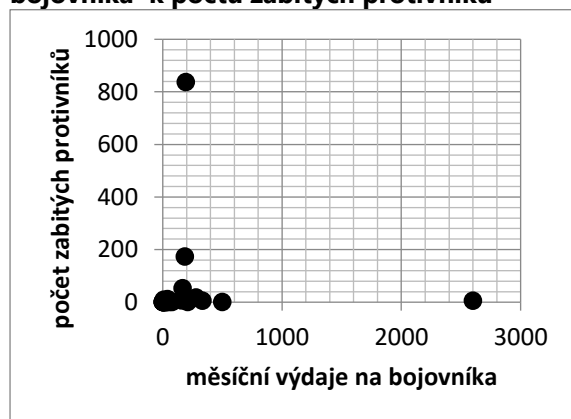
Graf 44. Výdaje v přepočtu na měsíc a na bojovníka v poměru k počtu bojovníků

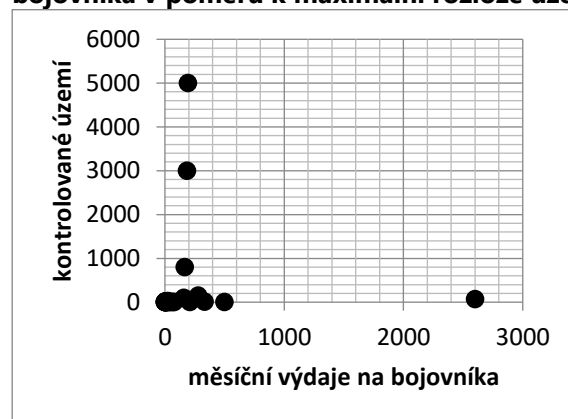
Graf 45. Výdaje v přepočtu na měsíc a na bojovníka v poměru k nárůstu počtu bojovníků

Graf 46. Výdaje v přepočtu na měsíc a na bojovníka k počtu zabitých protivníků

Graf 47. Výdaje v přepočtu na měsíc a na bojovníka v poměru k maximální rozloze území

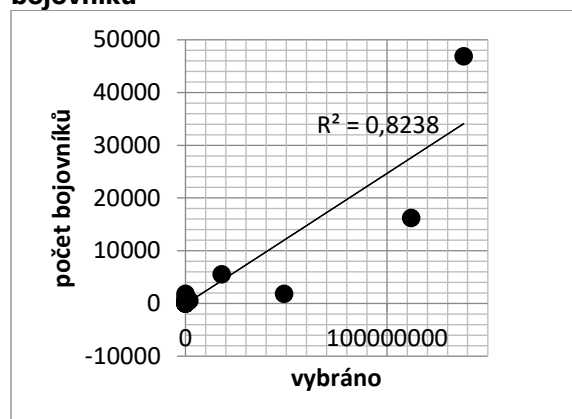
Co se na celou věc podívat ještě z jiné strany? Jak jsem zmínil v úvodu, povstalecké akce nevyžadují zpočátku velké vstupy, postupně však spolu s rozšiřující se aktivitou roste potřeba peněz, ty jsou získávány mj. fund-raisingem mezi členy komunity, což – jak jsem už ukázal – platilo rovněž v případě nejpočetnějších povstaleckých organizací UÇK a UÇKomb – ale fund-raising závisí také na tom, jakou si dokáže organizace vydobýt pozornost. Získávání peněz a

II. KOMUNIKACE NÁSILÍM

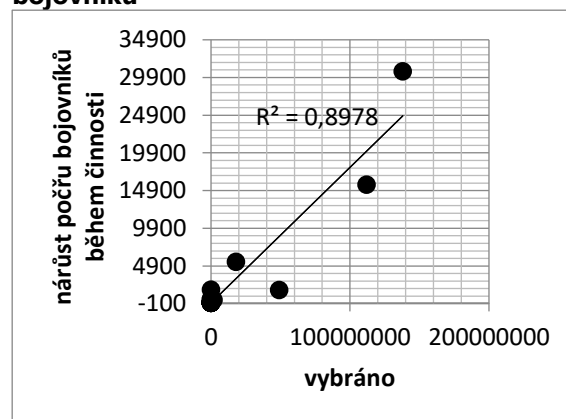
jejich utrácení jsou tedy vzájemně provázanými fenomény. Peníze se dají lépe vybírat, je-li organizace více známa, a je tím viditelnější, čím je aktivnější. Vybrané peníze průběžně slouží k tomu, aby bylo více zbraní pro více bojovníků, a organizace tak dokázala udržet dosavadní zisky a také expandovat, zabírat další území a byla ještě viditelnější. Čím bude viditelnější, tím více peněz může nasbírat a opět je investovat do zbraní a bojovníků a rozšiřovat území atd.

Peníze vydané nejsou to samé, co peníze vybrané. Nemalý objem peněz vybraných UČK nebo UČKomb už nestačil být vynaložen, neboť boje skončily dříve, než byly všechny peníze utraceny. Část peněz byla také zřejmě zpronevěřena, dokud boje ještě trvaly.

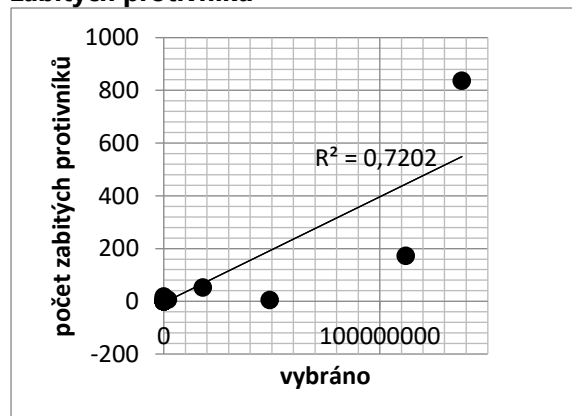
Graf 48. Fund-raising v poměru k počtu bojovníků

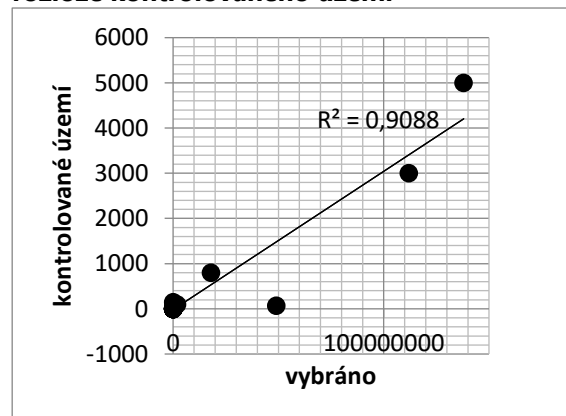
Graf 49. Fund-raising v poměru k nárůstu počtu bojovníků

Graf 50. Fund-raising v poměru k počtu zabitých protivníků

Graf 51. Fund-raising v poměru k maximální rozloze kontrolovaného území

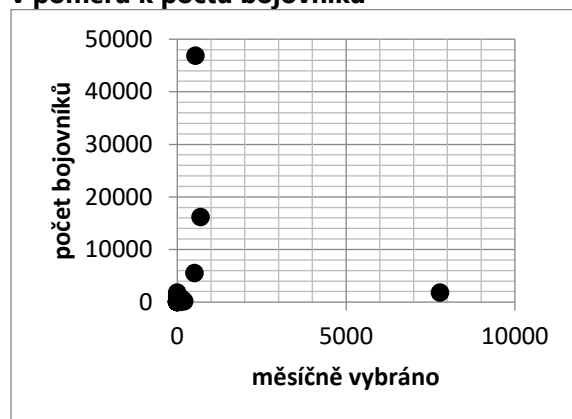

Shromážděné prostředky v přepočtu na počet bojovníků, ať už celkový objem, nebo v přepočtu na měsíc, celkem pochopitelně opět nevykázaly žádnou závislost. Kupodivu jsou však hodnoty náhodně rozložené i při přepočtu na měsíc. Znamená to, že přízeň sponzorů se neřídila úspěchy organizace? Činnost těch organizací, které prošly největšími změnami v počtu bojovníků, zabitých protivníků i rozloze kontrolovaného území – které jediné kontrolovaly nějaké území – a jejichž fund-raising rovněž prodělal velké výkyvy (UČK, UČPMB, UČKomb a FARK) jsem přitom rozdělil do fází, které posuzuji samostatně, abych se vyhnul zkreslení plynoucímu z rozložení dat, svědčících jak o významném, tak i málo

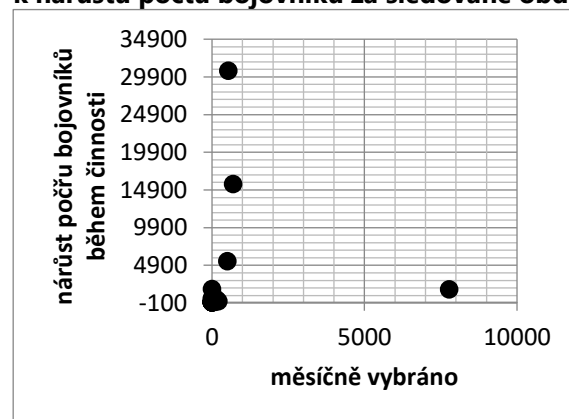
II.2 Dělalí peníze zbraně, nebo zbraně peníze?

významném shromažďování peněz do dlouhého časového úseku. Nepomohla ani, když jsem z analýzy vyřadil FARK, organizaci, která měla v poměru k délce svojí aktivní činnosti v povstání i počtu bojovníků k dispozici nepoměrně větší peníze, které však byly z největší části shromážděny již před jejím vznikem.

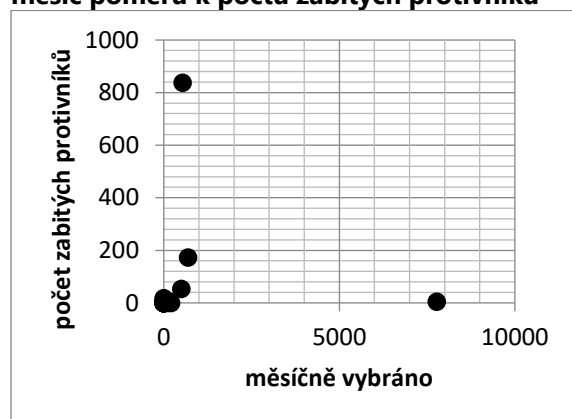
Graf 52. Fund-raising v přepočtu na měsíc v poměru k počtu bojovníků

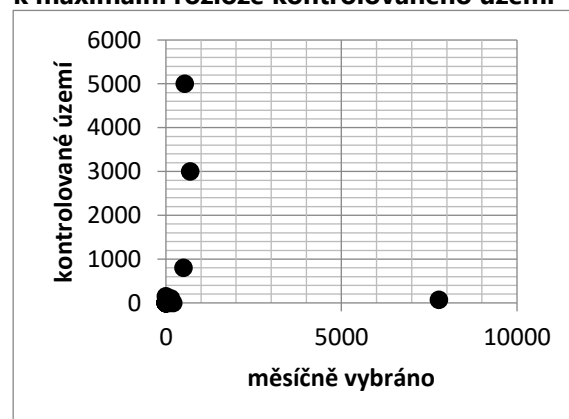
Graf 53. Fund-raising v přepočtu na měsíc k nárůstu počtu bojovníků za sledované období

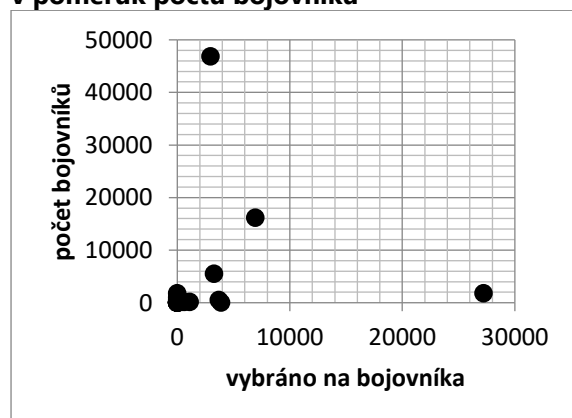
Graf 54. Fund-raising v přepočtu na měsíc poměru k počtu zabitých protivníků

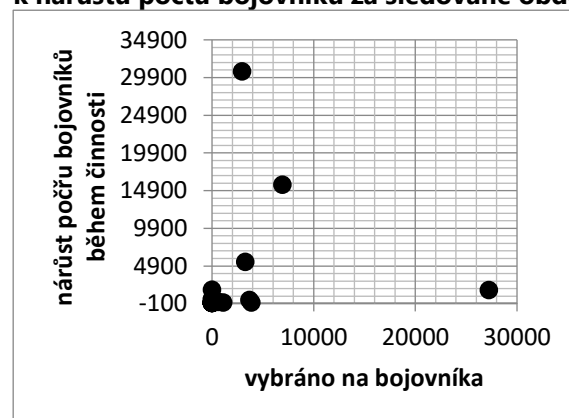
Graf 55. Fund-raising v přepočtu na měsíc k maximální rozloze kontrolovaného území

Graf 56. Fund-raising v přepočtu na bojovníka v poměru k počtu bojovníků

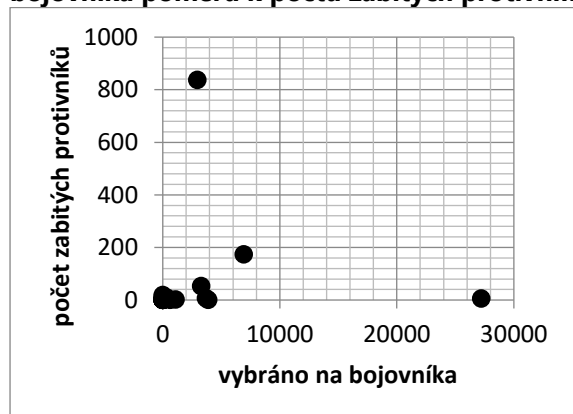

Graf 57. Fund-raising v přepočtu na bojovníka k nárůstu počtu bojovníků za sledované období

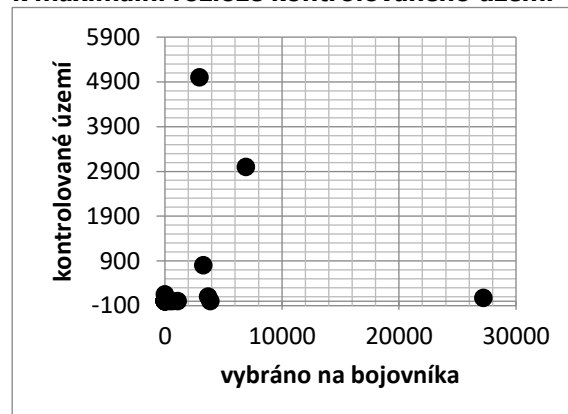

II. KOMUNIKACE NÁSILÍM

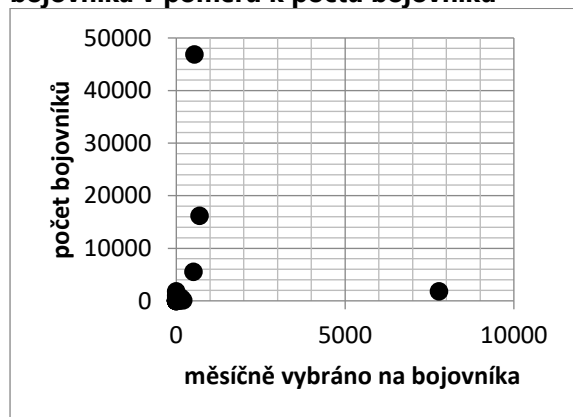
Graf 58. Fund-raising v přepočtu na bojovníka poměru k počtu zabitých protivníků

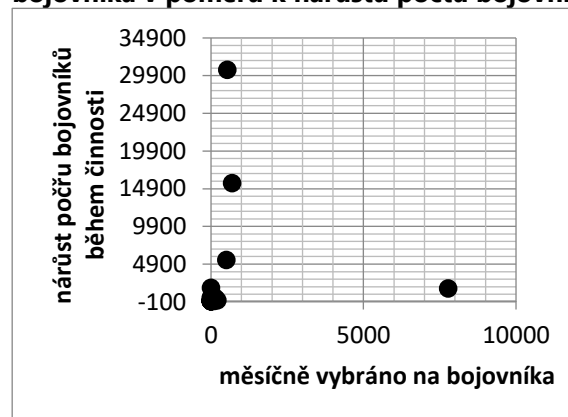
Graf 59. Fund-raising v přepočtu na bojovníka k maximální rozloze kontrolovaného území

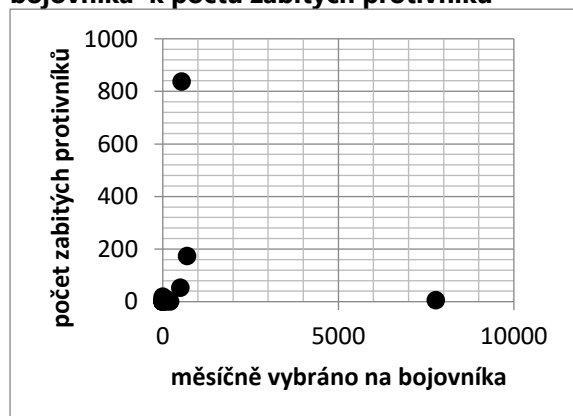
Graf 60. Fund-raising v přepočtu na měsíc a na bojovníka v poměru k počtu bojovníků

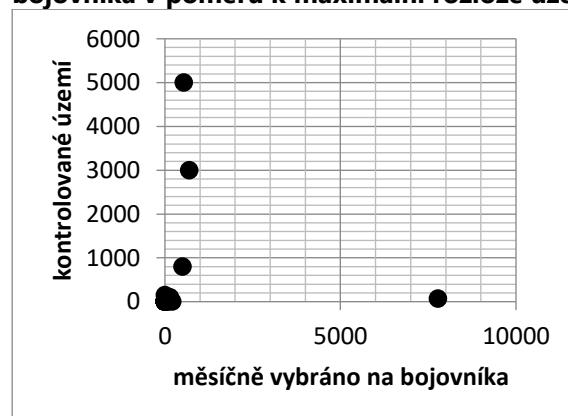
Graf 61. Fund-raising v přepočtu na měsíc a na bojovníka v poměru k nárůstu počtu bojovníků

Graf 62. Fund-raising v přepočtu na měsíc a na bojovníka k počtu zabitých protivníků

Graf 63. Fund-raising v přepočtu na měsíc a na bojovníka v poměru k maximální rozloze území

Znamená to, že fund-raising nebyl přímo závislý na běhu bojů, na úspěších, kterých organizace v bojích aktuálně dosahovala, dokonce ani ne na kritériu, které bylo válečné štěstěně relativně nejméně závislé: na momentálním počtu svých bojovníků. Nebylo to tak, že by

II.2 Dělalí peníze zbraně, nebo zbraně peníze?

organizace válčila, tím si tvořila prestiž a na základě by pravidelně sbírala peníze, které by zase z největší části investovala do bojů.

UÇK a UÇKomb, které vytvořily širokou síť výběrčích, ostatně na rozdíl od „vlády Republiky Kosovo“ nevybíraly měsíční, ale převážně jednorázové příspěvky. Oběh peněz vypadal tedy asi zhruba tak, jak byl popsán v úvodu této kapitoly, ale byl v podstatě jedním velkým cyklem: organizace si získala renomé, její výběrčí díky tomu mohli sbírat peníze, protože dárci mohli věřit, že jejich příspěvky nepropadnou, a současně organizace vedla válku, jejíž výsledek se v různých výkyvech klonil na tu či onu stranu. Peníze, které postupně vybírala, průběžně zase také vkládala do svých bojovníků, ale fund-raising se opíral hlavně o dojem, který vzbudila na začátku, a naděje s tím spojené. Ty UÇK i UÇKomb dokázaly udržovat tím, že v očích přispěvatelů neztrácely na významu, nehledě na konkrétní momentální neúspěchy. A zdání významu si dost možná udržovaly tím, že se početně rozrůstaly.

Bojeschopnost se zvyšovala hlavně extenzivně, zvyšováním počtu bojovníků, než intenzivně, zvyšováním technologické úrovně výzbroje nebo úrovně výcviku, i když k posunům v tomto směru docházelo. Ne však natolik, aby povstalci začali dosahovat úspěchů díky zásadně lepší kvalitě svých bojových sil: jejich výzbroje, výcviku, velení, logistiky. Hlavní zůstávalo, že jich bylo prostě víc.

UÇPMB dostala základní vstupní investici do vínku hned na počátku, kdy různé skupiny veteránů UÇK začaly ještě před definitivním rozpuštěním organizace ukrývat zbraně pro pozdější využití v jižním Srbsku. Po propuknutí otevřeného povstání v jižním Srbsku přicházely další drobné dárcovské příspěvky, například v podobě uniforem, pravděpodobně i peněz. FARK měla peníze k dispozici od počátku, mohla jenom čerpat. Ostatní organizace získávaly dary v podstatně skromnější objemu, ale v zásadě na ně sedí tentýž model, jako na obě největší (UÇK a UÇKomb), jen jejich ozbrojená aktivita i fund-raising měly daleko vleklejší průběh a přitom daleko nižší úroveň. „Ministerstvo obrany Republiky Kosovo“, deçanská skupina i UÇK dostaly příspěvky z rozpočtu „Republiky Kosovo“, poslední dvě opakovaně, nejednalo se však o financování v rozpočtovém stylu, o nějaké pravidelné příspěvky, spíše o občasně sponzorské dary. Jednotlivé organizace, resp. fáze tedy bez ohledu na své trvání všechny v zásadě procházely jedním cyklem mobilizace a souběžné fund-raisingové kampaně.

Jestliže byl tedy fund-raising v zásadě jednorázovým cyklem, který byl doopravdy významný jen při větším počtu bojovníků, něco ho k tomu muselo nastartovat. Co bylo tímto primárním hybatelem? Jak už jsem naznačil, mohl to být počet bojovníků. Větší počet bojovníků znamenal jak větší viditelnost v očích potenciálních dárců, tak – nezapomínejme, že se jednotlivá povstání šířila hlavně díky extenzivnímu růstu své bojové síly – rozšíření možností v ovládnutí území, což je konečným cílem povstalců, i vojenské porážce protivníka. Veřejnost přitom nemusí sledovat konkrétní a přesný počet bojovníků, jako spíše odraz jejich aktivity, dojem, který vytvářejí.

Tady ovšem narážíme na problém. Jak a proč narostl počet bojovníků natolik, aby začali být pro veřejnost zajímaví? Guerillové akce typu přepadání policistů ze zálohy nejsou tolik náročné na prostředky ani na lidi, ale mohou mít značný psychologický efekt v tom, že přispívají ke změně postoje širší veřejnosti, která akceptuje násilí jako legitimní prostředek politického boje. Větší výzvou, než je fund-raising, může být udržení konspirace při současném udržování ozbrojených aktivit. Jenže psychologický efekt stále jen málokoho

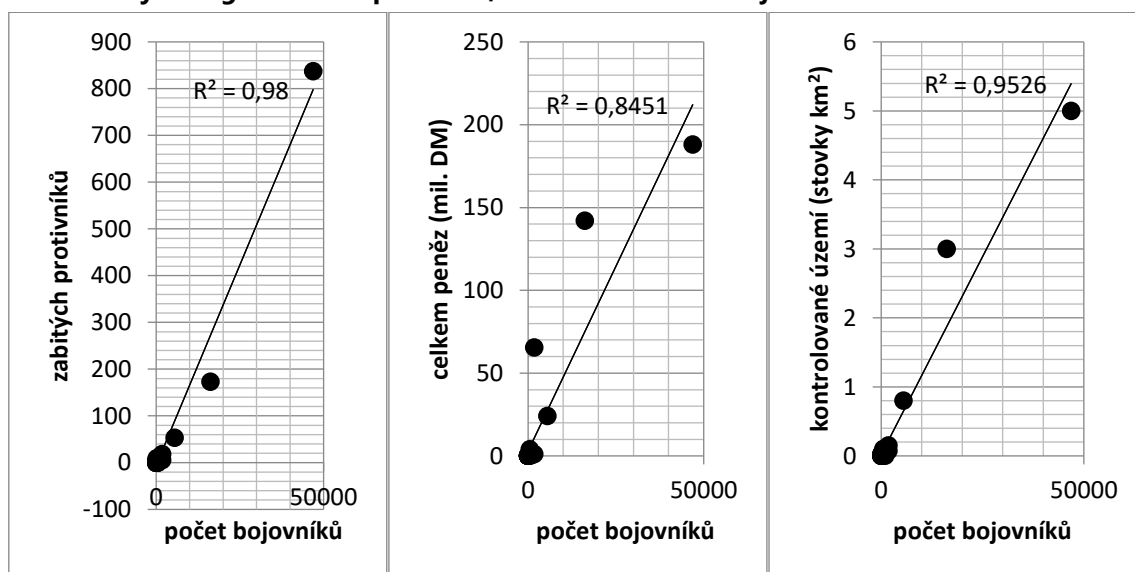
II. KOMUNIKACE NÁSILÍM

přiměje k tomu, aby šel a sám nasadil život pro to, aby byl v praxi také zúročen. Většina k tomu potřebuje vyhlídky na vítězství. Dokonce i několik set bojovníků UÇK, z nich nejméně tři stovky v Drenici, v únoru 1998 nebylo na Kosovu zřejmě všeobecn vnímáno jako významný faktor, a těsně před policejním zásahem proti Ademem Jasharimu a jeho oddílům, jen měsíc před propuknutím otevřeného povstání nemalá část intelektuálů i ve veřejnosti stále věřila, že větší šanci na změnu politické situace mají občanské protesty.⁴⁴¹

Otevřené povstání, kdy dochází k zásadní změně v tom, že se k hnutí připojí velké množství dalších lidí ochotných riskovat život, obecná vzájemná závislost faktorů, které jsem v této kapitole porovnával, nevysvětlí. Toto porovnání ukáže pouze to, že bez nárůstu počtu bojovníků není možný úspěšný fund-raising, ale ne už to, jak k němu dojde. V následující kapitole se proto budu věnovat speciálně nárůstu počtu bojovníků do takové míry, že hnutí začne být zajímavé pro sponzory.

Předtím však krátce rozeberu vztah počtu bojovníků a počtu zabitých protivníků. Pokud totiž organizace nemá viditelný větší počet bojovníků, jsou informace o zabitých protivnících to hlavní, čím si mohou získat reputaci. Nejspíš jedině tak si mohou připravit půdu pro přechod k otevřenému povstání.

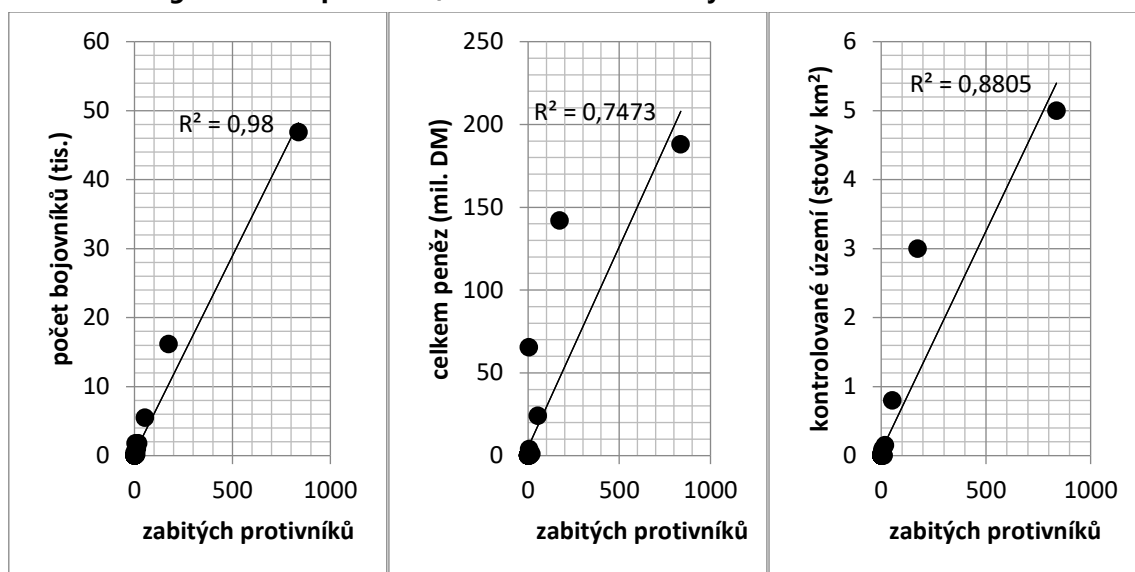
Graf 64. Vztah maximálního počtu bojovníků k počtu zabitých protivníků, celkovému objemu peněz, kterými organizace disponovala, a maximální rozloze jí kontrolovaného území

Počet zabitých protivníků může být docela dobře závislý na počtu bojovníků, zejména pokud se bojové schopnosti povstalecké organizace rozvíjejí extenzivně a ne intenzivně, zásadně se zvyšuje kvantita, ne kvalita. To, že koreluje s rozlohou kontrolovaného území, může být souběžným důsledkem růstu počtu bojovníků: více bojovníků obsadí více území a přitom zabije víc protivníků. Totéž platí pro fund-raising. Výběr více peněz i zabití více protivníků může být paralelním odrazem jedné a téže základní příčiny.

⁴⁴¹ Dojmy z mé návštěvy Prištiny na konci února 1998, která zahrnovala i rozhovory se studentskými vůdcem Ardianem Krasniqim, politickým aktivistou Ademem Demaçim, předním analytikem Shkëlzenem Maliqim, čelným novinářem Vetonem Surroiem, předsedou Křesťanskodemokratické strany Kosova Gjergjem Dedajem a albánskými i srbskými obyvateli Prištiny.

Graf 65. Vztah počtu zabíjých protivníků k počtu bojovníků, celkovému objemu peněz, kterým organizace disponovala, a maximální rozloze jí kontrolovaného území

Jenomže se musíme vrátit k základní otázce: nejprve se musel počet bojovníků zvýšit natolik, aby mohli mít dárci pocit, že organizace může zásadním způsobem něco změnit. Jak je vidět, málokdo byl ochoten investovat do málo známých a pramálo aktivních, byť názorově radikálních skupinek; v podstatě jen jejich přátelé a příbuzní. Vynecháme-li FARK, ozbrojená aktivita byla tím, co odlišovalo organizace, které dokázaly rozjet úspěšný fund-raising, od ostatních. UČK postupně pohltila menší ozbrojené skupiny, jako poslední LKČK. Uvnitř UČK si jasně vydobyly vůdčí postavení ty skupiny, které se nerozpakovaly útočit: Jashariho prekazská skupina, Pajazitihovo lllapská skupina a dukagjinská skupina v čele s bratry Haradinajovými. Mohlo by se proto zdát, že úspěšný fund-raising čeká pouze organizace, které vedou reálný boj už na začátku, ve fázi, která ještě nevyžaduje velké vstupní prostředky. Opět, jde o jinou rovinu komunikace násilím. Násilí je tím, co k sobě dokáže přitáhnout pozornost a změnit optiku, kterou veřejnost nahlíží na možné alternativy k existujícímu řádu.

Je potřeba blíže zmínit jeden specifický případ, a tím je poválečná AKSH. Skupina založená v prosinci 1999 si za cíl od počátku kladla sjednocení Albánců do jednoho státu, cíl, na který přísahali noví branci v UČK, ale na který její vedení pragmaticky rezignovalo, aby neohrozilo ten, jehož bylo možné reálně dosáhnout: nezávislosti Kosova. AKSH možná napomohla v Makedonii zčásti cestu do veřejného povědomí proslapat také pozdější UČKomb, zapojila se do povstání v jižním Srbsku i v Makedonii, nedokázala však každopádně získat dostatek aktivních příznivců-bojovníků k tomu, aby se dostala alespoň na dosah ke skutečné politické moci. Zůstala tím, čím byla od počátku, uzavřenou podzemní skupinou spiklenců, neschopných oslovit širší publikum a jak postupoval čas, na ozbrojené akce postupně rezignovala.

Je ale důležité uvědomit si, kdo byl jejím potenciálním protivníkem. Můžeme si pomoci ilustračním příkladem ze Severního Irska a z Baskicka. Na Kosovu do roku 1990 a znovu od roku 1999 byla většina policistů albánské národnosti. Opačná situace panovala v mezidobí, stejně jako v jižním Srbsku a v Makedonii v době tamních povstání. A podobně tomu bylo i v případě ETA a PIRA v hlavních obdobích jejich násilné aktivity. Navíc bylo zastoupení policistů albánské národnosti víceméně také průvodním znakem strukturálního násilí, které

II. KOMUNIKACE NÁSILÍM

bylo všeobecně menší v 80. letech 20. století, do rozpadu Jugoslávie, a znovu na Kosovu po skončení války v roce 1999, v jižním Srbsku od roku 2001 a které se v Makedonii začalo, ovšem jen zvolna, snižovat v druhé polovině 90. let. Je tedy možné, že se ty organizace, které byly na politickém poli relativně úspěšné, prostě strefily do vhodného období, protože před rokem 1990 a po roce 2001 snažit se zahájit povstání znamenalo vést ozbrojený boj proti jiným Albáncům v policejních uniformách? Význam to určitě mít mohlo. AKSH se v Makedonii, svém hlavním působišti, nějakou dobu zmítala mezi dvěma krajnostmi: zda přistupovat k Albáncům v uniformách makedonské policie jako k národním zrádcům a trestat jejich kolaboraci smrtí, nebo je pokládat za svedené na scestí, kterým je potřeba jenom ukázat správnou cestu, aby se připojili ke svým povstaleckým spolubojovníkům. Druhý přístup přinášel někdy až anekdotické situace.⁴⁴² Každopádně výsledkem této schizofrenní situace bylo, že se AKSH omezila na symbolické útoky, a dokonce ve svých prohlášeních zdůrazňovala, že smyslem jejích útoků na policisty a vojáky není ohrožit životy. Tím ovšem naprosto podlomila psychologický efekt svojí násilné aktivity. Násilí přestalo být jejím komunikačním prostředkem, nástrojem její agitace. Nezískala pak ani nové bojovníky, ani sponzory.

I kdyby platil předpoklad o příhodném prostředí bez Albánců v uniformách státu, proti kterému povstalecké skupiny bojovaly, pořád je potřeba zjistit, jak vlastně k otevřenému povstání došlo v případě oněch – možná šťastných – organizací, kterým se ho podařilo rozpoutat. I když fund-raising nepředstavoval (vynecháme-li specifický případ FARK) přímé finanční vyjádření návratnosti prostředků předtím vložených do bojů, a vztah byl volnější, boje i fund-raising částečně probíhaly paralelně, vedení boje bylo současně závislé na úspěšném fund-raisingu a ten zase, buď jak buď, částečně závisel na bojových úspěších. Ty byly výrazně podloženy počtem bojovníků. Počet bojovníků byl ovšem nejprve omezený – takový, že neumožňoval fund-raising v rozsahu, který by byl dostačující pro větší počet bojovníků. Tím se točíme v kruhu.

Na počátku otevřeného povstání se počet bojovníků skokově zvýšil a to nastartovalo expanzi v terénu i při výběru peněz. To byl počátek otevřeného povstání, to byla masová kolektivní akce, jejíž vysvětlení je hlavním tématem mé práce. Z ukazatelů, které mám k dispozici, nic nenásvědčuje tomu, že by v tom sehrálo zásadní roli ještě něco jiného, než

⁴⁴² Štáb zóny č. 3 AKSH oznámil, že krátce po půlnoci 14. září 2002 došlo ve vesnici Cellopek k velice tragické události. [...] Síly AKSH byly do této vesnice nasazený, aby uskutečnily historickou misi, která přímo souvisela s fašistickým ministrem vnitra FYROM - Ljube Boškovským, který tvrdí, že z této vesnice pochází. [...] U vjezdu do vesnice byli zastaveni několika ozbrojenými muži z této vesnice, vedených bratry Izaiem a Imerjou Ahmetiovými. Když guerrillová jednotka AKSH viděla, že tito dva lidé jsou „Albánci“, zastavili se a představili se jako bratři stejné krve. Guerrillová jednotka AKSH měla veškeré možnosti zaútočit a tuto překážku překonat, ale ve víře, že tyto dvě osoby jsou Albánci, se domnívali, že se s nimi dohodnou v mateřském jazyce. Dva „albánsky hovořící“ slovansko-makedonští policisté poté, co zjistili, že guerrillová jednotka patří k AKSH [...], zrádně vystřelili přímo na ně. Tímto divokým, barbarským a jednostranným útokem byl zabit nejmladší bojovník AKSH Kastriot Vokshi, jemuž jsme přezdívali „Beránek“ [...]. Při tomto vražedném přepadení zůstal zraněný také další bojovník AKSH, Bedri Rama. Po barbarské vraždě „Beránka“ a zranění Bedriho Ramy dva „albánsky hovořící“ anti-albánské zločinci za pomoci dalšího „albánsky hovořícího“ [...] svázali dva bojovníky AKSH [...] a zraněného Bedriho Ramu, odnesli je a zavedli do sklepa [...]. Tři anti-albánské zločinci, „albánsky hovořící“ [...] bezprecedentně barbarsky těžce týrali dva bojovníky za svobodu AKSH, místo aby je urgentně odvezli do nemocnice, aby zachránili život bojovníka Bedriho Ramy. Poté, co je barbarsky zmasakrovali, předali je policii anti-albánského zločince Ljube Boškovského (DURAKU, Ilir. Komunikatě Nr. 19: Fronti për Bashkim Kombëtar Shqiptar - Armata Kombëtare Shqiptare. *Kosova e lirë* [online]. Prishtinë, Shkup, 2002, 15. 9. [cit. 2021-9-28]. Dostupné z: <http://www.kosovaelire.com/akshkom19.php>. Uvozovky jsou v původním textu).

II.2 Dělalí peníze zbraně, nebo zbraně peníze?

násilná aktivita. Peníze tedy dělají zbraně a zbraně zase peníze, ale na rozdíl od slepice a vejce si myslím, že se dá celkem dobře rozhodnout, co bylo dřív. Nejdřív mluvily zbraně a to přineslo peníze, díky kterým mohly mluvit další zbraně. Zčásti sice mohl tento proces probíhat oklikou, neboť peníze se někdy vybíraly v místě, v režii jednotlivých vesnic, které si za ně samy nakoupily zbraně,⁴⁴³ na druhou stranu však řada místních oddílů vznikla a řada vesnic se k povstání připojila, i když ještě neměla peníze ani zbraně, a do válečné zóny také mířili dobrovolníci, kteří zbraně také neměli, jen chuť bojovat. To se zdá být v rozporu s paradoxem povstání. Jenom na základě souhrnných (konečných) údajů o aktivitě dané organizace tedy tento paradox nelze vyřešit. K tomu je potřeba podívat se blíže na vývoj povstání v čase, vyhledat v tomto vývoji nějaké zlomy a pátrat po jejich příčinách.

⁴⁴³ Arifi, 2000, s. 43-49; Shala, 2002, s. 154; Shala, 2006, s. 21-28; Saraqi, 1999, s. 19; Molliqi, 2003, 69-84; Sullivan, 2004, s. 176-177.

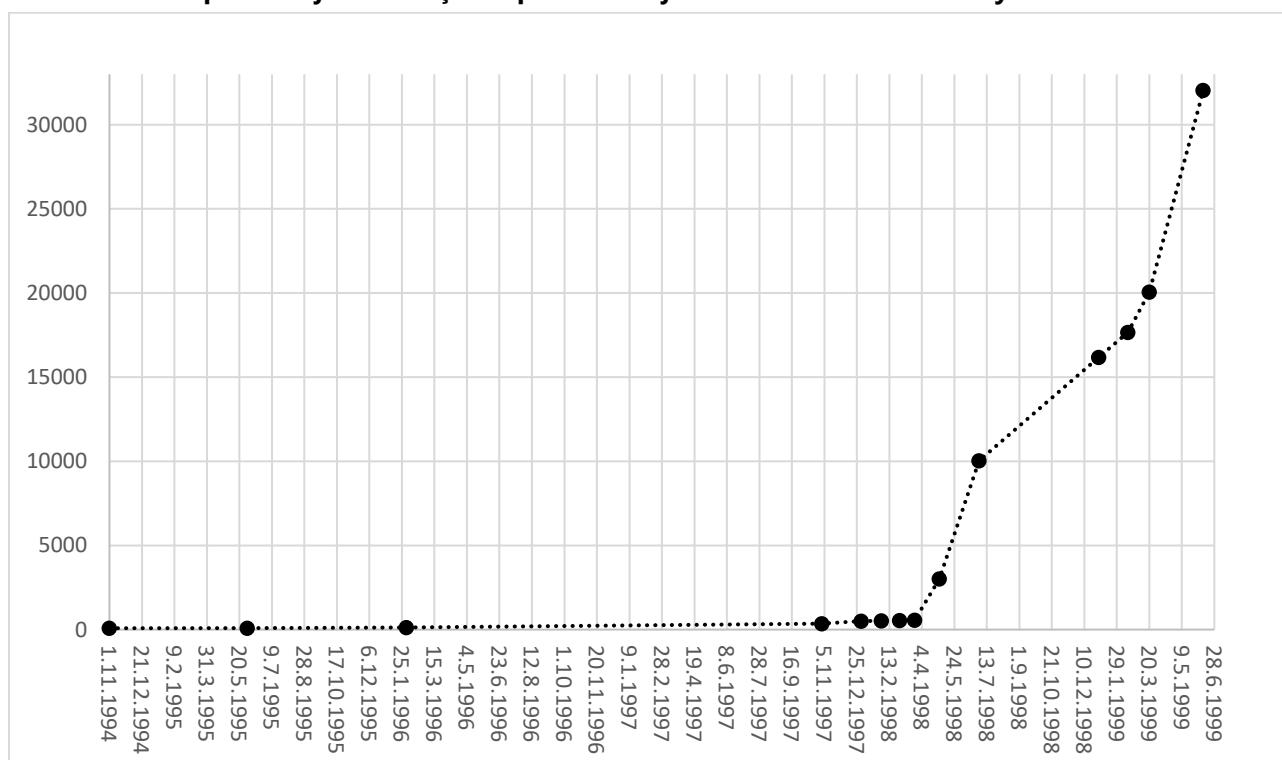
III. PARADOX POVSTÁNÍ

III.1 Proč se nebát? Šíření povstání v čase

Některé organizace vznikly a zanikly, aniž oslovily větší okruh lidí, než ty nejbližší – příbuzné, přátele, sousedy. Jiné naopak oslovily velké množství lidí, kteří k nim předtím neměli žádný vztah. Všechny však začínaly v úzkém, důvěrném a početně omezeném kruhu. Všechny se však také snažily oslovit co nejširší publikum. Někde během trvání organizace (fáze organizace) tedy došlo k něčemu, co způsobilo, že se počet rozrostl. Naznačil jsem, že ty organizace, které byly aktivní – komunikovaly s ostatní společností psychologickým efektem násilí – si vytvořily předpoklady rozvinutí masové mobilizace. To však samu mobilizaci ještě nijak nevysvětluje. Nezapomínejme, že tady nejde o mobilizaci na politický protest, ale o násilnou revoltu, která může pro své účastníky mít fatální následky.

Začnu tím, že ukážu křivky nárůstu počtu bojovníků u jednotlivých organizací, které dospěly k masové mobilizaci. Nejvíce údajů se mi podařilo dohledat v případě UÇK, u níž mohu mapovat počty v počáteční fázi dosti přesně, neboť z dostupných zdrojů lze dnes celkem dobře identifikovat prakticky všechny aktivní členy.

Graf 66. Nárůst počtu bojovníků UÇK od první ozbrojené akce do skončení války

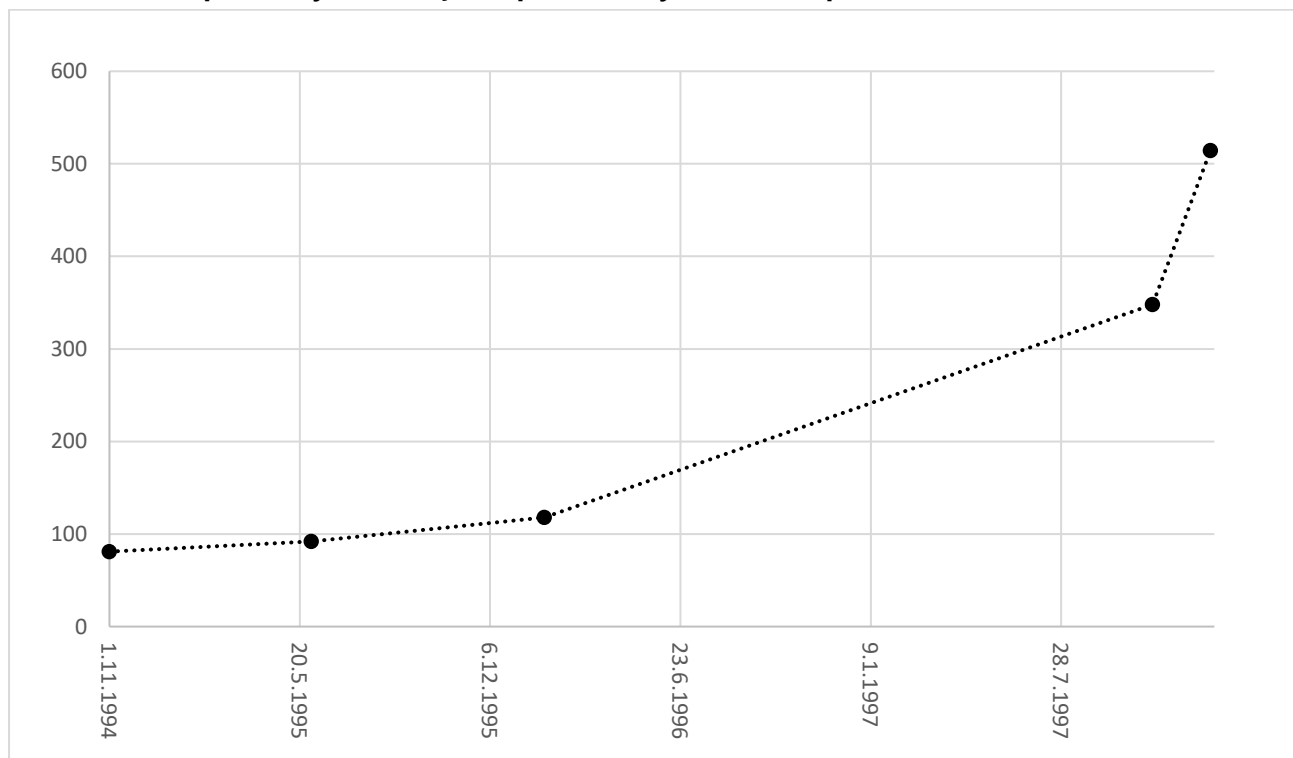

Co je pak zvláště důležité, jsou údaje o počtu bojovníků těsně před masovou mobilizací. Její počátek se kupodivu nekryje se událostí, která vyvolala veřejné pozdvižení mezi Albánci na Kosovu i v emigraci, což byl policejní zásah proti drenickým oddílům UÇK v čele s Ademem Jasharim na přelomu února a března 1998, končící hromadnou smrtí jeho rodiny. Ačkoli počet bojovníků se rozrůstal ještě nedlouho předtím, během února, formováním

III. PARADOX POVSTÁNÍ

nových ilegálních oddílů, a dreničtí vůdci sondovali možnosti v sousední oblasti Ortakoll,⁴⁴⁴ noví bojovníci, jak se zdá, nepřicházeli během tří týdnů, které uplynuly od zmíněné události až k policejnímu útoku na usedlost Haradinajů ve vsi Gllogjan, kde bylo sídlo velení oddílů UÇK na západním Kosovu. Šlo o akci podstatně menšího rozsahu než v Drenici. Po odražení tohoto útoku se do Gllogjanu začali sjíždět noví dobrovolníci.⁴⁴⁵ Následoval strmý nárůst počtu bojovníků, z necelých šesti set na nejméně deset tisíc během tří měsíců, prakticky lineárně průměrným tempem stovky nováčků za den.

Graf 67. Nárůst počtu bojovníků UÇK od první ozbrojené akce do počátku roku 1998

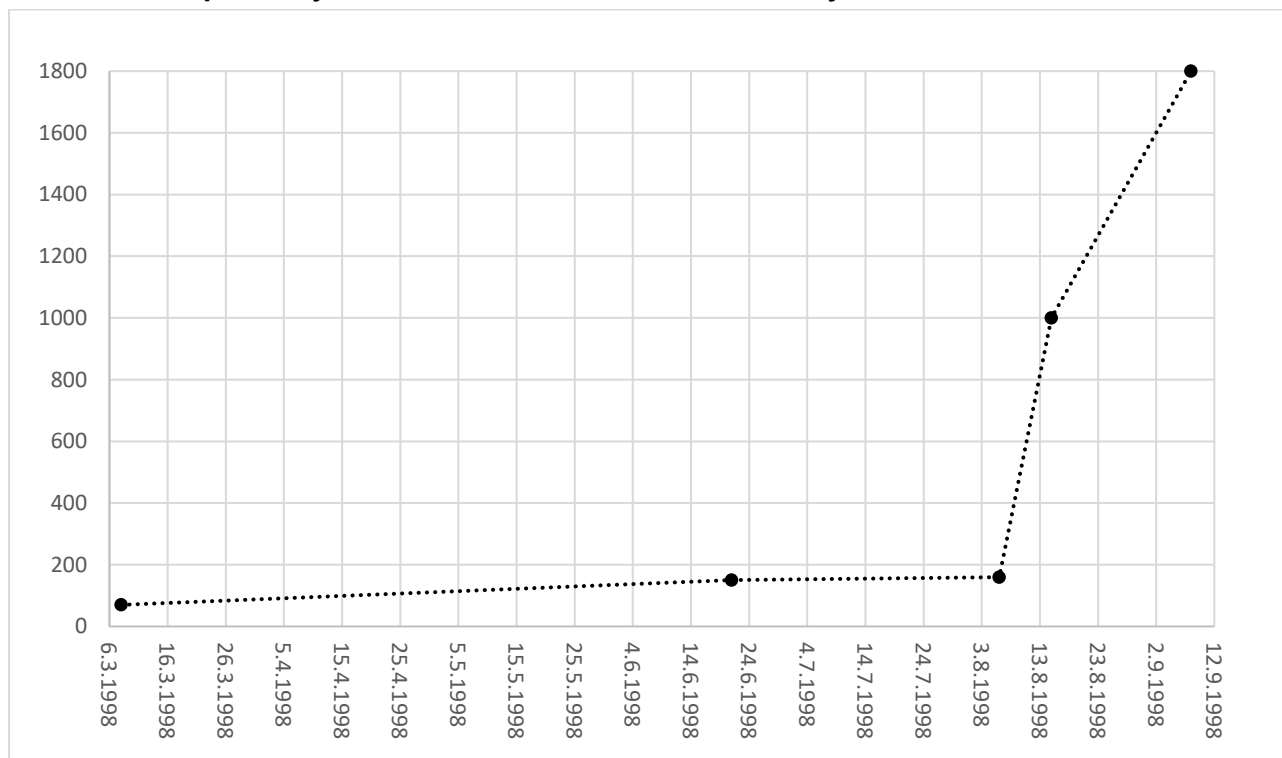
U ostatních organizací bohužel nemám údaje takto podrobné. V případě FARK jsou existující údaje vcelku dostačující vzhledem k relativně krátké době, která uběhla od vzniku organizace do konce její bojové aktivity. V případě UÇPMB však mám k dispozici údaje zachycující počátky masové mobilizace, scházejí mi však údaje dokumentující další vývoj. Nevím tedy, zda mobilizace měla podobně jako u UÇK, a také, jak naznačují dostupné údaje, i u FARK, po svém začátku strmý průběh, který se pak zvolnil, neboť znám až konečný počet bojovníků. Masová mobilizace bojovníků UÇKomb měla průběh méně strmý, než UÇK, i zde však dostupná data ukazují, že se posléze zvolnil. A jestliže se znovu zrychlil nárůst počtu bojovníků UÇK za situace, kdy srbské síly zahájily koncem března 1999 generální ofenzívu, což do řad UÇK nahnalo, jak se zdá, množství dosud nerozhodnutých, i bojovníci UÇKomb začali rychleji přibývat poté, co se boje rozšířily z hor do široké fronty na úpatí hor a nížiny, v níž žila většina makedonských Albánců, a střety s makedonskými silami výrazně přitvrdily.

⁴⁴⁴ Zogaj, 2003, s. 5-6, 23-25; Elshani, 2001, s. 35; Krasniqi, 2002, s. 19, 25, 29, 36-37, 86; Saraçi, 1999, s. 8-11.

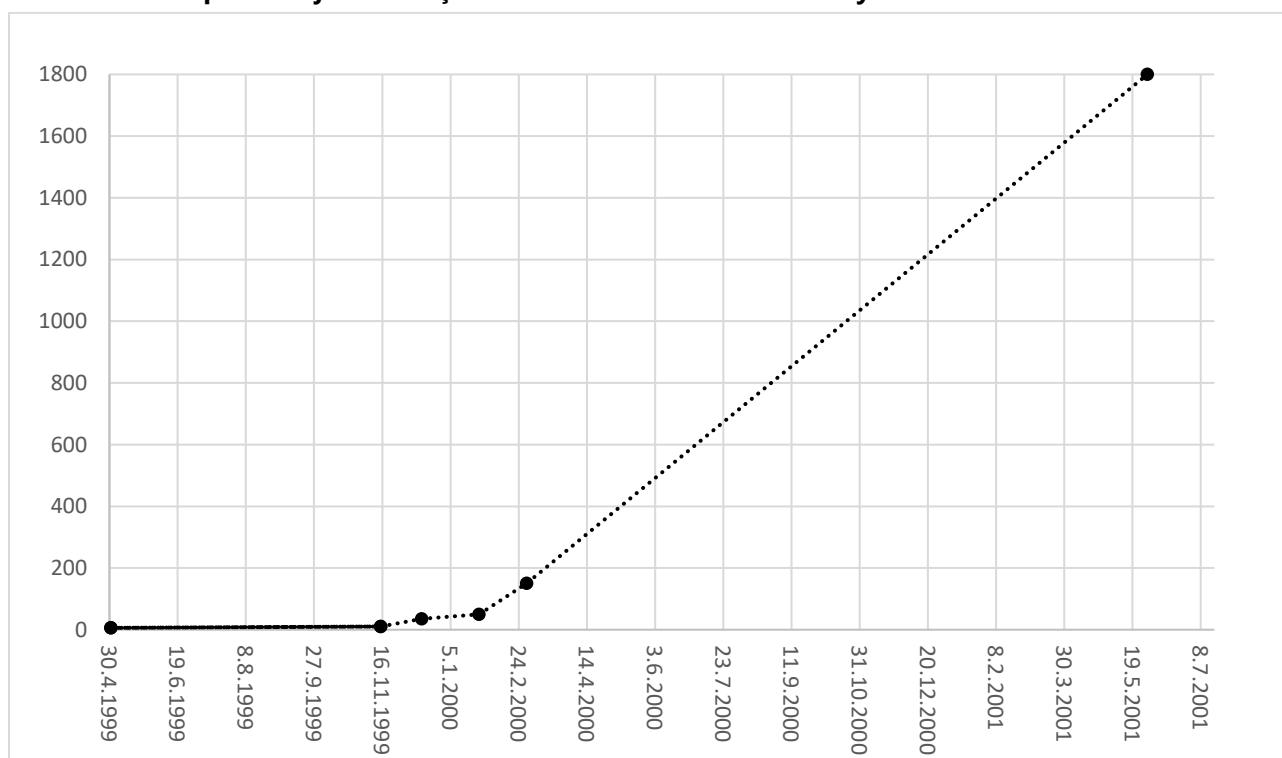
⁴⁴⁵ Sullivan, 2004, s. 172.

III.1 Proč se nebát?

Graf 68. Nárůst počtu bojovníků FARK od vzniku do skončení války

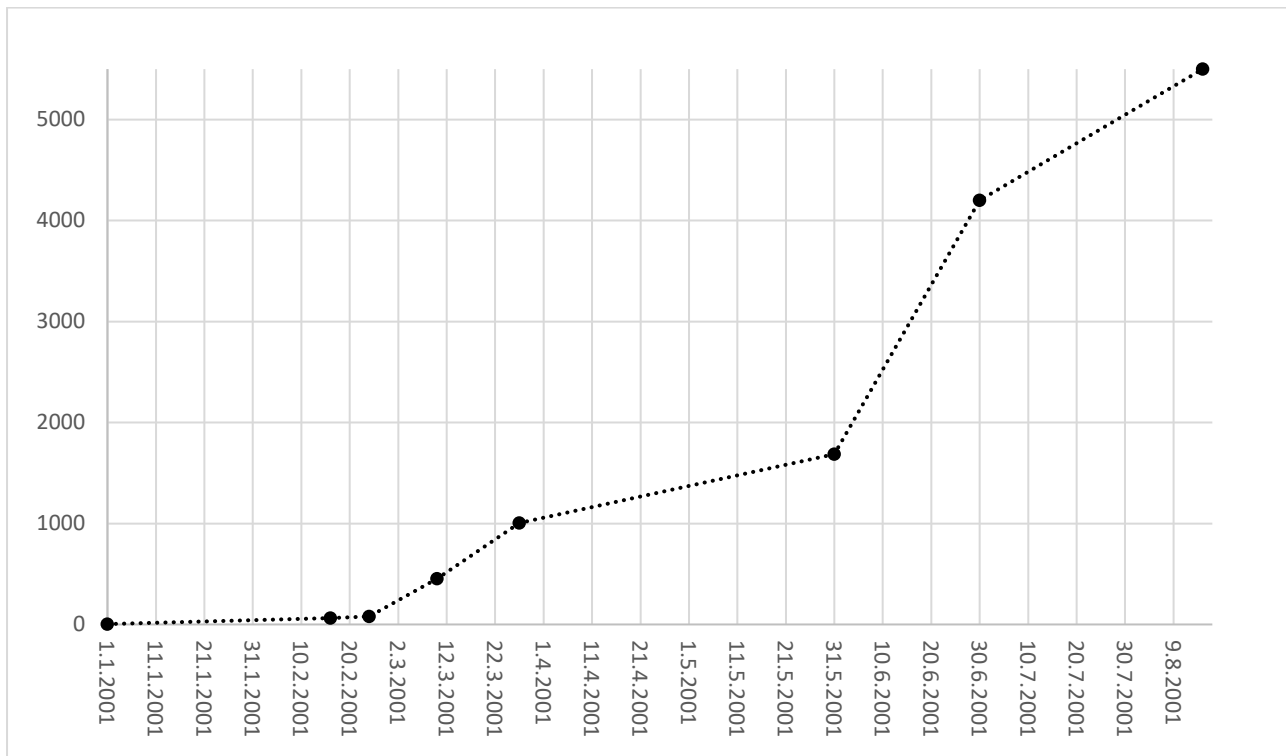

Graf 69. Nárůst počtu bojovníků UÇPMB od vzniku do skončení války

III. PARADOX POVSTÁNÍ

Graf 70. Nárůst počtu bojovníků UÇKOMB od vzniku do skončení války

Mobilizace tedy neprobíhala lineárně, postupně od počátečního počtu ke konečnému, ale ve vlnách. To jistě není žádný objev, rychlost a dynamičnost jsou tak notorickými charakteristikami masové mobilizace, že nikdo ani nepociťuje potřebu je zvláště vyzdvihovat. Když porovnám zbylé tři příklady s UÇK, zdá se, že i tady počty začaly narůstat i u ostatních organizací po určité klíčové události, kdy povstalci úspěšně odrazili útok protivníka. U FARK tomu bylo po odražení útoku na vesnici Loxha 6. srpna 1998, v níž sice FARK sehrála jen vedlejší úlohu, avšak ukázalo se, že je velmi dobře organizovanou a vedenou silou. U UÇPMB k tomu došlo po odražení pokusu o obsazení vesnice Dobrosin, kde sídlilo velení organizace, do té doby tvořené v podstatě jedinou buňkou. UÇKomb začala zase růst po odražení pokusu obsadit vesnici Tanusha, kde rovněž sídlilo velení, přičemž organizace byla jen o málo početnější, než zárodečná UÇPMB. Všechny vyjmenované vesnice byly po dlouhou dobu pro policii „no-go“ zónami, ale povstalci přesto působili skrytě nebo alespoň poloskrytě. Po odražení útoků se skrývat přestali, začali veřejně chodit v uniformách a ozbrojení a organizovat veřejný život. Stejně tak tomu bylo poté, co bojovníci UÇK v Drenici odrazili 25. a 26. listopadu 1997 pokus vstoupit do no“-go“ vesnice Vojniku. To se stalo úvodem k ovládnutí prvního omezeného území povstalci z UÇK, k etablování lokálního protopovstání na území Drenice. Také poté začal vzrůstat počet bojovníků UÇK v Drenici a některých sousedních oblastech.

Protopovstání UÇK v Drenici bylo dočasně potlačeno nesmlouvavým policejním zásahem na přelomu února a března 1998. Tvrdý zásah však možná na druhou stranu eliminoval dojem odstrašení při použití síly. Odkážu na Kalyvasovu myšlenku, že za určitých situací nemusí být výhodné být černým pasažérem, neriskovat a čekat, až za mne jiní vybojují svobodu. Pokud represe příliš nerozlišují mezi ozbrojencem a civilistou, mezi povstalcem a stoupencem nenásilí, pokud je zkrátka podezřelý i ten, pro koho by politická změna mohla být výhodná, pak se relativní riziko zapojení do povstání oproti nezúčastněnému postoji snižuje, a dokonce

účast v povstání dokonce může slibovat ochranu před represí.⁴⁴⁶ Pod jednou důležitou podmínkou ovšem, a tou je naděje na to, že povstalecká síla skutečně má moc fyzicky ochránit, a ideálně že tato síla má reálné vyhlídky na vítězství. „Reálné“ zde znamená v očích jednotlivce, který má omezený, většinou jen lokální rozhled, na schopnosti a úmysly represivní síly může usuzovat především z toho, jak se chová v určitých vybraných situacích, obvykle také postrádá schopnost strategického plánování, ale zato je zvyklý sledovat chování lidí ve svém okolí.

Zde se opět dostává ke slovu předpoklad, vyslovený na konci předchozí kapitoly, podle něhož v reputaci dané organizace hrála její schopnost prokázat bojové schopnosti zabíjením ozbrojených protivníků. Vráťím se v té souvislosti i k tomu, že příhodné okolnosti pro vyvolání povstání panovaly zejména v době, kdy se strukturální násilí proti Albáncům zvýšilo a kdy navíc ozbrojený boj nabyl charakteru etnického střetu (albánsko-srbského, albánsko-makedonského), neboť v ozbrojených složkách bylo minimum nebo žádní Albánci. Taková situace nastala v 90. letech 20. století. Organizace, které usilovaly o vyvolání povstání předtím, byly neúspěšné. Ne všechny neúspěšné organizace však působily v 80. letech! Organizace: Brigada 28 sulmuese – Zjarri (1987–1998), Çetta e Llapit (1989–1994), Fronti të Rezistencës dhe Bashkimit Kombëtar (1990–1993), Ministria e Mbrojtjes i Republikës së Kosovës 1990–1994), Fronti (1992–1993), Shqiponjat (1992–1996), LKÇK (1993–1998) působily v podmínkách odpovídajících popsaným výše.

Můžeme přitom rozlišit několik rysů, které odlišovaly neúspěšné organizace od úspěšných. Jednak to byly organizace málo aktivní: buď ozbrojené akce neprováděly vůbec, nebo jen málo a záhy je přerušily. Neúspěšné byly všechny organizace, které se snažily vytvořit širokou síť, základ podzemní armády, kterou by postupně vyzbrojily a vyčkaly na vhodný okamžik k vyvolání povstání (Ministria e Mbrojtjes i Republikës së Kosovës, Fronti të Rezistencës dhe Bashkimit Kombëtar, Brigada 28 sulmuese – Zjarri, zčásti také LKÇK, který nebudovala podzemní bojové struktury, ale síť agitátorů). Některé se začlenily do jediné na Kosovu úspěšné organizace vzešlé z podzemí, s UÇK. Je potřeba říci, že právě některé z nich přitom dokázaly UÇK vtisknout charakter a strategii, které se ukázaly jako nutný předpoklad pro pozdější otevřené povstání, tedy snahu útočit na ozbrojené protivníky a svoje řady rozšiřovat hlavně adepty k tomu ochotnými (prekazská, llapská a dukagjinská skupina). Zde je potřeba zdůraznit to, že strategie organizace musela být skutečně ofenzivní. Ne každá ozbrojená konfrontace totiž sloužila k vytváření předpokladů pro otevřené povstání. V několika případech byli policií vystopováni členové podzemních organizací a ti se, ozbrojení, bránili zatčení do posledního dechu. Velitelé organizace Partia e Luftës të Kosovës, Nuhi Berisha a Rexhep Mala, byli zabiti v noci z 11. na 12. ledna 1984 v Prištině, a 8. února je podobným způsobem následoval jejich spolubojovník Bajram Bahtiri. Velitel organizace Çetta e Llapit, Ali Ajeti, byl 31. května 1989 zabit v přestřelce na demonstraci. Jeho nástupci Afrim Zhitia a Fahri Fazliu, i jejich nástupce Hasan Ramadani byli policií vypátráni, zaskočeni a zabiti 2. listopadu 1989 a 7. srpna 1994. Člen deçanské skupiny Mentor Tolaj byl podobným způsobem zabit 13. května 1991, stejně jako velitelé poboček Zjarri 002 a Zjarri 003 organizace Brigada 28 sulmuese, Alush Kryeziu a Besim Ndrecaj, 19. dubna 1992 a 3. května 1995. Ačkoli byly takové případy v souladu s tradičním patriarchálním válečnickým étosem⁴⁴⁷ a dnes jsou tyto padlí na Kosovu vyzdvihováni jako hrdinové, ve své době takové případy nikoho

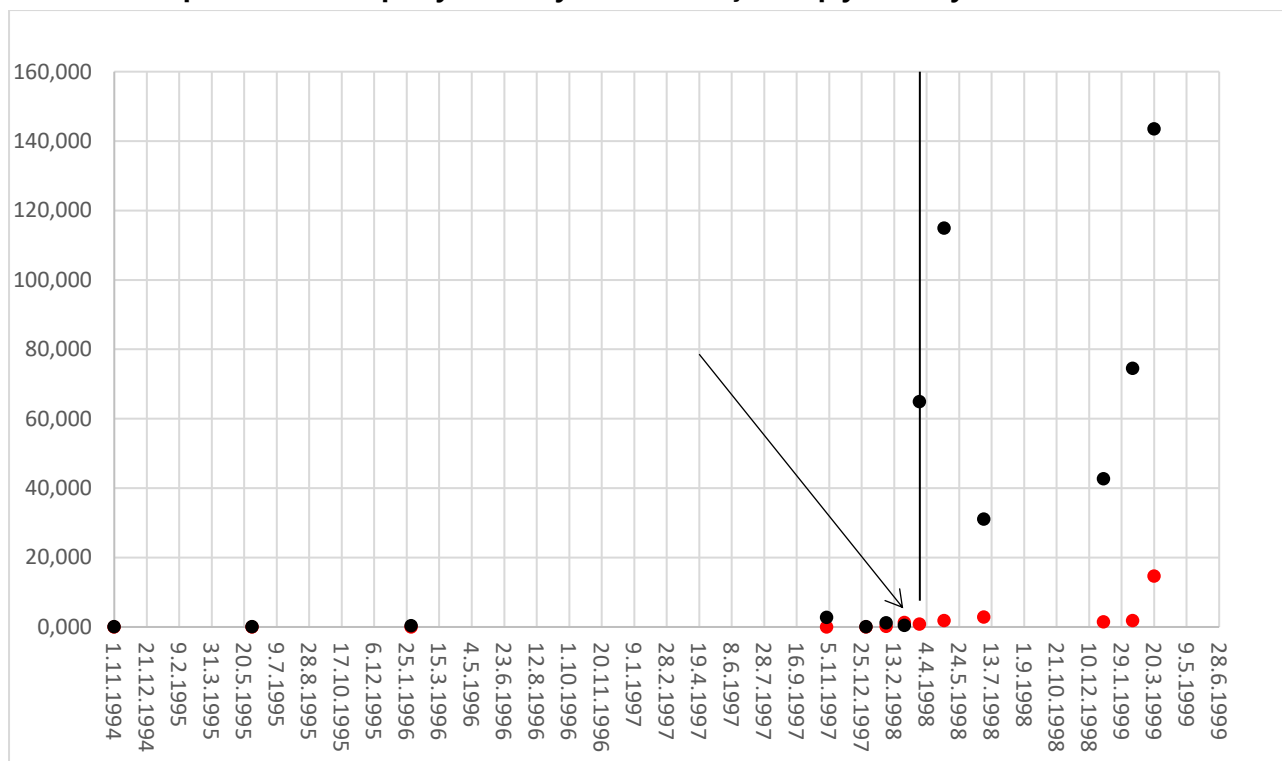
⁴⁴⁶ Kalyvas a Kocher, 2007, s. 179, 191-215.

⁴⁴⁷ Rukiqi, 1998, s. 52, 151; Çitaku, 2003, s. 53, Gashi, 2006, s. 610.

III. PARADOX POVSTÁNÍ

k následování nelákaly. K následování ostatně nelákal ani příklad Jashariových z březnu 1998.

Graf 71. Podíl počtu vlastních padlých a nových rekrutů UČK za uplynulé dny a zlomová událost

Tabulka 4. Podíl počtu vlastních padlých a nových rekrutů UČK za uplynulé dny

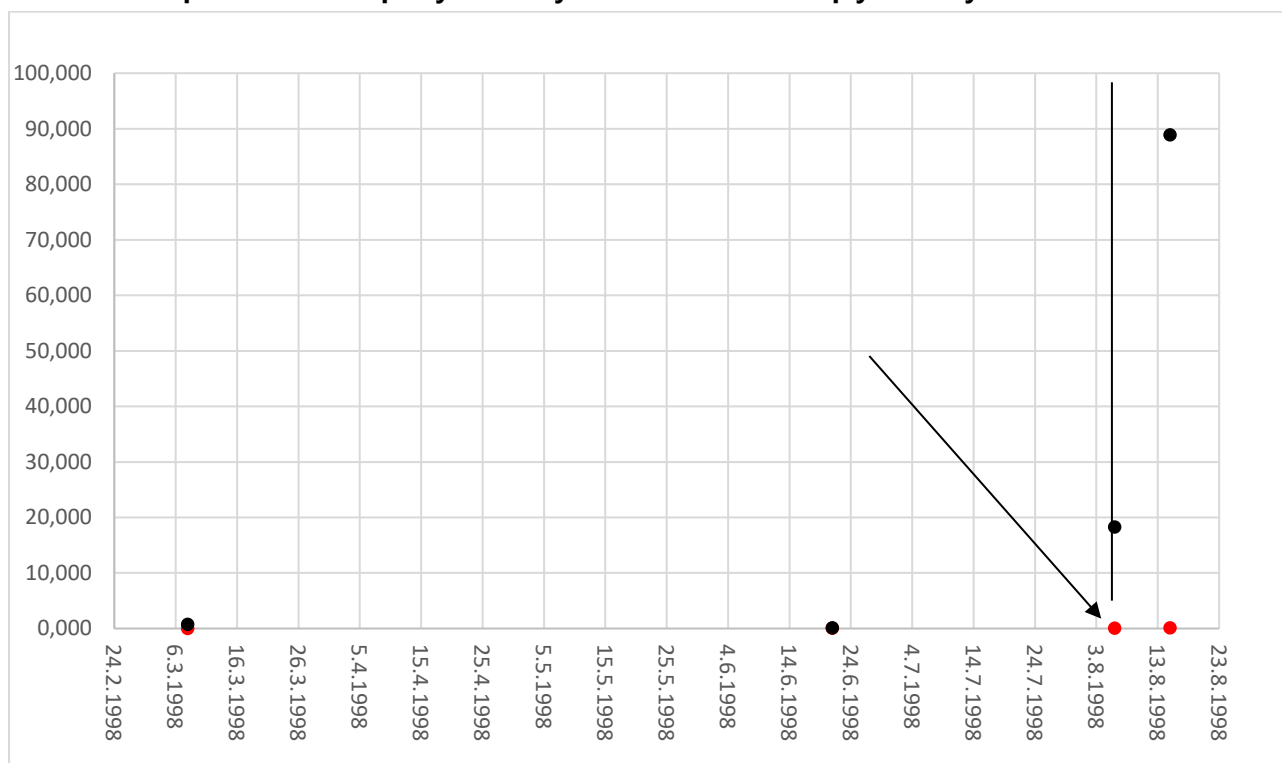
období	dnů	padlých	počet	nováčků	padlých/den = x	nováčků/den = y
1.11.94–1.6.95	212	0	92	11	0,000	0,052
2.6.95–1.2.96	245	0	118	26	0,000	0,106
2.6.96–1.11.97	639	4	348	230	0,006	0,360
2.11.97–1.1.98	61	0	514	166	0,000	2,721
2.1.98–1.2.98	31	0	516	2	0,000	0,065
1.2.98–1.3.98	28	4	550	34	0,143	1,214
2.3.98–24.3.98	23	30	560	10	1,304	0,435
25.3.98–1.5.98	38	31	3025	2465	0,816	64,868
2.5.98–1.7.98	61	111	10032	7007	1,820	114,869
2.7.98–1.1.99	184	522	15747	5715	2,837	31,060
2.1.99–15.2.99	45	66	17666	1919	1,467	42,644
16.2.99–20.3.99	33	59	20125	2459	1,788	74,515
21.3.99–11.6.99	83	1219	32037	11912	14,687	143,518
koeficient korelace	0,805					
koeficient determinace	0,647					
statistická významnost	0,001					

Vstupní situaci by se tudíž dala shrnout takto: organizace, která působila v době, kdy se Albánci cítili kolektivně znevýhodnění, musela být vnímána jako síla, která je nejen odhodlána bojovat, ale která dokáže bojovat, odrazit protivníka a ochránit ty, kteří se k ní hlásí. Celkový kontext relativní deprivace i možných rizik mohl přitom být mírně odlišný v případě Kosova, jižního Srbska i Makedonie. Na Kosovu trval několikaletý politický pat, který pro mnoho Albánců začínal být vyčerpávající. Ztráceli důvěru v nenásilné metody prosazované „prezidentem Republiky Kosovo“ Ibrahimem Rugovou, instituce jím ovládané

III.1 Proč se nebát?

začala bojkotovat politická opozice. V únoru a listopadu 1997 byly mezi kosovskými Albánci provedeny dva neoficiální průzkumy veřejného mínění, které už jsem krátce zmínil v předchozí kapitole.

Graf 72. Podíl počtu vlastních padlých a nových rekrutů FARK za uplynulé dny a zlomová událost

Tabulka 5. Podíl počtu vlastních padlých a nových rekrutů FARK za uplynulé dny

období	dnů	padlých	počet	nováčků	padlých/den = x	nováčků/den = y
8.3.98–21.6.98	105	0	150	80	0,000	0,762
22.6.98–6.8.98	46	3	160	10	0,029	0,095
7.8.98–15.8.98	9	3	1000	840	0,065	18,261
16.8.98–24.8.98	9	1	1800	800	0,111	88,889
koeficient korelace	0,924					
koeficient determinace	0,855					
statistická významnost	0,181					

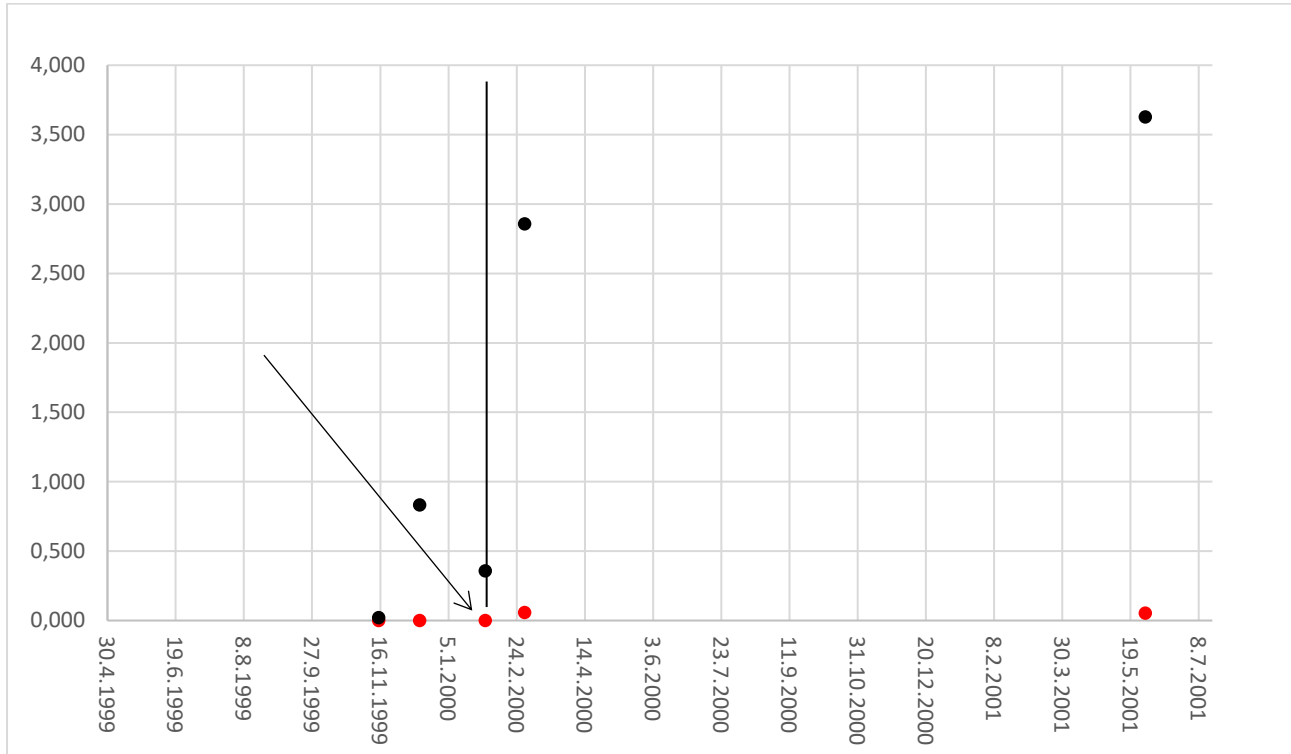
V prvním průzkumu odpovědělo 47 % respondentů, že věří v existenci UÇK, 19 % v ni nevěřilo, ostatní neměli žádný názor. 37% z 675 respondentů souhlasilo s tím, že UCK přispívá k rychlejšímu řešení kosovských problémů. Ve druhém průzkumu, shodou okolností proběhlém poté, co byl po útoku na policejní stanici zabit první uniformovaný člen UÇK, bylo o existenci UÇK přesvědčeno 35 % ze 465 respondentů, 29 % soudilo, že možná existuje, 15 % v její existenci nevěřilo. 62% respondentů odpovědělo kladně na otázku, zda by se k UCK připojili v případě vážné eskalace konfliktu, nerozhodných bylo 18 % a 7 % se připojit nechtělo (zbylí nechtěli nebo se neodvažovali na tuto otázku odpovědět).⁴⁴⁸ Průzkumy byly provedeny ve větších městech, tedy mimo pozdější hlavní zázemí UÇK, a zejména údaj o vysokém podílu ochotných připojit se k UÇK nelze brát doslova. I v případě nenásilných politických protestů

⁴⁴⁸ Elshani, 2003, s. 133, 204.

III. PARADOX POVSTÁNÍ

totiž úroveň zapojení sympatizantů může velice nízká, pouhých několik procent.⁴⁴⁹ Berme tedy odpovědi respondentů více jako vyjádření sympatií vůči UÇK, než jako pevné rozhodnutí k UÇK se připojit, ukáže-li se příležitost. V každém případě však oba průzkumy, bez ohledu na svá omezení, vypovídají o převažujícím kladném pohledu na UÇK.

Graf 73. Podíl počtu vlastních padlých a nových rekrutů UÇPMB za uplynulé dny a zlomová událost

Tabulka 6. Podíl počtu vlastních padlých a nových rekrutů UÇPMB za uplynulé dny

období	dnů	padlých	počet	nováčků	padlých/den = x	nováčků/den = y
1.5.99–15.11.99	198	0	10	4	0,000	0,020
16.11.99–15.12.99	30	0	35	25	0,000	0,833
16.12.99–26.1.00	42	0	50	15	0,000	0,357
27.1.00–1.3.00	35	2	150	100	0,057	2,857
2.3.00–30.5.01	455	24	1800	1650	0,053	3,626
koeficient korelace	0,959					
koeficient determinace	0,919					
statistická významnost	0,132					

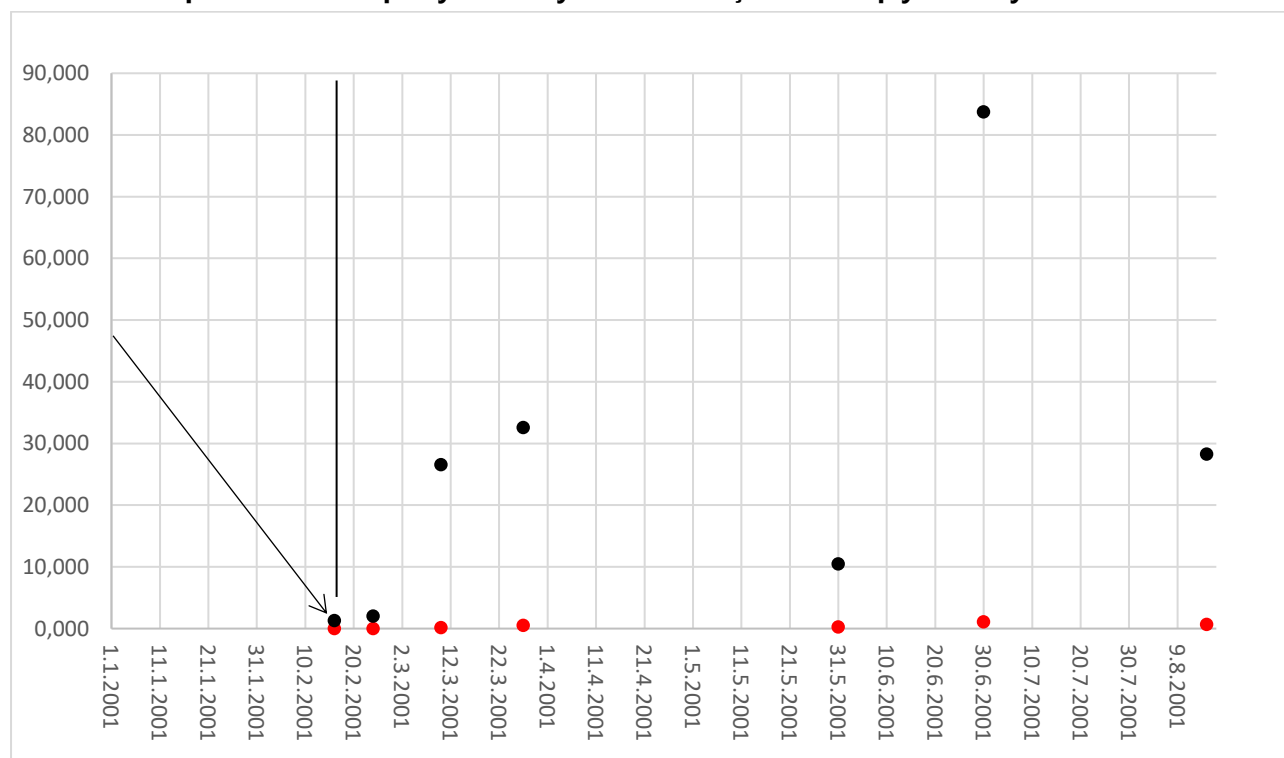
Veřejné mínění Albánců v jižním Srbsku a v Makedonii muselo být příkladem povstání na Kosovu a v případě Makedonie také v jižním Srbsku. Povstání se stalo představitelnějším. Kontext byl ale odlišný od Kosova i mezi druhými dvěma oblastmi navzájem. V jihosrbském okrese Preševo, kde Albánci tvořili 90 % obyvatel, působilo v roce 1990 50 albánských policistů, v roce 1996 již méně než polovina tohoto počtu a v roce 2000 již ani jediný. Část Albánců v jižním Srbsku prodělala během kosovské války zkušenost s útekem nebo

⁴⁴⁹ Klandermans a Oegema, 1987, s. 519–531; OEGEMA, Dirk a Bert KLANDERMANS. Why Social Movement Sympathizers Don't Participate: Erosion and Nonconversion of Support. *American Sociological Review*. 1994, **59**(5), 703–722.

III.1 Proč se nebát?

vyhnáním,⁴⁵⁰ mnozí po návratu zjistili, že jejich domy byly poničeny, zemědělské náčiní rozkradené a dobytek zabavený nebo pobitý.⁴⁵¹ Trpěli masivní přítomností policie a armády stažené z Kosova, speciálních jednotek srbského ministerstva vnitra (které zpočátku hrály hlavní úlohu při potlačování UČK na Kosovu), potýkali se s omezeními pohybu. Přitom se však zdejší Albáncům nabízelo částečné útočiště v podobě tzv. pozemní bezpečnostní zóny, vyhlášené NATO podél hranic Kosova v pásmu 5 km směrem do srbského vnitrozemí, kam armáda neměla přístup a policie pouze s lehkými zbraněmi.

Graf 74. Podíl počtu vlastních padlých a nových rekrutů UČKomb za uplynulé dny a zlomová událost

Tabulka 7. Podíl počtu vlastních padlých a nových rekrutů UČKomb za uplynulé dny

období	dnů	padlých	počet	nováčků	padlých/den = x	nováčků/den = y
1.1.01–16.2.01	46	1	64	60	0,022	1,304
17.2.01–24.2.01	8	0	80	16	0,000	2,000
25.2.01–10.3.01	14	2	452	372	0,143	26,571
11.3.01–27.3.01	17	9	1006	554	0,529	32,588
28.3.01–31.5.01	65	15	1688	682	0,231	10,492
1.6.01–30.6.01	30	32	4200	2512	1,067	83,733
1.7.01–15.8.01	46	31	5500	1300	0,674	28,261
koeficient korelace	0,960					
koeficient determinace	0,922					
statistická významnost	0,002					

Opět jiný byl kontext v Makedonii, kde v roce 2001, kdy otevřené povstání propuklo, vláda stále nespokojenost, ale současně také ovzduší relativního politického uvolňování, což

⁴⁵⁰ BALL, Patrick. *Policy or Panic?: The Flight of Ethnic Albanians from Kosovo, March–May, 1999*. Washington, DC: American Association for the Advancement of Science, 2000, s. 16–21; BRUNNBAUER, Ulf. Die vergessenen Albaner Serbiens: Zur Lage der ethnischen Albaner in Südserbien außerhalb des Kosovo (Gemeinden Preševo, Bujanovac und Medvedja). *Südosteuropa*. 1999, **48**(7–8), s. 387.

⁴⁵¹ Imre Szabó: Čujemo nevidljive metke, Danas, 7. 3. 2000.

III. PARADOX POVSTÁNÍ

zahrnovalo i přijímání více Albánců do policejního sboru. Přestože během konfliktu se terčem útoků vládních sil stali i albánští civilisté, braly makedonské síly ohled na mezinárodní mínění, některé oblasti vyklidily ve snaze vyhnout se civilním obětem a při vlastních ofenzívách dávaly povstalcům možnost ustoupit.⁴⁵² Jestliže na Kosovu mohly nevybíravé represe přesvědčit Albánce o tom, že riziko připojení se k UÇK se blíží tomu, jako když zůstanou stát stranou, a v jižním Srbsku bylo riziko sníženo existencí pozemní bezpečnostní zóny, v Makedonii mohl o sníženém riziku účasti v povstání přesvědčit právě postup vládních sil, mírnější ve srovnání se situací, která předtím vládla na Kosovu.

Pokud byly vstupní předpoklady, jak jsem je shrnul o něco výše, splněny, jaký faktor mohl působit po spouštěcích událostech, jimiž pravděpodobně byly odražené útoky policie na vesnické „no-go“ zóny? Při porovnávání různých faktorů jsem si povšiml, že nárůst počtu nových bojovníků bývá tím vyšší, oč více podíl nováčků za konkrétní období převyšuje podíl padlých. Lineární regrese vysvětluje takto v případě UÇK mobilizaci jen zčásti. Mnohem průkaznější je korelace v ostatních třech případech. I v případě UÇK je ale dobře patrné výrazné zpomalení v období, kdy policie potlačovala protopovstání v Drenici, což svědčí pro podporu modelu.

Je samozřejmé, že tento jediný faktor nemůže vysvětlovat tak složitý fenomén, jakým je masová mobilizace do vysoce riskantní kolektivní akce. Přesto se nabízí domněnka, že při mobilizaci hledají účastníci bezpečí právě v množství. Padlí, kteří svědčí o rizicích, pak mají relativní důležitost. Pokud se počet padlých příliš blíží počtu nováčků, nastává opatrnost. Mobilizace se může i zarazit, pokud počet padlých převyší počet nováčků. Událost, ukazující na zlepšené vyhlídky v boji, může mobilizaci znovu nastartovat. Čím více nových tváří, tím menší relativní význam může mít jednotlivý padlý. Smrt se zdá vzdálenější, když množství dalších lidí kolem poskytuje subjektivní pocit, že pravděpodobnost, že kulka trefí právě mne, je nízká. Domnívám se, že právě zde by se dalo najít klíčové vysvětlení zdánlivě náhlého a překvapivě rychlého masového přílivu nových bojovníků. Ten může být překvapivý dokonce i pro samotné vůdce. Velitel FARK Tahir Zemaj se takto v době, kdy UÇK i FARK byly pod velkým tlakem srbské armády a policie a vyklízely jednu pozici za druhou, při přehlídce svých sil dopočítal asi 1.800 místo 1.150 bojovníků, kolik jeho tři brigády měly papírově mít.⁴⁵³ Síly FARK nedlouho předtím začaly početně rychle narůstat, protože šlo o vojensky dobře organizovanou a zdatnou sílu, přitom měly jen několik málo padlých. Ani strategicky nepříznivý vývoj na bojištích tedy zjevně příliv nováčků nezastavil, pokud poměr mezi počtem nováčků a padlých zůstával extrémně vysoký.

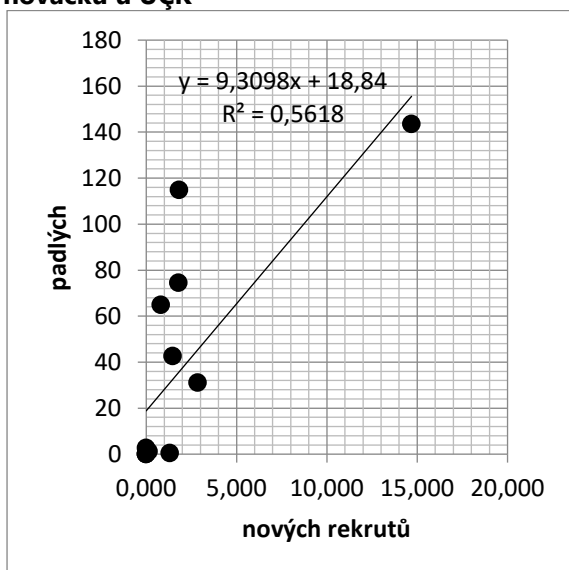
Zopakuji ještě jednou, že vstupním předpokladem masové mobilizace pro riskantní kolektivní akci v atmosféře relativní deprivace je existence organizace, vnímané jako síla dostatečně odhodlaná a zdatná na to, aby poskytla ochranu. Rizika účasti musí být srovnatelná s riziky při neúčasti, nebo musí být vyvážena potenciálními zisky. Spouštěčem masové mobilizace může být událost, která ukáže sílu a schopnosti organizace. Pak může nastat situace, v níž čím rozsáhlejší je mobilizace, tím více klesá podíl padlých. Čím nižší je ovšem podíl padlých, tím rozsáhlejší je zas mobilizace. Platí tedy, jakkoli paradoxně to zní, že masová mobilizace v takovém případě živí samu sebe.

⁴⁵² BALALOVSKA, Kristina, Alessandro SILJ a Mario ZUCCONI. *Minority policies in Southeast Europe: Crisis in Macedonia*. The Ethnobarometer Working Paper Series, No. 6. Rome: Ethnobarometer, 2002, s. 22-23, 31-33.

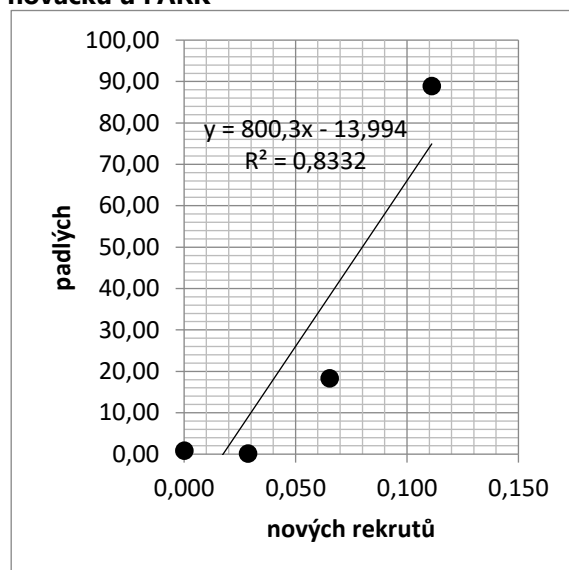
⁴⁵³ Ahmetaj, 2000, s. 101.

III.1 Proč se nebát?

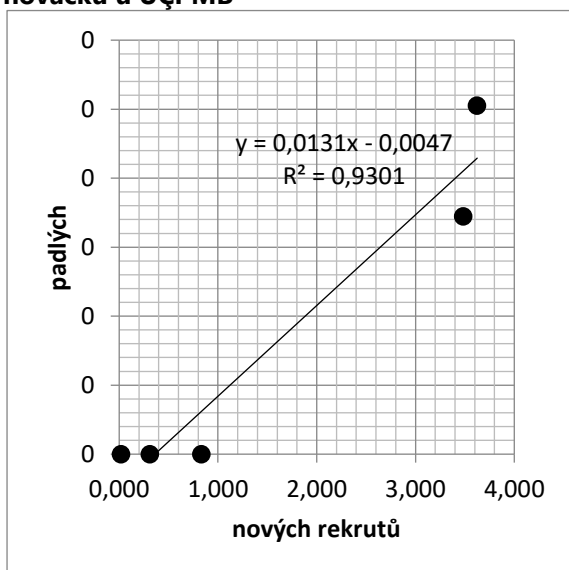
Graf 75. Podíl počtu vlastních padlých a nováčků u UČK

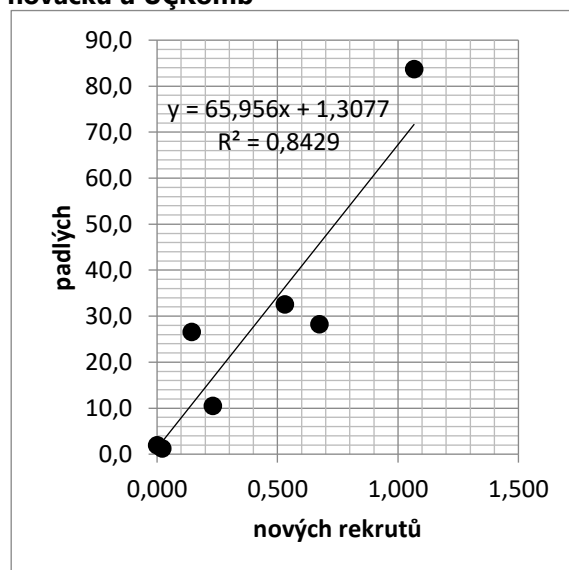
Graf 76. Podíl počtu vlastních padlých a nováčků u FARK

Graf 77. Podíl počtu vlastních padlých a nováčků u UČPMB

Graf 78. Podíl počtu vlastních padlých a nováčků u UČKomb

III.2 Kde to začalo? Šíření povstání v prostoru

Nerozšiřují-li se počty povstalců stejnoměrně v čase, je přirozené předpokládat, že se nemusí rozšiřovat stejnoměrně ani v prostoru. Věrohodné údaje, jak se povstání šířilo *současně* v čase *a* prostoru, k dispozici nejsou. Jsou však k dispozici údaje o celkových, konečných počtech povstalců v jednotlivých obcích na Kosovu, dohledatelné prostřednictvím uznaných žádostí o veteránskou podporu. Výhrady k věrohodnosti těchto údajů jsem již probíral výše. Nyní se spokojím s předpokladem, že pokud jsou do těchto údajů zahrnuti lidé, kteří se fakticky povstání neúčastnili, nebo ne v míře, jakou udávali, nebudou takoví žadatelé o podporu nějak zeměpisně soustředěni. Jinými slovy, takoví žadatelé se budou vyskytovat porůznu na území Kosova, místo aby se o falešné zásluhy hlásila např. určitá obec, která v povstání nefigurovala. Dále budu předpokládat, že takoví žadatelé jsou po celém Kosovu rozmístěni náhodně. Znamená to, že i kdyby se podíl takových osob nekryl s podílem skutečných povstalců v jednotlivých obcích (tj. že by ve všech obcích po celém Kosovu tvořili takoví žadatelé např. 10 % všech žadatelů), bude se mu blížit a neovlivní zásadně obrázek, který podávají veteránské seznamy.

Podle těchto seznamů bylo na Kosovu pouhých 11 obcí, ve kterých žili Albánci, a ze kterých nepocházel žádný člen UÇK. V roce 1998 v nich mohlo žít necelé čtyři tisíce Albánců. S výjimkou jediné ležely na etnicky smíšeném východě Kosova. Ve všech ostatních obcích, ve kterých Albánci žili, se tedy minimálně jeden z obyvatel k UÇK připojil. Albánců na Kosovu byly necelé dva milióny, kdežto počet členu UÇK se počítal na desítky tisíc, takže je jasné, že se připojil jen určitý výsek. Seznamy také ukazují, že povstalci byli na území Kosova zapojeni velmi nerovnoměrně. Někde se zapojili téměř všichni bojeschopní muži, jinde to byly řádové procenta a leckde pouze zlomky procent.

Tak jako má časová osa šíření počtu povstalců určitý počátek, musí mít svůj výchozí bod i prostorový vzorec šíření. Jako modelový bod jsem zvolil vesnici Gllogjan, ve které se v březnu 1998 odehrál zlomový střet mezi srbskou policií a povstalci. Zde došlo po zmíněném střetu k údajnému skokovému nárůstu počtu povstalců. Do Gllogjanu se začali sjíždět lidé z okolních obcí a povstání se z tohoto epicentra začalo šířit doslova epidemicky.

Epidemické šíření chorob je dlouhodobě studováno a k tomu účelu bylo vypracováno vícero matematických modelů.⁴⁵⁴ Srovnávat šíření povstání s šířením epidemií lze samozřejmě jenom do určité míry. V epidemii se jako agens šíří virus nebo bakterie, která své nositele ohrožuje; vědecky studovány jsou hlavně případy, které představují ohrožení smrtelné. Šíření povstání je ve své podstatě šířením idejí. Přijetí myšlenky účasti v ozbrojeném boji je sice rovněž pro svého nositele potenciálně smrtelně ohrožující, dynamika je však zásadně odlišná v tom, že spolu s chorobou se šíří také imunita proti ní. Epidemie proto mívá svůj vrchol a následující pokles. Studium epidemií se výrazně zaměřuje právě na imunitizaci. Imunitu sice můžeme metaforicky přirovnat k ideovému odmítání

⁴⁵⁴ LEVIN, Simon A., CASTILLO-CHAVEZ, Carlos, Sally BLOWER, Pauline van den DRIESSCHE, Denise KIRSCHNER a Abdul-Aziz YAKUBU, ed. *Mathematical Approaches for Emerging and Reemerging Infectious Diseases: Models, Methods, and Theory*. New York: Springer, 2002; FILIPE, J. A. N. a G. J. GIBSON. Comparing Approximations to Spatio-temporal Models for Epidemics with Local Spread. *Bulletin of Mathematical Biology*. 2001, **63**(4), 603-624.

povstání, avšak použít modely šíření chorob pro porozumění šíření povstání dost dobře bohužel nelze, protože do šíření chorob vstupují faktory jako hustota osídlení. Vzpomeňme si na důraz, který někteří z výzkumníků při studiu guerillové války oprávněně kladou na venkovské prostředí. Jak ukáží dále, i otevřená povstání na Kosovu, v jižním Srbsku a v Makedonii se rozvinula na venkově a naopak velká města, s vysokou koncentrací obyvatel, byla prostředím, kde se povstání uchýlilo nejméně.

Představa epidemie může nicméně posloužit jako dobrý mentální obraz pro vytváření konceptu šíření povstání v místě. Za pozornost stojí zejména určité body. Prvním z nich je šíření z epicentra v určitých shlucích – klastrech.⁴⁵⁵ Klastry jsou definovány prostorem, časem nebo obojím (ve výzkumu nemocí obvykle obojím). Klastry jsou volně definovány statisticky jako ložiska zvláště vysokého symetrického vysokého výskytu určitého jevu, výrazně nad obvyklým trendem, nebo vztahově jako ohrazenou skupinu případů navzájem propojených prostřednictvím určitého sociálního nebo biologického mechanismu nebo majících společný vztah k určitému jinému případu nebo okolnosti.⁴⁵⁶

S konceptem klastrů se příhodně pojí myšlenka, že v rámci určité populace neexistují jen pozitivní a negativní případy, tedy zdraví a nemocní, hovoříme-li o epidemii. Ve skutečnosti je každý jednotlivec charakterizován určitým stupněm zdraví (zdravosti, nemocnosti).⁴⁵⁷ Podobně neexistuje ani ostrá hranice mezi povstalcí a ostatními. Do povstání se jednotlivci zapojují s různou intenzitou. Někteří z těch, kteří se zapojí se zbraní v ruce, zřejmě více riskují (bývají zabiti nebo zraněni), jiní se k povstání připojí jako podpůrné síly, beze zbraně. Další se pouze zapsali na seznam členů, ale prakticky se nezapojili. Zde je hranice, po kterou jsem schopen statisticky intenzitu zapojení podchytit v případě UČK. Není to však hranice podpory UČK mezi obyvatelstvem. Někteří podpořili UČK finančně, aniž projeвили zájem přímo se začlenit, další ani to, avšak ideově UČK podporovali. V lékařské terminologii by šli označit za „vnímavé“ (responsive). Ještě jiní s UČK nesouhlasili, ale aktivně proti ní nevystupovali – chovali se neutrálně. Od tohoto bodu by pak šlo definovat různé stupně odporu vůči UČK.

Nemohu na základě dostupných údajů modelovat klastry dost dobře v čase, pouze v prostoru. I zde mám k dispozici údaje omezené na úroveň obce. Nemohu tedy rekonstruovat vztahy mezi jednotlivci. Nemohu ani rekonstruovat případný růst intenzity jejich pomyslného „nakažení“, přestože vím, že se konkrétní příslušníci povstaleckých armád zapojili nejprve např. logisticky, do přepravy zbraní, a teprve po určitém čase jako bojovníci.⁴⁵⁸ Nejobsáhlejší údaje, umožňující rekonstruovat klastrování, mám k dispozici v případě Kosova. I zde je to pouze domovská obec jednotlivce a kategorie, do které byl zařazen ve veteránských

⁴⁵⁵ JACQUEZ, Geoffrey M. Disease cluster statistics for imprecise space-time locations. *Statistics in medicine*. 1996, **15**(7-9), 873-885; GOUJON-BELLE, Stéphanie, Claire DEMOURY, Aurélie GUYOT-GOUBIN, Denis HÉMON a Jacqueline CLAVEL. Detection of clusters of a rare disease over a large territory: Performance of cluster detection methods. *International Journal of Health Geographics* [online]. 2011, **10**(1) [cit. 2020-7-9]. Dostupné z: <https://ij-healthgeographics.biomedcentral.com/articles/10.1186/1476-072X-10-53>; MARSHALL, Roger J. A Review of Methods for the Statistical Analysis of Spatial Patterns of Disease. *Journal of the Royal Statistical Society: Series A (Statistics in Society)*. 1991, **154**(3), 421-441.

⁴⁵⁶ Marshall, 1991, s. 422.

⁴⁵⁷ DELITALA, M. Generalized Kinetic Theory Approach to Modeling Spread and Evolution of Epidemics. *Mathematical and Computer Modelling*. 2004, **39**(1), , s. 1.

⁴⁵⁸ Hasani, 2002, s. 3, 6, 20, 39, 50, 59, 61, 62, 67, 69, 73, 74, 80, 99, 114, 124, 131, 142, 149, 150, 157, 160, 161, 163, 184, 190, 195, 196, 207, 209, 216, 217, 219, 229, 230, 236, 270, 293, 295, 297, 303, 305, 306, 308, 309; Ademi, 2014, s. 29, 37, 107, 141, 159, 203-204, 227, 255; Hasani, 2010, s. 23, 27, 33, 37, 39, 57; Latifi, 2006, s. 171, 182.

III. PARADOX POVSTÁNÍ

seznamech, a která může sloužit jako určení stupně intenzity, s jakou se daný člověk do povstání zapojil. Rekonstruuji tedy fakticky prostorové vztahy mezi obcemi, a obce jsou pro mne základní statistickou jednotkou – vlastně pohlížím jako na jedince.

Důležitým bodem při vytváření prostorového modelu šíření povstání inspirovaným epidemiemi je také mobilita přenašečů. Choroby se přenášejí dál a dále pohybujícími se nakaženými, a jak podrobněji ukáži dále, také povstání se může šířit podobným – i když ne stejným! – způsobem. Přenos povstání kontaktem na rozdíl od nákazy není automatický. Nicméně lze vyznívat, že v některých místech povstání vypuklo spontánně, samoorganizací, v reakci na vnější ohrožení. Do jiných lokalit, přímo neohrožovaných, však bylo vneseno zvenčí. Dělo se tak buď vzdáleným kontaktem, kdy v obci žily „vnímavé“ osoby, které byly v kontaktu s povstalcí a rozhodly se po jejich vzoru vystoupit z illegality, nebo vysíláním povstaleckých emisarů, kteří zorganizovali místní oddíl, anebo dokonce organizovaným přesunem již existujícího oddílu do lokality, vytipované jako vhodná základna. Pravidelně se tak dělo v oblastech, které byly pokládány za ne přímo ohrožené, tedy takové, kde nebyly fyzicky přítomny srbské síly, nezřídka šlo přitom o obce zvýhodněné pro guerrillový boj obtížněji přístupným terénem apod. První z uvedených klastrů označuji jako autochtonní, zatímco druhé jako vnesená povstání. Ačkoli na jednu stranu hovořím o povstání na Kosovu jako takovém, současně označuji jednotlivé lokální případy, tedy klastry, v množném čísle jako povstání. Přihlížím zde k tomu, že bez ohledu na to, jak spontánní byla místní kolektivní akce, resp. jak plánovitě došlo k vytvoření místního oddílu, jednotlivé místní oddíly a klastry fungovaly do značné míry nezávisle na jiných i na centrálním velení. Rozhodně to platilo dobu jejich vzniku a pro ranou fázi fungování. Některá z autochtonních povstání neměla po řadu dní kontakt s jinými povstalcí a už vůbec ne s titulárním vyšším velením, ať už v rámci regionu nebo celkově; dále, i v rámci ústředního klastru v Gllogjanu se mnozí, v některých případech v podstatě celé obce, resp. vesnické oddíly, nehlásily zprvu k UÇK, ale prostě k myšlence ozbrojeného odporu proti srbskému státu. Ačkoli tedy na jednu stranu hovořím o povstáních, je to pro jednodušší vyjadřování, z důvodu vyhnutí se komplikovaným slovním spojením, a nepopírám tím základní premisu, podle které byl případ UÇK jedním povstáním – UÇK byla spojující hlavičkou.

Pro jednoduchost řekněme, že autochtonní povstání vznikají „zdola“, bez pevného předchozího plánu, samoorganizovaně. Vnesená jsou organizována spíše „shora“, zapojení nových členů probíhá koordinovaně, často i formou náboru, za prostředkování hierarchické organizace, která kolektivní akci systematicky koordinuje.

Obce, ve kterých propuklo otevřené povstání, nebo které byly hlavním dějištěm při propuknutí otevřeného povstání, nebo které se staly základnami pro organizaci odporu, náboru, výcviku apod., označuji jako epicentra či ohniska místních klastrů. Obce, které byly epicentry vnesených povstání, pro lepší odlišení od autochtonních povstání označuji rovněž jako základny, čímž chci vyjádřit, že umístění nebyvalo náhodné, ale často bylo plánovitě vytipováno.

Vrátím se nyní k tomu, co jsem uvedl o obcích jako základní statistické jednotce v mojí analýze. Můžeme se zkusit podívat blíže na to, jaký podíl z obyvatel dané obce se do povstání zapojil. To opět koresponduje s výše uvedenou myšlenkou o stupni nemocnosti; ne v každé obci byl tento podíl stejný. Dále, ne v každé obci byl také stejně strukturovaný, neboť v jednotlivých obcích byl různý podíl zabitých, raněných, ostatních bojovníků, nebojujících aktivně nezapojených členů.

III.2 Kde to začalo?

Albánci v naprosté většině bojkotovali poslední předválečné sčítání obyvatelstva v roce 1991, a k dispozici jsou pouze odhady srbských demografů odvozené z dynamiky přirozeného přírůstku mezi předchozími sčítáními. Poskytují však přesto pevný rámec, protože byly odvozeny pro všechny obce stejnou metodologií. Stejnou metodou lze tyto odhady extrapolovat pro rok 1998 – rok propuknutí povstání. Lze tak získat sice ne zcela přesný, ale pro vzájemné porovnávání jednotlivých obcí vyhovující počty mužů ve věku 15–64 let. To lze s jistotou volnosti považovat za počet bojeschopných mužů v dané obci a takto budu tuto věkovovou kategorii nadále pro jednoduchost označovat.

Tímto způsobem jsem zjistil, že v Glogjanu se do povstání zapojilo téměř 87 % bojeschopných mužů. Ne všichni se do povstání zapojili přímo v Glogjanu: někteří sloužili právě jako emisáři, organizátoři a obránci vyslaní do jiných vesnic, v poměrně velkém počtu se také zapojili do regionálních velicích struktur na západním Kosovu. Přimo v obci, jak se zdá, byly do místního oddílu zapojeny tři čtvrtiny bojeschopných mužů. K podobnému číslu se blíží jen několik obcí, většina z nich ležících v blízkosti Glogjanu. Nezvykle vysoké procento bojeschopných mužů z Glogjanu (7 %) rovněž padlo nebo bylo zraněno (12 %). I těmto číslům se blíží jen několik obcí, většinou opět ty v blízkém sousedství. To dělá z Glogjanu pomyslné epicentrum povstání na celém Kosovu. Do Glogjanu se sjížděli „vnímaví“ z jiných míst, Glogjan byl také překladištěm zbraní putujících z Albánie dál na Kosovo. Detailní pohled na celé Kosovo však ukazuje, že Glogjan byl pouze epicentrem sice nejexponovanějšího, ale lokálního klastru. Na území Kosova lze najít více než 30 dalších klastrů.

Ještě před tím, než vypuklo povstání kolem Glogjanu, existovala epicentra v oblasti Drenice, kde od podzimu 1997 existovalo protopovstání. Byly jimi Prekaz, rodiště Adema Jashariho, a Llausha, rodiště jeho spolubojovníků-příbuzných z matčiny strany.⁴⁵⁹ K nim se počátkem jara přidružilo třetí ohnisko otevřeného povstání ve vesnici Ačareva, bydlišti Jashariho nástupce na postu velitele v Drenici Sylejmana Selimiho.⁴⁶⁰

Nedaleko od Glogjanu ležela vesnice Jabllanica, představující důležitou spojkou mezi Albánií a Drenicou. Jabllanica byla od roku 1993 pro srbskou policii no-go zóna.⁴⁶¹ Zde propuklo otevřené povstání vzápětí po Glogjanu. Další podobná ohniska povstání na západním Kosovu následovala po několika dnech ve vesnicích Smolica a Junik. Posledním takovým spontánním případem, který jsem dohledal, bylo vysokohorské údolí Rugova s centrem ve vesnici Pepiq (Pepaj). Konečně je tu ještě případ několika stovek povstalců ze západokosovského města Gjakova, kteří se však k povstání připojili převážně v Glogjanu. Gjakova byla vzápětí po propuknutí otevřeného povstání terčem rozsáhlých represí proti civilistům.⁴⁶² Ti z Gjakovy, kdo se k povstání přidali, potvrzují vlastně předpoklad o důležitosti venkovského prostředí pro guerrillový boj a obtížnost vedení guerrillového boje ve městech. Tento případ je specifický, zařazuji ho však rovněž mezi případy autochtonního povstání.

⁴⁵⁹ Çitaku, 2003, s. 36-97; Geci, 2001.

⁴⁶⁰ Bedri Gashi, 2002, s. 24, 33-35, 41-59.

⁴⁶¹ Hamzaj, 1999, s. 24-25; NIKOLIĆ, Zoran B. Čekanje i strah. *Vreme*. 1998, 28. 3., (388), 15.

⁴⁶² Rozhovor s novinářkou a humanitární pracovnící Marií PILÁTOVOU, která v dubnu navštívila západní Kosovo v rámci humanitární mise, Praha, duben 1998.

III. PARADOX POVSTÁNÍ

Spolu s tím, jak sílilo povstání v Drenici, vyšli z ilegality aktivisté, kteří byli v kontaktu s drenickými povstalci, posílení bojovníky vyslanými z Drenice, v oblasti Ortakolli podél východních svahů pohoří Çyçavica, oddělující Drenicu od nížiny Kosova Pole. Byla zde vlastně organizována předstunutá obrana drenické oblasti, soustředěná kolem dvou základen, jimiž procházely silnice procházející Çyçavicou: vesnicí Zhillivoda na jihu a severněji vesnicí Oshlani.

Na jihovýchod od Drenice se rozkládá oblast Llapusha, v mnohém podobně tradicionalistická jako Drenica, a podobně jako Drenica etnicky prakticky čistě albánská. Zde počátkem roku 1998 existovalo několik podzemních skupinek, které po propuknutí povstání na západním Kosovu vyšly z ilegality a začaly podobně jako v Ortakollu nabírat nové rekruty. Ze strategických důvodů si postupně vybudovaly hlavní základnu ve vesnici Bllaca.⁴⁶³ Další základna byla umístěna východně odtud ve vesnici Krojmir, ležící v horách oddělujících Llapushu od kosovopolské nížiny dál na východ. Kromě toho se při západním okraji oblasti Llapusha zformoval ještě povstalecký oddíl ve vesnici Sferka, skládající se z lidí loajálních „prezidentu“ Ibrahimu Rugovovi. Konečně poté, co se z okresního střediska Malisheva stáhla v květnu 1998 srbská policie, vznikla nová základna přímo zde. Z této oblasti pak byli vysláni zkušené bojovníci, aby zorganizovali nové oddíly dál v okrese Rahoveci na západ. Nové základny tak vznikly jihovýchodně od Llapushy ve vesnicích Ratkoci a Drenoci.

V okrese Suhareka byla za pomoci členů z podzemních oddílů působících v Llapushu zorganizována jednotka kolem základny ve vesnici Dobërdelani v západní části okresu. Ve východní části byly o něco později podobným způsobem zorganizovány jednotky kolem základny ve vsi Budakova. Zhruba v té době a později začala být organizována síť v pohraničním pohoří Pashtriku se základnou v obci Rogova na jeho úpatí. Všechny uvedené základny vznikly v době, kdy otevřené povstání nabíralo na síle, šířilo se do dalších a dalších obcí a srbská policie, která nenašla adekvátní odpověď, vyklízela pozice.

Od července 1998, kdy se do potlačování povstání zapojila armáda, se území ovládané UÇK začalo zmenšovat, to však neznamená, že nevznikala další ohniska, do kterých bylo povstání vneseno. Na jihozápadním Kosovu, v těsné blízkosti druhého největšího kosovského města Prizrenu vznikla základna ve vesnici Jeshkova. Jinak však povstání na západě Kosova bylo pod zvyšujícím se tlakem a povstalci vyklízeli pozice, včetně epicenter jako Glllogjan, Smolica a Junik. Současně se však šířilo směrem na východ. Podstatným důvodem bylo, že dřív neměli povstalci na východě Kosova dostatek zbraní, neboť zásobovací linie z Albánie byly pro ně dlouhé a komplikované navíc koncentrací početných srbských sil i srbskými vesnicemi, které musely obcházet.⁴⁶⁴

V pohoří Shala e Bajgorës na opačné straně Kosova Pole, než ležela oblast Ortakoll, byla v důležitou základnu proměněna odlehlá vesnička Bajgora. Ta sloužila nejen jako organizační základna pro okolní vesnice v pohoří, ale také jako shromaždiště pro povstalce z oblasti Llap na severovýchodě Kosova, mezi Prištinou a hranicí mezi Kosovem a vlastním Srbskem. Ti se pak organizovaně přesunuli do předem vytipovaného území dál na východ, kde si zřídili hlavní základny ve vesnicích Gllamniku a Bradashi. Místní velení využívalo rad profesionálních vojáků a policistů a po zmíněném přesunu začalo s budováním vojenských struktur s vertikální a horizontální velitelskou hierarchií v podobě dvou brigád. Třetí brigáda

⁴⁶³ Zogaj, 2003, s. 10-18; Elshani, 2001, s. 35-36; Krasniqi, 2002, s. 20, 29-30; Saraçi, 1999, s. 18-26.

⁴⁶⁴ Zhitia, 2008, s. 129, 192.

začala být postupně budována na základě oddílů, které měly hlavní základny a výcvikový prostor ve vesnicích Oriloviqi a Zllashi v pahorkatině východně od Prištiny. Další základny pak generální štáb UÇK plánovitě zakládal na jihovýchodním Kosovu: ve vesnici Jezerca víceméně pro okresy Shtimja a Ferizaj, ve vesnici Zhegoci pro okres Gjilani, ve vesnici Gabrica pro většinu okresu Kačanik a ve vesnici Pusteniku pro nejjižnější cíp okresu Kačanik kolem městečka Hani i Elezit.

Defenzivní fáze albánského povstání byla na podzim přerušena průměrným vynuceným hrozbou intervence NATO a dočasným stažením části srbských sil do kasáren nebo pryč z Kosova. To umožnilo UÇK znovu expandovat. Na západě mohla přebudovat vnitřní organizaci více ve stylu konvenční armády, ale i vytvořit nové základny tam, kde to v předchozích fázích povstání neumožňoval terén. Šlo zejména o rozsáhlou nížinu na severozápadě se střediskem v městě Peja. Nové základny vznikly ve vesnicích Ruhoti, Vrella a Buçani. Kromě toho se mnoho nových bojovníků z této oblasti (včetně města Peja) připojilo k UÇK poté, co koncem března 1999 opět propukly boje v plné síle, avšak jako uprchlíci. Připojili se k brigádě UÇK v horském údolí Rugova táhnoucím se od Peji směrem ke kosovsko-albánsko-černohorskému trojmezí. Řada z nich pocházela z obcí poměrně dosti vzdálených od epicentra původního rugovského oddílu v Pepaji, což mírně zkresluje celkové výsledky, podle nichž míra zapojení do povstání klesá spolu se vzdáleností od epicentra, které rozvedu dále.

Na jihovýchodě Kosova vznikly nové základny ve vesnicích Hogoshti pro okres Kamenica a Smira pro okres Vitia. Tyto základny zůstaly až do opětovného propuknutí bojů v poloilegálním postavení a skupiny příslušníků UÇK zde fungovaly spíše jako místní protipovstání. Jen omezená část bojovníků z těchto částí Kosova se na jaře 1999 střetla se srbskými silami přímo v místě, většina jich uprchla do oblastí, kde byla UÇK již z minulosti etablovanější. Bez ohledu na tyto výhrady však i tyto klastery zařazuji mezi povstalce, podobně jako z analýzy nevyřazují ani novější členy rugovské brigády zmíněné výše. Z analýzy částečně vyjmu pouze jediný zvláštní případ: jde o 138. a 128. brigádu UÇK, zorganizované v Albánii po opětovném propuknutí bojů na jaře 1999, a složené do značné míry z uprchlíků z celého území Kosova, gastarbeiterů a dalších zahraničních dobrovolníků.

Přejdu nyní k analýze závislosti vzdálenosti dané obce od epicentra. Protože nezmám přesná bydliště příslušníků UÇK v době, kdy se připojili k povstání, měřil jsem vzdálenost v desetinách kilometru od epicentra jednoduše jako vzdálenost od centra jedné obce od centra druhé obce. Centra jsem stanovil jako body, udávané jako centrum dané obce podle mapové navigace na serveru mapy.cz/. Hodnotu vzdálenost pro samotná epicentra jsem nebral jako 0,0, ale stanovil jsem ji paušálně jako 0,5, abych alespoň trochu zohlednil vzdálenost vzájemných kontaktů iniciátorů povstání v epicentru. V případech, kdy se muži z určité obce zapojili do více oddílů, vypočítal jsem vážený průměr vzdálenosti podle počtu mužů zapojených do jednotlivých oddílů.

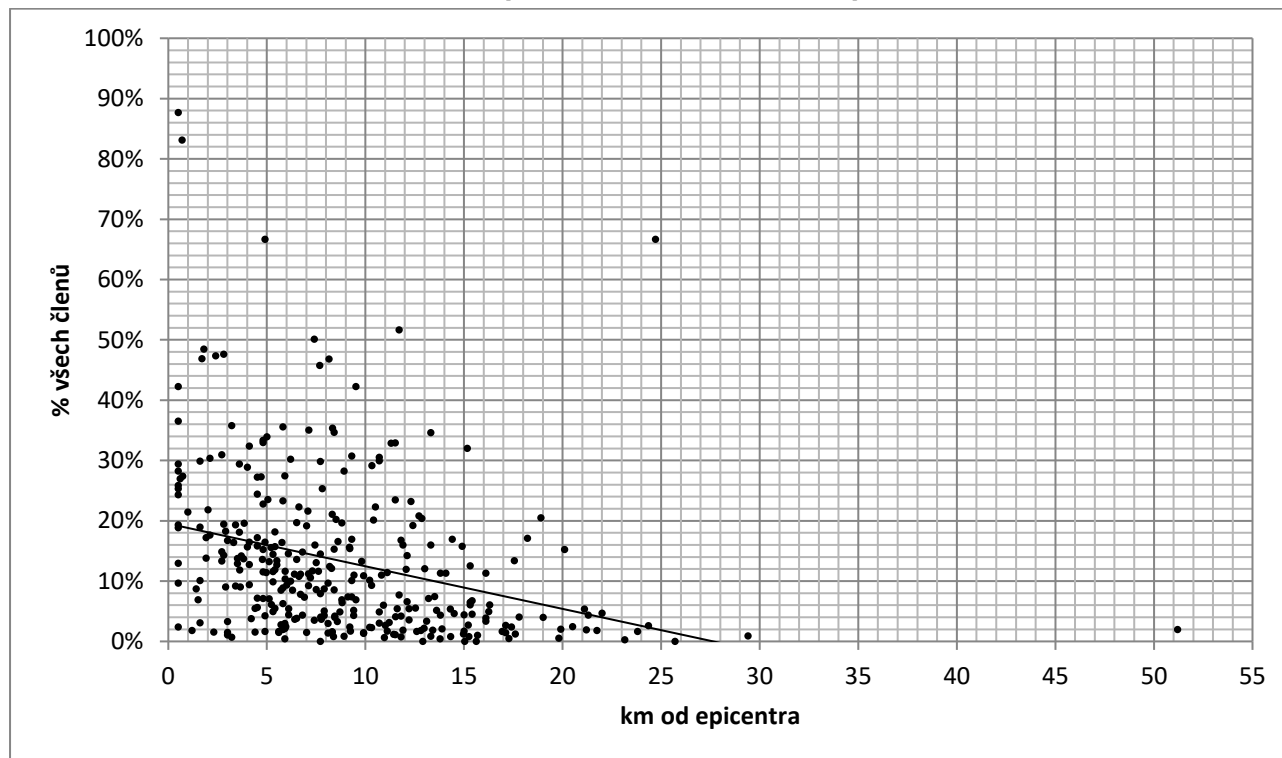
Orientační počet Albánců – bojeschopných mužů v dané obci znám. Zapojení jsem počítal na dvou úrovních: na úrovni místní jednotky (brigády – brigádní systém začal být zaváděn od léta 1998 a dopracován během zimy 1998/1999), tzn. kolik bojeschopných mužů v obci se zapojilo do místní brigády, a na úrovni celé obce, tj. kolik bojeschopných mužů se zapojilo do UÇK celkově, tedy i jiných brigád, do velitelských struktur apod. Z analýzy jsem vynechal statisticky málo významné případy. V některých případech se totiž do jednotky zapojil z dané

III. PARADOX POVSTÁNÍ

obce pouze jediný člověk. Tyto jednotlivé případy jsem pomíjel, pokud takový jednatel netvořil minimálně 1 % bojeschopných mužů v dané obci.

Porovnám-li nejprve podíl všech příslušníků UČK z celkového počtu bojeschopných mužů v dané obci, bez ohledu na způsob, jakým se do UČK začlenili, a na intenzitu jejich zapojení, se vzdáleností dané obce od epicentra, vychází mi, že míra zapojení klesá spolu se vzdáleností od epicentra.

Graf 79. Podíl všech členů UČK v obci v poměru ke vzdálenosti od epicentra

Zjištění, že míra zapojení do povstání závisí na vzdálenosti od epicentra, jistě není nijak překvapivé. K takovému závěru lze snadno dospět teoreticky na základě logických předpokladů: s rostoucí vzdáleností klesá hustota kontaktů, spolu s tím klesá i míra vzájemné důvěry mezi lidmi, co se zapojení do nebezpečného podniku týče. Se vzrůstající vzdáleností naopak stoupá míra možného ohrožení povstalců protipovstaleckými represemi, protože klesá i počet a koncentrace povstalců, schopných odrazit útok. A na významu naopak stoupá neutralita, neboť čím méně povstalců, tím menší pravděpodobnost, že se vesnice stane terčem protipovstalecké akce. Empirické důkazy, které by takový závěr podpořily, jsou však, zdá se, extrémně vzácné. Mě se nepodařilo v odborné literatuře dohledat ani jeden.

Míra zapojení klesá podobným způsobem i tehdy, vezmeme-li v úvahu intenzitu zapojení. Od celkového počtu jsem postupně odečetl ty, jejich členství bylo dočasné nebo symbolické, aktivně zapojené, ale nebojující, bojující, vyváznuvší však se zdravou kůží, aby nakonec zbyli ti, kdo padli nebo byli zraněni – tedy takoví, o kterých se dá důvodně předpokládat, že riskovali více než většina ostatních. Tyto kategorie vymezuje kosovský zákon o veteránech

III.2 Kde to začalo?

UČK z roku 2014, na jehož základě se bývalí členové mohli hlásit o výsluhy. Ten stanovuje následující kategorie:⁴⁶⁵

- **oběť** (Dëshmor),⁴⁶⁶ příslušník UČK, který padl v boji nebo zemřel na následky válečného zranění do 3 let po válce. Tyto osoby budu dále označovat jako padlé.
- **válečný invalida** (Invalid i luftës), příslušník UČK, který v boji nebo v důsledku věznění utrpěl zranění, fyzický úraz nebo duševní poškození nebo závažné onemocnění, způsobující tělesné postižení v rozsahu nejméně 10%. Tyto osoby budu pro zjednodušení pokládat a označovat za zraněné. Předpokládám, že naprostou většinu z této kategorie tvoří ranění v boji. Společně s předchozí kategorií padlých je budu označovat jako vysoce riskující.⁴⁶⁷
- **bojovník veterán** (Veteran luftëtarë), příslušník UČK, který se zbraní v ruce aktivně účastnil bojů, aniž padl nebo byl zraněn. Tyto osoby označuji v dalším textu jako veterány. Ve spojení s předchozími dvěma kategoriemi je budu označovat jako trvale bojující.
- **účastník války** (Pjesëmarrës i luftës), příslušník UČK, který aktivně přispěl k válce, opustil řady UČK před skončením války. Do této kategorie spadá více různých podkategorií, včetně osob, které byly po určitou dobu zapojeny do konkurenční formace FARK, kterými se však nebudu podrobněji zabývat. Místo toho budu zjednodušeně předpokládat, že jejich aktivní zapojení do bojů bylo nižší než u předcházejících uvedených kategorií. Tyto osoby budu zjednodušeně označovat jako dočasné členy. Ve spojení s předchozími čtyřmi kategoriemi je budu označovat jako bojující.
- **člen** (Pjesëtarë), příslušník UČK, který se zapojil do bojů jako součást nebojových struktur (nejčastěji logisticky, ale také v rámci politické podpory, výběru peněz apod.). Tyto osoby budu zjednodušeně pokládat za přímou logistickou podporu a označovat je budu jako nebojující. Ve spojení s předchozími třemi kategoriemi je budu označovat jako všechny členy.

Čím intenzivnější je zapojení, tím nižší je míra takto zapojených. Ani to rozhodně není nijak překvapivé zjištění. V každém případě však bez ohledu na intenzitu míra zapojení průběžně klesá s tím, že ve vzdálenosti cca 25-30 km od epicentra už je minimální.

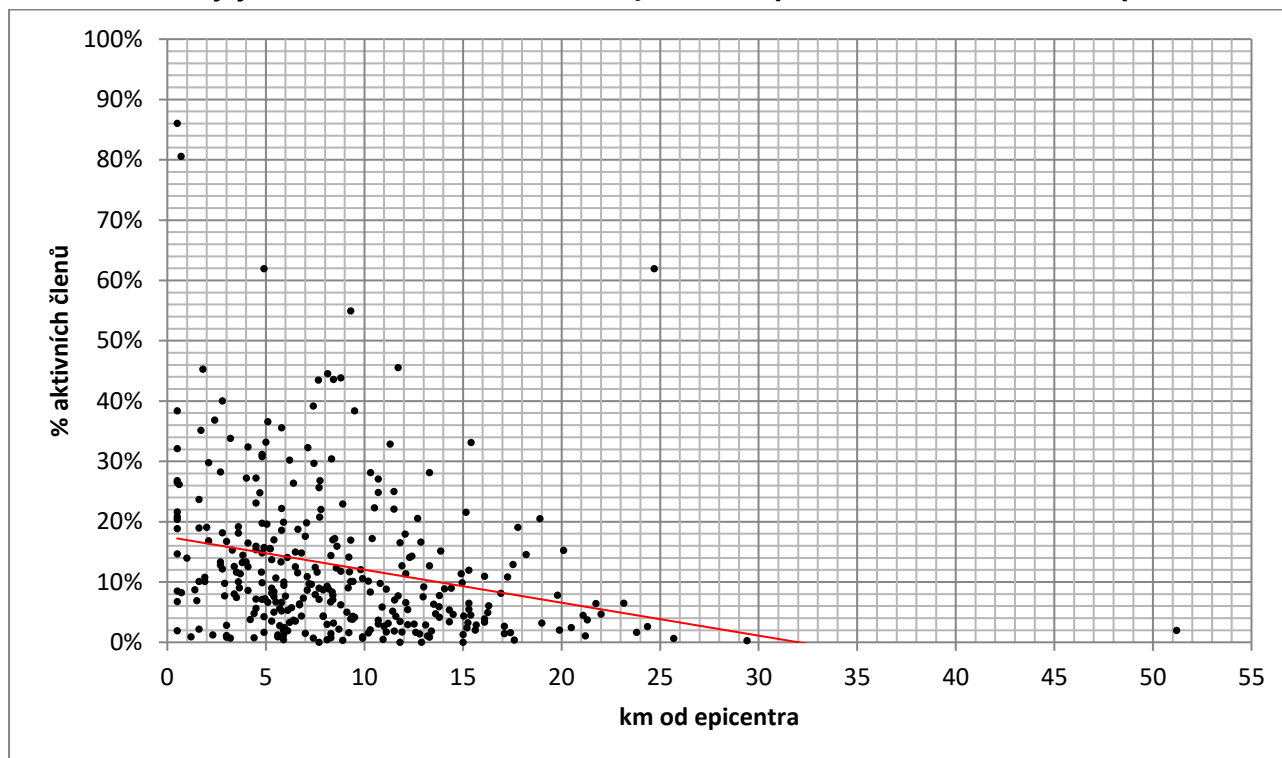
⁴⁶⁵ Čl. 4, odst. 3, 4. REPUBLIKA E KOSOVËS. Ligji Nr. 04/L-172 për ndryshimin dhe plotësimin e ligjit nr.04/l-054 për statusin dhe të drejtat e dëshmorëve, invalidëve, veteranëve, pjesëtarëve të Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, viktimave të dhunës seksuale të luftës, viktimave civile dhe familjarëve të tyre. *Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovë* [online]. Prishtinë, 2014, 23. 4., **14**(26) [cit. 2020-7-16]. Dostupné z: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=9436>. Tento zákon (z něhož cituji), je zákonem o změnách původního zákona: REPUBLIKA E KOSOVËS. Ligji Nr. 04/L-054 për statusin dhe të drejtat e dëshmorëve, invalidëve, veteranëve, pjesëtarëve të Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, viktimave civile dhe familjeve të tyre. *Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovë* [online]. Prishtinë, 2011, 31. 12., **11**(30) [cit. 2020-7-16]. Dostupné z: <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2793>, invalid

⁴⁶⁶ Doslova mučedník, ve smyslu ten, kdo se obětoval. Synonymum „martir“, v češtině rovněž znamenající „mučedník“ (podobně angličtina zná oba albánské výrazy slovo „martyr“) je v kontextu povstání UČK používáno pro civilní oběti protipovstaleckých operací, znamená tedy někoho, kdo byl umučen, ale kdo si tento osud záměrně nezvolil či, lépe řečeno, nešel mu vstříc.

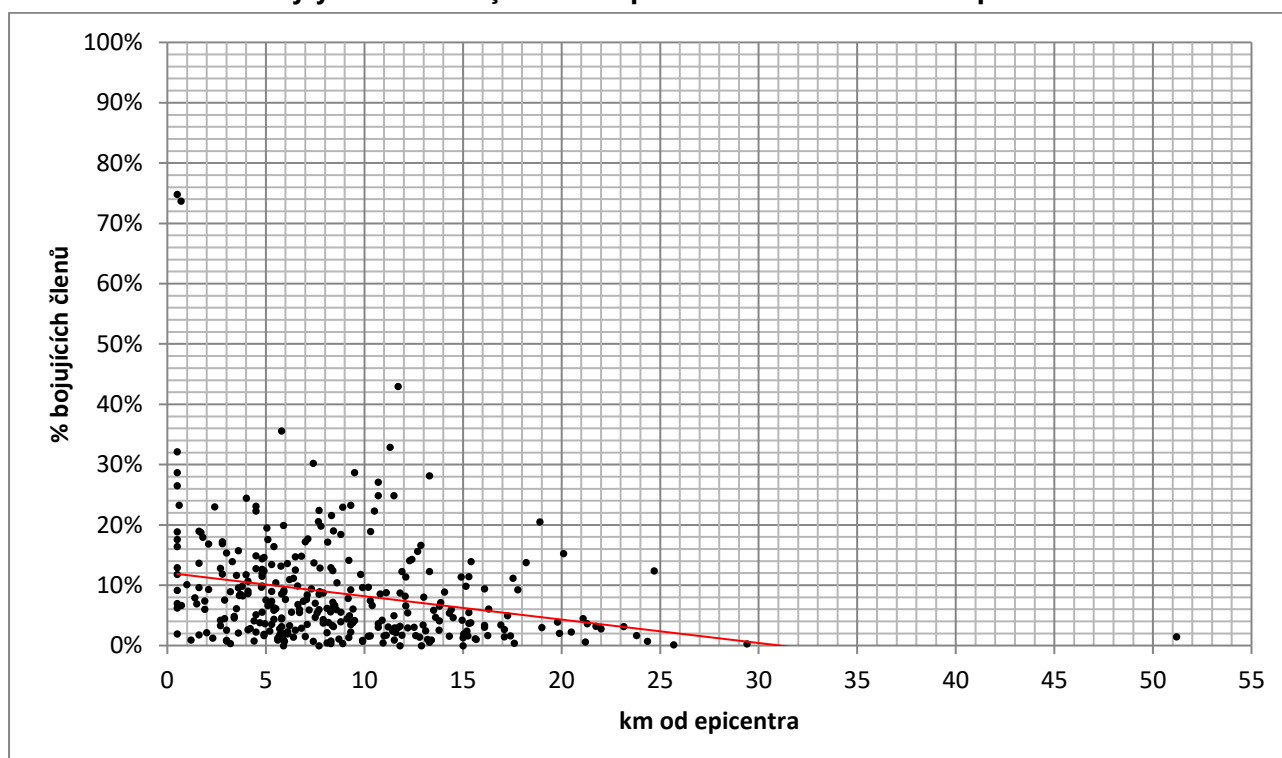
⁴⁶⁷ Původní návrh zněl na postižení v rozsahu nejméně 20 %. Výsluhy byly přiznávány na základě postižení v rozsahu 10 %. Domnívám se, že to podstatněji nemění předpoklad, že osoby z této kategorie utrpěly závažnější zranění. Z přímé zkušenosti s ošetřováním raněných ve válce v Bosně a Hercegovině vím, že i čistý průstřel svalu může být v daném okamžiku zraněním závažným a že zranění utrpí v první řadě ti, kdo se více vystavují nebezpečí, více riskují (Republika e Kosovës, 2011).

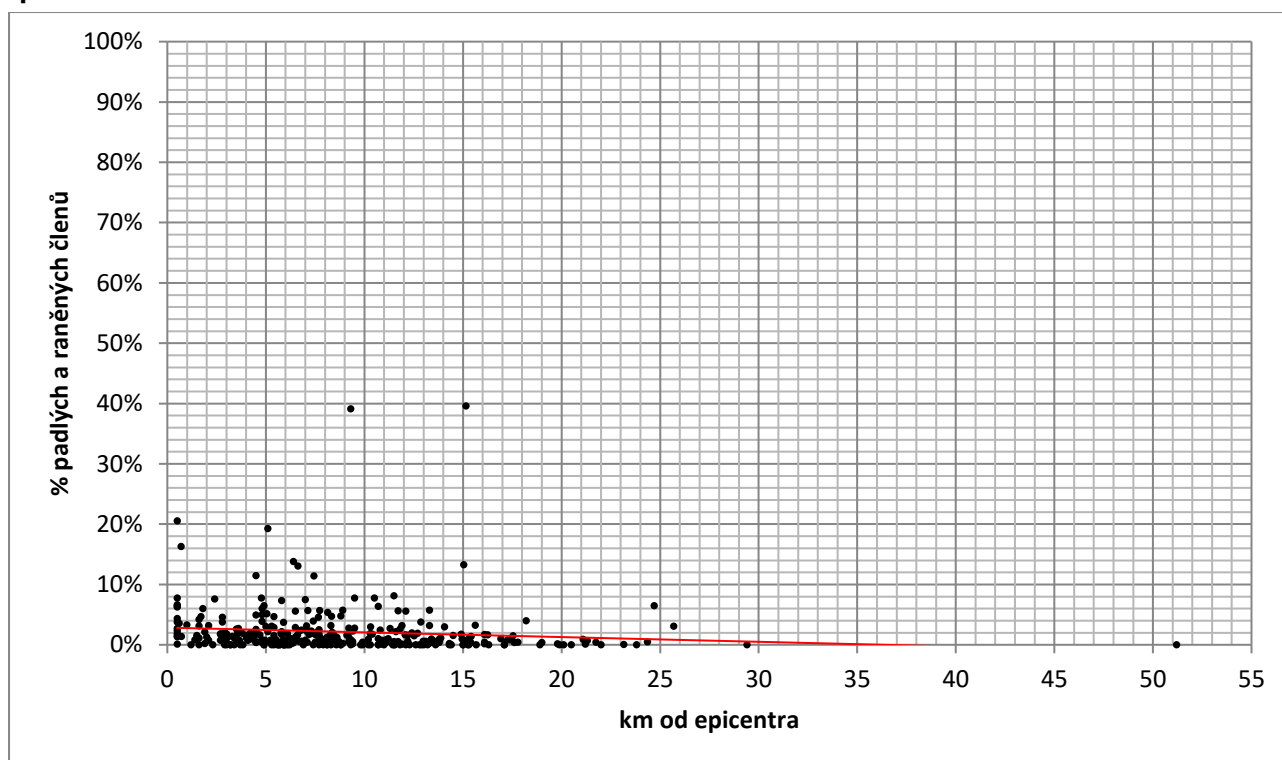
III. PARADOX POVSTÁNÍ

Graf 80. Podíl bojujících (dočasně i trvale) členů UČK v obci v poměru ke vzdálenosti od epicentra

Graf 81. Podíl trvale bojujících členů UČK v obci v poměru ke vzdálenosti od epicentra

Graf 82. Podíl vysoce riskujících (padlých a raněných) členů UČK v obci v poměru ke vzdálenosti od epicentra

Ve skutečnosti je potřeba počítat s ještě o poznání menšími vzdálenostmi. Čtvrtina povstalců pocházela z ohnisek a obcí v průměru vzdálených pouhých asi 1,5–2,5 km od ohniska. Další čtvrtina pocházela z okruhu v průměru zhruba 4,5–6 km kolem epicentra. Další čtvrtina z míst vzdálených zhruba do 10 km. Největší část povstalců tedy pocházela z míst, ze kterých bylo epicentrum pohodlně pěšky dosažitelné nanejvýš 2 hodinami chůze, jak je vidět v následující tabulce a grafu.

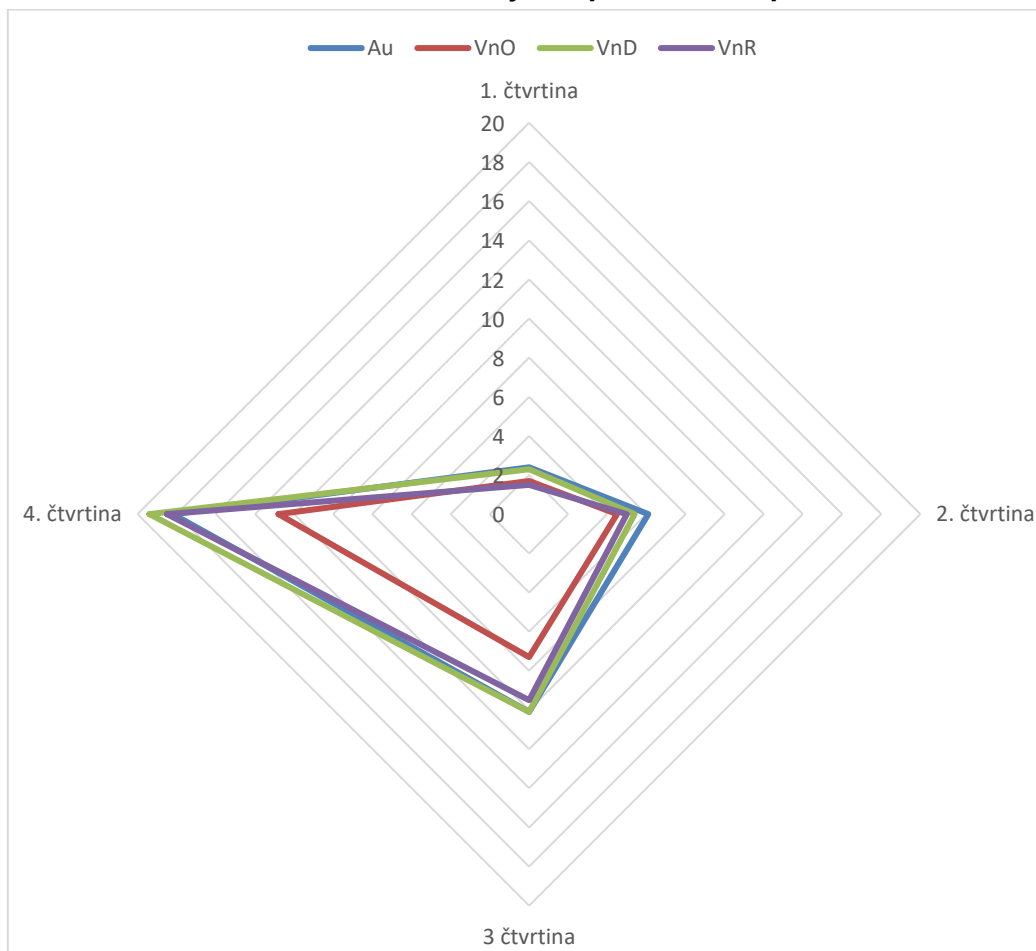
Vzdálenost se mírně liší podle fází povstání. Plošně nejkompaktnější jsou naopak vnesená povstání v době ofenzívy. Lze to nejspíš vysvětlit tím, že v době ofenzívy bylo nejsnazší zorganizovat povstalce v celých obcích, nebo jinak, z pohledu nových rekrutů, bylo nejsnazší věřit, že přidat se k povstání je bezpečné, a připojovali se více hromadně.

Tabulka 8. Průměrná vzdálenost bydlíšť povstalců od epicentra v km

	Autochtonní (Au)	Vnesená – ofenzíva (VnO)	Vnesená – defenzíva (VnD)	Vnesená – reorganizace (VnR)
1. čtvrtina	2,4	1,7	2,3	1,5
2. čtvrtina	6,1	4,5	5,4	5,0
3. čtvrtina	10,1	7,3	10,1	9,5
4. čtvrtina	18,2	12,8	19,4	18,5

III. PARADOX POVSTÁNÍ

Graf 83. Průměrná vzdálenost bydlíšť povstalců od epicentra v km

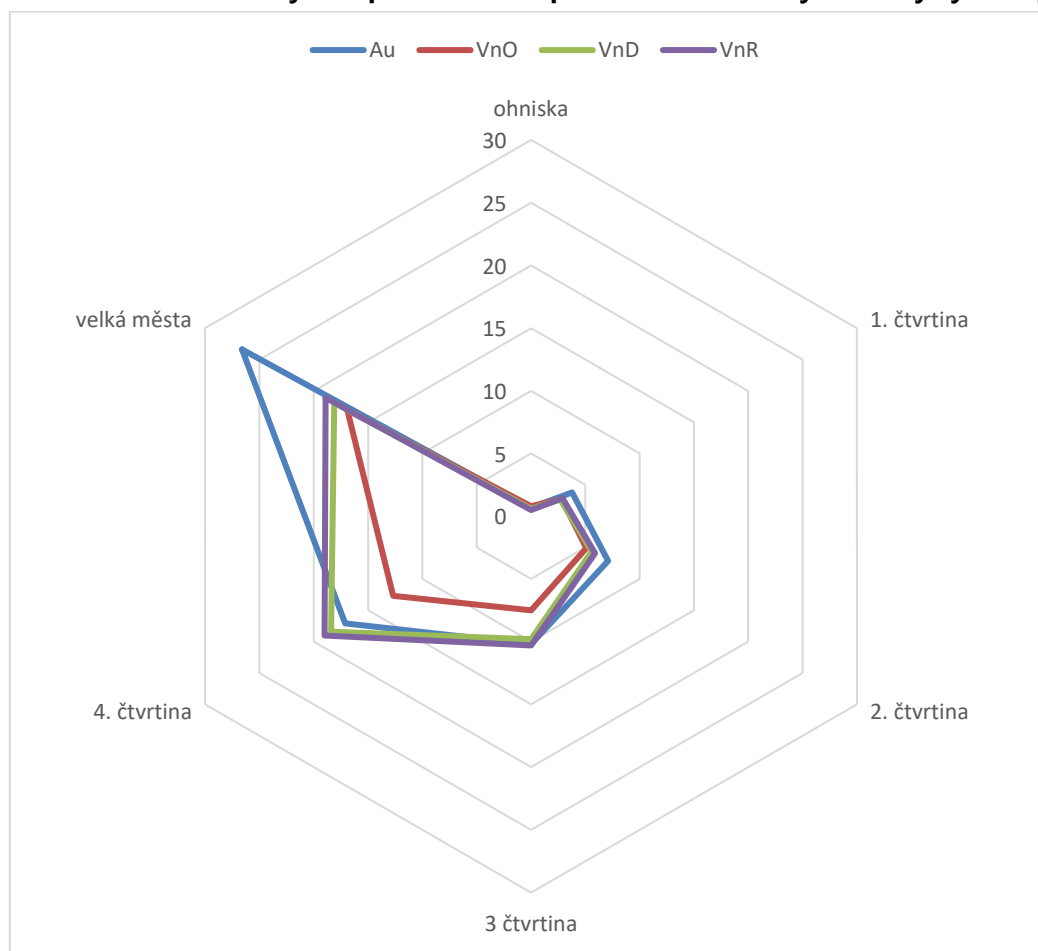
Strukturovanější obrázek dostaneme, vyčleníme-li zvlášť samotná ohniska (Vzdálenost v případě ohnisek je o něco vyšší než paušální hodnota 0,5 km, neboť povstalci z epicenter často bojovali i na jiných místech – sloužili jako agenti-přenašeči povstání). Odečteme-li ohniska, pak čtvrtina povstalců pocházela v průměru z míst necelé 3–4 km od ohnisek vzdálených. Další čtvrtina pocházela z míst od epicentra v průměru vzdálených cca 6–7 km, další čtvrtina z míst vzdálených zhruba do 10 km. I tak tedy největší část povstalců pocházela z míst, která ležela v pěším dosahu epicentra, 1–2 hodiny chůze, jak je opět vidět v následující tabulce a grafu.

Tabulka 9. Průměrná vzdálenost bydlíšť povstalců od epicentra v km, s velkými městy vykázanými zvlášť

	Autochtonní (Au)	Vnesená – ofenzíva (VnO)	Vnesená – defenzíva (VnD)	Vnesená – reorganizace (VnR)
ohniska	0,7	0,8	0,6	0,5
1. čtvrtina	3,8	2,8	2,7	2,9
2. čtvrtina	7,1	5,1	5,6	5,9
3. čtvrtina	10,2	7,6	9,8	10,3
4. čtvrtina	17,1	12,7	18,4	19,0
velká města	26,6	16,9	18,1	18,9

III.2 Kde to začalo?

Graf 84. Průměrná vzdálenost bydlíšť povstalců od epicentra v km s velkými městy vykázanými zvlášť

Kromě ohnisek jsem zvlášť vyčlenil rovněž velká města, která jsou zajímavá v kontextu míry zapojení jednotlivých povstalců. Poskytují totiž kontrast k ohniskům, míra zapojení zde byla extrémně nízká. Jako velké město jsem definoval město s více než 50 tisíci obyvateli, jak to běžně definuje Eurostat.⁴⁶⁸ Těmito městy jsou Ferizaj, Gjakova, Mitrovica, Peja, Prizren a Priština a jsou přirozenými spádovými centry. Výraz „velké město“ odpovídá výrazu „urban centre“ podle Eurostatu nebo běžnému anglickému výrazu „city“, jak je používán ve statistice při rozlišování venkovského a městského prostředí.

Ostatní (menší) města jsem definoval horní hranicí 50.000 obyvatel, ale nikoli dolní hranicí. Místo toho jsem menší město (ve významu anglického „town“ při statistickém rozlišování venkovského a městského prostředí) definoval funkcemi, která plní. Zahrnul jsem do seznamu menších měst všechna okresní střediska, existující nejpozději od administrativní reformy v roce 1991, která zavedla několik nových okresů, kromě nich ještě dvě okresní střediska, která existovala v minulosti (Hani i Elezit 1913–1961 a Malisheva 1960–1968, 1985–1991) a městečko Janjeva s dlouhodobou historickou tradicí. Shodou okolností bylo ovšem zapojení z Janjeva natolik nízké, že jsem je z výše uvedených důvodů z analýzy vyřadil, podobně jako podobné historické městečko Novobërda a většinově srbská městečka Leposavić, Zubin Potok a Zvečan. Vyřadil jsem rovněž většinově srbské městečko Štrpce, z

⁴⁶⁸ EUROSTAT. *Methodological manual on territorial typologies: 2018 edition*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019, s. 8, 38.

III. PARADOX POVSTÁNÍ

něhož se většina členů UÇK zapojilo do 128. a 138. brigády vytvořených v Albánii, a to velice pravděpodobně poté, co byli všichni albánští obyvatelé z města vyhnáni. Vzhledem k minimálnímu počtu Albánců zde představuje tento případ výraznou statistickou odchylku, a současně jde o natolik nízký počet členů UÇK (celkem 14 osob), že jeho vyřazení znamená zanedbatelné ovlivnění celkových výsledků. Do analýzy jsou tedy zařazena města:

Tabulka 10. Počet obyvatel kosovských měst v roce 1991

Menší města	Počet obyvatel
Dragashi	1532
Hani i Elezit	2374
Malisheva	2656
Vitia	4309
Deçani	4440
Drenasi	4499
Skënderaj	5089
Istogu	6384
Shtima	6657
Klina	8050
Lipjani	9047
Kamenica	9312
Kaçaniku	9800
Suhareka	10497
Obiliq	11612
Fushë Kosova	16154
Rahoveci	18296
Podujeva	25847
Vushtrria	30651
Velká města	Počet obyvatel
Gjilani	51912
Ferizaj	57918
Gjakova	59008
Mitrovica	64323
Peja	68163
Prizreni	92303
Prishtina	155499

Jak jsem ověřil, míra zapojení nezávisí na velikosti obce. Je v průměru prakticky totožná u vesnic do 1.000 i nad 1.000 obyvatel. V případě měst do 5 tisíc obyvatel míra zapojení se vzdáleností mírně stoupá, u měst mezi 10 a 50 tisíci obyvatel mírně klesá a v ostatních případech se se vzdáleností prakticky nemění. Menší města, dá se říci, zhruba svou pozicí odpovídají klesající křivce zapojení v závislosti na vzdálenosti od epicentra (tato vzdálenost u jednotlivých menších měst může výrazně lišit, městečko Malisheva bylo dokonce přímo jedním z epicenter). Jako samostatný soubor jsem je vyčlenil pouze pro účely srovnání s velkými městy, kde vyniká kontrast.

Velká města však svou měrou zapojení představují specifický případ, pokud na počty povstalců nahlédneme poměrem k celkovému počtu bojeschopných mužů. Podíl povstalců, nehledě na intenzitu zapojení, byl zde výrazně nižší než v případě vesnic různě vzdálených od epicentra i menších měst. Bez detailnějšího průzkumu se zatím mohu pouze dohadovat, že roli sehrála vzdálenost od ohnisek, tedy faktor, který se ukázal být obecným faktorem pro všechny obce. Velká města dělila od většiny ohnisek taková vzdálenost, která se již nedala snadno překonat pěšky. V kombinaci s tím mohly dodatečnou roli sehrát technické překážky v pohybu mezi velkými městy a venkovem: například policejní check-pointy. Zatímco z bližší obcí se dalo k ohnisku přiblížit postranními cestami, obyvatelé měst nemuseli mít tolik na vybranou a museli z města vyjet silnicí kontrolovanou policisty. Velká města byla základnami policie a armády, bezpečnostní situace ve velkých městech byla obvykle mnohem více pod

III.2 Kde to začalo?

jejich dohledem. Odhodlat se připojit k povstalcům tak mohlo být daleko spíše individuální záležitostí, kdežto na vesnici mohli mít „vnímaví“ spíše oporu v příkladu sousedů, příbuzných či přátel. Rozhodnutí přidat se k povstalcům mohlo být na vsi učiněno hromadně, na západním Kosovu se například na různých místech více lidí domluvalo, že zorganizují hlídky, které by varovaly obyvatele obce o blížícím se nebezpečí, nebo se společně vydali do Albánie pro zbraně.⁴⁶⁹ Připočteme k tomu, že velká vzdálenost mohla navíc působit i problémy s orientací: zatímco obyvatelé bližší obcí měli nejspíš alespoň rámcový přehled o tom, kde ohnisko leží a jak se k němu dostat, pro obyvatele velkých měst šlo vesměs o zapadlý venkov a vísku, o které slyšeli prvně v životě.

Tabulka 11. Podíl členů UČK v obci podle intenzity zapojení v poměru ke vzdálenosti od epicentra

Au	Padlí	Ranění	Veteráni	Dočasní	Nebojující	Všichni
Ohniska	1,9%	5,0%	22,9%	4,9%	4,8%	39,4%
1. čtvrtina	1,3%	2,6%	11,3%	3,9%	8,1%	27,2%
2. čtvrtina	1,4%	2,5%	11,5%	3,6%	6,0%	25,0%
3. čtvrtina	1,5%	2,0%	12,5%	3,7%	5,9%	25,7%
4. čtvrtina	0,6%	1,6%	8,0%	2,5%	3,0%	15,8%
Velká města	0,1%	0,5%	2,6%	0,6%	0,8%	4,7%
Menší města	0,6%	2,4%	11,0%	3,1%	2,0%	19,2%
VnO	Padlí	Ranění	Veteráni	Dočasní	Nebojující	Všichni
Ohniska	0,7%	1,8%	11,5%	3,4%	6,0%	23,5%
1. čtvrtina	0,6%	1,4%	8,8%	2,6%	4,6%	17,9%
2. čtvrtina	0,3%	0,9%	6,2%	1,4%	2,5%	11,3%
3. čtvrtina	0,3%	0,6%	4,7%	0,9%	1,4%	7,9%
4. čtvrtina	0,4%	0,7%	4,2%	1,3%	1,2%	7,8%
Velká města	0,1%	0,5%	2,7%	0,6%	0,4%	4,4%
Menší města	0,6%	1,5%	8,0%	1,8%	2,1%	13,9%
VnD	Padlí	Ranění	Veteráni	Dočasní	Nebojující	Všichni
Ohniska	0,7%	1,2%	5,7%	8,3%	2,0%	18,0%
1. čtvrtina	0,5%	1,0%	6,4%	2,5%	5,1%	15,6%
2. čtvrtina	0,4%	0,8%	5,9%	1,9%	1,6%	10,7%
3. čtvrtina	0,4%	0,7%	5,3%	2,0%	1,3%	9,7%
4. čtvrtina	0,3%	0,4%	4,1%	1,0%	0,7%	6,5%
Velká města	0,2%	0,6%	3,1%	0,9%	0,7%	5,5%
Menší města	0,5%	1,1%	8,2%	1,4%	1,4%	12,6%
VnR	Padlí	Ranění	Veteráni	Dočasní	Nebojující	Všichni
Ohniska	0,9%	0,5%	4,5%	0,8%	4,7%	11,5%
1. čtvrtina	0,7%	0,8%	5,2%	1,1%	5,6%	13,3%
2. čtvrtina	0,5%	0,5%	3,5%	0,8%	2,3%	7,6%
3. čtvrtina	0,2%	0,4%	3,2%	0,8%	2,3%	7,0%
4. čtvrtina	0,3%	0,4%	2,9%	0,8%	1,6%	5,9%
Velká města	0,2%	0,4%	2,7%	0,6%	0,8%	4,7%
Menší města	0,4%	0,8%	7,7%	1,8%	1,4%	12,1%

Ještě o něco plastičtější obrázek dostaneme při pohledu na míru zapojení do místních oddílů (na úrovni brigád) ve srovnání s celkovými počty povstalců v obci. Co okamžitě uhodí do očí, je výrazně vyšší míra padlých, raněných i veteránů u autochtonních povstání. Zejména

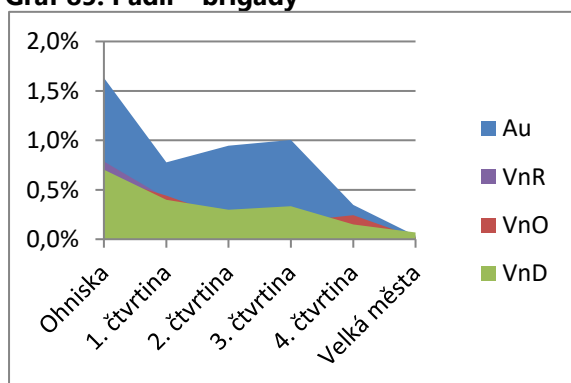
⁴⁶⁹ Sullivan, 2004, 172-177, 191-192; Arifi, 2000, s. 43-49; Shala, 2002, s. 154; Shala, 2006, s. 21-28; Saraqi, 1999, s. 19; Molliqi, 2003, 69-84.

III. PARADOX POVSTÁNÍ

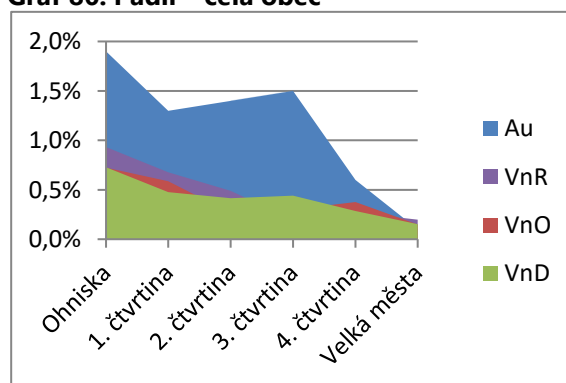
míra padlých byla navíc výrazně vyšší i mimo místní brigádu. Za pozornost také stojí fakt, že výrazně vyšší míra padlých v případě autochtonních povstání je patrná nejen v ohniscích, ale mírně vyšší, než by odpovídalo sestupné tendenci, je také u povstalců ze druhé a třetí čtvrtiny celkového počtu (po odečtení ohnisek a velkých měst), tedy z okruhu v průměrné vzdálenosti kolem 7–10 km od ohniska.

Nasnadě je vysvětlení, že povstalci z první čtvrtiny celkového počtu (bez ohnisek a velkých měst) zůstávali hlavně ve svých vesnicích. Tyto vesnice, často bezprostředně sousedící s ohniskem, tvořily nejčastěji jádra povstaleckých území nebo no-go zón. Povstalci ze vzdálenějších obcí, které byly více vystaveny možným útokům, zřejmě více zapojovali do řad povstalců přímo v ohnisku, tedy odchodem z bydliště. Spolu s mnoha povstalci z ohniska, kteří často dříve než jiní získávali bojové zkušenosti, nebo se více ujímali velení, například proto, že byli více společenskými vazbami provázáni s hlavními protagonisty povstání, pak více než jiní bývali zařazeni do „létajících oddílů“, jednotkách, které měly základnu v ohnisku, ale sloužily k obraně celého perimetru povstaleckého území. Byly tedy operativně vysílány na místa aktuálního ohrožení. Naproti je vidět, že povstalci z první čtvrtiny vzdálenosti od epicentra (bez ohnisek a velkých měst) se více zapojovali do logistické podpory na vyšší než místní úrovni.

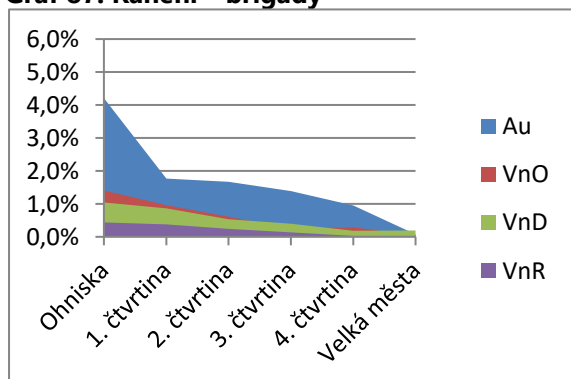
Graf 85. Padlí – brigády

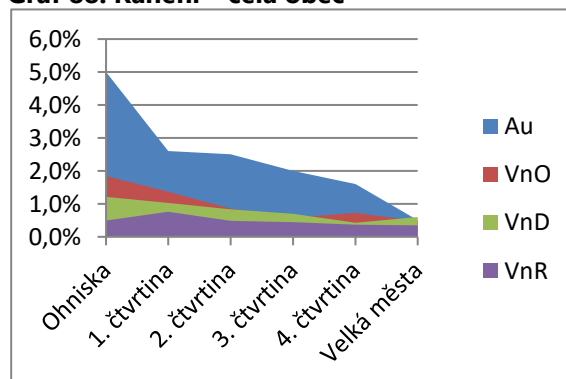
Graf 86. Padlí – celá obec

Graf 87. Ranění – brigády

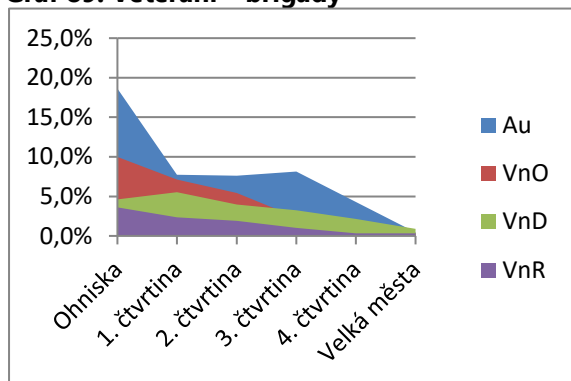

Graf 88. Ranění – celá obec

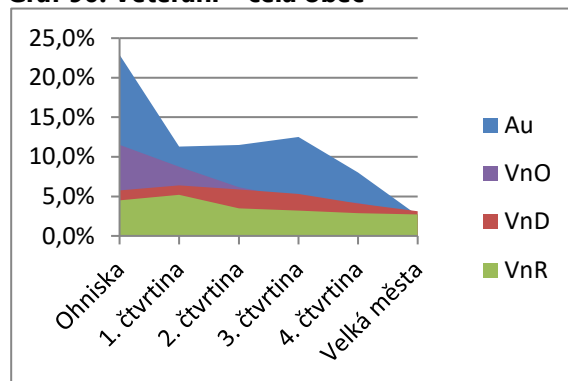

III.2 Kde to začalo?

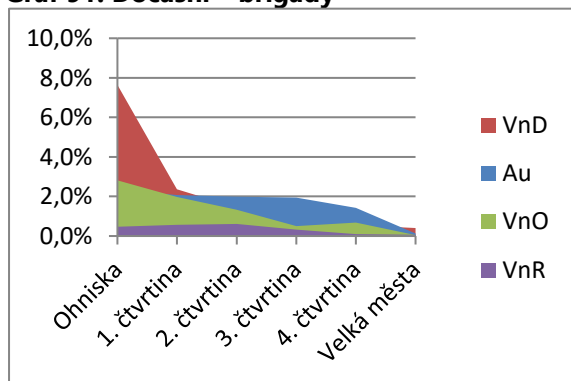
Graf 89. Veteráni – brigády

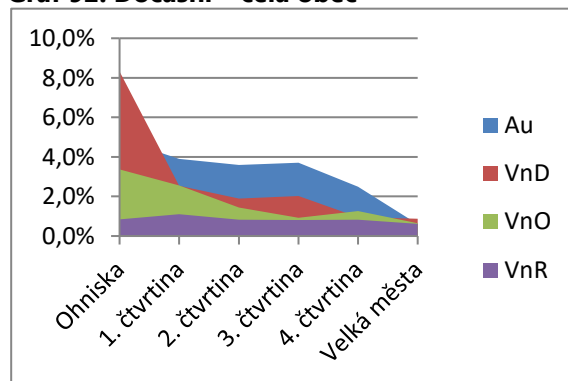
Graf 90. Veteráni – celá obec

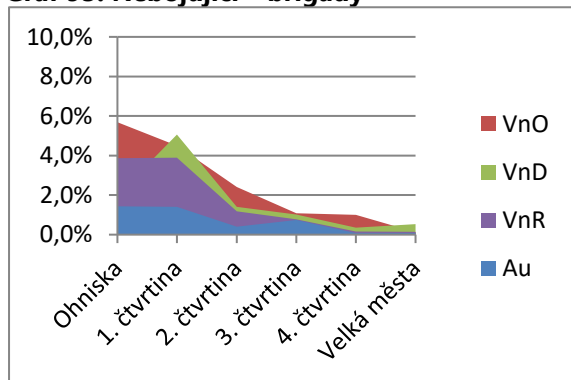
Graf 91. Dočasní – brigády

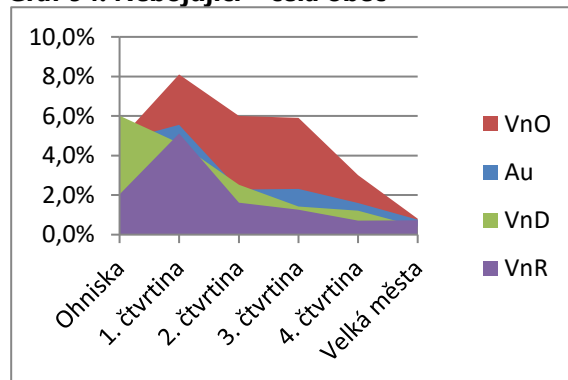
Graf 92. Dočasní – celá obec

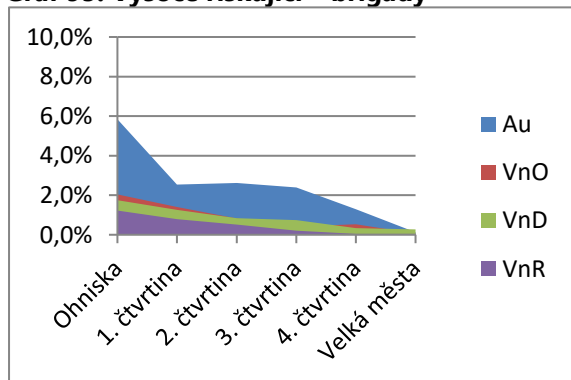
Graf 93. Nebojující – brigády

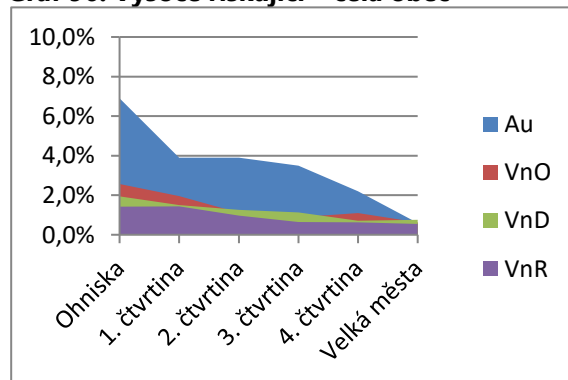
Graf 94. Nebojující – celá obec

Graf 95. Vysoce riskující – brigády

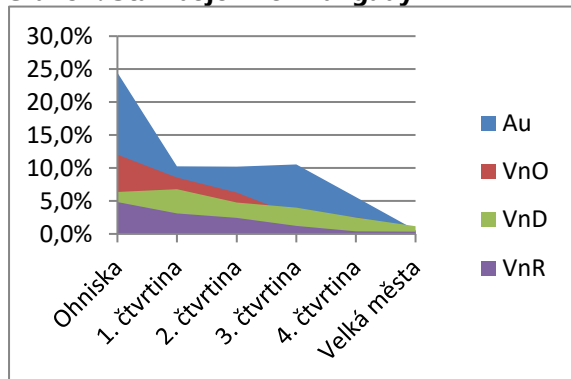

Graf 96. Vysoce riskující – celá obec

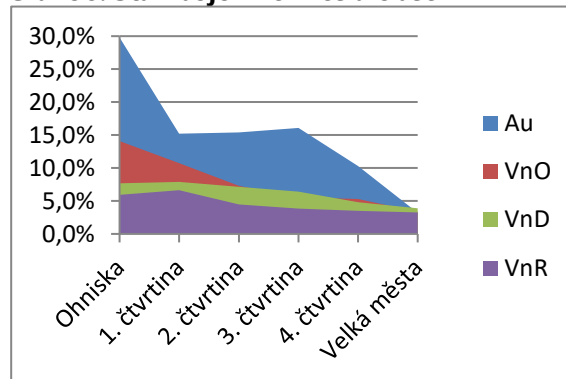

III. PARADOX POVSTÁNÍ

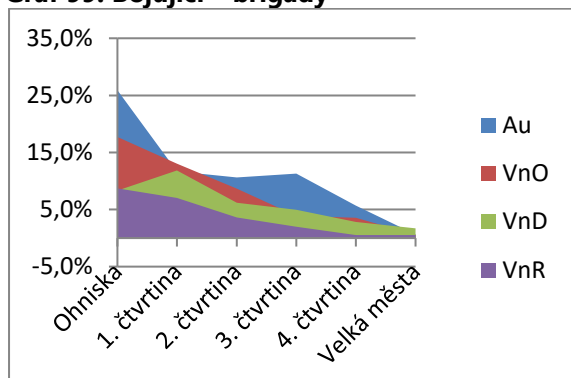
Graf 97. Stálí bojovníci – brigády

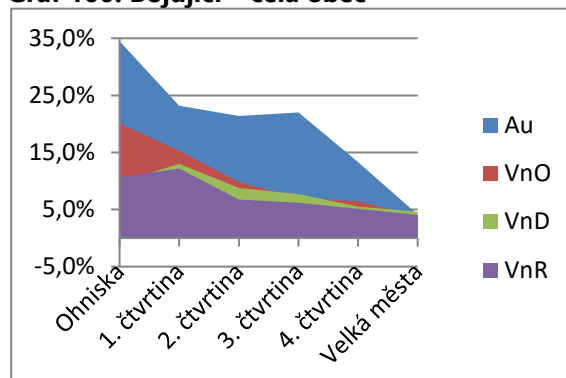
Graf 98. Stálí bojovníci – celá obec

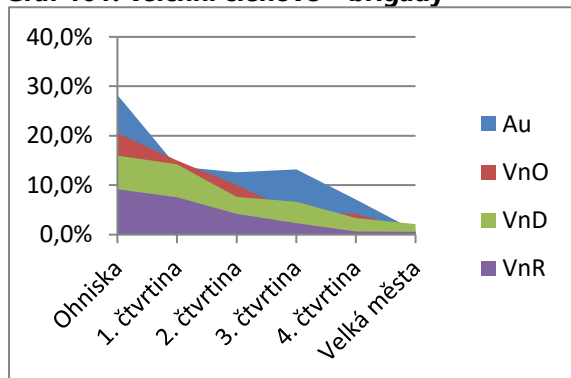
Graf 99. Bojující – brigády

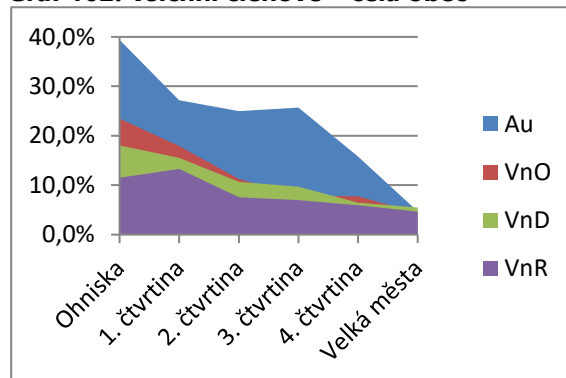
Graf 100. Bojující – celá obec

Graf 101. Všichni členové – brigády

Graf 102. Všichni členové – celá obec

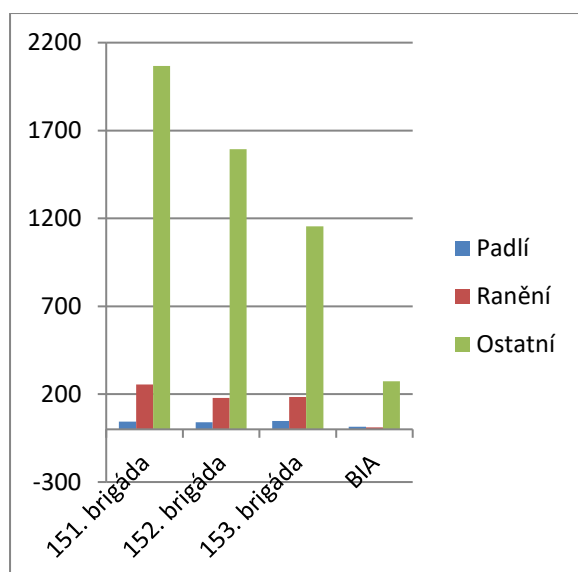

Křivky sice ukazují, že velká města byla na posledním místě, co se podílu povstalců z celkového počtu bojeschopných mužů týče, to ale nemusí znamenat, že by velká města stála na okraji. V sérii povstání v Irsku v letech 1916–1923 byla města hlavním zázemím povstalců, ačkoli většina obyvatel žila na venkově.⁴⁷⁰ Podobně ani v případě UÇK se povstalci z velkých měst nezapojovali méně ochotně než ti z venkova. Byla už řeč o dobrovolnících z Gjakovy. V širší aglomeraci oblastní metropole Prištiny působila podzemní jednotka městské guerrilly nazvaná BIA.⁴⁷¹ Rovněž ve druhém největším kosovském městě Prizrenu, ve čtvrti Tusus, působil oddíl patřící k místní brigádě.

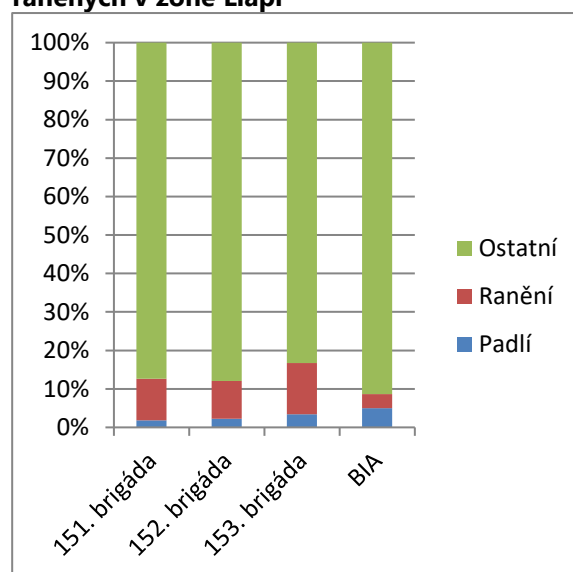
⁴⁷⁰ Hart, 2004, s. 113-120, 129-134; Hart, 1997, s. 163-164; Hart, 1998, s. 143; Augusteijn, 2007, s. 340.

⁴⁷¹ Zhitia, 2008, s. 40, 131, 193; Zejnullahu 2001, s. 102, 152.

Graf 103. Počty padlých a raněných v zóně Llapi

Graf 104. Vzájemný poměr počtů padlých a raněných v zóně Llapi

Srovnání ztrát jednotky BIA se třemi brigádami, patřícími k stejné jako ona k operační zóně Llapi, ukazuje, že celkový podíl ztrát (součtu padlých a raněných) na celkovém počtu příslušníků jednotky byl v případě frontových brigád vyšší než u městské guerrilly, avšak podíl zabitých převyšoval podíl raněných. Podíl padlých v městské guerrille současně převyšoval podíl padlých ve frontových brigádách. Jednotka BIA se věnovala jinému druhu akcí než brigády. Kromě občasných střetů s ozbrojenými protivníky, které však nebyly hlavním předmětem činnosti, se věnovala zejména shromažďování informací o srbských silách, ukrývání jiných členů UÇK, dodávkám zbraní frontovým jednotkám, dodávkám zdravotnického materiálu a provozování čtyř tajných ambulací pro raněné bojovníky UÇK.⁴⁷² Znamená to tedy, že ačkoli se příslušníci jednotky nevěnovali primárně ozbrojeným akcím, pravděpodobnost úmrtí byla pro ně v případě konfrontace s protivníkem zhruba dvakrát vyšší.

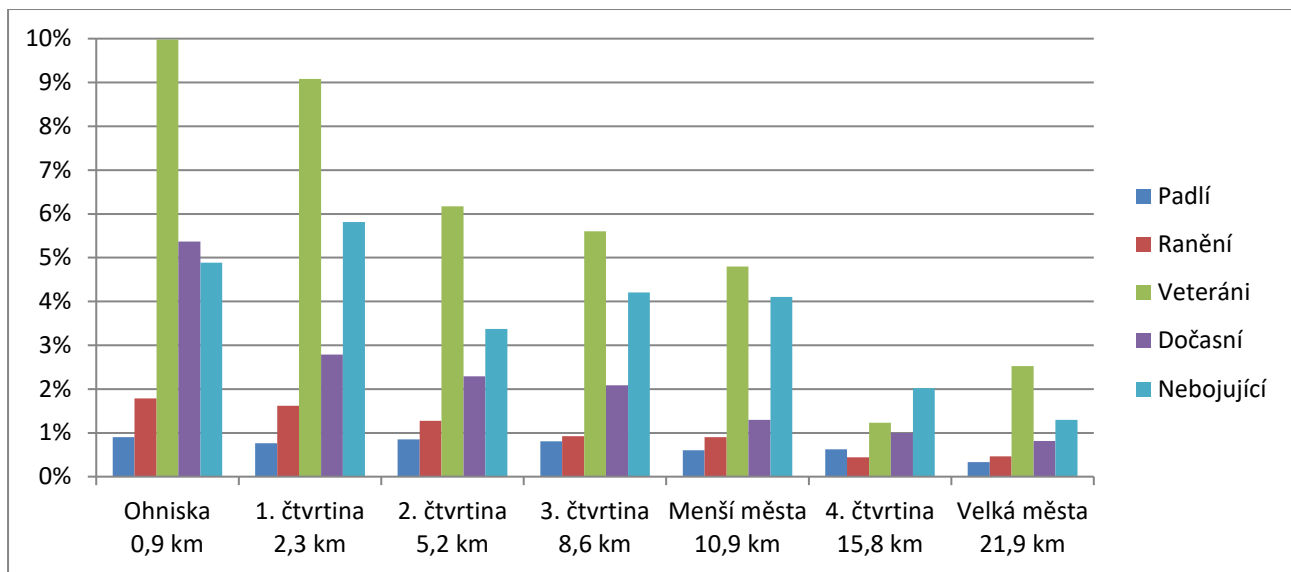
Protože u jednotky BIA nejsou známy počty příslušníků logistické podpory (nebojujících), ani případných dočasných členů, pouze ztráty a orientační celkový počet příslušníků (kolem tří stovek), jsou všichni členové uvedených jednotek, kteří nebyli zabiti ani zraněni, zahrnuti do kategorie „ostatní“. To vše vrhá dodatečné světlo na rozdíl mezi městem a venkovem.

Třebaže v přepočtu na počet obyvatel obce se z velkých měst do UÇK přihlásil nižší počet členů, než tomu většinou bylo u venkovských obcí, přepočet jednotlivých kategorií intenzity zapojení na celkový počet členů UÇK z dané obce ukazuje, že v tomto směru velká města nijak nezaostávala.

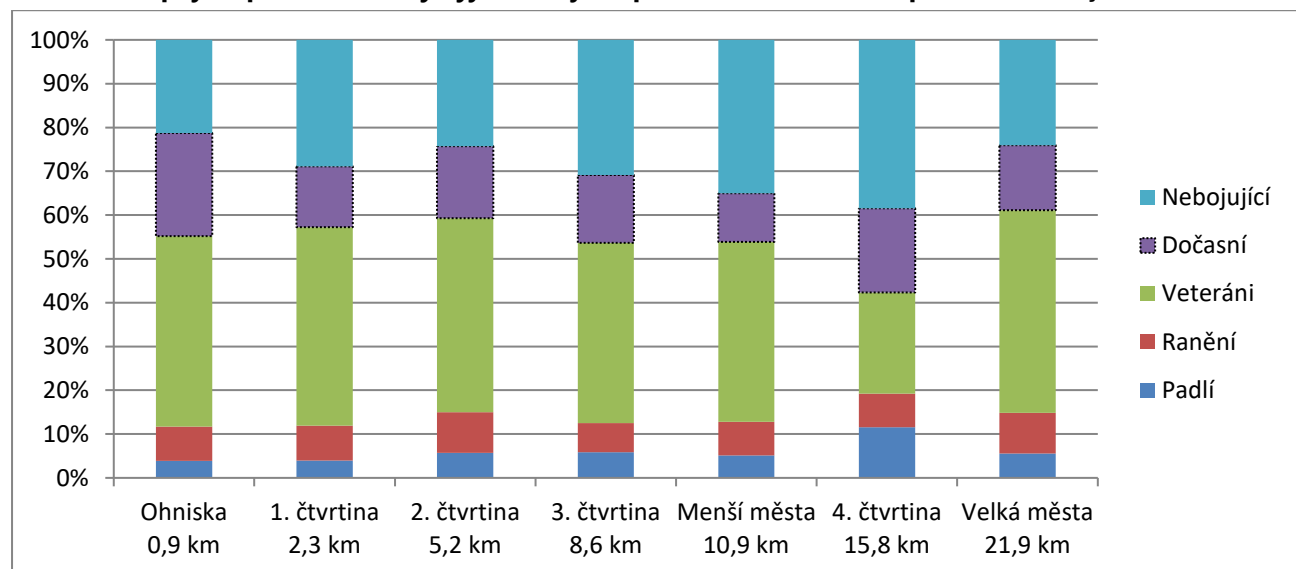
⁴⁷² Zhitia, s. 131.

III. PARADOX POVSTÁNÍ

Graf 105. Zapojení podle intenzity vyjádřené jako procento z celkového počtu bojeschopných mužů v obci

Graf 106. Zapojení podle intenzity vyjádřené jako procento z celkového počtu členů UČK v obci

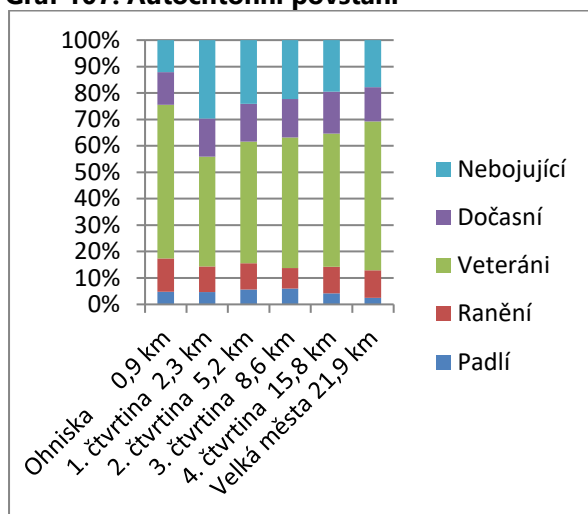

V zásadě totéž, pouze strukturovaněji, se ukáže v podrobnějším pohledu optikou jednotlivých fází povstání. Tento pohled ukazuje, že v případě autochtonních povstání byli nejodhodlanějšími členy ti z ohnisek, ale u vnesených povstání patřili právě ti z velkých měst k vysoce aktivním bojovníkům. Bylo mezi nimi nízké procento nebojujících i dočasných.

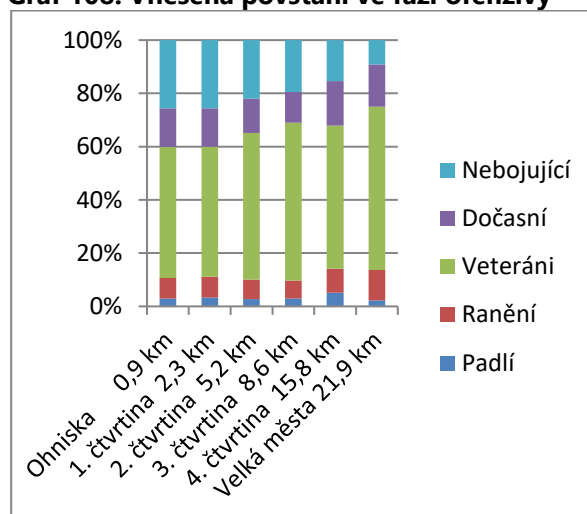
III.2 Kde to začalo?

Zapojení podle intenzity vyjádřené jako procento z celkového počtu členů UČK v obci:

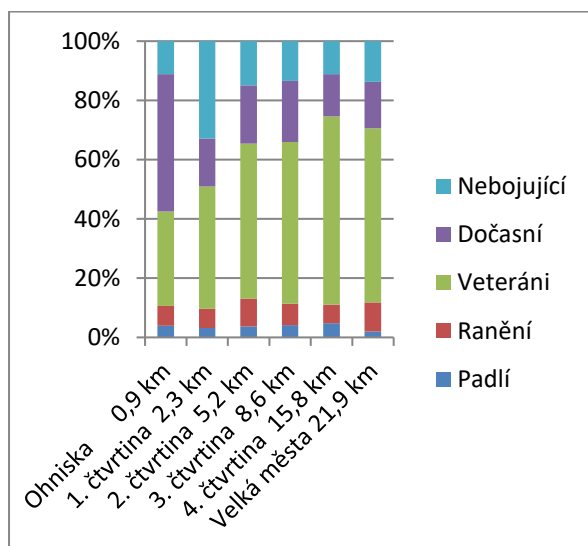
Graf 107. Autochtonní povstání

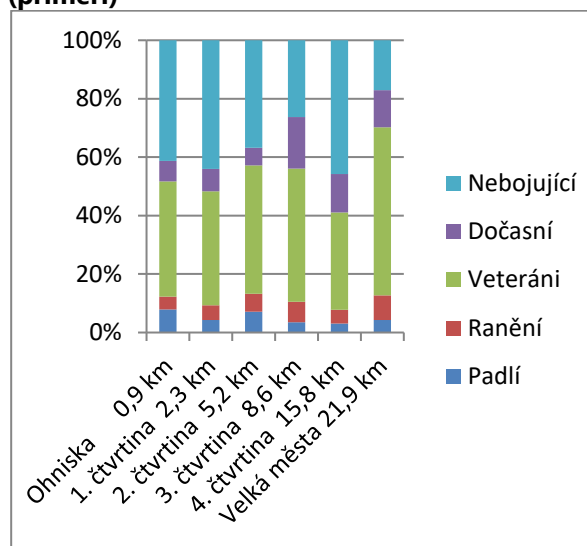
Graf 108. Vnesená povstání ve fázi ofenzívy

Graf 109. Vnesená povstání ve fázi defenzívy

Graf 110. Vnesená povstání ve fázi reorganizace (příměří)

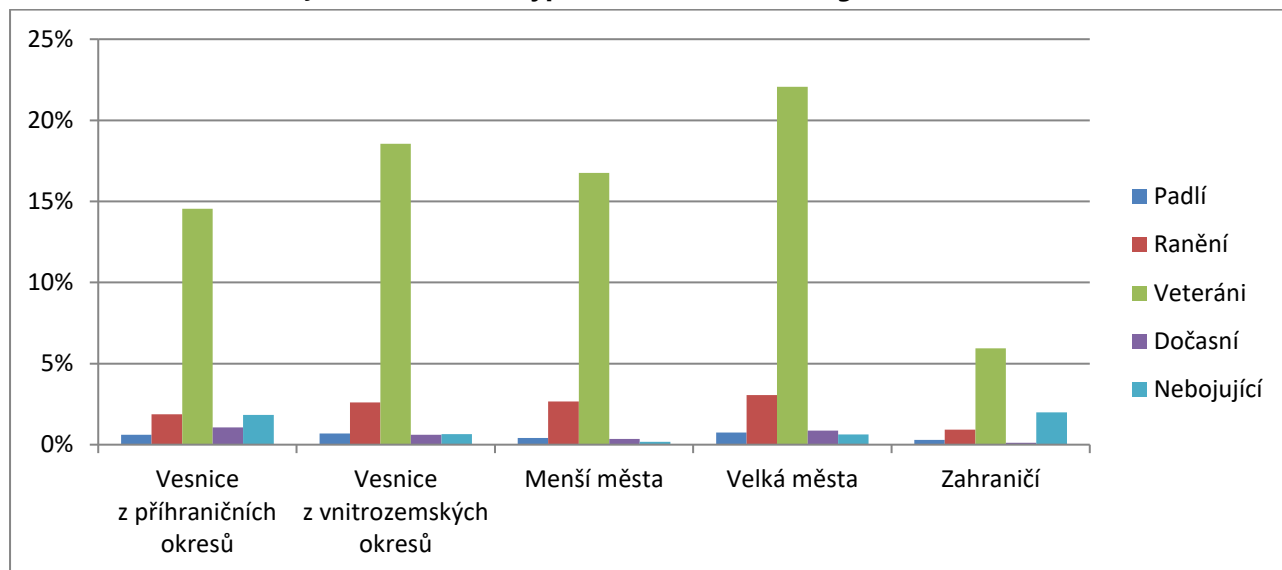
Přehled prostorových vzorců zakončím dvěma brigádami, stojícími do značné míry mimo územní organizaci UČK. Byly sestaveny ve výcvikových prostorech mimo Kosovo, v Albánii, až během dubna a května 1999 a sestaveny byly do značné míry z uprchlíků a Albánců žijících v zahraničí. Celkový podíl Albánců ze zahraničí nelze přesně stanovit, neboť řada jich pracovala jako gastarbeiteři na Západě a v žádosti o výsluhy uváděli někdy místo původu, jindy zemi pobytu. Přesně lze vyčíslit počet Albánců původem z Albánie, Makedonie, vlastního Srbska či Černé Hory, tedy z oblastí s autochtonní albánskou populací. Z memoárové literatury je dále možné zjistit počet Albánců, kteří přijeli z USA a přitom nepožádali o výsluhy (nenacházejí se na veteránských seznamech).⁴⁷³ O těch lze předpokládat, že po skončení odjeli zpět a v USA žili trvale. Podobně u těch, kdo uvedli jako

⁴⁷³ Lushi, 2009, s. 91-92, 117, 158, 174, 178-179, 182, 192-193.

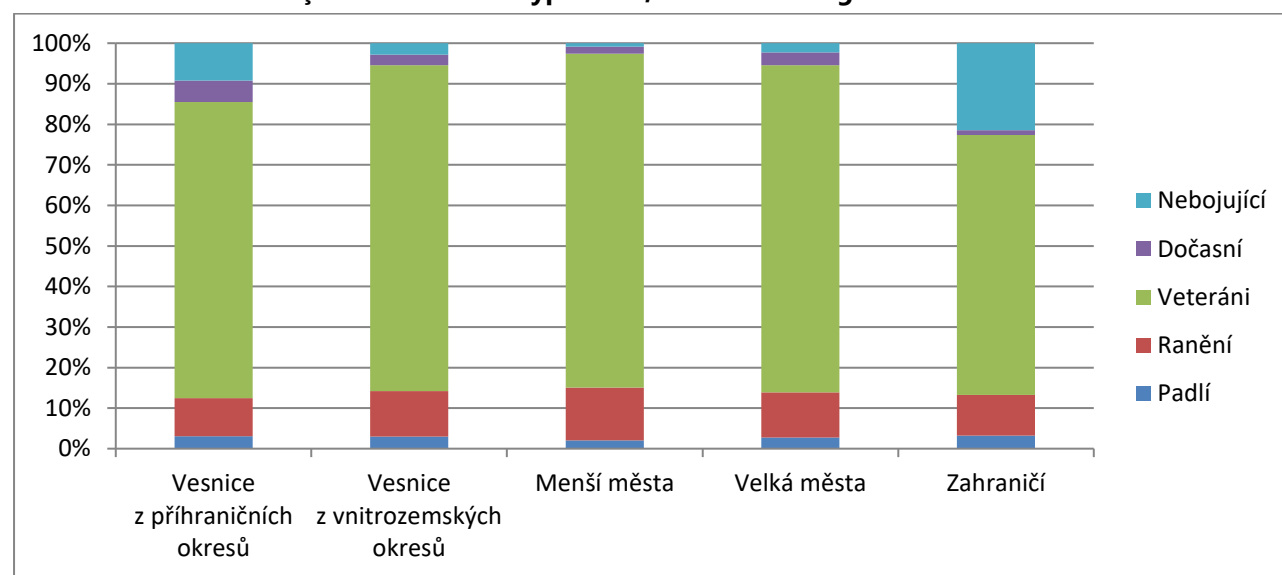
III. PARADOX POVSTÁNÍ

své bydliště některý stát mimo balkánské země s autochtonní albánskou populací, se dá předpokládat, že v tomto státě také trvale žijí, možná mají i jeho občanství.

Graf 111. Podíl členů UČK v závislosti na typu obce, 128. a 138. brigáda, absolutní čísla

Graf 112. Podíl členů UČK v závislosti na typu obce, 128. a 138. brigáda

Mírnou většinu mužstva 128. a 138. brigády tvořili Albánci z měst, kteří převažovali mezi kosovskými i zahraničními Albánci. Ve městech (jak jsem je pro tento účel definoval výše) přitom na Kosovu žilo pouze 35 % Albánců.

Výrazně větší procento nebojujících mezi zahraničními je dáno tím, že mnoho Albánců z pohraničních obcí v Albánii sloužilo v zásobování a jako průvodci. Jinak je vidět, že procenta padlých a raněných jsou u jednotlivých zde ukázaných kategorií prakticky stejná. Albánci z menších ani velkých měst nebyli statisticky méně riskujícími, než Albánci z venkova. Nebyl ani podstatný rozdíl v podílu padlých a raněných mezi Albánci ze vsí v příhraničních okresech, kteří měli domovy blíže než jiní a o kterých by se dalo předpokládat, že mohli být tudíž více motivovaní. Naopak, dočasných a nebojujících členů bylo mezi nimi procentuálně

více. V tomto případě je vidět, že relativní blízkost k ohnisku, za něž zde můžeme považovat výcvikové tábory v severní Albánii, těsně za kosovskou hranicí, nehrála roli.

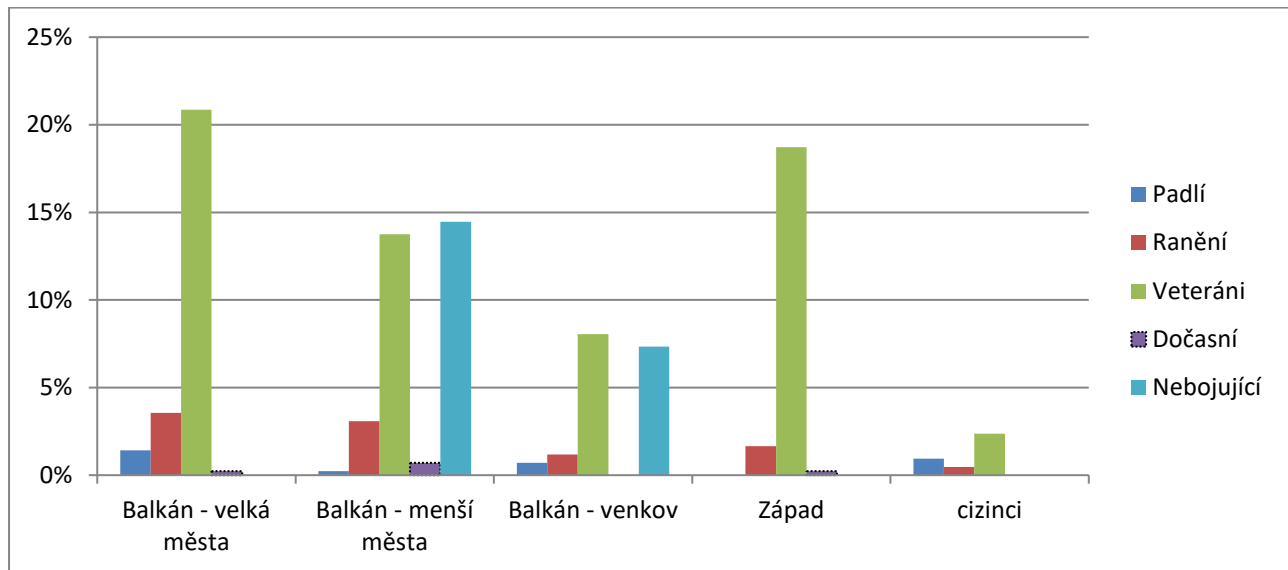
Tyto tábory nebyly ohniskem pouze v přeneseném smyslu. Jádrem obou zmíněných brigád byly příslušníci oddílů UÇK, které byly vytlačeny z Kosova, a páteří profesionální důstojníci, mnozí z Bukoshiho armády FARK. Ta akceptovala splynutí obou formací. UÇK přijala formální podřízení Bukoshiho „ministerstvu obrany“ v čele s Halilem Bicajem, zatímco větší část důstojnického kádru FARK se začlenila do existující formální struktury UÇK. Mimo zůstala stát pouze brigáda FARK pod velením Tahira Zemaje, který byl kvůli stažení z Kosova v létě 1998 v řadách UÇK považován za zrádce společné věci.

Větší část mužstva obou brigád byla doplněna z řad uprchlíků, vyhnaných z Kosova srbskými silami, které prováděly etnické čištění. Velké množství uprchlíků bez ohledu na původní bydliště se náhle octlo v pohraničí Albánie. Pro toto dočasné zdejší obyvatelstvo, resp. pro ty z nich, kdo byli ochotni zapojit se do boje, hrály základny UÇK roli ohniska stejně, jako tomu bylo u jiných vnesených povstání. Zde se také smazala hranice mezi venkovským a městským obyvatelstvem. Mírně vyšší podíl městského obyvatelstva mezi mužstvem obou brigád můžeme připsat na vrub tomu, že na Kosovu stále zůstávaly oddíly UÇK složené převážně z venkovských Albánců, ale také například toho, že obyvatelé měst byli spíše než venkované, kteří někdy auty nebo traktory dokázali převézt alespoň skrovný majetek, byli v Albánii zcela bez prostředků. Neztrácejme ze zřetele, že z celkového počtu bojeschopných mužů mezi uprchlíky se jich do UÇK v Albánii zapojilo pouhých několik málo procent, dokonce méně, než kolik se celkově do dříve vzniklých jednotek UÇK zapojilo bojeschopných mužů z celého Kosova.⁴⁷⁴ Důvodem mohlo být to, že postupně byla budována záchranná síť v režii OSN a EU, prostřednictvím které byli uprchlíci stále více rozváženi do uprchlických center jinde v Albánii. Pro téma, kterým se tu nyní zabývám, je však podstatné, že v onom zlomku uprchlíků, kteří se do UÇK v Albánii zapojili, nebyl v intenzitě zapojení patrný podstatný rozdíl mezi venkovským a městským obyvatelstvem. Z toho lze nepřímou odvodit, že překážky, kladené do zapojení Albánců z měst byly více technického charakteru. A územní klastry, o kterých zde hovořím, v rámci kterých se povstalci zapojovali, byly v tom případě odrazem fyzické a informační dostupnosti, která spolu se vzdáleností od epicentra klesala. Jakmile byli všichni, metaforicky řečeno, „na jedné lodi“, sliti v méně strukturovanou, homogennější masu, zmizel rozdíl mezi typem bydliště.

⁴⁷⁴ Budeme-li počítat podle veteránských seznamů, pak mužstvo obou brigád čítalo něco přes 4.200 Albánců původem z Kosova. Dále zde byla dislokována ještě Zemajova brigáda „Mërgimi“ z FARK, čítající asi tisíc mužů, zformovaná však ještě před uprchlickou vlnou z jara 1999 (Ahmetaj a Krasniqi, 2001, s. 147-169), a k tomu něco přes čtyři stovky bojovníků dorazilo ze Západu (hlavně ze severoamerické albánské diaspory, Lushi, 2009). Předpokládejme, že podíl bojeschopných mužů mezi uprchlíky byl obdobný jako mezi Albánci v kosovských obcích (cca 29,5-30 %). Počet kosovských uprchlíků v Albánii se vyšplhal téměř k 445 tisícům, v době formování obou brigád (březen-květen 1999), byl však samozřejmě nižší. 138. brigáda vznikla na přelomu března a dubna, kdy bylo v Albánii kolem jednoho sta tisíc kosovskoalbánských uprchlíků, 128. brigáda se formovala v druhé polovině dubna a první polovině května, kdy už se počet uprchlíků blížil konečnému počtu. Při těchto počtech by se do obou brigád (138. a 128.), zformovaných z uprchlíků z jarní vlny roku 1999 mohlo zapojit něco kolem 3,5 % bojeschopných mužů mezi uprchlíky. Počítáno odděleně, do 138. brigády to mohlo být kolem 6,5 %, do 128. brigády 2-2,5 %. Do ostatních jednotek UÇK, vzniklých dříve, se mohlo zapojit necelých 8 % bojeschopných mužů z celého Kosova.

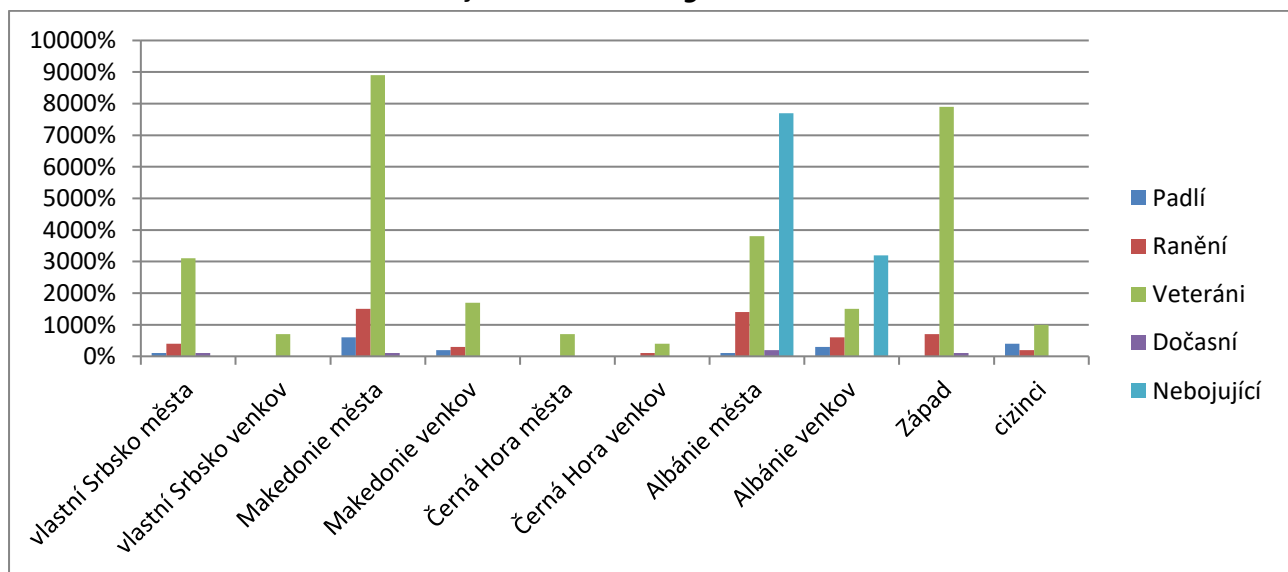
III. PARADOX POVSTÁNÍ

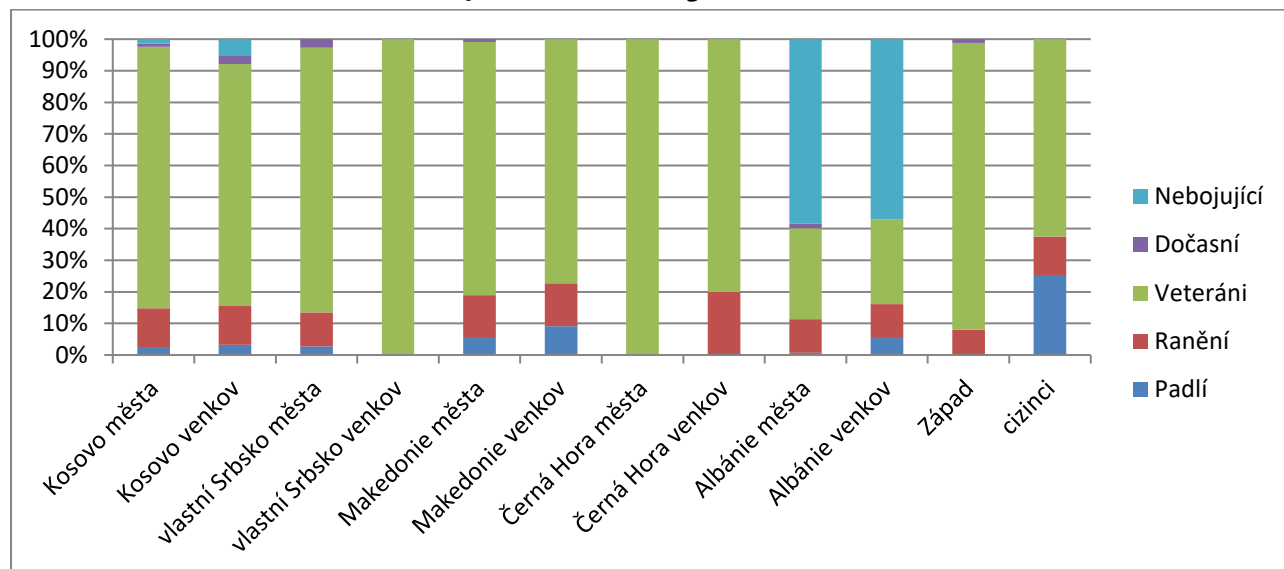
Graf 113. Podíl zahraničních členů UÇK, 128. a 138. brigáda, absolutní čísla, podle typu obce

Jestliže byly základny při albánské hranici svěbytným klastrem pro uprchlíky z Kosova, byly současně také jistým klastrem pro geograficky mnohem širší populaci „vnimavých“. Z nich se rekrutovala skupina členů UÇK, kteří se sem sjeli ze zahraničí: z gastarbeiterské komunity v západní Evropě, Severní Americe, Austrálii a dalších vzdálených zemí, albánští Američané, Albánci z jiných oblastí bývalé Jugoslávie a z Albánie a vedle nich také 12 Západoevropanů, dva Bosňáci, jeden Turek a jeden Arab, kteří se připojili k UÇK z ideových pohnutek. Tento klastr tedy zahrnoval globální albánskou populaci a spolu s nimi lidi, kteří se cítili s Albánci spojeni buď tím, že příslušeli k západnímu světu, který momentálně v režii NATO vedl na Kosovu mediálně intenzivně propagovanou válku za vlastní hodnoty, nebo osudem, jejich společným jmenovatelem byla srbská ozbrojená hrozba, anebo náboženským vyznáním. Budu je v dalším textu souhrnně označovat jako zahraniční členy. Ty z nich, kteří nebyli etnickými Albánci, nazývám cizinci.

Graf 114. Podíl zahraničních členů UÇK, 128. a 138. brigáda, absolutní čísla

Graf 115. Podíl zahraničních členů UČK, 128. a 138. brigáda, ve srovnání s Kosovem

Zahranční členové tvořili necelých 10 % členů 128. a 138. brigády, vymykali se však obecnému obrazu a stojí za to podívat se na ně blíže.

Většina zahraničních členů pocházela, jak je vidět, z měst, ti bojující dokonce více z velkých měst. Tady už to nelze připsat nějakému obdobnému faktoru, jako v případě uprchlíků. Spíše se zdá, že Albánci v jiných zemích, původem z měst, měli lepší předpoklady k tomu, aby se rozjeli na pomoc svým kosovským soukmenovcům. Je možné, že venkované – zemědělci byli vázáni zemědělským cyklem podobně, jako tomu bylo v případě farmářů a irského povstání.⁴⁷⁵ Vzdálenost byla navíc, s výjimkou Albánie, mimo běžný akční rádius jak v případě lidí z města, tak i venkovanů, lidé z měst naopak mohli být více zvyklí na dálkové přesuny. Většina těch, co žila na Západě, žila nejspíš rovněž ve velkých městech, zde však jde o specifitější situaci: vystěhovalci málokde žili na venkově, stěhovali se za výdělkem. I to nicméně dokresluje celkový obraz, ve kterém většinu zahraničních členů tvořili obyvatelé měst.

Různé albánské komunity mimo Kosovo byly ke Kosovu vázány s různou intenzitou. Ta jihosrbská, která se v době rozpadání Jugoslávie, v atmosféře snahy připojit ke Kosovu začala nazývat „východní Kosovo“, v roce 1991 po vzoru kosovských Albánců bojkotovala sčítání obyvatelstva a následujícím roce uspořádala, opět podle vzoru Kosova, referendum o právu na připojení ke Kosovu.⁴⁷⁶ Několik vesnic v této oblasti administrativně dokonce do roku 1947 ke Kosovu patřilo.⁴⁷⁷ Otázka připojení ke Kosovu však nebyla jednoznačná, významné slovo měli i zastánci dosažení národních práv skrze působení v oficiálních politických strukturách.⁴⁷⁸ Albánská komunita v Makedonii rovněž bojkotovala sčítání v roce 1991, ale přistoupila na nové sčítání v roce 1994, a v roce 1992 uspořádala referendum o vytvoření albánské federální republiky v rámci Makedonie. Kosovo bylo pro makedonské Albánce

⁴⁷⁵ Hart, 2004, s. 134.

⁴⁷⁶ Surovčák, 2012, s. 47.

⁴⁷⁷ Jde o vesnice Buhići, Caravajka, Depce, Kurbali, Magjere, Pečena, Ranatoci, Seferi a Staneci, které se v době povstání v jižním Srbsku staly opěrnými body UČPMB (Surovčák, 2012, s. 43).

⁴⁷⁸ Latifi, 2006, s. 137-142.

III. PARADOX POVSTÁNÍ

zásadní inspirací, ale neviděli v něm patrona.⁴⁷⁹ Albánská komunita v Černé Hoře nikdy žádné podobné referendum neuspořádala, a albánské politické strany v černohorském parlamentě v roce 1998, kdy propuklo povstání na Kosovu, podporovaly tamní vládu. Zde již scházela i inspirace, černohorská albánská reprezentace nežádala ani federalizaci Černé Hory. Tato komunita byla dokonce v jednom ohledu vzorem pro kosovské Albánce: masová kampaň za urovnání krevní msty na Kosovu počátkem 90. let měla svůj předobraz v podobných aktivitách z Černé Hory ze 70. let.⁴⁸⁰ Tyto tři komunity vnímaly Kosovo jako svým způsobem mateřskou zemi. A na Kosovu byla naopak Albánie namnoze vnímána jako mateřská země.

Srovnání jednotlivých komunit však neukazuje na to, že by se taková předpokládaná větší či menší mentální blízkost odrazila ve větším odhodlání riskovat život pro podporu samostatného Kosova. Makedonští Albánci byli, co se týče padlých a raněných, v průměru odhodlanější než ostatní. V případě Albánie je zřetelně vidět, že většina tamních Albánců se zapojila do logistiky, ale ne do frontových útvarů. Tamní členové UÇK pocházeli většinou z pohraničí, proto byli vítanými průvodci pro doprovázení zásilek zbraní a skupin bojovníků přes hranici hlídanou jugoslávskou armádou. Za své služby dostávali zapláceno.

Jak je vidět, nebylo ani rozdílu mezi venkovem a městem: venkovští bojovníci z vlastního Srbska neměli žádné padlé, totéž však platilo pro bojovníky původem z černohorských měst; je však potřeba vzít v úvahu fakt, že z Černé Hory pocházel jen velmi malý počet členů UÇK, kteří nemuseli představovat dostatečně velký vzorek.

Nevelký vzorek představuje rovněž poslední skupina zahraničních bojovníků 128. a 138. brigády, a to byli ti, kteří vůbec nebyli etnickými Albánci. Šlo o skupinu dobrovolníků, vesměs Evropanů ze západních zemí a z menší části pak dobrovolníky islámského vyznání. Někteří z nich měli vojenské zkušenosti, nebo kvalifikaci, jiní ne.⁴⁸¹ Vynahrazovali to však očividně osobním nasazením, jak zřetelně vysvítá z faktu, že podíl vysoce riskujících byl nejvyšší právě v této skupině. Jejich nízký počet může na jednu stranu zkreslovat, na druhou stranu se však někteří z nich podle výpovědí svých albánských spolubojovníků, doopravdy snažili dostat se do ozbrojené konfrontace více než sami Albánci.⁴⁸² Fakt, že někteří z nich měli vojenské

⁴⁷⁹ Menaj, 2008, s. 13-20; TAŠEVSKA REMENSKI, Frosina. Albancite i Makedoncite: Etničkata interakcija vo Republika Makedonija, pred i po konfliktot od 2001 godina. Skopje: 2-ri Avgust S, 2007. s. 171-192.

⁴⁸⁰ V Černé Hoře uzavřeli dohodu o zákazu krevní msty stařešinové horských klanů, za účasti představitelů místních františkánů, roku 1970. Na Kosovu navázala roku 1971 lokální iniciativa v Korishi poblíž Prizrenu a roku 1972 v rugovském údolí při hranicích s Černou Horou. Masová kampaň za odpouštění krevní msty na Kosovu započala v roce 1990 pod vedením katolického intelektuála Antona Çetty a pátera Lushe Gjergjiho (KAJOSEVIC, Samir. Montenegro Albanians Take Pride in Abandoning Ancient Blood Feuds. *BalkanInsight* [online]. Podgorica, 2020, 29. 06. [cit. 2021-9-24]. Dostupné z: <https://balkaninsight.com/2020/06/29/montenegro-albanians-take-pride-in-abandoning-ancient-blood-feuds/>; KARAN, Milenko. Rugovska povelja — dokument samoupravnog suzbijanja krvne osvete u kosovskom selu. *Sociologija i prostor: Časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*. 1974, **12**(44-45), 32-35; PIRRAKU, Muhamet. *Lëvizja Gjithëpopullore Shqiptare për Faljen e Gjakeve 1990-1992: Kronikë*. Prishtinë: Instituti albanologjik i Prishtinës, 1998; Clark, 2000, s. 60-64).

⁴⁸¹ O německých dobrovolnících viz: HOFFMANN, Patrick. *German Foreign Fighters in the Yugoslav Wars*. Praha, 2016. Diplomová práce. Karlova univerzita v Praze, s. 50-51. Viz též: ARIELLI, Nir. *From Byron to bin Laden: A History of Foreign War Volunteers*. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press, 2017, s. 85.

⁴⁸² Podle jednoho z velitelů 138. brigády Antona Quniho bylo v jejích řadách 16 cizinců, „někteří zcela bez vojenských zkušeností, někteří s různými znalostmi.“ (KOHA. „Agim Ramadani ishte FARK.“ *Koha* [online]. 2018, 11. 4. [cit. 2018-10-21]. Dostupné z: <https://www.koha.net/arberi/86577/ku-i-dergoi-uck-ja-dy-ushtarake-serbe-qe-i-zuri-rober-ne-koshare/>). Další zdroje hovoří o dobrovolnících z USA, Německa, Francie,

zkušenosti, což neplatilo pro naprostou většinu Albánců, nutí k tomu, brát úmrtí a zranění mezi nimi zvlášť vážně, neboť právě takoví lidé by měli mít lepší předpoklady k tomu, jak se zranění vyhnout. Na základě výpovědí albánských spolubojovníků můžeme pracovně předpokládat, že byli nadprůměrně motivovaní.⁴⁸³

Lokální klustry ukazují, jak rozmlžená je perspektiva vnímání povstání jako střetnutí etnické skupiny se státem. Taková perspektiva může sloužit pouze jako základní rámec. Ve skutečnosti je však pravdě bližší pohlížet na povstání jako na soubor individuálních rozhodnutí řady jednotlivců. Nejde o gigantickou kolektivní mysl; jednotlivci se samozřejmě často řídí příkladem ostatních, dokonce se mohou i kolektivně radit a přijímat rozhodnutí, ale individuální rozhodnutí nakonec, jak vysvítá ze statistik o nárůstu počtu členů povstaleckých formací a vzdálenosti jejich bydlišť od ohnisek povstání, výrazně závisí na momentální pozici daného jednotlivce v čase a prostoru. Ambivalentní případ kosovských Albánců z velkých měst to ukazuje velmi srozumitelně.

Skupina zahraniční dobrovolníků však ukazuje na ještě jeden faktor, který je potřeba brát v potaz. Tato skupina, čítající řádově jednotky osob, pocházela z obřího klustru, který můžeme hypoteticky počítat v desítkách až stovkách miliónů. Z něj se tudíž do UÇK zapojil pouhý nepatrný zlomek procenta. Tento zlomek však svou odhodlaností převyšoval zbytek celé UÇK. I kdyby byla statistika vysoce riskujících cizinců zkreslena omezenou početností vzorku, je zjevné, že zde existuje výrazný nepoměr mezi běžným Západoevropanem i běžným muslimem z Balkánu či Blízkého východu, a mezi těmito dobrovolníky.

Že takové rozdíly existují, je zjištění, které jako mnoho jiných není asi nijak zvlášť překvapivé. Lidé se navzájem liší a mají pro různé činnosti různé dispozice, ať vrozené nebo dané výchovou, věkem, pohlavím apod. Je tudíž jen přirozené, že i jejich osobní dispozice k účasti v kolektivní akci se budou lišit. Liší se také navzájem společenským postavením a z toho (mimo jiné) vyplývajícími zájmy.

Cizinci tvořili nepodstatnou část členů UÇK, byli jen nepatrnou třesničkou na dortu úspěšné masové mobilizace. Z předchozího výkladu však vyplývá, že mezi samotnými Albánci existovaly výrazné rozdíly. Zejména z trendu vybočující případy epicenter jednotlivých klustrů a zejména z všeobecné tendence vybočující případy autochtonních povstání naznačují, že ne všichni povstalci museli být nutně stejní, stejně motivovaní. V ohniscích povstání, kde bylo zapojení zdejších bojeschopných mužů největší, mohla fungovat například kolektivní atmosféra, která zapříčinila špatný odhad šancí na přežití, například syndrom skupinového myšlení (*groupthink*), případně jiný efekt posilující skupinovou soudržnost, který sice nemusel vést ke špatným odhadům, ale scházel ve vzdálenějších obcích, které pak plně nenásledovaly příkladu ohnisek.⁴⁸⁴ Bohužel, údaje, se kterými pracuji, neumožňují

Nizozemska, Argentiny, Turecka a dalších zemí (MARAJ, Milazim. Veprimtaria kombëtare e dëshmorit Safet Rexhepi. *Bota Sot* [online]. 2017, 5. 5. [cit. 2021-9-21]. Dostupné z: <https://www.botasot.info/kosova/696006/veprimtaria-kombetare-e-deshmorit-safet-rexhepi/>).

⁴⁸³ Rozhovor s bývalým členem štábu 138. brigády, Dragaš, srpen 1999, který takto hovořil o odstřelovači ze Švédska a pochvalně se vyjadřoval několika dalších západních dobrovolnících (Němci, Nizozemci, Francouzovi). O západních dobrovolnících v první linii vypovídá i deník příslušníka 128. brigády Florima Lajčiho (Lushi, 2009, s. 170). Jeden z nich, Nor Björn, s přezdívkou Arusha, byl členem diverzantského komanda (tamtéž, s. 175).

⁴⁸⁴ VERTZBERGER, Yaacov Y. I. *Collective Risk Taking: The Decision-making Group*. 't HART, Paul, Eric STERN a Bengt SUNDELIUS. *Beyond Groupthink: Political Group Dynamics and Foreign Policy-making*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1997, s. 275-308.

pokračovat v systematickém bádání tímto směrem, poněvadž nemám k dispozici dostatek podkladů k posouzení rozhodování uvnitř klastrů. Zato však umožňují porovnávat určité specifické skupiny mezi povstalci a zjistit tak, zda je spojují některé charakteristiky, jdoucí napříč prostorem a časem. Nakonec případy spontánně zdola vypuknuvších místních ozbrojených revolt, které jsem nazval autochtonními povstáními, ukazují, že zde byli ti, kdo se postavili do první řady, a vedle nich ti, kteří následovali jejich příkladu.

**IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ
INDIVIDUÁLNÍ A STRUKTURÁLNÍ MOTIVACE
ZAPOJENÍ DO POVSTÁNÍ**

IV.1 Mobilizační potenciál a předchozí politická zkušenost

V předchozích kapitolách jsem probral strukturální předpoklady zapojení do povstání. Strukturální předpoklady však ve své podstatě pouze zužují množinu potenciálních povstalců. I se statistikou časového a prostorového šíření povstání zůstává základní otázka: kdo byli ti první? Zjištění, že kritická masa se přidá, mohou-li příznivě vyhodnotit své vyhlídky na přežití, je-li přitom místo, kde se může přidat, v slušném dosahu, příliš nepomůže, pokud stále nevíme, kdo vykreše první jiskru. Proto se pokusím prozkoumat ještě možné individuální motivace. Řada studií ukazuje, že velmi podstatný význam má kontakt s verbujícím agentem (*recruiting agent*),⁴⁸⁵ tím však zůstáváme v kruhu: jaká je motivace agenta?

V anglicky psané literatuře se používá česky obtížně přeložitelné označení *differential recruitment*.⁴⁸⁶ Ve zkratce jde o to, jakými trasami na mikrostrukturální úrovni probíhá získávání nových členů a jak přitom vysvětlit rozdíly v tom, jak jsou různé kategorie osob více či méně v sociálním hnutí zastoupeny, neboli více či méně k získávání nováčků dostupné.⁴⁸⁷ V následujících odstavcích přiblížím tuto problematiku pouze v krátkosti, s odkazy na základní a další práce příhodně shrnující hlavní otázky. Politická mobilizace je totiž nejčastěji zkoumána ve studiích zabývajících se politickými protesty. Nejrozšířenější jsou studie zkoumající podporu, jež nevyžaduje velké osobní náklady, často jen symbolické. V současnosti je oblíbeným tématem například zkoumání podpory na sociálních sítích. To je samozřejmě důležité téma, které bude dost možná stále významnější, neboť sociální sítě dokáží zprostředkovat masovou základnu hlasitých podporovatelů, ovlivňujících politiku celých států. Sdílení virtuálních zpráv však přirozeně není totéž, co riskovat vlastní život. Už Doug McAdam proto přišel se zásadním rozlišením na aktivismus nízkých a vysokých nákladů (*low cost/high cost activism*) a upozornil, že mobilizace pro cíle, vyžadující od podporovatelů vysoké, osobně zatěžující zapojení, probíhá jinými cestami.⁴⁸⁸

I přes uvedený rozdíl se však v naprosté většině studií na toto téma jedná i v případě politické mobilizace pro cíle, vyžadující od jednotlivce vysoké osobní investice (čas, peníze, ochotu nést riziko), o nenásilné politické protesty. Jen výjimečně se někdo pokusil zhodnotit stav věcí z tohoto pohledu pro ozbrojená hnutí, jako například Peter Hart a Joost Augusteijn u IRA.⁴⁸⁹ Ti se pokusili zhodnotit v případě povstaleckého hnutí to, co se nazývá mobilizační potenciál (*mobilization potential*). Mobilizační potenciál označuje skupinu všech lidí, kteří se mohou k hnutí připojit – lidí, kteří vůči konkrétnímu hnutí zaujímají pozitivní postoj. Tyto postoje se týkají prostředků a cílů hnutí. Nekryje se tedy přímo se skupinou těch, kteří by z

⁴⁸⁵ McADAM, Doug. Recruitment to High-Risk Activism: The Case of Freedom Summer. *American Journal of Sociology*. 1986, **92**(1), s. 68.

⁴⁸⁶ JENKINS, J. Craig. Resource Mobilization Theory and the Study of Social Movements. *Annual Review of Sociology*. 1983, **9**, s. 538-539.

⁴⁸⁷ SNOW, David A., Louis A. ZURCHER, JR. a Sheldon EKLAND-OLSON. Social Networks and Social Movements: A Microstructural Approach to Differential Recruitment. *American Sociological Review*. 1980, **45**(5), 787-801, s. 787-788.

⁴⁸⁸ McAdam, s. 66-71.

⁴⁸⁹ Hart, 2004, s. 110-137; Hart, Peter: The Geography of Revolution in Ireland 1917-1923, Past & Present, No. 155 (May, 1997), s. 163-164; Hart, 1998, s. 129-183; Augusteijn, 2007. K nim můžeme připočítat ještě cennou studii o ženách v IRA: WARD, Margaret. Gender: Gendering the Irish Revolution. AUGUSTEIJN, Joost. *The Irish Revolution, 1913-1923*. Houndmills: Palgrave Macmillan, 2002, s. 168-185.

IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

případného úspěchu měli prospěch.⁴⁹⁰ Faktory, které by mohly vést k zapojení, bývají nejčastěji shrnovány do tří širších kategorií.

První z nich je takzvaná biografická dostupnost (*biographical availability*), někdy označovaná rovněž jako osobní dostupnost (*personal availability*). Mnohé z lidí, kteří dohromady tvoří mobilizační potenciál, v praxi omezuje například zaměstnání nebo starost o rodinu, tedy objektivní faktory i subjektivně pociťované okolnosti. Řada studií se proto snaží vysledovat spojitost mezi pravděpodobností zapojení do protestů a věkem, vzděláním, druhem zaměstnání nebo rodinným stavem. Mladší lidé mohou například být více ochotni nést riziko než starší, podobně studenti více než ti, kteří již investovali do profesní kariéry, svobodní více než ženatí. Nemusí tomu tak být nutně ve všech případech. Konkrétně co se zaměstnání týče, vedou dosavadní výsledky ke dvěma různým závěrům. Zaměstnání může časově a jinak limitovat zapojení do protestů, na druhou stranu některé empirické studie ukazují, že zaměstnání se naopak zapojují ve větší míře. Existují i studie zpochybňující pravděpodobnost zapojení ve spojitosti s omezujícími biografickými faktory.⁴⁹¹ Zejména je ale potřeba mít na paměti, že ozbrojené povstání je druhem aktivity, která od jednotlivce vyžaduje ještě větší investice a ochotu nést riziko, než je tomu u politického protestu. V mírových podmínkách mohou být omezujícími biografickými faktory (varovně) životní zkušenosti, starost o své blízké, neochota riskovat pro obecné dobro osobní blahobyt. Jak však ukázali Kalyvas a Kocher, ve válečných podmínkách mohou jindy běžné faktory získat zcela jiný kontext. Zaměstnání ztrácí na významu, ale hlavně připojist se k postání může přinést více bezpečí, než zůstat mimo.⁴⁹² Tak jako se politický protest vymyká konvenční (demokratické) politice, ozbrojené povstání se zase liší od běžného protestu. Zdá se, že vysvětlení, vycházejících z toho, že čím více jsou individuální postoje a psychologické predispozice jednotlivce v souladu s hnutím, jsou přinejmenším nedostačující. Lepší obrázek poskytují možná o tom, proč se někteří do hnutí nezapojují.⁴⁹³

To se týká i druhé širší kategorie faktorů, o kterých se předpokládá, že ukazují na možnou vyšší pravděpodobnost zapojení do protestu, shrnovaných jako politická angažovanost (*political engagement*). Předpokládá se například, že lidé se do protestů spíše nezapojí, pokud se nezajímají o politiku na určité úrovni. Politická angažovanost také zvyšuje pravděpodobnost zapojení, neboť s sebou nese informovanost.⁴⁹⁴ Ačkoli závěry týkající se biografické dostupnosti nejsou jednoznačné a liší se případ od případu, pokusím se probrat jednotlivé faktory, jako je věk, vzdělání, studium, zaměstnání, nezaměstnanost, rodinný stav a další. probrat zevrubně v dalších oddílech, v kontextu mikrostruktury mobilizace, u tří

⁴⁹⁰ KLANDERMANS, Bert a Dirk OEGEMA. Potentials, Networks, Motivations, and Barriers: Steps Towards Participation in Social Movements. *American Sociological Review*. 1987, **52**(4), s. 519.

⁴⁹¹ SCHUSSMAN, Alan a Sarah A. SOULE. Process and Protest: Accounting for Individual Protest Participation. *Social Forces*. 2005, **84**(2), 1085; PASSY, Florence a Marco GIUGNI. Social Networks and Individual Perceptions: Explaining Differential Participation in Social Movements. *Sociological Forum*. 2001, **16**(1), 126; DiGRAZIA, Joseph. Individual Protest Participation in the United States: Conventional and Unconventional Activism. *Social Science Quarterly*. 2014, **95**(1), 116-117.

⁴⁹² KALYVAS, Stathis N. a Matthew A. KOCHER. How "Free" is Free Riding in Civil Wars?: Violence, Insurgency, and the Collective Action Problem. *World Politics*. 2007, **59**(2), 177-216.

⁴⁹³ McADAM, Doug a Ronnelle PAULSEN. Specifying the Relationship Between Social Ties and Activism. *American Journal of Sociology*. 1993, **99**(3), 642-643.

⁴⁹⁴ SCHUSSMAN, Alan a Sarah A. SOULE. Process and Protest: Accounting for Individual Protest Participation. *Social Forces*. 2005, **84**(2), 1086; DiGrazia, 2014, s. 118.

hlavních organizací: UÇK (pro oblast západního Kosova, kde vzniklo otevřené povstání, UÇPMB a UÇKomb). Politickou angažovanost shrnu stručně přímo na tomto místě.

Podrobné studium životopisů několika stovek bojovníků UÇK ze západního Kosova, padlých v době otevřeného povstání – u nichž lze většinou předpokládat, že šlo o osoby ochotné vysoce riskovat – ukázalo, do jaké míry mohli být předtím politicky ovlivněni. Byla mezi nimi řada případů, kdy se tito padlí, nebo jejich přímí předkové či jiní blízcí příbuzní (hlavně strýcové, bratři apod.), zapojili do ozbrojeného odporu nebo politických protestů proti tehdejší moci. Případy ozbrojeného odporu v rodině sahají výjimečně k roku 1878, o něco více pak k albánským povstáním těsně před balkánskými válkami nebo během nich a k ozbrojeným formacím z doby první či druhé světové války. K politickým protestům počítám i angažmá v albánských politických organizacích za druhé světové války, většinou však jde o účast v masových protestech v letech 1968, 1981, 1989–1991 či 1997, případně k dezercím z jugoslávské armády v 90. letech 20. století. Pak jsou tu vzpomínky na to, kdy sami padlí nebo jejich blízcí příbuzní byli po druhé světové válce politicky pronásledováni, zatčeni či dokonce uvězněni. Časové rozpětí tedy činí skoro jedno století u zapojení do ozbrojených hnutí a politických protestů a více než půlstoletí u politického pronásledování. Přesto se nic takového netýkalo téměř dvou třetin padlých. Ze zbývajících třetin se jednalo opět téměř ze dvou třetin o jednu jedinou takovou událost v rodině. Přes dvě třetiny případů politické angažovanosti, ať u padlých samotných nebo u jejich příbuzných, se koncentrovalo u 13% padlých. A přitom padlých, v jejichž rodinách by se celá uvedená období vyskytly více než tři popsané události, bylo pouze něco málo přes dvě procenta.

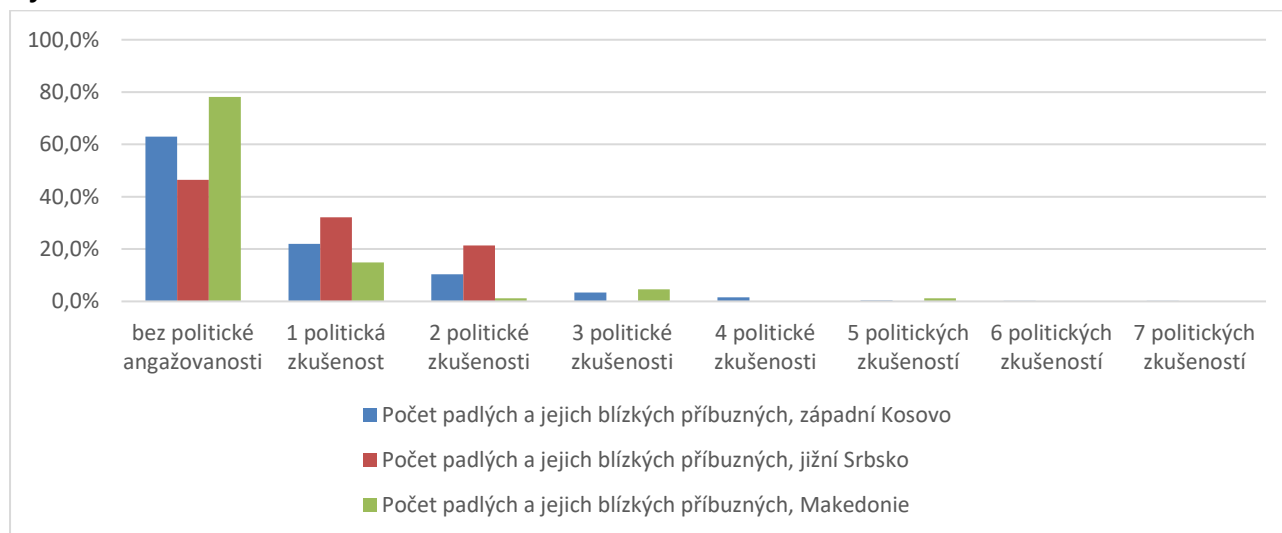
Ještě další světlo vrhá na celý obrázek fakt, že polovina zažitých politických událostí se odehrála ve vzdálenější minulosti. Můžeme například za mezní hranici směrem do minulosti určit rok 1968, kdy Kosovem otřásl první masové albánské demonstrace, popřípadě rok 1981, který přinesl masové nepokoje, do té doby na Kosovu neviděné, po kterých následovaly široké represe, které byly v době propuknutí povstání na Kosovu stále v živé paměti, a jejichž protagonisté figurovali jak ve vedení kosovských politických stran napříč celým spektrem, tak v ilegálních organizacích, jako byla LPK. Bez politické angažovanosti z této relativně nedávné doby, do níž spadají rovněž 90. léta 20. století a velké demonstrace z let 1989–1991 a 1997, bylo 78 %, resp. 79 % padlých a jejich rodin, 16 % z nich zažilo jednu takovou zkušenost. V životopisných medailonech padlých, se kterými jsem pracoval, nemusí být samozřejmě zachyceny všechny zkušenosti s politickou angažovaností padlých a jejich rodin, protože však byly tyto medailony sestavovány se zřejmou snahou vyzdvihnout vlastenectví padlých, tudíž chyba nejspíš nebude velká. Minimální zkušenost padlých s masovým politickým odporem z relativně nedávného roku 1981, která prostupovala celou albánskou politickou scénou na Kosovu, určitě napovídá, že politická angažovanost nebyla významným hybatelem mobilizace. Lze ji celkem snadno vysvětlit hlavně tím, že zatímco demonstrace probíhaly hlavně ve větších městech, kdežto povstání se zrodilo na venkově, to však jenom dále zdůrazňuje, že mobilizace k povstání měla jiné kořeny, než předchozí politickou angažovanost a zkušenost. V případě padlých UÇKomb byl podíl politicky angažovaných ještě nižší. Případ UÇPMB je specifický v tom, že významný podíl padlých tvořili veteráni UÇK se zkušeností z kosovské války. Ti měli určitý podíl rovněž mezi padlými UÇKomb. Tento specifický případ politické angažovanosti – zkušenost s účastí v ozbrojeném boji na Kosovu – by se ale měl hodnotit zvlášť. Neprojevilo by se, kdyby nebylo povstání na Kosovu, a v povstání na Kosovu přitom veteráni odjinud podstatnou roli nesehráli: ve válkách v Chorvatsku a v Bosně a Hercegovině po rozpadu Jugoslávie bojovalo necelé jedno procento padlých a jejich

IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

příbuzných. Je také dobré vzít v úvahu, že velká část padlých UÇPMB se zkušeností z kosovské války pocházela přímo z Kosova, nikoli z jižního Srbska (z celkem 13 padlých UÇPMB s touto zkušeností jich z Kosova pocházelo sedm, z jižního Srbska pět a zbývající byl z Makedonie).⁴⁹⁵ Zapojení místních obyvatel do povstání v jižním Srbsku tudíž bojová zkušenost z Kosova také zcela spolehlivě nevysvětluje.

Celkově vzato, prvotní hybatele musíme hledat jinde. Přenos zkušenosti s povstáním do sousedství je aspekt, který stojí za rozbor, ale v poněkud jiném kontextu. Pokud bychom ale vyčlenili vliv zkušenosti z války na Kosovu zvlášť a posuzovali je odděleně od dalších údajů o padlých z uvedených tří regionů, můžeme uzavřít, že politická angažovanost není faktorem, jenž by významným způsobem vysvětloval zapojení do povstání. U těch, kteří měli sami nějakou předchozí zkušenost s odporem, nebo ji měli jejich předkové či jiní blízcí příbuzní, mohla samozřejmě politická angažovanost sehrát při zapojení do povstání svou roli, v individuálních případech výraznou. Na západním Kosovu a v jižním Srbsku se u těchto případů vystupuje do popředí rodinná tradice ozbrojeného odporu. V jižním Srbsku a v Makedonii je zase patrný větší význam individuální perzekuce padlých v porovnání se západním Kosovem. Odhlédneme-li od veteránů kosovské války, je také zajímavé, že skladba politické angažovanosti v Makedonii je přesně opačná než na Kosovu (perzekuce má větší význam než ozbrojený odpor a protesty), zatímco struktura politické angažovanosti v jižním Srbsku se víceméně shoduje s celkovým trendem na Kosovu. Individuálních případů, u kterých by šlo politickou zkušeností (mimo účast ve válkách po rozpadu Jugoslávie) vysvětlit zapojení do povstání, je nicméně příliš málo na to, aby posloužily jako vysvětlení pro masovou mobilizaci.

Graf 116. Politická angažovanost mezi padlými povstanci a jejich příbuznými na západním Kosovu, v jižním Srbsku a v Makedonii

Většina padlých povstalců ze západního Kosova, z jižního Srbska a z Makedonie byla bez takové zkušenosti. Mohli se cítit utlačováni, zkrácení ve svých právech, nesvobodní, být občany druhé kategorie, mohli zažívat drobné i větší ústrky a ponižování,⁴⁹⁶ ale ve své podstatě patřili k šedé zóně, která před povstáním nebyla politicky aktivní. Příčiny využití

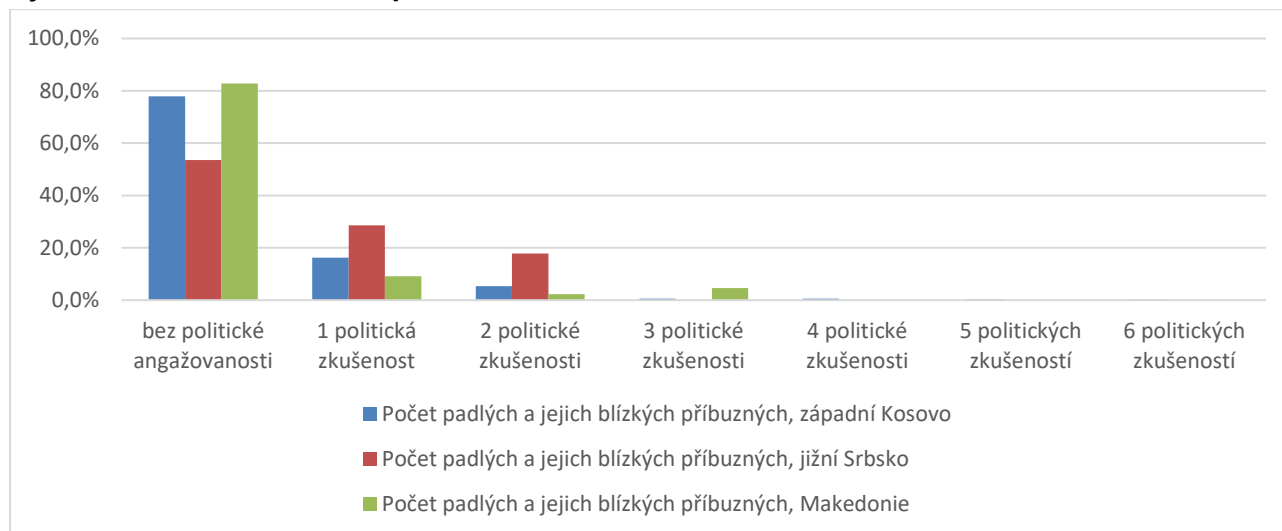
⁴⁹⁵ Hasani, 2010, s. 19, 21, 23, 25, 27, 29, 30-31, 33, 37-38, 39-41, 52-53, 56-57, 63-65.

⁴⁹⁶ Dobrou ilustrací je autobiografie Adema Vllasiho (Vllasi, 2016).

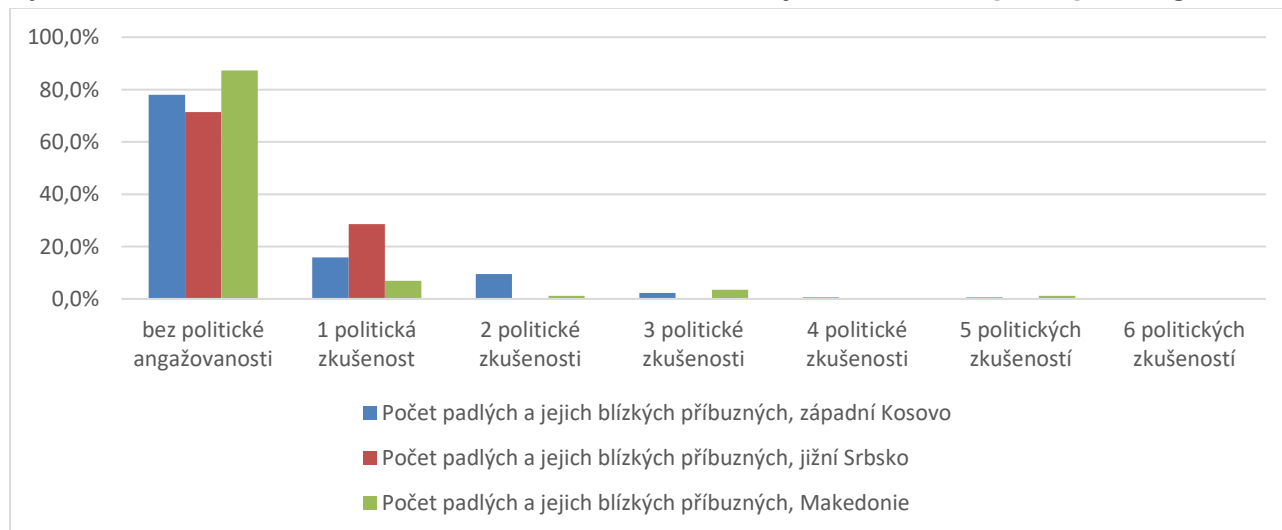
IV.1 Mobilizační potenciál a předchozí politická zkušenost

mobilizačního potenciálu tedy musíme hledat jinde. Ačkoli se objevují tvrzení, že povstání UÇK bylo výsledkem odporu trvajícího od srbského záboru v roce 1912⁴⁹⁷ nebo že důležitým mobilizačním rámcem povstání byla politická angažovanost⁴⁹⁸ či zažitá perzekuce,⁴⁹⁹ uvedené empirické údaje ničemu takovému nenasvědčují. Mezi padlými – o kterých se dá předpokládat, že byli v průměru vysoce motivovanými povstalci – převažovali politicky neangažovaní. To se mimo jiné rámcově shoduje také s irskou revolucí, kde se mnozí připojili k IRA, aniž by předtím patřili k nějakému kulturnímu nebo politickému spolku.⁵⁰⁰

Graf 117. Politická angažovanost mezi padlými povstalci a jejich příbuznými na západním Kosovu, v jižním Srbsku a v Makedonii po roce 1968

Graf 118. Politická angažovanost mezi padlými povstalci a jejich příbuznými na západním Kosovu, v jižním Srbsku a v Makedonii, bez zkušenosti z kosovské války a dalších válek po rozpadu Jugoslávie

⁴⁹⁷ Pettifer, 2013; Perritt, 2008, s. 20-35.

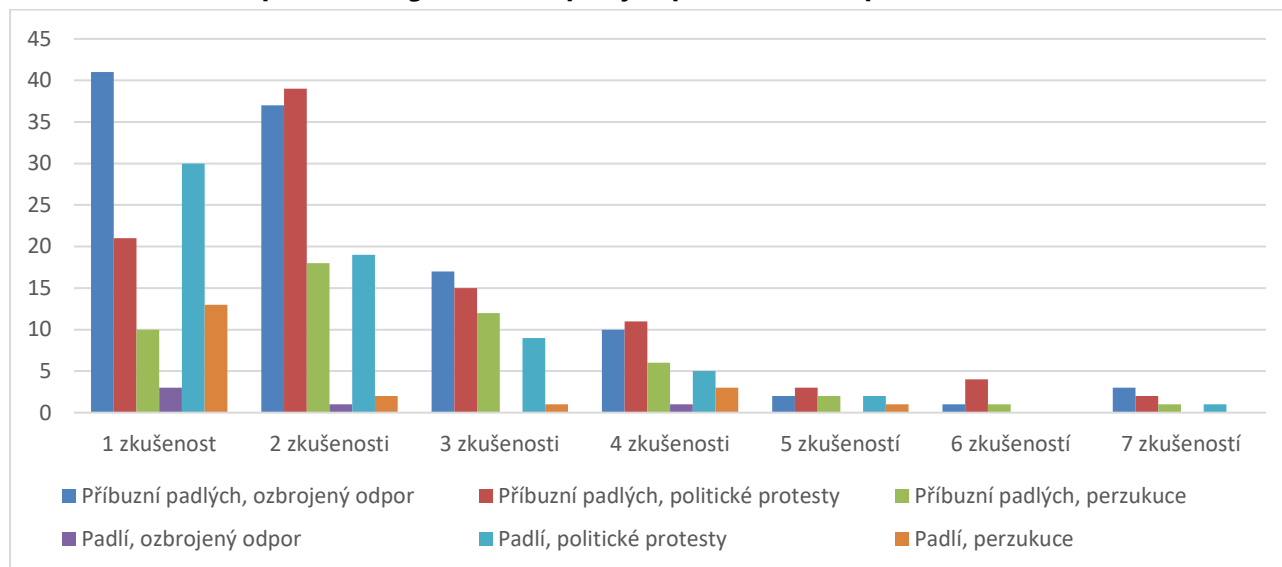
⁴⁹⁸ Kubo, 2010.

⁴⁹⁹ Duclos, 2020, s. 11-12.

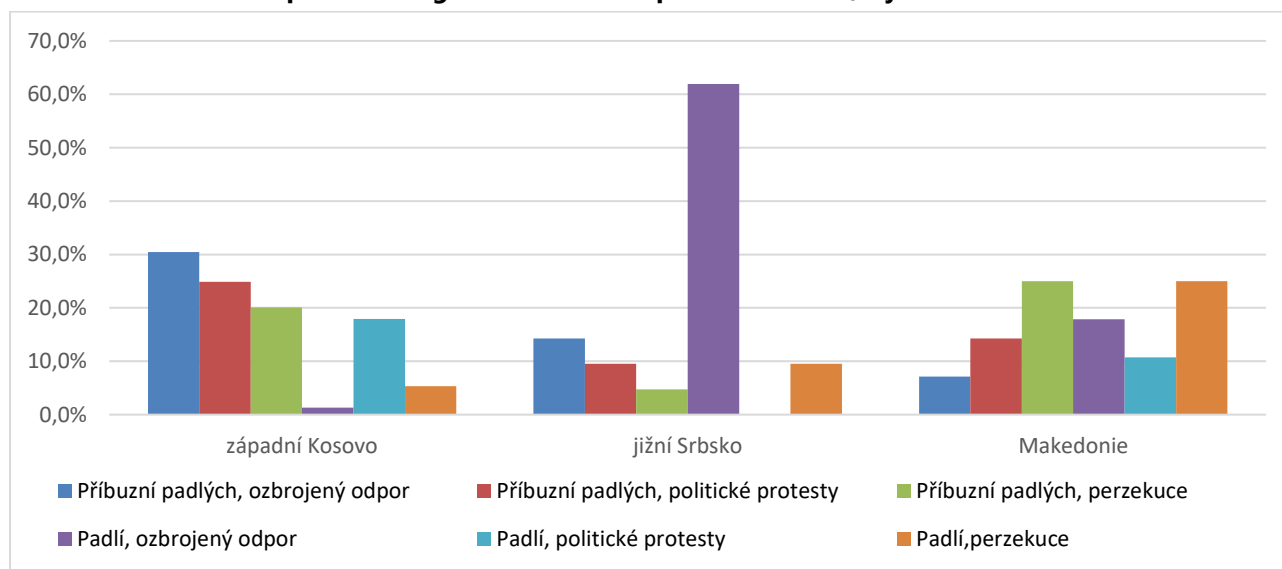
⁵⁰⁰ Hart, 2004, s. 132.

IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

Graf 119. Charakter politické angažovanosti padlých povstalců na západním Kosovu

Graf 120. Podíl druhů politické angažovanosti na západním Kosovu, v jižním Srbsku a v Makedonii

Po tomto malém shrnutí se konečně dostávám ke třetí kategorii faktorů, jež mohou ovlivňovat využití mobilizačního potenciálu, a tou je strukturální dostupnost (*structural availability*), někdy označovaná jako mikrostrukturální příčina náboru (*microstructural account of recruitment*). Jedná se o sítě vzájemných osobních vztahů, usnadňující získávání nováčků.⁵⁰¹ Organizačním základem takových sítí mohou být politické strany, náboženské obce, tedy formální organizace, ale také třeba okruh přátel, tedy neformální sítě. Ať je mobilizační potenciál jakkoli rozsáhlý, bez podobných sítí nemůže být dostatečně využit. Jednotlivci se nechají snáze přesvědčit, pokud se k nim informace o hnutí dostanou od

⁵⁰¹ SCHUSSMAN, Alan a Sarah A. SOULE. Process and Protest: Accounting for Individual Protest Participation. *Social Forces*. 2005, **84**(2), 1086-1087.

známých lidí.⁵⁰² Jedním z nejvýraznějších ukazatelů toho, že se někdo může do hnutí zapojit, je to, že zná někoho jiného, kdo už zapojen je. To také poskytuje určité vysvětlení pro to, proč se do hnutí mohou zapojit i lidé, kteří postrádají ideologické, psychologické a sociální předpoklady pro zapojení do hnutí. Zapojují se například blízcí přátelé, příbuzní a sousedé.⁵⁰³ Strukturálním, a zvláště mikrostrukturálním vazbám je tedy potřeba věnovat velkou pozornost a budou tím hlavním, co se budu snažit analyzovat.

Hned na počátku však cítím potřebu vyjasnit stav věcí ohledně dvou oblíbených pojmů, spojovaných s UČK. Prvním z nich je „klan“, odkazující na specifickou společenskou organizaci zajišťující UČK soudržnost, minimálně v počátečním stadiu. Tím druhým je „marxismus“ a tvrzení, že UČK byla ideologickou organizací, založenou marxisty stalinského či maoistického ražení v albánském provedení. Vyjasnění je potřeba proto, že patří k nejcitovanějším. Obě tato tvrzení jsem letmo připomněl již na počátku pasáže o financování UČK. Ukáži, že jsou zavádějící, a poté se pustím do rozboru jiných významných aspektů mobilizace.

⁵⁰² KLANDERMANS, Bert a Dirk OEGEMA. Potentials, Networks, Motivations, and Barriers: Steps Towards Participation in Social Movements. *American Sociological Review*. 1987, **52**(4), 519-520; PASSY, Florence a Marco GIUGNI. Social Networks and Individual Perceptions: Explaining Differential Participation in Social Movements. *Sociological Forum*. 2001, **16**(1), 127; DiGrazia, 2014, s. 114-115.

⁵⁰³ McAdam a Paulsen, 1993, s. 643-644.

IV.2 Klany, „klany“ a kmeny

Společenské uspořádání jako základna k mobilizaci?

Tvrzení o vazbě mezi UČK a „klanech“ bývá často přijímáno jako axiom; objevuje se dokonce i v materiálech Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii.⁵⁰⁴ Píší tento výraz úmyslně v uvozovkách, neboť je potřeba říci, že z antropologického hlediska na Kosovu v době formování UČK žádné klany neexistovaly. Typická klanová organizace má několik úrovní: vespod stojí rozšířená patrilineální rodina (v albánštině *vllazni* – „bratrstvo“), obvykle se skládající z několika generací a vícero nukleárních domácností/manželství (*familje* – „rodina“; *shtëpi* – „dům“; *zjarr, vatër* – doslova „oheň“, přeneseně „ohniště“ ve smyslu příslovečného „domácího krbu“). Vyšším stupněm je rod – patrilineální skupina rozšířených rodin, spojených společným předkem (*farë* – doslova „sémě“; rovněž *bark* – dosl. „břich“; často však rovněž *fis* – „klan“, „rod“, „příbuzenstvo“; mezi kosovskými Albánci rovněž *rrënjë* – „kořen“). Příbuzenský vztah mezi nimi se táhne alespoň přes tři generace a je snadné ho demonstrovat. Klan (*fis*) je potom skupinou mužských příbuzných, odvozujících svůj původ od „obvykle“ legendárního předka, sdílejících společné teritorium, a propojených systémem určité hierarchické společenské organizace a zachovávajících exogamii.⁵⁰⁵ Názvosloví nebylo pevně dáno: *bark* mohlo znamenat vyšší (větev) i nižší organizační jednotku (rozšířenou rodinu), *vllazni, farë* a v širším smyslu přeneseně také *fis* mohlo označovat i rozšířenou rodinu i rod. Bez ohledu na to však existovala hierarchická organizace, v níž jednotlivé úrovně měly vlastní instituce a nesly s sebou určitá práva a povinnosti.

⁵⁰⁴ DEMPSEY, Gary. Kosovo Crossfire. *Mediterranean Quarterly*. 1998, 9(3), 94-108, s. 94; Chiclet, 1999, s. 6-7; CHOMSKY, Noam. *The New Military Humanism: Lessons from Kosovo*. Monroe: Common Courage Press, 1999, s. 31; Tim Judah, 2000, s. 140, 147; Tsekov, 2002, s. 1-24; PAPASOTIRIOU, Harry. The Kosovo War: Kosovar Insurrection, Serbian Retribution and NATO Intervention. *Journal of Strategic Studies*. 2002, 25(1), s. 44; Hockenos, 2003, s. 245-247; Ron, 2003, s. 98; Alexandrova-Arbatova, 2004, s. 369; Pugh, 2004, s. 55; Sullivan, 2004, s. 102; POUYÉ, Raphaël. *Shadow States?: State building and national invention under external constraint in Kosovo and East Timor (1974-2002)*. Questions de Recherche N° 13. Paris: Centre d'études et de recherches internationales, 2005, s. 12-13, 21-24; Norris, 2005, s. xx; Pozhidaev a Andzhelich, 2005, s. 52-53; Sörensen, 2005, s. 261; Sörensen, 2006, s. 340, 342; KING, Iain a Whit MASON. *Peace at Any Price: How the World Failed Kosovo*. Ithaca: Cornell University Press, 2006, s. 148; YOSHIHARA, Susan D. F. Kosovo. REVERON, Derek S. a Jeffrey S. MURER, ed. *Flashpoints in the War on Terrorism*. New York: Routledge, 2006, s. 68; Raufer, 2007, s. 398; Kaltcheva, 2008, s. 120-121, 123-124; Strazzari, 2008, s. 161; Perritt, 2008, s. 53; KOKTSIDIS, Pavlos-Ioannis a Caspar ten DAM. A success story?: Analysing Albanian ethno-nationalist extremism in the Balkans. *East European Quarterly*. 2008, 17(2), s. 164, 165, 169, 174; Montanaro, 2009, s. 6-9; Arnold, 2011, s. 4; Zhilla, 2011, s. 389; Sörensen, 2013, s. 46, 55; Kubo, 2013, s. 85; PAVKOVIĆ, Aleksandar a . Seceding by the force of arms: Chechnya and Kosovo. CABESTAN, Jean-Pierre a Aleksandar PAVKOVIĆ. *Secessionism and Separatism in Europe and Asia: To Have a State of One's Own*. New York: Routledge, 2013, s. 102. K mnoha think-tankům, pracujícím s touto domněnkou, patří kromě jiných Foreign Policy Research Institute, Foreign Area Officer Association, Woodrow Wilson School of Public and International Affairs at Princeton University, John F. Kennedy School of Government at Harvard University, International Crisis Group, Institute for Peace Research a Security Studies at the University of Hamburg.

⁵⁰⁵ ĐURIĆ, Slađana. *Osveta i kazna: Sociološko istraživanje krvne osvete na Kosovu i Metohiji*. Niš: Prosveta, 1998, s. 103. Velké klany se mohly dělit do větví (*këmbë* – „noha“; *degë* – „větev“, „odnož“; rovněž *bark*).

V 19. a 20. století se však tradiční velkorodinná hospodářství začala rozpadat na menší, obvykle dvougenerační domácnosti.⁵⁰⁶ Tento proces se částečně na Kosovu v 90. letech 20. století vrátil zpět, když se společně hospodařící patrilokální rozšířená rodina se stala ekonomickou odpovědí na vyloučení Albánců ze státních struktur.⁵⁰⁷ Nešlo však o vzkříšení klanů, už proto, že tradiční společenská organizace mezi balkánskými horaly byla kombinací příbuzenského a teritoriálního vymezení. Albánský výraz *fis* označuje jak to, co by se v češtině řeklo nejspíše „rod“, tak to, co bývá označováno jako „kmen“ – tedy skupinu vesnic (případně kočovných tlup), k jejímž základním funkcím patří i obrana společného území. Kromě univerzálního slova *fis* bývají „kmeny“ v albánštině označovány rovněž výrazy *bajrak* („prapor“) nebo *mal* („hora“). *Bajrak* má určitý specifický význam, neboť jejich vznik a utváření bylo často – a to zejména mimo vlastní Albánii – ovlivněno osmanskou správou. V čele *bajraku* stál *bajraktar* („praporečník“), stařešina, jenž byl soudní instancí v čase míru a vojenským velitelem v době války.⁵⁰⁸ Územní organizace kmene (*bajraku*) se dále dělila na vesnice (*katund*), často dále dělených na části/osady (*katundth*), jednalo-li se o rozptýlené osídlení, nebo *lagje* („sousedství“; čtvrť). Vesnice byly spravovány radou složenou ze stařešinů a představitelů rodin. Hranice mezi příbuzenským a teritoriálním nebyla občas zcela zřetelná, neboť územní jednotky byly často sdíleny v rámci příbuzenstva. Vesnice mohla být obývána členy jednoho rodu (nebo i rozšířené rodiny), jeden kmen se často skládal z jednoho klanu, nebo, v případě rozsáhlých klanů, byly kmeny jednotlivými větvemi téhož klanu.

Velká část kosovských Albánců odvozuje svůj původ od patnácti z nějakých třiceti klanů, které můžeme podmíněně označit za „albánské (neboť klany nebyly vždy definovány jazykově).⁵⁰⁹ V minulosti do kosovských nížin migrovaly jednotlivé rodiny nebo i větší skupiny příslušníků těchto klanů, ne však celé klany ani kmeny. Migrace oslabila vědomí soudržnosti mezi příslušníky téhož klanu. Původní klanová území bývala spravována rodinami, v nichž se vůdčí funkce staly dědičnými. Na Kosovu společné klanové instituce scházely. Rodiny z určitého klanu bývaly rozptýleny na velkém území, takže v mnoha vsích žili příslušníci více klanů, nesdílejících ani společnou půdu, ani práva a povinnosti.⁵¹⁰ Příslušnost ke klanu hrála určitou roli v oblasti západně od města Peja a v okolí města Gjakova, poněvadž zde se jednalo o území, která až do konce osmanské vlády zůstávala často v přímém kontaktu s původním klanovým územím v severní Albánii. Klanová příslušnost měla svůj význam zejména při řešení krevní msty. To však trvalo zhruba do 70. let 20. století, a od té doby však začalo vnímání sebe sama jako místního obyvatele (dané vesnice) začalo vytlačovat klanovou identifikaci.⁵¹¹ V některých částech Drenici se ještě na sklonku 20. století

⁵⁰⁶ V roce 1971 bylo na Kosovu ještě kolem 9 tisíc domácností s více než 15 členy, z toho asi 2.800 s více než 20 členy. Ne všechny byly pochopitelně albánské (ISLAMI, Hivzi. *Studime demografike: 100 vjet të zhvillimit demografik të Kosovës*. Prishtinë: Akademia e shkencave dhe e arteve e Kosovës, 2005, s. 236).

⁵⁰⁷ La CAVA, Gloria, Raffaella NANETTI, Stephanie SCHWANDNER-SIEVERS, et al. *Conflict and Change in Kosovo: Impact on Institutions and Society*. ECSSD Working Paper 31. Washington, DC: World Bank, 2000, s. 31-32.

⁵⁰⁸ ULQINI, Kahreman. *Struktura e shoqërisë tradicionale shqiptare*. Shkodër: Idromeno, s. 72-73.

⁵⁰⁹ HALIMI, Kadri. Fiset si organizim shoqëror i iliro-shqiptarëve. HALIMI, Kadri. *Trajtime dhe studime etnologjike*. Prishtinë: Instituti albanologjik i Prishtinës, 2000, s. 63.

⁵¹⁰ Některé klany zachovávaly práva migrantů k půdě, to se však týkalo pouze původního společného teritoria.

⁵¹¹ Zurl, 1978, s. 218-219; Backer, 2003, s. 187.

IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

udržovala instituce klanového stařešiny (*kryeplak*), reprezentujícího příslušníky téhož klanu v jedné vesnici.⁵¹² Tito klanoví stařešinové však v UČK nehráli jakoukoli roli.

V severní Albánii se díky opožděné modernizaci i společenské a politické stagnaci v době vlády komunistů zachovaly prvky tradičního horalského uspořádání děle.⁵¹³ Na Kosovu lidé v zásadě nanejvýš vědí, k jakému klanu patřili jejich předkové. Skupinová exogamie, nejdéle přetrvávající aspekt klanové organizace, se ve venkovském prostředí udržoval ještě na konci 20. století, byl omezen na desátou generaci.⁵¹⁴ Kmeny (*bajrak*) byly na Kosovu obvykle vytvářeny od konce 16. století, v období úpadku osmanské vojenské moci, a sloužily jako nepravdivé podpůrné jednotky.⁵¹⁵ Vznikaly zde výlučně na územním základě.⁵¹⁶ Hodnost praporečníka byla dědičná, už v době albánského povstání za tzv. Prizrenské ligy (1878) však měla více čestný než praktický význam,⁵¹⁷ a jen vzácně přežila Osmanskou říši. V Drenici, oblasti vzniku kosovského protopovstání, byly rodiny, v nichž se hodnost dědila, pokládány za urozené, její poslední faktičtí nositelé však jsou známi z doby druhé světové války.⁵¹⁸ V rodině Geci z vesnice Llausha sice ještě v době vzniku UČK přetrvávala ústní tradice o tom, že praporečník z této rodiny býval kdysi hlavním praporečníkem celé Drenici, nesehrála však ve vzniku UČK prázdňovou roli. Naopak, dva členové této rodiny se stali osobními strážci Ibrahima Rugovy, pacifistického „prezidenta“ jednostranně vyhlášené „Republiky Kosovo“, který UČK dlouho úporně oponoval a snažil se do poslední možné chvíle popírat samotnou její existenci.⁵¹⁹ V dalších oblastech, kde se formovaly rané buňky UČK, nehrála kmenová organizace jakoukoli roli.

I když pomineme klanovou a kmenovou organizaci, jsou tu nicméně náznaky, že rodinné a sousedské vazby v rané fázi UČK jistou roli hrály. Skupina, vedená Ademem Jasharim, která se po začlenění do UČK stala vůdčí buňkou, zahrnovala i jeho otce, oba bratry, jednoho syna, tři synovce, dva bratrance, čtyři z jeho strýců z matčiny strany (právě z rodiny Geci z vesnice Llausha) a tři syny nejmladšího z těchto strýců.⁵²⁰ Obdobných, i když ne tak rozsáhlých případů byl více, nejčastěji dvojice, trojice či čtveřice bratrů, bratranců a synovců a vedle toho rovněž několik manželských párů. Nejčastěji však šlo o příslušníky téže generace a zdá se, že pouze v Jashariho případě zahrnovala buňka tři žijící generace. A ani v tomto případě se však skupina nechovala způsobem, jenž by jakkoli odrážel typickou klanovou mentalitu, například obranu kolektivní cti.⁵²¹ Namísto kolektivní cti se uvnitř UČK rozvíjel kult hrdinství, tedy

⁵¹² Rukiqi, 1998, s. 54.

⁵¹³ FISCHER, Bernd J. Albanian Highland Tribal Society and Family Structure in the Process of Twentieth Century Transformation. *Eastern European Quarterly*. 1999, **33**(3), s. 296-299.

⁵¹⁴ Đurić, 1998, s. 104-105.

⁵¹⁵ Ulqini, 2003, s. 72.

⁵¹⁶ Takže např. bajrak Rahovec-Hoqë/Orahovac/Hoča se skládal z muslimských Albánců a Turků a pravoslavných Srbů (VUKOSAVLJEVIĆ, Sreten V. *Organizacija dinarskih plemena*. Beograd: Naučno delo, 1957, s. 21).

⁵¹⁷ VUKANOVIĆ, Tatomir. *Drenica: Druga srpska Sveta Gora*. Priština: Muzej u Prištini, 1998, s. 136-137.

⁵¹⁸ Vukanović, 1998, s. 136; Rukiqi, 1998, s. 54, 108, 146-153, 156.

⁵¹⁹ Vukanović, 1998, s. 136; Geci, 2001: ISLAMI, Bedri. *I vërteti: Ali Ahmeti, si e njoha unë*. Tetovë: Tringa Design, 2011, s. 249-255.

⁵²⁰ Geci, 2001.

⁵²¹ Pro příklad viz např. znásilňování nezletilých dívek cizího klanu v Tádžikistánu příslušníky milicí založených na klanovém základě, s cílem pohanět klanovou čest (NOURZHANOV, Kirill. Saviours of the Nation or Robber Barons?: Warlord Politics in Tajikistan. *Central Asian Survey*. 2005, **24**(2), s. 113-114). Ke konceptu kolektivní cti a hanby obecně i v různých dalších prostředích viz: WIKAN, Unni. Shame and Honor:

individuální cti, a spíše než na příbuzenství, sousedství nebo i přátelství byl důraz kladen na věrnost politickým ideám. Raná UÇK byla v tomto pohledu spíše anachronickému formátu sociálního banditismu (ať už si o platnosti toho teoretického konceptu v praxi myslíme cokoli). Tomu by nasvědčovalo i to, že zde členství v UÇK nebylo důsledně omezeno na muže.⁵²²

Kosovské vesnice v době vzniku UÇK stále často fungovaly jako politické jednotky a udržovaly se i rady starších. Tyto rady odrážely zhruba poměrné zastoupení jednotlivých rodin/rodů.⁵²³ Složení UÇK však tento aspekt odrážela jen minimálně, místy na západním Kosovu.⁵²⁴ Častějším případem v roce 1998 na západním Kosovu bylo, že rady starších naopak ve fázi defenzívy UÇK, pod tlakem srbské armády a policie, rozhodovaly naopak o ukončení odporu a předání zbraní, rozdílených předtím UÇK, do rukou protivníka.⁵²⁵

Vesnice Prekaz, odkud Jashari pocházel, sestávala ze čtyř čtvrtí. Tři z nich založili tři bratři z klanu Kuqi: Jashar, Kadri a Meha, čtvrtou jistý Lushtak. Adem Jashari byl zástupcem šesté generace Jasharových potomků, nikoli však hlavní rodové linie.⁵²⁶ V Jashariho skupině se angažovali i zástupci rodů Meha, Kodra a Lushtaku. Nefigurovali zde však jako představitelé svých rodin ani čtvrtí, nýbrž jako Jashariho blízcí přátelé. Jeho skupina se původně skládala z jeho příbuzných, sousedů a pak dalších osob, nespojených s ním ani příbuzenskými, ani sousedskými vazbami.

Podobně jako řada dalších kosovských venkovských rodin té doby, zejména v Drenici a na západě Kosova, si i Jashariho rodina zachovala určité archaické charakteristiky: rodinná půda zůstávala ve společném vlastnictví, peníze vydělané členy rodiny šly do společné pokladny a byly přerozdělovány mužským členům rodiny.⁵²⁷ Takovéto velké rodiny, pokud měly hodně mužských členů, bývaly v místě vlivné ekonomicky, společensky i politicky.⁵²⁸ A taková rozšířená patriarchální rodina, v níž se muži navzájem podporují stylem „všichni za jednoho, jeden za všechny“ také naplňuje, v laickém, přeneseném významu smysl slova „klan“. Označení *fis* koneckonců na Kosovu, kde klasické klany, vyjma okrajových území na západě, nebyly, bylo přeneseno na nižší úroveň: na rod nebo i na rozšířenou rodinu.⁵²⁹ Kromě

A Contestable Pair. *Man: New Series*, 19, 4. 1984, **19**(4), 635-652; GOULD, Roger V. Collective Violence and Group Solidarity: Evidence from a Feuding Society. *American Sociological Review*. 1999, **64**(3), 356-380. Ke kolektivní cti, jakož i k postavení žen v albánském prostředí, viz např: SUGARMAN, Jane C. *Engendering Song: Singing and Subjectivity at Prespa Albanian Weddings*. Chicago: University of Chicago Press, 1997, s. 187-197; RIRA, Miranda. Anomie and Honor in the Albanian Society. *Mediterranean Journal of Social Sciences*. 2012, **3**(3), 203-210.

⁵²² Některé z bojovnic UÇK možná následovaly příkladu drenické zbojnické Amazonky ze 20. let 20. století Shoty Galici. Že byl Adem Jashari svým způsobem *kaçak* („zbojník“) připustil v rozhovoru se mnou v srpnu 1999 i jeho přeživší synovec Murat, člen jeho původní podzemní skupiny. Co se jinak týče dělby práv a povinností mezi pohlavími v tradiční albánské rodině, viz: RAPI, Gjergj. *Die albanische Grossfamilie im Kosovo*. Wien: Böhlau, 2003, s. 86, 130-132.

⁵²³ La Cava et al., 2000, s. 33.

⁵²⁴ Ilustrací je Sullivan, 2004.

⁵²⁵ Mijalkovski, 1999, s. 248-251.

⁵²⁶ Hamzaj a Hoti, 2003, s. 9.

⁵²⁷ Rozhovor s Jashariho bratrem Rifatem a synovcem Muratem, Prekaz, srpen 1999, a dalšími rodinami z blízkého okolí ve vesnicích Mikushnica a Galica, srpen 1999.

⁵²⁸ Backer, 2003, s. 20.

⁵²⁹ Đurić, 1998, s. 104-105.

IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

Jashariho rodiny vyhovuje takové volné definici ještě jedna rodina, rodina Haradinajů, ústředních aktérů povstání v Glogjanu a okolí.

Tabulka 12. Původní skupina Adema Jashariho, zhruba do roku 1995

	Užší kruh	Rodina	Příbuzní	Sousedé	Přátelé	Prekaz	Llausha	Drenica	jinde
1	Adem Jashari	x				x			
2	Hamëz Jashari	x				x			
3	Rifat Jashari	x				x			
4	Shaban Jashari	x				x			
5	Sahit Jashari		x			x			
6	Jetullah Geci		x				x		
7	Sejdi Geci		x				x		
8	Hetem Geci		x				x		
9	Xhevahir Geci		x				x		
10	Gani Geci		x				x		
11	Ilaz Kodra			x		x			
12	Fadil Kodra			x		x			
13	Zenun Kodra			x		x			
14	Nuradin Lushtaku			x		x			
15	Sami Lushtaku			x		x			
16	Besim Rama			x		x			
17	Jakup Nura				x			x	
18	Ilaz Dërguti				x			x	
19	Sylejman Selimi				x			x	
		21%	32%	32%	16%	58%	26%	16%	0%
	Širší kruh	Rodina	Příbuzní	Sousedé	Přátelé	Prekaz	Llausha	Drenica	jinde
20	Bashkim Jashari	x				x			
21	Murat Jashari	x				x			
22	Lulzim Jashari	x				x			
23	Bekim Jashari	x				x			
24	Musë Jashari		x			x			
25	Osman Geci		x				x		
26	Haxhi Geci		x				x		
27	Nebih Geci		x				x		
28	Xhemë Kodra			x		x			
29	Rafet Rama			x		x			
30	Beqir Meha			x		x			
31	Agim Geci				x		x		
32	Abedin Rexha				x			x	
33	Sanie Rexha				x			x	
34	Avni Nura				x			x	
35	Avni Haxha				x			x	
36	Miftar Qerimi				x			x	
37	Ramiz Lladrovci				x			x	
38	Sabit Lladrovci				x			x	
39	Hashim Thaçi				x			x	
40	Ali Januzi				x				x
41	Idriz Asllani				x				x
42	Rrahman Rama				x				x
		17%	17%	13%	52%	35%	17%	35%	13%
	CELKEM	19%	24%	21%	36%	45%	21%	26%	7%

Jashariho skupina se skládala z jednotlivců původem z vícero rodin i rodů (ze kterých čtyři byly z Prekazu), přinejmenším tří klanů, osmi vesnic a tří *bajraků*.⁵³⁰ Zhruba pětinu tvořila

⁵³⁰ Çitaku, 2003, s. 37, 57-58; Tahiri, 1999, s. 33-34; Geci, 2001; Bislimi, 2004, s. 53.

rozšířená rodina Jashariů, čtvrtinu další příbuzní, pětinu sousedé a jejich příbuzní, a zbytek prostě přátelé. Prominentní velitele z pozdějších fází povstání můžeme najít mezi zástupci prvních dvou skupin.⁵³¹ V rané fázi však vedle samotného Adema Jashariho byli členové jeho rodiny, jak se zdá, méně aktivní než vzdálenější příbuzní, a ti zase méně než sousedé a známí. Od roku 1996 se pak skupina začala početně rychle rozrůstat a příbuzní a sousedé se v ní stali výraznou menšinou.

Spolupráce na přátelském základě převažovala rovněž v dukagjinské skupině, která původně zahrnovala dva a později čtyři bratry Haradinajovy (což byla zhruba čtvrtina členů skupiny) a ještě později pak prakticky celou jejich rozšířenou rodinu, včetně některých žen, tou dobou však podstatně narostl i počet nepřibuzných členů skupiny.⁵³² Naproti tomu příbuzenské ani sousedské vazby nehrály žádnou, nebo jen zcela okrajovou roli ve všech ostatních skupinách, ze kterých se skládala raná UÇK: „Llapské četě“, „dečanské skupině“ (skládající se z bývalých spolužáků, přátel a kolegů, kteří společně založili místní „advokátní komoru“ – nevládní sdružení),⁵³³ skupině Zahira Pajazitihovi i ostatních skupinách, ze kterých se UÇK až do propuknutí otevřeného povstání skládala. Primární byly přátelské vazby. Tři z nich se skládaly hlavně z mladíků.⁵³⁴ V tradiční albánské společnosti přitom byli mladší podřízeni starším.⁵³⁵

Podíváme-li se přitom blíže na zakládající členy UÇK, vidíme, že Adem Jashari byl nejmladším ze tří bratrů, přesto byl vůdcem. Mezi bratry Geciovými byl původně vůdcem čtvrtý pořadí, Gani, a mezi Haradinajovými původně zas třetí bratr v pořadí, Luan. Prim mezi dvěma bratry Thaçiovými hrál mladší Hashim. Hlava rozšířené patriarchální rodiny byla navíc v rodině Jashariových členem skupiny, ale vůdcem byl jeho syn, a podobně v rozšířené rodině Haradinajových byl vůdcem stařešinův syn, a rodinný stařešina byl zapojen do UÇK, ne však do ozbrojených akcí. Z Jashariho příbuzných z matčiny strany se v počátcích zapojili čtyři strýcové, ne však jejich synové, kdežto zbývající strýc se nezapojil, jeho synové však ano. Z toho je vidět, že tradiční delegování moci, jeden z klíčových pilířů patriarchální společnosti, hrálo v rané struktuře UÇK jen zanedbatelnou nebo spíše žádnou roli. A opět, tradiční struktury hrály roli naopak ve fází defenzívy, kdy byli povstalci vytlačeni z řady dřívějších

⁵³¹ Adem Jashari byl obecně pokládán za polního velitele v Drenici, kde vytvořil no-go zónu, do níž nevstupovala policie a která sloužila i jako útočiště pro členy UÇK z jiných oblastí, a díky tomu byl pokládán i za hlavního velitele. Byl členem operačního štábu UÇK, ale práce se v něm aktivně neúčastnil (Zhitia, 2008, s. 52). Jeho synovec Bashkim Jashari se později po válce stal velitelem operační zóny Drenica v TMK (oficiální nástupnické organizaci UÇK). Přeživší Ademův bratr Rifat ani Rifatův syn Murat v UÇK nesehráli žádnou podstatnou úlohu. Z Ademových synovců byl Musa Jashari dočasně velitelem operační zóny Pashtriku UÇK, Sahit Jashari velitelem vojenské policie UÇK. Z Ademových přátel se Sami Lushtaku později stal velitelem drenické operační zóny UÇK, Nuradin Lushtaku velitelem Gardy (elitní jednotky) TMK, Ilaz Kodra velitelem 114. brigády UÇK, Fadil Kodra zástupcem velitele 112. brigády UÇK později generálem TMK, Zenun Kodra plukovníkem TMK. Z pozdějšího okruhu Ademových nejbližších spolupracovníků se Sylejman Selimi stal velitelem drenické operační zóny UÇK, poté nakrátko náčelníkem generálního štábu UÇK a později vrchním velitelem TMK. Rrahman Rama se stal velitelem operační zóny Shala UÇK a zůstal jejím velitelem i v TMK. Shukri Buja se stal velitelem operační zóny Nerodimja a Mujë Krasniqi velitelem 113. brigády UÇK.

⁵³² Hamzaj, 1999, s. 20-21; Zejnullahu, 2001, s. 10, 42.

⁵³³ Molliqi, 2002, s. 61-64, 161.

⁵³⁴ Sejdiu, 2001, s. 102-104 Zejnullahu, 2001, s. 29; Gashi, 1999, 2002, s. 23; Sullivan, 2004, s. 100-103.

⁵³⁵ Rapi, 2003, s. 124-125.

IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

základen a kdy srbská moc krátkodobě ze zástupců místních vlivných rodin zkusila sestavit loajální lokální policii. Její příslušníci však byli ze strany UÇK pokládáni za zrádce.⁵³⁶

Většinu bojovníků rané UÇK tvořili mladí nadšenci, kteří se připojovali k UÇK nejčastěji individuálně, často tak, že o tom nevěděly ani jejich rodiny.⁵³⁷ Od jara 1998 se pak počet bojovníků mnohonásobil. Nové oddíly vznikaly kolem místních vlivných nebo populárních osobností, nejrůzněji na územním základě. To však bylo více odrazem praktických okolností, než tradičního společensko-politického uspořádání.⁵³⁸ Kromě oddílů, vznikajících na vesnickém základě, zde byly rovněž oddíly zahrnující obyvatele více vesnic,⁵³⁹ anebo v jedné a téže vesnici naopak vzniklo oddílů více.⁵⁴⁰ Ani příbuzenská, ani tradiční územní organizace tedy nemůže být vysvětlením pro zapojování členů UÇK.

⁵³⁶ NIKOLIĆ, Zoran B. Seoske straže. *Vreme* [online]. 1999, 20. 2., (435) [cit. 2014-5-23]. Dostupné z: http://www.vreme.com/arhiva_html/435/4.html

⁵³⁷ Sullivan, 2004, s. 106-107, 126-128.

⁵³⁸ Çitaku, 2003; Gashi, 2002; Spahiu, 2007; Zogaj, 2003; Elshani, 2001; Krasniqi, 2002; Arifi, 2000; Hamzaj, 1999; Shala, 2002; Molliqi, 2003; Saraçi, 1999; Zejnullahu, 2001; Sejdiu, 2001.

⁵³⁹ Gashi, 2002, s. 42; Krasniqi, Dëshmorët e Llapushës, 31-49, 57-59, 73-88, 141-142, 165-166, 177-180; Nezim Myrtaj, Ahmet Krasniqi, Sheremet Krasniqi, and Dilaver Goxhaj, Fenikset e Lirisë: Dëshmorët e Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës 3 (Prishtinë: SHVLUÇK, 2003), 104.

⁵⁴⁰ Saraçi, 1999, s. 21-22; Elshani, 2001, s. 35; Gashi, 2002, s. 42.

IV.3 Marxistická ideologie jako základna k mobilizaci?

Druhým z nejčastěji nabízených ideově-společenských základů mobilizace UÇK je marxismus.⁵⁴¹ Už samotný název „Osvobozenec armáda Kosova“ jako by odkazoval k čínské Lidové osvobozenec armádě, svého času hlavnímu sponzorovi albánské armády, a také názvům několika latinskoamerických levicových povstaleckých skupin i některých radikálně marxistických západních uskupení. Rovněž politické kořeny UÇK mají spojitost s maoismem a marxismem.

Kořeny UÇK lze vysledovat až k organizaci zvané Národní hnutí za Republiku Kosovo (Lëvizje Popullore për Republikën e Kosovës/LPRK),⁵⁴² na jejímž založení v roce 1982 se podílela komunistická albánská tajná služba. Předchůdcem LPRK byly „Národněosvobozenec hnutí Kosova a dalších albánských regionů v Jugoslávii“ (LNÇKVSHJ), „Komunisticko-marxisticko-leninská strana Albánců v Jugoslávii“ (PKMLSHJ), „Organizace marxistů-leninistů Kosova“ (OMLK) a „Lidová rudá fronta“ (FKP). Tři z nich tedy svými názvy odkazují přímo či nepřímo ke komunismu.⁵⁴³ Nadto působily pod vlivem Albánie, kde v té době vládl jeden z nejrigidnějších komunistických režimů na světě. Komunistická Albánie se nejprve pokusila napadat Jugoslávii, od roku 1948 svého úhlavního nepřítele, tradičním balkánským způsobem, vysíláním malých záškodnických skupinek. Mezi lety 1960 a 1968 však Albánie postupně ukončila své pokusy vyprovokovat v Jugoslávii albánské povstání a namísto toho se pokusila podkopávat jugoslávský režim politicky, vytvářením ilegálních marxistických skupin albánského ražení po celém Kosovu i většinově albánských oblastech Makedonie.

Během sedmdesátých let 20. století na Kosovu vznikla řada ilegálních organizací. Nejvlivnější ovšem byla LNÇKVSHJ, která nebyla pod vlivem Tirany. Ta měla místní výbory v Drenici, Deçanu a Llapu, třech hlavních oblastech formování rané UÇK. Ani marxistická

⁵⁴¹ Např. MALCOLM, Noel. *Kosovo: A Short History*. Basingstoke: Macmillan, 1998, xxix; HEDGES, Chris. *Kosovo's Next Masters?: Foreign Affairs*. 1999, 78(3), s. 26-28; Chomsky, 1999, s. 29; Bardos, 2001, s. 89; COHEN, Lenard J. *Serpent in the Bosom: The Rise and Fall of Slobodan Milošević*. Boulder: Westview Press, 2001, s. 231; HEINEMANN-GRÜDER, Andreas. Germany's Anti-Hitler Coalition in Kosovo. *Mediterranean Quarterly*. 2001, 12(3), s. 5; TSEKOV, 2002, s. 9; CARPENTER, Ted G. Kosovo and Macedonia: The West Enhances the Threat. *Mediterranean Quarterly*. 2002, 13(1), s. 27; BANAC, Ivo. The Politics of National Homogeneity. BLITZ, Brad K. *War and Change in the Balkans: Nationalism, Conflict and Cooperation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, s. 37; MALCOLM, Noel. The War over Kosovo. BLITZ, Brad K. *War and Change in the Balkans: Nationalism, Conflict and Cooperation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, s. 144; ÖZERDEM, Alpaslan. From a 'Terrorist' Group to a 'Civil Defence' Corps: The 'Transformation' of the Kosovo Liberation Army. *International Peacekeeping*. 2003, 10(3), s. 79-80; TAKEYH, Ray a Nikolas K. GVOSDEV. *The Receding Shadow of the Prophet: The Rise and Fall of Radical Political Islam*. Westport: Praeger Publishers, 2004, s. 95; Pozhidaev a Andzhelich, 2005, s. 41; Sørensen, 2006, s. 340; PAVKOVIĆ, Aleksandar a . Liberalism, Secession and Violence. JOVANOVIĆ, Miodrag a Kristin HENRARD. *Sovereignty and Diversity*. Utrecht: Eleven International Publishing, 2008, s. 20; Arnold, 2011, s. 10; Ridley, 2012, s. 41; Sørensen, 2013, s. 43; Kubo, 2013, s. 85; Pavković, 2013, 103.

⁵⁴² Albánské slovo „popullor“ znamená jak „národní“, tak „lidový“. Název této organizace, stejně jako některých dalších, lze tedy vykládat jako levicový, nacionalistický, nebo s významem obojího. Také v srbochorvatštině má slovo „narodni“ význam jak „lidový“, tak „národní“, takže v pojmoslovné atmosféře doby komunismu „lid“ a „národ“ splývaly.

⁵⁴³ Çeku, 2003, s. 190-221. LNÇKVSHJ a PKMLSHJ se v únoru 1982 spojily do Hnutí za albánskou socialistickou republiku v Jugoslávii (LRSSHJ), do něhož se v květnu 1982 začlenila i OMLK a později rovněž FKP. Slovo „socialistickou“ bylo z názvu vypuštěno v roce 1983, a v roce 1985 byl název změněn na LPRK.

IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

uskupení v Kosovu a v Makedonii však nebyly doopravdy takovými marxisticko-leninskými radikálními skupinami, jaké se vynořily od druhé poloviny šedesátých let v západní Evropě a Latinské Americe, s nimiž stalinisticko-maoistická Albánie udržovala těsné vztahy ve svém úsilí stát se po politickém rozchodu s Čínou středobodem celosvětového komunistického hnutí.⁵⁴⁴ Na rozdíl od těchto uskupení postrádaly albánské ilegální skupiny pevnou organizaci i dogmatickou ideologii. Skládaly se převážně z mladých nadšenců, žijících ve světě, ve kterém byl komunismus jednou z dominantních globálních ideologií. Na výběr měli, zjednodušeně řečeno, mezi jugoslávskou a albánskou (čínskou) variantou komunismu/socialismu. V 70. letech 20. století byl pro ně marxismus-leninismus nejprve módním objevem, poté formou sebeobrany.⁵⁴⁵ Byli totiž jugoslávskou mocí obviňováni z kontrarevoluce, snažili se tudíž manifestovat svou politickou pravověrnost. Leninská ideologie byla navíc přitažlivá jedním konkrétním prvkem: právem na sebeurčení potlačených národů. Členy podzemních skupin rovněž přitahovaly leninské teze o vytváření tajných spikleneckých organizací.⁵⁴⁶

Represe, které zúčtovaly s vlnou albánských demonstrací za povýšení Kosova na status republiky v roce 1981, které se původně rozšířily spontánně jako projev solidarity po zatčení vůdců studentských protestů, namířených proti nízké životní úrovni na kolejích v Prištině, zavedly jádro kosovské politické opozice do exilu. Shodou okolností i masová pracovní migrace z Kosova začala ve druhé polovině 70. let. Jak kosovská gasatarbeiterská komunita rostla, začala jí věnovat stále větší pozornost i albánská vláda. Albánský vůdce Enver Hoxha, čelící po rozchodu s Čínou, která hospodářsky Albánii sponzorovala, rostoucím hospodářským potížím a zahájil nové kolo soustřeďování moci ve svých rukou. Po smrti svého do té doby nejbližšího spolupracovníka Mehmeta Shehu v prosinci 1981 mohl Hoxha obrátit svou pozornost i na albánskou diasporu. Jedním z hlavních cílů Hoxhova režimu pravděpodobně bylo využít mladé jugoslávské Albánce jako prostředek k potlačování katolické diaspory, vyhnané z Albánie po druhé světové válce. V každém případě se Albánie v 80. letech 20. století snažila integrovat exilové skupiny jugoslávských Albánců prostřednictvím neustálého šíření enveristické propagandy.⁵⁴⁷

Formální manifestace albánské identity v kruzích albánské emigrace z Jugoslávie emigrantských byla přirozeně spojena s Albánií. V západním exilu byli navíc kosovští političtí aktivisté v kontaktu i se západními levicovými aktivisty. Mnoho jugoslávských Albánců také naivně věřilo propagandě režimu o socialistickém ráji v Albánii.⁵⁴⁸ Hlavním pojítkem mezi čelnými aktivisty v 80. letech však byla nejspíše společná zkušenost uvěznění z politických důvodů po roce 1981. Bez ohledu na to, že Albánie měla nad albánskou diasporou silnou politickou kontrolu, právě začátkem 80. let převzala sjednocené kosovské hnutí LRSHJ/LPRK frakce vedená Xhaferem Shatrim, šéfredaktorem časopisu LPRK Hlas Kosova. Shatri, pozdější „ministr informací“ v Bukoshiho „vládě“ sám sebe později popsal jako

⁵⁴⁴ TARIFA, Fatos. Albania's Road from Communism: Political and Social Change, 1990-1993. *Development and Change*. 1995, **26**(1), s. 137.

⁵⁴⁵ PETROVIĆ, Momčilo. Pitao sam Albance šta žele a oni su rekli: republiku... ako može. Beograd: B92, 1996, s. 199.

⁵⁴⁶ Judah, 2000, s. 106.

⁵⁴⁷ Kola, 2003, s. 319.

⁵⁴⁸ BLUMI, Isa. Defining Social Spaces by Way of Deletion: The Untold Story of Albanian Migration in the Postwar Period. *Journal of Ethnic & Migration Studies*. 2003, **29**(6), s. 961. Též v rozhovoru Jiří Kuděla, český diplomat, Praha, září 1999, který mi v tomto smyslu tlumočil své zážitky ze jihozápadního Kosova ze samého počátku 90. let.

protieververistického disidenta.⁵⁴⁹ Popisoval ovšem také údajné enveristy jako „ryzí nacionalisty“.⁵⁵⁰ Po třech letech propagování liberálně demokratických ideálů, inspirovaných Shatriho novým švýcarským domovem, však LPRK převzali zastánci úzké spolupráce s Albánií, sdružení kolem Xhavita Halitiho. Halitiho frakce se v polovině 80. let se rozhodla zahájit přípravu na ozbrojený odpor uvnitř Kosova.⁵⁵¹ Od tohoto rozhodnutí vede víceméně přímá cesta k založení UÇK. V roce 1985 rovněž vznikla buňka LPRK v Prekazu, vedená Ademem Jasharim.⁵⁵² Haliti, který se později stal šéfem logistiky UÇK v Albánii, udržoval od roku 1975 nepřetržité styky s albánskými úřady – a rovněž s albánskými zpravodajskými službami. Popíral, že by Tirana byla zapojena do prvního pokusu propašovat na Kosovo zbraně, nakoupené v zahraničí v letech 1987–88, i když tvrdil, že tiranské úřady byly vždy informovány. Sám Haliti ovšem také v prakticky hermeticky uzavřené Albánii před rokem 1990 nikdy nebyl, a když ji pak navštívil poprvé, podle svých slov „okamžitě přišel o iluze.“⁵⁵³ To ukazuje, že mezi rokem 1990, kdy Albánie začala postupně otevírat své hranice, a rokem 1992, kdy se definitivně padl tamní komunistický režim, marxistická ideologie už pravděpodobně nemohla přilákat dokonce ani zastánce tvrdé linie uvnitř LPRK.⁵⁵⁴

To potvrzuje ostatně i skutečnost, že UÇK se nikdy nesnažila změnit společenský řád. Usilovala také o pomoc Ameriky a NATO, které byly v očích radikálních marxistů úhlavním nepřítelem, a naopak se nikdy nepokoušela hledat spojence u levicových režimů a hnutí.

Na sklonku roku 1989 vzniklo na Kosovu nenásilné hnutí, které se od jara 1990 postupně pod názvem LDK⁵⁵⁵ stalo mezi kosovskými Albánci politickým hegemonem a uchopilo pak moc v jednostranně vyhlášené „Republice Kosovo“. V lednu a v únoru 1990 však přesto situace v některých kosovských městech, jako je Podujevo, kde LPRK vytvořila malou ozbrojenou skupinu – Llapskou četou, jádro budoucí UÇK – podobala spíše intifádě. Koncept nenásilí si uzurpovala LDK, jejíž intelektuální elity byly většinou bývalými členy komunistické strany, bez zkušeností s ilegální činností, ať už v tajných organizacích na Kosovu nebo v exilových klubech.⁵⁵⁶ Po roce 1990 začaly tyto elity samy sebe vnímat jako „demokraty“ stojící proti „marxistům“. Obviňování z marxismu však mohla být také jen účelovou politickou strategií vůdčí politické síly: jakýkoli ozbrojený střet by zpochybnil upřímnost nenásilné kampaně a posloužil Bělehradu. Ten nyní namísto „kontrarevoluce“ vznášel proti kosovským Albáncům jako hlavní obvinění „terorismus“.

Když byla v roce 1991 Albánci jednostranně vyhlášena „Republika Kosovo“ a v následujícím roce zvolen také její „prezident“ a „parlament“ a vytvořena „vláda“, LPRK vymazala v roce 1993 ze svého názvu slovo „Republika“, které se již zdálo zbytečné a nadále

⁵⁴⁹ Kola, 2003, s. 318.

⁵⁵⁰ Judah, 2000, 106.

⁵⁵¹ Kola, 2003, s. 319; Islami, 2001, s. 250–251.

⁵⁵² Zenuni, 2009, s. 21.

⁵⁵³ Kola, 2003, s. 318–319; Hockenos, 2003, s. 196, 200.

⁵⁵⁴ Obšírně viz: SCHWARTZ, Stephen. ‘Enverists’ and ‘Titoists’ – Communism and Islam in Albania and Kosova, 1941–99: From the Partisan Movement of the Second World War to the Kosova Liberation War. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*. 2009, **25**(1), 48–72.

⁵⁵⁵ Lidhja Demokratike e Kosovës – Demokratický svaz Kosova.

⁵⁵⁶ Hockenos, 2003, s. 193.

IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

se nazývalo Národní hnutí za Kosovo – LPK.⁵⁵⁷ Nešlo však jen o formalitu, hnutí stálo znovu na křižovatce. „Republika“ byla jen formální, srbský prezident Slobodan Milošević měl Kosovo pevně pod kontrolou. Při zvažování budoucí strategie většina členů LPK viděla cestu k naplnění skutečné nezávislosti v guerrillovém boji. Menší frakce, věřící v leninskou myšlenku vzpoury podrobených národů, se však odštěpila a vytvořila vlastní organizaci Národní hnutí za osvobození Kosova (LKÇK). V dokumentech, prohlášeních a člancích jak LPK, tak LKÇK dominuje jediné téma: osvobození od srbské vlády. V textech je patrný jen jediný ideologický rozdíl: LKÇK hovořila o povstání podrobeného albánského lidu, LPK o právu Albánců na sebeurčení. Zdá se, že pro LKÇK byli hlavním soupeřem „pacifisté“, tj. LDK, kdežto LPK věnovala pozornost především srbským „okupantům“⁵⁵⁸ a původně usilovala o spolupráci s Rugovou při formování kosovské „armády“, později o jeho uznání UÇK coby legitimních ozbrojených sil „Republiky Kosovo“.

UÇK začala vznikat dosti rozvlekle od května 1993 jako ozbrojené křídlo LPK.⁵⁵⁹ Pro LPK zůstávala v Albánii – vnímané jako přirozený vojenský a politický spojenec – politickou oporou Socialistická strana, přímý nástupce dřívější komunistické strany. Vedle z dřívějšíka zděděných kontaktů však hlavním důvodem bylo to, že vláda Demokratické strany Saliho Berishy, která komunisty nahradila u moci, odmítla poskytovat kosovským Albáncům vojenský výcvik, což komunistická vláda na sklonku své vlády dělala. Berisha se naopak stal politickým spojencem Rugovy, který kvůli svému odporu vůči násilí začal být postupně uvnitř LPK a UÇK chápán jako hlavní překážka povstání.⁵⁶⁰ Vzájemný odpor mezi LDK a UÇK se netýkal politické ideologie, tedy ani marxismu, týkal se metod dosažení skutečné nezávislosti, kde jádrem sporu bylo použití násilí. LKÇK se svou malou guerrillovou jednotkou (vytvořenou v dohodě s UÇK v září 1997) uzavřela dohodu s UÇK krátce po propuknutí otevřeného povstání, v květnu 1998, a její bojovníci se fakticky v UÇK rozpustili.⁵⁶¹ Podle této dohody se měli bojovníci LKÇK postavit pod velení UÇK, ale LPK a LKÇK měly na oplátku vytvořit společnou politickou frontu. To byl však poslední ideologický záchrěv. Aby dohodu naplnil, vytvořil generální štáb UÇK v červnu 1998 tzv. Informační oddělení, později přejmenované na Politické oddělení, do jehož čela byl jmenován Hashim Thaçi, a jehož základním úkolem bylo navádět civilisty na územích ovládaných UÇK k podpoře UÇK.⁵⁶² Tento orgán nikdy nešířil jakékoli marxistické ideje. Ještě během rané fáze existence UÇK

⁵⁵⁷ Zenuni, 2009, s. 52. Bylo a je na každém, zda si slovo „popullorë“ v názvu vyloží jako „lidové“ nebo „národní“.

⁵⁵⁸ REDAKSIA E GAZETËS ÇLIRIMI. *Përmbledhje artikujsh nga gazeta "Çlirimi", I: Korrik 1993 - Shkurt 1996*. Tiranë: Eurorilindja, 1998a; REDAKSIA E GAZETËS ÇLIRIMI. *Përmbledhje artikujsh nga gazeta "Çlirimi", II: Mars 1996 - Gusht 1998*. Tiranë: Eurorilindja, 1998b; Elshani, 2003.

⁵⁵⁹ Zhitia, 2008, s. 48-51; Zenuni, 2009, s. 40-42, 47, 61-67. Jméno bylo zvoleno jako kompromisní kombinace dvou návrhů: Ozbrojené síly Kosova a Osvobozené hnutí Kosova. Smyslem prvního bylo prezentovat se jako legitimní ozbrojená moc jednostranně vyhlášené „Republiky Kosovo“, zatímco druhý, jenž vycházel z názvu LPK, měl odrážet misi „osvobození Kosova od srbské okupace.“ Definitivní název byl nakonec zvolen poté, co Adem Jashari, který se svou bojůvkou začal s útoky na policisty už v roce 1992, rozhodl v dubnu 1993 vytvořit jádro kosovské armády a pojmenovat je „Armáda Kosova“ (Zenuni, 2009, s. 62; Hamzaj a Hoti, 2003, s. 62-64; MULAJ, Klejda. *Resisting an Oppressive Regime: The Case of the Kosovo Liberation Army. Studies in Conflict & Terrorism*. 2008, **31**(12), s. 1108-1109); ISLAMI, Bedri. *Lëvizja (lindje e përgjakur): Bashkëbisedim me Ibrahim Kelmendin*. Tetovë: Tringa design, 2012, s. 233-234.

⁵⁶⁰ Pro dokreslení: Hamza, bratr Adema Jashariho, byl zakladatelem místní organizace LDK na okrese Skënderaj, kam patřilo jejich bydliště Prekaz (Hamzaj a Hoti, 2003, 37-38).

⁵⁶¹ Zhitia, 2008, s. s. 61, 131; Redaksia e gazetës Çlirimi, 1998b, s. 363-370.

⁵⁶² Zhitia, 2008, s. 61, 103, 115-116; Redaksia e gazetës Çlirimi, 1998a, s. 365-367; Islami, 2001, s. 128-131.

měli na terénu hlavní slovo bojovníci typu Adema Jashariho, jen fungoval ne sice jako formální, ale faktický vrchní velitel UÇK na Kosovu, a které marxismus nikdy neovlivnil, a kteří vyznávali jediné nacionalismus. Mladí bojovníci, postupně rozšiřující řady UÇK během ilegální fáze a protopovstání, byli ideologii, zdá se, zcela nedotčení, vyjma toho, že byli často syny účastníků demonstrací z roku 1981. Pro některé z nich bylo zapojení do UÇK i formou generační vzpoury.⁵⁶³

Sám Jashari dával přednost skutečnému boji před „řečmi“.⁵⁶⁴ Jeho život byl od mládí formován tradiční hrdinskou epikou,⁵⁶⁵ anebo, slovy jeho lidového životopisce: „knihou, puškou a loutnou“.⁵⁶⁶ Jashariho představa o národních dějinách se ovšem víceméně shodovala s oficiálním kultem vlastenců z období národního obrození a boje za nezávislost Hoxhovy komunistické Albánie. Mezi klíčové osobnosti zde patřili středověký vojevůdce Skanderbeg, bojovník za nezávislost Qerqiz Topulli, básník Naim Frashëri a politik Abdyl Frashëri.⁵⁶⁷ Adem Jashari se narodil 28. listopadu, na výročí vyhlášení nezávislosti Albánie, a cítil se být proto předurčen k boji za nezávislost Kosova a jeho spojení s Albánií. Jeho válečnickým ideálem se stal Topulli a jeho oblíbeným spisovatelem byl Frashëri, autor veršovaného Skanderbegova životopisu.⁵⁶⁸ Přestože však Jashariho nacionalistické přesvědčení kopírovala albánskou státní ideologii, hlavním zdrojem jeho inspirace byli bojovníci. Tito národní hrdinové byli zdrojem inspirace v patriarchálních oblastech Llapu a na západním Kosovu. První ozbrojená jednotka v oblasti Llapu se ostatně nazvala „Çetta e Llapit“: slovo *çetta* („četa“) znamená tradiční balkánskou bojovou jednotku: zbojnickou družinu.

Smrt Jashariho a jeho rodiny v nerovném boji s policií se stala důležitým mezníkem v historii UÇK.⁵⁶⁹ UÇK tak získala mučedníky, kteří rychle vystřídali Matku Terezu (etnickou Albánku), která byla prominentním symbolem LDK a její politiky nenásilného odporu. Protože místní ozbrojené buňky v Drenici byly na počátku otevřeného povstání lépe zorganizovány než na jinde, muži z drenických vesnic, mezi nimi také např. Hashim Thaçi, nemalou část pozic ve vedení UÇK. Adem Jashari byl zařazen do zdánlivě nepřerušované linie drenických hrdinů protisrbského boje: v roce 1912 byl v Jashariho rodném Prekazu zabit Ahmet Delia, vůdce albánských povstalců, kteří si sami říkali *kaçaci* („zbojníci“); v roce 1924 byl v sousední vesnici Galica zabit vůdce kosovských *kaçaků*, Azem Bejta. V roce 1945 potkal velitele tzv. drenické brigády, Shabana Polluzhu a Mehmeta Gradicu, tentýž osud v nedaleké

⁵⁶³ Sullivan, 2004, s. 51-55, 99-103.

⁵⁶⁴ Judah, 2000, s. 116.

⁵⁶⁵ Podle Jashari synovce Murata se v rodině kladl velký důraz na historické příklady osobní statečnosti albánských bojovníků za nezávislost (Skanderbeg, Çerqiz Topulli, Mic Sokolli, Isa Boletini a další). Za zaznamenání stojí, že většina z nich padla v boji (rozhovor s M. Jasharim, 1999).

⁵⁶⁶ Tahiri, 1999, s. 31. Míněno archaickou dvoustrunnou loutnou zvanou *çifteli* (*çift* – „dvojitý“, *tel* „struna“).

⁵⁶⁷ PRIFTI, Peter. *Remote Albania: The Politics of Isolation*. Tiranë: Onufri, 1999, s. 158; rozhovor s M. Jasharim, 1999.

⁵⁶⁸ Rozhovor s M. Jasharim, 1999.

⁵⁶⁹ Çitaku, 2003, s. 101-166; Tahiri, 1999, s. 69-108; Judah, 2000, s. 139-147, 69-108; PIREVA, Adil. *Vite shprese e qëndrese: Kronikë e çështjes së Kosovës '97, '98, '99*. Prishtinë: Faik Konica, 2004, s. 194-204; Zhitia, 2008, s. 57-60; Hamzaj, 1999, s. 46; Arifi, s. 2000, s. 25-29; Alidema, 2003, s. 61-62; Elshani, 2003a, s. 31-33; Sullivan, 2004, s. 159-180; Zejnullahu, 2001, s. 55-57.

IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

vesnici Tërsteniku. Tahir Meha, syn Polluzhova a vnuka Bejtova spolubojovníka, byl zastřelen v Prekazu během nepokojů v roce 1981, když se odmítl nechat zatknout policií.⁵⁷⁰

Skutečným jádrem ideologie UÇK se však nestala ani tradiční hrdinská epika, nýbrž kult vlastních padlých, který se začal rozvíjet po vojenském debaklu v létě a na podzim 1998. Brigády UÇK začaly být slavnostně pojmenovávány podle „mučedníků“, hlavně bojovníků UÇK, zabitých v akci. Bojovníci ze 113. brigády dokonce přímo navrhli svému veliteli Mujë Krasniqimu, aby byla jednotka pojmenována po něm, pokud by padl.⁵⁷¹ Tento kult také odráží vnitřní vývoj ozbrojeného albánského hnutí na Kosovu po pádu komunismu od sociálního banditismu k masovému povstání. Ilustruje také, že ideologie UÇK byla stěží něco jiného než směs ozvěn romantického nacionalismu a patriarchální ideje udatnosti (*trimëria*), což nepřímou naznačuje i to, že pokud guerrillová taktika povstalců vycházela z nějakého ideového základu, pak z místních tradic a mentality a nikoli nějakého politického kánonu. Časem se v souvislosti s připomínkami padlých ustálilo sousloví, že „padli na oltáři svobody“ („bie në Altarin e Lirisë“ nebo „ra në Altarin e Lirisë“), což je výmluvnou slovní ilustrací tohoto kultu.

Z celkem 30 brigád UÇK bylo pojmenováno 25, a z nich 20 neslo jméno padlých, tři další byly pojmenovány po politických aktivistech zabitých před propuknutím povstání (dva vůdci LRSSHJ a jeden představitel LNÇK), dvě byly pojmenovány po oblastech; u posledně jmenovaných (Rugova, Gjakova) to bylo výrazem lokální hrdosti na to, jak se místní bojovníci dokázali sami zorganizovat. Po padlých byly původně pojmenovány čtyři z pěti brigád UÇPMB, zbylá podle oblasti, ale přejmenovaná po smrti svého velitele po něm, pět ze šesti brigád UÇKomb (zbylá po politickém „mučedníkovi“, členu vedení LPK) a dvě „divize“ AKSH. Totéž se mohlo opakovat i na nižších úrovních: například ve 121. brigádě UÇK „Ismet Jashari Kumanova“ se 4. prapor nazýval „Afrim Krasniqi“ a jeho 2. rota „Ali Zogaj“.⁵⁷²

Politickou motivaci ve smyslu určité ucelené ideologie tedy můžeme v podstatě vyloučit. Kromě marxismu se ani v albánských, ani v cizojazyčných zdrojích neobjevily další náznaky nějaké jiné ideologie, kromě obvinění z islamismu. Protože se však v aktivitách UÇK, UPMB, UÇKomb, ani AKSH nebo skupin operujících před propuknutím otevřených povstání dá pozorovat minimum islámských prvků, jde spíše o účelovou argumentaci srbské strany a jejich podporovatelů.

Příklad Adema Jashariho však minimálně poskytuje materiál k přemýšlení. Charismatický jednotlivec nebo třeba dvojice, jak jsem již ukázal výše, nemusejí k riskantnímu jednání strhnout ostatní a mohou bojovat – a zemřít – osamoceni. Jashari minimálně dokázal dát dohromady semknutou skupinu, v níž bylo riskujících mnohem více. Většina se dá vysvětlit příbuzenskými a sousedskými vazbami, více než třetina původní skupiny však nebyla ani jeho příbuznými, ani sousedy. Jashari navíc dokázal skupinu systematicky rozšiřovat a přitom udržet akceschopnou tak, aby se v oblasti jejího působení rozvinulo protopovstání. Jeho

⁵⁷⁰ Původním vzorem chování, v němž je přednost dána hrdinské smrti v boji do posledního dechu před vzdáním se, byl Oso Kuka, vůdce albánských válečníků obklíčených v roce 1862 černohorskou přesilou. Za podobný příklad je dáván také hlavní velitel albánských povstalců z Kosova z roku 1912, Isa Boletini, zabitý v Černé Hoře roku 1916. Ohledně následování příkladu Oso Kuky během druhé světové války viz: Rukiqi, 1998, s. 151; v případě Adema Jashariho: Çitaku, 2003, s. 155; v bitvě na Koshare mezi UÇK a srbskými silami v roce 1999: Çetta, 2000, s. 79–80.

⁵⁷¹ Gashi, 2002, s. 45.

⁵⁷² Krasniqi, 2002, s. 59.

IV.3 Marxistická ideologie jako základna k mobilizaci?

organizace se opírala o vzájemnou důvěru, budovanou na základě osobních doporučení starších členů pro nové členy.

Tabulka 13. Názvy jednotek UÇK, UÇPMB, UÇKomb a AKSH

Brigády UÇK	Název	padlí	pol. aktivisté	oblasti	Brigády UÇPMB	Název	padlí	pol. aktivisté	oblasti
111	Adem Jashari	x			111	Fatmir Ibishi	x		
112	Arben Haliti	x			112	Sherif Jonuzi dhe Enver Bajrami	x		
113	Mujë Krasniqi	x			113	Ibrahim Fejzullahu	x		
114	Fehmi Lladrovci	x			114	Agim Elshani	x		
121	Ismet Jashari "Kumanova"	x			115	Karadaku/Njazi Azemi			x
122	Imer Krasniqi	x							
123	–								
124	Gani Paqarizi	x							
125	–								
126	–								
128	–				Brigády UÇKomb	Název	padlí	pol. aktivisté	oblasti
131	Jusuf Gërvalla		x		111	Beçir Limani		x	
132	Myrtë Zeneli	x			112	Mujdin Aliu	x		
133	Adrian Krasniqi	x			113	Ismet Jashari "Kumanova"	x		
134	Bedri Shala	x			114	Fadil Nimani "Tigri"	x		
135	Agim Zeneli	x			115	Qemal Shaqiri	x		
136	Rugova			x	116	Tahir Sinani	x		
137	Gjakova			x					
138	Agim Ramadani	x							
141	Mehë Uka		x						
142	–								
151	Zahir Pajaziti	x			"Divize" AKSH	Název	padlí	národní hrdinové	oblasti
152	Shaban Shala	x			Zóna	Divize			
153	Hyzri Tala	x			1	X			
161	Ahmet Kaçiku	x			2	Adem Jashari	x		
162	Agim Bajrami	x			3	Skenderbeu		x	
164	Gafurr Loku	x				Tahir Sinani	x		
171	Kadri Zeka		x		4	X			
172	Isa Kastrati	x			5	X			
173	Gursel dhe Bajram Sulejmani	x							

Je proto nasnadě uvažovat o tom, že povstalci jako takoví se navzájem liší. Jestliže vůdce dokáže svým příkladem kolem sebe vytvořit síť spolupracovníků, a tito spolupracovníci zase dále svým příkladem tuto síť rozšiřují, je pravděpodobné, že povstalecké skupiny se skládají z jedinců–agentů mobilizátorů, kteří jdou příkladem, a jejich následovníků. Je proto potřeba vytipovat, kdo takoví agenti jsou.

IV.4 Mikromobilizace a agenti povstání Vzdělání, věk a sociální původ

Skupinu pod vedením Adema Jashariho a další podobné skupiny rané UČK můžeme označit organizátory v procesu mezomobilizace. Jashari postupně rozvíjel intenzivní snahu získat pro svou věc další účastníky, před svou smrtí ji rozšířil na zhruba tři stovky a skupina pod jeho vedením začala expandovat i do sousedních oblastí Ortakollu a Llapushy.⁵⁷³ Soustředím se však na procesy mikromobilizace v oblasti, která se během otevřeného povstání postupně ustálila jako 3. operační zóna UČK Dukagjini.⁵⁷⁴ Pro jednoduchost ji budu v dalším textu označovat jako západní Kosovo. Západní Kosovo bylo totiž dějištěm propuknutí otevřeného povstání, a budu ji proto porovnávat s otevřenými povstáními v jižním Srbsku a v Makedonii.

Charismatictí vůdci typu Jashariho jsou schopni redefinovat normy a cíle určité skupiny.⁵⁷⁵ To se Jasharimu podařilo díky jeho přesvědčení, že protivníka lze porazit pouze ozbrojeným bojem, které také neúnavně převáděl do praxe. To však samo o sobě nestačilo na posun od protopovstání k otevřenému povstání. K tomu došlo v kontextu změny v rovnováze síly a bezpečnosti po útoku na Jashariho skupinu v Drenici, po kterém následoval s odstupem tří týdnů útok policie na skupinu v čele s Ramusem Haradinajem na západním Kosovu. Odražení tohoto útoku vyústilo v novou rovnováhu síly. Následoval zhruba měsíc určitého váhání, a to z obou stran.⁵⁷⁶ Na venkově, v terénu, ve kterém neměla etnickou oporu, policie podnikala nerozhodné akce, ve městech, kde si byla jistější, podnikala plošné razie na skutečné i domnělé přívržence UČK.⁵⁷⁷ Vesničané se cítili ohroženi buď možným tvrdým útokem podobným tomu v Drenici, nebo – jednotlivci mezi nimi – možnými represemi čistě z titulu určité osobní charakteristiky, která je v očích policie činila potenciálně nebezpečnými elementy.⁵⁷⁸ Šlo například o bývalé policisty, vojáky, ale také lidskoprávní a jiné politické aktivisty. Jak ale čas ubíhal, velký soustředěný útok nepřicházel. Naopak, množily se akce povstalců, o kterých se vědělo od úst k ústům stále víc, a které na jednu stranu povzbuzovaly další k následování, na druhou stranu posilovaly obavy z tvrdé odpovědi protivníka. Pak se povstání začalo šířit jako epidemie, celé vesnice se stávaly integrální součástí území ovládaného povstalcí.

⁵⁷³ Zogaj, 2003, s. 5-6, 23-25; Elshani, 2001, s. 35; Krasniqi, 2002, s. 19, 25, 29, 36-37, 86; Saraçi, 1999, s. 8-11.

⁵⁷⁴ Rrafshi i Dukagjinit je tradiční albánské označení pro nížinu podél toku Bílého Drimu v západní části dnešního Kosova, v srbském prostředí tradičně nazývanou Metohija. V novější době se používá i pro označení celé části Kosova západně od rozvodnice mezi jaderským a černomořským spolu s egejským povodím. 3. operační zóna UČK zahrnovala okresy Deçani, Gjakova, Peja a Istogu, ale vzhledem k tomu, že se zde otevřené povstání rozvinulo na jaře 1998 nejrychleji a nejšířeji, i díky její poloze při hlavních zásobovacích trasách z Albánie byli do zdejších oddílů zapojeni i povstalci z jiných částí Kosova.

⁵⁷⁵ REICHER, Stephen, S. Alexander HASLAM a Nick HOPKINS. Social identity and the dynamics of leadership: Leaders and followers as collaborative agents in the transformation of social reality. *The Leadership Quarterly*. 2005, 16(4), s. 550.

⁵⁷⁶ INTERNATIONAL CRIMINAL TRIBUNAL FOR THE FORMER YUGOSLAVIA. *Prosecutor v. Ramush Haradinaj, Idriz Balaj, Lahi Brahimaj: Case No. IT -04-84-PT* [online]. Transcript (open session). 2007, 7. 5. [cit. 2018-10-19]. Dostupné z: <https://www.icty.org/x/cases/haradinaj/trans/en/070507IT.htm>, s. 3611-3627.

⁵⁷⁷ Rozhovor s M. Pilátovou, Praha, 1998.

⁵⁷⁸ International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, 2007, s. 3611

Pamětní kniha životopisů padlých západního Kosova, zachycující pravděpodobně reprezentativní vzorek dvou třetin padlých v této oblasti, a se kterou budu v dalším textu pracovat jako se základním zdrojem životopisných údajů povstalců na západním Kosovu, ukazuje, že zhruba 10 % padlých povstalců zde zachycených se k UÇK přidalo v době před propuknutím otevřeného povstání. Něco přes třetinu se do povstání zapojilo během prvního měsíce od útoku na Haradinajovu usedlost (24. března až 24. dubna 1998), něco přes čtvrtinu během doby, kdy byla ofenzíva v rukou povstalců (konec července 1998), a skoro stejný počet pak až do konce povstání v červnu 1999.⁵⁷⁹ Pokud platí závěr, že počet povstalců narůstal v závislosti na jejich ztrátách, ilustrují tyto hodnoty dynamiku povstání na západním Kosovu. Za tohoto předpokladu se tudíž počet povstalců na západním Kosovu musel skokově zvýšit hlavně během prvního měsíce otevřeného povstání.

Otázkou je, kdo se v takovém počtu přidával? Jinými slovy, jak probíhala mikromobilizace? Kdo byli příjemci výzvy k účasti? Řečeno s Dougem McAdamem, co vysvětluje individuální rozdíly v účasti v povstání?⁵⁸⁰ Jaké charakteristiky odlišují revolující od nerevolujících?⁵⁸¹ Jde o onen česky obtížně přeložitelný fenomén *differential recruitment*.⁵⁸² Někteří autoři se snažili podobné otázky zodpovědět v případových studiích věnovaných jednotlivým povstaleckým hnutím: V úvodní kapitole, v níž jsem stručně shrnul dosavadní výzkum, jsem poukázal například na studie Petera Harta o IRA a Jennifer M. Larson a Janet I. Lewis o Ugandě. Na těchto studiích jsou dobře vidět přínosy kvalitativního i kvantitativního výzkumu. Mezi oběma přístupy existuje jeden výrazný rozdíl, a to v tom, že kvantitativní výzkum je však silně omezen dostupnými zdroji dat. Proto je obvyklou cestou zkoumání mikromobilizace povstání kvalitativní výzkum s doplňkovými kvalitativními vsuvkami. Já se vydám opačnou cestou. Budu se opírat o kvalitativní data a výsledky dosažené pomocí nich doplním kvalitativními rozborů. Kvantitativní data mohu využít podstatně širěji, než to udělali (a mohli udělat) jiní autoři. Na rozdíl od nich mám bohatou studnici osobních údajů o povstalcích z UÇK, UÇPMB a UÇKomb. Tyto údaje se sice většinou týkají padlých, předpokládám však, že právě padlí, o kterých se dá předpokládat, že patřili mezi vysoce riskující povstalce, jsou těmi, kdo určovali běh ozbrojených akcí. Byli opakem černých pasažérů. Jinak řečeno, představovali vzorek osob důležitých pro pochopení toho, jak se utvářely sociální sítě v průběhu povstání. Soustředím se přitom především na počátek otevřeného povstání, což je období klíčové pro rychlý početní rozvoj a tedy i udržení povstání.

Budu se snažit nepředjímat, zda a nakolik byl početní nárůst povstalců dán tím, že se organizátoři obraceli k vhodným osobám, anebo tím, že jejich výzev výrazněji (a nakolik) vyslyšeli právě jednotlivci s vhodnými dispozicemi. Pokusím se k problému přistoupit z obou stran. Abych nejprve ukázal, jak byla UÇK vnitřně diferencovaná, porovnáám určité skupiny uvnitř ní. Ty jsou vymezeny biologicky (ženy), kulturně (katolíci), či společensky, například studenti. Budu se snažit vysledovat, nakolik jsou které z nich vhodnějšími (vnímavějšími) – anebo naopak méně vhodnými adresáty v porovnání s celkem. Pak se budu věnovat otázce

⁵⁷⁹ Hasani, 2002.

⁵⁸⁰ McAdam, 1986, s. 64.

⁵⁸¹ PETRIE, Michelle. A Research Note on the Determinants of Protest Participation: Examining Socialization and Biographical Availability. *Sociological Spectrum: Mid-South Sociological Association*. 2004, **24**(5), 553-574, s. 555.

⁵⁸² Jenkins, 1983, s. 538-539.

IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

tzv. biografické dostupnosti (*biographical availability*), tedy předpokladům k zapojení do povstání vyplývajícím z životní situace: závazků vůči jiným osobám, volného času a podobně.

Nejdříve se budu věnovat studentům, kteří jsou jak skupinou, kterou můžeme pokládat za vnímavou, tak klasickou kategorií biograficky dostupných. K jejich biografické dostupnosti se dostanu později. Na tomto místě bych prozatím shrnul, že studenti bývají typickými účastníky protestů. Nejobsáhlejší studie na toto téma zpracovali Robert L. Hall, Mark Rodeghier a Bert Useem, podle nichž vyšší vzdělání obvykle ovlivňuje postoj k protestům ve čtyřech rovinách: posilují podporu svobod, zvyšují povědomí o křivdách a mění společenskou pozici dotyčného, v důsledku čehož se i posiluje či oslabuje jeho identifikace se zájmy určitých společenských skupin. Konečně také snižují podporu násilí.⁵⁸³ Řeč je ovšem o účastnících politických protestů. Co se týče ozbrojeného boje, řada studií potvrzuje souvislost mezi vyšším vzděláním a terorismem.⁵⁸⁴

Anketa, provedená Mezinárodní organizací pro migraci (IOM) v červnu 1999 mezi 25.723 veterány UČK z celého Kosova, ukázala, že 11,8 % z nich mělo nedokončené univerzitní vzdělání. Všichni z nich nemuseli být studenti, někteří mohli studia už v minulosti zanechat; k této otázce se ještě později dostanu a proberu ji podrobněji. Prištinská univerzita sestavila seznam 323 obětí z řad svých studentů, který však neobsahuje jen členy UČK a mezi členy uvádí i absolventy (zjevně ne všechny) a mnohé, kteří studia zanechali už celé roky před válkou.⁵⁸⁵ Status mnoha je nejasný. Prokazatelně studujících v době začátku války jsem se dopočítal 46, dva z nich byli v době smrti staří 30 a 31 let, jinak bylo ale horní věkovou hranici stáří 26 let. Jmen s nejasným statutem, zemřelých ve stáří 20–26 let bylo 47. To by znamenalo 93 studentů a s připočtením zbytku s nejasným statutem maximálně 114 studentů, tedy asi 0,7–0,8 % z celkově necelých 14 tisíc, kolik jich měla Prištinská univerzita na sklonku 90. let.⁵⁸⁶ Dá se předpokládat, že v té době na univerzitě už studovali převážně jenom muži. Ekonomické těžkosti přiměly řadu rodin omezit podporu studujícím rodinným příslušníkům. Úbytek z původního počtu téměř 20 tisíc studentů na počátku desetiletí šel ve

⁵⁸³ HALL, Robert L., Mark RODEGHIER a Bert USEEM. Effects of Education on Attitude to Protest. *American Sociological Review*. 1986, **51**(4), 564-573; RODEGHIER, Mark, Robert L. HALL a Bert USEEM. How Education Affects Attitude to Protest: A Further Test. *The Sociological Quarterly*. 1991, **32**(2), 277-288.

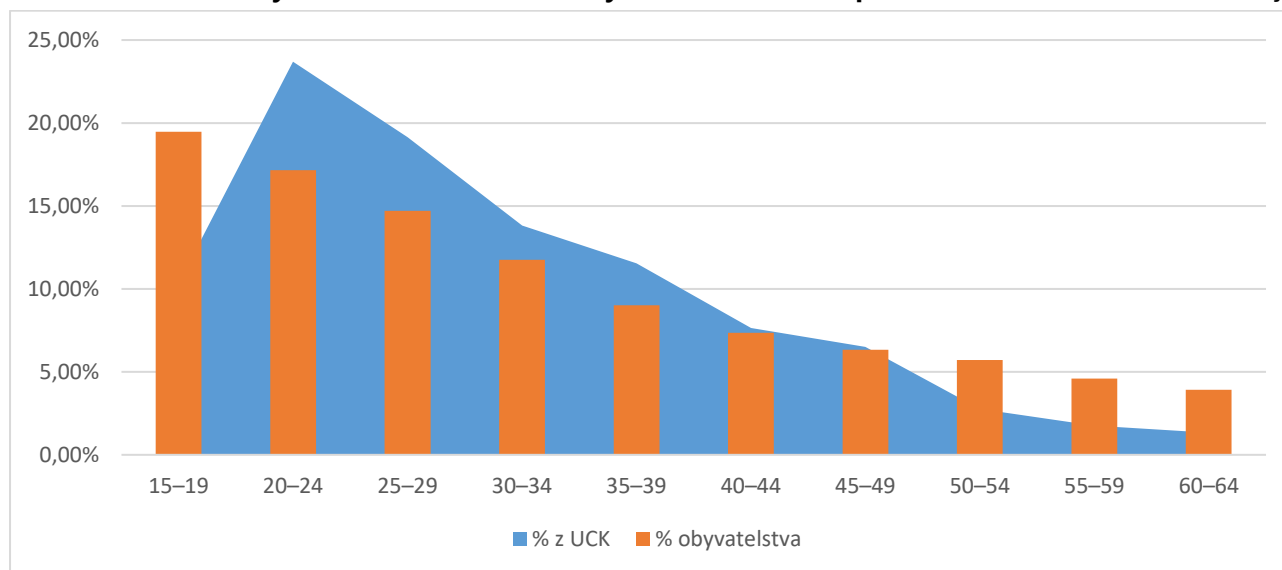
⁵⁸⁴ KRUEGER, Alan B. a Jitka MALEČKOVÁ. Education, Poverty and Terrorism: Is There a Causal Connection? *Journal of Economic Perspectives*. 2003, **17**(4), 119-144; BRAVO, Ana B. S a Carlos M. M. DIAS. An Empirical Analysis of Terrorism: Deprivation, Islamism and Geopolitical Factors. *Defence and Peace Economics*. 4, 2006, (17), 329-341; KURRILD-KLITGAARD, Peter, Mogensen K. JUSTESEN a Robert T. KLEMMENSEN. The political economy of freedom, democracy and transnational terrorism. *Public Choice*. 2006, **128**(1-2), 289-315; BERREBI, Claude. Evidence about the Link Between Education, Poverty and Terrorism among Palestinians. *Peace Economics, Peace Science and Public Policy*. 2007, **13**(1), 1-38; FREYTAG, Andreas, Jens J. KRÜGER, Daniel MEIERRIEKS a Friedrich SCHNEIDER. The origins of terrorism: Cross-country estimates of socio-economic determinants of terrorism. *European Journal of Political Economy*. 2011, **27**(S1), 5-16; MALEČKOVÁ, Jitka a Dragana STANIŠIĆ. Does Higher Education Decrease Support for Terrorism? *Peace Economics, Peace Science and Public Policy*. 2013, **19**(3), 343-358; YILDIRIM, Jülide a Nadir ÖCAL. Analysing the Determinants of Terrorism in Turkey Using Geographically Weighted Regression. *Defence and Peace Economics*. 2013, **24**(3), 195-209; FERIDUN, Mete. Impact of Education and Poverty on Terrorism in Turkey: An Empirical Investigation. *Applied Research Quality Life*. 2014, **11**(1), 41-48; AZAM, Jean-Paul a Véronique THELEN. *Fighting Terrorism at Source: Using Foreign Aid to Delegate Global Security*. Cheltenham: Edward Elgar, 2018, s. 39–66.

⁵⁸⁵ DRENICA, Besa. Në kërkim të dijesh dhe të lirisë. *Bota e re*. 2009, 17. 2., **38**(numër special), 36-38.

⁵⁸⁶ Clark, 2000, s. 101.

stále ještě silně patriarchální společnosti jistě v první řadě na vrub studentek.⁵⁸⁷ Jejich diplom byl navíc ještě méně ekonomicky uplatnitelný než u chlapců. Celkově padlých mužů UÇK ve věkové kohortě 20–24 let, víceméně odpovídající běžnému věkovému rozpětí vysokoškolských studentů a také nejpočetnější věkové kohortě padlých UÇK (24 % z celkového počtu padlých) bylo asi 0,55 % z celkového předpokládaného počtu albánských mužů v tomto věkovém rozpětí na Kosovu. Celkový počet padlých ve věkové kohortě 15–64 let pak činil asi 0,4 % z celkového počtu albánských mužů v této kohortě na Kosovu. Podle toho by se zdálo, že mladí muži riskovali více než jiní muži a studenti riskovali více než jiní mladí muži.

Graf 121. Podíl věkových kohort na mužském obyvatelstvu Kosova a podíl těchto kohort na členstvu UÇK

Byl by však mylný dojem, že se studenti jako takoví více zapojovali. IOM napočítal 11,8 % studentů a bývalých studentů mezi veterány. Koncem 90. let přitom mohl počet studentů činit cca 13,5 % počtu albánských mužů z věkové kohorty 20–24 let. Spolu s bývalými studenty by byl poměr ještě vyšší. Začátkem 90. let počet vysokoškolských studentů činil dokonce až 23 % v porovnání s věkovou kohortou mužů 20–24 let, i když tehdy nejspíš studovalo i více dívek, takže poměr mohl být nižší. Mezi padlými na západním Kosovu, u kterých znám bližší životopisné údaje a o kterých se rozepíšu více dále, podíl padlých s nedokončeným univerzitním vzděláním činil jen 9,5%. Mezi padlými UÇPMB v jižním Srbsku jich bylo 11,5 % a v Makedonii jich mezi padlými UÇKomb 8,9 %. Tyto počty se tedy pohybovaly s určitým rozpětím ve srovnatelné hladině kolem jedné desetiny všech padlých a číslo ze západního Kosova zhruba odpovídalo číslu zjištěnému IOM, znamená to ovšem, že padlí s neukončeným vzděláním – studenti a bývalí studenti – neriskovali víc, než jiní: jaký byl jejich podíl mezi přeživšími, takový nebo o něco nižší jich byl mezi padlými.

Co se týče studentů vyšších a vysokých škol, ti tvořili 4,7 % padlých na západním Kosovu a 8,9 % padlých v Makedonii. V jižním Srbsku nebyl mezi padlými žádný. Středoškolští studenti tvořili 5 % padlých na západním Kosovu, 7,7 % v jižním Srbsku a 1,1 % v Makedonii. To mohlo být samozřejmě zčásti ovlivněno rozdílnými možnostmi v přístupu ke vzdělání mezi Albánci z různých oblastí. Zatímco na Kosovu existovala velká univerzita, byť fungující od

⁵⁸⁷ Úbytek studentek byl patrný už u středoškolského vzdělávání (Clark, 2000, s. 99).

IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

roku 1992 v paralelním režimu, v Makedonii se albánsky vyučovalo pouze na určitém studijním směru na makedonskojazyčné pedagogické fakultě a malá univerzita vznikla z iniciativy tří většinově albánských okresů až v roce 1994 v Tetovu. Albánci v jižním Srbsku neměli vysokoškolské instituce v albánštině vůbec, byli odkázáni na srbskojazyčné školy anebo, tak jako makedonští Albánci, na univerzitní studia na Kosovu a později v makedonském Tetovu, což ovšem v 90. letech ztrácelo smysl kvůli neuznávání diplomů z Kosova a z Tetova. Obecně nejširší studijní možnosti existovaly pro Albánce v Albánii. Ve středním školství byly možnosti větší, střední školy v albánštině nebyly jen na Kosovu, ale i v jižním Srbsku, kde byl jejich počet na počet obyvatel dokonce vyšší než na Kosovu, a také v Makedonii, kde však byl v průběhu 90. let politickými opatřeními drasticky omezen.

Když se však podíváme blíže na vzdělanostní průřez padlými tří oblastí, kde propuklo otevřené povstání: na západním Kosovu, v jižním Srbsku a v severozápadní Makedonii, do očí okamžitě padnou celkem velké rozdíly. Nejprůkřežší rozdíl je patrný mezi zahraničními padlými v jižním Srbsku a v Makedonii. Zahraničními padlými byli Albánci z jiných oblastí: v jižním Srbsku z Kosova a z Makedonie, v Makedonii z Kosova a z Albánie. Zatímco mezi zahraničními padlými v jižním Kosovu byla úroveň vzdělání celkově nejnižší, mezi zahraničními padlými v Makedonii naopak nejvyšší. V Makedonii byl také nejprůkřežší rozdíl mezi domácími a zahraničními padlými. Rozdíl mezi domácími a zahraničními padlými je však velice zřetelný i v jižním Srbsku. A zajímavé je, že je zde situace v porovnání s Makedonií opačná: zatímco v jižním Srbsku byli vzdělanější domácí, v Makedonii naopak zahraniční padlí bojovníci.

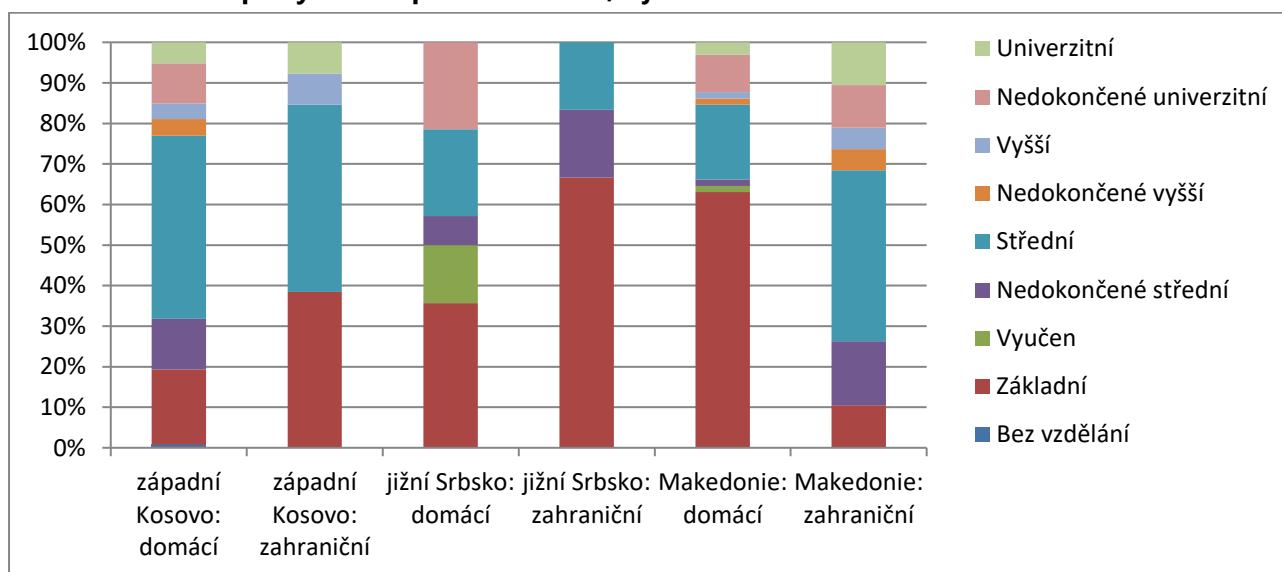
Rozdíly ve vzdělání jsou dobře patrné také tehdy, když rozdělím padlé podle oblastí původu: Kosovo (565 osob),⁵⁸⁸ jižní Srbsko (14), Makedonie (71) a Albánie (12). Samotný původ však jako vodítko sloužit nemůže. Kosovští Albánci padlí v jižním Srbsku měli výrazně nižší úroveň vzdělání než kosovští Albánci padlí v Makedonii. Podobně také makedonští Albánci padlí v jižním Srbsku měli výrazně nižší vzdělání než makedonští Albánci padlí na západním Kosovu. Rovněž Albánci z Albánie padlí na Kosovu měli v průměru nižší vzdělání než ti, kteří padli v Makedonii, i když rozdíl nebyl tak ostrý. Nabízí se vysvětlení, že vzdělání zahraničních padlých byly do značné míry ovlivněny jejich konkrétním geografickým původem. Do bojů na západním Kosovu se zapojili hlavně Albánci z vysokohorského příhraničního okresu Tropoja sousedícího s Kosovem, kde běžná úroveň vzdělání příliš vysoká nebyla. Albánci v pohraničí pociťovali více než jinde historickou a kulturní sounáležitost s kosovskými Albánci, zejména těmi, kteří žili přímo na opačné straně hranice.

Kromě toho byla úroveň vzdělání v této kategorii padlých ovlivněna ještě jedním specifickým faktorem: část bojovníků UÇK původem z albánského příhraničí sloužila jako průvodci při pašování zbraní a převádění jiných bojovníků na Kosovo. V této skupině přirozeně byli hlavně lidé s nižším vzděláním. Nic podobného ovšem neplatilo pro jižní Srbsko a Makedonii. Zato zřejmě opět sehrála roli historicko-kulturní spřízněnost napříč moderními hranicemi. 69 % všech padlých bojovníků UÇPMB pocházelo z širšího regionu pohoří Karadaku (Crna Gora, Skopska Crna Gora), prostírajícího se na trojmezí dnešního Kosova, vlastního Srbska a Makedonie, počítaje v to i bojovníky původem z měst při okraji

⁵⁸⁸ U padlých na Kosovu počítám pouze padlé na západním Kosovu (většinou původem ze západního Kosova, ale i odjinud z Kosova), protože pouze k těm mám k dispozici údaje o vzdělání. U padlých původem z Kosova, kteří zahynuli v jižním Srbsku a v Makedonii, počítám všechny původem z celého Kosova, neboť mám údaje ke všem padlým v jižním Srbsku a v Makedonii bez ohledu na původ.

pohoří. Při odečtení měst stále 58 % pocházelo z karadackých horských vesnic. Z horských vesnic ovšem pocházelo jen 42 % zahraničních padlých bojovníků UÇPMB, všichni z Kosova (při započtení měst to bylo 58 %), kdežto domácí byli z horských vesnic ze dvou třetin. Přesto však bylo průměrné vzdělání nižší u zahraničních padlých. Očividně zde tedy hrály roli ještě jiné faktory. Také v Makedonii, oddělenou od Kosova hřebeny pohoří Karadaku a Sharri, žila velká část padlých povstalců na jejich úbočích. Celkem jich bylo 63 %, ovšem mezi padlými původem z Kosova, kteří tvořili téměř pětinu padlých, to bylo jen 29 %, tedy méně než poloviční podíl. Geografie a historická sounáležitost tedy zapojení kosovských padlých do povstání v Makedonii vysvětluje o poznání méně než zapojení jejich krajanů (s nimiž přitom část padlých Kosovarů v Makedonii nedlouho předtím společně válčila v jižním Srbsku!).⁵⁸⁹

Graf 122. Vzdělání padlých na západním Kosovu, v jižním Srbsku a v Makedonii

Ozbrojený zápas v Makedonii očividně oslovoval trochu jiné domácí publikum než v jižním Srbsku. Oslovoval také nemalou měrou jiné publikum na Kosovu, než jižní Srbsko, a pokud oslovoval stejné – neboť polovina z Kosovarů, kteří později padli v Makedonii, se předtím angažovala v jižním Srbsku – oslovoval je trochu jinak. Jakmile v únoru 2001 vypuklo povstání v Makedonii, jedna skupina bojovníků z Kosova, kteří se v té době angažovali v UÇPMB, opustila jižní Srbsko a přesunula se tam.⁵⁹⁰ Bylo to poté, co USA vyjádřily souhlas s plánem srbského premiéra Zorana Đinđiće na demilitarizaci oblasti, včetně rozpuštění UÇPMB, ale ještě před finálním střetem mezi UÇPMB a srbskými silami ve vesnici Oraovica, kterým si UÇPMB pokusila posílit si pozici a vynutit si změnu rozhodnutí na opětovný vstup srbské armády do demilitarizované zóny podél kosovské hranice, kde UÇPMB operovala. Určitá skupina bojovníků z Kosova však v jižním Srbsku zůstala. Čtyři z pěti z nich, kteří zde později padli, pocházeli z širší oblasti Karadaku – tři z pěti z horských vesnic v oblasti. Naopak z těch, kteří přešli do Makedonie a později zde mezi březnem a srpnem 2001 padli, pocházel z horské vesnice v pohoří Karadaku jediný z osmi. Je tedy vidět, že konkrétní bojovníky z Kosova, shodou okolností ty méně vzdělané, táhl do jižního Srbska pocit sounáležitosti. Jiné, v průměru vzdělanější, to víc než do jižního Srbska, jak se ukázalo, táhlo

⁵⁸⁹ Ademi, 2014, s. 47-63.

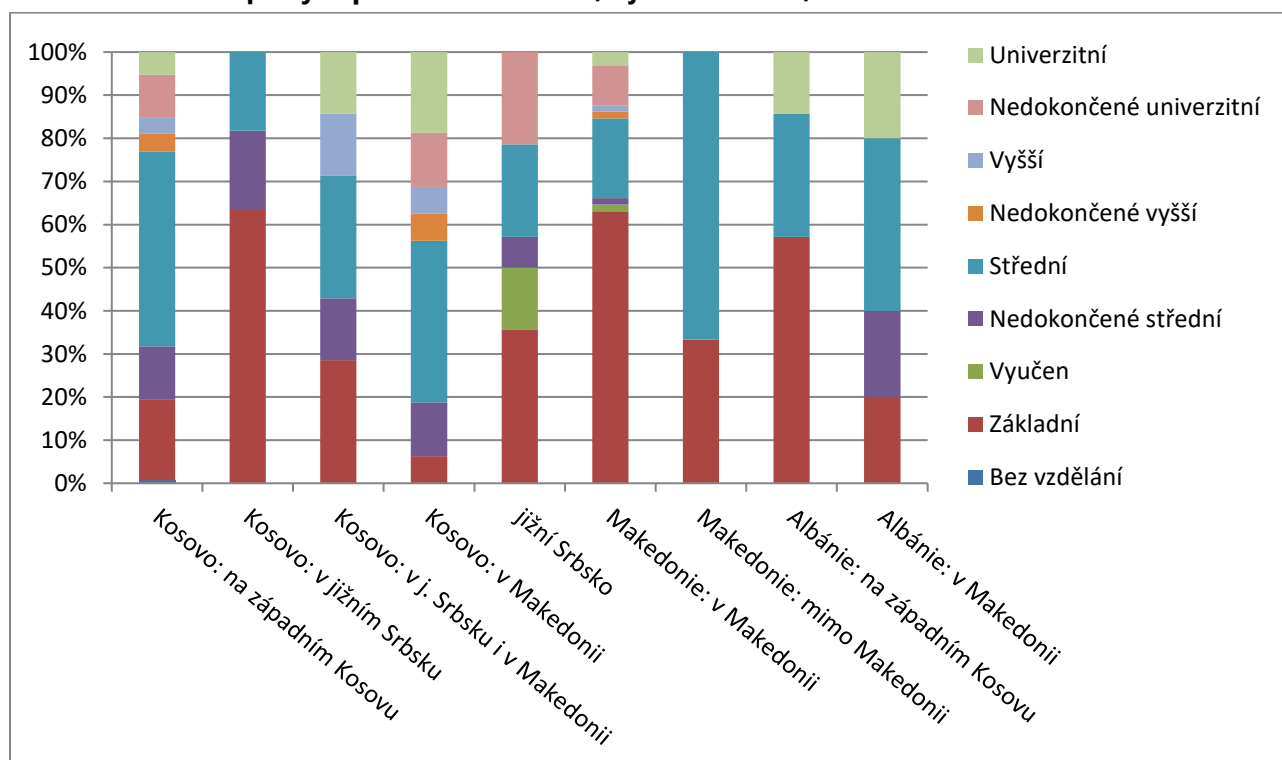
⁵⁹⁰ Ademi, 2014, s. 65-74.

IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

do Makedonie, kam později přešli. A ještě jiné, a to ty v průměru nejvzdělanější, a k Makedonii nijak specificky nevázané geograficky, historicky a podobně, pocházející z více různých míst na západním, středním a jižním Kosovu, to táhlo pouze do Makedonie. A spolu s nimi i některé Albánce z Albánie – a to opět ty vzdělanější – přitahovalo pouze válčení v Makedonii. Zde se tedy, že v některých případech koreluje sounáležitost historicko-geografická s nízkým vzděláním, to je však dáno specificky tím, že jde o odlehlé přeshraniční oblasti vyznačující se nižší úrovní vzdělání obecně.

V případech, kdy šlo o dobrovolníky z geograficky nesousedících oblastí, je naopak vidět, že vzdělání roli hrát mohlo. Ti, kteří padli v Makedonii a neprošli mezistadiem v jižním Srbsku (někteří, ne ale všichni, však předtím byli členy UÇK), patřili v průměru k nejvzdělanějším povstalcům vůbec. Mohl je pohánět idealismus. Bohužel, idealismus nemusel být nutně vázán na vzdělání. Povstanci odjinud než z jižního Srbska nebo z Makedonie tvořili podle všeho jen malou část tamních povstalců, ale přitom téměř polovinu padlých UÇPMB a téměř čtvrtinu padlých UÇKomb. Znamená to, že jen velmi malý počet Albánců z Kosova, z Albánie a (v jižním Srbsku) z Makedonie vyslyšel hlas volající ho na pomoc krajanům, ale ti, kteří tak učinili, patřili v boji k silně nadprůměrně riskujícím.

Graf 123. Vzdělání padlých původem z Kosova, z jižního Srbska, z Makedonie a z Albánie: oblast úmrtí

V tom jsou podobní kosovským studentům. Do UÇK se zapojil menší než počet studentů, než by proporčně odpovídalo jejich zastoupení v příslušné věkové kohortě, ovšem ti, kteří se zapojili, riskovali více než jiní jejich vrstevníci. Vzdělání mohlo mít vliv, nejspíše v tom, že zvyšovalo rozhled, povědomí o svobodách a také identifikaci s křivdami, nebyl to však vliv jediný. Abych to ilustroval, nabídnu srovnání s jednou specifickou kategorií členek UÇK.

Žen bylo v UÇK málo, ale s ohledem na převážně patriarchální charakter albánské společnosti na Kosovu vlastně poměrně dost, zhruba 2 % z celkového počtu členů. Ačkoli, tak

jako v případě většiny jiných členů UČK, o nich nemám k dispozici bližší životopisné údaje kromě věku, potenciální vyšší vzdělání lze nepřímo odvodit z příjmení.

V západním světě si některé ženy po uzavření sňatku v moderní době buď ponechávaly vlastní příjmení, nebo si ponechaly rodné příjmení a k němu připojily příjmení manžellovo. Různé výzkumy ukazují, že takováto dvojí příjmení koreluje s vyšším vzděláním, popřípadě s dalšími faktory, jako je liberálnější vztah k rodině, genderová rovnoprávnost nebo feminismus.⁵⁹¹

Také v bývalé Jugoslávii se některé ženy, zhruba od 70. let 20. století, ale častěji v 80. a ještě spíše v 90. letech 20. století, rovněž po svatbě nevzdávaly rodného příjmení, nýbrž si k vlastnímu přidávaly manžellovo. Dá se předpokládat, že inspirace k tomu přišla ze zahraničí (ze Západu), a že i motivace byla podobná, tedy že šlo o vyjádření ženské emancipace.

Podle mých osobních zkušeností to dělaly často ženy vzdělanější a takové, které před svatbou dosáhly určitého profesního postavení – čehož opět mohly v principu dosáhnout na základě kvalifikace, tj. určitého stupně (vyššího) vzdělání. Mezi kosovskými Albánkami, kam se tato praxe rozšířila po vzoru jiných národnostních skupin, nemuselo dvojí příjmení nutně znamenat zaměstnání, myslím však, že pravidelně vyjadřovalo vzdělání, obvykle vyšší než střední. Dvojí příjmení bylo také výrazem rovnoprávnosti, nebo možná lépe snahy deklarovat svou genderovou rovnoprávnost. Dá se říci, že takové ženy pravidelně patřily ke společenské elitě, resp. společenské skupině s vyšším postavením a definované mj. i vyšším vzděláním, a pokud samy vyšší vzdělání neměly, pak je pravidelně míval jejich manžel, se kterým velmi pravděpodobně sdílely pojmový svět definovatý mj. i vyšším vzděláním.⁵⁹²

Nevím, kolik takových Albánek na Kosovu v době povstání žilo, v každém případě jich ale ani velmi, velmi vzdáleně nebylo 16,5 %, kolik takových žen bylo mezi členkami UČK. Znamená to, že ženy s dvojitým příjmením se mnohem více než jiné zapojovaly do povstání. Přitom ale riskovaly jinak, než ty s jednoduchým příjmením. Rozdíl byl dvojitý: mezi ženami s dvojitým příjmením bylo méně nebojících, tyto ženy tedy více než jiné volily nosit uniformu a zbraň, tedy být na roveň mužům, „obléknout“ typicky mužskou roli, než pomáhat v zázemí s vařením apod. Vtip je ovšem v tom, že ty ženy s dvojitým příjmením, které zvolily bojové zařazení, byly v průměru opatrnější než zbytek. Bojové zařazení zvolilo 65 % žen s dvojitým a 59 % žen s jednoduchým příjmením. Raněno přitom ale bylo 6,3 % žen s jednoduchým oproti 3,2 % žen s dvojitým příjmením, tedy téměř dvakrát více. A padlo jich 2,3 % oproti 0,4 %, téměř šestkrát více. Nasnadě je vysvětlení, že ženy s dvojitým příjmením si o něco více preferovaly zařazení na úrovni většiny mužů – buď to pokládaly za pro sebe odpovídající, nebo také prostě jen lépe uměly vkročit do typicky mužské zóny – ale přitom nepotřebovaly svou rovnoprávnost dále potvrzovat. Riskování ze strany žen s jednoduchým příjmením mohlo být odrazem snahy dokázat, že se vyrovnají mužům, trochu podobně, jako se taková snaha dá

⁵⁹¹ SCHEUBLE, Laurie K. a David R. JOHNSON. Social and Cognitive Factors in Women's Marital Name Choice. *Names*. 2007, **55**(3), 229-251; HOFFNUNG, Michele. What's In a Name?: Marital Name Choice Revisited. *Sex Roles*. 2006, **55**(11-12), 817-825; SCHEUBLE, Laurie K. a David R. JOHNSON. Keeping Her Surname as a Middle Name at Marriage: What Predicts this Practice Among Married Women Who Take Their Husband's Last Name? *Names*. 2016, **64**(4), 202-216; CASTRÉN, Anna-Maija. Becoming "Us": Marital Name, Gender, and Agentic Work in Transition to Marriage. *Journal of Marriage and Family*. 2018, **81**(1), 248-263.

⁵⁹² Jako ilustrační příklad může sloužit novinářka Afërdita Saraçini-Kelmendi, která v roce 1991 svolala v Prištině ženskou demonstraci, což se stalo výchozím bodem pro další organizování žen na Kosovu (Clark, 2000, s. 81).

IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

předpokládat u mladých mužů, toužící dokázat, že se vyrovnají těm starším, kteří už mají etablovanější společenské postavení.

Ženy s dvojitým příjmením představují tedy svébytný negativ obrázku studentů. Jestliže se studenti zapojili v celkově menším počtu, než by odpovídalo jejich podílu v příslušné věkové kategorii, ale ti, kteří se zapojili, riskovali více než jiní jejich vrstevníci, pak ženy s dvojitým příjmením se zapojily naopak v počtu podstatně větším, než by odpovídalo jejich podílu na dospělém ženském obyvatelstvu, avšak ty, které se zapojily, riskovaly zase podstatně méně, než jiné. Obě tyto kategorie jsou charakterizovány vzděláním (studenti jistě, ženy s dvojitým příjmením velice pravděpodobně), vzdělání však ovlivnilo jejich zapojení do povstání i intenzitu tohoto zapojení odlišným způsobem.

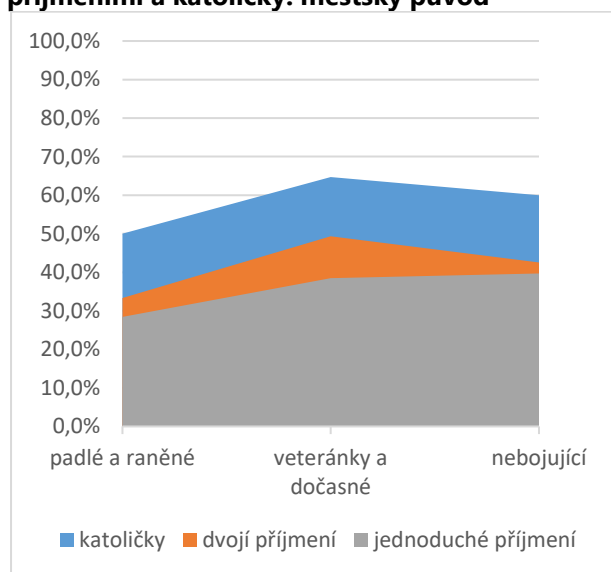
Vzdělání tedy není faktorem, který by hrál jedinečnou a jednoznačnou roli. Vráťme-li se k závěrům Halla, Rodeghiera a Useema, na studenty můžeme pravděpodobně vztáhnout všechny jejich závěry. Vyšší vzdělání u nich mohlo posilovat svobodomyšlnost a zvýšit povědomí o křivdách, současně ale posílit i preferenci nenásilného odporu. Platit by mohl i závěr, podle něhož vyšší vzdělání mohlo posílit identifikaci s povstalcí. Univerzitní studenti na Kosovu totiž ve své většině nepocházeli ze střední nebo vyšší společenské třídy. Často pocházeli z venkova a studium pro ně často bývalo cestou, kterou se do střední třídy teprve snažili dostat, anebo nahlíženo z mírně jiného úhlu, způsobem, jak se vyrovnat se zaostáváním růstu životní úrovně v porovnání se světem okolo. K těmto životním strategiím se ještě dostanu později v této kapitole v jiném kontextu. U žen s dvojitým příjmením naopak velmi pravděpodobně platilo, že (předpokládané) vyšší vzdělání rovněž podporovalo svobodomyšlnost a povědomí o křivdách, ale současně také určovalo jejich společenskou pozici v rámci střední či vyšší třídy, což mírně oslabovalo jejich identifikaci se zájmy většiny členů UÇK, kteří byli venkovany. Otázka preference násilí u nich zůstává otevřená. Osobně mi však přijde logické, že nižší míra padlých a raněných u nich nevyplývá ze snahy vyhýbat se násilné konfrontaci z nějakého morálního principu (koneckonců zapojit se se zbraní v ruce naznačuje akceptaci násilí), jako spíše z toho, že se nechtěly zbytečně vystavovat riziku. Zkrátka a dobře, svoje společenské postavení si v mezích, určených prostředím, již vydobýly a riskovaly by jeho ztrátu – smrtí.

K ženám doplním ještě jednu poznámku. Nemalý počet jich pocházel z měst, a to bez ohledu na typ příjmení. Členek UÇK katolické tradice pocházela z měst dokonce většina (v grafu jsou pro jednoduchost vykázány jako zvláštní kategorie, ve skutečnosti však jdou napříč kategorií žen s jednoduchým i dvojitým příjmením). Věc tedy nestojí tak, že by zde proti sobě stály městské intelektuálky a venkovské dívenky, i když takové případy existovaly. Dvěma nejmladším padlým bojovnicím UÇK nebylo ani čtrnáct let, a přestože nejstarší bylo více než sedmdesát, medián věku padlých byl necelých 22 let. Jediná padlá s dvojitým příjmením však žila rovněž na vesnici, ale obecně byly ženy v UÇK převážně městským fenoménem. Katolíček byl celkově minimální počet, prakticky však nebyly – na rozdíl od mužů – zastoupeny v jednotkách ústředního glogjanského klástru na západním Kosovu; západní Kosovo přitom bylo hlavním zázemím kosovských katolíků. Celkově jich 85 % žilo na venkově, přesto čtvrtina katolíků-mužů a téměř dvě třetiny katolíček v UÇK pocházelo z měst. Je možné, že katolíci, kteří byli na Kosovu více praktikující než muslimové, také na venkově více udržovali tradiční patriarchální rozdělení rolí.

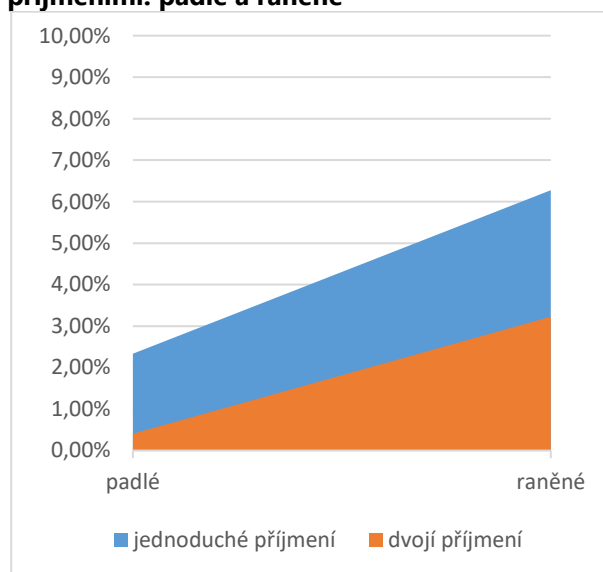
Obecně vzato, různé kategorie bojovnic v UÇK vůči sobě nestály v opozici, spíše tvořily jednu skupinu, charakterizovanou převážně snahou vymanit se z mezí daných patriarchální

tradicí. A tato skupina byla vnitřně diferencovaná podle výchozí pozice. Některým tyto meze pravděpodobně pomohlo přestoupit městské prostředí, jiným jejich dosavadní, i díky vzdělání vydaná pozice, a ještě jiným pravděpodobně nízký věk. Nízké stáří totiž pravděpodobně často znamenalo i nízký sociální věk, tedy panenskost.⁵⁹³ Dokud nebyly vdané, nezapadly ještě do tradičního rozdělení rodinných rolí, které manželce přisuzovaly pozici uvnitř domu, péči o děti a domácnost, kdežto manželovi starost o záležitosti mimo dům. Vdané ženy v UÇK pravděpodobně následovaly svého manžela, ale přikláním se k myšlence, že tomu tak bylo spíše na základě jejich osobního vztahu, ve kterém měly větší volnost v rozhodování, než jiné, než že by se do povstání zapojovaly na manželův pokyn.⁵⁹⁴

Graf 124. Ženy s jednoduchými a dvojitými příjmeními a katoličky: městský původ

Graf 125. Ženy s jednoduchými a dvojitými příjmeními: padlé a raněné

V každém případě to vypadá, že se ženy o účast v UÇK aktivně hlásily. Ženy s dvojitým příjmením by sice mohly být považovány za černé pasažérky na úkor ostatních, ale celkově vzato nebyly jen osobami, které se ve vhodnou chvíli nacházely na vhodném místě, nýbrž aktéry, jednajícími na základě vlastní iniciativy. Ovšem vzhledem k tradičnímu rozdělení genderových rolí jen těžko mohly být agenti při získávání nováčků, nebo přesněji řečeno, měly velmi limitovaný prostor, omezený na ženskou část populace,⁵⁹⁵ z níž se rekrutovala zanedbatelná část nových povstalců.

⁵⁹³ Míněno sociálně (tedy svobodné, neprovdané ženy), ne nutně doslova, fyzicky.

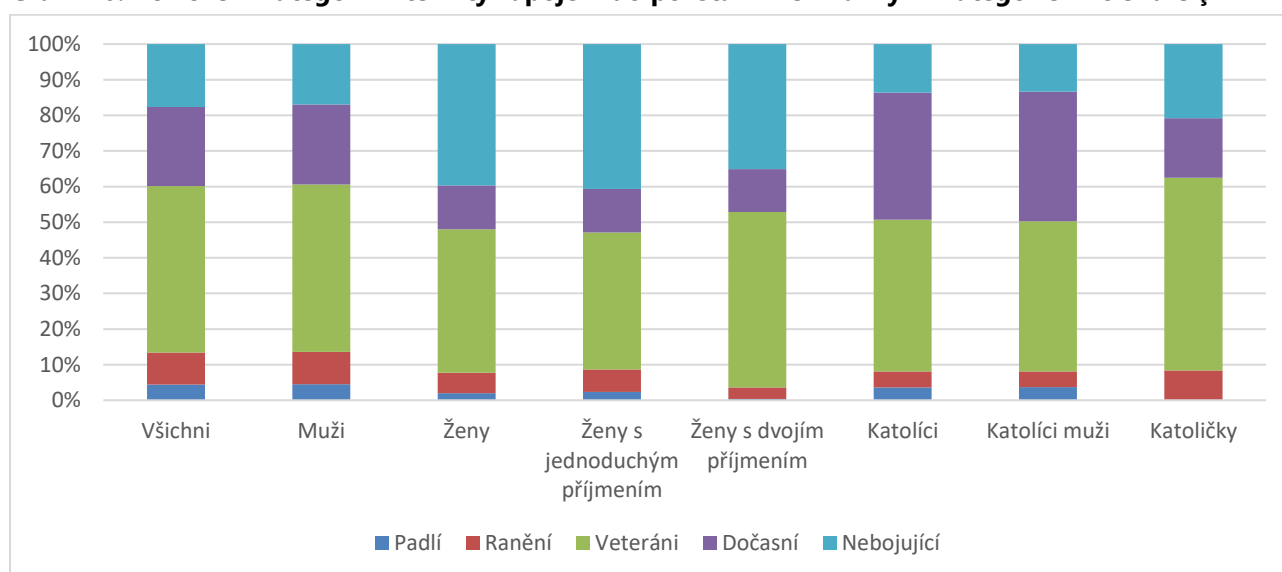
⁵⁹⁴ Nejznámější z nich byla Xhevë Krasniqi-Lladrovci, manželka velitele 114. brigády UÇK Fehmiho Krasniqiho, která byla jeho politickou souputnicí od samého počátku jejich vztahu v roce 1981. Nebyla ovšem typickým případem: byla zřejmě první skutečně emancipovanou kosovskou Albánkou v moderní historii a byla dokonce vzdělanější než její manžel (absolvovala dvě vysoké školy, její manžel jednu). Výrazem emancipace bylo i to, že si ponechala rodné příjmení. Typickým případem nebyla ještě z jednoho důvodu: podobně jako Adem Jashari si i ona nesla určité symbolické předurčení. Její otec, učitel Abdyl Krasniqi, údajně na základě prorockého snu, vynesl v roce 1971 na povrch údajné ostatky albánského zbrojnického vůdce Azema Galicy, pohřbené zde tajně v roce 1924. Xheva byla jeho nejstarším dítětem a v učitelské misi do značné míry jeho pokračovatelkou (TAHIRI, Bedri. *Abdyl Krasniqi: Frymëzues brezash (monografi)*. Prishtinë: SMS, 2009).

⁵⁹⁵ Některé z nich, například jmenovaná Xheva Krasniqi, mohly ovlivnit i muže, konkrétně ona například své bývalé studenty z gymnázia, kde učila v letech 1983-1984 (Krasniqi, 2002, s. 27). Byly to však jednotlivé, zcela mimořádné výjimky.

IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

Proberu ještě jednu menšinovou skupinu povstalců – katolíky. Katolíci tvořili podle sčítání v roce 2011 celkem 2,21 % obyvatelstva albánské národnosti na Kosovu, katolická komunita však po válce prodělala nadprůměrný demografický pokles.⁵⁹⁶ Protože katolíci podobně jako jiní Albánci většinou bojkotovali sčítání v roce 1991, dá se jejich počet pouze odhadnout. Clark uvádí bez dalšího odkazu 55 tisíc Albánců-katolíků k roku 1989, což by představovalo necelých 3,6 % z celkového počtu Albánců na Kosovu. Clark možná vycházel z církevní evidence; záznamy farářů o počtu pokřtěných mohly být dost přesné. Porovnáním počtu obyvatel katolických obcí (obcí s podílem více než 95 % katolíků) na Kosovu v roce 2011 s odhadnutým počtem obyvatel těchto obcí v roce 1991 dospíváme k tomu, že zde došlo k demografickému poklesu o třetinu. Extrapolací tohoto poklesu na celkový počet katolíků na Kosovu bychom došli k celkovému číslu asi 57 tisíc katolických Albánců v roce 1991, tedy opět asi 3,6 % celkového počtu Albánců na Kosovu.

Graf 126. Rozložení kategorií intenzity zapojení do povstání mezi různými kategoriemi členů UČK

Katolické Albánce lze celkem bezpečně poznat podle typických křestních jmen (Albert, Lekë, Martin, Nikollë, Zef, Angjelina, Leonora, Margarita, Valentina apod.). V novější době se sice i mezi nimi začala dětem ve větší míře dávat jména odkazující na albánskou historii, případně geografii („národní jména“) nebo jména odvozená od kořene albánského slova, ale ještě začátkem 80. let to byla hlavně na venkově celkem vzácná praxe. Řada vesnic byla čistě katolická, proto jsem mezi katolíky připočítal i nositele jmen národních a odvozených z albánštiny, i jmen spíše mezinárodního charakteru, vycházející ovšem z křesťanské tradice, a ve smíšených katolicko-muslimských vesnicích i nositele křesťanských jmen, byť ne typických pro albánskou katolickou tradici. Takových osob bylo zanedbatelné množství. Předpokládám i tak, že osoby s katolickými a dalšími vyjmenovanými jmény ve veteránských seznamech nemusejí zachycovat úplně všechny katolíky, ale odchylka bude zanedbatelná. Albánci-muži s katolickými jmény (dále v textu pro stručnost už uvádím pouze: katolíci) činili 1 % padlých, 0,6 % raněných, 1,2 % veteránů, 2 % dočasných a 1 % nebojucích z celkového

⁵⁹⁶ Řada kosovských Albánců například využila možnost emigrace přihlášením se k chorvatské národnosti nebo usazením v Chorvatsku za účelem získání chorvatského občanství; Chorvatsko jim jakožto katolíkům různými způsoby usazení ulehčovalo. Chorvatský pas pak pro ně byl vstupenkou do EU.

počtu mužských příslušníků UÇK. Tyto počty jsou však klamné, neboť katolíci nežili rovnoměrně po celém Kosovu. Plná polovina jich žila v pozdější 3. operační zóně UÇK Dukagjini na západním Kosovu, kde v březnu 1998 definitivně vypuklo otevřené povstání. Zde tvořili 2,2 % padlých, 1,8 % raněných, 2,7 % veteránů, 3,4 % dočasných a zhruba stejný podíl nebojujících. Zde ovšem také v roce 1991 tvořili odhadem skoro 12 % tamních Albánců a v okrese Gjakova, kde byli soustředěni nejvíce, téměř čtvrtinu.

Albánští katolíci byli srbskou stranou považováni za loajálnější a méně nebezpečné, což v zásadě vyplývalo z toho, že byli křesťany, za osmanské nadvlády utlačovanými podobně jako pravoslavní Srbové. To ovšem neznamená, že by katolíci nebyli albánskými vlastenci či nacionalisty. Jejich národnostní přesvědčení se nijak nelišilo od ostatních. Byla mezi nimi ovšem řada aktivistů a politiků, kteří se zasazovali o nenásilné akce.⁵⁹⁷ I proto byli katolíci blízcí také Rugovovi a jeho LDK.⁵⁹⁸ Nečetní profesionální důstojníci albánské národnosti a katolické tradice se připojili k Bukoshiho FARK.⁵⁹⁹

Na druhou stranu tvořili kosovští katolíci organizační páteř řady aktivit v paralelním státě, od kampaně za odpouštění krevní msty v letech 1990–1992,⁶⁰⁰ přes síť téměř stovky ambulancí a 7 tisíc dobrovolníků rozdělujících humanitární pomoc 350 tisícům klientů, což v praxi suplovalo ministerstev zdravotnictví a sociálních věcí neuznané „Republiky Kosovo“,⁶⁰¹ až po mládežnické akce, zahrnující např. edukační kampaně proti drogám.⁶⁰²

⁵⁹⁷ Clark, 2000, s. 81–82, 107, 151, 175.

⁵⁹⁸ Rozhovor s Gjergjem Dedajem, čelným katolickým intelektuálem a předsedou Liberální strany Kosova, Priština, únor 1998. Ibrahim Rugova měl k islámu vztah poměrně odtahitý, ke křesťanství, přesněji řečeno katolictví, naopak vřelý. Pěstoval také úzké vztahy s Vatikánem i s prizrensko-prištinskou katolickou diecézí. Po válce se zasadil o výstavbu katolické katedrály v Prištině, aby mohlo být sídlo prizrensko-prištinské diecéze („kosovské“) přeneseno z Prizrenu do kosovské metropole, a církev mu v roce 2021 na nádvoří katedrály odhalila jeho sochu Generální vikář diecéze Shan Zefi popsal Rugovův vztah ke křesťanství jako „kulturní křest“ s tím, že Rugova měl křesťanství „v mysli a v duši“ (PETROVIĆ, Momčilo. *Pitao sam Albance šta žele: a oni su rekli: republiku... ako može*. Beograd: Radio B92, 1996, s. 252, 255–256, 258; BATTISTINI, Francesco. Kosovo, Rugova, si "converte": "Simpatia per il cristianesimo": È stata la prima fede del nostro popolo. Le moschee sono venute dopo. *Corriere della Serra*. 2003, 27. 11., s. 15; ALIJA, Refki a Aleksandar VASOVIĆ. Preporod katoličanstva na Kosovu. *Danas* [online]. 2007, 22. 9. [cit. 2021-9-23]. Dostupné z: <https://www.danas.rs/nedelja/preporod-katolicanstva-na-kosovu/>; MIFTARI, Vehbi. *Rugova: Mendimi, kultura, politika*. Botimi i dytë. Prishtinë: AIKD, 2010, s. 65–85, 92–118; KURIR. Vođa kosovskih Albanaca je tražio da ga sahrane po katoličkim običajima. *Kurir* [online]. 2014, 20. 4. [cit. 2021-9-23]. Dostupné z: <https://www.kurir.rs/vesti/politika/1331689/ibrahim-rugova-bio-katolik-tajna-koju-nije-otkrio-za-zivota>; EXPRESS. Don Shan Zefi rikthen debatin a vdiq Ibrahim Rugova si katolik apo mysliman. *Express* [online]. 2019, 29. 12. [cit. 2021-9-23]. Dostupné z: <http://www.gazetaexpress.com/don-shan-zefi-rikthen-debatin-a-vdiq-ibrahim-rugova-si-katolik-apo-mysliman/>; BERISHA, Elvira. Inaugurohet shtatorja e Ibrahim Rugovës - pa leje. *Koha* [online]. 2021, 15. 1. [cit. 2021-9-23]. Dostupné z: <https://www.koha.net/kulture/254226/inaugurohet-shtatorja-e-ibrahim-rugoves/>).

⁵⁹⁹ Podle všeho celkem tři, nejznámějším z nich je Anton Quni, pozdější kosovský ministr obrany, (Mehmeti, 2017, s. 114, 130, 135). FARK rovněž do svých řad zařadil muslimského a katolického duchovního (Mehmeti, 2017, s. 116, Jashari-Strofc, 2002, s. 189). Mluvčím jedné ze tří brigád FARK byl rovněž katolík (Ahmetaj a Krasniqi, 2001, s. 85).

Na druhou stranu seznam (údajných) příslušníků vojenské kontrarozvědky bývalé jugoslávské armády albánské národnosti (Kontraobaveštajna služba - KOS) uvádí hned čtyři katolíky, tj. 15 % celkového počtu (ZËRI I KOSOVËS. Lista e KOS-UDB- shqiptarë. *Zëri i Kosovës* [online]. 2011. 28. 3. [cit. 2021-9-28]. Dostupné z: <https://zerikosoves.com/lista-e-kos-udb-shqiptare/>).

⁶⁰⁰ Clark, 2000, s. 61–64; Pirraku, 1998.

⁶⁰¹ Clark, 2000, s. 107–108.

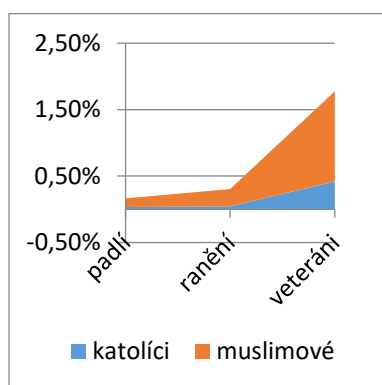
⁶⁰² Clark, 2000, s. 151.

IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

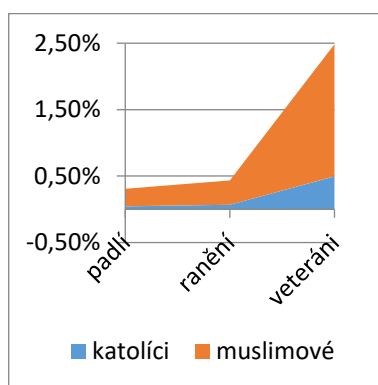
Pohled na podíl bojovníků v odhadované populaci odhalí, že katolíci byli v podstatě černými pasažéry povstání. Katoličtí členové UČK v poměru k odhadovanému celkovému počtu katolíků na Kosovu tvořili mnohem menší část, než ostatní členové muslimské tradice v jejich odhadovaném počtu. Mimo západní Kosovo, jak je tato oblast vymezena v této práci (tj. okresy Peja, Dečani, Istogu a Gjakova), spolu s těsně navazujícími oblastmi okresů Klina a Prizren a okresem Viti, ležícím daleko na východě Kosovo těsně u makedonských hranic (a kde tedy byla organizace povstání logisticky velmi ztížena), žili katolíci ze tří pětín ve městech. Co tedy na západním Kosovu, kde nebyli tak roztroušeni jako jinde a kde byly celé vesnice čistě katolické?

Ani to však celkový podíl zapojení katolíků do povstání neovlivnilo. Na západním Kosovu se do povstání zapojil nadprůměrný podíl mužů muslimské tradice. Podíl katolických povstalců se rovněž zvýšil, ale výrazně méně, takže v poměru k muslimům jich bylo ještě méně, než činil celokosovský průměr. Nemohlo to ale být například tím, že se více zapojovali do velení? Ve velitelských strukturách byl skutečně poměr katolíků k muslimům o něco málo vyšší (asi na úrovni celokosovského průměru), ale podíl vysoce riskujících (padlých a raněných) katolíků ve velitelských strukturách byl zase menší, než mezi obyčejnými bojovníky. Mohlo to být tím, že se katolíci více angažovali v týlových (zásobovacích) strukturách, než ve frontovém velení. V každém případě se zdá, že se katolíci v průměru vystavovali riziku méně, než jiní. Pro ilustraci: vysoce riskujících katolíků bylo zhruba tolik, co vysoce riskujících žen.

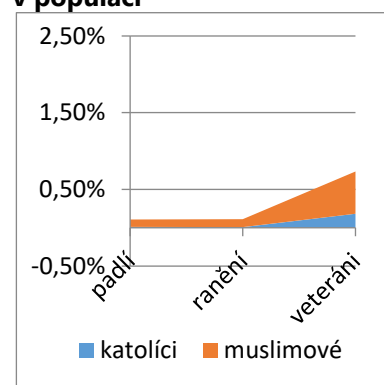
Graf 127. Kosovo: podíl bojovníků muslimské a katolické tradice v populaci

Graf 128. Západní Kosovo: podíl bojovníků muslimské a katolické v populaci

Graf 129. Západní Kosovo – velení: podíl bojovníků muslimské a katolické tradice v populaci

Ani to však ještě není kompletní obrázek. Podíl povstalců z bojeschopných mužů v katolických vesnicích se nejčastěji pohyboval kolem 1 % a jen vzácně tuto hranici přesáhl, i tak se ovšem pohyboval v jednotkách procent. V okrese Gjakova, kde bylo čistě katolických vesnic nejvíce, to bylo v průměru 2,5 %, vynecháme-li dva specifické případy, kdežto okresní průměr činil 18 % a v okresním městě 6 %. Oněmi dvěma specifickými případy byly vesnice Rakoci a Ramoci, kde to bylo 23 % a 28 %, tedy desetinásobně více. První z nich byla zapadlá víska, vzdálená však vzdušnou čarou 4 km od Gllogjanu, kdežto druhá byla vzdušnou čarou vzdálená 3 km od jiného epicentra autochtonního povstání, od Smolice. Tento výkyv v povstalecké aktivitě je na první pohled nápadný a nabízí se tedy vysvětlení, že tato nebývalá aktivita souvisí s tím, že obě vesnice spadaly do blízkého okolí zmíněných povstaleckých ohnisek. Zajímavé je, že ačkoli se například velká katolická vesnice Gllogjan v okrese Peja

(nezaměňovat s Gllogjanem v okrese Dečani, který byl ústředním ohniskem autochtonního povstání na západním Kosovu) nacházela opět asi 3 km od základny vneseného povstání, vzniklé během fáze reorganizace UÇK ve vesnici Bučan, zapojení v katolickém Gllogjanu bylo na úrovni 1 %. Geografická blízkost tedy zřejmě hrála roli jen v případě autochtonních povstání. Nabízí se srovnání se zapojením studentů: studenti i katolíci se zapojili v celkově menším počtu, než by odpovídalo jejich podílu. Avšak studenti, kteří se zapojili, riskovali více než ostatní vrstevníci. A katolíci, kteří žili v pásmu blízkého zázemí autochtonních povstání, se zapojili podstatně více než většina jejich souvěrců.

Z přiblížených kategorií jsem zatím nevysledoval možné organizátory v širším měřítku než na úrovni malých podzemních skupinek. Ženy, které se do povstání samy aktivně zapojovaly, nemohly sloužit jako opora organizační sítě, protože se mohly obracet jen k ženskému publiku. Katolíci, kteří tvořili organizační páteř význačných masových kolektivních akcí v paralelním státě, se do povstání až na výjimky zapojovali nevýrazně. Studenti v UÇK budí ambivalentní dojem: sice možná riskovali více než průměr, takže mohli jít příkladem, kteří ostatní následovali, jejich podíl v UÇK však zřejmě neodpovídal jejich podílu v populaci, takže se zapojili jen určití z nich.

Vrátím se nyní k anketě IOM mezi veterány a v rychlosti proberu ještě některé další kategorie v ní uvedené. 10,8 % respondentů uvedlo, že před válkou pracovali ve školství. Učitelů základních, středních, vyšších a vysokých škol působilo v paralelním vzdělávacím systému „Republiky Kosovo“ asi 18 tisíc.⁶⁰³ Mezi padlými na západním Kosovu jich bylo necelých 5 %, víceméně stejně, jako středoškolských a vysokoškolských studentů. Studentů středních škol ovšem na Kosovu bylo více než třikrát tolik, kdežto vysokoškolských o čtvrtinu méně. 3,6 % mělo být podle ankety IOM zaměstnáno v armádě. Mezi padlými na západním Kosovu bylo takových 0,7 %, případně 1,3 %, počítáme-li i vojáky v záloze. V Makedonii jich bylo 1,1 %, v jižním Srbsku ani jeden.⁶⁰⁴ Ačkoli právě profesionální vojenské vzdělání mohlo uchránit tyto povstalce před smrtí v boji, a logicky by také mohli spíše plánovat a velet než se vystavovat riziku v první linii, je otázkou, zda je uvedený podíl dostačující k tomu, aby byl mohl být pokládán za zásadní kategorii organizátorů. Zásadní roli sehráli profesionální vojáci v jediné formaci: FARK, která byla oproti ostatním povstaleckým organizacím specifická právě v tom, že byla zorganizována „shora“ a jejími hlavními organizátory bylo asi profesionálních důstojníků a poddůstojníků.

Policisté nejsou v anketě IOM vykázáni samostatně (je zde rozsáhlá kategorie „jiných“, zahrnující i případy, kdy předválečné zaměstnání nebylo známo). V roce 1990 byla na Kosovu z policejního sboru propuštěna naprostá většina, asi tři a půl tisíce policistů albánské národnosti. Pokud by měli být zastoupeni stejně jako například učitelé, mělo by jich být kolem 2 %. Mezi padlými na západním Kosovu jich však bylo třikrát méně. V jižním Srbsku a v Makedonii nebyli mezi padlými vůbec.

Poslední kategorií, kterou lze na základě mně dostupných údajů porovnat s počty padlých, byli zemědělci, lidé na opačném konci vzdělanostní škály než studenti, učitelé, vojáci nebo

⁶⁰³ Clark, 2000, s. 99.

⁶⁰⁴ Minimálně jeden důstojník makedonské armády albánské národnosti působil ve 112. brigádě UÇKomb (Menaj, 2008, s. 86). Profesionálním důstojníkem býval i Menaj, narozený v Albánii, „vyřazený z politických důvodů z albánské armády po pádu komunismu v roce 1992, který se připojil nejprve k UÇK a poté k UÇKomb.

IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

policisté.⁶⁰⁵ V anketě IOM jich mezi veterány bylo 8,4 %. Mezi padlými na západním Kosovu jich však bylo 11,5 %, ovšem v Makedonii pouze 2,2 % a v jižním Srbsku ani jediný. Zde však v náhodném vzorku 50 z asi 700–800 příslušníků nejpočetnější 113. brigády UÇPMB bylo zaměstnání v zemědělství uvedeno u 22 % z nich. Na západním Kosovu bylo tedy zemědělců zřejmě víc mezi padlými než mezi členy (jaká byla situace jinde na Kosovu, nemohu říci). V jižním Srbsku naopak, přičemž tu mezi padlými nebyl zemědělcem nikdo. V Makedonii byl jejich počet mezi padlými velmi nízký. Jejich počet mezi mužstvem mi není znám, ale musel být poměrně vysoký, protože jednotky UÇKomb se formovaly převážně na vesnickém základě v oblastech, kde panovala vysoká nezaměstnanost a kde bylo zemědělství jediným stabilním místním zdrojem obživy. Tyto rozdíly jsou velké a je možné, že nějaký platný vzorec je možné vysledovat jen pro Kosovo a případně zbýlé dvě oblasti samostatně.

Tabulka 14. Zastoupení profesních kategorií povstalců v porovnání s jejich zastoupením mezi padlými

	na Kosovu 1997	UÇK (IOM 1999)	padlí UÇK - západní Kosovo	padlí UÇPMB	padlí UÇKomb
neukončené VŠ vzdělání	20.000?	11,8 %	9,5 %	11,5 %	8,9 %
učitelé	18.000	10,8 %	4,6 %	0,0 %	2,2 %
(bývalí) vojáci	?	3,6 %	0,7–1,3 %	0,0 %	1,1 %
(bývalí) policisté	3.500	? (2,1 %?)	0,7 %	0,0 %	0,0 %
zemědělci	?	8,4 %	11,5 %	0,0 % (22 %)	2,2 %

Vysvětlením rozdílů však může být to, že na západním Kosovu (stejně jako jinde na Kosovu), kde státní síly při potlačování povstání obsadily v roce 1998 i v roce 1999 i vesnice, které patřily ke klíčovým základnám povstalců, se zemědělci v řadách UÇK dostali do přímé, tvrdé a nevyhnutelné konfrontace s ozbrojenými silami státu. K tomu v jižním Srbsku nedošlo, a v Makedonii jen ve velice omezené míře. Zemědělci obecně mohli být v řadách povstalců vítáni, neboť poskytovali povstání, které vzniklo a rozvíjelo se na venkově, základní organizační i logistickou oporu. Navíc znali místní terén. Mohli však povstáním získat méně a ztratit více než jiní, proto nebyli motivováni k boji na život a na smrt. Ačkoli i mezi nimi byli jistě vysoce motivovaní jednotlivci, obecně jejich význam a síla spočíval spíš v množství, než v ochotě vystavovat se nebezpečí.

To, že na (západním) Kosovu nebyla situace tak jednoznačná, jak vyplývá z uvedených čísel, je odevzdávání zbraní v situaci, kdy se povstání dostalo do defenzívy. Při ofenzívě srbských sil v létě 1998 odevzdali podle srbských zdrojů 10. srpna policii zbraně obyvatelé sedmi vesnic v okrese Gjakova, do 20. srpna tak údajně učinili obyvatelé 20 vesnic tohoto okresu, do poloviny září pak obyvatelé (dalších?) 16 vesnic. 18. srpna složili zbraně obyvatelé vsi Zllakuqan poblíž Klíny, v srpnu zbraně údajně odevzdali i Albánci z kañonu Rugova na nejzápadnějším cípu Kosova, počátkem září údajně obyvatelé více než šesti vesnic jižně a jihozápadně od Prizrenu. Do poloviny října 1998 byly zbraně odevzdány i v mnoha jiných vesnicích.⁶⁰⁶ Podle srbských zdrojů, které mohou samozřejmě být propagandisticky

⁶⁰⁵ O významu vzdělání v patriarchální albánské rodině na kosovském venkově po druhé světové válce viz Vllasi, 2016, s. 43. Ke vzdělávání byl primárně předurčen nejstarší syn. Cenilo se i odborné zemědělské vzdělání, ovšem většina mužských členů domácnosti ho nepotřebovala, i když se zemědělstvím zabývala. V domácnosti stačil jeden odborněji vzdělaný člen, který selské hospodaření řídil. Padlí členové UÇK, kteří byli zemědělci, žádné vzdělání vyšší než základní neměli.

⁶⁰⁶ Mijalkovski, 1999, s. 249–251; KOSOVO DIPLOMATIC OBSERVER MISSION (KDOM). *Joint weekly report: 24. 8.–30. 8. 1998*. 1998, 30. 8. Podle náčelníka generálního štábu Jugoslávské armády Nebojši

IV.4 Mikromobilizace a agenti povstání

zabarvené, se vesničané od UÇK distancovali, a z oficiálních formulací vysvítá, že se odevzdávání zbraní odehrávalo nejspíše v režii místních vesnických rad, bez souhlasu nebo účasti příslušného lokálního velení UÇK. Mohlo by se tedy zdát, že zemědělci obecně patřili hlavně k těm, kteří se nevystavovali zbytečnému nebezpečí. Spíše následovali, než aby byli vzorem k následování pro ostatní, a jejich motivace k boji narůstala zřejmě tehdy, kdy nebylo kam ustoupit. Tak tomu bylo zčásti při armádní ofenzívě na Kosovu v roce 1998, ale hlavně při ofenzívě v roce 1999, kdy už stát o odzbrojování povstalců neměl zájem a kdy se terčem stali všichni bojeschopní muži v každé vesnici, kde byl kladen odpor nebo kde byla zaznamenána přítomnost UÇK.⁶⁰⁷

Pavkoviće byly od srpna do poloviny října 1998 zbraně odevzdány ve většině kosovských vesnic obývaných výhradně Albánci, kterých bylo podle něj celkem 704 (zdaleka ne ve všech ovšem byla přítomna UÇK). Zbraně nebyly odevzdány v 63 etnicky albánských vesnicích, když bylo po dohodě o příměří mezi Slobodanem Miloševićem a americkým vyjednavatelem Richardem Holbrookem předávání zbraní zastaveno (ŠVARM, Filip, Biljana VASIĆ a Tamara SKROZZA. Srbija u plamenu: Kratka istorija sloma - Vojska Jugoslavije 1992 - 2000 (5). *Vreme* [online]. 2001, 8. 11., (566) [cit. 2021-9-23]. Dostupné z: <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=301098>

⁶⁰⁷ FOND ZA HUMANITARNOST PRAVO. *Dosije: 549. motorizovana brigada Vojske Jugoslavije* [online]. Beograd: Fond za humanitarnost pravo, 2013a [cit. 2021-8-24]. Dostupné z: <http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2013/03/Dosije-549.-Motorizovana-brigada-Vojske-Jugoslavije.pdf>; FOND ZA HUMANITARNOST PRAVO. *Dosije: 125. motorizovana brigada Vojske Jugoslavije* [online]. Beograd: Fond za humanitarnost pravo, 2013b [cit. 2021-8-24]. Dostupné z: <http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2013/10/Dosije-125.pdf>

IV.5 Podle jména poznáš bratra?

Nomen est omen

Podle jakého jiného hlediska kromě probraných společenských kategorií by se ještě dalo usuzovat na osobnostní charakteristiku, individualitu, ze které by se dalo usuzovat na zapojení do sítí společenských vztahů a/nebo ochotu zapojit se do (riskantní) kolektivní akce, a ze které by se na větším vzorku dal vysledovat určitý vzorec? Hledisko, které by odráželo hodnoty či postoje, ze kterých by se dalo usuzovat na cíle, potřeby, motivy, anebo přímo na předpoklady nebo schopnosti navazovat interpersonální vztahy?

Vezmu si za tím účelem na pomoc jednu svébytnou etnologickou dimenzi osobních profilů povstalců. Pokusím se nyní analyzovat zastoupení určitých kategorií osobních jmen mezi různými kategoriemi členů UČK, UČPMB a UČKomb, tak jako v předcházejících pasážích s důrazem na padlé.

Zkoumání identity prostřednictvím pojmenovávání je v antropologii poslední doby stále častějším tématem.⁶⁰⁸ Již Pierre Bourdieu upozornil na společenský význam pojmenovávání a jeho spjatost se společenským řádem.⁶⁰⁹ Samotný akt pojmenování je aktem sociální komunikace. Pojmenovávání utváří nejen způsob našeho vnímání společnosti kolem nás, nýbrž pomáhá i utvářet její struktury. Pojmenováváním osob dochází k průniku veřejné a osobní sféry. Základní veřejnou funkcí jmen je identifikace. Jména slouží ke vzájemnému odlišení jednotlivců, Jména jsou však více než jen identifikátory. Jsou rovněž nástrojem vzájemné komunikace jednotlivců, pomáhají posilovat vztahy mezi nimi a také mezi jednotlivci a sociálními organizacemi. V osobní rovině jsou prostředkem sebevyjádření a k utváření vlastní identity.⁶¹⁰ Jméno patří k ústředním bodům, kolem kterých se v průběhu života utváří naše vlastní identita.⁶¹¹

Jméno je nám přirčeno jinými, nejčastěji rodiči, do pojmenování se tedy promítají přání a představy někoho jiného a to následně ovlivňuje naše vnímání sebe sama,⁶¹² například i tím, že se člověk nemusí se svým jménem vnitřně shodovat a brání se jeho přijetí.⁶¹³ Jméno zvolené rodiči však také může předurčit životní dráhu jeho nositele. Někdy to může až anekdoticky prorocký nádech,⁶¹⁴ nejobvykleji však jméno předurčuje naši budoucnost jednoduše tím, že zdůrazní náš gender a etnickou skupinu. Jména mají moc, maskulinní jména mohou například pomoci ženám lépe se prosadit v převážně mužských profesích.⁶¹⁵

⁶⁰⁸ ALFORD, Richard D. *Naming and Identity: A Cross-Cultural Study of Naming Practices*. New Haven: HRAF Press, 1988.

⁶⁰⁹ Bourdieu, 1991.

⁶¹⁰ SHEAR, Kushner, J. The Right to Control One's Name. *UCLA Law Review*. 2009, 57(313), s. 321-324.

⁶¹¹ DION, Kenneth L. Names, Identity, and Self. *Names*. 1983, 31(4), 245-257.

⁶¹² SUTER, Elizabeth A. Negotiating Identity and Pragmatism: Parental Treatment of International Adoptees' Birth Culture Names. *Journal of Family Communication*. 2012, 12(3), 209-226.

⁶¹³ INSAF, Shahid. Not the same by any other name. *Journal of the American Academy of Psychoanalysis*. 2002, 30(3), 463- 473.

⁶¹⁴ SHOVAL, Gal, Iris MANOR, Eitan NAHSHONI, Abraham WEIZMAN a Gil ZALSMAN. Are names of children with attention deficit hyperactivity disorder more 'hyperactive'? *Psychopathology*. 2012, 45(4), 215-219.

⁶¹⁵ PILCHER, Jane. Names and „doing gender“: How forenames and surnames contribute to gender identities, difference, and inequalities. *Sex Roles*. 2017, 77(11-12), 812-822.; COFFEY, Bentley a Patrick A.

IV.5 Podle jména poznáš bratra?

Vliv, který mohou mít jména na život jednotlivců, nazvali někteří badatelé „efektem Doriany Graye“. Identita nositele se podle toho v průběhu života přizpůsobuje stále více významům, které s sebou jeho jméno z pohledu ostatních nese.⁶¹⁶

Jména mohou ostatním zprostředkovat informaci o rodinném zázemí. Z toho důvodu mohou jména předurčit i úspěch v životě, jako je dosažené vzdělání, příjem nebo společenské postavení.⁶¹⁷ Potřeba srozumitelnosti mezilidské komunikace totiž vyvolává potřebu lidí kategorizovat, tedy klást důraz spíše na shodné rysy, než na vzájemné rozdíly.⁶¹⁸ Jednotlivec je pod určitým tlakem veřejné sféry a modeluje si vlastní identitu zčásti podle toho, jak vnímá veřejný pohled na sebe sama. Může být ale společensky kategorizován i v rozporu se svými přáními i tehdy, kdy se sám snaží (negativní) konotace svého rodinného zázemí cíleně ze svého života vyloučit.

Druhým lidem proto často přiřazujeme určité skupinové povahové rysy na základě vnímání jeho jména.⁶¹⁹ A pokud k neznámému člověku nemáme další informace, než samotné jméno, jsme také schopni hodnotit jeho způsobilost k určitým činům pouze na základě vnímání jeho jména.⁶²⁰ Vezměme nyní v této souvislosti v úvahu, že rodiče někdy vkládají do jména svého dítěte také politickou informaci. Rodiče prostřednictvím jmen svých dětí mohou dávat najevo vlastní politickou orientaci, a to se může dít tím spíše, čím víc se cítí jako skupina politickým pod tlakem.⁶²¹ Rodiče také volbou jména mohou odkazovat na skupinovou identitu opírající se o historické mýty.⁶²²

Velká část prací na téma společenské stereotypizace prostřednictvím osobního jména se zaměřuje na negativní kategorizaci, případně na společenské vyloučení. Je to dáno do značné míry tím, že velká část studií na toto téma vzniká v USA, kde je velkým tématem společenská nerovnost, a jména proto bývají zkoumána ve spojitosti s tímto problémem a snahou najít jeho řešení. Mohou však jména posilovat vzájemnou důvěru? Pokud určitá jména vzbuzují negativní konotace, implicitně také jiná jména vzbuzují konotace pozitivní. Shrnu-li stručně předchozí nástin problematiky, pak se osobní jména podílejí na utváření vlastní identity a mohou dokonce v určitých směrech předurčovat životní dráhu jednotlivce. Z pohledu ostatních může jméno nést politickou informaci, a pokud o nositeli nejsou známy jiné informace, mohou ho lidé kategorizovat pouze na základě jména. To znamená, že pokud by albánští rodiče pojmenovali své dítě jménem, které nese politický význam, hypoteticky by se také osobní identita potomka mohla vyvíjet i v návaznosti na tuto okolnost. Z druhé strany by

MCLAUGHLIN. Do Masculine Names Help Female Lawyers Become Judges?: Evidence from South Carolina. *American Law and Economics Review*. 2009, **11**(1), 112-133.

⁶¹⁶ ZWEBNER, Yonat, Anne-Laure SELLIER, Nir ROSENFELD a Jacob GOLDENBERG. We Look Like Our Names: The Manifestation of Name Stereotypes in Facial Appearance. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2017, **112**(4), 527-554.

⁶¹⁷ AURA, Saku a Gregory D. HESS. What's in a Name? *Economic Inquiry*. 2010, **48**(1), 214-227.

⁶¹⁸ ALFORD, Richard D. Naming and identity: A cross-cultural study of personal naming practices. New Haven: HRAF Press, 1988, s. 69.

⁶¹⁹ MEHRABIAN, Albert. Characteristics attributed to individuals on the basis of their first names. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*. 2001, **127**(1), 59-88.

⁶²⁰ CHRISTOPHER, Andrew N. The Psychology of Names: An Empirical Reexamination. *Journal of Applied Social Psychology*. 1998, **28**(13), 1173-1195.

⁶²¹ URBATSCH, Robert. Nominal Partisanship: Names as Political Identity Signals. *Political Science and Politics*. 2014, **47**(2), 463-467.

⁶²² DINUR, Rachel, Benjamin BEIT-HALLAHMI a John E. HOFMAN. First Names as Identity Stereotypes. *The Journal of Social Psychology*. 1996, **136**(2), 191-200.

IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

zase – a to i nezávisle na osobní identitě dané osoby – mohli ostatní v situaci, kdy by o dotyčném nebyly známy další informace, přistupovat k neznámému novému spolubojovníkovi pozitivně právě s ohledem na politický význam jeho jména. Tyto celkem jednoduše formulované otázky si vyžadují

Už jsem narazil na to, že z osobních jmen mezi Albánci lze celkem snadno vyčlenit jména katolická. Mezi Albánci na Kosovu jsou tradičními náboženstvími katolictví a islám, podobně i v Makedonii, kde žije ještě zanedbatelný počet albánsky hovořících pravoslavných, kteří se však v poslední době identifikují stále více s makedonskou národností, a v jižním Srbsku je tradičním náboženstvím Albánců jen islám. Neznamená to ovšem, že po odfiltrování katolických jmen zbudou pouze jména muslimská. Kromě nich je totiž užíváno ještě několik kategorií jmen. Jednou z nich jsou jména převzatá z globálního prostředí, například podle známých herců, zpěváků nebo sportovců (Elvis, Ronaldo...), někdy i cizí, například indická osobní jména, která zřejmě zněla rodičům libozvučně a připomínala jim tradiční muslimská nebo domácí albánská jména, ač neměla žádnou souvislost. V době, která mne v té souvislosti zajímá (tj. do počátku 80. let, kdy se narodili – a byli pojmenováni – nejmladší členové albánských povstaleckých formací) šlo o kategorii zcela nepatrnou. Ještě nepatrnější jsou jména odkazující ke komunistické revoluci, častější v Albánii (např. Vladimír, což může být i pravoslavné jméno, ale vzhledem k četnosti v konkrétním kontextu daleko spíše pojmenování podle V. I. Lenina), ale mezi Albánci v bývalé Jugoslávii prakticky neznámá.

Jinak tomu bylo se jmény odkazujícími na národní historii, která byla v komunistické Albánii rovněž politicky podporována a která se ujala i mezi Albánci v bývalé Jugoslávii. Patří sem zaprvé jména odvozená od albánských etnonym (Alban, Arbër, Shqipe), jejich údajných starověkých předků (Ilir, Dardan), a to někdy i od těch starověkých balkánských národů, které si přisvojují jiné moderní národy, ale které podle albánských nacionalistických spekulací tvořily za mýtického zlatého věku větve mocného ilyrského národa (Dak, Dalmat, Liburn, Venet). Oblíbená jsou také jména historických postav: starověkých králů a královen (Agron, Bardhyl, Genc, Teuta), středověkých knížat (Kastriot, Arjanit, Dukagjin) či postav z doby národního obrození (Frasher, Qajup, Migjen). Některá jsou až do mýtické doby na Balkáně (Adonis, Afërdita). Řada jmen je také odvozena z geografie a odkazují na historicky či kulturně význačná města (Vlora, Berat), vodstva (Valbona, Shkumbin, Adriatik), horám (Korab, Shkelzen), na Kosovu specificky ke Kosovu (Kosovar). Objevují se i jména odkazující na severoalbánské horské klany (Kelmend, Kanun). Všechna taková jména shrnuji do jedné kategorie pod názvem národní jména. Pojmenování těmito jmény pokládám je za jednoznačný a výrazný projev vlastenectví (nacionalismu).⁶²³ Kromě uvedených skupin do této kategorie zahrnuji i jména odvozená z albánštiny, která však jednoznačně vyjadřují silné vlastenectví, jako Patriot, Flamur („Vlajka“ – míněno albánská národní vlajka), či Bashkim („Sjednocení“ – míněno sjednocení všech Albánců do jednoho státu). Zařadil jsem mezi ně i jméno Çlirim („Osvobození“), ačkoli může mít jiný význam: zatímco v Albánii má význam spojený s komunistickou revolucí a protifašistickým bojem za druhé světové války, v tehdejší

⁶²³ Přímé svědectví o vlastenecké motivaci pojmenovávání takovými jmény popisuje v dobové reportáži Haluzík (HALUZÍK, Radan. Jde o věc prestiže. *Respekt*. 1995, 24. 7.). Viz rovněž: Ademi 2010, s. 175, 243. Opakovaně jsem se s podobným objasňováním toho, proč někdo nosí podobné jméno nebo proč tak pojmenoval své děti, setkal rovněž porůznu osobně na Kosovu v letech 1998–2006.

Jugoslávii si je však Albánci spojovali s politickým „osvobozením“ – sebeurčením.⁶²⁴ Podobně má různý význam i oblíbené jméno Përparim („Pokrok“), které se v Albánii pojí s revolucí, kdežto v bývalé Jugoslávii má povahu spíše neutrálního jména, přisuzujícího nositeli určité pozitivní vlastnosti, a zahrnul jsem ho proto do následující kategorie jmen s albánskou etymologií.

Tato kategorie osobních jmen je velmi rozsáhlá. Často bývají utvářena podobně jako třeba jména slovanská, jako Agim (dosl. „Úsvit“, analogické srbskému „Zoran“), Jeton („Živan“), Veton („Světlan“). Nezřídka se v nich odráží pozůstatek magického myšlení, protože bývají odvozena od kořenů, jako jsou „požehnání“, „rozkvět“, nebo také „železo“ apod. Některá z nich jsou kalky tradičních muslimských jmen, jako např. Shpëtim z arabského Nexhat (Nejat, Nedžad – „Spása“), Luan z oblíbeného tureckého Asllan („Lev“). Podobně například Shpresa z Nadëzda. Existuje dále skupina archaických albánských jmen, často s nejasnou etymologií (Cenë, Malë, Mic, Ukë, Yll apod.). Pak jsou tu tradiční albánská mužská jména odkazující k vlastnostem podle zvířat, jako Sokol („Sokol“), Petrit („Krahujec“). Jména, která mohou mít kořen muslimský i albánský (Afrim, Fatmir), nebo třeba albánský i řecký (Mentor) zařazují rovněž mezi albánská, protože tak jsou v albánském prostředí vnímána. Všechny tyto skupiny jsem zahrnul do jedné kategorie a nazývám je albánská jména. Podobně jako předchozí kategorie vyjadřují rovněž vlastenecké cítění, ale ne tolik ultimativně jako kategorie národních jmen. Národní i albánská jména dohromady vyčleňují zvlášť do nadřazené kategorie vlasteneckých jmen.

Některá z muslimských jmen mohla také vyjadřovat vlastenecké cítění, hlavně jako tichý odkaz na politické figury, jako třeba Enver (podle Envera Hoxhy, komunistického vůdce v Albánii), Fadil (podle Fadila Hoxhy, komunistického vůdce z Kosova), či Skënder (podle středověkého vojevůdce Skenderbega, důležité postavy v nacionalistickém mýtu o albánském národním sebeurčení).⁶²⁵ Současně se však jedná o jména zcela běžná i dříve a běžná i mezi muslimy jiných národností. Nelze tedy vůbec odhadnout, nakolik se v jejich četnosti případně odráží vlastenecké city, a touto otázkou se nezabývám. Tradiční muslimská jména všechny pokládám za jedinou kategorii jmen muslimských; neznamená to, že bych jejich nositelům přisuzoval muslimské cítění, ať už výrazné či ne, vlastně ani nepokládám jejich nositele nutně za muslimy. Tato jména však stojí do určité míry v opozici vůči jménům vlasteneckým.

Šíření vlasteneckých jmen souvisí v Albánii s nacionalistickou a protináboženskou politikou komunistické vlády. Nacionalismus se měl stát, řečeno s nadsázkou, novým náboženstvím, řečeno bez nadsázky, měl náboženství vytlačit. Podobně měla i nová jména vytlačit stará, odkazující v naprosté většině na náboženskou tradici. Vlastenecká jména měla podporovat národní hrdost. Jména odvozená z albánštiny měla být univerzální nejen pro Albánce všech náboženských tradic, ale i pro nealbánské menšiny, neboť albánština byla jediným úředním a v praxi často i jediným povoleným jazykem.

Dávání takovýchto jmen dětem započalo na Kosovu v omezeném měřítku už v meziválečném období, ale doopravdy šířit se začalo teprve od 70. let 20. století.⁶²⁶ Šíření je možná spojeno mj. i s pobytem hostujících profesorů, vysílaných sem od 70. let z Albánie na

⁶²⁴ Slovní spojení „pas çlirimit“ („po osvobození“) je běžné v Albánii i na Kosovu, ale má různý kontext: v Albánii se myslí na dobu po roce 1944, na Kosovu po roce 1999.

⁶²⁵ CAKA, Nebi a Ali CAKA. Motivimi i emërtimit të fëmijëve në Kosovë 1912-2008. *AKTET: Revistë Shkencore e Institutit Alb-Shkenca*. 2010, 3(4), 554-556, s. 556.

⁶²⁶ Caka a Caka, 2010, s. 555-556.

IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

základě univerzitní spolupráce mezi Jugoslávií a Albánií.⁶²⁷ Dočasné mírné oteplení v albánsko-jugoslávských vztazích se odrazilo i na určité toleranci vůči poslechu propagandistického Rádía Tirana na Kosovu. Kdyby se Adem Jashari (nar. 1955) narodil v této době, dost možná by se jmenoval Flamur. Jeho starší bratři Hamëz a Rifat by se mohli jmenovat Luan a Gëzim.⁶²⁸ Koneckonců Adem své syny pojmenoval albánskými jmény Lulzim, Fitim, Kushtrim a dcery národními: Shqipe a Marigona.⁶²⁹ V rodině Haradinajů, která stála v čele ilegální organizace UÇK na západním Kosovu a jejíž předkové se různě válečnický angažovali už před rokem 1912, za balkánských válek, kdy bylo Kosovo obsazeno Srbskem, i za první i za druhé světové války,⁶³⁰ najdeme čtyři bratry narozené v letech 1968, 1970, 1973 a 1978, tedy o generaci později než bratři Jashariovi, z nichž nejstarší a nejmladší mají klasická muslimská jména (Ramush a Daut), jeden národní (Shkëlzen) a poslední albánské (Luan). V porovnání s celkovým stavem v UÇK byli bratři Haradinajovi podle jmen „vlastenečtější“: tři čtvrtiny členů UÇK nosily muslimská jména.⁶³¹

Význam vlasteneckých jmen je zřejmý v Albánii i mezi Albánci v Jugoslávii. Používání jmen s albánským kořenem mohla však mít mezi jugoslávskými Albánci mírně odlišný kontext – zatímco v Albánii byla spojena spíše s pokrokem (a měla také politickou konotaci, souznění se socialismem a s komunistickou vládou), na Kosovu a v okolí mohla být mnohem spíše výrazem národního sebeuvědomění, a to tím více, čím doba pokročila.⁶³² Názorným příkladem je padlý bojovník UÇK a UÇPMB Nazim Azemi „Mjekrra“ (ročník 1970), který své čtyři děti pojmenoval Kosovari, Kosovarja, Flamuri a Liridoni (tedy Kosovan, Kosovanka, Vlajka a Svoboda).⁶³³

Zmíněné tři sourozenecké řady a tři generace, které reprezentují (50. léta, 70. léta a 90. léta 20. století) ilustrují postupnou změnu v pojmenovávání dětí na Kosovu. Někde mezi první a třetí z uvedených generací se začala prosazovat vlastenecká jména. V roce 1965 bylo dětem mužského pohlaví dáno nejčastěji albánské jméno Agim a od té doby bylo každý rok nejčastějším dávaným jménem albánské, případně někdy národní. U dětí ženského pohlaví se tak stalo poprvé v roce 1979 a od roku 1987 už bylo nejčastěji dávaným jménem vždy jméno

⁶²⁷ Clark, 2000, s. 40-41; Vllasi, 2016, s. 93-94, 189-190.

⁶²⁸ Flamur je vlajka a jméno odkazuje k národní (albánské) vlajce. Den vyhlášení nezávislé Albánie, 28. listopad 1912, je spojen s vyvěšením historické vlajky, spojované s legendárním středověkým vojevůdcem Skanderbegem. Ten údajně vyvěsil tentýž prapor po dobytí své rodové pevnosti Kruja 28. listopadu 1443, čímž odstartoval dlouholetý odpor proti Osmanské říši. Tento den a státní a národní svátek je proto obvykle nazýván Dnem vlajky. Arabské jméno Hamza znamená ve volném překladu Lev, tedy albánsky Luan (česky Lev). Rifat znamená ve volném překladu „radostný“, čemuž v albánském prostředí odpovídá Gëzim, víceméně ekvivalentní českému či srbskému Radovan.

⁶²⁹ Shqipe znamená „Albánka“. Marigona (Marigo Posio) byla albánská vlastenka a ženská aktivistka, která vyrobila albánskou vlajku, vztyčenou 28. 11. 1912 na znamení vyhlášení nezávislosti (tedy v den, kdy se narodil Adem Jashari).

⁶³⁰ Hasani, 2002, s. 178-178.

⁶³¹ Medián věku bratrů Haradinajových v době smrti, resp. v době války byl asi 26,5 roku, medián věku padlých členů UÇK asi 29 let, Haradinajovi byli tedy v zásadě průměrnou generací UÇK. Zajímavé - ale nic víc - je, že padli zrovna oba bratři s vlasteneckými jmény.

⁶³² Např. mezi etnickou menšinou Goranů (komunita muslimské kulturně-náboženské tradice a slovanského jazyka) v Albánii jsem se setkal s rozlišováním „albánských“ jmen, tj. jmen vycházejících např. z albánské historie, a „obecných“ jmen, což byla právě jména vytvořená z kořenů albánských slov. Tak např. Krenar (dosl. „hrdý“, analogické staročeskému Hrd, Hrdoň) bylo považováno za takové „obecné“ jméno, přijatelné pro Albánce i pro ostatní.

⁶³³ Alidema, 2003, s. 169.

albánské nebo národní. Podle statistiky nejčastěji dávaných jmen se zdá, že se vlastenecká jména prosadila postupně od druhé poloviny 60. let do 80. let, kdy se stala zcela běžnou záležitostí a někdy i vyjádřením kolektivního rozpoložení, jako v roce 1998, kdy bylo u mužských dětí nejčastěji dávaným jménem Liridon („Svobodan“) a podobně v tomtéž a následujícím roce u dětí ženského pohlaví Liridona („Svobodana“).⁶³⁴ V té době už však byla kultura pojmenovávání definitivně změněna, tradiční jména byla vytlačena na okraj a následovala exploze vymyšlení jmen nových, které začaly podléhat módním trendům.

Do extrému dotáhla v této době používání vlasteneckých jmen pozdější AKSH, jejíž představitelé si dávali krycí jména s vlasteneckým významem. Přezdívky jejich hlavních představitelů se ustálily na kombinaci Bashkim Mitrovica („Sjednocení Mitrovice“): šéf politického křídla, Arbër Korabi („Albánek Korabský“ – Korab je pohoří na trojmezí Albánie, Makedonie a Kosova): náčelník štábu AKSH, Çlirim Presheva („Osvobození Preševa“): šéf zpravodajské služby a Kalors Toplica, Shefi i Këshillit Qendror të FKSH-së („Rytíř Toplica“ – Toplica je oblast v jižním Srbsku, odkud byl v roce 1878 vyhnán velký počet Albánců): šéf finančního fondu.⁶³⁵ Podobná jména používali i další členové AKSH. Například Valon Flamuri je odkazem na vyhlášení nezávislosti Albánie roku 1912 vyvěšením národní vlajky v přístavu Valona (*flamuri* je „vlajka“), Alban Shkaba znamená „Albánek Orel“ a znamená očividně ústřední národní symbol, orla na albánské vlajce. Jiná jména odkazují na povstaleckou mytologii: Shkëlqim Drenica („Záře Drenici“) nebo Besfort Karadaku („Karadaku Pevný ve víře“). Drenica je oblast, hrající ústřední roli v mýtu o vzniku UÇK a povstání na Kosovu, Karadaku je pohořím, kde propuklo povstání v Makedonii a kde AKSH operovala nejvíce. Obě oblasti mají vlastní povstaleckou historii sahající k počátku 20. století. Jiní členové AKSH používali buď vlastenecké osobní jméno, nebo vlastenecké příjmení.

Příklad AKSH dokládá význam, jaký povstalci přikládali vlasteneckým jménům. Tato jména byla „mluvící“, měla za cíl dávat najevo příslušnost k albánskému národu, případně loajalitu k němu, v některých případech dokonce oddanost řešení albánské národní otázky. Jak jsem již uvedl, na sklonku 20. století to už bylo u pojmenovávání dětí běžnou praxí. Do 80. let ale probíhala změna. Dělo se tak právě v době, kdy se narodila podstatná část pozdějších členů UÇK. V době, kdy se vlastenecká jména postupně prosazovala, ale nebyla ještě módou, pojmenovat takto své děti mohlo znamenat manifestaci určitého společenského nebo dokonce politického postoje. Tyto postoje se mohly promítat i do výchovy, a vlastenecká výchova mohla později ovlivnit zapojení takto pojmenovaných dětí do povstání. Pokud ale nevím, jaká byla celková četnost těchto jmen v populaci, a neznám věk bývalých členů UÇK (ani UÇPMB a UÇKomb), kromě padlých, nemohu z prostého faktu určitého zastoupení jednotlivých kategorií jmen mezi členy UÇK vyvozovat žádné závěry. Jediné, co mohu dělat, je porovnávat četnost jednotlivých kategorií jmen v určitých skupinách uvnitř UÇK, UÇPMB a UÇKomb mezi sebou navzájem.

Jako první se nabízí porovnat tyto tři formace mezi sebou. Zastoupení jednotlivých kategorií jmen u padlých se liší. Protože se tu nabízí možnost opět touto cestou nepřímo

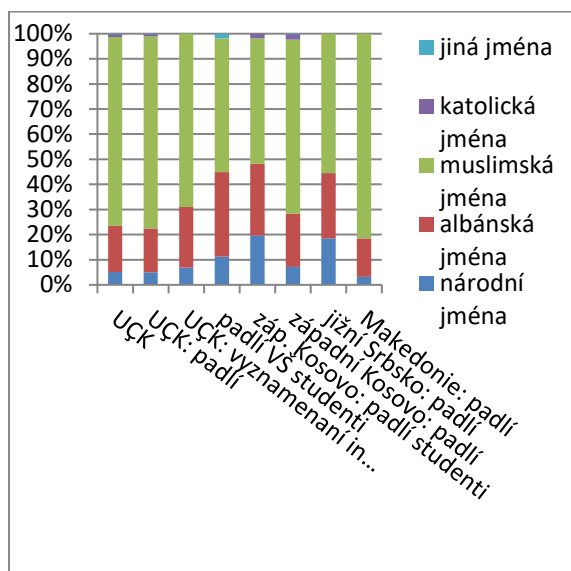
⁶³⁴ KASTRATI, Avni. *Emrat dhe Mbiemrat në Kosovë*. Prishtinë: Agjencia e Statistikave të Kosovës, 2017, s. 16, 20–24.

⁶³⁵ MITROVICA, Bashkim, Arbër KORABI, Clirim PRESHEVA, Kalors TOPLICA a Gafurr ADILI. Kërkesë publike e sekretariatit vendimmarrës të FBKSH: Prot. Nr. 012-09-05-31 (akt publik). *AlbaniaPress: Agjencia informative shqiptare* [online]. Tiranë - Prishtinë, 2009, 31. 5. [cit. 2021-7-15]. Dostupné z: <https://www.albaniapress.com/lajme/9017/kerkese-publike-e-sekretariatit-vendimmarres-te-fbksh.html>

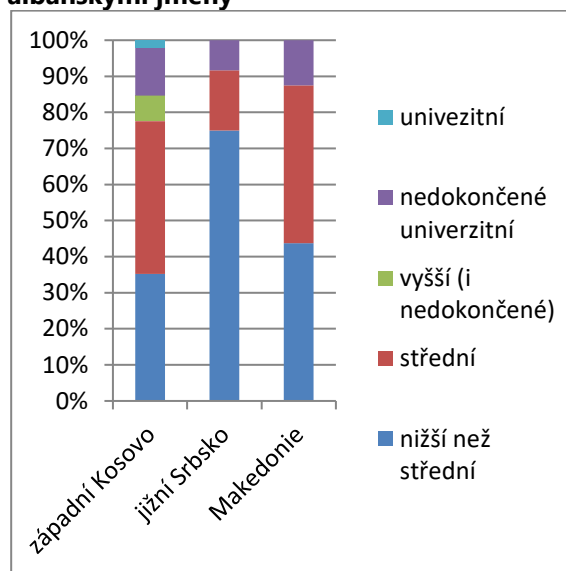
IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

prozkoumat roli vzdělání – a u padlých studentů je podíl vlasteneckých jmen nadprůměrný – nabízí se možnost, že rozdíly v četnosti různých jmen mezi třemi formacemi byly dány odlišnou úrovní průměrného vzdělání padlých. Tak tomu ovšem nebylo: kategorie jmen a úroveň vzdělání padlých spolu nekoreluje. Vlasteneckých, a zejména národních jmen bylo nejvíce mezi padlými v jižním Srbsku, kde však byla zároveň úroveň vzdělání padlých s vlasteneckými jmény s velkým odstupem nejnižší.

Graf 130. Osobní jména padlých

Graf 131. Vzdělání padlých s národními a albánskými jmény

Nepřekvapí, že mezi ženami s dvojitým příjmením najdeme nadprůměrný podíl vlasteneckých jmen. Zaujmut může, že tento podíl je výrazně nižší u padlých a raněných (protože pouze jediná žena s dvojitým příjmením padla, spojil jsem v tomto případě padlé a raněné do jedné kolonky). Souznělo by se to ale s předchozím závěrem, že tyto ženy se do UČK zapojovaly velice iniciativně, ale v boji se vyhýbaly riziku. Přijmeme-li, že vlastenecká jména indikují současně také aktivní vlastenecké postoje, znamenalo by to, že uvnitř skupiny žen s dvojitým příjmením, které se aktivně přidávaly k UČK, ale snažily se vyhnout vysokému riziku, existovala menší skupina, u níž byl tento trend zesílen: byla ještě aktivnější ve vstupování do UČK, ale ještě opatrnější v boji. U žen s jednoduchým příjmením byla tendence opačná: největší zastoupení vlasteneckých jmen nacházíme mezi padlými. Jestliže mezi ženami s jednoduchým příjmením nenajdeme tak vysoké zastoupení vlasteneckých jmen, jako u žen s dvojitým příjmením, neplatí to pro padlé: pouze tam byl podíl vlasteneckých jmen na stejné úrovni, jaký byl u žen s dvojitým příjmením vyjma padlých a raněných. Zdá se tedy, že i mezi ženami s jednoduchým příjmením tedy existovala podskupina, ale na rozdíl od žen s dvojitým příjmením nebyla opatrnější, naopak, více riskovala.

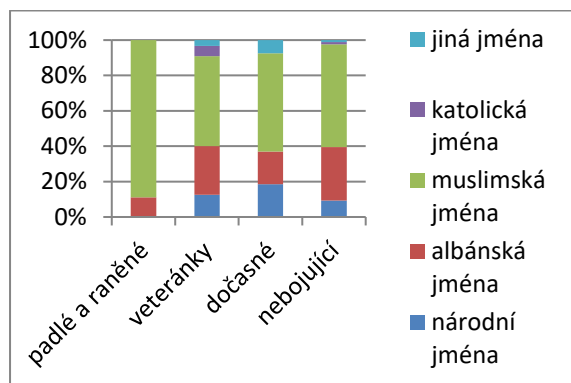
Co ale jiné skupiny, u kterých se dá předpokládat, že sestávaly se zvláště aktivních lidí? Například příslušníci „létajících oddílů“ – speciálních jednotek složených z vybraných dobrovolníků, nebo členové velitelských struktur?

U členů speciálních jednotek je patrná odchylka, ale jiná, než jaká by se dala čekat: podíl národních jmen je nulový a podíl albánských nižší než u dalších kategorií intenzity zapojení. Podobně jako u žen s dvojitým příjmením však členové speciálních jednotek představují velmi malý vzorek (25), náchylný ke zkreslení. Jinak tedy kromě toho, že relativně méně národních

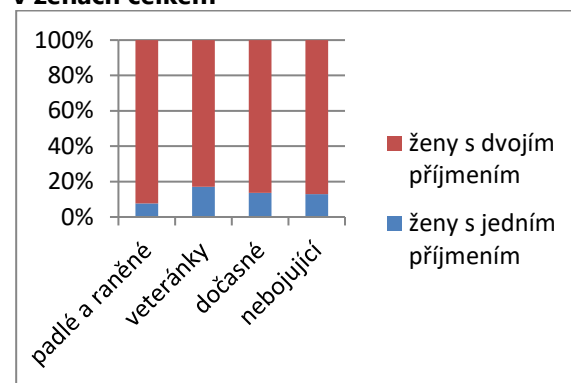
IV.5 Podle jména poznáš bratra?

a albánských jmen nacházíme mezi nebojícími, nehrají v těchto případech osobní jména statisticky žádnou úlohu ve vztahu k intenzitě zapojení. Kategorie, z hlediska rozpoutání povstání nejvíce podstatné: padlí a ranění, o nichž se dá předpokládat, že v průměru riskovali více než ostatní, nevykazují podstatnější podíl nositelů národních a albánských jmen

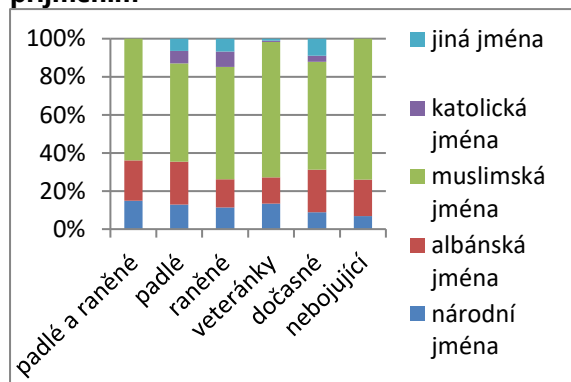
Graf 132. Jména: UČK, ženy s dvojitým příjmením

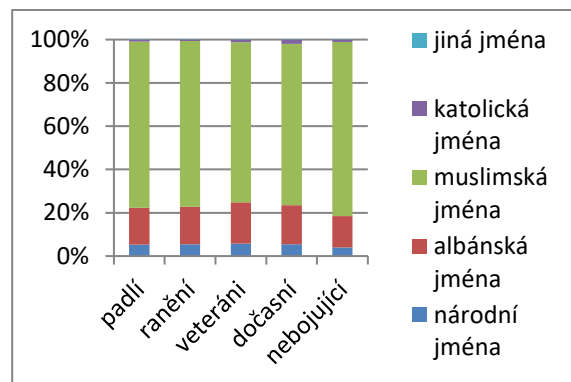
Graf 133. UČK, podíl žen s dvojitým příjmením v ženách celkem

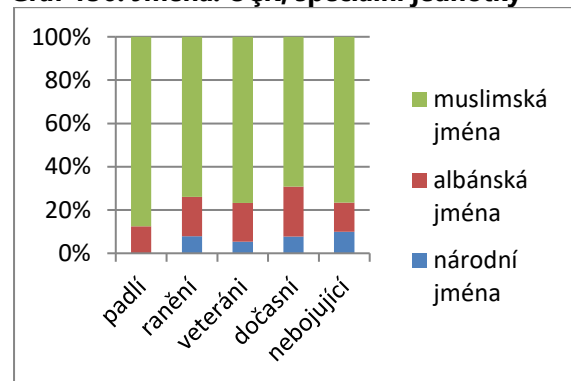
Graf 134. Jména: UČK, ženy s jednoduchým příjmením

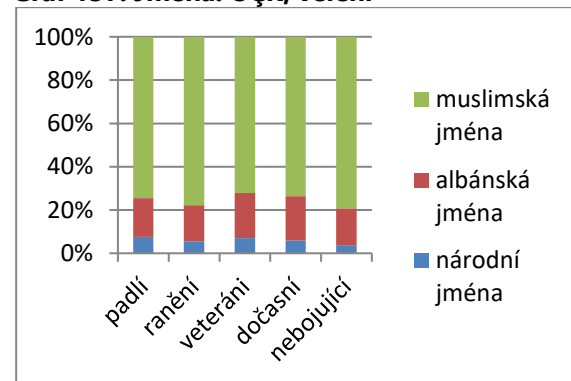
Graf 135. Jména: UČK, muži

Graf 136. Jména. UČK, speciální jednotky

Graf 137. Jména: UČK, velení

Znamená to tedy, že osobní jména, potažmo vlastenecké citění rodičů a předpokládatelný důraz na vlastenectví ve výchově, nesehrály roli v šíření povstání? Ne, tak to není. Rozdíl je patrný už například mezi průměrem za celé Kosovo a západním Kosovem, kde otevřené

IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

povstání propuklo a kde leží ohniska většiny autochtonních povstání (klastry s epicentry Glogjanu, Jabllanici, Juniku, Pepaji, Smolici a Gjakovë, tedy šest z celkem devíti).

Pokud vyloučím katolická jména, z toho důvodu, že katolické komunity byly po Kosovu rozmístěny velmi nerovnoměrně, a zkreslovaly by proto vzájemné poměry, kdyby se jednalo o teritoriální kategorii, je vidět, že existují i další skupiny padlých, ve kterých je podíl vlasteneckých jmen vyšší než průměr. Jsou-li mezi padlými na západním Kosovu více zastoupeni nositelé vlasteneckých jmen, než je tomu na ostatním území Kosova, pak mezi padlými původem z ohnisek autochtonních povstání je jich ještě vyšší podíl, než na západním Kosovu. Ještě více, než činil průměr za všechna ohniska, najdeme takových jmen mezi padlými v samotném Glogjanu, ústředním ohnisku, kde otevřené povstání propuklo. A konečně ještě více, s celkově třetinovým zastoupením národních jmen, byli nositelé vlasteneckých jmen, původem z Glogjanu a jeho bezprostředního okolí, zastoupeni ve velitelských strukturách západního Kosova, které poskytovalo klíčovou logistickou podporu ve vyzbrojování i ostatních oblastí.

Rozdíly však nebyly pouze teritoriální. Kdyby byly, stále by bylo možné tyto rozdíly vysvětlit tím, že na západě Kosova byla vlastenecká jména zkrátka rozšířena více. Důvodem mohla být například zeměpisná blízkost Albánie, a tedy výraznější motivace demonstrovat příslušnost k ní jako k mateřské zemi. Dále to koneckonců bylo západní Kosovo, kde se objevily první vlastenecké snahy šířit albánská jména už v meziválečném období.⁶³⁶ Bez možnosti zjistit jména všech obyvatel Kosova, nebo alespoň západního Kosova v době před povstáním, a porovnat je s Glogjanem, který poskytuje výjimečný ilustrační průřez jmény mužských obyvatel vzhledem k tomu, že se zde do povstání zapojilo na 87 % mužských obyvatel ve věku 15–64 let, nelze například vyloučit, že shodou okolností bylo nejvíc nositelů takových jmen přímo v této vesnici, kde povstání nakonec propuklo, a že mezi těmito dvěma fakty není ve skutečnosti žádný vztah.

Tomu ovšem zase odporuje třeba to, že nositelé vlasteneckých jmen byli, jak se zdá, výrazně zastoupeni mezi studenty. Z vůdců Nezávislé unie studentů Prištinské univerzity (UPSUP): Ardian Krasniqi, Milot Cakaj, Ilir Dugolli, Bujar Dugolli, Albin Kurti, Driton Lajçi a Muhamet Mavraj mají první tři z uvedených národních jmen, následující tři albánská a pouze jeden tradiční muslimské.⁶³⁷ Tato unie sehrála ve druhé polovině 90. let 20. století, těsně před povstáním, velmi výraznou politickou roli v prosazování nejprve aktivního nenásilného odporu vůči srbské moci,⁶³⁸ která navázala styky s propopovstalcí v Drenici,⁶³⁹ po zásahu policie v Drenici počátkem jara 1998 organizovala masové demonstrace na podporu UÇK a po propuknutí povstání sloužila, podle slov jednoho ze svých vůdců, de facto jako předsunutá pobočka hlavního štábu UÇK v Prištině (a fakticky jako komunikační uzel mezi UÇK a západními diplomatickými představiteli),⁶⁴⁰ a její představitel pro zahraniční styky Albin

⁶³⁶ Caka a Caka, 2010, s. 555.

⁶³⁷ Představitelé studentské unie zde nejsou seřazeni podle funkcí nebo významu, nýbrž vzhledem k tématu, pro jednoduchost, podle druhů osobních jmen.

⁶³⁸ Clark, 2000, 151–157.

⁶³⁹ Rozhovoru s Ardianem Krasniqim, jedním z vůdců UPSUP, Priština, únor 1998.

⁶⁴⁰ KASTRATI, Ardian. 20 vite nga protesta e 1 Tetorit, 1997: Ku ishim dhe ku jemi. *Koha* [online]. 2017, 1. 10. [cit. 2020-1-15]. Dostupné z: <https://www.koha.net/veshtrime/47772/20-vite-nga-protesta-e-1-tetorit-1997-ku-ishim-dhe-ku-jemi/>

IV.5 Podle jména poznáš bratra?

Kurti se později v srpnu 1998 stal vedoucím úřadu politického představitele UÇK Adema Demaçiho.

Z těch padlých příslušníků UÇK, u kterých se mi podařilo dohledat konkrétní údaje, a kteří byli studenty Prištinské univerzity, ale nedlouho předtím, než se připojili k UÇK, byli nuceni z ekonomických nebo politických důvodů studium přerušit, jich mělo vlastenecká jména 40 %. A z těch, kteří byli aktivními studenty v době, kdy se k UÇK připojili, jich vlastenecká jména mělo dokonce ještě více než o polovinu z nich. Studenti Prištinské univerzity pocházeli z různých částí Kosova. Soudě podle padlých rodišť, k povstalcům se asi přidali hlavně ti, kteří pocházeli ze západního Kosova, Llapushy, jihozápadního Kosova a z Drenice, tedy z oblastí, kde se povstání široce rozvinulo v době povstalecké ofenzívy na jaře a v létě 1998. Důvodem, proč se k UÇK připojili v první řadě právě oni, spočívá nejspíš v tom, že připojit se k povstaleckým jednotkám otevřeně aktivním v terénu bylo technicky jednodušší, než vyhledání ilegálních nebo poloilegálních struktur, které v té době charakterizovaly UÇK v jiných oblastech Kosova. Polovina z padlých ze západního Kosova, kteří byli v době, kdy se přidali k UÇK, aktivními středoškolskými nebo vysokoškolskými studenty, měla rovněž vlastenecká jména. Z toho by se dalo nepřímo dovodit, že pokud se podíl padlých mezi studenty-bojovníky UÇK z různých oblastí Kosova pohyboval někde mezi 40 a 60 procenty, mohl být podíl nositelů vlasteneckých jmen mezi studenty napříč Kosovem podobný.

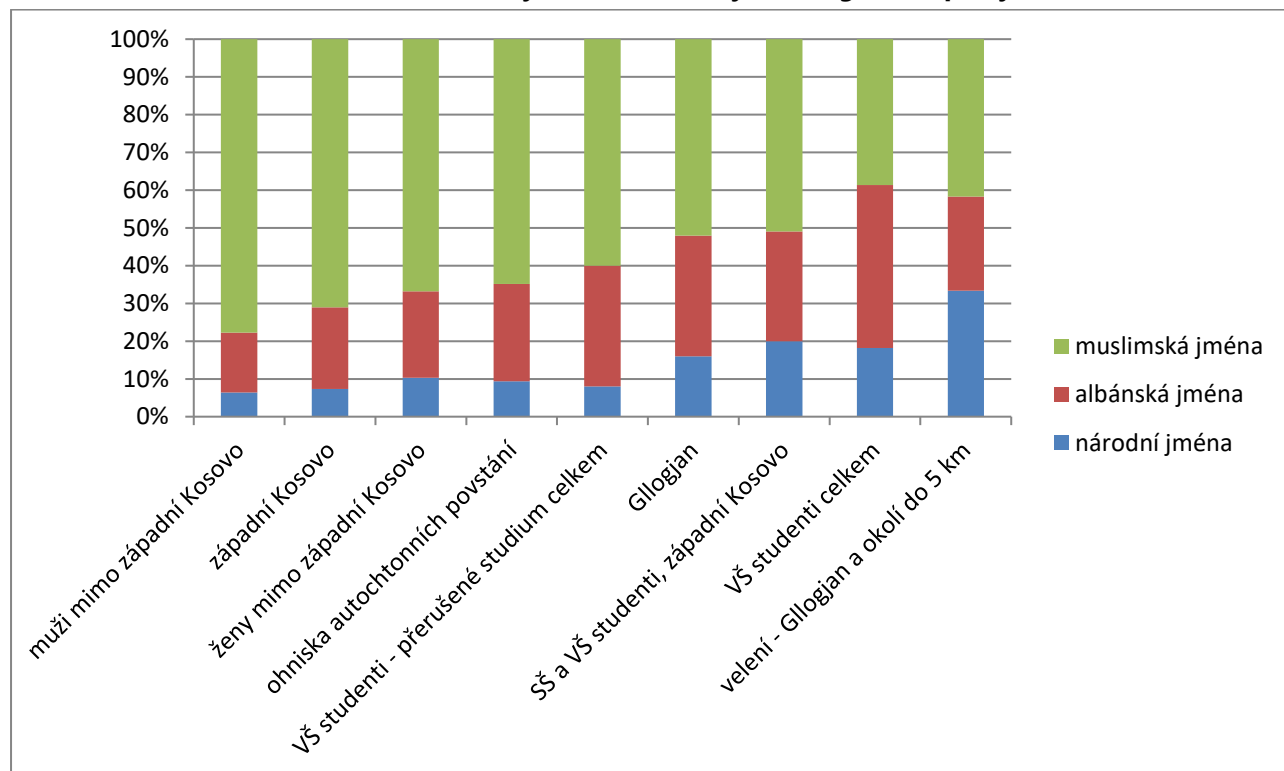
Tabulka 15. Národní, albánská a muslimská jména mezi různými kategoriemi padlých

	národní	albánská	vlastenecká	muslimská
muži mimo západní Kosovo	6,4%	15,9%	22,2%	77,8%
západní Kosovo	7,3%	21,6%	28,9%	71,1%
ženy mimo západní Kosovo	10,3%	22,8%	33,2%	66,8%
ohniska autochtonních povstání	9,4%	25,8%	35,2%	64,8%
VŠ studenti - přerušené studium celkem	8,0%	32,0%	40,0%	60,0%
Glogjan	16,0%	32,0%	48,0%	52,0%
SŠ a VŠ studenti, západní Kosovo	20,0%	29,1%	49,1%	50,9%
VŠ studenti celkem	18,2%	43,2%	61,4%	38,6%
velení - Glogjan a okolí do 5 km	33,3%	25,0%	58,3%	41,7%

Z porovnání v zastoupení vlasteneckých jmen mezi jednotlivými operačními zónami UÇK vysvítá, že nejvíce byla zastoupena na západě směrem k hranici s Albánií, o něco méně v navazujících oblastech pahorkatin oddělujících západní Kosovo od nížiny Kosova Pole a stejně tak na východě směrem k hranicím s vlastním Srbskem, a nejméně v Kosovu Poli. V operační zóně Dukagjini (kam patřil i Glogjan) bylo nositelů takových jmen více než 28 %. Mezi muži z Glogjanu, kteří se zapojili do povstání, což bylo téměř 87 % zdejších mužů mezi 15 a 65 roky, jich bylo ještě o procento a půl více. V operačních zónách Drenica, Llapi a Karadaku to bylo kolem 19–20 %, v operační zóně Pashtriku, rozkládající se zčásti na jihozápadním Kosovu a zčásti v pásnu ústředních pahorkatin 23 %, zatímco v operačních zónách Shala a Nerodimja, ležícím v Kosovu Poli a při jeho okrajích necelých 18 %. Vlastenecká jména tedy zřejmě nebyla dětem mezi Albánci dávana po celém území Kosova stejnoměrně. Rozdíly nicméně nebyly velké, i když je třeba mít na paměti, že na západním Kosovu, kde otevřené povstání propuklo a kde se ze všech oblastí nejdříve široce rozvinulo, byla četnost těchto jmen asi nejvyšší.

IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

Graf 138. Národní, albánská a muslimská jména mezi různými kategoriemi padlých

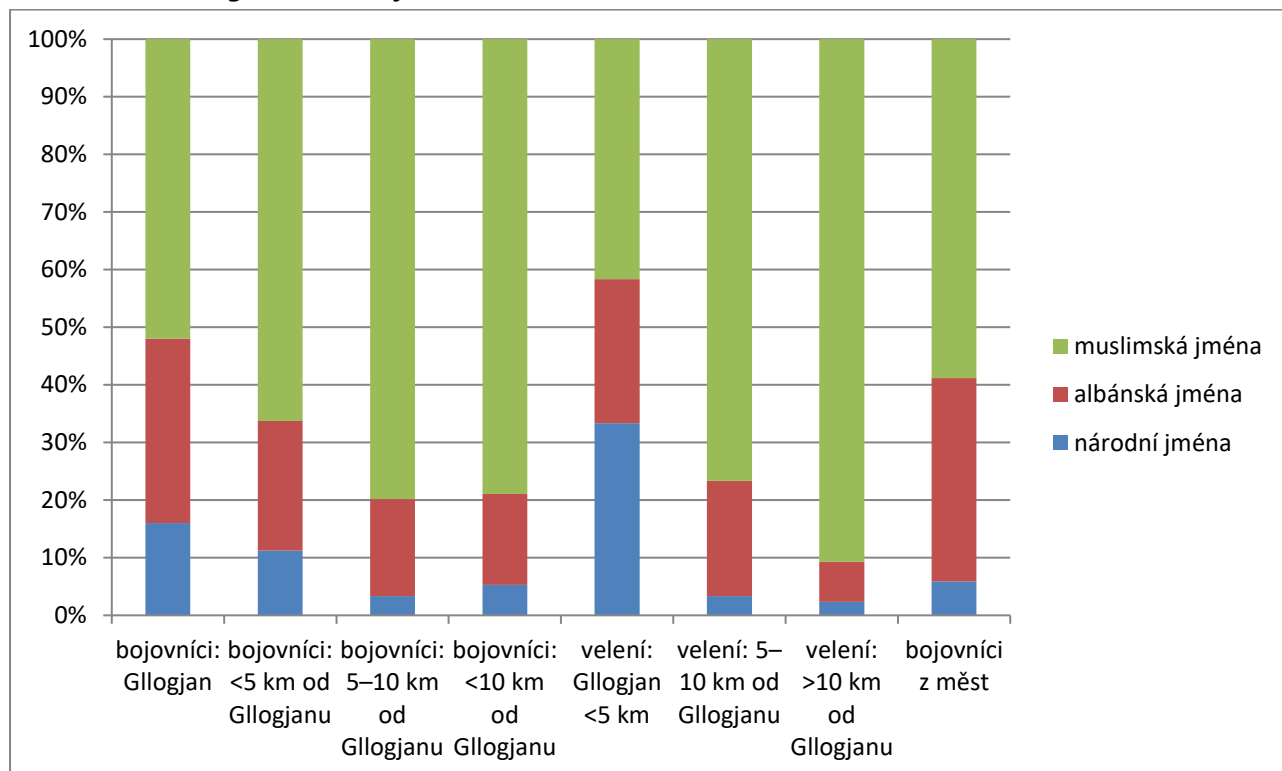

Vrátím se nyní ke Glogjanu jakožto ústřednímu uzlu otevřeného povstání. Zde definitivně povstání propuklo a Glogjan poté sloužil v řadě ohledů jako faktické centrum. Do Glogjanu se dopravovaly zbraně nakoupené v Albánii a odtud se rozdělovaly po západním Kosovu nebo se pašovaly dál do ostatních oblastí. Sem mířila valná část dobrovolníků ze zahraničí nebo z měst v širším okolí. Odtud se koordinovaly akce po celém západním Kosovu, oblasti pro udržení povstání klíčové. Na podzim 1998 odtud zněl jednoznačný odpor vůči kapitulaci a snaha bojovat dál. Povstalecké jednotky shromážděné v Albánii, které se na jaře 1999 pokoušely prorazit na Kosovo, byly motivovány snahou spojit se guerrillovými oddíly glogjanského velitele Ramushe Haradinaje. Oddíly, kterým se velelo z Glogjanu (zhruba z území odpovídajícímu okresu Deçani, kam Glogjan spadá), později během reorganizace v zimě 1998–1999 spojené do 131. brigády UÇK, neměly vlastní logistické struktury. Přesněji řečeno, logistické struktury 131. brigády sloužily celému západnímu Kosovu (operační zóně Dukagjini). Na veteránských seznamech 131. brigády také nenajdeme žádné bojovníky z kategorie „dočasní“. I to vypovídá o intenzitě povstání kolem Glogjanu.

Podíváme-li se blíže na 131. brigádu, zdá se, že čím blíže epicentru, tím více zde mezi padlými bylo vlasteneckých jmen. V samotném Glogjanu jich byla téměř polovina, ale se vzrůstající vzdáleností podíl postupně klesal. Podobně byl velmi vysoký podíl nositelů vlasteneckých jmen mezi padlými členy velících struktur západního Kosova původem z Glogjanu a nejbližšího okolí (v následujícím grafu jsou spojeni, protože z Glogjanu pocházel pouze jeden padlý z této skupiny padlých). Podíl opět klesal spolu s vzdáleností. A je zde ještě jeden zajímavý moment: mezi padlými dobrovolníky, kteří do 131. brigády přišli z okolních měst, tvořili nositelé vlasteneckých jmen více než 40 %.

IV.5 Podle jména poznáš bratra?

Graf 139. 131. brigáda, osobní jména

Pokud by platil předpoklad, že podíl vlasteneckých jmen byl na západě Kosova rozložen zhruba rovnoměrně, vedly by výše uvedené rozdíly v četnosti jmen mezi různými kategoriemi padlých k závěru, že osobní jména určitým způsobem odrážejí i vlasteneckého uvědomění a potažmo i vlastenecký styl výchovy. Samozřejmě ne nutně, a nevylučují pochopitelně ani vlasteneckou výchovu v jiných rodinách, setrvávajících u tradičních náboženských jmen. A v případě nositelů vlasteneckých jmen to také neznamená, že by v riskantní situaci, jakou je zapojení se do povstání, nutně byli poslušni vlastenecké výchovy a vědomě riskovali více než ostatní.

Rozdíly však přesto stojí za další prozkoumání. Do očí přitom padá zejména podíl národních jmen mezi padlými, který se výrazně koncentruje kolem epicentra: v Gllogjanu a jeho bezprostředním okolí do 5 km. Může to snad například naznačovat, že právě oni byli ve výraznějším počtu vychováni v duchu zasvěcení „národní věci“, podobně jako Adem Jashari? Jak ale zjistit, že se nositelé národních jmen chovali jinak? Jednou z možností by například bylo, že se do povstání zapojovali v mladším věku, než jiní. Je nutné vzít v úvahu, že národní jména se rozšířila mezi kosovskými Albánci teprve od určité doby. Výrazným mezníkem byly změny ve vedení federálního ministerstva vnitra v roce 1966, následované politickou liberalizací na Kosovu, sbližováním Albánie a Jugoslávie, rozsáhlými demonstracemi za povýšení Kosova na federální republiku v listopadu 1968 a konečně vznikem Prištinské univerzity.⁶⁴¹

⁶⁴¹ Caka a Caka, 2010, s. 556; ÇEKU, Ethem. *Kosovo and Diplomacy since World War II: Yugoslavia, Albania and the Path to Kosovan Independence*. London: I. B. Tauris, 2016, s. 73-77, 83-85, 98-108; Vllasi, 2016, s. 60-94.

IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

Srbská nevládní organizace Fond za humanitarno pravo sestavila na základě kombinace písemných i ústních svědectví nejobsáhlejší přehled obětí kosovské války.⁶⁴² Z něj lze vybrat albánské bojovníky a oddělit ty, kteří jsou narozeni po uvolnění poměrů v roce 1967. Z nich je dále vhodné oddělit ty, kteří padli v roce 1998, kdy povstání propuklo a rozvíjelo se. V roce 1999 už měla UÇK podstatně organizovanější strukturu, diktovanou namnoze shora ostřílenými bojovníky nebo vojenskými a policejními profesionály, ve které převažovala vnesená ohniska. V roce 1999 se UÇK také převážně bránila, od konce března 1999, kdy propukly hlavní boje, čelila v podstatě po celém území Kosova frontálnímu útoku srbských sil. Naproti tomu charakterizuje povstání v roce 1998 mnohem vyšší míra spontaneity a samoorganizovanosti.

Mladí (tj. v mém vymezení narození od druhé poloviny 1967) tvořili něco málo přes polovinu všech padlých za uvedená období: protopovstání, otevřenou ofenzívu povstalců a defenzivní fázi povstání v roce 1998, konkrétně 394 z celkového počtu 697, uvedených v seznamu Fondu za humanitarno pravo, a u nichž jsou známa data narození a úmrtí.⁶⁴³ Znamená to, že padlí tvořili dvě skupiny: mladší a starší. Medián narození mladších spadl do roku 1975 (a medián jejich věku v době úmrtí 23 let), medián narození starších spadl do roku 1957 (medián věku v době smrti 41 let). Medián smrti se u obou skupin lišil jen nepatrně (12., resp. 6. srpna 1998). Datum narození, podle kterého jsou ve zkoumaném vzorku obě skupiny navzájem odděleny, je stanoveno na základě vnějších událostí, nikoli na základě určitých charakteristik vzorku, a nemusí být tudíž zcela vypovídající. Jak však ukáží dále, na omezenějším vzorku ze západního Kosova, padlí UÇK skutečně tvořili dvě věkové skupiny, které lze přehledně oddělit podle toho, zda byli ženatí či nikoli. Medián věku svobodných bojovníků UÇK, padlých na západním Kosovu v době hlavních bojů roku 1998 (do 15. října), činil v době, kdy se přidali k UÇK, 22 let, medián ženatých 35 let. Tato čísla jsou mírně nižší než výše uvedená, odstup mezi nimi je však dostatečně podobný na to, aby rozdělení na mladé a starší v celkovém vzorku padlých do 15. října 1998, ač umělé, mělo rovněž vypovídající hodnotu. Medián věku všech padlých bojovníků UÇK činil 29 let, všech padlých bojovníků na západním Kosovu, u kterých jsou k dispozici bližší životopisné údaje, 27 let. Z toho medián věku svobodných činil v době smrti 23 let, ženatých 36 let. Medián věku všech padlých bojovníků narozených od poloviny roku 1967 činil v době jejich smrti 24 let a těch starších 40 let. Z toho se zdá, že padlí bojovníci na západním Kosovu byli celkově o něco mladší, než tomu bylo jinde na Kosovu, především zde byl o něco nižší podíl starých.

Nyní se budu podrobněji věnovat oněm mladým. Medián věku mladých nositelů národních jmen se od celkového mediánu odlišuje, ale jen mírně. Činí 21,8 roku, zatímco u padlých mladých nositelů albánských jmen je to 23 roků a u padlých mladých s muslimskými jmény 24,3 roku. Ačkoli zde tedy můžeme vidět určitou posloupnost, je lepší ji jako důkaz toho, že nositelé vlasteneckých jmen se do povstání zapojovali v mladším věku, raději odmítnout. Může to totiž docela dobře znamenat pouze to, že frekvence národních a albánských jmen se v populaci mírně zvyšovala ruku v ruce s politickou liberalizací na Kosovu, rozvojem albánské vzdělanosti a spolupráce s Albánií.

⁶⁴² FOND ZA HUMANITARNO PRAVO. List of killed, missing and disappeared 1998-2000. *The Kosovo Memory Book 1998-2000* [online]. [cit. 2018-2-11]. Dostupné z: http://www.kosovomemorybook.org/db/kkp_en/index.html

⁶⁴³ Potřebný údaj – datum narození – schází pouze u jediné osoby ze seznamu.

IV.5 Podle jména poznáš bratra?

Jinou možností je prozkoumat, v které fázi povstání povstalci s určitými jmény spíše padli. Jako datum propuknutí otevřeného povstání můžeme stanovit 24. březen 1998, tj. den bitky o Glogjan (pro UČK vítězná), na kterou UČK odpověděla bezprostředními útoky na pěti jiných místech a po níž se v Glogjanu začali masově hlásit noví dobrovolníci. Tím započala ofenzíva UČK, trvající s malými výkyvy až do útoku na město Rahovec/Orahovac, dobyté 18. července. Následujícího dne zahájila armáda za podpory policie rozhodnou srbskou ofenzívu, ukončenou ultimátem NATO a podpisem dohody s NATO 15. října. Nepočítaje jména katolická, najdeme v době protopovstání mezi padlými polovinu vlasteneckých a polovinu tradičních muslimských jmen, v ofenzivní fázi otevřeného povstání o něco méně a následující fázi defenzívy již více než dvě třetiny muslimských.

Vidíme tedy, že vlastenecká jména byla po celém Kosovu tím častější, čím dříve byla fáze povstání. U řady padlých je však kromě data narození a úmrtí známa také doba, obvykle dokonce přesný den, kdy se k UČK připojili. Podíly v celkovém vzorku padlých z klastru Glogjan a vzorku těch, u kterých je známo datum zapojení do povstání, se neliší zásadně (rozdíl klesá spolu se vzdáleností od epicentra). Pro další analýzu je však podstatné, že podobně jako v celkovém vzorku se podíl národních i albánských jmen snižuje spolu s rostoucí vzdáleností od epicentra.

Bližší prozkoumání odhalí, že rozhodně neplatí, že by nositelé vlasteneckých jmen padli dříve, než jiní. Naopak, jejich bojové angažmá trvalo v průměru déle. V průměru nejvíce dní v boji za celou dobu války (od začátku otevřeného povstání, nebo od svého připojení se k UČK – podle toho, co nastalo později) až do své smrti strávili bojovníci s národními jmény (243), následovaní bojovníky s albánskými jmény (211), a v průměru nejdříve byli zabiti ti s muslimskými jmény – 155 dnů. Vysvětlením toho, proč ti s vlasteneckými jmény padli v průměru častěji v dřívějších fázích povstání, nebude to, že by se více než jiní vystavovali kulkám, více riskovali.

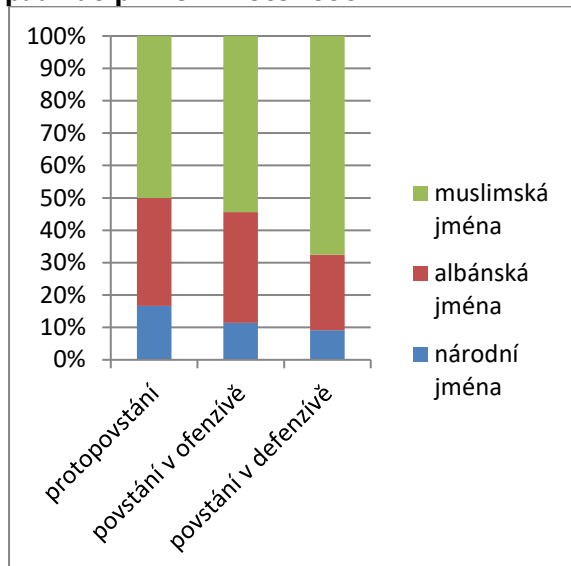
Porovnáme-li ovšem dobu, kdy se padlí bojovníci do povstání zapojili, vyjde najevo, že ve fázi protopovstání se zapojil nadprůměrný podíl vlastenecky pojmenovaných osob. Jejich podíl se mírně snížil ve fázi ofenzívy otevřeného povstání a ještě více v defenzívě. V té době už poměr nositelů národních, albánských i muslimských jmen odpovídal celokosovskému průměru. Již ve fázi protopovstání, stejně jako v následujících fázích, pocházeli padlí nositelé vlasteneckých jmen z různých oblastí klastru: ze samotného Glogjanu, z pásma do 5 km od Glogjanu i z pásma 5–10 km od něj. Podobná je ovšem přitom situace, připomeneme-li si výsledky týkající se geografického soustředění vlasteneckých jmen padlých bojovníků kolem epicentra v Glogjanu. Také zde byla vysoká koncentrace nositelů vlasteneckých jmen původem z epicentra a jeho nejbližšího okolí, zatímco v pásmu nad 5 km od Glogjanu již vzájemný poměr různých kategorií jmen odpovídal poměru mezi všemi padlými na celém Kosovu a byl dokonce nižší než průměr na západním Kosovu.

Celkový obrázek tedy vypadá poměrně komplikovaně. Mezi mladými lidmi ti s vlasteneckými jmény, a zejména ti se jmény národními, ve zvýšené míře zapojovali do povstání brzo – v neobvykle zvýšené míře už před propuknutím otevřeného povstání – a *současně* tam, kde otevřené povstání propuklo. To ve výsledku vedlo k tomu, že se jejich úmrtí koncentrovala více do úvodní – ofenzivní části povstání. Dále, jak bylo již ukázáno výše, v ohnisku a jeho nejbližším okolí se současně v neobvykle vysoké míře zapojovali do vedení povstání. Neplatilo to však plošně, nýbrž pro ohnisko. Zde a v nejbližším okolí fungovali mladí

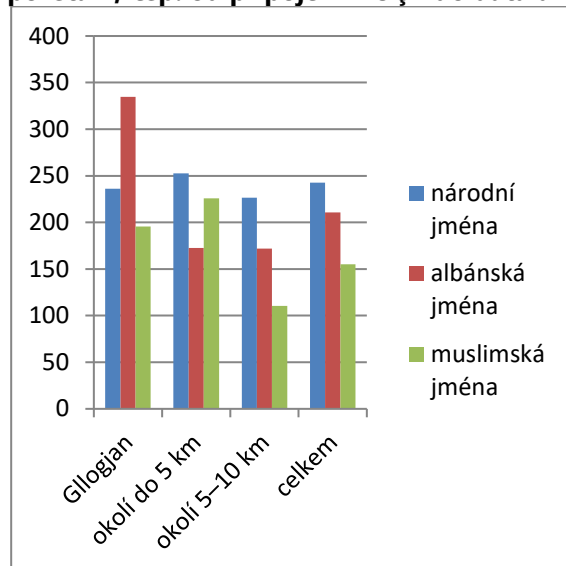
IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

lidé s vlasteneckými jmény více než ostatní jako agenti-přenašeči a mobilizátoři: organizovali ostatní a sami šli příkladem.

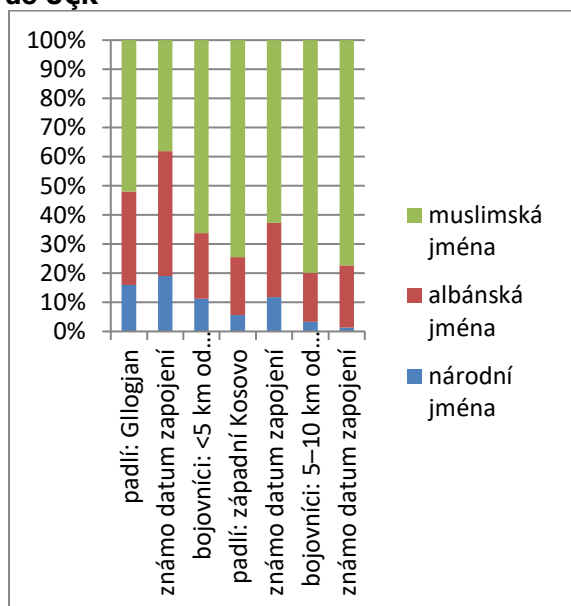
Graf 140. Narození od poloviny roku 1967 a padlí do průměří v roce 1998

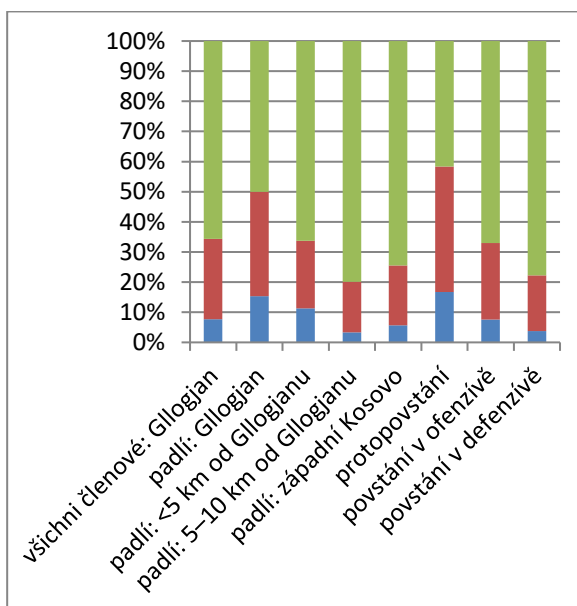
Graf 141. Počet dní od začátku otevřeného povstání, resp. od připojení k UČK do data úmrtí

Graf 142. Klastř Gillogian: srovnání jmen padlých a padlých se známým datem zapojení do UČK

Graf 143. Klastř Gillogian: časový a geografický aspekt zapojení padlých do UČK podle jmen

V počáteční fázi otevřeného povstání, jak ještě ukáží dále, převažovala samoorganizovanost. Postupně se ale budovaly formální struktury velení. Vtírá se otázka, o co se tedy v počáteční fázi opírala vzájemná důvěra u lidí, z nichž většina se předtím neznala? Bez takové důvěry nemohly formální struktury vzniknout. Jednou z odpovědí by mohla být sdílená osobní zkušenost. Jak jsem však ukázal, většina nováčků po propuknutí otevřeného povstání se však do otevřeného povstání nezapojila kvůli předchozím zkušenostem s

násilným odporem nebo nenásilnými protesty, dokonce ani kvůli osobním zkušenostem s polickou perzekucí. Proto je tato odpověď přinejmenším silně limitovaná.

Je jasné a není potřeba to dokazovat, že se navazování důvěry nemuselo opírat o jeden jediný osobní rys. Osobní jména však jedním z takových rysů být mohla. Pokud ano, pak nejenže nebyla jediným, ale dokonce ani převažujícím takovým rysem. Co je však důležité, z nepřímých indicií vysvítá, že mohla být charakteristikou, která nebyla vázána na

Už jsem ukázal, že nositelé vlasteneckých jmen nebyli výrazněji zastoupeni mezi padlými a raněnými, ani například mezi speciálními jednotkami. Generální štáb UÇK povýšil po válce, těsně před rozpuštěním UÇK, do „generálských“ a „plukovníckých“ hodností in memoriam skupinu vybraných padlých v čele s Ademem Jasharim, jejichž činy pokládal za zvlášť význačné.⁶⁴⁴ Ani mezi nimi nebyli nositelé vlasteneckých jmen zastoupeni zvlášť výrazněji, než činil průměr celé UÇK. Podobně tomu bylo, když byla v roce 2017 další více než stovka nejvýznačnějších padlých prohlášena „hrdiny Kosova“.⁶⁴⁵

Nositelé vlasteneckých jmen tedy jako celek neriskovali víc, než všichni ostatní. To ale není vše. Po válce bylo sepsáno velké množství knih zaznamenávajících v silně vlasteneckém duchu boj UÇK, případně o podzemních skupinách – jejich předchůdcích, a oslavujících vybrané jednotlivce. Sám takových knih vlastním několik desítek, a i když to není úplný vzorek, jistě je to vzorek poměrně reprezentativní. Mezi autory zcela převažují tradiční muslimská jména, těch vlasteneckých je sotva sedmina. Žádné z vlasteneckých jmen třeba nenajdeme například ani mezi redaktory knih tohoto druhu, vydávaných veteránským sdružením UÇK.⁶⁴⁶ Zčásti to lze jistě vysvětlit tím, že jde o lidi staršího data narození, kdy vlastenecká jména ještě nebyla zdaleka tolik rozšířená. To však pořád znamená, že spisovatelé s vlasteneckými jmény z mladších ročníků se do sepisování tohoto vlasteneckého literárního žánru příliš nehrnuli. Přitom v žurnalistice i v literatuře poválečného Kosova najdeme mezi autory takových jmen celou řadu, konkrétně ve Svazu spisovatelů Kosova bylo k roku 2021 mezi členy pětina. Nezdá se proto, že by nositelé vlasteneckých jmen byli v tomto směru nějak zvlášť iniciativní. Napovídá to, že se nijak zvlášť nezapojovali nejen do riskantních aktivit, ani do navazujících aktivit mírových. Domnívám se, že zkrátka nebyli jako celek v konání vlasteneckých činů nadprůměrně aktivní.

To je ale jen jedna strana mince. Po válce byl zveřejněn seznam kosovských „estébáků“,⁶⁴⁷ zahrnující pracovníky státní bezpečnosti, soudce a prokurátory, podílející se na perzekuci albánských nacionalistů, spolupracovníky státní bezpečnosti ve školství a jinde, některé novináře, také policisty albánské národnosti, kteří zůstali ve službě i poté, co ji ostatní policisté Albánci kolektivně opustili, a hlavně pak údajné nebo skutečné policejní konfidenty.

⁶⁴⁴ KOSOVAPRESS. *Announcement from the General Staff of the KLA* [online]. Prishtina, 1999, 3. 8. [cit. 2013-8-8]. Dostupné z: http://www.kosovapress.com/english/august/3_8_99_1.htm

⁶⁴⁵ KOSOVAPRESS. Në ditët e Epopesë së Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, Presidenti i Kosovës, Hashim Thaçi, ka dekoruar 108 personalitete me urdhrin “Hero i Kosovës.” *Kosovapress* [online]. 2017, 7. 3. [cit. 2018-4-4]. Dostupné z: <http://old.kosovapress.com/sq/lajme/thaci-dekoron-mbi-100-personalitete-me-urdhrin-hero-i-kosoves-104776/>

⁶⁴⁶ Shoqata e Veteranëve të Luftës të Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës.

⁶⁴⁷ V originále „udbashët“. UDBA (Uprava državne bezbednosti/Správa státní bezpečnosti) byla hlavní složkou zpravodajských služeb komunistické Jugoslávie, jejímž hlavním úkolem byl boj proti vnitřnímu nepříteli („kontrarevoluci“), na Kosovu hlavně proti albánskému nacionalismu.

IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

Z více než tří stovek jmen měli národní jména pouze dva.⁶⁴⁸ Seznam se neopírá o archivní materiály ministerstva vnitra, ale o obecné známé skutečnosti, úniky informací, sousedské a kolegiální zkušenosti a svědectví perzekvovaných. Ve všech případech nemuselo jít o spolupracovníky státní bezpečnosti, ale prostě o fanatické komunisty, potírající „kontrarevoluci“. Některé jména byla na seznam dost možná přidána jen kvůli odlišné politické orientaci. Z největší části však seznam asi zachycuje lidi, kteří byli součástí represivního aparátu. Nahliženo však z obou stran, tj. ať už se jedná o seznam osob skutečně nepřátelských vůči albánskému patriotismu a nacionalismu, nebo o seznam lidí, kteří byli za takové nepřátele považováni, představuje seznam ilustrativní soubor těch, kdo byli v očích lidí hlásících se k UÇK nedůvěryhodní. A indikativní je, že vlasteneckých jmen je mezi nimi minimum. V seznamu je také patrný nikoli zanedbatelný podíl katolíků – menší, než by odpovídalo jejich podílu v populaci, ale přesto znatelný, a přitom vyšší, než kolik činilo zastoupení katolíků v UÇK.

Abych shrnul, nositelé vlasteneckých jmen nebyli v průměru více riskující v boji a obecně asi ani nemuseli být ve vlasteneckém konání aktivnější, než jiní. Ti z nich, kteří padli, se ale do povstání zapojili mezi prvními a to zejména v ohnisku, kde otevřené povstání propuklo. A v silně nadprůměrném počtu je také nacházíme ve velitelských strukturách v tomto ohnisku, tedy na místě, kde byla vzájemná důvěra potřebná v maximální možné míře a kde byla po propuknutí povstání potřeba rychle. A na druhé straně nositelé vlasteneckých jmen nezapadali do okruhu lidí pokládaných stoupenci UÇK za nedůvěryhodné. Nepřímo to naznačuje, že nositelé vlasteneckých jmen nemuseli dělat něco zvláštního, čím by ostatní přesvědčili, že jim mohou důvěřovat, nýbrž že byli sami o sobě o něco více důvěryhodní, než mnozí jiní. Nebo přesněji, nebyli na první dojem nedůvěryhodní.

Znovu se v této souvislosti vtírá příklad vedení studentské unie UPSUP zvolené v roce 1997, v němž nositelé vlasteneckých jmen dominovali. UPSUP nebyla běžná stavovská organizace, byla organizací navýsost politickou, jednající jednoznačně politicky v okolnostech narůstajícího napětí, protivící se jak srbské vládě, tak i paralelní „vládě“ jednostranně vyhlášené „Republiky Kosovo“ v čele s I. Rugovou. Studentské vedení komunikovalo s diplomatickými představiteli západních států, současně ale navázalo a udržovalo přímý kontakt s drenickými povstalci z UÇK. Její vůdci těžko mohli nevědět, nebo alespoň netužit, že UÇK provedla bombový atentát na rektora srbské univerzity v Prištině Radivoje Papoviće, po kterém srbská policie urychleně vypátrala a zastřelila velitele operačního štábu UÇK Zahira Pajazitiho.⁶⁴⁹ Rektor Papović patřil k srbským politickým jestřábům z Kosova, kteří blokovali naplnění dohody mezi I. Rugovou a S. Miloševićem o návratu albánských studentů do školských objektů, což představovalo jediný posun v letitém statusu quo. Vedení se tedy nacházelo ve velice delikátním postavení a spolupráce uvnitř něho vyžadovala nade vše pochybnost vzájemnou důvěru. Vedení UPSUP představuje velmi malý vzorek, který může podléhat zkreslení. Přesto dominance vlasteneckých jmen doslova bije do očí. Je představitelné, že ve volbách nového vedení se studenti orientovali mimo jiné také podle osobního jména, budícího důvěru v to, že dotyčný bude oddán společné věci.

⁶⁴⁸ DIPLOMACIA.DK. UDB-shët e Kosovës, me emër dhe mbiemër. *Bota Sot* [online]. 2014, 4. 2. [cit. 2021-9-26]. Dostupné z: <https://www.botasot.info/kosova/270709/udb-shet-e-kosoves-me-emer-dhe-mbiemer/>

⁶⁴⁹ Sejdiu, 2001, s. 94-99, 147-158; Clark, 2000, s. 122-127, 149-157; Thomas, 1999, s. 403-405, 408-409.

IV.5 Podle jména poznáš bratra?

Operační velení povstání v Glogjanu poté, co se od přelomu března a dubna otevřené povstání začalo rychle šířit, se utvářelo v poněkud jiných okolnostech. Společné bylo to, že šlo o aktivitu vysoce riskantní, vyžadující maximální možnou vzájemnou důvěru. Společné pak bylo i to, že šlo o skupiny uzavřené kontaktům navenek, vůči Srbům.⁶⁵⁰ Nešlo tedy jen o oddanost společné národní věci, ale také o nedůvěru vůči těm, kdo byli se Srby spojováni.

Velení na západním Kosovu podle dostupných informací nevznikalo plánovitě shora, ale samoorganizací zdola.⁶⁵¹ Zdá se, že iniciativní jednotlivci postupně navazovali užší vzájemné vztahy v obci, mezi obcemi a se známými čelnými představiteli UÇK. Tyto osobní sítě vynesl samoorganizovaný systém během prvních týdnů povstání nahoru, do vedení. Na tyto lidi se obraceli ostatní s žádostmi o pomoc a o radu, a místní obyvatelé, kteří sami nevěděli přesně, co dělat, přijímali od těchto lidí pokyny. Postupně se z těchto osobních sítí vykrystalizovaly formální struktury a vedení povstání získalo plánovitější charakter. Na počátku ale museli takoví iniciativní jednotlivci získávat důvěru navzájem vůči sobě. Je pravděpodobné, že se snažili vzájemně obracet na okruh osob, o kterých předpokládali, že nejsou ve spojení se Srby. Jednou z možných indicií toho mohlo být i vlastenecké jméno, které v té době bylo veřejnou manifestací příslušnosti k albánskému národu, a to k albánskému národu jako celku, bez ohledu na existující hranice. Jména národní, přímo odkazující na význačné body albánské národní identity, pak demonstrovala národní cítění s ještě podstatnějším důrazem. A právě národních jmen se ve velení v Glogjanu a jeho nejbližším okolí, tedy v ústředním bodu rozvíjejícího se povstání, objevuje silně nadprůměrné zastoupení.

Takových osobních charakteristik bylo určitě více, jak je patrné už z toho, že ne všichni členové velení v Glogjanu a nejbližším okolí byli nositeli takových jmen. Podkladem důvěry mohla být samořejmě i osobní známost. Nedá se však předpokládat, že by se na rozlehlém prostoru západního Kosova všichni takoví iniciativní jednotlivci z dřívějších znali. Podobným způsobem mohlo ale sloužit například i doporučení společného známého. Dále mohla být potvrzením toho, že jde o důvěryhodného člověka, dřívější aktivita ve „společné věci“ (například zapojení do paralelního školského systému). Mohla existovat celá řada dalších možností, jak se mohli neznámí povstalci navzájem ubezpečit, že si mohou důvěřovat. Národní jména byla jen jednou z možností. Je to z antropologického hlediska rozhodně zajímavá možnost. Zajímavá je ale hlavně ve specifickém kontextu albánského nacionalismu a pro zkoumání fenoménu propuknutí ozbrojeného povstání nijak zásadně důležitá nejsou. Pokud ale předpokládám, že hrála roli v navazování důvěry, slouží mi současně jako indikátor vzniku užších osobních sítí, o kterých píší v předchozím odstavci.

Kromě glogjanského velení se nabízejí ještě jeden příklad vzniku podobných sítí. Jde o skupiny prvních dobrovolníků z města Gjakova, kteří se na jaře 1998 vypravovali na pomoc povstalcům na venkov a většinou mířili do Glogjanu. Tyto skupiny, známé ze záznamovaných vzpomínek, byly složeny z největší části z nositelů vlasteneckých jmen. Gjakova je specifická tím, že zde pojmenovávání vlasteneckými jmény započalo už mezi světovými válkami, tedy mnohem dříve, než se ujalo jinde na Kosovu.⁶⁵² Tato místa zde byla mnohem více rozšířena než jinde, a 137. brigáda „Gjakova“ je strukturou osobních jmen svých příslušníků blízka velení v Glogjanu. Než ale brigáda vznikla, vypravilo se poté, co slyšeli o

⁶⁵⁰ Clark, 2000, s. 145.

⁶⁵¹ Hamzaj, 1999, s. 59-70; Shala, 2002, s. 11, 23-24, 56-57, 71-72, 78, 91, 99, 156

⁶⁵² Caka a Caka, 2010, s. 555.

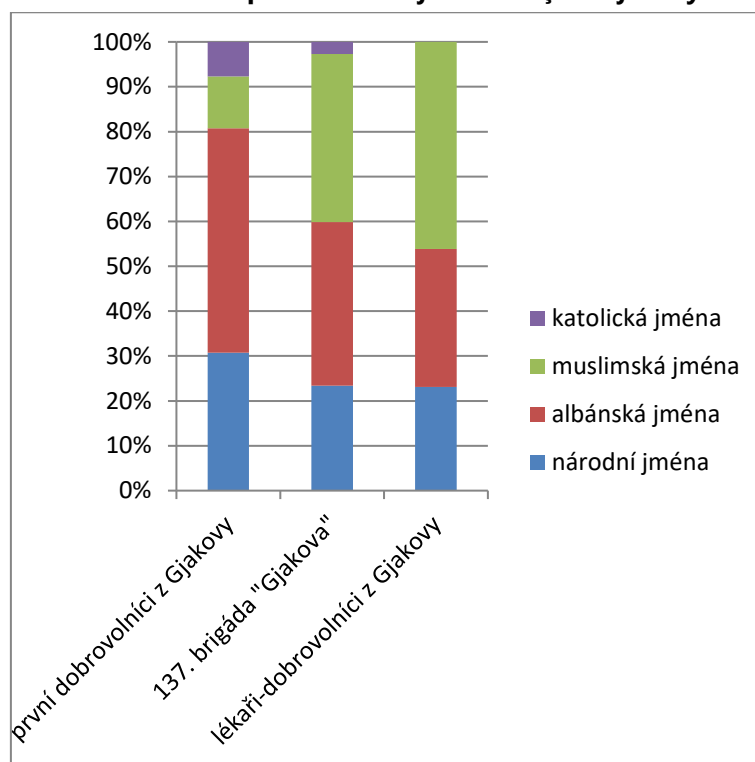
IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

útoku na Haradinajovy, na vlastní pěst na pomoc povstalcům několik desítek Gjakovanů sdružených do skupinek přátel. Nositelů vlasteneckých jmen je mezi nimi více, než to dělá v průměru u celé brigády.⁶⁵³ Je mezi nimi také výrazně více katolíků, než činil průměr. Je možné, že roli tu sehrála historická spřízněnost gjakovských katolíků s horskými klany severní Albánie, tedy s vlastní Albánií.

Tito dobrovolníci se vydávali na cestu tajně a domlouvali se ve spikleneckých podmínkách. Opět tedy bylo nutné silné pouto vzájemné důvěry. Je tedy možné, že přitom roli mohla sehrát i osobní jména.

Že zvýšená frekvence vlasteneckých jmen mezi těmito prvními dobrovolníky-bojovníky nemusela být náhodná, napovídá srovnání s jinou skupinou dobrovolníků. Na pomoc povstalcům se totiž z Gjakovy vydala také skupina lékařů.⁶⁵⁴ U těch je frekvence vlasteneckých jmen blízká průměru celé brigády. Je možné, že v případě lékařů bylo pouto důvěry založeno na profesionální spřízněnosti, které bylo velice silné, a jména jako známky důvěryhodnosti nebyla podstatná. Lékaři navíc tvořili společensky uzavřenější společenstvo, nepříliš početné, a navzájem se znali.

Graf 144. Osobní jména dobrovolníků-bojovníků a dobrovolníků-lékařů z Gjakovy ve srovnání s průměrem bojovníků UÇK z Gjakovy

V případě velení UÇK v Gllogjanu nebo u dobrovolníků, kteří se záhy vydali z Gjakovy na pomoc povstalcům, jsme zřejmě svědky vzniku neformálních sítí, které v podmínkách samoorganizovaného systému daly základ formálním organizacím: vojenskému štábu, mobilním jednotkám a polní nemocnici. Tyto organizace pak uvnitř samoorganizované masy dál šířily formální struktury. Ony neformální sítě se skládaly z lidí, kteří se sami pokládali za

⁶⁵³ Shala, 2002, s. 31, 82, 108, 112, 114, 117, 129-131, 150.

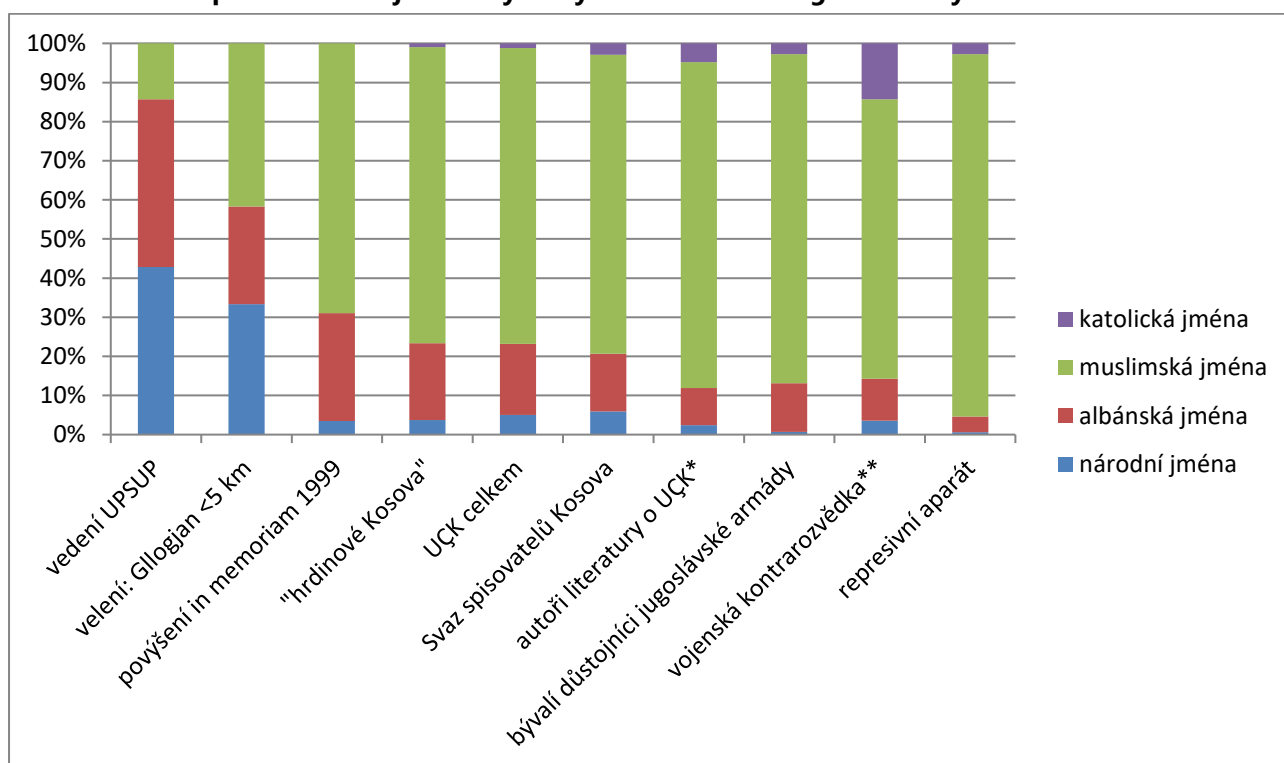
⁶⁵⁴ Shala, 2002, s. 127, 135.

IV.5 Podle jména poznáš bratra?

vlastence a současně byli za takové pokládáni ostatními. A známkou vlastenectví v očích druhých mohlo být i osobní jméno, zejména národní, které navenek jasně hlásalo, že dotyčný se hlásí k albánskému národnímu mýtu, státu, dějinám apod., anebo že pochází z takové rodiny.

Průřez celkovým mužstvem UÇK odráží dosti pravděpodobně obrázek osobních jmen na Kosovu (výjimkou je město Gjakova, viz výše). Z tohoto obrázku nevybočují ani ti, kdo se v očích ostatních vyznamenali v boji zvláště zaznamenáníhodnými činy. Pak tu ale máme na jedné straně velitelské struktury v epicentru všeho dění – v Glogjanu – a na druhé straně represivní aparát, tedy společenské útvary, z nichž každá představuje opačnou stranu konfliktu. Tyto struktury stály vůči sobě během povstání v ostré konfrontaci. Je možné, že se skládaly ze skupin, které vůči sobě navzájem stály i mimo povstání také ve společenské opozici?

Graf 145. Zastoupení osobních jmen u vybraných sociálních kategorií s různým vztahem k Srbům

* Jména autorů zastoupená v osobní knihovničce Filipa Tesaře.

** Jediné národní jméno v tomto souboru je možná sporné.

K represivnímu aparátu můžeme přidat ještě vojenské struktury bývalé Jugoslávie. Přijetí do armády bylo politickým krokem, nebýval přijat nikdo, kdo by mohl představovat bezpečnostní problém. Většina důstojníků a poddůstojníků albánské národnosti z někdejší jugoslávské armády se připojila k FARK.⁶⁵⁵ Strukturou osobních jmen se tento kontingent blíží struktuře osobních jmen represivního aparátu. Národní jméno tam je jediné, a to z Gjakovy, která byla specifickým prostředím, co se vlasteneckých jmen týče. Je důležité si uvědomit, že nešlo o celkový obraz albánských důstojníků jugoslávské armády, ale o ty, kteří

⁶⁵⁵ Mehmeti, 2017, s. 63,66-68, 80-82, 85-86, 89-92, 94-96, 111, 114-123, 129-130, 135; Jashari-Strofici, 2002, s. 188-189, 200.

IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

žili v exilu, jugoslávskou armádu tedy opustili na vlastní žádost, byli z politických důvodů propuštěni, nebo přímo dezertovali, nezřídka za války v Chorvatsku a v Bosně a Hercegovině, určitá část z nich také sloužila v chorvatské a bosenskohercegovské armádě. Ti ze srbského hlediska nejspolehlivější a nejloajálnější tudíž v souboru scházejí.⁶⁵⁶

Po válce zveřejněný seznam (údajných) pracovníků jugoslávské vojenské kontrarozvědky (KOS) je podobný, liší se však výrazným zastoupením katolíků. To znovu upozorňuje na postavení albánských katolíků na Kosovu: národností byli spjati s většinovým etnikem, ale současně byli ze strany státu vnímáni jako loajálnější. Srbové jim tedy obecně důvěřovali více, než ostatním Albáncům, ostatní Albánci naopak méně. Promítalo se to i do jejich zapojení do povstání, které jsem už probíral dříve. Jediné národní jméno na seznamu údajných pracovníků vojenské kontrarozvědky se mi zdá sporné, neboť dotyčný byl svého času velitelem albánské brigády v chorvatské armádě, a nezdá se příliš pravděpodobné, že by ho chorvatská vláda, která si mohla jeho složku prověřit, nechala v boji proti Srbsku/Jugoslávii velet jednotce cizinců V grafu výše je toto jméno uvedeno, bez něj by však v souboru žádné národní jméno nefigurovalo. Jde jinak o totéž jediné národní jméno ze seznamu vojenských profesionálů FARK, tedy o onen mírně specifický případ Gjakovana.

Absence národních jmen ve vojenských strukturách je v příkrém rozporu s opačným pólem společnosti, představovaným studentským vedením a velením v Glogjanu. Vojáci byli profesionálním poutem spojeni s vojáky jiných národností a byli také podstatně otevřenější vůči Srbům („ministr obrany“ Rugovovy vlády Ahmet Krasniqi i velitel sil FARK Tahir Zemaj se například oba oženili se Srbkami). Zemaj pod tlakem ofenzívy jugoslávské armády v na podzim 1998 ustoupil se jednotkami FARK z Kosova do Albánie, neboť se obával o životy tisíců civilních uprchlíků, kteří u jeho sil hledali útočiště, přičemž on neměl dostatek sil na to, aby protivníkovi čelil. UÇK to pokládala za zradu a po válce to vyústilo v konflikt mezi mezi příbuznými a přáteli Ramushe Haradinaje se Zemajem a jeho blízkými, který skončil Zemajovou smrtí a několika dalšími vraždami. UÇK a FARK byly během války politickými rivaly a UÇK bylo trnem v oku to, že exilový „premiér“ jednostranně vyhlášené „Republiky Kosovo“ Bujar Bukoshi odmítl většinu peněz z bankovních účtů své „vlády“ předat UÇK. UÇK i FARK se obě považovaly za skutečnou „armádu Kosova“, ale během války nikdy nevstoupily do násilného konfliktu.

Zemaje s Haradinajem dělily značné společenské rozdíly: první se stal profesionálním jugoslávským důstojníkem, členem komunistické strany a přestěhoval se do Srbska, kde se dvakrát oženil, pokaždé se Srbkou. Druhý se stal členem podzemního hnutí a poté, co opustil Kosovo, pracoval ve Švýcarsku jako vyhazovač v nočním klubu a zamiloval se do Finky. Zemaj u svých jednotek zavedl vojenskou disciplínu s denním programem a dělal si starosti s hygienou. Haradinajovi přezdívali „Kovboj Ramush“, protože k udržení disciplíny neváhal použít vlastní pěsti.⁶⁵⁷ Z tohoto pohledu je patrné, že oba patřili k různým společenským skupinám. Jejich vzájemná nedůvěra mohla být dána i tím. Haradinaj patřil k zemědělskému a gastarberskému venkovu, protkanému a propojenému množstvím příbuzenských, sousedských a přátelských vazeb. Zemaj ke vzdělanější vrstvě, obrácené spíše navenek, ale směrem dovnitř propojené specifickým profesionálním poutem. A historie války na Kosovu

⁶⁵⁶ Je možné, že scházejí mimo jiné katolíci. Důstojník katolické tradice Nikë Peraj byl například příslušníkem jugoslávské armády ještě za jarní ofenzívy proti UÇK v roce 1999 a nasazen byl přímo na Kosovu.

⁶⁵⁷ Hamzaj, 1999, s. 1-26, 82-84; Luma a Krasniqi, 2001, s. 19-20, 75-86; Kola, 2003, s. 339; Sullivan, 2004, s. 131-132; Ahmetaj a Krasniqi, 2000, s. 13-18, 71-72,

IV.5 Podle jména poznáš bratra?

ukazuje, že se tyto dvě skupiny mísily jen v omezené míře. Někteří z důstojníků, s nimiž původně počítalo Bukoshiho „ministerstvo obrany“, se po z vlastního rozhodnutí jednotlivě připojilo k UÇK. Ti, kteří nežili v exilu, ale na Kosovu, se přidali k UÇK opět jednotlivě, a někdy sloužili jako prostředníci ve sporech mezi UÇK a FARK. Většina důstojníků se do UÇK začlenila zjara 1999 hromadně poté, co padlo politické rozhodnutí o nutnosti netříštit kapacity a o sloučení obou ozbrojených sil. Profesionální důstojníci pak hráli hlavní roli v organizaci a velení nově budovaných jednotek: 138. a 128. brigády. Ani po válce se však nepřestali hlásit k původní značce.

Budování vzájemné důvěry se zřejmě přirozeně omezovalo na určitý sociální okruh. Mohli to být lékaři, vojáci, nebo komunisté (lidé na významných postech mocenského aparátu, v soudnictví a v policii, byli obvykle přesvědčení komunisté, a z komunistů se obvykle rekrutovali i konfidenti státní bezpečnosti). Dokladem samoorganizovaného navazování sítí z prvního uvedeného okruhu je vznik FARK, dokladem druhého jsou zmiňovaní lékaři z Gjakovy, ale i jinde.⁶⁵⁸ Samoorganizací vznikaly i další profesní sítě, které se zapojily do UÇK, například právníků.⁶⁵⁹ Pak ale existují sociální vrstvy, které jsou příliš široké a kde scházejí podobné společné vazby: venkov, kde kdysi existující patriarchální organizace už je dávno minulostí, ale i mládež ve větším městě. Lidé pohybující se v takových širokých, příliš neurčitě vymezených vrstvách, potřebovali v atmosféře napětí a hrozeb dodatečná vodítka, podle kterých by odhadli důvěryhodnost partnera.

Do skladby osobních jmen se pochopitelně promítalo generační hledisko. Například kosovští spisovatelé píšící o UÇK mohli být v průměru narozeni dříve, než příslušníci UÇK, proto mezi nimi mohlo být vlasteneckých jmen méně. Je to jen domněnka, kterou bohužel nemohu plně dokázat. Avšak z autorů, u kterých se mi podařilo dohledat datum narození, se převážná většina narodila před rokem 1968, tedy dříve, než se taková jména na Kosovu začala šířit. Proto je potřeba všimnout si, kde mohou být rozdíly způsobeny jednoduše časovým posunem – čím pozdější průměrné datum narození ve skupině, tím více v ní bude vlasteneckých jmen. Studenti ve vedení UPSUP byli přirozeně mnohem mladší a v jejich generaci bylo vlasteneckých jmen zastoupeno mnohem více. Co je ale důležité, je nejen vzájemný poměr vlasteneckých a tradičních (muslimských a katolických), ale také vzájemný poměr albánských a národních jmen. V celé UÇK to bylo zhruba 4:1, ve Svazu spisovatelů (kde lze předpokládat vyšší podíl intelektuálního – liberálnějšího rodinného zázemí) 2,5:1. Ve vedení UPSUP zvoleného v roce 1997 to bylo 1:1 a ve velení v Glogjanu ještě o něco méně (0,8:1). Právě tento poměr nejvíce vybočuje. Takové vybočení nenajdeme u bojovníků z Gjakovy: mezi prvními dobrovolníky i v celé pozdější brigádě je poměr národních i albánských jmen stejný (1:1,6), liší se poměr vlasteneckých a muslimských jmen. Zřejmě zde v podmínkách tajného domlouvání došlo spíše k vyloučení menšinových (tradičních muslimských) jmen. Z toho je vidět, že osobní jména mohou být indikátorem dynamiky formování nových sociálních sítí uvnitř masy povstalců, ale je potřeba tento indikátor vždy posuzovat v příslušném kontextu.

Co je však nejpodstatnější, díky tomuto indikátoru je možné vyzorovat, že masa povstalců není amorfni. Probíhá v ní dynamický proces, ve kterém vznikají určité sítě, představující uzly uvnitř masy. Kolem těchto sítí se pak uvnitř povstání rozvíjejí nové typy

⁶⁵⁸ Shala, s. s. 125-127, 135; Krasniqi, 2002, s. 91-93; Zhitia, 2008, s. 131; Molliqi, 2002, s. 71-72, 114-130.

⁶⁵⁹ Molliqi, 2002, s. 161.

IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

vztahů a postupně, jak se tyto uzlové sítě formalizují, vyzařuje formalizace směrem od nich dál. Vzniká tak vertikální a horizontální sociální organizace povstání.

IV.6 Povstání jako sociální strategie

Všechno doposud napsané je však očividně jenom část celkového obrázku. Mezi padlými na Kosovu, vedle skupiny mladých, například existovala ještě srovnatelně početná skupina starších, u kterých nemůžeme na základě jmen nebo nějakým obdobným způsobem vysledovat vlastenecké cítění.

Z životopisných medailonků 559 bojovníků UÇK padlých na západním Kosovu,⁶⁶⁰ kteří představují dvě třetiny padlých bojovníků z této oblasti, je zřetelně vidět, že zde existovaly dvě skupiny padlých: svobodní, jejichž medián věku v době smrti byl 23 let, a ženatí, u kterých byl tento medián o třináct let vyšší. Svobodných bylo o něco více 331, ženatých 228. Naprostá většina z nich se k UÇK připojila nejpozději v roce 1998: celkem 319 svobodných a 209 ženatých, s nimiž budu dále pracovat. Medailonky byly sestaveny do pamětní knihy vydané dosti krátce po skončení povstání, v roce 2002, na základě výpovědí spolubojovníků a rozhovorů s rodinami padlých. Kniha není výběrem, přehledem vybraných „mučedníků“, ale souborem, který měl v té době pokrýt pokud možno všechny padlé operační zóny Dukagjini – západního Kosova. Monografie o UÇK, přinášející zpřesněné přehledy padlých, vydaná v roce 2009, uvádí pro západní Kosovo (po odečtení padlých, kteří jsou omylem uvedeni dvakrát, a dvou padlých ještě před rozvinutím protopovstání) celkem 692 padlých, zatímco součtem uznaných veteránských seznamů jsem došel k číslu 737. Předpokládám, že do první knihy, se kterou zde pracuji, se dostali padlí bojovníci, kteří zůstali nejvíce v paměti spolubojovníků a představují tedy reprezentativní souhrn reálných frontových bojovníků.

Medián věku svobodných i ženatých v době úmrtí je u nich v podstatě stejný jako výše uvedený. Obě skupiny se tedy liší obvyklým životním věkem. Svobodní zemřeli v rozmezí 16–72 roků, naprostá většina nikdy nebyli ženatí, a přes 90 % jich zemřelo před dosažením 33 let věku. U ženatých bylo věkové rozmezí 18–77 let, ale 90 % z nich ve věku 25–54 let. Věkově se tedy obě skupiny částečně překrývaly. Ve své podstatě je však tolik neodlišoval životní věk, jako věk sociální, tedy komplexní životní situace, spojená se svobodným, resp. manželským stavem. Statisticky si nicméně v některých ohledech obě skupiny byly podobné. Průměrné vzdělání bylo u obou skupin střední. Nelíšily se ani v jiných charakteristikách. Padlí z obou skupin například pocházeli z početných rodin: medián počtu sourozenců činil u obou skupin shodně šest osob, přičemž mezi sourozenci mírně převažovali bratři. Nepatrný zlomek ženatých bylo bezdětných. Medián počtu potomků byl tři, obvykle dva chlapci a jedna dívka. Početnost rodin, snad i spolu s mírnou převahou mužských sourozenců i potomků by mohla naznačovat, že dotyční padlí patřili více k patriarchálnímu prostředí. Pokud ano, pochybuji, že by to znamenalo existenci nějakých pomyslných „rodinných klanů“ – viz výklad o příbuzenské struktuře výše – jako spíše prostředí, které je společensky konzervativní. Demografické studie ukazují, že počet dětí v rodině mezi kosovskými Albánci té doby narůstal v závislosti na vzdělání matky. V odpovídající věkové kategorii připadalo v roce 1981 průměrně 6 porozených dětí na ženy bez základního vzdělání, s neúplným základním nebo se základním vzděláním.⁶⁶¹ A naprostá většina těchto matek nijak neplánovala, resp. se nepodílela nebo neměla možnost se podílet na plánování počtu dětí v rodině,⁶⁶² což je

⁶⁶⁰ Hasani, 2002.

⁶⁶¹ PUSHKA, Asllan. *Aspekte gjeopopullative në Kosovë dhe rreth saj*. Prishtinë: autor, 2000, s. 181.

⁶⁶² Pushka, 2000, s. 208.

IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

nepřímým vyjádřením převahy mužské role v rodině. Konzervativnímu prostředí ostatně nepřímo nasvědčuje i to, že poměrně malý počet povstalců pocházel z měst. Bylo tomu tak v případě pouhých 4 % ženatých, u svobodných jich bylo více, 14 %. Asi nepřekvapuje, že mezi svobodnými bylo 16 % středo- a vysokoškolských studentů (mezi ženatými pouze 1,4 %). Co však stojí za zaznamenání, městský původ a studium se navzdory podobnému procentu nekryly. Pouze 8 z celkem 51 studentů bylo původem z města. To je důležitý detail, se kterým budu podrobně pracovat později.

Rovněž nepřekvapí, že mezi svobodnými, jejichž medián narození činil prosinec 1975, bylo zastoupeno téměř 40 % nositelů vlasteneckých jmen. Mezi ženatými, jejichž medián narození spadl do května 1963, jich bylo 14 %, Spíše však překvapí shoda v rodinné a osobní „politické anamnéze“ povstalců. Ačkoli v rodinách svobodných i ženatých nalezneme případy, kdy se jejich přímí předkové nebo blízcí příbuzní, nebo oni sami osobně zapojili do různých vojenských a politických aktivit už před balkánskými válkami nebo během nich, během první či druhé světové války, do masových protestů v letech 1968, 1981, 1989–1991 či 1997, oni nebo jejich blízcí příbuzní byli po druhé světové válce různě postiženi, zatýkáni či dokonce uvězněni, jednalo se v průměru o jednu takovou událost na každého desátého v obou skupinách. To se nezmění, ani když se soustředíme na události od roku 1968, nebo ještě spíše od roku 1981, který přinesl masové protesty, do té doby na Kosovu neviděné, po kterých následovaly masové represe,⁶⁶³ které byly na Kosovu stále v živé paměti, a jejichž protagonisté figurovali jak ve vedení kosovských politických stran napříč spektrem, tak v ilegálních organizacích, jako byla LPK. I když jejich věk by tomu odpovídal, členové UÇK jednoduše nebyli „jedenaosmdesátníky“ ani jejich potomky. A to přesto, že je tu samozřejmě najdeme: k nejznámějším patří Adem Jashari nebo Hashim Thaçi. Bratranec Ramushe Haradinaje byl odsouzen k 15 letům vězení atd.⁶⁶⁴ nebyl to však zjevně typický případ. V životopisných medailoncích nemusí být samozřejmě zachyceno vše. Vzhledem k tomu, že byly sepsány s cílem oslavit vlastenecké jednání a oběť padlých, je pravděpodobné, že autoři se snažili podobné detaily doplnit, pokud byly k dispozici.

Možným vysvětlením je, že protesty v letech 1968, 1981, stejně jako v letech 1989–1991 a 1997 (a podobně i protesty z jara 1998 proti masakru Jashariových a na podporu UÇK) byly převážně záležitostí městskou, kdežto členové UÇK se rekrutovali převážně z venkova. Podobně, jako bylo v čase povstání pro lidi z města obtížnější zapojit se do ozbrojeného boje, bylo zřejmě zase pro venkovany technicky obtížnější zapojit se do pouličních demonstrací.

Soustředme se na převážně venkovský původ padlých povstalců. Zajímají mne zvláště ti, kteří se k UÇK na západním Kosovu připojili v době před propuknutím otevřeného povstání (tj. v době protopovstání a před ním; pro stručnost budu v dalším textu hovořit o době protopovstání) a v době ofenzívy povstalců. Z těch, co se připojili v době ofenzívy, ještě zvlášť vyčlením ty, kteří se připojili během prvního měsíce (opět pro stručnost budu dále o době ofenzívy, následující po prvním měsíci, hovořit jako o době ofenzívy).

U těch původem z měst tvořili 56 % nositelé vlasteneckých jmen padlí v době ofenzívy. Nositelů vlasteneckých jmen bylo celkově 57 % v celkovém vzorku, tj. mezi padlými, kteří se připojili v letech 1998–1999, což je dvojnásobek průměru na celém západním Kosovu. Z toho

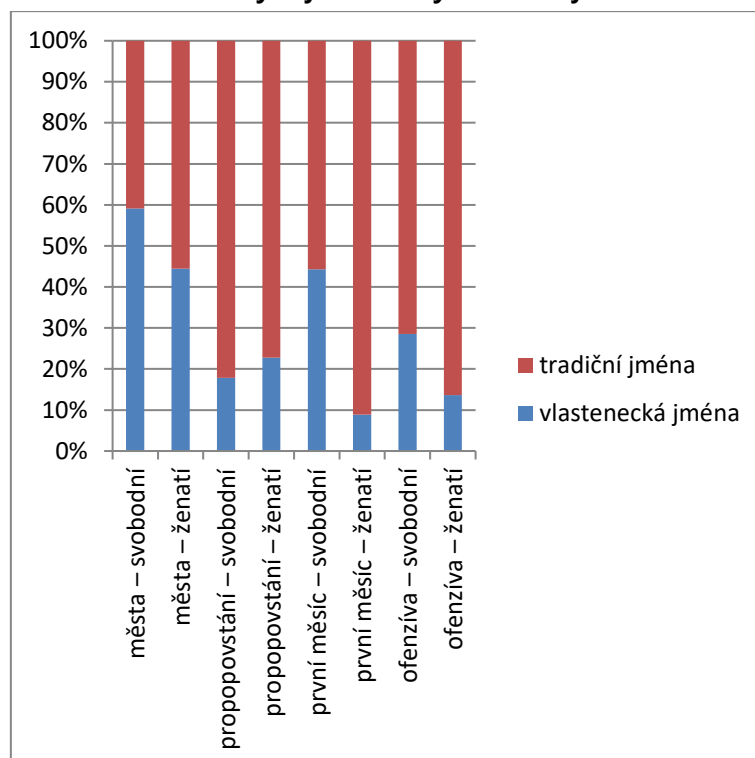
⁶⁶³ HORVAT, Branko. *Kosovsko pitanje*. 2. dopunjeno izdanje. Zagreb: Globus, 1989, s. 149.

⁶⁶⁴ Hamzaj a Hoti, 2003, s. 25; Hamzaj, 1999, s. 9. Thaçimu bylo v roce 1981 pouhých 11 let, roznášel tehdy letáky.

IV.6 Povstání jako sociální strategie

bylo takových 59 % mezi svobodnými a 44 % mezi ženatými. Dlužno říci, že svobodní mezi městskými povstanci naprosto převažovali, tvořili více než čtyři pětiny celkového počtu. To zní celkem logicky, neboť manželky s dětmi se mohly stát terčem represí a odchod k povstalcům s rodinou byl obtížný (není od věci zmínit, že dva z devíti ženatých městských povstalců žili v emigraci, další dva se připojili až v době finální konfrontace a plošného etnického čištění na jaře 1999). Uvedené nadprůměrné podíly vlasteneckých jmen budu nyní s odkazem na předchozí analýzu vlasteneckých jmen mezi povstanci pokládat dočasně za vysvětlení účasti lidí z měst.

Graf 146. Podíl nositelů vlasteneckých jmen u padlých bojovníků na západním Kosovu, u kterých jsou známy bližší údaje

K dovysvětlení role vlasteneckých jmen se ještě definitivně vrátím v následující kapitole. U padlých venkovských povstalců dosáhl počet vlasteneckých jmen nadprůměrného podílu pouze v případě svobodných, kteří se připojili během prvního měsíce. I to vcelku zapadá do obrazu, načrtnutého výše, podle kterého se nositelé vlasteneckých jmen zapojovali v průměru dříve než ostatní. Jinak byl ale podíl vlasteneckých jmen mezi padlými bojovníky z venkova nižší až průměrný. Částečně je to téměř jistě odrazem toho, že používání vlasteneckých jmen se lišilo ve městech a na venkově: ve městech bylo přirozeně více rodin vzdělanějších a rodičů, kteří byli více v kontaktu s aktuálními společensko-politickými trendy. Naproti tomu na venkově byl dost pravděpodobně vyšší vliv tradice, a to i náboženské. „Průměr“ podílu vlasteneckých jmen za západní Kosovo odráží ve skutečnosti mírně klamavý průměr dvou společenských skupin. Skutečně, zatímco u padlých na západním Kosovu, evidovaných ve veteránských seznamech, najdeme u povstalců z měst 40 % podíl vlasteneckých jmen, u povstalců z venkova je to 25 %. Stále však platí výše řečené, tj. že v pojednávaném vzorku svobodných povstalců z měst, u kterých znám bližší životopisné údaje, je podíl nositelů vlasteneckých jmen nadprůměrný a ženatých povstalců z měst bylo málo. U svobodných povstalců z venkova může být tento podíl rovněž podkladem pro vysvětlení, ale obecně u

IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

různých kategorií tento podíl velmi kolísá, a u ženatých, což je skupina, pro jejíž zapojení do povstání zatím vysvětlení nemám, podkladem být nemůže.

Z těch, kteří se připojili k UÇK ještě v době protopovstání, před 24. březnem 1998, nepocházel z města vůbec nikdo. A podprůměrný je rovněž podíl nositelů vlasteneckých jmen jak u svobodných, tak u ženatých. Za zaznamenání jistě stojí, že průměrné dosažené vzdělání svobodných i ženatých bylo střední, což je vyšší než celokosovský průměr ve venkovských obcích.⁶⁶⁵ Vzdělání může být pomocným indikátorem, je ale možné jím vysvětlit zapojení do povstání, považovat je za základní stimul? Spíše je vhodné podívat se, k čemu mohlo vzdělání primárně sloužit.

Možným stimulem je chudoba. Životopisy obsahují množství údajů, které indikují chudobu: od přímého konstatování chudých poměrů nebo ekonomických problémů rodiny, přes zmínky, že dotyčný chtěl dále studovat střední nebo vysokou školu, ale z ekonomických důvodů to nebylo možné, anebo musel z ekonomických důvodů studia zanechat, po údaje o obživě: nezaměstnanost, manuální zaměstnání, práce v rodinném zemědělském hospodářství, ale také zmínky o hledání práce v zahraničí. Pracovní migrace byla na Kosovu té doby, ostatně jako mnohde jinde v bývalé Jugoslávii, téměř vždy příznakem toho, že doma schází uplatnění, často jakékoli.⁶⁶⁶ I v životopisných medailoncích padlých ze západního Kosova bývá zmínka o emigraci většinou doprovázena komentáři typu „kvůli ekonomickým těžkostem...“ apod. V patriarchální rodině, kde si mužští příbuzní navzájem vypomáhali – buď výdělky předávali do společného rozpočtu, ze kterého se peníze přerozdělovaly paušálními podíly, nebo se například v pobytu v emigraci střídali (někdy i v tomtéž zaměstnání),⁶⁶⁷ jako indikátor chudoby může sloužit i zmínka blízkém příbuzném (otec, bratr, strýc) jako gastarbeiterovi. Zkombinujeme-li je, uvidíme, že chudobou trpěla velká část, více než polovina (celkově 51 %), z toho ženatých 59. Kromě nich tu ovšem ještě byla skupina kvalifikovaných zaměstnanců: učitelů, lékařů, policistů, vojáků, techniků a vyučených průmyslových řemeslníků nebo duchovních. Hromadné propouštění, které bylo srbskou odpovědí na stávkové a protesty z počátku 90. let, nebo bylo výrazem nedůvěry k Albáncům v silových složkách, se dotklo většiny v prvních čtyřech uvedených kategoriích. Ačkoli většina propuštěných lékařů přešla do soukromé praxe a učitelé byli zaměstnání v paralelním albánském školství, i lékaři a učitelé se jistě mohli cítit znevýhodnění v porovnání se Srby, kteří obsadili místa ve státních nemocnicích a školách. Připočteme-li čtyři vyjmenované profese k chudým a nekvalifikovaným, dostaneme se u ženatých celkově na 75 %, a to je přitom možné, že reálné číslo bylo ještě vyšší, protože ve stručných životopisech, s nimiž pracuji, jednoduše u některých scházejí údaje o životní situaci.

Co se v medailoncích pochopitelně objevuje, jsou zmínky o studiu. 33 bojovníků z celkového počtu 351 ve vzorku bylo středo- a vysokoškolskými studenty. Počet studentů

⁶⁶⁵ Islami, 2005, s. 361.

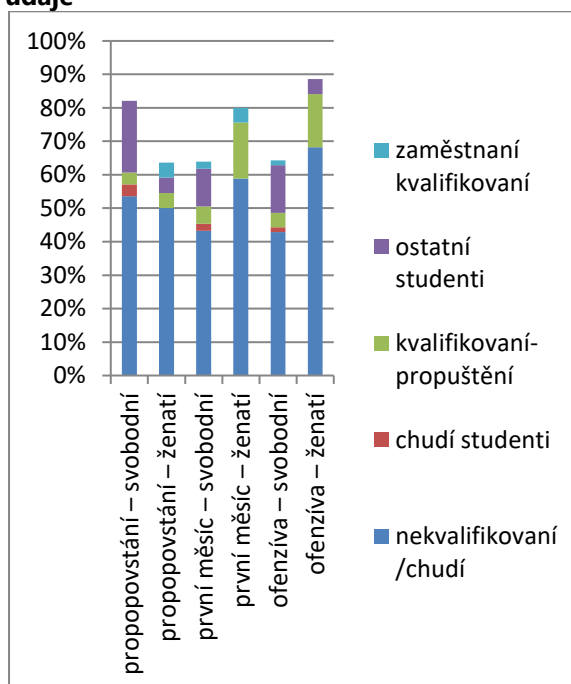
⁶⁶⁶ Islami, 2005, s. 434.

⁶⁶⁷ Byl jsem osobně svědkem přerozdělování peněz odevzdaných členy rodiny stařešinou rodiny na Kosovu v oblasti Drenice (Mikushnica) a Opoja (Dragash) v srpnu 1999. O střídání se v pobytu v zahraničí, někdy i v tomtéž zaměstnání, vím ze svědectví opět z Drenice, Opoji, západního Kosova (Peja), severozápadní Makedonie (Tetovo) a z doslechu z jihosrbského Preševa. Podobné střídání praktikovali také v některých chorvatských oblastech ve střední a severní Bosně (Travnik, Guča Gora, Gornji Zovik). O přerozdělování peněz v rodinném rozpočtu viz: Reineck, 1991, s. 143-144. Výjimkou z pravidla, že pracovní migrace je mezi Albánci indikátorem chudoby, byly rodiny zabývající se tradičními řemesly, jako byli zlatníci, obvykle katolické rodiny z Janjeva, Prizrenu, Gjakovy a Peji, nebo pekaři z oblasti Has. U nich migrace obvykle chudobu neindikovala.

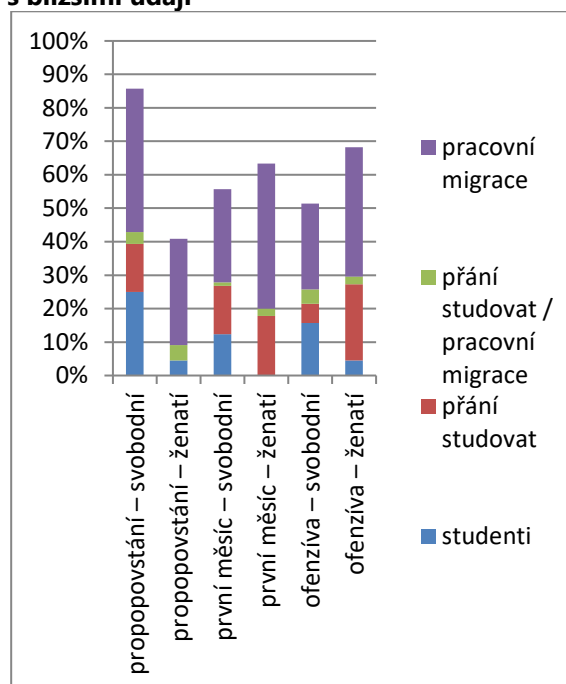
obou stupňů byl prakticky shodný. Středoškolští se zapojovali hlavně během prvního měsíce otevřeného povstání, kdy se k UČK připojilo 11 později padlých studentů středních škol, což nejspíš vypovídá o mladickém entuziasmu. Mezi svobodnými padlými tvořili studenti 15 %. Kromě nich však existovala ještě početnější skupina takových, kteří v minulosti studovat chtěli, ale z ekonomických důvodů nemohli, anebo museli z těchže důvodů, či řidčeji z politických či jiných, studia zanechat. Takových bylo 14 % mezi svobodnými padlými, ale plných 19 % mezi ženatými.

Zastavím se nyní u studia a přání studovat, a u pracovní migrace, a to proto, že obojí lze považovat za strategii k řešení životního standardu. Co je jistě velmi zajímavé, je, že bližší zkoumání mezi padlými bojovníky na západním Kosovu ukazuje, že to byly strategie nejen odlišné, ale v praxi se také v podstatě vylučující. Ze 130 případů (ve vzorku 351 bojovníků), kdy dotyčný padlý byl sám ve chvíli, kdy se přidal k povstalcům, gastarbeiterem, nebo byl gastarbeiterem v minulosti, nebo jím byl někdo z blízkých mužských příbuzných, jen 9 osob mělo přání v minulosti studovat, ale z ekonomických důvodů nemohlo studovat nebo muselo studia zanechat. Znamená to, že v praxi volili lidé jako cestu z neutěšených poměrů nebo k lepší životní perspektivě, jakou mohli sledovat v rozvinutějších částech bývalé Jugoslávie nebo na Západě, ale třeba také v televizi, *bud'* pracovní migraci, *nebo* studium. Pokud ale nenastala nebo selhala možnost studovat, jen výjimečně hledali východisko v druhé ze strategií, v odchodu do ciziny.

Graf 147. Kvalifikace vs. chudoba, padlí na západním Kosovu, u kterých jsou známy bližší údaje

Graf 148. Strategie řešení životního standardu: studium vs. emigrace, padlí na záp. Kosovu s bližšími údaji

Nedokázal jsem vysledovat, jaké okolnosti případně ovlivňují to, že se ta která osoba, resp. její rodina rozhodla pro tu či onu strategii. Je samozřejmě pravděpodobné, že rodiny vydržující studenty měly vyšší příjmy, což ovšem nevysvětluje případy těch, co studovat chtěli, ale z finančních důvodů si studium nemohli dovolit. Je také pravděpodobné, že odchod

IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

do ciziny namnoze ovlivňovaly známosti, gastarbeiteři vytvářeli příbuzenské a sousedské sítě, díky kterým se nově příchozí mohli v cizím prostředí zorientovat. Tak či tak, pro další zkoumání motivace povstalců je podstatný výsledek, a tím je, že v každém zkoumaném období (protopovstání, první měsíc otevřeného povstání, následující ofenzíva) mezi povstalci, na základě dostupných údajů, převažovali chudí, ekonomicky deprivovaní nebo tací, kteří uplatňovali uvedené dvě strategie k řešení životního standardu, z toho u ženatých v průměru 77 % (u jednotlivých pojednávaných časových kategorií v rozmezí 59–89 %).

Proč je to důležité? Protože Kosovo procházelo kvůli vysokému přírůstku obyvatelstva, zejména albánského, populační explozí. Od 60. let 20. století začal být patrný hlad po půdě, což bylo pravděpodobně prvotní příčinou novodobého konfliktu mezi Albánci a Srby (a Černohorci)⁶⁶⁸ na Kosovu. Koncem 60. let končí emigrace kosovských Albánců do Turecka, která odváděla demografický přebytek a současně se zmírnila represivní politika státu vůči Albáncům. Zastavení emigrace do Turecka dost možná přispělo k obrácení určitých migračních toků dovnitř Kosova a vyústilo v tlak chudých albánských rodin na půdu vlastněnou Srby.⁶⁶⁹ Tento konflikt, který vyústil v demografickou krizi srbské/černohorské populace na Kosovu, začal být od 80. let stále citlivěji vnímán srbskou veřejností jako politický problém a stal se základem politického vzestupu Slobodana Miloševiče. Milošević vyšel společenským náladám vstříc omezením kosovské samosprávy a na albánské protesty proti tomu odpověděl represivně. To zase vedlo k ustavení paralelního albánského vzdorostátu a spolu s jeho vnitřní krizí pak přišlo otevřené povstání.⁶⁷⁰

Srbové a Černohorci postupně prodávali půdu Albáncům, někdy pod nátlakem, a stěhovali se pryč, buď do měst na Kosovu, nebo z Kosova do vlastního Srbska.⁶⁷¹ Úbytek srbského obyvatelstva byl však nižší, než přírůstek albánského. Ačkoli se současně zvyšoval podíl nezemědělského obyvatelstva na venkově a investice do zemědělského hospodaření ztrácely pro albánské rodiny na významu, protože stále více rodinných příjmů se generovalo mimo zemědělství,⁶⁷² je velmi pravděpodobné, že snižování výměry na hlavu bylo důležitým katalyzátorem procesu změny obživy. Růst státní správy, rozvoj měst a industrializace poskytly nové pracovní příležitosti, kterých však nebylo dostatek.⁶⁷³ Od 60. let se také otevřely nové možnosti výdělků v zahraničí.⁶⁷⁴ Obdělavatelná půda nicméně na venkově zůstávala

⁶⁶⁸ Zejména v okresech Dečan/Dečani (oblasti, kde vypuklo a odkud se dále šířilo otevřené povstání v letech 1998-1999) a Peja/Peć byl vysoký podíl obyvatelstva, ztotožňujícího se s černohorskou identitou, které bývá často zjednodušeně zahrnováno mezi Srby.

⁶⁶⁹ PETROVIĆ, Ruža a Marina BLAGOJEVIĆ. Seobe Srba i Crnogoraca sa Kosova i Metohije: Rezultati ankete sprovedene 1985-1986. godine. In: PETKOVIĆ, Ranko, ed. *Kosovo: Prošlost i sadašnjost*. Beograd: Međunarodna politika, 1989, s. 251. Možnost emigrace do Turecka se týkala primárně Turků z jugoslávské Makedonie, ale šířeji i muslimů z Makedonie a pomocí různých úředních oklik na ní participovali i Albánci a rovněž muslimové z oblasti tzv. Sandžaku sousedícího s Kosovem. Z okresů Novi Pazar, Tutin a Sjenica, tvořících základ muslimského osídlení Sandžaku, se do roku 1970 do Turecka vystěhovalo 13.074 osob. U vystěhovalců z první poloviny 60. let známe cenné údaje o jejich sociálním zařazení. Stěhovaly se rodiny venkovské, chudé (vlastníci více než 10 ha půdy byli výjimkou). Pokud byli emigranti zaměstnaní, pak většinou jako nekvalifikovaní pracovníci. Byli ngramotní nebo pologramotní, vyšší vzdělání bylo naprostou výjimkou (MUŠOVIĆ, Ejup. *Etnicki procesi i etnička struktura stanovništva Novog Pazara*. Beograd: SANU, 1979, s. 113-114). To může posloužit i jako vodítko při hodnocení albánské emigrace z Kosova do Turecka.

⁶⁷⁰ Petrović; Popov; Đukić; Clark.

⁶⁷¹ Petrović

⁶⁷² Islami, 2005, s. 359, 360.

⁶⁷³ Horvat, 1989, s. 137.

⁶⁷⁴ Islami, 2005, s. 433-434.

IV.6 Povstání jako sociální strategie

pojistkou obživy,⁶⁷⁵ zejména v širokých venkovských rodinách, kde se kombinovala s výdělkem ze zahraničí, z příležitostných prací na Kosovu a s dalšími příjmy, jako byly důchody ad. Důvod, proč si půda udržovala svou důležitost, byla enormní nezaměstnanost: v roce 1985 více než trojnásobná oproti celojugoslávskému průměru.⁶⁷⁶ To vše v kontextu zvyšující se hustoty osídlení (Kosovo bylo v roce 1989 nejhustěji osídlenou federální entitou tehdejší Jugoslávie), což znamenalo, že další půda už k dispozici nebude a to zvyšovalo její cenu.⁶⁷⁷

Tabulka 16. Snížení výměry půdy na hlavu a změna struktury obyvatelstva v okrese Deçani/Dečani, 1961–1991

Obec	Orné půdy a zahrad (ha)	Výměr a na hlavu, 1961	Výměr a na hlavu, 1991	Pokles 1991 oproti 1961	Obyv. 1991	Albán- ců	Srbů, Černo- horců	Albán- ců	Srbů, Černo- horců	Obyv. 1961	Albán- ců	Srbů, Černo- horců	Albán- ců	Srbů, Černo- horců
Baballoqi Babajloć	100	0,19	0,08	42%	1257	1139	17	91%	1%	529	453	35	86%	7%
Belegu Beleg	81	0,18	0,09	50%	917	917	0	100%	0%	455	453	0	100%	0%
Carrabregu Crnobreg	263	0,15	0,07	50%	3598	3585	13	100%	0%	1785	1726	40	97%	2%
Dashinoci Dašinovac	88	0,22	0,24	108%	370	319	51	86%	14%	400	109	291	27%	73%
Drenoci Drenovac	144	0,16	0,10	61%	1443	1408	35	98%	2%	883	784	99	89%	11%
Duboviku Dubovik	126	0,22	0,12	52%	1089	1061	28	97%	3%	570	510	59	89%	10%
Dubrava Dubrava	44	0,23	0,11	51%	383	380	3	99%	1%	194	146	48	75%	25%
Gjocaj Đocaj	16	0,12	0,07	63%	306	306	0	100%	0%	138	138	0	100%	0%
Gillogjani Glođane	103	0,17	0,09	55%	1089	1084	5	100%	0%	602	563	38	94%	6%
Gramaçeli Gramoćel	137	0,19	0,10	55%	1335	1335	0	100%	0%	738	675	63	91%	9%
Hulaj Hulaj	11	0,13	0,07	56%	151	151	0	100%	0%	84	84	0	100%	0%
Irzniqi Rznić	166	0,19	0,09	50%	1779	1772	7	100%	0%	887	782	104	88%	12%
Isniqi Istinić	364	0,19	0,09	47%	4203	4203	0	100%	0%	1961	1946	15	99%	1%
Jasiqi Jasić	19	0,10	0,06	62%	306	306	0	100%	0%	190	189	1	99%	1%
Juniku Junik	490	0,16	0,09	55%	5490	5471	14	100%	0%	3024	2619	384	87%	13%
Kodralia Kodralija	92	0,21	0,12	57%	747	738	9	99%	1%	428	365	60	85%	14%
Lëbusha Ljebuša	77	0,15	0,07	49%	1036	1036	0	100%	0%	507	500	7	99%	1%
Lloqani Loćane	55	0,09	0,07	80%	737	664	62	90%	8%	592	386	200	65%	34%
Lluka Luka	173	0,18	0,09	51%	1915	1915	0	100%	0%	971	936	31	96%	3%
Lumbardhi Ljumbarda	91	0,18	0,09	48%	1045	1029	16	98%	2%	505	414	91	82%	18%
Mazniku Maznik	73	0,16	0,13	82%	563	559	4	99%	1%	464	425	38	92%	8%
Pobërgja Pobrđe	104	0,14	0,07	51%	1416	1416	0	100%	0%	721	720	1	100%	0%

⁶⁷⁵ Radan Haluzík, poznatky z terénního výzkumu na Kosovu v polovině 90. let, osobní komunikace.

⁶⁷⁶ Horvat, 1989, s. 136.

⁶⁷⁷ Horvat, 1989, s. 182.

IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

Tabulka 16. (pokračování) Snížení výměry půdy na hlavu a změna struktury obyvatelstva v okrese Dečani/Dečani, 1961–1991

Pozhari Požare	60	0,19	0,11	57%	553	515	28	93%	5%	314	213	99	68%	32%
Prapaqani Papracane	151	0,27	0,14	52%	1087	1022	27	94%	2%	563	306	232	54%	41%
Prejlepi Prilep	156	0,16	0,09	59%	1670	1670	0	100%	0%	981	889	90	91%	9%
Prekolluku Prekoluka	32	0,14	0,10	74%	313	312	0	100%	0%	233	232	0	100%	0%
Rastavica Rastavica	85	0,16	0,07	45%	1154	1048	43	91%	4%	525	428	96	82%	18%
Ratishi Ratiš	151	0,30	0,19	64%	776	729	36	94%	5%	496	337	157	68%	32%
Shaptej Šaptelj	64	0,21	0,12	56%	548	548	0	100%	0%	305	265	40	87%	13%
Sllupi Slup	32	0,18	0,08	44%	405	404	0	100%	0%	180	180	0	100%	0%
Strellca Streoc	425	0,16	0,07	48%	5722	5722	0	100%	0%	2734	2676	57	98%	2%
Vokshi Vokša	46	0,11	0,07	65%	622	622	0	100%	0%	407	389	18	96%	4%
Vranoci i V. M. Vranovac	31	0,21	0,26	124%	119	119	0	100%	0%	148	107	41	72%	28%

Zjevné to bylo i na západním Kosovu. V okrese Dečani, ve kterém operovala 131. brigáda UÇK s velením v Gllogjanu, prvním a hlavním epicentru otevřeného povstání na západním Kosovu, během tří desetiletí poklesl podíl srbského a černohorského obyvatelstva z 10 % na pouhé jedno procento. Přesto výměra obdělávatelné půdy (orné půdy a zahrad) na hlavu poklesla do roku 1991 téměř na polovinu (53 %). Ekonomika Kosova po roce 1981 začala stále více zaostávat za zbytkem Jugoslávie, v 90. letech pak přišel další ekonomický šok, když státní sektor obsadili Srbové a Černohorci, což albánské rodiny musely vynahrazovat výděly ze zahraničí. Studentům většinou scházelo uplatnění už předtím,⁶⁷⁸ v 90. letech potom naděje na pracovní uplatnění s diplomem z paralelní albánské univerzity zmizela zcela.

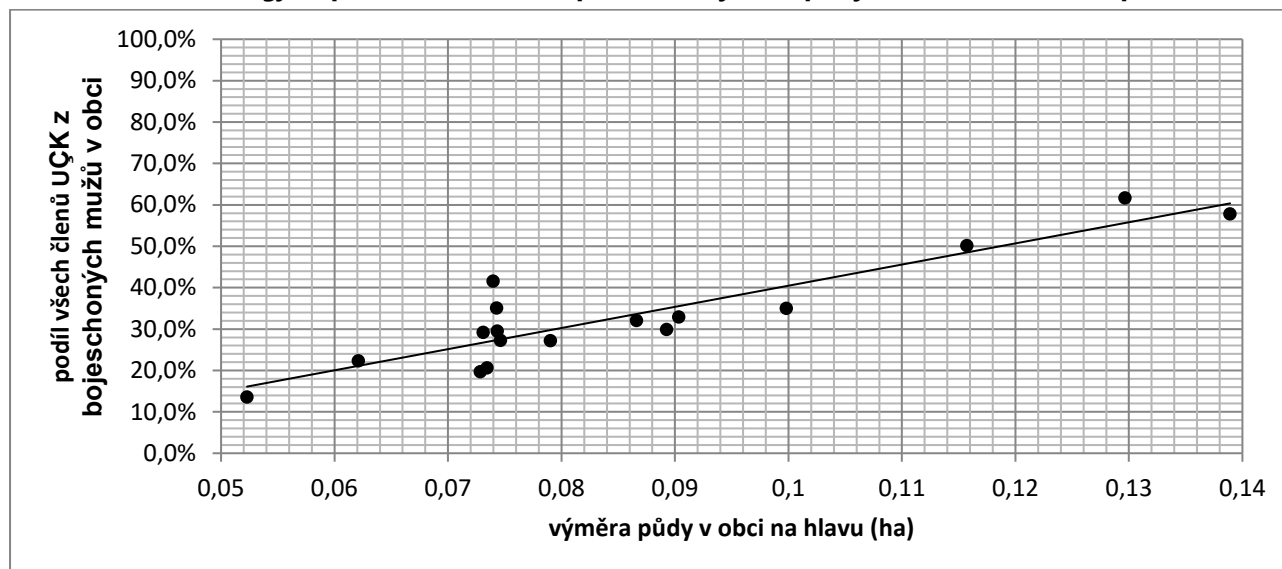
Na tomto místě je možné dokreslit vztah k půdě přímo v klastru kolem Gllogjanu jedním zajímavým detailem. Zapojení v Gllogjanu a nejbližším okolí bylo ovlivněno kombinací více faktorů, z nichž jsem přiblížil výše ten ve spojitosti s osobními jmény. Při té příležitosti jsem zmínil, že v pásmu 5–10 km od Gllogjanu už tento faktor nepůsobil.

Celkové zapojení (bojovníci i nebojující) ve vesnicích v tomto pásmu však ukazuje korelaci s místní výměrou půdy na obyvatele. Z ní jsem vyňal dvě vesnice, ve kterých došlo k největším změnám ve struktuře obyvatelstva, Dashinoci/Dašinovac a Vranoci i Vogël/Mali Vranovac (posledně uvedená se dokonce stala z převážně srbské převážně albánskou obcí), protože jsem nevěděl, kolik půdy zůstalo ještě v držení srbských majitelů. Jinak ale celkový obrázek působí, jako kdyby ve vesnicích, kde byla výměra vyšší, bylo úměrně tomu vyšší také zapojení. Působí to logicky, protože nové přerozdělení nepřicházelo v úvahu, možné však bylo například její zabránění státem. Velká část srbských a černohorských obyvatel okresu byla potomky kolonistů usazených zde po roce 1912. Tato dobová srbská kolonizace rezonovala dlouhodobě v albánském prostředí jako velké politikum a je možné, že propuknutí bojů tyto vzpomínky oživilo. Pak by bylo přirozené, že čím více půdy, tím větší strach a odtud také větší motivace bránit se srbským silám. Korelace může být samozřejmě náhodná a bylo by potřeba podložit ji dalším bádáním, jako podnět k přemýšlení je však přinejmenším ilustrativní.

⁶⁷⁸ Horvat, 1989, s. 137–138.

Zajímavé je, že v jistém smyslu koresponduje s Hartovým zjištěním o tom, že rodinné farmy příslušníků IRA se vymykaly svou výměrou (a také hodnotou půdy) místnímu průměru. V kombinaci s dalšími údaji ale Hart současně uzavírá, že to zapadá do celkového obrazu IRA, která členstvo nečerpala ani z nejvyšších, ani z nejnižších vrstev společnosti, ale ze středních řad mezi nimi.⁶⁷⁹

Graf 149. Klastř Glogjan: podíl všech členů v poměru k výměře půdy, okolí 5–10 km od epicentra

Místo dalšího rozvíjení této linie analýzy bych teď ale chtěl navázat na předchozí rozbor životních strategií padlých povstalců. Tyto strategie, jak jsem psal, nepřímě svědčí o frustraci, která stojí v pozadí, a o ekonomickém tlaku na albánské rodiny. Ten se v 90. letech 20. století dále prohloubil. Růst počtu gastarbeiterů také nepřímě svědčí o narůstající bezvýhodnosti: „Republika Kosovo“ sice byla vyhlášena, ale nad Kosovem prakticky neměla moc. Životní perspektivu bylo často nutno hledat v zahraničí. Anketa provedená v roce 1999 IOM ukázala, že kolem 20 % veteránů UČK z celého Kosova hovořilo německy, francouzsky, italsky, švédsky nebo nějakými jiným cizím jazykem (nepočítaje angličtinu či srbochorvatštinu).⁶⁸⁰ Někteří mohli ovládat dva či více jazyků, ale takových asi mnoho nebylo; z druhé strany byli i emigranti, kteří se ani za dlouhou dobu pobytu v cizině žádný cizí jazyk nenaučili.⁶⁸¹ Uvedených 20 % tedy můžeme pokládat za rámcový podíl těch, kteří někdy v minulosti pracovali jako gastarbeiteři. Na západním Kosovu, pokud jsou známy bližší údaje, bylo takových mezi padlými 24 %.

Anketa IOM dále uvádí, že 27 % veteránů bylo nezaměstnaných v době, kdy se přidali k UČK. Dalších 12 % bylo univerzitními studenty. Středoškolské studenty anketa neuvádí zvlášť, přitom mezi povstalcí určité procento středoškolských studentů bylo. 8 % podle ankety pracovalo v zemědělství. Takoví většinou v UČK působili ve své domovské obci. 11 % pracovalo podle ankety ve školství, což znamená v paralelním albánském školství, kde účast v UČK nehrozila ztrátou místa. Tím se dostáváme k číslu minimálně 58 %, spíše o něco více,

⁶⁷⁹ Hart, 2004, s. 118

⁶⁸⁰ IOM. *Socio-Economic and Demographic Profiles of Former KLA Combatants Registered by IOM, I*. Pristina: International Organization for Migration, 2000, s. 19.

⁶⁸¹ Hockenos, 2003, s. 200.

IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

takových, kteří tak či onak zapadají do kategorie „biograficky dostupnosti“. Připočteme navíc gastarbeitery. Ne všichni museli být nutně v zahraničí v době, kdy se připojili k UÇK. Mezi padlými na západním Kosovu, u kterých k znám životopisné údaje, jich bylo 20 %. Pokud bych aplikoval stejný poměr těch, co byli aktuálně v cizině, a těch co někdy v cizině pracovali, na uvedená čísla o znalosti jazyků mezi veterány, mohlo by se k UÇK přidat přímo ze zahraničí cca 17 % veteránů. To dohromady dává tři čtvrtiny biograficky dostupných.

Jak tomu bylo na západním Kosovu? Celkový součet analogický součtu údajů z IOM činí – u padlých původem z Kosova – 41 %. Pouze v 0,4 % životopisů se však uvádí, že dotyčný byl nezaměstnaný. Protože je zcela nepravděpodobné, že by na západním Kosovu, při možná ještě o něco vyšší míře pracujících v zahraničí, byla nezaměstnanost tak nízká, je daleko spíše pravděpodobné, že nezaměstnanost prostě nebyla v životopisech uváděna, poněvadž ji autoři nepovažovali za podstatnou například v porovnání se zdůrazněním vlasteneckého cítění padlého. Možná mohly být takové zmínky považovány i za dehonestující. Připočtením stejně vysoké míry nezaměstnanosti, jaká byla zjištěna u veteránů v anketě IOM, dospějeme k číslu 68 %, což je o něco méně, než podle údajů IOM, ale v zásadě jde o srovnatelnou hladinu. Z životopisů lze získat ještě nějaké údaje navíc: počet středoškolských studentů, bývalých vojáků, policistů a imámů (ten byl pouze jediný). Jejich připočtením dojdeme k hypotetickému číslu 75 %, srovnatelnému mezi svobodnými (74 %) i ženatými (76%). Každopádně platí, že mezi padlými na západním Kosovu byla rovněž enormně vysoká míra biograficky dostupných. Ta v případě ženatých padlých, kteří k UÇK na západním Kosovu přidávali po prvním měsíci otevřeného povstání až do konce povstalecké ofenzívy, činila – přijmeme-li domněnku o vysoké nezaměstnanosti – dokonce 89 %. V případě ženatých z ohnisek západokosovských povstání (Gllogjan, Jabllanica, Smolica, Junik, Rugova a Gjakova) by s použitím stejné metodologie dokonce přesáhla hranici sta procent (109 %, číslo ovšem může být zkreslené malým vzorkem, čítajícím pouhých 11 osob, neboť oněch 9 % navíc je jeden přičtený nezaměstnaný z hypotetických tří). V samotném Gllogjanu pak dosahuje 100 % v případě svobodných i ženatých dohromady, což ovšem nepřekvapuje při odhadovaném zapojení téměř 88 % bojeschopných mužů z vesnice do povstání – vír povstaleckých aktivit zde doslova vsál veškeré dostupné muže.

To však není celá odpověď. Psal jsem, že ony dvě základní životní strategie, tj. studium nebo pracovní migrace, byly odrazem snahy vyrovnat se s obtížnými životními podmínkami, které se ještě dále zhoršily v průběhu 90. let 20. století. Statistický souhrn těchto strategií současně také dává nahlédnout do toho, do jakých nových rolí se mohli lidé, uplatňující ony dvě strategie, ujmout. V každém zkoumaném období (protopovstání, první měsíc otevřeného povstání, následující ofenzíva) byly mezi povstalci zastoupeni studenti a inteligence a na druhé straně venkovská chudina a gastarbeitery. Situace během protopovstání působí přímo modelově: mix mladých svobodných studentů bez naděje na uplatnění, ještě více rozčarovaných bývalých studentů a nováčků-gastarbeiterů, kteří se v Německu a Švýcarsku potkávali se staršími gastarbeitery, kteří na jednu stranu vydržovali své rodiny na Kosovu a na druhé byli často v kontaktu s albánskou politickou emigrací.

Studenti mohli být tím, co Bruce Hoffman nazývá „násilnickými intelektuály“ (*violent intellectuals*).⁶⁸² Podle ankety zmíněné v textu už dříve jen asi 27,5 % (vysokoškolských) studentů bylo koncem roku 1997 stoupenci myšlenky ozbrojeného boje, kdežto dvě třetiny

⁶⁸² HOFFMAN, Bruce. *Inside Terrorism*. Revised and Expanded Edition. New York: Columbia University Press, 2006, s. 43.

podporovaly aktivní nenásilný odpor.⁶⁸³ Ovšem jinou kategorií mohli představovat ti z nich, kteří pocházeli z míst mimo Prištinu, a kteří se snažili organizovat protesty v jiných městech. Tam většinou scházel jakýkoli zahraniční mediální nebo diplomatický dohled, který do určité míry chránil protestující v Prištině. Protagonisté protestů v Peji nebo Gjakově byli také mnohem menší skupinou, která byla pro policii mnohem snazším terčem. Takoví studenti se mohli radikalizovat, když hledali v ilegalitě úkryt před policií.⁶⁸⁴ Navíc zde kromě studentů byla stejně početná skupina bývalých studentů nebo těch, kteří z různých důvodů museli myšlenku na další studium opustit.

Středoškolští studenti pak představují zvláštní kapitolu. Ve svém věku se ti, kteří překonali strach, možná mohli nechat snáze strhnout snáze než jiní, zvláště v určitých situacích. Nemám sice bližší údaje přímo ke středoškolským studentům na západním Kosovu, jako ilustrační příklad však mohu uvést střední školu Anton Çetta v drenickém Skënderaji. Na tu chodil Jashariho synovec Besim, zabitý spolu s většinou příbuzných při obraně rodinného sídla v Prekazu 5. března 1998. K UÇK se odtud přidali další studenti, ze kterých šest, ve věku 16–19 let, také padlo. To představuje 0,54 % z celkového počtu něco přes jedenáct set chlapeckých žáků, tedy o něco méně v případě studentů Prištinské univerzity.⁶⁸⁵ V řadách UÇK ale padlo jen 0,21 % z celkového počtu mužů ve věkové kohortě 15–19 let, tedy dvakrát méně. Rozdíl mezi touto školou a celkovým průměrem byl tedy mnohem výraznější, než kolik činil odstup mezi průměrem studentů Prištinské univerzity a věkovou kohoutou 20–24 let.

Celkem 14 % ženatých a 7 % svobodných padlých venkovských povstalců ze západního Kosova, kteří se připojili k UÇK v době od propuknutí otevřeného povstání do konce povstalecké ofenzívy, bylo v té době na práci v zahraničí (u městských tomu bylo ze 29 %, resp. 13 %, tedy dvojnásobek). Gastarbeiteři však nebyli jen biograficky dostupnou kategorií. Byli komunitou, provázanou množstvím neformálních i formálních vazeb: kluby, spolky, kavárnami apod. Ty usnadňovaly možnost kontaktu s LPK nebo UÇK, pokud o to gastarbeiteři stáli. Hlavně však usnadňovaly přístup LPK k nim. Gastarbeiterská komunita byla pro UÇK zdrojem peněz, ale někdy také jednotlivé vesnice vybíraly peníze na nákup zbraní samy pro sebe.⁶⁸⁶ Vybírání peněz bylo svébytnou formou sociálního stmelování v kulisách ozbrojeného odporu: gastarbeiterská komunita z určité obce mezi sebou vybírala peníze, část odjížděla na Kosovo bojovat, stejně jako ti, kteří zůstali na Kosovu a z nichž se někteří s penězi vybranými v zahraničí vydávali do Albánie nakoupit zbraně.

Dosud hovořím o Kosovu. Jak tomu však bylo v Makedonii a v jižním Srbsku? Nezaměstnanost v Makedonii přesahovala v roce 1994 u Albánců 50 %.⁶⁸⁷ Je dost pravděpodobné, že mezi Albánci byla vyšší než mezi Makedonci, neboť státní sektor – hlavní zdejší zaměstnavatel zůstával doménou Makedonců. Na druhou stranu je možné, ve státem evidované statistice nezaměstnanosti byli zahrnuti i někteří Albánci, pracující v zahraničí,

⁶⁸³ Kostovicova, 2005, s. 194.

⁶⁸⁴ Sullivan, 2004, s. 3, 100–107; Mehmetaj, 2006, s. 29–30.

⁶⁸⁵ Spahiu, s. 36, 77–89, 93–94, 149–156.

⁶⁸⁶ ⁶⁸⁶ Arifi, 2000, s. 43–49; Shala, 2002, s. 154; 2006, s. 21–28; Saraqi, 1999, s. 19; Molliqi, 2003, 69–84; Sullivan, 2004, s. 176–177.

⁶⁸⁷ COURBAGE, Youssef a Ronald WILKENS. Censuses, Elections and Population: The Case of Macedonia. *Population (English Edition, 2002-)*. 2003, **58**(4–5), 429–450, s. 435.

IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

kteří na Západ odjížděli načerno, bez víza.⁶⁸⁸ V Makedonii nebyli učitelé ve stejném postavení jako na Kosovu: s výjimkou profesorů na paralelní, státem neuznávané tetovské univerzitě byli zaměstnanci státu, tak jako policisté a vojáci. Po pádu komunismu se však zpřísnily kvóty pro otevírání menšinových škol i podmínky pro samotné učitele. Ti museli být makedonskými občany a museli složit zkoušku z makedonštiny. Ve výsledku klesl počet středních škol do roku 1993 během čtyř let z deseti na jedinou. Mnozí učitelé byli propuštěni, protože měli např. srbské, ne makedonské občanství, protože neuspěli při jazykové prověrce, jejich škola byla zrušena, anebo proto, že proti novým podmínkám protestovali.⁶⁸⁹

V mnohém podobná byla situace také mezi Albánci v jižním Srbsku. Zde však, navzdory celému desetiletí hospodářských embarg nebyla možná nezaměstnanost tak vysoká jako na Kosovu a v Makedonii. Ze seznamu 50 příslušníků 113. brigády UÇPMB – zřejmě nejpočetnější, čítající podle různých zdrojů až asi 800 mužů – s pořadovými čísly 300–349, není povolání uvedeno u 20 %. Dá se předpokládat, že dotyční nebyli zaměstnání, podobně, jako je tomu u jediného člověka ze seznamu, který nebyl z jižního Srbska, makedonského Albánce Beqira Sadikua. Sadiku v té době skutečně úředně zaměstnán nebyl. Daný výňatek z evidence UÇPMB je uveden právě v jeho životopise.⁶⁹⁰ z Výňatku není zřejmé, jak byl seznam sestaven, ale působí dojmem, že šlo o pozdější, možná zpětnou evidenci: Sadiku byl totiž zakládajícím členem UÇPMB, ale v seznamu brigády má pořadové číslo 336. Seznam není uspořádán ani abecedně, ani podle narození nebo bydliště. Lze ho proto pravděpodobně považovat za náhodný vzorek. Medián věku uvedené padesátky členů činí 22 let, byli tedy převážně skupinou krátce po dosažení plnoletosti a ukončení školní docházky, u níž by se dala předpokládat nezaměstnanost spíše vyšší než průměr. Dva byli studenti, čtyři maloobchodníci, dva vykonávali profesi se středoškolskou kvalifikací (technik, zdravotní sestra). 11 z nich bylo zemědělců. Dvě pětiny z celkového počtu vykonávaly různá řemesla (zedník, svářeč, truhlář, zámečnick, mechanik, automechanik, instalatér, sklenář, kuchař, kadeřník, fotograf, řidič). Posledním byl prodejce elektřiny. Co se týče struktury zaměstnání, nebyl žádný podstatný rozdíl v tom, zda pocházeli z okresního města, z úrodné nížiny nebo z hor, snad vyjma toho, že v nížině bylo procentuálně více zemědělců než v horách a ve městě nebyli pochopitelně žádní. Nezaměstnanost byla kupodivu nižší v horách než v nížině a ve městě (13 %, 21 % a 40 %), tato čísla je však nutno brát s rezervou, jen jako velmi zhruba orientační. Už celkový vzorek je velmi malý a skupiny z města (7), z venkovského osídlení v nížině (28) a z hor (15) nejsou statisticky spolehlivě vypovídající. Vzorek nicméně ukazuje, že v jižním Srbsku bylo zřejmě příležitostí více než na Kosovu, kde podle ankety IOM pracovalo

⁶⁸⁸ Velmi důležitým článkem bylo v té době Česko. Makedonští občané nepotřebovali pro vstup vízum a horská hranice s Německem přes Krušné hory nebyla dostatečně hlídána. Navíc v příhraničních městech na severu Čech byla usazena řada Albánců, kteří poskytovali zázemí. Byl jsem svědkem toho, jak v roce 1998 cestovní kancelář v Tetovu nabízela zájezdy do nejrůznějších evropských měst (včetně např. geograficky vzdálené Moskvy, Madridu nebo Osla, ale také Bratislavy). Praha v seznamu zájezdů chyběla, kancelář ale nabízela Teplice. Byl to bezkonkurenčně nejdražší zájezd. Důvodem bylo, že v ceně byla započítána i odměna pro převaděče přes „zelenou hranici“. Německo z tohoto důvodu začalo na podzim 1998 vyvíjet na Česko tlak, aby byla pro občany Makedonie zavedena víza. K tomu nakonec došlo a je možné, že se tento krok dále přispěl k zostření sociální napětí mezi Albánci a tím i k výbušnosti situace v Makedonii (z českých a německých diplomatických zdrojů v době mého působení na Ministerstvu zahraničních věcí České republiky, 1998-1999).

⁶⁸⁹ BACEVIC, Jana. *From Class to Identity: The Politics of Education Reform in Former Yugoslavia*, Central European University Press, Budapest–New York, s. 170-175. Budapest: Central European University Press, 2014, s. 170-175.

⁶⁹⁰ Ademi, 2014, s. 51-56, 70-71. Sadiku byl příslušníkem UČK až do jejího rozpuštění v září 1999, ale nestal se členem oficiální nástupnické organizace TMK. Od ledna 2000 pak byl příslušníkem UÇPMB.

o něco méně veteránů v zemědělství a o něco více v maloobchodě, ve stavebnictví a v dopravě. Na Kosovu však byla v průměru vyšší nezaměstnanost a méně zaměstnaných v drobných řemeslných profesích.

113. brigáda byla nejpočetnější, mohla tvořit asi dvě pětiny z celkem asi 1.800 členů UÇPMB. Jak je vidět, 80 % uvedeného vzorku jejích členů tvořili obyvatelé nížiny Preševského údolí. Struktura vzorku odpovídá téměř přesně rozložení albánského obyvatelstva v té části okresu Preševo, které brigáda pokrývala. Pokud by skutečně složení brigády odpovídalo struktuře populace v obou okresech, znamenalo by to, že jen v této brigádě by minimálně šest stovek jejích příslušníků přišlo z nížiny. Pokud uplatním stejný vzorec, jaký vyplývá z náhodného vzorku příslušníků 113. brigády, a který se shoduje s rozložením regionální albánské populace, i na jen o něco méně početnou 112. brigádu, která pokrývala podobný průřez územím sousedního okresu Bujanovac, mohly tyto dvě největší brigády z nížiny čerpat až dvě třetiny z celkového odhadovaného počtu členů UÇPMB. O zbylých brigádách nemám přesnější představu vyjma toho, že byly mnohem méně početné a jejich hlavní základny se nacházely v horských vesnicích; co se týče mužstva, mohly se, ale nemusely, skládat hlavně z obyvatel horských vesnic v pohoří Karadaku. 111. brigáda možná hrála spíše roli létajícího komanda a skládala se dost možná hlavně z mužů z Dobrosinu, vesnice, která byla epicentrem povstání v jižním Srbsku, a z dobrovolníků z Kosova (z Kosova pocházelo pět ze sedmi padlých této brigády).⁶⁹¹

Soudě podle původu padlých, v horských brigádách asi procentuálně více než ve 113. a v 112. brigádě tvořili zahraniční členové, hlavně z Kosova (padlí 114. a 115. brigády pocházeli jen z Kosova, u 111. brigády to bylo pět ze sedmi). Pokud by platilo, že obě nejpočetnější brigády – 112. a 113. – čerpaly z vysočiny cca 20 % svého početního stavu, mohu extrapolovat příslušný podíl obyvatel vysočiny i na zbylé, horské brigády. Ty by v tom případě mohly mít asi 100–150 příslušníků a celkový součet, včetně předpokládaných zahraničních bojovníků, se víceméně shoduje s celkovým počtem 1.800 příslušníků, udávaných bývalými členy UÇPMB. Větší část tohoto počtu přitom přišla z nížiny včetně měst.

O profesní skladbě členů UÇKomb bohužel nemám k dispozici, opět vyjma padlých, ani částečné údaje. Většina padlých původem z Makedonie pocházela podle všeho odtamtud,⁶⁹² i když podobně jako v předchozím případě pocházela významná část padlých odjinud. V jižním Srbsku to byla bezmála polovina, v Makedonii čtvrtina.⁶⁹³ Většina z nich pocházela, jak už jsem řekl, z Kosova. Po jedné z brigád UÇPMB a UÇKomb veleli Kosované a ještě jedné brigádě UÇKomb Albánc z Albánie. Kosované byli porůznu zastoupeni i na nižších úrovních velení a patřili k důležitým organizačním oporám obou formací. Nemohli však být jedinými organizátory v mikromobilizaci, protože zde zkrátka byli cizí. Kromě nich patřili mezi rané členy UÇPMB a UÇKomb i veteráni kosovské války původem z jižního Srbska a z Makedonie. Porovnání seznamů veteránů UÇK a seznamů padlých v jižním Srbsku a v Makedonii však ukazuje, že zatímco většina dobrovolníků v UÇK původem z jižního Srbska a Makedonie pocházela z měst (84 %, resp. 87 %), většina padlých UÇK a UÇPMB naopak z vesnic, ze

⁶⁹¹ Tahiri, 2007, s. 144–151.

⁶⁹² Petrit Menaj, člen štábu 112. brigády, nejpočetnější z celé UÇKomb, zmiňuje ve svém deníku pouze jedinkrát nějakého dobrovolníka z Kosova (Menaj, 2008, s. 86).

⁶⁹³ Do UÇPMB se zapojil i minimálně jeden nealbánský zahraniční člen, Nizozemec Johan Mekkes (KARSKENS, Arnold. Held zonder schram. *The Karskens Times: Journalist van het volk* [online]. 2009, 14. 10. [cit. 2020-11-11]. Dostupné z: <https://thekarskens.com/weblog/item/433-held-zonder-schram>).

IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

kterých se nikdo k UÇK nepřidal (71 %, resp. 74 %). Jenom 14 % domácích padlých v jižním Srbsku a 12 % v Makedonii pocházelo z vesnic, ze kterých se předtím nějakí dobrovolníci do UÇK zapojili. Jihosrbští a makedonští veteráni kosovské války a padlí původem z jižního Srbska a Makedonie se tedy svým původem příliš rozcházejí na to, než aby bylo možné veterány považovat za hlavní organizátory povstání. Veteráni kosovské války však mohli hrát roli i zprostředkovaně, aniž se v povstáních za hranicemi Kosova přímo angažovali, protože povstalci mimo Kosovo mohli na Kosovo jezdit a s veterány se zde radili.⁶⁹⁴

Jak už jsem uváděl výše, podíl studentů, včetně nedostudovaných (přesně: osob s neukončeným vysokoškolským vzděláním) dosahoval mezi padlými v UÇPMB i UÇKomb zhruba úroveň kolem jedné desetiny, odpovídající víceméně úrovni mezi respondenty-veterány UÇK po skončení války na Kosovu a mezi padlými na západním Kosovu. Ovšem v jižním Srbsku a v Makedonii mohl být jejich vliv vyšší než na Kosovu, poněvadž byli do značné míry odkázáni na studium právě na Kosovu a mohli být tedy radikálnější: nejen více inspirovaní příkladem Kosova, ale také osobně více zainteresováni na radikálním politickém řešení, které představovalo připojení ke Kosovu, jehož se jinak než násilnou cestou dosáhnout nedalo. Profesionální vojáci nehráli, zde se, žádnou roli v jižním Srbsku a okrajovou v Makedonii.⁶⁹⁵ Vojenská kariéra byla v Jugoslávii pro Albánce z Kosova oproti jiným národnostem ztížena, neboť byli kvůli napjatým vztahům s Albánií dlouhodobě vnímáni jako potenciální podvrtný element. Ještě těžší však bylo ve srovnání s nimi vystudovat vojenskou akademii jako Albánec z užšího Srbska nebo z Makedonie, kde o doporučeních ke studiu rozhodovali příslušníci srbské či makedonské etnické většiny.⁶⁹⁶

Policisté nebyli mezi padlými UÇPMB ani UÇKomb zastoupeni vůbec a myslím, že roli nesehráli žádnou. Policisté albánské národnosti v jižním Srbsku byli propuštěni během 90. let a teprve po skončení povstání začali být přijímáni zpět.⁶⁹⁷ Těžko by byli přijati, kdyby existovalo podezření, že bojovali po boku povstalců, a vůči bývalým policistům-Albáncům ostatně nebylo vzneseno žádné podezření vůbec. V Makedonii bylo přijímání Albánců do policejního sboru dlouho blokováno, ale stalo se v roce 1998 jedním z bodů předvolební dohody mezi makedonskou nacionalistickou stranou VMRO-DPMNE a nacionalistickou albánskou stranou PDSH,⁶⁹⁸ které společně hodlaly odstavit od moci bývalé makedonské komunisty, transformované do sociálnědemokratické strany. Po vítězství této etnické makedonsko-albánské koalice byl začátkem následujícího roku tento bod dohody skutečně realizován. Velitelem policejní stanice v Tetovu se stal Albánec nominovaný PDSH, proti kterému protestovali opoziční makedonští politici i tetovští Makedonci, a spolu s ním sloužilo

⁶⁹⁴ Menaj, 2008, s. 43-51, 75-79, 81-82, 84, 111, 115-116, 119, 120, 122-123.

⁶⁹⁵ Profesionálním vojákem byl vrchní velitel UÇKomb Gëzim Ostreni a vysoký důstojník 112. brigády Petrit Menaj. Kromě jednoho padlého profesionálního vojáka v uniformě UÇKomb pak vím ještě o jednom dezertéru z makedonské armády (Menaj, 2008, s. 86).

⁶⁹⁶ Minimálně jeden Albánec z jižního Srbska byl zaměstnancem ministerstva obrany, propuštěn byl v roce 1992 (FOND ZA HUMANITARNOST PRAVO. *Albanci u Srbiji: Preševo, Bujanovac i Medveđa* [online]. Beograd: Fond za humanitarno pravo, 2003 [cit. 2020-11-11]. Dostupné z: http://www.hlc-rdc.org/images/stories/pdf/Prava_manjina_Srbije/caco30e723e8da5932a6da283ffd99bb.pdf, s. 13). V UÇPMB se neangažoval. V makedonské armádě bylo v roce 1995 asi 5 % poddůstojníků a 3 % důstojníků Albánců, na ministerstvu obrany pracovalo něco přes 2 % albánských zaměstnanců (Taševska Remenski, 2007, s. 325).

⁶⁹⁷ Fond za humanitarno pravo, 2003, s. 69.

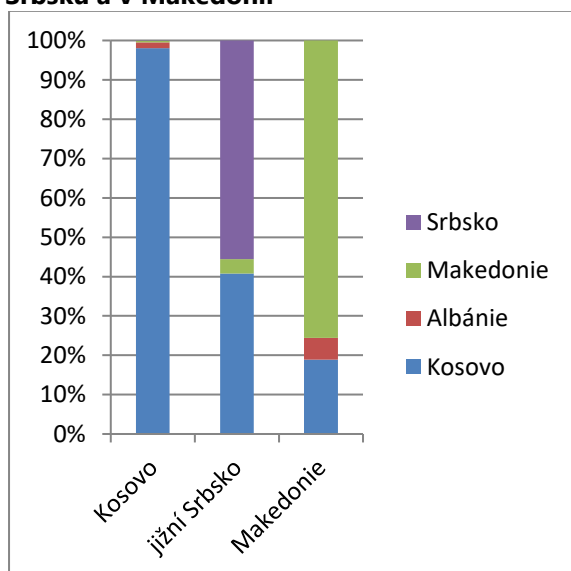
⁶⁹⁸ Rozhovor s Menduhem Tačim, s místopředsedou PDSH, Tetovo, březen 1998.

asi 25 policistů albánské národnosti.⁶⁹⁹ Ačkoli byli pak za povstání vystaveni značnému veřejnému tlaku z albánské i makedonské strany, neboť UÇKomb kontrolovala území až téměř na dosah městu, ani jeden z albánských policistů se nepřidal na stranu povstalců. Podobně jako na Kosovu se tedy nedá počítat s profesionálními vojáky a policisty jako s organizační oporou povstání.

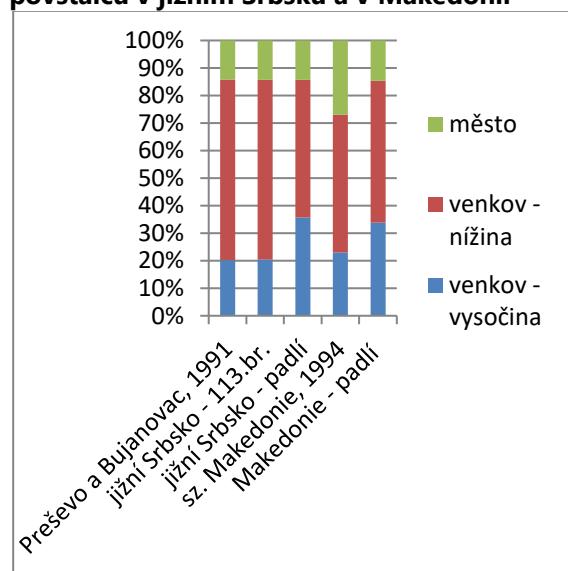
Co je v porovnání s Kosovem výrazné, je velmi nízké zastoupení zemědělců mezi padlými. V UÇKomb to bylo 2,2 %, oproti 11,5 % na západním Kosovu. Z příslušníků UÇPMB nebyl zemědělcem podle dostupných údajů nikdo. V náhodném vzorku příslušníků 113. brigády UÇPMB byl ovšem jejich podíl dvaapůlkrát vyšší oproti vzorku veteránů UÇK z ankety IOM z roku 1999. To by naznačovalo, že v jižním Srbsku a v severozápadní Makedonii nebyl podobný hlad po půdě jako na Kosovu, a tím pádem ani podobný motivační tlak. Pokud se zemědělci k povstání připojovali, rozhodně nestáli v prvních liniích.

Neznám skladbu jednotek UÇPMB a UÇKomb, takže nejenže nemohu na jejich příkladech ani ověřit platnost hypotézy o míře zapojení do povstání klesající spolu se vzdáleností od epicentra, ale nemohu ani provést žádnou analýzu opírající se o podíl bojeschopných mužů zapojených do povstání v té které obci. Mohu pouze zkusit porovnat, z jaké geografické oblasti pocházeli padlí povstalci a povstalci z náhodného vzorku 113. brigády UÇPMB. Tyto oblasti jsou v obou případech, jak už jsem o tom hovořil při detailním popisu zmíněného vzorku, v zásadě tři: města, potom úrodné nížiny v okolí měst, v nichž se velký počet vesnic s kompaktním osídlením, často dosti velkých, rozkládal přímo na úpatí pahorkatin a hor zvedajících se z těchto nížin, a konečně vysočina, kde ležely vesnice často komplikovaně dostupné a chudé.

Graf 150. Původ padlých na Kosovu, v jižním Srbsku a v Makedonii

Graf 151. Geografický původ domácích povstalců v jižním Srbsku a v Makedonii

V případě jižního Srbska jde o albánské osídlení v okresech Preševo a Bujanovac, a v případě severozápadní Makedonie, která byla dějištěm povstání, o tehdejší okresy

⁶⁹⁹ INTERNATIONAL CRISIS GROUP. *Macedonia: No Room for Complacency* [online]. ICG Europe Report 149. Skopje-Brussels: International Crisis Group, 2003, 23. 10. [cit. 2020-9-11]. Dostupné z: https://www.files.ethz.ch/isn/28076/149_macedonia_no_room_for_complacency.pdf, s. 49.

IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

Kumanovo, Tearce, Tetovo, Gostivar, Debar a Kičevo a hlavní město Skopje. Albánské osídlení v jihosrbském okrese Medveđa pomímám, protože povstání sem nedosáhlo. Ze stejného důvodu pomímám albánské osídlení v západní Makedonii v okresech Ohrid a Struga. Jako výchozí používám údaje z doby před povstáním, neboť po skončení obou povstání došlo místy k značné depopulaci horských vesnic. V případě jižního Srbska se proto opírám o vypočtené údaje ze sčítání v roce 1991 (kdy albánské obyvatelstvo bojkotovalo sčítání a údaje byly odhadnuty na základě populačních trendů z minulých sčítání), v případě Makedonie pak o sčítání z roku 1994, neboť albánské obyvatelstvo většinou sčítání v roce 1991 bojkotovalo a nebyl proveden ani demografický odhad. Výchozí údaje tedy nejsou z přesně stejné doby, odstup se však neliší zásadně (ukazují stav 9 roků před povstáním v jižním Srbsku a 7 roků před povstáním v Makedonii, neboť povstání v Makedonii propuklo o rok později).

Struktura sociálního původu padlých v jižním Srbsku i v Makedonii: kolem poloviny z venkova v nížině, něco přes třetinu z vesnic na vysočině nebo v horách a zbytek z měst. V obyvatelstvu okresů Bujanovac a Preševo i severozápadní Makedonie tvořili albánští obyvatelé vysočiny pětinu nebo o něco málo víc, zbytek byla nížina. V ní mělo v Makedonii větší podíl městské obyvatelstvo, hlavně zásluhou velkých měst (Skopje a Tetova), jaká v jižním Srbsku scházela. Padlých povstalců bylo v obou oblastech procentuelně víc na vysočině, ale zatímco v jižním Srbsku na úkor Albánců z venkova v nížině, v Makedonii tomu bylo na úkor Albánců z měst.

Celkově mohu uzavřít, že v povstaleckých formacích v jižním Srbsku a v Makedonii nejvíce riskovali zahraniční členové (přišli hlavně z Kosova). Z domácích bojovníků pak riskovali více obyvatelé vysočiny než nížiny, a v Makedonii pak ještě více venkované z nížiny než lidé z měst.

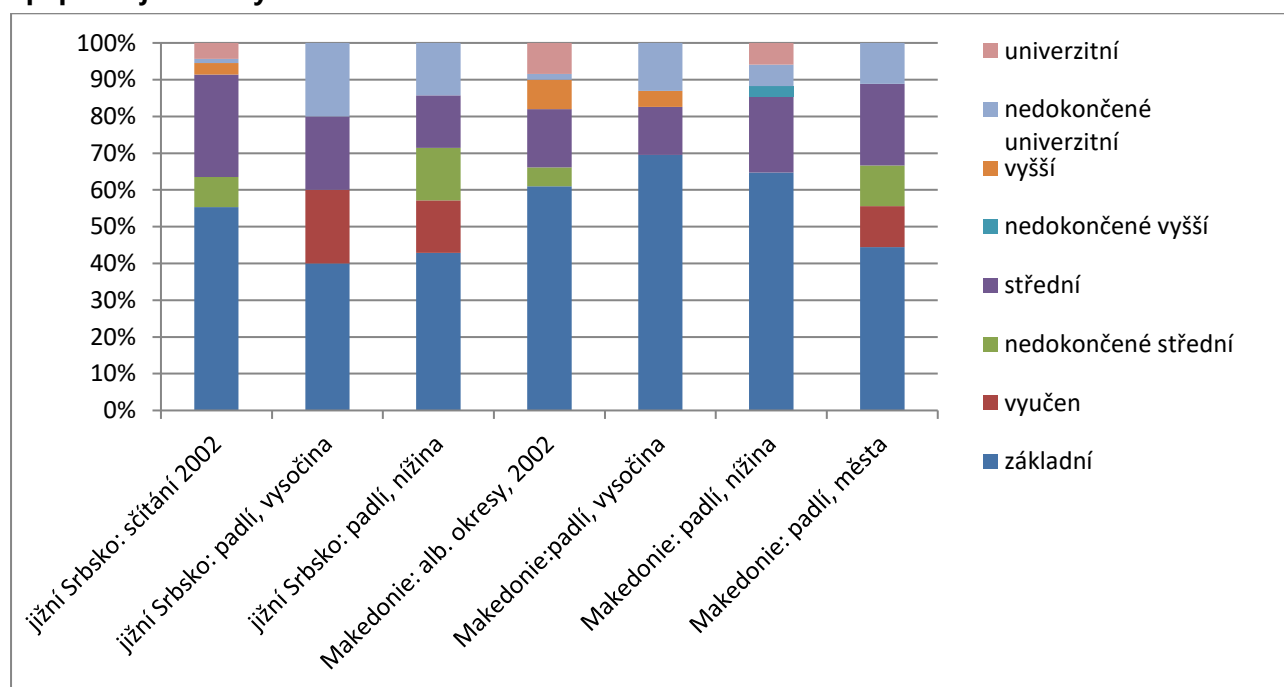
Vrátím se nyní k paradoxu zmíněnému v úvodu této kapitoly, týkající se odlišného profilu vzdělání padlých povstalců v jižním Srbsku a v Makedonii. Mohu se nyní pokusit o jeho pravděpodobné vysvětlení. Začnu zahraničními účastníky. Domnívám se, že odlišné profily zahraničních a domácích padlých, zdánlivě nabízející ucelené, vzájemně se doplňující protiklady, spolu ve skutečnosti nesouvisejí. Kosovskoalbánskou a makedonskoalbánskou spojovaly bohatší vazby, než jaké pojily Kosovo s jižním Srbskem. Tam šlo o vazby na lokální úrovni, posílené sice v pásmu podél hranic mezi Kosovem a vlastním Srbskem i tím, že šlo v zásadě o jeden etnografický region, spojený folklórem a dialektem, v praxi je ale jižní Srbsko z hlediska většiny kosovských Albánců jen zastrčeným okrajem albánského světa.

Vztahy mezi kosovskými a makedonskými Albánci mají mnohem hlubší intelektuální dimenzi, podloženou tím, že Skopje a Tetovo se svými albánskými komunitami představují relativně velká centra, schopná být, na rozdíl od provinčních městeček Bujanovac a Preševo, být partnerem pro Prizren a Prištinu. Spojujícím bodem v moderní době se stala Prištinská univerzita a její absolventi. Ačkoli je proto Kosovo partnerem silnějším a vůdčím, mezi vzdělanými elitami z obou stran probíhá neustálý dialog a existuje tu nemalá mobilita, která umožňuje makedonským Albáncům zapojovat se do dění na Kosovu na nejvyšší úrovni, aniž přitom ztrácejí vazby k Makedonii. Ilustrují to příklady jako Arbën Xhaferi, narozený v Tetovu, v letech 1975–1990 šéfredaktor kulturního programu prištinské televize a od roku 1994 předseda svého času vůdčí politické strany makedonských Albánců PDSH, nebo Blerim Reka, narozený ve Skopji, bývalý vedoucí mise Makedonie při EU v Bruselu, jenž se v roce 2020 stal kosovským ministrem pro evropskou integraci. Prištinská univerzita je tradičním hlavním zázemím pro vysokoškolské vzdělávání i pro jihosrbské Albánce, u kterých však studium většinou vyústí v trvalé usazení se na Kosovu. Na Kosovu se neudrží žádná, ani

volná jihosrbská komunita, na to je migrantů příliš malý počet. A jen minimum z nich se z Prištiny vrací do provinčních podmínek svého rodiště. Jihosrbská vzdělaná elita se tedy v kosovské společnosti rozpustí a nevytváří se zpětná vazba s jižním Srbskem. Jihosrbská albánská komunita je zkrátka příliš malá, téměř sedmkrát menší než makedonská, a schází jí větší urbánní centrum. Domnívám se proto, že důvody odlišností ve vzdělání zahraničních dobrovolníků v jižním Srbsku a v Makedonii je potřeba hledat právě tady. Nastolená záležitost makedonských Albánců zarezonovala mezi vzdělanějšími Albánci jako důležité téma. Boj jihosrbských Albánců zaujal hlavně horaly z druhé strany hranice a pár veteránů kosovské války, zpoloviny skupinu, která se na frontě v roce 1999 v řádách 128. brigády UÇK seznámila s několika dobrovolníky z jižního Srbska.⁷⁰⁰

Obtížnější otázkou na vysvětlení je rozdíl ve vzdělání mezi padlými bojovníky UÇPMB a UÇK původem z jižního Srbska a z Makedonie. Pokud se porovnají vzdělanostní profily padlých z jednotlivých geografických regionů, přiblížených v předchozích pasážích, je patrný výrazný rozdíl jak mezi nížinou, tak vysočinou v jižním Srbsku a v Makedonii. Města v jižním Srbsku přitom pomíjím z důvodu zkreslení malým vzorkem, jde pouze o dva padlé, z nichž jeden absolvoval střední školu a druhý byl univerzitním studentem, měli tedy vzdělání nad průměrem.

Graf 152. Vzdělání padlých v jižním Srbsku a v Makedonii podle geografických regionů a srovnání s populací jihosrbských Albánců v roce 2002

Kromě toho je však také jasný rozdíl mezi domácími padlými v jižním Srbsku a celkovou strukturou vzdělání populace jihosrbských Albánců, která je mnohem bližší průměru mezi padlými makedonskými Albánci, než mezi Albánci jihosrbskými. Údaje o úrovni vzdělání mezi makedonskými Albánci ze sčítání v roce 2002 nejsou veřejně dostupné, nejspíš proto, že šlo a stále jde o veliké politikum. Sčítání proběhlo několik měsíců po uzavření mírové dohody mezi vládou a povstalci, dohody, která zahrnovala i plán na integraci Albánců do

⁷⁰⁰ Ademi, 2014, s. 45.

IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

školství a rozšíření práv a možností na vzdělávání v albánském jazyce. Hrubou představu si lze udělat podle úrovně vzdělání mezi ekonomicky aktivním obyvatelstvem staršího 15 let v etnicky čistě albánských okresech (scházejí přitom údaje o probíhajícím vzdělání, tj. studentech). Ten může sloužit jen jako ilustrační a je potřeba přihlédnout k tomu, že jde o venkovské oblasti; ve více urbanizovaných okresech byla s největší pravděpodobností průměrná úroveň vzdělání mezi Albánci vyšší. Průměrné vzdělání makedonských Albánců bylo tedy pravděpodobně zhruba srovnatelné s jihosrbskými, co se nižších stupňů vzdělání týče, a průměrnou úroveň jižního Srbska překonávalo ve vyšším a univerzitním vzdělání. To současně znamená, že rozdíly ve vzdělání padlých nelze vysvětlit jednoduše odlišnou úrovní vzdělání v obou oblastech.

Vypadá to tedy, že povstání v jižním Srbsku přitahovalo nejen v průměru vzdělanější muže než v Makedonii, ale také v průměru vzdělanější než v samotném jižním Srbsku. A naopak: v Makedonii UÇKomb přitáhla do svých řad méně vzdělané, výjimku zde tvořili pouze Albánci původem z měst. Jak jsem předdeslal, padlí jihosrbští Albánci původem z měst byli pouze dva, i v jejich případě šlo nicméně o nadprůměrně vzdělané lidi, což snad dovoluje udělat opatrný závěr, že vzdělání ovlivnilo zapojení lidí z měst v obou oblastech: vzdělanější se do povstání zapojovali více, než méně vzdělaní.

Protože 85 % padlých povstalců v obou oblastech pocházelo z venkova, a předpokládám, že zhruba takový podíl tvořili i mezi mužstvem UÇPMB i UÇKomb, zůstává nevyřešeno, jak je možné, že se struktura vzdělanosti padlých v obou formacích tolik lišila, když přitom nekopirovala strukturu vzdělanosti celé populace. Jako první je možné podívat se blíže na politickou situaci v obou oblastech, protože ta nebyla stejná.

Povstání propuklo v obou případech ve vysoko položených vesnicích ležících těsně u hranice s Kosovem, odkud se povstalecká kontrola rozšířila na horské oblasti až k jejich úpatí. Jihosrbský Dobrosini prodělával v době, kdy povstání vypuklo, demografický růst, a je možné, že tento růst narazil na ekonomické hranice, což se mohlo podílet na motivaci zdejších obyvatel. Makedonská Tanusha již na tyto meze narazila a prodělávala naopak demografický pokles. I to se mohlo spolupodílet na motivaci. Jinak ale povstalci operovali na mnohem širším území vysočiny a zdejší vesnice si byly podobné: v některých obyvatelstva stále přibývalo, v jiných ubývalo, ale celkově vysočina prodělávala víceméně demografickou stagnaci jak v jižním Srbsku, tak v severozápadní Makedonii.

Není těžké najít odpověď na to, že v obou povstaleckých formacích padlo více bojovníků z vysočiny, než by odpovídalo předpokládanému podílu v mužstvu. Boj se odehrával na jejich vlastním území, takže byli více motivovaní zabránit vládním silám v přístupu do jejich domovů. Boj se také odehrával v terénu, který znali lépe než ti, kteří sem přišli odjinud, a vzhledem ke guerrillovému způsobu boje se tedy nejspíš museli z větší části ujmout vedení při přesunech i při útocích. To vše se mohlo spolupůsobit na vyšší míře úmrtnosti a jako obecné faktory to platilo jak v jižním Srbsku, tak i v Makedonii.

Co se však lišilo, bylo politické ovzduší. Za války s NATO na jaře 1999 křížovaly jižním Srbskem srbské paravojenské jednotky, které drancovaly domy zdejších Albánců, takže jich na 15 tisíc uprchlo do Makedonie.⁷⁰¹ Po skončení války byly v oblasti umístěny početné vojenské jednotky stažené z Kosova. V tzv. bezpečnostní zóně, pětikilometrovém pásmu podél kosovské hranice ve vlastním Srbsku, která shodou okolností víceméně kopírovala

⁷⁰¹ Albanci u Srbiji, s. 15, 63.

území vysočiny a kam podle dohody s NATO neměla jugoslávská armáda přístup a policie pouze s lehkými zbraněmi, platilo pro Albánce přísné omezení pohybu, které znemožňovalo využívání lesů, pastvin a někde i polí.⁷⁰² V nížině se prý policie chovala jako za válečného stavu.⁷⁰³

V Makedonii naopak probíhalo určité politické uvolnění. Po volbách v roce 1998 pět z patnácti míst ve vládě připadlo Albáncům a poprvé v historii samostatné Makedonie byli náměstky silových resortů – obrany a vnitra – jmenováni Albánci. Jak jsem uvedl dříve, počátkem roku 1999 začali být do policie ve větším počtu přijímáni Albánci, v komunálních volbách v Tetovu pak zvítězila albánská PDSH, jež byla ve vládní koalici s makedonskou VMRO-DPMNE, a jejíž kandidát Boris Trajkovski zvítězil s podporou albánských voličů v prezidentských volbách koncem roku 1999 – byl prvním prezidentem, zvoleným díky podpoře makedonských i albánských voličů. Mnozí Albánci si od tohoto vývoje slibovali vyřešení dalších sporných politických bodů, jako bylo rozšíření albánštiny jako úředního jazyka, legalizace albánské univerzity v Tetovu, zahájení vysílání v albánštině na jednom z kanálů státní televize.

Dalším rozdílem mezi jižním Srbskem a Makedonií je nepřítomnost gastarbeiterů mezi padlými. Může to být samozřejmě dáno čistě jen omezeným počtem padlých (14), ale je to nepravděpodobné vzhledem k tomu, že 6 z 69 padlých makedonských Albánců v řadách UÇKomb byli gastarbeiteri, čtyři další v cizině pracovali někdy dříve a tři měli v cizině blízkého mužského příbuzného. Podle sčítání v roce 2002 přítom na práci v zahraničí pobývalo 26 % z odhadovaného počtu Albánců žijících v Srbsku (z čehož jihosrbští tvořili přes 90 %),⁷⁰⁴ kdežto makedonských Albánců pobývalo podle sčítání v roce 1994 asi 14 %.⁷⁰⁵ Podporuje to domněnku, že povstání v jižním Srbsku se bytostně týkalo hlavně Albánců zde přímo žijících.

A zde je potřeba dodat jeden nadmíru důležitý údaj: albánská populace v severozápadní Makedonii (cca 370 tisíc v roce 1994) byla podstatně početnější než v okresech Preševo a Bujanovac (cca 65 tisíc v roce 1991). V přibližném přepočtu na počet bojeschopných mužů (ve věku 15–64 let) je potom vidět, že do povstání v jižním Srbsku se jich zapojil podstatně vyšší podíl, než v Makedonii, a to téměř dvojnásobek (5 % oproti 9 %). Pokud skutečně platí, že 113. a spolu s ní 112. brigáda UÇPMB, pokrývající většinu okresů Preševo a Bujanovac s výjimkou odlehlých koutů, složením mužstva zhruba kopírovaly složení lokálního obyvatelstva, můžeme o něčem podobném uvažovat i v Makedonii. Operační prostor všech šesti brigád UÇKomb připomínal operační prostor 112. a 113. brigády UÇPMB: zahrnoval vysočinu, nížinu i příslušné městské centrum v nížině (111. brigáda: Debar, 112. br.: Tetovo, 113. br.: Kumanovo, 114. a 115. br.: Skopje od severovýchodu a od severozápadu, 116. br.: Gostivar). Šlo tedy o pásma s hlavní základnou v horách, táhnoucí se z horských hřebenů dolů směrem k městu.

Pokud by tomu tak skutečně bylo, ukázalo by se, že UÇKomb dokázala mobilizovat zhruba 5 % bojeschopných mužů napříč geografickými regiony, to znamená zhruba po 5 % ve

⁷⁰² Surovčák, 2012, s. 55.

⁷⁰³ Zoran B. Nikolić, Hladan južni vetar: Rizici novog rata, Vreme 478, 4. 3. 2000.

⁷⁰⁴ Etnički mozaik Srbije, s. 397, 419.

⁷⁰⁵ Suzana Bornarova, Verica Janeska, Social Impact of Emigration and Rural-Urban Migration in Central and Eastern Europe Final Country Report The Former Yugoslav Republic of Macedonia, April 2012, s. 45.

IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

městech (v praxi o něco méně, neboť jde o přepočtení na stav obyvatelstva podle sčítání v roce 1994), ve vesnicích v nížině i v horských obcích. U UÇPMB, platí-li odhad početního stavu brigád, k němuž jsem dospěl výše, by tomu bylo zcela jinak. Jednak by mobilizovala (v přepočtu na stav obyvatelstva z roku 1991) téměř dvojnásobný podíl bojeschopného mužského obyvatelstva (9 %), ale hlavně by mobilizovala geograficky nerovnoměrně: cca 4 % ve městech, 9 % v nížině a 18 % na vysočině. Na západním Kosovu (v přepočtu na odhadnutý stav obyvatelstva z roku 1998) mobilizovala UÇK v průměru celkově 17 % procent bojeschopných mužů, z obyvatel měst to bylo v průměru 7 % bojeschopných mužů.

Míra mobilizace musela být v praxi ještě o poznání vyšší, pokud se skutečně v odpovídající míře nezapojili gastarbeiteři, což bylo kolem čtvrtiny zdejších Albánců.⁷⁰⁶ Vyšší míra mobilizace na vysočině nepřekvapí, vezmeme-li na jedné straně v úvahu represivní opatření uvalená na tamní obyvatelstvo, a na druhé strategickou výhodu, kterou skýtal zákaz vstupu armády a policie s těžkými zbraněmi do této oblasti, ležící většinou v pozemní bezpečnostní zóně. Tato strategická výhoda mohla přirozeně k účasti na povstání pohnout i Albánce z nížinných vsí, nevysvětluje se tím ovšem, proč by jich odtud přišlo o tolik víc, než z měst. Nevysvětluje se tím ani to, proč se zde do povstání zapojilo a vysoce riskovalo tolik relativně vzdělaných i zaměstnaných, jak vysvítá z údajů o padlých a z náhodného vzorku příslušníků 113. brigády UÇPMB.

Možným vysvětlením zde může být, že existoval silný motiv, který byl odlišný od motivů v Makedonii (ale který, jak jsem ukázal, nemotivoval stejnou silou většinu Kosovanů). Tímto motivem mohla být naděje na připojení ke Kosovu, která se snadno mohla zdát nejvýraznější v pásmu pozemní bezpečnostní zóny, tedy v regionu vysočiny pohoří Karadaku. Pozemní bezpečnostní zóna, vynucená NATO, které donutilo srbské síly ke stažení z Kosova, mohla být naivně vnímána jako možný předstupeň k jejímu spojení s Kosovem. Příklady toho, že je možné ovládnout určitou oblast a fakticky ji spojit s mateřskou zemí, pod podmínkou, že se kontrola nad danou oblastí udrží silou, měla tou dobou UÇPMB před očima v podobě srbského severního Kosova, a v minulosti totéž předvedli i srbští povstalci v Chorvatsku a v Bosně a Hercegovině. V připojení ke Kosovu mohl ale svou životní perspektivu spatřovat kdekdo. Podíváme-li se dále na životní strategie padlých z jižního Srbska, do očí uhoří procento těch, kteří chtěli studovat a z různých důvodů nemohli. Začleněním jejich domova do Kosova by se tento problém rázem vyřešil, pokud ne pro samotné, tak pro jejich děti. Vysvětlit by tím šel i vysoký podíl bojovníků majících zaměstnání, který vysvítá z dostupných údajů – jinými slovy, biograficky nedostupných – kterým práci ztrpčovala zvláště a represe. Dalším důvodem mohly být ekonomické těžkosti, které by v jejich očích mohlo vyřešit připojení se k většímu národnímu trhu. Ekonomické těžkosti si místní Albánci mohli dávat i do souvislosti s tím,

Tito lidé navíc mohli být ochotní připojit se k povstalcům, operujícím v pozemní bezpečnostní zóně, ale přitom se mohli vyhýbat zbytečnému riskování (mezi padlými je podíl kvalifikovaných zaměstnaných podstatně menší než v náhodném vzorku příslušníků 113. brigády). Svěbytné podmínky pozemní bezpečnostní zóny při neexistenci pevné fronty

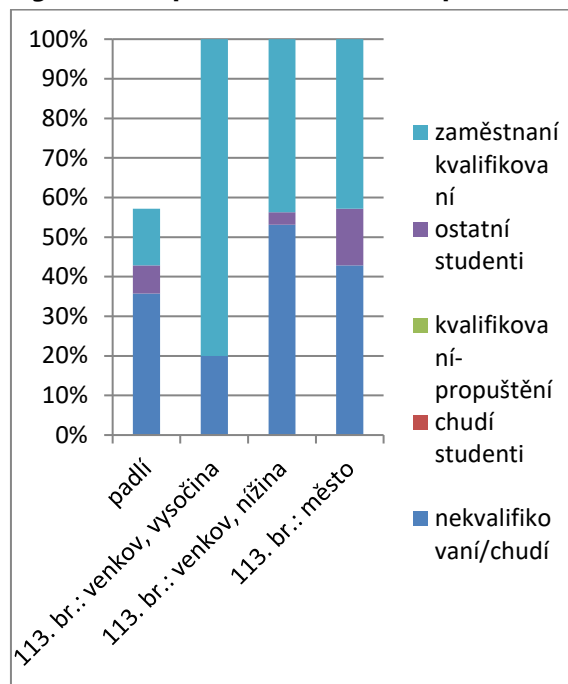
⁷⁰⁶ Nemám k dispozici přesné údaje, z jakých obcí gastarbeiteři pocházeli. Pokud bychom míru nepřítomných vztáhli na všechny tři geografické regiony rovnoměrně, míra mobilizace by se zvýšila na 5 % ve městech, na 14 % v nížině a na 23 % na vysočině. Pokud bychom aplikovali míru nepřítomných gastarbeiterů, vypočtenou podle míry zastoupení gastarbeiterů mezi padlými v Makedonii, zvýšila by se míra mobilizace bojeschopného mužského obyvatelstva na vysočině o jedno procento na 6 %, jinde by zůstala zhruba stejná.

IV.6 Povstání jako sociální strategie

umožňovaly koneckonců při jisté opatrnosti přecházet z jedné strany na druhou, tedy žít dvě existence, pobývat stále na vládou kontrolovaném území i trávit část času mezi povstalci – jinými slovy, být černým pasažérem povstání.

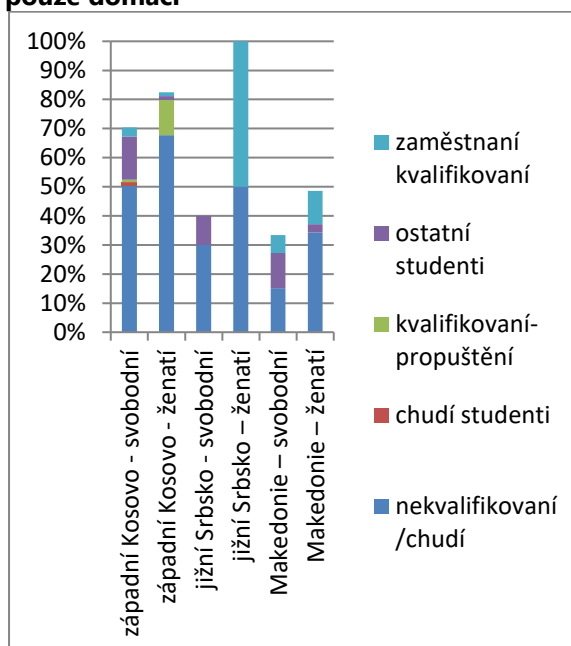
IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

Graf 153. Srovnání geografického původu 49 domácích příslušníků 113. brigády UČPMB

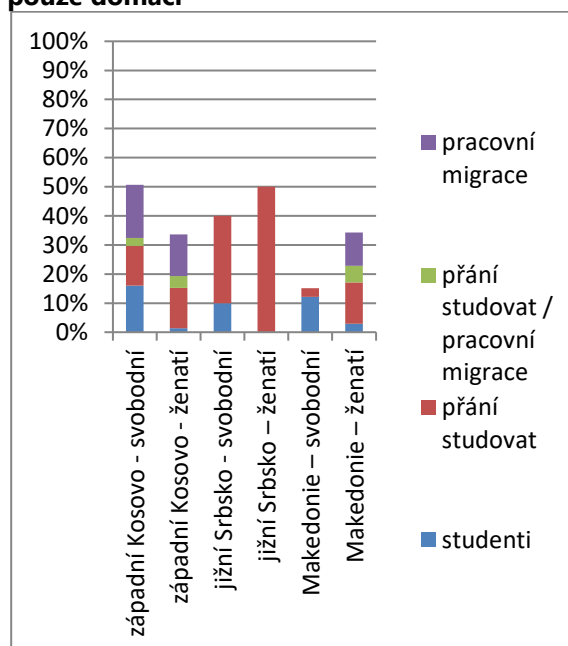

Ať už bylo oním motivem toto, nebo něco dalšího, nebo kombinace více motivů, bylo zde něco, co zaujalo místní Albánce výrazně více než jejich krajany v Makedonii. Povstalci v Makedonii se rekrutovali z omezenější vrstvy, dost pravděpodobně z nezaměstnaných; byť to životopisné medailonky padlých výslovně neuvádějí, zaměstnání však není uvedeno skoro u dvou třetin z nich a je pravděpodobné, že minimálně většinou jde o nepřímé vyjádření toho, že dotyčný byl bez zaměstnání. Povstání v jižním Srbsku mělo díky mnohem vyšší míře mobilizace i podstatně širší společenský záběr.

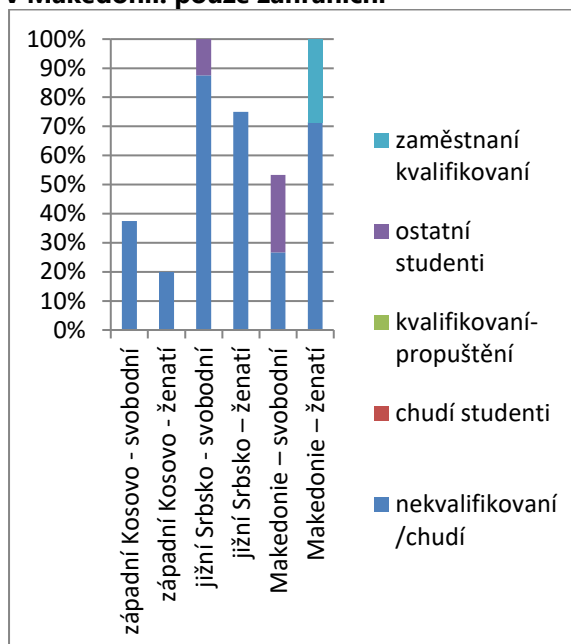
Graf 154. Srovnání sociálních kategorií padlých na záp. Kosovu, v jižním Srbsku a v Makedonii: pouze domácí

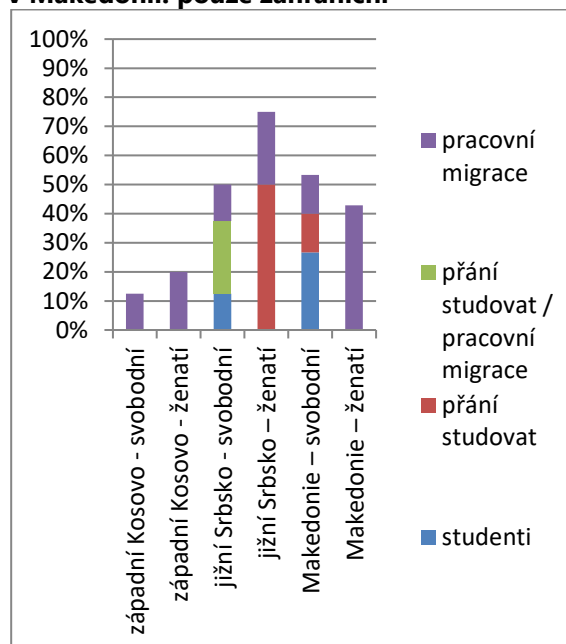
Graf 155. Srovnání životních strategií padlých na záp. Kosovu, v jižním Srbsku a v Makedonii: pouze domácí

Graf 156. Srovnání sociálních kategorií padlých na západním Kosovu, v jižním Srbsku a v Makedonii: pouze zahraniční

Graf 157. Srovnání životních strategií padlých na západním Kosovu, v jižním Srbsku a v Makedonii: pouze zahraniční

Úvahy o zastoupení různých geografických regionů uvnitř UÇPMB a UÇKomb zůstávají bez možnosti nahlédnout do evidence jejich příslušníků spekulativní. Jedno však zůstává nesporným faktem: UÇPMB zmobilizovala výrazně větší část obyvatel. Zatímco mužstvo UÇKomb zřejmě sestávalo převážně z mužů se základním vzděláním, k UÇPMB se nadto ve značné míře, soudě podle seznamu jejích padlých, přidala i řada vzdělanějších obyvatel a místní drobní živnostníci. K UÇKomb vzdělanější a živnostníci přicházeli z měst, a to vesměs až v pokročilejší fázi povstání, kdy již povstalci ovládali rozsáhlá území. Málo vzdělaní Albánci mohli spíše věřit, že si úspěšným povstáním polepší, kdežto vzdělanější, kromě určitého počtu idealistů, daleko spíše mohli očekávat, že zlepšení dosáhnou politickou cestou – a v tom jim samozřejmě povstání mohlo posloužit jako dodatečná páka, aniž se však museli sami aktivně zapojit.

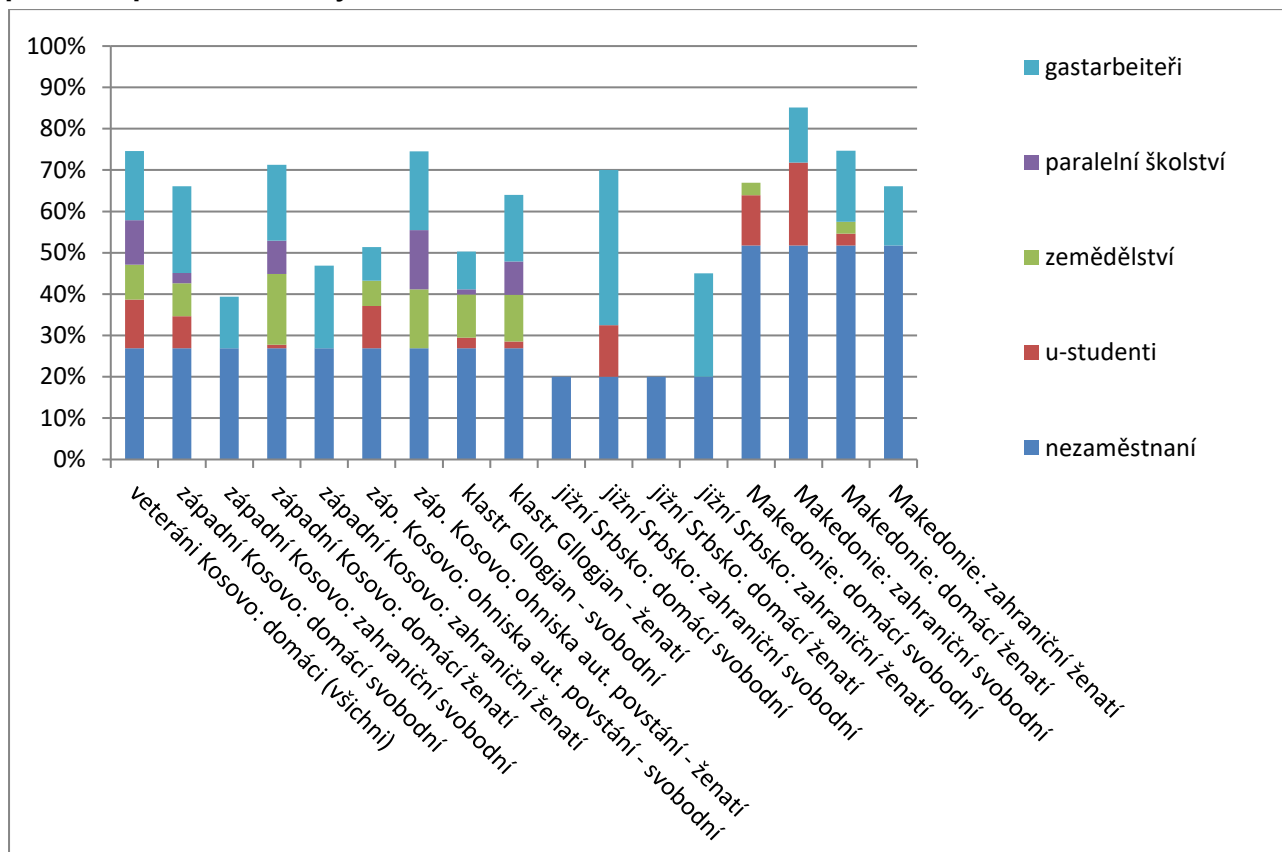
Je tedy vidět, že odlišné profily povstalců, jak to zdánlivě vypadá podle vzdělanostních profilů padlých ve dvou povstáních, nemusí nutně vzniknout tím, že by organizátoři oslovovali odlišné osoby nebo skupiny. Odlišnosti mohou jednoduše vzniknout tím, že jich organizátoři jednoho z povstání osloví více, a tím pádem osloví i širší společenské spektrum.

Jen na okraj budiž řečeno, že vyšší míra mobilizace nemusí znamenat větší úspěch povstání. Jak jsem psal, na západním Kosovu se k povstalcům přidalo kolem 17 % bojeschopných mužů. Asi 5 % povstalců padlo. V jižním Srbsku se přidalo 9–12 % (při započtení nepřítomných gastarbeiterů) a z bojovníků padlo asi 0,8 %. V Makedonii bylo mobilizováno jen asi 5 %, ze kterých padlo asi 1,3 %, tedy množství proporcionálně srovnatelné s jižním Srbskem. I přes výrazně méně úspěšnou mobilizaci a při víceméně stejném procentu padlých dosáhlo povstání v Makedonii větších politických úspěchů. Co stálo v pozadí, se samozřejmě nedá vysvětlit za použití jediného hlediska. Makedonští Albánci byli podstatně početnější než jihosrbští a tedy z hlediska zahraničních aktérů, usilujících o

IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

stabilitu, nepoměrně důležitější. Byli také početnější, přitom stáli proti slabšímu protivníkovi. V každém případě však UÇKomb byla vojensky zdatnější: lépe organizovaná a akceschopnější. Její příklad ukazuje, že nemusí rozhodující, kolik vnímavých–potenciálních povstalců dokáží organizátoři oslovit natolik, aby se přidali k riskantnímu podniku, ale to, jak se získaným mužstvem dokáží pracovat.

Graf 158. Biografická dostupnost všech padlých na západním Kosovu, v jižním Srbsku a v Makedonii (s přičtením paušální hodnoty nezaměstnanosti)

IV.7 Ze spiknutí k povstání

Místo je rám, čas osnovou a lidé útkem sociální sítě

Postupně jsem probral několik aspektů propuknutí povstání. Ukázal jsem, jak velkou roli hraje násilí, které si získává pozornost, takže stále více lidí přijímá jeho užitečnost a spolu s tím se šíří i povědomí o organizaci, která je s ním spojena. V určitém okamžiku ozbrojeného konfliktu, který dospěl do fáze protopovstání, dojde k události, díky níž se mohou vyhlídky na úspěch povstání ukázat jako velké a riziko smrti malé, nebo přinejmenším přijatelné, protože značné je i riziko při neúčasti v povstání. Množství nových účastníků si navzájem dodává na sebejistotě. Čím blíž ohnisku jsou, tím víc se jich přidá a tím víc také riskují. Blízkost povstání strhne někdy i jinak nezaineresované, jako v případě dvou katolických vesnic na západním Kosovu. Z ohnisek, kde povstání původně propuklo, mohou povstalci roznášet myšlenku povstání i šířit ozbrojené akce dál tím, že zakládají další ohniska. Celkově může mít mobilizace nových povstalců v závislosti na jejich motivaci (na tom, jakou vidí v povstání příležitost k řešení své životní perspektivy) různou míru. Podle toho se také v různé míře kromě těch, pro něž je účast v povstání z hlediska životních okolností nejsnáze realizovatelná, zapojí i další, v krajním případě se do povstání mohou v určitém místě zapojit i prakticky všichni bojeschopní muži.

Mezi těmi, co se k povstání připojí, někteří přitom spolupracují úžeji než jiní.

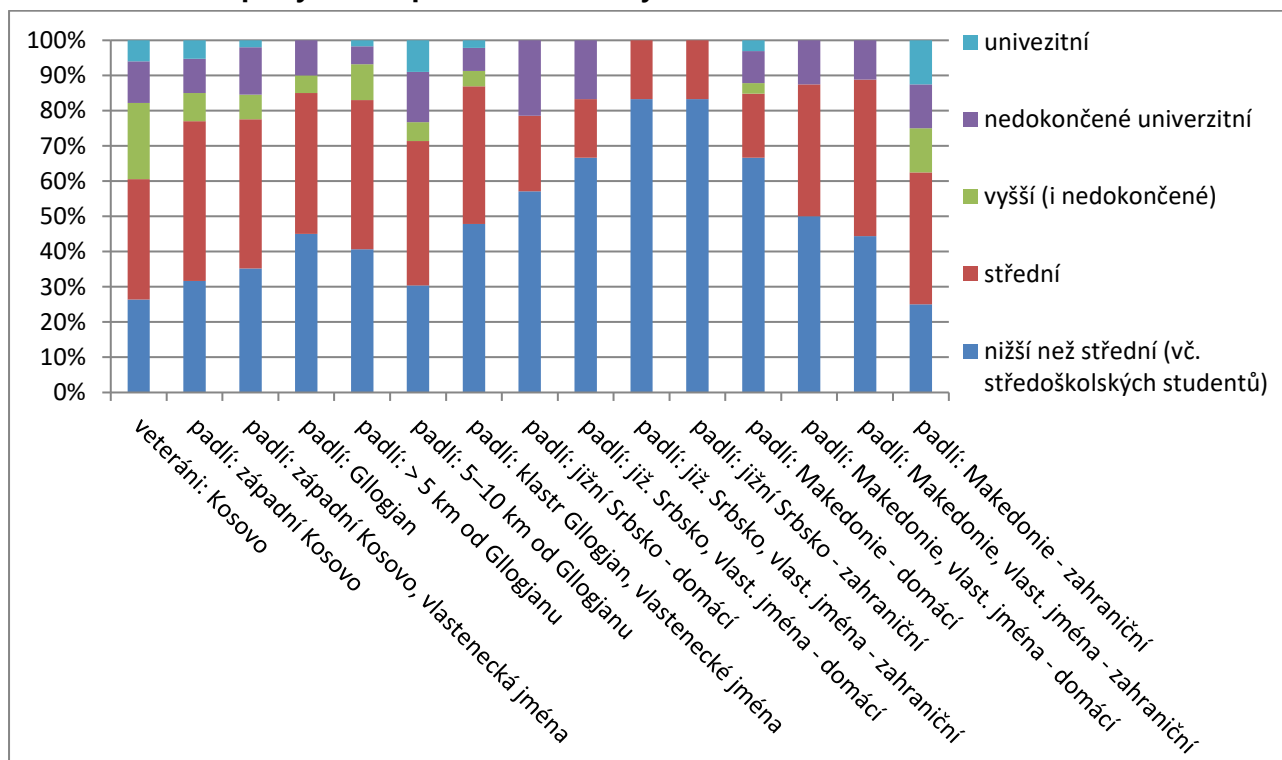
A v té souvislosti se ještě jednou vrátím k vlasteneckým jménům a různým okruhům jejich nositelů v jednotlivých oblastech. Na západním Kosovu odpovídal průměrný vzdělanostní profil padlých s vlasteneckými jmény profilu všech padlých. V jižním Srbsku byli padlí domácí nositelé vlasteneckých jmen méně vzdělaní než průměr všech padlých. A v Makedonii byli padlí nositelé vlasteneckých jmen naopak jako celek vzdělanější než průměr. Z toho je zřejmé, že vlastenecká jména nejsou přímo spojena se vzděláním, tedy: patriotické rodinné zázemí a vzdělané rodinné zázemí nemusí být totéž. Jak ukázal podrobnější rozbor tří povstání, nositelé vlasteneckých jmen mohli být i více i méně vzdělaní. To však není celé vysvětlení. Do povstání v jižním Srbsku se zapojovali ve zvýšené míře místní vzdělanější Albánci. Na Kosovu a v Makedonii vzbudilo toto povstání převážně jen lokální ohlas a z Kosova a Makedonie se do něj zapojovali především málo vzdělaní dobrovolníci. A ti s vlasteneckými jmény byli méně vzdělaní, přitom místní bojovníci s vlasteneckými jmény byli v průměru vzdělanější než oni. Do povstání v Makedonii se z místních Albánců zapojili hlavně ti málo vzdělaní, povstání však mělo nadregionální ohlas a dobrovolníci z Kosova a Albánie byli v průměru podstatně vzdělanější. A zahraniční dobrovolníci s vlasteneckými jmény byli v průměru vzdělanější, než místní bojovníci s vlasteneckými jmény. Rozložení vlasteneckých jmen tedy zřejmě sledovalo určité trendy, nezávislé na jejich celkové četnosti a rozložení v albánské populaci na Kosovu, v jižním Srbsku, Makedonii a Albánii.

Připomenu v téže souvislosti, že do klastru s ohniskem v Gllogjanu se nositelé vlasteneckých jmen zapojovali ve zvýšené míře do povstání brzo a současně tam, kde otevřené povstání propuklo. K tomu nacházíme lidi původem z Gllogjanu a jeho bezprostředního okolí s vlasteneckými jmény v neobvykle vysoké míře ve velitelských strukturách západního Kosova. Ať už tedy byla vlastenecká jména v populaci rozložena jakkoli, nevycházelo z toho jejich rozložení mezi zvláště aktivními povstalci. Uvedené poznatky totiž vyplývají z rozložení

IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

vlasteneckých jmen mezi padlými, tedy mezi lidmi, o kterých se dá důvodně předpokládat, že riskovali více než ostatní. Ovšem konkrétně v případě klastru kolem Gllogjanu k tomu ještě přistupuje to, že již v pásmu nad 5 km od Gllogjanu nebyl podíl vlasteneckých jmen mezi padlými nijak zvlášť vysoký a byl dokonce nižší než průměr na západním Kosovu. Analogicky působí poznatek, že do UČK se zapojil menší než počet studentů, než by proporčně odpovídalo jejich zastoupení v příslušné věkové kohortě, ovšem ti, kteří se zapojili, riskovali více než jiní jejich vrstevníci. A konečně i poznatek, že katolíci, kteří žili v bezprostředním zázemí ohnisek v Gllogjanu a Smolici, se zapojili podstatně aktivněji než většina jejich souvěrců, i když obecně byli katolíci zapojeni velmi málo, méně, než by odpovídalo jejich podílu v populaci.

Graf 159. Vzdělání padlých na západním Kosovu, v jižním Srbsku a v Makedonii

Zdá se tedy, že zde existuje nějaký sociální mechanismus, který můžeme ve zkratce popsat takto: zvýšená sociální aktivita, a zdá se, že zejména aktivita riskantní, například v rámci protopovstalecké skupiny nebo v v ohnisku povstání, vede ke zvýšené spolupráci určitých lidí nebo skupin. Za takovou aktivitu však můžeme pokládat například i vedení studentské organizace, zejména, je-li důležitou, ne-li převažující náplní aktivity aktivita politická, zejména organizace politických protestů. Co se týče povstání, tak ačkoli k tomu typicky může docházet v místě, ve středisku povstalecké aktivity, v boji i v jeho organizaci, v omezeném měřítku může tento mechanismus fungovat jako určitý trend i na větším území, jedná-li se o početně omezenější skupinu.

Tento mechanismus působí jako klenák v klenbě, tvořené třemi důležitými kameny: konkrétním časem, místem a lidmi. Anebo řečeno ještě jinak – budu-li se stále držet obrazného jazyka – je potřeba ještě pochopit, jakým způsobem je látka povstání tkána. Místo je rám, čas osnova a účastníci útek. Jak je ale tento útek provázán s osnovou a rámem?

Zdá se přitom, že tento mechanismus je důležitý zejména v prvních dnech a týdnech otevřeného povstání, kdy se počet povstalců začíná rychle růst, a kdy se zároveň jedná o bytí

a nebyť povstání. Jde o mezičas, kdy dosavadní organizace, která se vytvořila v podmínkách omezené skupiny protopovstalců, již nestačí na množství nových nebo potenciálních nových účastníků povstání, ale kdy současně není ještě vytvořena organizace nová, a současně trvá ohrožení organizovaným protivníkem.

Pro ilustraci takového, myslím, klíčového období ocituji svědeckou výpověď Rustema Tetaje před Mezinárodním tribunálem pro válečné zločiny v bývalé Jugoslávii (ICTY). Tetaj byl jedním z organizátorů UÇK na západním Kosovu ve vesnici Lluka v klastru Gllogjan, vzdálené od Gllogjanu necelých 6 km. Do roku 1989 byl důstojníkem jugoslávské armády, poté do roku 1992 učitelem, v roce 1993 byl zatčen a odsouzen na dva roky vězení za podvratnou činnost. O UÇK se poprvé doslechl někdy v letech 1996 nebo 1997 z médií. O přítomnosti UÇK na západním Kosovu se však doslechl teprve po neúspěšném útoku policie na usedlost Haradinajů 24. března 1998, tedy po události, která odstartovala otevřené povstání na Kosovu. Podle svých slov dostal v tu chvíli strach, že bude kvůli své vojenské minulosti znovu podezříván ze spojení s UÇK.

„Zajímalo mě pak, co se stalo, co se stalo po útoku na Haradinaje v Gllogjanu, a to kvůli situaci, nastalé v okolních vesnicích kolem Gllogjanu. Zajímalo mě a chtěl jsem jít do Gllogjanu a setkat se s lidmi tam, lidmi, kteří by mohli něco vědět, nebo... Naším cílem bylo připojit se k UÇK kvůli obraně nás samých; to znamená kvůli ochraně lidí tam, kde jsme žili a v okolních oblastech. Takže jsem se rozhodl tam jet. Jel jsem tam s bratrem a bratrancem. [...] Myslel jsem, že potkám někoho, kdo je – kdo by mohl být dobře informován. Prommluvil bych s ním, ovšem nevěděl jsem přesně, co by to mohlo být za člověka. Bylo nám řečeno, že to bude velitel; tak nám ho představili. Nevěděl jsem přesně, o koho jde. Neměl jsem představu, co by to mohlo být za člověka. [...] Měl jsem v úmyslu navázat s nimi kontakt a zapojit do UÇK, dobrovolně, abych mohl pomoci. Ale ptal jsem se jich, jestli – jestli existuje štáb, ve kterém by působili moji kolegové. Ramush řekl, že, že... víme, že nějaký štáb existuje, ale my je neuznáváme, moc si z nich neděláme. [...] Zajímal jsem se, co bych mohl udělat, a on řekl, že se můžu vrátit do své vesnice a zkusit tam zorganizovat lidi. Jenže věc se měla tak, že moje vesnice a okolní vesnice se ještě nezapojily. A tak jsem řekl, že s vojenskou organizací si poradím, ale že nám k dispozici žádné zbraně. [...] Řekl, že bych se měl vrátit do své vesnice a zorganizovat tam lidi, shromáždit pár mladých, kteří by mohli přijít, mohli by jít do Gllogjanu, a odtud by mohli jít do Albánie pro zbraně. [...] Vrátil jsem se do své vesnice. Zorganizoval jsem vesnici, to se stalo. Jmenoval jsem krizový štáb. Objevilo se, dostavilo se pár mladých lidí, mladíků, a já jim řekl, aby šli do Gllogjanu, a potom odešli přinést nějaké lehké zbraně. [...] Nebyli jsme ve spojení, ale situace se později zhoršila. Srbské síly přisunuly své pozice blíž a lidé byli v dost mizerné situaci a obklíčení. Takže všichni do jednoho se tak či onak snažili chránit svůj dům, svou vesnici i okolí, jak jenom mohli. Takže okolní vesnice byly po nějaké době zorganizovány podobným způsobem, a tak v Gllogjanu byla nová organizace a v Gllogjanu vznikl regionální štáb. [...] Část vesnic nebyla do UÇK zapojena, každá vesnice ale měla svou vlastní organizaci. Jak jsem o tom mluvil dřív, podobným způsobem, jako jsem to udělal ve vesnici, a ono – od té doby se to rozšířilo a to odhodláním mladých lidí, jiné vesnice v dalších vesnicích založily malé buňky. A to vedlo k rozšíření UÇK. [...] Do vesnic mohla přijet policie vyslýchat lidi a byla celá řada lidí, co byli politicky zapojeni do politických stran nebo jiných záležitostí. Lidé byli vystaveni perzekuci tímto způsobem. A při pohledu na to, co se v tomhle směru

IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

*dělo, se vesnice rozhodla zorganizovat. Jak jsem řekl, měli jsme poradu. Rozhodli jsme se jmenovat takové hlídky, noční hlídky, ty zezáčátku neměly žádné zbraně. Všechno – řekl jsem jim, aby mi hlásili všechno. Vytvořili jsme improvizovaný systém, kterým se hlídala silnice – všechny silnice vedoucí do a z vesnice. [...] To je – to je první měsíc. [...] Víte, situace v Gllogjanu a okolních vesnicích byla dost vážná. Srbské síly a jednotky jugoslávské armády si budovaly pozice v klíkových bodech. Takže prakticky všechny vesnice tam byly obklíčeny a byly pod kontrolou srbských sil. A obyvatelé byli v opravdu zoufalé situaci. Takže – protože si to lidé přáli, všechny vesnice si začaly tvořit svoje štáby, které se připojily k UÇK.*⁷⁰⁷

Tetajovo svědectví ukazuje situaci, která vznikla bezprostředně poté, co po odražení útoku na Haradinajovu buňku vystoupila UÇK z ilegality a trvala asi měsíc. Dobře ilustruje situaci a objasňuje některé podstatné aspekty rychlého početního růstu a územního šíření UÇK. Organizace se chopili lidé, kteří se mohli cítit ohroženi jako první: bývalí vojáci jako on – snadno lze předpokládat, že stejně tak i bývalí policisté – političtí aktivisté a jistě i další. Uvažovat lze i o učitelích, kteří patřili mezi padlé nejen na západním Kosovu, ale i v jiných oblastech,⁷⁰⁸ a obhájcích lidských práv, zejména aktivistech dobře organizovaného Výboru na ochranu lidských práv a svobod (KMLDNJ) s početnými místními pobočkami. Žádná z těchto a podobných skupin nebyla sama o sobě dost početná, dohromady však tvořily významnou sílu. Je celkem pravděpodobné, že v každé větší vesnici byla alespoň jedna taková osoba. Tito lidé se nyní cítili ohroženi, protože srbsští policisté, kteří měli v albánské populaci málo informátorů a většinou sami neovládali albánštinu, se museli ve snaze dostat se na stopu vedoucí k UÇK opírat o informace, které měli k dispozici. To byly především informace o lidech jako Tetaj a další z vyjmenovaných kategorií, tedy o lidech, kteří nežili a nepůsobili v ilegalitě. Proto se Tetaj a další cítili ohroženi podobně, jako byli v předchozích letech ohroženi například organizátoři studentských protestů v menších městech. Oproti studentským aktivistům však byli v odlišné pozici ze dvou důvodů: jednak nemohli tak snadno hledat útočiště v ilegalitě, protože byli většinou starší, ženatí, s rodinným zázemím, takže měli omezenější manévrovací prostor a spolu s nimi byli vystaveni nebezpečí jejich ženy a děti, jejichž bezpečí mohlo sloužit jako páka proti nim. Za druhé se nyní, po ukázkách tvrdého postupu policie v Drenici o několik týdnů předtím, kdy policisté nešetřili ani civilní osoby včetně ženy a dětí, cítili kolektivně ohroženi všichni, kdo žili v místech, ve kterých operovala UÇK. Tvrdý postup měl možná za cíl zastrašit, vyvolal však opačný efekt. V každém případě vesničané hledali osobu, která by je provedla obtížnou situací. Protože ani oni většinou neznali osobně žádného člena UÇK, postupovali podobně, jako policie – obraceli se na lidi, kteří se nějakým způsobem veřejně angažovali nebo kteří věděli či uměli víc, než ostatní. Tím pádem se ti, kteří byli potenciálně ohroženi jako první, dostali do vzájemné závislosti s ostatními sousedy, kteří se kolem nich semkli. Všichni se přitom snažili zajistit si vlastní ochranu. Řada takových organizátorů se vydala získat bližší informace do Gllogjanu a současně tam žádala o zbraně. Spolu s nimi se do Gllogjanu vydala i řada nadšenců, zejména mladých, kteří dosavadní aktivitu UÇK sledovali a schvalovali, ale neměli dosud příležitost se do ní zapojit. Nyní získali pocit, že „to“ konečně vypuklo.⁷⁰⁹

⁷⁰⁷ International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, 2007, s. 3613, 3618, 3619, 3621, 3622, 3624, 3625, 3626, 3627, 3628.

⁷⁰⁸ Krasniqi, 2002, s. 31-34, 47-49, 73-76, 77-80, 83-84, 127-129; Alidema, 2003, s. 175-180.

⁷⁰⁹ Shala, 2002, s. 23, 31, 38, 63, 82, 93, 112, 114, 125, 135, 139, 150, 159.

Nějakou dobu pak trval stav, kdy oddíl UÇK v Glogjanu (i dalších autochtonních ohniscích) početně zesílil díky novým dobrovolníkům, a kdy lidé z Glogjanu založili nové oddíly v sousedních vesnicích, a kdy současně mnohé vesnice v bližším i širším okolí byly, jak o tom hovořil Tetaj, „zorganizovány“, ale fungovaly autonomně a fakticky ještě nebyly součástí UÇK, nýbrž jen podstatně mlhavějšího společenství vesnic s vlastními krizovými štáby.

A právě během tohoto mezidobí mezi protopovstáním a začleněním vesnic, které se rozhodly bránit vstupu policii, do organizační struktury UÇK, byť volné a improvizované, se zřejmě v jednom směru celkem zásadně změnil charakter sociálních vazeb mezi povstanci. Budu to ilustrovat na způsobu, jakým se potenciální noví účastníci pokoušeli kontaktovat UÇK. Doložit to mohu, podobně jako tomu bylo i v řadě předchozích analýz, na padlých. Ti nemusejí být typickým vzorkem organizátorů, dost dobře však mohou být alespoň typickým vzorkem nových dobrovolníků.

Podíváme-li se v životopisných medailoncích padlých původem ze západního Kosova na bojovníky, kteří se k UÇK připojili v době před propuknutím otevřeného povstání, pak během prvního měsíce otevřeného povstání a poté dál během doby, po níž trvala ofenzíva UÇK, zjistíme, že před povstáním se tito lidé snažili vyhledat vůdce UÇK na západním Kosovu: Luana či Ramushe Haradinaje. Jen minimum zkusilo vydat se do jeho vesnice, do Glogjanu, a to navíc teprve bezprostředně (o jediný den předem) před útokem na Haradinajovic usedlost. To je jen logické, protože kontaktovat spikleneckou organizaci, stojící na vzájemné důvěře mezi členy, kteří se osobně znají (i když ne všichni znají všechny), je obtížné jinak než rovněž přes osobní kontakt.

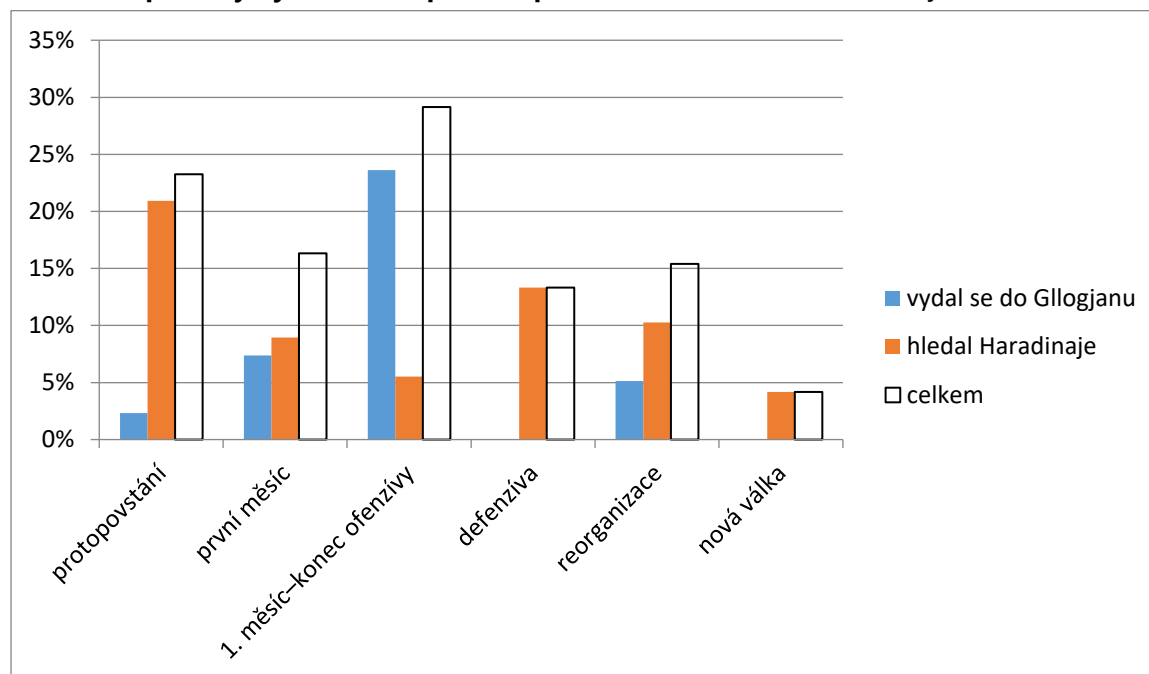
Během prvního měsíce byl podíl obou způsobů kontaktování UÇK zhruba vyrovnaný. Celkový podíl těch, kteří se pokusili v tomto období kontaktovat UÇK cestou do Glogjanu nebo vyhledáním Ramushe Haradinaje, byl o něco nižší. Na tom se může podílet jak to, že mnozí z lokálních organizátorů nepadli v boji, protože jako velitelé nestáli v první linii, tak i to, že mnozí z padlých se k UÇK přihlásili ve své vesnici, v místní jednotce, která tam vznikla podle vzoru Glogjanu (nebo Jabllanice či Smolice). To znamená, že se přihlásil k hlavičce UÇK bez toho, aby kontaktovali někoho z existujících struktur UÇK, anebo to za ně učinil lokální organizátor, jako tomu bylo v případě Tetaje a vesnice Lluka. V období od druhého měsíce po útoku na buňku Haradinajů do konce povstalecké ofenzívy, tedy od konce dubna do druhé poloviny července 1998, se podstatně zvýšil podíl těch, kdo se prostě vydali do Glogjanu, o kterém věděli, že slouží jako ústřední organizační bod povstání.

Pro úplnost uvedu ještě obrázek následujících fází. Koncem července zatlačily armáda a policie UÇK do defenzívy a postupně obsazovaly povstalecké vesnice, dokud UÇK nezbylo víc než několik oddělených kapes v zapadlých oblastech a pod nátlakem NATO nebylo uzavřeno dočasné příměří. Příměří využila UÇK k návratu do většiny předtím ovládaných vesnic, šíření do dalších oblastí, reorganizaci, dozbrojení i náboru a výcviku nových rekrutů. Přesně na rok od vypuknutí otevřeného povstání pak armáda a policie zahájily 24. března 1999 rozsáhlou ofenzívu, v níž donutily UÇK během první poloviny dubna postupně přejít z frontálního boje zpět ke klasické guerillové taktice. Ve fázi povstalecké defenzívy hledali ti z pozdějších padlých, kteří se hodlali nyní připojit k UÇK, výhradně Ramushe Haradinaje. Zdá se to opět logické, neboť pod rostoucím vojenským tlakem nyní nehledali vzor k napodobení, ale konkrétní rady od velitele, který byl navíc již dávno veřejně známou postavou. Během reorganizace se pak znovu snížil podíl těch, kdo hledali Haradinaje, na úkor těch, kteří jeli

IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

bez dalšího do Gllogjanu. Během nového kola války pak už byl podíl těch, kteří se snažili kontaktovat Haradinaje, extrémně malý, a Gllogjan se z nových adeptů nesnažil navštívit nikdo. To je přirozené, neboť i Gllogjan byl obsazen srbskými silami, a sám Haradinaj byl s guerillovými oddíly opět v ilegalitě.

Graf 160. Způsob, jakým noví adepti na západním Kosovu kontaktovali UÇK

Výsledky samozřejmě, jak jsem předeslal, pokrývají jen vybrané spektrum těch, kdo se na západním Kosovu snažili připojit se k UÇK jejím kontaktováním uvedenými dvěma způsoby. Dobře však zapadají do známých okolností a mohou tak posloužit jako ilustrace obecného stavu. Klíčové je zde zejména porovnání prvních tří uvedených fází, kdy je jasně patrný přechod od osobního kontaktování k návštěvě místa známého jako středisko povstalců. Je nutné k tomu vzít v úvahu, že během druhé a třetí fáze se počet povstalců výrazně zvýšil, a to řádově z desítek na tisíce. To znamená, že v tomto kontextu odrážel uvedený přechod rovněž změnu sociální organizace povstalců, kteří již nemohli zůstat skupinou spjatou osobní známostí. Jak jsem předeslal, raná spiklenecká organizace stála na vzájemné důvěře, zajišťované právě tím, že se členové osobně navzájem znali. Neznali se navzájem samozřejmě ani všichni členové protopovstalecké UÇK, dokonce nejspíš ani ti ze západního Kosova, kteří v ní tvořili jen menší část. Vedení na západním Kosovu však mělo stále dobrý přehled o svých členech, byť částečně zprostředkovaný jinými. Tento přehled se početním nárůstem ztratil. Každého z nových členů UÇK pochopitelně znal někdo další, ale ve větších obcích, čítajících stovky až tisíce obyvatel, pravděpodobně ani organizátoři nemohli osobně znát všechny, kdo se k UÇK hlásili. Ustředí v Gllogjanu pak mohlo znát jen ty, kteří se přidali přímo do gllogjanského oddílu, a pak vesměs organizátory, kteří je sami kontaktovali. Teprve v květnu byla do Gllogjanu svolána schůzka velitelů místních štábů západního Kosova, kterých v té době bylo jich několik desítek.

Stále přitom trval strach z infiltrace donašeči nebo odpůrci povstání. Tetaj popisuje, že protopovstalecká organizace UÇK na západním Kosovu měla seznamy lidí, které považovala vůči sobě za nepřátelské, ať už pro jejich údajné styky s policií nebo srbskými úřady, nebo

kvůli jejich napojení na „prezidenta“ jednostranně vyhlášené „Republiky Kosovo“ Ibrahima Rugovu, který se stavěl proti myšlence povstání. To byla ale jen malá část albánské společnosti. Je nasnadě, že vzájemná důvěra mezi povstalcí musela nějakou dobu fungovat v dobré víře, protože se nabízel jen jediný bezpečný způsob odlišení spolehlivých od nespolehlivých – tím, že se noví členové aktivně zapojili do povstaleckých akcí, zejména do bojových.⁷¹⁰ Taková prověrka ale fungovala jen ex post. Vzájemné důvěře také dost možná napomáhalo ovzduší nadšení nad tím, jak se navzdory trvajícím vojenské hrozbě šířilo území pod kontrolou UÇK.

Nemohlo však určitými způsoby fungovat nastolení vzájemné důvěry alespoň mezi určitými skupinami?

Ukázal jsem, že (určití) lidé s vlasteneckými jmény nebo studenti se, jak se zdá, aktivněji zapojovali – i více riskovali – a to někdy právě na počátku a v ohniscích. O důvodech mohu spekulovat v zásadě trojím směrem: buď se tito lidé aktivněji než jiní zapojovali a riskovali více vědomě a záměrně, neboť více než jiní pocítovali, že je nutné obětovat se v případě potřeby ve prospěch celku. Takto jsou v zásadě vnímání a prezentování padlých povstalců mezi albánskou veřejností. Takové případy nepochybně existovaly; nejvýraznější je sebeobětování rodiny Jashariových. K nim můžeme přiřadit i vícero velitelů brigád (Mujë Krasniqi, Fehmi Lladrovci, Ilaz Kodra), i další. Na druhou stranu nemálo padlých zahynulo celkem nehrdinsky, anebo náhodně: vědomě se sice vystavovali nebezpečí, ale to, že zahynuli zrovna oni a ne jiní, kteří byli jen pár metrů od nich, bylo dáno souhrou okolností. Celkově je nastíněná představa všeobecně přitažlivá, romantická, ale také do značné míry naivní. Je nutno vzít v úvahu, že vazba mezi spolubojovníky a snaha nezklamat ostatní spolubojovníky může být mocným motivačním faktorem, proč se vojáci vystavují nebezpečí.⁷¹¹ To celkem pravděpodobně fungovalo rovněž v albánských povstaleckých oddílech, nevysvětluje se tím ovšem nestejněmorné zapojení a vystavování se riziku u nositelů vlasteneckých jmen a dalších skupin, jak jsem to probral v předcházejících pasážích.

Nahlíženo z jiného úhlů se můžeme dohadovat, že nositelé vlasteneckých jmen nebo studenti, kteří se přidali k povstalcům, byli vychováni více vlastenecky. Snaha, aby povstání dosáhlo úspěchu, je potom mohla motivovat více než jiné. Oni sami však přitom mohli předpokládat, že ostatní uvažují stejně. V tom případě by se také v riskantních situacích mohli cítit o něco málo bezpečněji, než to odpovídalo reálnému stavu vycházejícímu z motivace ostatních. A ostatní mohli být motivováni mírně odlišně, v závislosti na své osobní situaci. Myslím, že takovéto vysvětlení se může zdát o něco pravděpodobnější, nebo spíš, může se zdát, že by mohlo mít obecnější platnost, protože v zásadě staví na racionálních, ne idealizovaných individuálních pohnutkách; v podstatě by nešlo o hodnotové vybočení z normy, nýbrž o špatný odhad situace. Toto vysvětlení ovšem předpokládá, že vlastenecké pojmenování bylo současně i dokladem reálné vlastenecké výchovy, která takového člověka utvářela ve výše popsaném směru. Něco takového lze však těžko dokázat, a hlavně tomu zásadně odporuje tomu fakt, že vlastenecká jména se vyskytují víceméně rovnoměrně jak

⁷¹⁰ Ani pak to nebyla stoprocentně spolehlivá metoda: z doslechu vím například o dvou mladících, kteří se představili jako gastarbeiteři, kteří nešťastnou náhodou utrpěli při cestě přes Albánii zranění. Ruka v sádře sloužila jako výmluva, proč se neúčastnit bojových akcí a současně jako úkryt pro vysílačku, kterou udržovali spojení se srbskými silami. Takové případy ovšem byly zcela okrajové.

⁷¹¹ Ben Shalit, *The Psychology of Conflict and Combat*, 1988, s. 11-13, 114-115; Joanna Bourke, *An Intimate History of Killing: Face-to-Face Killing in Twentieth Century Warfare* (London: Granta Books 1999), s. 158, 187.

IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

mezi padlými a mezi raněnými příslušníky UČK, tak mezi všemi bývalými příslušníky UČK jako celku.

Nabídnou proto ještě třetí možné vysvětlení. Konkrétně studenti mohli být v očích ostatních vědomě či podvědomě ve větší míře pokládáni za důvěryhodné. Studenti v době, kdy propuklo otevřené povstání na Kosovu, studovali na albánské vzdorouniverzitě, jen několik měsíců předtím se stavěli do otevřené opozice vůči I. Rugovovi, jejich vůdci navázali kontakt s UČK. Nositelé vlasteneckých jmen nebyli v úplně stejné pozici, ale nesli si s sebou automaticky určitou známku albánského cítění, známku, kterou toto cítění vyjadřovali na setkání už při samotném osobním představení.⁷¹² Neznamená to ani v nejmenším, že by tradiční náboženské jméno mohlo vzbuzovat nedůvěru, ani to, že by všichni nositelé vlasteneckých jmen automaticky vzbuzovali důvěru. Mohli by ale v průměru na setkání vzbuzovat o něco více důvěry, dost na to, aby se objevily statistické odchylky, na které jsem doposud upozornil.

Studenti, lidé s vlasteneckými jmény, ale případně i další skupiny, které jsem nedokázal statisticky podchytit, mohli pak být pokládáni za důvěryhodné v míře větší než běžné nejen dosavadními členy UČK, ale za takové se mohli považovat i noví adepti mezi sebou navzájem. Existují příklady toho, jak se do Gllogjanu po propuknutí povstání vypravily celé skupiny, v nichž převažovala vlastenecká jména.⁷¹³ Takovému propojování by nasvědčovala také neobvykle vysoká četnost vlasteneckých jmen mezi padlými členy velitelských struktur západního Kosova původem z Gllogjanu a jeho blízkého okolí.

Ačkoli toto tvrzení zůstává a nejspíš i zůstane spekulativní, neboť zpětné ověřování takové hypotézy by bylo silně zatíženo zkreslením vzpomínek někdejších účastníků povstání, vyhovuje zmíněným statistickým anomáliím. Zapadá rovněž do obrazu změny sociálních sítí v rostoucím množství povstalců, kdy je patrné, že zhruba během prvního měsíce se sociální organizace povstání mění z osobní sítě na síť prostorovou. V tu dobu se začíná do organizace zapojovat a také navzájem setkávat příliš buď velké množství lidí, nebo se zapojují příliš rychle, nebo obojí. Dosavadní spiklenecká osobní síť nemá kapacitu ani na množství, ani na rychlost. Mezi účastníky pravděpodobně převládá důvěra, neboť pro dosavadní spiklence to znamená naplnění jejich cíle, a protože se lidé nyní k povstání hlásí otevřeně, strach z odhalení policií ztrácí smysl. Přírozeným způsobem vzniká síť prostorová, složená z územních jednotek (místních vesnických oddílů), vázaných k centru, jímž se stal Gllogjan. Ten v této prostorové síti hraje ústřední úlohu. Jak jsem ukázal, čím blíže k epicentru, tím více lidí se zapojuje. Ale nejen to. Někteří opouštějí vlastní obec a přesouvají se do epicentra. Jiní zase udržují s epicentrem kontakt – to jsou formující se řídicí, velící vazby a struktury. V epicentru a v komunikaci s ním tedy zřejmě vzniká potřeba nějak se zařadit mezi ostatní a současně si sám pro sebe zařadit ostatní kolem sebe. Dosavadní osobní důvěrná síť je překonaná, prostorová k tomu nevyhovuje. Postupně, jak se pod vlivem prožitých zkušeností naváží nové důvěrné vztahy, vzniká znovu síť osobních vztahů. Současně se formuje, shora i zdola, operativní systém velení. Ten se prolíná se starými i s nově navázanými důvěrnými vztahy, velkou roli v něm hrají lidé, kteří se k UČK přidali ještě v době ilegality, tak i ti, kteří se od propuknutí otevřeného povstání například vyznamenali v boji nebo na sebe upozornili jinak. Než se však tento systém ustaví, organizace zůstává velmi volná. Ramush Haradinaj

⁷¹² Opakovaně jsem se v letech 1998 a 1999 setkal mezi studenty i bývalými povstanci s tím, že mi zejména nositelé národních jmen jakožto cizinci nadšeně vysvětlovali význam svého jména, které prezentovali jako výraznou známku albanství. Podobné zkušenosti má z terénu z 90. let rovněž můj kolega Radan Haluzík.

⁷¹³ Shala, 2002, s. 14, 31, 33.

uspořádal schůzku v představiteli vesnických oddílů ve své operační zóně v květnu 1998, když už mělo vlastní povstalecké štáby na třicet vesnic.⁷¹⁴

Do té doby se tedy jednotlivci, a to zejména ti, kteří pociťují odpovědnost za skupiny, snaží se nějak plánovat, vtisknout mase povstalců nějaký řád a usměrnit kolektivní potenciál, aby nebyl potlačen, když už se jednou projevil, musejí nějak zorientovat sami. Není těžké si představit, že se přitom řídí i určitou předpojatostí, podvědomým upřednostňováním určitých charakteristik. Ne výlučně, samozřejmě, ale vedle jiných charakteristik, které jsem nemohl postihnout, to mohla být i osobní jména. Svědectvím o tomto raném období otevřeného povstání by pak byl nadprůměrný počet padlých s vlasteneckými jmény ve velitelských strukturách z Glogjanu a okolí a mezi dobrovolníky z měst, tedy lidmi, kteří nezapadli do sítě lokálních vesnických organizací, ale kteří nepatřili (až na výjimky) ani do staré spiklenecké osobní sítě.

Myšlenka, že tyto samoorganizovací mechanismy fungují mimo jiné také na základě osobních (vlasteneckých) jmen, by vyhovovala rovněž souvislostem vypořádaným mezi vlasteneckými jmény a úrovní vzdělání v jižním Srbsku a v Makedonii. Sem se dobrovolníci, domácí i zahraniční, sjížděli do míst, nehledali konkrétní osobu, jakou byl Ramush Haradinaj na západním Kosovu.

V jižním Srbsku se nováčci sjížděli nejprve do Dobrosinu, později se už vydávali na jiná místa, která sloužila jako organizační základny konkrétních jednotek (Muhovac, Končulj či Mađare). Často se vydávali do povstalecké zóny přes Kosovo a je přitom pravděpodobné, že byli na organizační základny nasměrováni již ze styčné kanceláře v Gjilanu na jihovýchodním Kosovu. Prvotním podnětem byla konfrontace s policií v Dobrosinu a následné vystoupení UÇPMB na veřejnosti. V Makedonii byly takovými podněty konfrontace s policií v Tanuševcích, později objevení se bojovníků UÇKomb na staré osmanské pevnosti nad Tetovem, a ještě později obsazení skopského předměstí Aračinovo bojovníky UÇKomb. Také v Makedonii se noví adepti dostávali k povstalcům často oklikou přes Kosovo, přičemž byli nasměrováni ze styčné kanceláře v Prizrenu na jihozápadním Kosovu. Otevřená povstání v jižním Srbsku a v Makedonii se rozvinula rychleji, než na Kosovu, a fáze váhání a rozvažování, kterou popsal Rustem Tetaj v západokosovské Lluce, zde prakticky odpadly. Výpověď Petrita Menaje ilustruje proces, jakým se zájemci o zapojení do povstání dostávali na bojiště:

„Pokaždé, když poslouchám opoziční politiky, vystupující proti válce v roce 2001, napadne mne 13. březen. Vládní strana DPA uspořádala mírový pochod v centru Skopje, apelovala proti válce, a měla být i na náměstí v Tetovu a protestovat v čele studentů a lidu proti policejním akcím v Kumanovu.

Bez přítomnosti DPA, ale za jejího nátlaku, aby se demonstrace nepořádaly, se 14. března konaly protesty v tetovské Univerzitě Tetovo, kde se shromáždili všichni, aby vyjádřili nespokojenost s makedonskou vládou, znevažující lidi ve vesnicích kolem Kumanova. Kolem třinácté hodiny zazněly první výstřely ze staré tetovské pevnosti a na začátku byla vytvořena mylná představa, že národ jako takový nebyl na střelení připraven. Když ale zjistili, co je to výstřely a proč byly vypáleny, jako kdyby se národ vymanil z hlubokého staletého šilenství. Na tvářích přítomných byli patrné laskavé úsměvy a prakticky všichni tyto výstřely oslavovali.

⁷¹⁴ Hamzaj, 1999, s. 66.

IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

V tu chvíli se ve mně probudila velká touha připojit se ke svým druhům v horách. Nemám sice žádné blízké známé, kteří by mi toto přání mohli splnit, ale když má člověk vůli něco udělat, způsob a příležitost se najde. Takže pro začátek jsem jel do Prištiny, kde jsem měl své konexe, a odtud jsem odjel do Prizrenu, kde nám byl zorganizován přechod do Makedonie. Naše osobní údaje jsme předali v Bresanu u Prizrenu. Po obdržení mých osobních údajů mi jeden z organizátorů zavolal a řekl mi, abych zůstal v Prizrenu, s vysvětlením, že mě potřebují. Ale důvodem mého zadržení bylo, že jsem byl ženatý, měl tři děti a v rodině jsem byl jediným synem. Po řadě rozhovorů se mi je podařilo přesvědčit a získat povolení připojit se ke svým přátelům na Šar Planině.

Po sedmihodinové cestě jsme dorazili do Brodce, vesnice na Šar Planině. Bylo tam vojenské výcvikové středisko. Přestože jsme po cestě unavení, jako bychom získali novou sílu z radosti z toho, že jsme na správném místě. Výcvik vedl Fatmir Tahiri z Tetova a trval asi 10 dní. Seznámili jsme se se všemi druhy zbraní, které měla UÇKomb k dispozici.

8. července 2001 kolem 15:00 přišla zpráva, že ve vesnici Neprošteno, kde byl zabit voják Bedri Alimi, probíhají boje. Zprávu potvrdil můj přítel z Neproštena, se kterým jsme se sešli z Prizrenu, Sali Shasivari. Požádal mě a mé přátele, abych vyrazil do Neproštena, protože tam potřebují pomoc a posily. Tentýž den bylo rozhodnuto odejít na frontu.

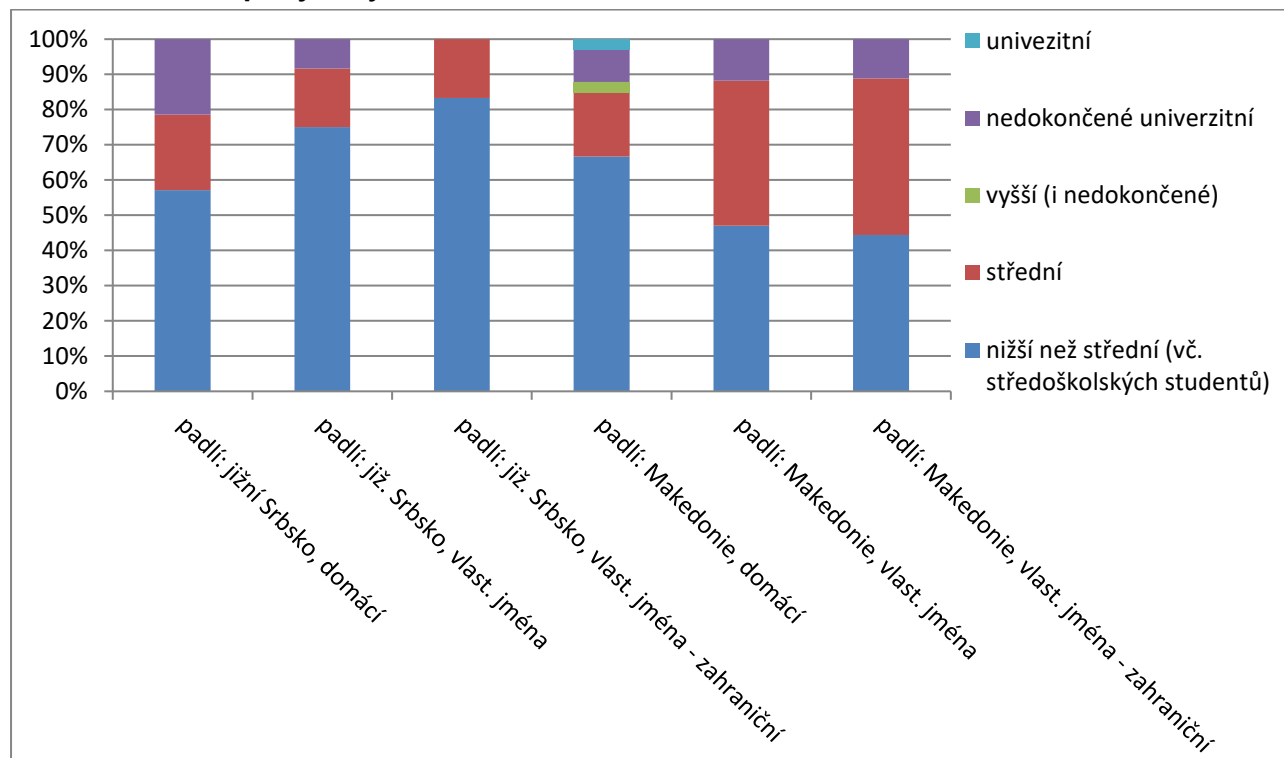
Po intenzivním výcviku vyrazila skupina vojáků, složená z 23 lidí, opustila vesnici Brodec směrem k vesnici Selce a poté jsme kolem 4:00 ráno dorazili do vesnice Džermo. Po krátkém odpočinku byli vojáci nasazeni na pozice, kde to bylo nejvíc zapotřebí.⁷¹⁵

Jakou roli v tomto procesu hrály sociální kategorie?

Soudě podle padlých, do povstání v jižním Srbsku se zapojovali ve zvýšené míře místní vzdělanější Albánci. Na Kosovu a v Makedonii vzbudilo toto povstání převážně jen lokální ohlas a z Kosova a Makedonie se do něj zapojovali především málo vzdělaní dobrovolníci. A ti s vlasteneckými jmény byli v průměru ještě o něco méně vzdělaní. Místní bojovníci s vlasteneckými jmény byli celkově méně vzdělaní než průměr, ale o něco vzdělanější než zahraniční bojovníci s vlasteneckými jmény.

Podobně, co se týče padlých, se do povstání v Makedonii z místních Albánců zapojili hlavně ti málo vzdělaní. Povstání však mělo nadregionální ohlas a dobrovolníci z Kosova a Albánie byli v průměru podstatně vzdělanější. Bojovníci s vlasteneckými jmény byli jako celek vzdělanější než průměr, a zahraniční dobrovolníci s vlasteneckými jmény zase v průměru o něco málo vzdělanější, než místní bojovníci s vlasteneckými jmény. Jsme tedy svědky opačných tendencí. V jižním Srbsku spojovalo padlé s vlasteneckými jmény, ať byli odjinud nebo místní, nižší vzdělání, ačkoliv místní padlé charakterizovalo spíše vyšší vzdělanostní průměr. V Makedonii spojovalo padlé ze zahraničí i místní vyšší vzdělání, třebaže pro domácí padlé bylo obecně příznačné spíše nízké vzdělání.

⁷¹⁵ Menaj, 2008, s. 58-59.

Graf 161. Vzdělání padlých v jižním Srbsku a v Makedonii

Jak došlo k tomu, že jsou skupinové profily vzdělání domácích padlých s vlasteneckými jmény bližší vzdělání padlých dobrovolníků příšlých odjinud, než k celkovému obrázku domácích padlých? Navádí to k myšlence, že někde během toho, jak se lidé chtějící se zapojit do povstání sjížděli do kontaktních míst, budoucí bojovníci s vlasteneckými jmény se navzájem seznamovali ve zvýšené míře. Většinu mužstva UÇPMB i UÇKomb tvořili místní. Padlí původem odjinud však tvořili nadprůměrný počet padlých. Bojovníci odjinud – nebo spíše někteří z bojovníků odjinud – tedy více riskovali. Někteří z bojovníků odjinud byli více motivovaní. Mohu předpokládat, že to byli právě ti s vlasteneckými jmény. Svým způsobem tvořili tito bojovníci určitý ideový předvoj obou ozbrojených formací. V jižním Srbsku to přitom byli hlavně lidé z podhorského a horského venkova na trojmezí Kosova, Makedonie a jižního Srbska, oblasti obecně charakterizované nízkým vzděláním. Naopak povstání v Makedonii vzbudilo ohlas podstatně širší, a to ve větší míře i mezi inteligencí. Následovali tento předvoj s vlasteneckými jmény původem odjinud, v případě jižního Srbska obecně méně vzdělaný, kdežto v Makedonii vzdělanější, i bojovníci s vlasteneckými jmény původem místní? Je to možným vysvětlením. Je možné, že mezi bojovníky s vlasteneckými jmény vzniklo v průměru o něco více blízkých vzájemných vztahů, než jich vzniklo mezi nimi a ostatními. Je tedy možné, že jména, vyjadřující loajalitu národní věci, napomohla do určité míry v rámci obou ozbrojených formací k vytvoření skupin vnitřně více provázaných ideovými vazbami, více motivovaných.

Abych uzavřel, lidé se do otevřeného povstání zapojují v určitém prostorovém a časovém rámci. V závislosti na místě a čase vznikal určitý charakteristický vzorek tří hlavních ozbrojených formací, vzniklých mezi Albánci v bývalé Jugoslávii po roce 1981: UÇK, UÇPMB a UÇKomb. Celkový obraz může přiblížit představa tkalcovského stavu. Rámec pro tkaní

IV. NE VŠICHNI JSOU STEJNÍ

koberce je prostor, v němž se lidé do povstání zapojují. Zapojování má určitý časový průběh, který bychom mohli nazvat osnovou. Na této osnově vzniká specifický vzor v závislosti na tom, jací konkrétní lidé se do povstání zapojují. Kombinací místa, času a sociální kategorie pak dostáváme plastický obraz povstání.

V. ZÁVĚRY

V.1 Shrnutí závěrů a co z výše napsaného vyplývá pro counterinsurgency?

Tato práce má sloužit především jako výchozí platforma pro případné další úvahy pro zvládání povstání. Chci proto sumarizovat výsledky a závěry, ke kterým jsem dospěl, a pokusit se je zobecnit. Znovu musím předeslat, že albánská povstalecká uskupení zkoumaná v této práci patřila k aktivistickým podle definice Jeremyho Weinsteina, nebyla tedy motivována primárně ziskem. Jejich ideovou základnou byl nacionalismus. To je zásadním dělítkem: neodvážuji se vůbec odhadovat, které z mých závěrů by mohly platit pro druhý základní typ, oportunistická hnutí. Upozorňuji také, že se zcela vyhýbám otázce násilného verbování bojovníků a že se moje závěry týkají případů, ve kterých se lidé do povstaleckého hnutí začínají bez přinucení ze strany povstalců.⁷¹⁶

Některé z mých závěrů se týkají povstaleckých uskupení operujících v ilegalitě, před propuknutím otevřeného povstání. Zdaleka nejen moje práce ukazuje, že k otevřenému povstání dospějí jen některá z nich. Charakteristiky, které by mohly ukázat na ty, kterým se to podaří, proto mohou být zvláště důležité. Jejich znalostí by se dalo povstáním předcházet. Výsledky ukazují, že při předcházení povstání je klíčové zaměřit se na ty ozbrojené skupiny, které páchají skutečné násilí. Takový závěr určitě není překvapivý. Násilí patří k hlavním bezpečnostním problémům, které povstání přinášejí. Problémem je i sporadické násilí páchané před otevřeným povstáním, které destabilizuje společnost. I na povstání aktivistických hnutí bývají druhotně navázány bezpečnostní hrozby, jako je třeba výroba a pašování drog, spojené opět s násilím. Násilí v otevřeném povstání ničí životy a majetek, ale také instituce a může způsobit dlouhodobý rozklad.

Případy analyzovaných albánských ozbrojených skupin ukazují, že skupiny smrtelné násilí páchající bylo těžší odhalit, protože byly lépe zakonspirované. Právě proto, že je bylo obtížné odhalit, byly nebezpečnější. U skupin, praktikujících smrtelné útoky, sice vzrůstá pravděpodobnost odhalení jejich členů úměrně počtu smrtelných útoků, to však nemusí znamenat odhalení dávající naději na rozbití celé organizace. Skupinám, pro které byla důležitější politická agitace, a které nebyly odhaleny v zárodku, kdy měly minimální počet členů, poskytuje určitou ochranu vzrůstající počet členů. Čím déle fungovaly, tím více se dokázaly početně rozrůst. Takové organizace však nedokázaly vyvolat otevřené povstání. Moje závěry proto nejsou příliš nápomocné. Smrtelné násilí napomáhá udržovat přísnou konspiraci a současně přitahuje nové adepty, kteří pomohou násilnou aktivitu dále rozšířit. Násilí takové skupiny doslova živí. Naději na potlačení dává potom až takový nárůst násilné aktivity, která umožňuje protipovstaleckým silám postupně aktéry lokalizovat i bez přesnějšího určení jejich osobní identity. Mezitím ovšem násilí působí jako silná psychologická páka měnící atmosféru ve společnosti. Bylo pro mne jistým překvapením zjištění, že terorismus zřejmě nepřiváděl nováčky tolik jako guerrillové útoky. Nemělo by se to však tlumočit jako nízká nebezpečnost terorismu. Na základě mně dostupných údajů se nedá posoudit, nakolik se terorismus podílel na změnách postojů veřejnosti, zdá se mi však pomýlené ho z těchto změn vylučovat. Spíše než zvažovat a porovnávat společenskou

⁷¹⁶ ECK, Kristine. Coercion in Rebel Recruitment. *Security Studies*. 2014, **23**(2), 364-398; GATES, Scott. Membership matters: Coerced recruits and rebel allegiance. *Journal of Peace Research*. 2017, **54**(509), 674-686; RICHARDS, Joanne. Forced, coerced and voluntary recruitment into rebel and militia groups in the Democratic Republic of Congo. *Journal of Modern African Studies*. 2014, **52**(2), 301-326.

nebezpečnost terorismu a guerrilly je lepší uvažovat o guerrillových aktivitách jako o spolehlivějším prostředku k vybudování protopovstalecké základny, která může potenciálně umožnit rozvinutí otevřeného povstání. Podobně to platí u smrtelných guerrillových útoků v porovnání se symbolickými.

Co jsem ponechal do značné míry stranou, je otázka policistů albánské národnosti potlačující pokusy o povstání. Je to velice pravděpodobně faktor, který usnadňoval odhalování povstaleckých aktivistů v 80. letech 20. století a který napomohl zastavit šíření povstaleckých aktivit po skončení povstání na Kosovu, v jižním Srbsku a v Makedonii. Policie stejné národnosti, jako jsou nacionalističtí povstalci, může určitě snáze získávat informace v prostředí, na které povstalci cílí. Z tohoto pohledu by se mohlo zdát být fatální chybou Slobodana Miloševiče zbavit se albánských policistů na Kosovu a v jižním Srbsku. Naopak v Makedonii, kde byla dlouhodobě policie i ve většinově albánských krajích etnicky makedonská, a kde začalo přijímání Albánců do jejích řad až těsně před povstáním, dost možná Albánci mezi policisty přispěli k omezení šíření vlivu povstalců. Takový model samozřejmě není samospasitelný, jak ukazuje třeba občanská válka v Irsku po první světové válce. Hlavně však nesmíme ztrácet ze zřetele to, že povstalci musejí přinášet veřejnosti srozumitelné poselství, naději v uskutečnitelnou pozitivní změnu. V takovém kontextu pak tento faktor nejspíš nemusí mít strategickou, nýbrž taktickou povahu.

Propuknutí otevřeného povstání pravděpodobně hodně závisí na tom, jak násilí – hlavní prostředek, jímž povstalci z ilegality komunikují s veřejností i se státní mocí – připraví společnost na možnou změnu panujícího řádu. Samo propuknutí a rozvinutí otevřeného povstání je zřejmě výsledkem momentálních taktických okolností, ale společnost musí být připravena na myšlenku vybojovat si změnu, stabilitu nebo bezpečí ozbrojenou cestou, nebo tuto cestu podpořit. Rychlost a způsob, jimiž se tato myšlenka může rozšířit, se liší podle konkrétních podmínek.

Skokový nárůst počtu povstalců v týdnech vzápětí po propuknutí otevřeného povstání může působit zdánlivě jako přicházející z ničeho nic, domnívám se ale, že není uskutečnitelný bez této psychologické přípravy. Ovšem efekt, který způsobuje tento rychlý početní nárůst, se zdá být obecným fenoménem. Domnívám se, že v situaci, kdy guerrillová skupina a státní moc stojí proti sobě v očekávání nadcházející konfrontace, a guerrilla dosáhne taktického vítězství, které se může zdát strategicky bezvýznamné, může se spustit efekt, při němž masová mobilizace doslova živí samu sebe. První taktické vítězství může povzbudit chovaná očekávání, přivést první větší počet nováčků, a to může zase ovlivnit výsledky dalších drobnějších konfrontací a případně navodit subjektivní pocit bezpečí v mase. Čím více se přihlásí nováčků, nebo asi ještě spíše: o co početnější je houf povstalců, než kolik jich padlo, tím více to další povzbuzuje k tomu, aby se k povstání přihlásili. Množství dalších lidí kolem dává pocit, že není příliš pravděpodobné, že budu mezi i já. Je-li ozbrojená organizace vnímána jako dostatečně odhodlaná a vojensky zdatná, zapojení do povstání nemusí vypadat tak riskantně. Naopak zůstat stranou může být dokonce stále riskantnější, neboť se sílící intenzitou bojů státní moc přestává rozlišovat mezi povstalci a neutrály. Protože si nemůže být jista loajalitou neutrálních, může začít na neutrály pohlížet potenciální povstalce. A lidé stojící stranou přitom nemohou spoléhat na ochranu ze strany povstalců.

Na druhou stranu srbské síly na Kosovu přistoupily k rozsáhlým plošným represím v tomto duchu teprve na jaře 1999, rok po propuknutí otevřeného povstání. Katoličtí Albánci z Kosova, kteří byli obecně v o něco lepších vztazích se srbským státem než ostatní, se

v průměru zapojili v menším počtu, než by odpovídalo jejich podílu v populaci, a riskovali v průměru ještě méně. Nic nenasvědčuje tomu, že by katolíci z jediných dvou vesnic, ve kterých byla míra jejich zapojení do povstání relativně vysoká, byli ohrožení víc než jiní. A celkově se katolických Albánců zapojilo do UÇK natolik nízký podíl, že nelze říci, že by mezi povstalci hledali ochranu před represemi. Vysoký podíl katolíků stojících mimo spíše svědčí pro to, že na ně stát stále pohlížel jako na spolehlivější, než na ostatní.

Ženy, které se po svatbě nevzdaly rodného příjmení, o nichž se dá předpokládat vyšší vzdělání a rovnoprávnější společenský status, se zase na Kosovu zapojily v počtu podstatně větším, než by odpovídalo jejich podílu na ženském obyvatelstvu, avšak ty, které se zapojily, riskovaly podstatně méně, než jiné bojovnice. Zapojilo se jich však celkově velice málo, příliš málo na to, aby se dalo říci, že hledaly v řadách UÇK ochranu.

Právě případy „černých pasažérů“ uvnitř povstání, tedy příslušníků určitých skupin, kteří jako povstalci riskovali méně, než většina ostatních, tak bude spíše nepřímým dokladem pocíťovaného bezpečí. Uvedené skupiny mohly úspěšným povstáním získat obecně méně, než většina, ale neúspěšným povstáním mohly ztratit naopak více. Pokud tito lidé, zranitelnější než jiní, zvažovali většinově účast v povstání podle stejných hledisek jako ostatní, tedy na základě porovnání možných nákladů a zisků, nabízí se závěr, že hodnotili riziko účasti jako nižší ve srovnání s potenciálním ziskem, a že tedy svou účast pokládali za relativně bezpečnou záležitost. „Jízda načerno“ spolu s povstalci se jim zdála být výhodnější, než „jízda načerno“ ve smyslu zůstat stát stranou a podílet na obecném zisku v případě úspěchu povstalců.

Zvažujeme-li subjektivně vnímané bezpečí v řadách povstalců, musíme vzít také v úvahu, že subjektivní vojenská zdatnost povstaleckých sil může být přitom klidně zkreslená i tím, že ozbrojené síly státu, navyklé na standardní operativní plánování, nedokáží na příliv povstalců reagovat okamžitě. Nízká aktivita z jejich strany pak může u povstalců vyvolávat dojem, že se neodvažují útočit, nebo dokonce zdánlivě ustupují – to možná sehrálo svou roli v ofenzivní fázi povstání na Kosovu roku 1998. Může nastat situace, kdy čím rozsáhlejší mobilizace je, tím více klesá relativní podíl padlých v celkovém počtu povstalců. A čím nižší je tento podíl, tím větší záběr a tempo mobilizace nabírá. Povstání se pak může šířit velice rychle jak co do počtu, tak v prostoru.

Prostorově se povstání nešíří plošně, ale ve shlucích – klastrech. Každý takový klastr má svoje epicentrum (ohnisko). Některé klastry vznikají spontánně, z iniciativy konkrétních jednotlivců v místě, které se tak stane epicentrem. Mohou však také vznikat záměrně, dokonce plánovitě, například z iniciativy povstaleckých emisarů vyslaných, aby ve vytipovaných nových epicentrech vyhledali dobrovolníky a zorganizovali lokální povstalecké struktury. Jako agenti-přenašeči a mobilizátoři slouží často povstalci z epicenter vzniklých spontánně. Na Kosovu byli povstalci z těchto epicenter nadprůměrně motivováni: podíl padlých a raněných ukazuje, že byli nejvíce ochotni riskovat v boji.

Největší ze zkoumaných povstání, povstání vedené UÇK na Kosovu, ukazuje, že podíl povstalců v obci (míra zapojení) byl obvykle nejvyšší v ohnisku, bez ohledu na to, zda vzniklo spontánně, nebo zda sem bylo povstání přeneseno. Pravděpodobným vysvětlením je, že s rostoucí vzdáleností klesá hustota kontaktů, spolu s tím klesá i míra vzájemné důvěry mezi lidmi, co se zapojení do nebezpečného podniku týče. Výše popsany efekt, kdy množství spolubojovníků vyvolává pocit bezpečí, tedy nejlépe funguje v blízkém okruhu. Čím dále, tím více stoupá míra možného ohrožení povstalců protivníkem. Klesá proto počet a koncentrace povstalců, schopných odrazit útok, což se zase odráží na nižší ochotě potenciálních nováčků

kolem. Největší část povstalců přišla z míst, která ležela v pěším dosahu epicentra, tedy vzdálených od něj 1–2 hodiny chůze. Míra zapojení přitom nezáležela na velikosti obce. Výjimkou byla velká města, to však bylo způsobeno spíše obtížnějším dosahem než nižší motivací. V přepočtu na počet obyvatel obce se sice z velkých měst do UÇK přihlásil nižší počet členů, než tomu bylo v průměru u venkovských obcí, ale povstalci, kteří přišli z velkých měst, patřili v klastrech vzniklých přenesením povstání k vysoce aktivním bojovníkům. Struktura lokálních povstaleckých klastrů i způsob jejich vzniku a rozvoje, tedy prostorové šíření povstání, ukazuje, že hromadná mobilizace je ve skutečnosti souborem individuálních rozhodnutí jednotlivců, závislých na posouzení nákladů, rizik a příležitostí.

K tomu pak přistupují rozdíly v individuální motivaci. Co se individuální motivace týče, snažil jsem se ve své práci přiblížit mobilizaci ve třech povstáních: povstání vedené UÇK na Kosovu, UÇPMB v jižním Srbsku a UÇKomb v Makedonii co nejplastičtěji. Většina závěrů může posloužit hlavně k osvětlení mobilizace právě pro tato tři povstání. Mikromobilizace se lišila v řadě aspektů i v případě těchto tří, geograficky blízkých, časově navazujících, vycházejících z podobné ideologické platformy. Jen některé byly společné, a jen některé získané závěry se mohou pokusit opatrně zobecnit. Poměrně důležitým poznatkem je, že v mobilizaci nesehrála výraznou roli předchozí zkušenost s jinými revoltami, politickými protesty nebo politickou perzekucí, ať osobní, nebo zprostředkovaná blízkými příbuznými. Taková zkušenost mohla hrát trochu větší roli ve fázi protopovstání, do otevřeného povstání se však zapojovali převážně lidé, kteří předtím politicky aktivní nebyli, ani se nedostali do ostré konfrontace se státní mocí. Takoví převažovali mezi padlými, o kterých se dá předpokládat, že byli v průměru vysoce motivovanými povstalci. Politická angažovanost tedy k vysvětlení mobilizace oporu příliš neposkytuje.

Jiné je to s biografickou dostupností. Věk je ilustrativním ukazatelem jen do určité míry. Mezi členy UÇK bylo mírně nadprůměrně vysoký počet mladších mužů ve věkových kohortách 20–39 let, průměrný v kohortách 40–49 let a výrazně podprůměrný v kohortách od 50 let výše. Největší nepoměr mezi členy UÇK a věkovou strukturou obyvatelstva panoval v kohortě 20–24 let. Zhruba v rozmezí nadprůměrně a průměrně zastoupených kohort však z přehledů padlých vyvstávají dvě hlavní skupiny vysoce motivovaných povstalců, svobodní, nejčastěji ve věku 16–33 let, s mediánem kolem 22–23 let věku, a ženatí, ve věku 25–54 let, s mediánem kolem 35–36 let. Věkově se tedy obě skupiny částečně překrývaly, lišily se hlavně věkem sociálním, tedy rodinným stavem. Statisticky si jinak obě skupiny byly v řadě ohledů podobné: průměrným vzděláním nebo tím, že pocházeli hlavně z početnějších (a v průměru podobně početných) rodin. Co obě skupiny spojovalo, byla skutečnost, že tři čtvrtinám svobodných i ženatých jejich ekonomický status umožňoval zapojení. Šlo o středoškolské a vysokoškolské studenty, nezaměstnané, gastarbeitery, učitele v paralelním kosovsko-albánském školství (výuka byla přerušena a učitelé v paralelním systému se nemuseli obávat ztráty místa), zemědělce (ti mohli sladit polní práce s povstáním, protože jen málo jednotek UÇK bylo mobilních, většina byla rozmístěna v domovské obci), propuštění policisté, vojáci, duchovní. Ještě o něco vyšší byl tento podíl u padlých povstalců, kteří se k UÇK připojili během povstalecké ofenzívy (konec dubna až konec července 1998), a vůbec nejvyšší byla zřejmě v ohniscích spontánně vzniklých (autochtonních) povstání. V ohniscích autochtonních povstání na západním Kosovu tam takový ekonomický status měli prakticky všichni ženatí padlí, v ústředním epicentru, v Glogjanu, všichni svobodní i ženatí. V kombinaci s tím, že se v ohniscích do povstání zapojovalo nadprůměrně více motivovaných

povstalců, to znamená, že se v autochtonních ohniscích zapojovali hlavně biograficky dostupní a ti byli vysoce motivovaní.

Společným jmenovatelem byla chudoba. Studium bylo na Kosovu životní strategií sloužící k řešení chudoby, v podmínkách paralelního státu však byla naděje na uplatnění mizivá. Gastabeiterům se zase v době nedlouho před povstáním uzavíraly možnosti žít v západní Evropě. Dalším profesím (vojáci, policisté) bránily v uplatnění srbské represivní metody spravování Kosova, nebo v důsledku toho zažily pokles životního standardu (učitelé). Nezaměstnaní neměli příliš nadějí na získání práce. Ti všichni si s úspěchem povstání mohli velice pravděpodobně spojovat naději na zlepšení své ekonomické situace. V jižním Srbsku se k povstání přidávali ve zvýšené míře drobní živnostníci, trpící jednostranným zvýhodňováním Srbů v podmínkách dlouholetého hospodářského embarga, v Makedonii bylo mezi povstanci velmi vysoké procento nezaměstnaných. Celkově vzato, k vysoce motivovaným povstalcům patřili hlavně ti, kteří si od úspěchu povstání mohli slibovat zlepšení, kdežto ztratit mohli málo nebo nic a stávající situace jim vyhlídky na zlepšení nedávala. Znamená to také, že mít rodinu – ženu, děti – nemuselo znamenat omezení. Naopak, péče o rodinu byla pohnutkou k účasti na povstání.

Co se týče vzdělání, není situace jednoznačná. Například k UÇPMB se ve značné míře přidali mnozí vzdělanější obyvatelé, kdežto mužstvo UÇKomb zřejmě sestávalo převážně z mužů se základním vzděláním. Málo vzdělání makedonští Albánci, mezi nimiž panovala enormní nezaměstnanost, mohli věřit, že si povstáním vybojují lepší život. Naopak ti vzdělanější mohli daleko spíše očekávat zlepšení politickou evolucí. Povstání mohlo posloužit jako katalyzátor tohoto procesu, to však nevyžadovalo jejich aktivní zapojení. Politická evoluce se zdála být iluzorní v Miloševićově Srbsku, zde však bylo spatřováno východisko v připojení ke Kosovu.

Studenti dávají nejednoznačný obraz. Nejpřesněji lze tento obraz rekonstruovat na Kosovu, kde se zdá, že jestliže mladí muži riskovali více než jiní muži, studenti v UÇK riskovali více než jiní mladí muži. Na druhou stranu se studenti jako celek zapojili do povstání v menším počtu, než by odpovídalo jejich podílu v příslušné věkové kategorii. Znamená to, že ti, kteří se zapojili, vynikali nad ostatními studenty výrazně svou motivovaností. Můžeme předpokládat, že vzdělání u studentů mohlo posilovat svobodomyšlnost a zvýšit povědomí o křivdách, současně ale posílit i preferenci nenásilného odporu. Ta část z nich, která preferovala cestu povstání, však mohla jít příkladem, který následovali další. Mohli to být původně protagonisté protestů ve městech mimo Prištinu, kteří se obávali policie. V každém případě vzdělání není faktorem, který by hrál jedinou, přesně danou roli. Vždy záleželo na kontextu. Povstání mohlo přitáhnout více vzdělaných, nebo jen jejich část, něčím specifickou. Něco podobného platí také pro studenty. Zdá se však, že studenti, středo- i vysokoškolští, kteří se do povstání zapojili ve všech třech regionech, bez ohledu na to, jak početný výsek z celkového okruhu studentů tvořili, byli vysoce motivovaní, neboť tvořili nadprůměrně vysoký podíl padlých. Nemohu však přesně říci, jaká byla spojitost mezi věkem, vzděláním, rodinným stavem a motivovaností. Nabízí se jak možnosti různých kombinací nízkého věku bez větších (odstrašujících) životních zkušeností, který je přístupnější ideové radikalizaci, vzdělání umožňujícího širší rozhled a informovanost, rodinného života bez závazků a touhy po životním uplatnění. Osobně se domnívám, že se na motivaci u studentů podílel i poslední zmiňovaný faktor, tedy že jejich motivace nebyla čistě idealistická. Bylo by to ve shodě s tím, co nepřímo ukazuje životní situace u většiny jiných padlých, tedy chudobu nebo snahu se

z chudoby vymanit. Moje vlastní zkušenost se studentskou stávkou v Praze v roce 1989 ovšem naznačuje, že se na zapojení vybrané části studentů a jejich motivovanosti mohly více než dobře podílet i ostatní tři uvedené faktory.

Trochu podobná je situace s opačným koncem vzdělanostní škály, se zemědělci. Ačkoli se povstání z největší části odehrávala na venkově, i na zapojení zemědělců je potřeba nahlížet v konkrétním kontextu. Na západním Kosovu bylo zemědělců zřejmě více mezi padlými, než mezi členy. V jižním Srbsku tomu bylo naopak, stejně jako nejspíš v Makedonii. Zemědělci obecně mohli být v řadách povstalců vítáni, neboť poskytovali povstání, které vzniklo a rozvíjelo se na venkově, základní organizační i logistickou oporu. Navíc znali místní terén. Mohli však povstáním získat méně a ztratit více než jiní, proto nebyli motivováni k boji na život a na smrt. Ačkoli i mezi nimi byli jistě vysoce motivovaní jednotlivci, obecně jejich význam a síla spočíval spíše v množství, než v ochotě riskovat. Rozdíl mezi Kosovem a zbylými dvěma oblastmi lze vysvětlit tím, že na Kosovu armáda a policie při potlačování povstání obsadily v roce 1998 i v roce 1999 i vesnické základny povstalců, a zemědělci v řadách UÇK se tak s nimi dostali do tvrdé konfrontace. V jižním Srbsku ani v Makedonii k tomu nedošlo. Na Kosovu bylo srbskou strategií při ofenzívě v roce 1998 zabavování zbraní vesničanům, odehrávající se nejspíše v dohodě s místními vesnickými radami, mimo lokální velení UÇK. Při armádní ofenzívě v roce 1999 Srbsko o odzbrojování povstalců zájem nemělo a terčem se stali všichni bojeschopní muži v každé vesnici, kde byl kladen odpor nebo předpokládán ozbrojený odpor. Zemědělci se tedy obecně neradi nevystavovali zbytečnému nebezpečí, spíše následovali jiné, a jejich motivace k boji narůstala v situaci, kdy nebylo kam ustoupit.

Celkově je potřeba vnímat to, jakou veřejnost myšlenka povstání oslovuje a jak v závislosti na tom určité společenské skupiny mobilizují více nebo méně. Roli potom mohou hrát i při pohledu zvenčí málo zřetelné rysy, jako například osobní jména, jež mohou povzbuzovat vzájemnou důvěru mezi lidmi, kteří se předtím navzájem blíže neznali nebo se neznali vůbec. Velice pravděpodobně takovou důvěru, která je při skokovém nárůstu počtu členů nezbytná, vzbuzují určité kombinace osobních charakteristik. Mezi mobilizovanými se potom mohou objevovat určité sítě osob, těsněji provázaných mezi sebou navzájem než s ostatními. Detailní sledování možných takových shluků (částečně zviditelněných prostřednictvím osobních jmen) na Kosovu, a zčásti nepřímě i v jižním Srbsku a v Makedonii, ukazuje, že se lidé z takových sítí zapojují zřejmě do povstání mezi prvními a to zejména v ohnisku, kde otevřené povstání propuká, přičemž se ve zvýšené míře chápou i organizace povstání po vojenské stránce. Je pravděpodobné, že jde o lidi, kteří se v rámci nacionalisticky orientovaného povstání sami pokládali – nejspíš díky osobní výchově – za zvlášť vlastenecké, anebo byli za takové pokládáni ostatními, nebo platilo obojí současně. Lidé v takových spontánně, samoorganizací vzniklých sítích, fungovali v povstání jako agenti-přenašeči a mobilizátoři: organizovali ostatní a sami šli příkladem.

Lze shrnout, že povstání má určitý základní časový a prostorový rámec, a v něm se odehrává mikromobilizace závislá na určitých kolektivních a individuálních charakteristikách. Základní tendencí časového rámce je skokový nárůst počtu povstalců při propuknutí otevřeného povstání a další početní nárůst závislý na vojenských úspěších, měřitelných počtem padlých. Základním rysem prostorového rámce je šíření kolem určitých ohnisek, v nichž povstání propuká spontánně, nebo je sem vneseno zvenčí agenty-přenašeči. Většina nových povstalců hledá ochranu v množství dalších povstalců kolem sebe a následují kolektivní příklad. Typickým příkladem jsou vesniční zemědělci (na Kosovu také většina

katolických Albánců). Určité společenské kategorie naopak riskují více a stávají se vzorem k následování, což je například ta část studentů, hlásící se k myšlence násilí, u kterých nadto k zapojení do povstání nahrávají i některé další psychosociální a biografické charakteristiky. Motivovanost se liší v závislosti na možných, objektivně i subjektivně vnímaných potenciálních nákladech a ziscích při zapojení se do povstání. Není vyloučeno, že například studenti zapojení do povstání riskují více, poněvadž si úspěch spojují s vyššími zisky a jsou proto ochotni nést vyšší náklady. Mimo toto zvažování potenciálních zisků a ztrát však, zvláště při skokovém nahromadění množství lidí, kteří se dost dobře navzájem neznají, situace vynese do čela síť vysoce motivovaných lidí spojených určitými osobními charakteristikami, umožňujícími zavedení vzájemné důvěry, síť, která pak hlavně v počáteční fázi povstání organizuje a řídí ostatní.

Nárůst počtu povstalců také nastartuje dynamiku fund-raisingu, vyzbrojování a zvyšování vojenské zdatnosti povstaleckých organizací. Početnější organizace dokáže vybrat více peněz, zabít více protivníků a obsadit větší území. Důležité je však vědět, že neplatí, že více peněz přináší více bojovníků, nýbrž naopak. Dále je velice důležité, že násilná povstalecká aktivita je podobně jako ve fázi před povstáním zřejmě klíčovým faktorem, který zvyšuje přitažlivost organizace v očích potenciálních finančních přispěvatelů. Znamená to také, že neúčinněji může povstání vyvolat – za potřebných společenských předpokladů! – skupina, která prostřednictvím smrtelného násilí psychologicky komunikovala s veřejností ještě před otevřeným povstáním, a která při povstání dále tuto komunikaci rozšiřuje. Komunikace násilím je klíčovou složkou úspěšného povstání.

Fund-raising se spíše opíral o dojem, který organizace vzbudila na začátku, a naděje s tím spojené a bojovou aktivitou průběžně udržované, nehledě na momentální neúspěchy a přestávky v bojích. A dojem významné síly si udržovaly mimo jiné postupným početním růstem. Rostoucí početnost, ztráty způsobené v bojích policii a armádě, rozloha obsazeného území – to vše udržovalo význam povstaleckých organizací jako politických sil a tento význam nebyl bezprostředně závislý na momentálních výkyvech.

Vztah mezi penězi, upevňováním organizace (početním růstem, zabíráním dalšího území) a bojovou aktivitou je cyklický. Organizace je tím viditelnější, čím je aktivnější, tím více nováčků dokáže přilákat, tím si dál zvyšuje viditelnost a navíc čím je početnější, tím se rozšiřují i kanály, jimiž k potenciálním přispěvatelům proudí informace. Tak dokáže organizace vybírat více peněz, vybrané peníze průběžně slouží k tomu, aby se nakoupilo víc zbraní, a cyklus se opakuje. V zásadě se to neliší od fáze před povstáním, kdy se skupina praktikuje smrtelné násilí, díky tomu láká nováčky, vkládá do aktivity více peněz a dokáže zabíjet ve větším počtu. Bez ozbrojené konfrontace se státní mocí, která vše nastartuje, by to však nebylo možné. Ve své podstatě tedy není velký rozdíl ve fungování relativně malé guerrillové skupiny před povstáním a pozdější mnohem rozsáhlejší povstalecké formace. Zásadně se liší hlavně měřítkem, které se mění v okamžiku přechodu k otevřenému povstání.

Fund-raising nebyl po propuknutí otevřeného povstání přímo závislý na aktuálních bojových úspěších povstalců, měřitelných počtem zabitých protivníků, ale ani na momentálním počtu svých bojovníků. Výsledky nepotvrzují, že by organizace úspěšně válčila, tím si tvořila prestiž a úměrně tomu sbírala peníze. Dynamika mezi vojenskou zdatností povstalců a fund-raisingem nevypadá tak, že vyšší investice do účinnější výzbroje, lepšího výcviku, kvality velení či logistiky jsou předpokladem náboru nových bojovníků, zabítí více protivníků a ovládnutí dalšího území, jinými slovy, že zvýšení kvality bojových sil povstalců,

dosažené díky vybraným penězům, s sebou nese současně také jejich vyšší efektivitu v boji. Bojeschopnost se zvyšovala hlavně extenzivně, zvyšováním počtu bojovníků, než intenzivně. K posunům v tomto směru docházelo, ne však natolik, aby povstalci začali dosahovat úspěchů díky zásadně lepší kvalitě svých bojových sil. Hlavním základem zvyšování bojové zdatnosti zůstávalo prosté zvyšování počtu bojovníků. Nezjistil jsem žádnou závislost ve výdajích na hlavu v určitém časovém úseku a počtem zabitých protivníků, které mohou sloužit jako měřítko bojové zdatnosti.

Pokud se bojové schopnosti povstalecké organizace rozvíjejí extenzivně a ne intenzivně, zásadně se zvyšuje kvantita, ne kvalita. Souvislost s rozlohou kontrolovaného území i počtem zabitých protivníků je pak spíše důsledkem rostoucího počtu bojovníků. Ačkoli se tedy povstalecké organizace UÇK, UÇPMB a UÇKomb postupně navenek blížily konvenčním silám, je zřejmé, že svým fungováním, bez ohledu na přítomnost velitelské hierarchie, vojenského plánování, těžké výzbroje nebo na provádění organizovaného povolávání branců zůstávaly společenskými fenomény, hnutími, nikoli pravidelnými armádami v pravém slova smyslu.

Abych celé téma definitivně uzavřel, co tedy Co z výše napsaného vyplývá pro předcházení a zvládání povstání, neboli pro (do češtiny tak obtížně přeložitelný pojem) *counterinsurgency*?

Za prvé, smrtelné násilí připravuje půdu pro psychologický obrat ve smýšlení veřejnosti směrem k povstání. Odhalit skupiny praktikující smrtelné násilí je těžší, než politicky agitující skupiny, jsou však v dlouhodobém výhledu z hlediska státu nebezpečnější. Předcházení povstání proto znamená soustředit se na takovéto organizace. Organizace tohoto druhu, jako byla raná UÇK a někteří z jejích předchůdců, kteří se do ní začlenili, samozřejmě nefungují v naprosté izolaci od okolního prostředí. Albánské ilegální organizace byly nemalou měrou ve vzájemném kontaktu, UÇK také z vlastní iniciativy navázala kontakt pacifisticky orientovaným vedením, jednostranně vyhlášené „Republiky Kosovo“.⁷¹⁷ To by mohl být důvod pro to, postupovat selektivně a snažit se co nejvíce izolovat stoupence násilí. Jak bylo přiblíženo, konfrontace s jednotlivci náladu veřejnosti, co se týče ozbrojeného boje jako metody politické změny, neovlivnily.

Vzájemné kontakty stoupenců násilné i umírněné cesty však také napovídají, že páka na změnu postojů veřejnosti není jednostranná a že stejně tak, jak se násilná skupina může pokoušet ovlivnit ty, kteří ozbrojenou cestu odmítají, mohou i zastánci politické cesty. K tomu je ale potřeba mít na paměti, že povstání spíše propuká (spontánně), než aby bylo vyvoláno (organizací), a významným hnacím momentem je osobní nespokojenost. Dobrou připomínkou toho je jaro 1981, kdy uplynul sotva rok od smrti doživotního prezidenta Jugoslávie, Josipa Broze Tita, blížily se vzpomínkové slavnosti na něho u příležitosti příchodu tradiční mládežnické „štafety mládí“, a kdy albánský student v příštinské menze objevil ve své polévce housenku. Rozkřiklo se to, studentů se seběhlo na dva tisíce a začali protestovat proti bídným podmínkám na kolejích. Oblastní vedení, obávající se narušení slavností, se snažilo studentské nepokoje tvrdě potlačit, ale veřejná solidarita se studenty se slila s

⁷¹⁷ Kontaktoval je například Adem Jashari z drenické UÇK, hlavní polní velitel UÇK, a snažil se je přesvědčit o nutnosti ozbrojeného boje (Hamzaj a Hoti, 2003, s. 48-50). Přes prostředníky s nimi udržoval kontakt i šéf operačního štábu UÇK Zahir Pajaziti (Sejdiu, 2001, s. 100-101).

nashromážděnou nespojeností a záhy napříč Kosovem propukly spontánně masové demonstrace, které musela potlačit armáda.⁷¹⁸

Tlačit na povstalce a snažit se je izolovat může mít reálný smysl jen tehdy, kdy je co nabídnout. Na Kosovu stát je pár měsíců před propuknutím otevřeného povstání odvolal i to málo ústupků, které předtím přislíbil. Naopak v Makedonii se ústupky, byť drobné, čerstvě rozběhly a v jižním Srbsku se staly předmětem vážné politické diskuse v průběhu povstání. To napovídá, že uvedená páka není omezena na spikleneckou fázi. Nemusí znamenat automaticky úspěch, ale jestliže smyslem násilných útoků je primárně změna postojů veřejnosti, nikoli likvidace konkrétních osob (a i v tom případě bývá útok cílem na širší dopad), je možné se snažit o rozložení nálad mezi lidmi změnit rovněž. V každém případě, úspěch snah vyvolat povstání je podmíněn příznivým přijetím mezi mobilizačním potenciálem. Změnou podmínek, cílenou na mobilizační potenciál, by se tedy pravděpodobnost, že guerrillová aktivita přeroste únosnou mez, mohla snižovat. To opět není nijak překvapivé. Myslím si, a z mých zjištění to nepřímou vyplývá, že hnací silou velké části jednotlivců v povstání byla nespokojenost s životní situací a buď malé vyhlídky na zlepšení jinou, než násilnou cestou, nebo vyšší vyhlídky prostřednictvím násilné cesty.

Jestliže stát zvolí přístup „všechno, nebo nic“, je možné, že i na straně odpůrců převládne postoj „všichni, nebo nikdo“. Tak tomu bylo v Srbsku. Tato strategie se ale státu vymstila, protože internacionalizace války dosáhla takového stupně, že stát v konečném součtu přišel téměř o všechno, za co bojoval. V Makedonii a v jižním Srbsku tlačily politické strany tamních Albánců povstalce k dohodě se státem, protože šance, že by se povstáním dosáhlo vysokých cílů, byla vzdálená, byla však příležitost vymoci si větší či menší politické ústupky – vrabec v hrsti byl lepší, než holub na střeše. Stát může v neústupnosti vytrvat v naději, že povstalce vojensky porazí. To se koneckonců stalo na Kosovu na jaře 1999. Porážka může být úplná, ale vojenské vítězství v přímém střetu může také znamenat jen návrat k vleklému konfliktu nižší intenzity. UÇK, která se více než na mobilní válčení soustředila na obranu svých základů, byla v bleskové armádní a policejní ofenzívě během dubna 1999 poražena a přinucena vrátit se do ilegality, nebyla však zničena. Mohla navíc počítat s doplňováním stavů z řad statisíců uprchlíků. Ačkoli ztráty UÇK byly oproti jejím protivníkům vyšší (téměř 3:1), cena války proti neviditelnému nepříteli postupně rostla i na srbské straně. Situaci by možná nevyřešilo ani vyhnání všech Albánců z Kosova, neboť pak by oblast skýtala záškodníkům obrovské rozlohy liduprázdného prostoru, který by nikdy nešlo bezezbytku kontrolovat. Trochu pomoci by naopak mohlo zastavení represe těm Albáncům, kteří na Kosovu ještě zbyli, výměnou za zřeknutí se podpory UÇK. I když by i tak UÇK jen těžko mohla být rovnocenným soupeřem pro srbské síly, mohla se stát nepříjemným soupeřem, který by hospodářsky vyčerpané Srbsko nutil udržovat na Kosovu značné síly (během války zde bylo rozmístěno přes padesát tisíc mužů), kteří by na hranicích sváděli skutečné bitvy, a pro něž by smrt byla denním hostem.⁷¹⁹ Přitom by Srbsko nemohlo citelněji zasáhnout UÇK v jejím zázemí v Albánii,

⁷¹⁸ HRADEČNÝ, Pavel. Kosovská otázka v letech 1944-1996 a její úloha v procesu dezintegrace komunistické Jugoslávie. TEJCHMAN, Miroslav, Pavel HRADEČNÝ a Miroslav ŠESTÁK. *Historické souvislosti rozpadu Jugoslávie*. Praha: Historický ústav AV ČR, 1996, s. 154-156; MERTUS, Julie A. *Kosovo: How Myths and Truths Started a War*. Berkeley: University of California Press, 1999, s. 29-32; JOVIĆ, Dejan. *Jugoslavija. Država koja je odumrla: Uspón, kriza i pad Kardeljeve Jugoslavije (1974-1990)*. Zagreb: Prometej, 2003, s. 278-299.

⁷¹⁹ Podle nezávislých srbských odhadů stál v roce 1998 každý den bojů Srbsko 2 milióny německých marek (JAKŠIĆ, Božidar. *Balkanski paradoksi*. Beograd: Beogradski krug, 2000, s. 147).

poněvadž tomu by NATO, ovládající vzdušný prostor, snadno zabránilo.⁷²⁰ V případě Kosova se tedy dá počítat s mezinárodní podporou povstalců a s bezpečným útočištěm, což není samozřejmostí pro všechna povstání. Taková povstání však nebývají ani vzácná.

Ačkoli byla UÇK během druhého kola války na jaře 1999 v přímých střetech poražena, břímě kontroly obsazeného terénu postupně přebírala místo policie armáda, jejímž hlavním úkolem byl původně boj s pravidelnými jednotkami UÇK, ochrana hranic, dělostřelecká podpora akcí policie a zajištění měst a hlavních dopravních tahů. Koncem března umírali na Kosovu v průměru jeden až dva vojáci denně, v průběhu dubna tři a během května pět.⁷²¹ Pokud by ztráty měly takto narůstat dále, srbské ztráty by se poměrem mrtvých a nasazených hypoteticky do konce roku přiblížily sovětským v Afghánistánu. Další nárůst přitom pravděpodobný byl, UÇK se koncem války zdokonalila v načasovaném kladení min a útocích ze zálohy na jednotlivá vozidla, např. zásobovací, kdy pravidelně umíralo několik vojáků najednou. Morálka u srbských jednotek v terénu byla tou dobou stále vysoká, v jižním a západním Srbsku se už ale například bouřili záložníci.⁷²²

Scénář je to hypotetický, ale představitelný. Ve srovnání s jeho cenou jsou například ústupky, nabídnuté povstalcům v Makedonii malé a ty v jižním Srbsku doslova nicotné. Vojenské potlačování povstání je nesmírně nákladné a politické ústupky mohou pomoci největší část těchto nákladů ušetřit. Dříve však, než bych sáhl po líbivé maximě „čím dříve, tím lépe“, musím upozornit, že v Makedonii se s politickými ústupky začalo dříve než v jižním Srbsku, povstání tu však dosáhlo vyššího stupně, třebaže UÇKomb zmobilizovala v etnicky albánských oblastech menší podíl bojeschopných mužů než UÇPMB. Do předcházení a zmírňování povstání politickou se může promítat celá řada faktorů, jako je relativní velikost menšiny ve státě, velikost a bohatství státu, mezinárodní postavení menšiny i státu a další.

Problém s ústupky bývá v tom, že jejich působení je (nebo může být) dlouhodobé, ale z krátkodobého hlediska mohou způsobit odklon voličů od politika, který je udělá. Dokonce i Slobodan Milošević odmítl ústupky kosovským Albáncům, když se proti nim obrátili jestřábové mezi kosovskými Srby. Miloševićovo Srbsko nebylo demokratické, ale udržovalo si parlamentní systém. Milošević po pádu komunismu nedokázal ani s vydatným přispěním volebních manipulací a machinacemi při sčítání získat v parlamentu většinu, stále však ve volbách vítězil. Na Kosovu sbírala díky absentujícím albánským voličům jeho SPS většinou lví podíl hlasů. Místní správa, soudy i volební komise byly často jen její prodlouženou rukou, takže volební výsledky mohly být snadno zfalšovány (v prezidentských volbách roku 1997 oficiálně pro Miloševićova kandidáta hlasovala mj. protopovstalecká no-go zóna, vesnice Prekaz, kde měl svou základnu polní velitel UÇK Adem Jashari). Milošević na Kosovu po roce 1990 získával průběžně 11–24 z celkových 250 poslaneckých mandátů, což hrálo roli jazýčku na vahách. Politické ústupky proto hrozily volební porážkou. Třeba demokratické vlády nejsou motivovány udržením politických spojenců, zajišťujících volební krádeže, v zásadě jde

⁷²⁰ Pokud by NATO ukončilo leteckou ofenzívu proti Srbům, pro Bílý dům by nejpravděpodobnější variantou, jak pokračovat, byla přímá podpora UÇK. UÇK by díky tomu mohla získat lepší a hlavně sofistikovanější výzbroj, například protitankové a protiletecké střely, možná i dělostřelectva nutného pro ofenzívní akce z Albánie do Kosova. To by konflikt dále prodlužovalo, dále zvýšilo vojenské náklady a nejspíš také dál zvedlo ztráty na straně Srbska.

⁷²¹ Počátkem června, kdy už se byla na stole kapitulace, to byli v průměru čtyři denně, avšak na tomto mírném snížení se mohlo odrazit očekávané příměří (údaje s FHP – Kosovska knjiga pamćenja).

⁷²² Za zmínku stojí, že právě z těchto míst se v roce 2000 přijeli demonstranti nejrozhodněji nalaďeni skoncovat s Miloševićem.

o totéž: ústupky sice mohou omezit mobilizační potenciál povstalců, současně ale také mohou omezit mobilizační potenciál vlády. Obětování dlouhodobých cílů ve prospěch krátkodobých je bolestivým průvodním jevem demokracií. Avšak ani pro autokratické vlády, které nemusejí brát ohled na volby, není snadné k ústupkům přistoupit. Jejich problém je jiný. Stabilita takových režimů spočívá do značné míry v udržování zdání síly. Ústupky lze přitom snadno vykládat jako slabost.

Další věcí je, že podzemní organizace, která páchá smrtelné násilí, by si za ústupky mohla připsat body navíc. To už nemusí souviset nutně s volbami, ale v pozadí může být obava, že místo aby ústupky přiměly rebely k umírněnosti, mohou je naopak povzbudit. I tak ale může spiklencům a povstalcům ubírat půdu pod nohama – může jim omezovat jejich mobilizační potenciál. I to je běh na dlouhou, často ještě delší trať, ale může se v konečném součtu vyplatit spíše než neústupnost. Úspěšným příkladem jsou Severní Irsko nebo Baskicko, ale také Makedonie během konfliktu, kdy a také po konfliktu z roku 2001 a řešení otázky amnestie pro povstalce na pozadí násilných aktivit AKSH.

I do této roviny se samozřejmě promítá řada faktorů, včetně těch vyjmenovaných výše, a každý případ je jedinečný. Řekl bych, že ústupky v každém případě mění rozložení mobilizačního potenciálu povstalců i vlády, ale nakolik ve prospěch jedné či druhé strany, nelze spolehlivě předpovídat pouze na základě obecných předpokladů. Jak se ústupky blíží požadavkům povstalců, motivace k zapojení se může u potenciálních nováčků vytrácet, protože potenciální politický zisk dosažený navíc ozbrojenou cestou i potenciální osobní přínos nováčka jsou relativně nízké. Ústupky ale mohou signalizovat i slabost vlády, tudíž jsou nízká i rizika, potažmo osobní náklady. Jindy ale může být politická nabídka přitažlivá svou jistotou, zatímco možný zisk vybojovaný navíc je nejistý a hrozí ztrátou i toho, co bylo nabídnuto.

Celá tato debata se zkrátka točí kolem toho, že zvládnutí povstání zahrnuje nejen vojenské řešení, ale i řešení jeho kořenů, nejčastěji společenských. Proto i to, co jsem napsal výše, není nic zvlášť objevného, a moje závěry spíše podporují dřívější závěry jiných. O counterinsurgency však bylo napsáno mnoho, současně jde o velice těžký úkol, kde je, jak se říká, každá rada drahá, a je obtížné přijít s něčím objektivním a účinným. V úvodu jsem citoval Nicholase Sambanise, podle kterého jsou občanské války nevalně chápaným fenoménem, a toto patnáct let staré hodnocení dosud neztratilo příliš na významu. Vnitřní vojenská hrozba přitom bezpochyby patří k největším výzvám, kterým stát čelí, a tato kombinace znamená, že velké výzvě čelí také každý akademik, který chce přinést doporučení pro postup v zamlženém, různorodém terénu mimořádného významu. Zde je, jak se říká, každá rada drahá.

Přesto chci nabídnout několik poněkud konkrétnějších vlastních příspěvků. Zaprvé, je zde fenomén skokového nárůstu bojovníků. Ten se může objevit, dojde-li ke zlomové události, přibližující dosažitelnost očekávání veřejnosti. Pokud se už tedy počet útoků zvýší natolik, že je možné podzemní skupiny alespoň zhruba lokalizovat, je potřeba dbát na to, aby při potlačování guerrilly byla už po ruce nějaká širší, dlouhodobá strategie. Potlačení guerrilly v takovém případě není jen jednorázovou taktickou záležitostí. Pokud je guerrillová aktivita rozsáhlá, je zjevná nejen pro stát, který ji chce potlačit, ale i pro veřejnost, které je adresována. A do postojů a uvažování veřejnosti se promítá možná hlouběji, než do uvažování státních struktur. Vzbuzuje u veřejnosti očekávání. Tato očekávání jsou však nejen dlouhodobá – tedy politické cíle – ale i krátkodobá: jsou to očekávání spojená s příchodem něčeho, co posune situaci směrem k naplnění dlouhodobých očekávání. Je třeba být připraven na možný prudký

početní nárůst vhodnou strategií. Protože plánování zabere určitý čas, v mezidobí mohou povstalci díky přílivu nováčků převzít strategickou iniciativu, což opět vyžaduje další čas na naplánování odpovídající reakce. V této souvislosti opět nelze než znovu připomenout, že strategie patřičné reakce musí mít nutně jak vojenskou, tak politickou složku už proto, že obě tyto složky obsahuje strategie povstalců. Vojenská reakce však musí v každém případě alespoň do určité míry předvídat rozšíření bojových akcí co do počtu, prostoru i času. Doba bezprostředně po události, kterou může veřejnost pokládat za zlomovou, je nejvzácnější. Postup ve dnech následujících po této události může do značné míry ovlivnit přímé náklady, prostor i čas nutné k potlačení povstání.

Druhý bod vychází z předpokladu, že právě v této počáteční fázi nemusí mít povstalci pevné vedení a velení. Mobilizace razantně zvýší počet povstalců, tím se ale současně může rozmělnit dosavadní komunikace mezi nimi a novou utváří teprve nově nastalá situace. Vedení i vojenské velení je pak rozptýlené. Síla, které ozbrojené složky vlády čelí, že tedy zvětší, ale její akceschopnost se okamžitě nezvýší úměrně početnímu nárůstu. Vládní síly nemusí být adekvátně připraveny na potlačení povstání, stejně tak ale povstalci nemusejí být adekvátně připraveni na konfrontaci s nimi. Rozsah vojenské hrozby, kterou povstání v úvodní fázi představuje, je ovlivněn počtem povstaleckých bojovníků (a samozřejmě i jejich bojovou zdatností, tj. výzbrojí, výcvikem, zásobováním, znalostí a schopností využít terén atd.), dále jejich připraveností na konfrontaci (schopností operativního velení a vojenského plánování) a potom také **nepřipraveností** vládních sil.

Po propuknutí otevřeného povstání se prudce rozšiřují také možnosti fund-raisingu povstalců. Vycházíme-li přitom ale z předpokladu, že vlastní povaha ozbrojeného hnutí se oproti působení v ilegalitě nezměnila, že samotný fakt, že se povstalci pohybují nyní na veřejnosti v uniformách, že se jednotliví bojovníci zařazují do jednotek a vzniká řetězec velení, neznamená, že se nyní jedná o pravidelnou armádu. Pracovně bychom mohli říci, že pravidelná armáda je navázána na stát. Povstalci chtějí stát teprve převzít nebo vybudovat. Platí tudíž opačná závislost: (budoucí) stát je navázán na povstalecké síly.⁷²³

Pro povstalce i nadále alespoň v hrubých obrysech platí, že jejich vojenský postup určují politické okolnosti, to znamená hlavně očekávání té části veřejnosti, která v sobě obsahuje mobilizační potenciál povstalců. Neplatí přímá návratnost ve smyslu tím efektivnějších bojových operací, čím více se do nich vloží finančních prostředků. Bojová efektivita povstalců se zvyšuje více extenzivně, díky přílivu nováčků, než díky investicím do výzbroje a výcviku na hlavu. Snaha uzavřít finanční kanály povstalců samozřejmě a pochopitelná, i když nemusí být tolik účinná vzhledem k tomu, že množství těchto kanálů probíhá v hotovosti přes fyzické prostředníky. Spíše však je ale potřeba minimalizovat příliv bojovníků. Ti znamenají větší přísun peněz, ale také rozšíření bojových operací a obsazování dalších území a potažmo další rozšíření fund-raisingu.

Jak omezit příliv bojovníků? V zásadě existují dvě cesty. Jednou z nich je snížení rizika pro neúčast v povstání. V první řadě to znamená nevytvářet pokud možno situace, které by posilovaly spirálu bezpečnostních dilemat. Nejistota ohledně vyhlídek na úspěch povstání od účasti v povstání odrazuje. Zvažované externí náklady, tedy hrozba, že budou represemi nebo průvodními škodami při potlačování povstání zasaženi tak jako tak, však mohou tento

⁷²³ UČK začala po obsazení území budovat prozatímní správu (na jaře 1998 a potom znovu v létě 1999, po skončení války).

problém překonat. Hrozba a nestabilita vyrovnává možná rizika a zisky pro potenciální povstalecké nováčky. Tlak na povstalce i civilisty musí v tom případě být selektivní. Jednak je žádoucí postupovat odděleně vůči civilistům a vůči povstalcům, což je ovšem obtížné u guerrillové hnutí, které má v povaze opírat se civilní obyvatelstvo. Žádoucí by pak také mohlo být umožnit povstaleckým bojovníkům návrat do civilního života. Problémem je, že takový člověk bude i do budoucna nutně v podezření, že povstalcům pomáhá. Podobně mohou být v podezření i další osoby, které byly v minulosti nějakým způsobem politicky angažovány ve věci, za kterou povstalci bojují. Můj výzkum v konkrétních případech ukázal spíše to, že politická angažovanost nehraje při účasti v povstání zásadní roli. Taktické vojenské ohledy ovšem diktují spíše postup, ve kterém se i s podezřením musí zacházet jako se skutečnou hrozbou, jinými slovy postup dle principu presumpce viny. Lze ovšem politické ohledy nadřadit čistě vojenským v situaci, když stabilita politické struktury – státu – závisí na stabilitě vojenské struktury, jejíž stabilita zase závisí na vlastních ztrátách a musí jim proto předcházet?

Druhou cestou k omezení přílivu bojovníků je odstrašení, tedy razantní zvýšení rizik pro účast v povstání, potažmo jeho podporu. Tato cesta je z hlediska praktického provádění mnohem jednodušší a vyhovuje i právě zmíněným vojenským ohledům. Odstrašení je však závislé na efektivitě tohoto provedení, roztáčí spirálu bezpečnostního dilematu a hrozí tak, že bude nutné odstrašení stále rozšiřovat, v dlouhodobém horizontu až na neúnosnou mez. Kam dospěla snaha o radikální odstrašení na Kosovu na jaře 1999 a jaké byly další vyhlídky, jsem popsal o něco výše. Obě cesty jsou tedy nakonec komplikované a nejisté. Buď jak buď, stojí za to brát zřetel na to, že snaha uzavřít povstalcům finanční kohoutky může jejich vyhlídky na úspěch ovlivnit, ale nemusí být pro potlačení povstání klíčová. Snaha omezit přísun bojovníků, která je mnohem komplikovanější, může být účinnější a navíc se může odrazit i v omezení fund-raisingu.

Otázkou obecného omezování počtu povstalců se dostávám k poslednímu bodu. Ten má omezený dosah, protože se týká povstání rozvíjejících se na venkově. Například v Iráku okupovaném po roce 2003 kladli povstalci odpor hlavně ve městech. Tento bod je nicméně možná nejkonkrétnější, a to i z vojenského hlediska. Povstání se koncentruje kolem ohnisek, a ve mnou zkoumaných případech dosahovala podpora zhruba do vzdálenosti 25 km od ohniska. Důležitým aspektem přitom je, že směrem od ohniska ubývá koncentrace povstalců a snižuje se i jejich motivovanost. K tomu přistupuje to, že povstalci také neobsazují území plošně, ale „žabími skoky“, od existujících ohnisek k dalším bodům na mapě, které se stávají novými ohnisky. Vojenská logika velí obsadit ohniska a zničit tak opěrné body povstalců. Ubývání motivace směrem od ohniska k okraji by však mohlo naznačovat, že „ukrajováním“ okrajového území kolem ohniska se odrazí na motivovanosti povstalců v následujícím nejbližším soustředěném kruhu kolem ohniska, a tak dále. Znovu se tím vracím k tezi, že i otevřené povstání je určováno politickými okolnostmi. Je závislé na udržování dojmu, že prostřednictvím násilí je možné snáze dosáhnout společného cíle, a ten zase v konečném součtu závisí na ochotě jednotlivců podílet se na společném úspěchu, a ta opět na racionálním zvažování vlastního přínosu společné věci, potenciálního politického zisku a osobních nákladů.

Samozřejmě, že i povstalci mohou stavět obranné linie, mohou vysílat bojovníky na ohrožená místa, zejména na přístupových cestách, a mohou také soustřeďovat jednotky z více míst za účelem koncentrovaného útoku podle pravidel mobilního válčení. Moje krátká úvaha

V. ZÁVĚRY

v tomto směru je tedy omezena na povstalecké zóny, ve kterých se hlavně v počátečních fázích povstání povstalci soustřeďují. Navzdory tomuto omezení ale platí, že povstalci jsou z principu závislí na podpoře místních obyvatel, že tato podpora je koncentrována v určitých ohniscích, a že se pohybuje v rozmezí mezi pouhou pasivní podporou, přes aktivní logistickou podporu a dále přes zapojení se do řad povstalců až k vysoce aktivní účasti v bojích v míře, která velmi zhruba klesá spolu se vzdáleností od ohniska.

Přístupovat tedy k povstaleckým zónám a k území vymezenému či ohroženému těmito zónami ze zásady jako k protivníkovi, který postupuje podle pravidel vedení přímé, pravidelné války může být v závažných ohledech spíše komplikací. Přímý vojenský postup může být účinný tehdy, pokud vládní síly zvolí postup, ve kterém se nerozlišuje mezi bojovníky a civilisty a je veden s patřičnou vojenskou převahou. Já, který jsem osobně viděl následky takového vedení války, bych z morálních důvodů nikdy nenabádal k něčemu takovému! Pokud je ale cílem potlačení ozbrojeného odporu, avšak při ponechání civilního obyvatelstva na místě, je možná dobré vycházet z toho, že povstalci nejsou v pravém slova smyslu pravidelnou vojenskou silou, ale souhrnem jednotlivců, kteří se rozhodli k povstalcům přidat po zvážení jistých pro a proti, a různě motivovaných v závislosti na řadě okolností, mezi které patří také konkrétní místo v prostoru, ve kterém se každý jednotlivý povstalec operuje a které je definováno také sítí jeho vztahů k povstalcům na jiných místech. Vojenský tlak cílený postupně od okraje povstalecké zóny by tedy mohl být méně bolestivý, a to pro obě strany. A zde se opět, jako evergreen, do úvah vrací nutnost doprovodit vojenské řešení politickým, tedy vyslat veřejnosti, o níž se povstalci opírají, náležité politické sdělení, které by napomohlo vrátit dění z ozbrojené cesty k výhybce směrem na cestu politickou, nenásilnou. A tím bych také úvahu o možných skromných přínosech mé vlastní práce pro *counterinsurgency* s konečnou platností uzavřel.

V.2 Shrnutí teoretických hypotéz

Zkoumal jsem fenomén nacionalistických povstání na příkladu albánských povstání na území bývalé Jugoslávie na sklonku 20. a počátku 21. století. Induktivním přístupem jsem dospěl k formulaci čtyř základních hypotéz, o kterých se domnívám, že by mohly být za obdobných podmínek platné i jinde.

Můj model je v něčem blízký teorii relativní deprivace tím, že počítá s relativně vysokou hladinou obecné nespokojenosti, či přesněji s vysokým počtem jednotlivců, jejichž životní situace je poměrně neutěšená a kteří za stávajících podmínek nevidí velké šance na zlepšení politickou cestou. Současně je v něčem blízký také organizačním modelům, zejména významem, jaký v něm hraje příležitost (*opportunity*). V něčem spojuje prvky obou, není však jejich syntézou.

Můj model je uspořádán do čtyř základních hypotéz: vliv násilí, bezpečí v množství, šíření kolem ohnisek a počáteční samoorganizovanost. Svůj model mohu shrnout následovně:

1. Vliv násilí

Násilí napomáhá udržet vnitřní soudržnost podzemní skupiny, změnit postoje veřejnosti, přitáhnout nováčky a přesvědčit potenciální dárce o smysluplnosti finančního přispění.

Ilegální skupiny usilující o vyvolání povstání mohou jít v zásadě dvěma cestami: politickou agitací nebo agitací násilím. Pokud jako agitační prostředek používají násilí, pak guerrillové útoky přitahují nováčky více než teroristické. Počet odhodlaných útoků s cílem usmrtit ozbrojené protivníky (policisty, vojáky), které skončí smrtí nebo zraněním protivníka, je přímo úměrný počtu odhalených členů guerrillové skupiny, u které jsou násilné útoky základem její aktivity. Podíl odhalených členů nebývá takový, aby ochromil činnost takových skupin. Ačkoli tedy počet smrtelných útoků zvyšuje pravděpodobnosti odhalení, samotné provádění smrtelných útoků obecnou pravděpodobnost odhalení snižuje. Násilné útoky přitahují nové odhodlané členy, kteří pomáhají rozšiřovat násilnou aktivitu. Násilná aktivita působí změnu v postojích veřejnosti, která postupně začíná ve větší míře vnímat ozbrojenou cestu k dosažení politických cílů jako uskutečnitelnou. Podíl odhalených členů podzemních skupin, u kterých násilné útoky tvoří základ aktivity, ale které mají formální vnitřní organizaci, je nepřímý úměrný počtu členů. Takové skupiny však nedokáží vyvolat povstání.

Skupiny provádějící násilné útoky postrádají vnitřní organizaci potřebnou k náboru nových bojovníků a rozsáhlé politické mobilizace. Formální vnitřní organizace, organizovaný nábor a politická agitace se rozvíjejí spíše v důsledku přílivu nováčků, než kvůli němu. Rychlý příliv nováčků při propuknutí otevřeného povstání umožňuje skupině, která dosáhla potřebné změny v postojích veřejnosti, zásadním způsobem rozšířit zdroje (mužstvo, peníze, území). Vede zejména k tomu, že potenciální přispěvatelé získají pocit, že povstání (skupina/organizace, která povstání vede) může zásadním způsobem něco změnit. I nadále trvá, že ozbrojená aktivita udržuje a zvyšuje přitažlivost organizace, která díky početnímu růstu dokáže vybrat víc peněz, zabít víc protivníků a obsadit větší území. Příliv peněz ale není bezprostředně závislý na aktuálních bojových úspěších povstalců, ani na momentálním počtu bojovníků. Bojová efektivita se zvyšuje hlavně extenzivně, stejně jako ve fázi před povstáním. Fáze před povstáním a fáze otevřeného povstání se liší hlavně měřítkem.

2. Bezpečí v množství

Problém černých pasažérů v kolektivní akci je oslaben v okamžiku, kdy se hrozba ze strany státu a příležitosti vyrovnávají. Účastníkům se pak navodí subjektivní pocit bezpečí v množství.

K propuknutí otevřeného povstání dochází tehdy, kdy se hrozba represí ze strany státu zvýší, nebo naopak sníží, a ukáže se příležitost v podobě taktického úspěchu povstalců. Takový úspěch ukáže sílu a schopnosti organizace. Tím se vyrovnají potenciální náklady a ztráty vnímané novými adepty. Pociťovaná rizika účasti se snižují. Může dojít k masové mobilizaci a rychlému nárůstu počtu povstalců, který dále snižuje subjektivně pociťované riziko účasti. Čím nižší je proto podíl padlých na straně povstalců, tím rozsáhlejší mobilizace je.

Vstupním předpokladem masové mobilizace je existence organizace, vnímané veřejností v dostatečné míře jako síla dostatečně odhodlaná a zdatná na to, aby poskytla ochranu a/nebo dokázala vybojovat zlepšení podmínek lépe, než by to šlo politickou cestou.

Počet padlých povstalců je empiricky měřitelný faktor, který ukazuje vztah mezi potenciálním rizikem a mobilizací. I když tento faktor nemůže čistě sám o sobě vysvětlovat tak složitý fenomén, jakým je masová mobilizace do vysoce riskantní kolektivní akce, lze z něj vyvodit, že masová mobilizace a překonání paradoxu povstání závisí na dynamické interakci faktorů v daném místě a čase.

Nepřímým dokladem pociťovaného bezpečí je právě účast „černých pasažérů“ v povstání, příslušníků určitých skupin, které mohly úspěšným povstáním získat obecně méně, než většina, ale neúspěšným povstáním mohly ztratit naopak více. Pokud tito lidé, zranitelnější než jiní, zvažovaly většinově účast v povstání podle stejných hledisek jako ostatní, tedy na základě porovnání možných nákladů a zisků, nabízí se závěr, že tyto skupiny hodnotily riziko účasti jako menší než potenciální zisk, tedy že svou účast považovaly za relativně bezpečnou záležitost.

3. Šíření kolem ohnisek

Otevřené povstání se nešíří plošně, ale v geografických shlucích kolem vybraných ohnisek.

Mobilizace většiny povstalců je v otevřeném povstání zásadním způsobem závislá na geografické dostupnosti. Na některých místech propukne povstání spontánně, z iniciativy z iniciativy konkrétních jednotlivců. Do jiných míst mohou myšlenku povstání přenést ti, kteří už se do povstání zapojili. Tato místa jsou ohnisky, kolem kterých se povstání šíří v závislosti na geografické dostupnosti. Nejvíce vysoce motivovaných povstalců – ochotných riskovat život – je těchto v ohniscích, kde je také největší míra zapojení – podíl povstalců na počtu bojeschopných mužů v obci. Míra zapojení nezáleží na velikosti obce.

Nejenže však se vzdálenosti klesá podíl povstalců, spolu se vzdáleností od ohniska klesá také průměrná intenzita zapojení do povstání – podíl vysoce riskujících povstalců z jejich celkového počtu. Výše popsany efekt, kdy množství spolubojovníků kolem vyvolává pocit bezpečí, tedy nejlépe funguje v geograficky blízkém okruhu. Pravděpodobným důvodem je to, že s rostoucí vzdáleností stoupá míra možného ohrožení povstalců protivníkem, klesá proto jejich počet a koncentrace, a to se zase odráží na nižší ochotě riskovat.

Omezené zapojení obyvatel velkých měst do povstání způsobuje nejspíš právě obtížný geografický dosah. Rozdíl mezi venkovským a městským obyvatelstvem se stírá, jakmile se povstalci rekrutují v místech mimo bydliště, jako tomu bylo v případě povstání na Kosovu v uprchlických táborech v Albánii.

Někteří z vysoce motivovaných nováčků míří do ohniska, případně tam hledají osobu, kterou pokládají za vůdce, nebo míří do místa, které je známo jako organizační základna, se snahou zapojit se aktivně do boje. Tito nováčci mohou následně sloužit jako agenti-přenašeči při zakládání dalších ohnisek.

4. Počáteční samoorganizovanost

V počáteční fázi otevřeného povstání převládá samoorganizovanost, většina nováčků se do něj zapojuje kvůli vyhlídkám na řešení své osobní situace. Samoorganizací vzniká síť vzájemně si důvěřujících, vysoce motivovaných lidí, kteří se do povstání zapojují mezi prvními a zejména v ohnisku propuknutí povstání. Ta začne povstání řídit, zatímco postupně vzniká formální organizace.

Většina lidí se do otevřeného povstání nezapojuje kvůli předchozím zkušenostem s násilným odporem nebo nenásilnými protesty, dokonce ani kvůli osobním zkušenostem s polickou perzekucí. Pohnutkou je pro ně často vyhlídka na zlepšení neutěšené osobní situace. Většinou také jejich osobní poměry (časové, existenční) korespondují s účastí v povstání. U většiny je účast v povstání racionální volbou se zvažováním potenciálních nákladů a zisků. To se týká jak kolektivních „černých pasažérů“, kteří minimalizují náklady, protože potenciální zisky jsou v porovnání s většinou nižší, tak části těch, kteří se zapojují nadprůměrně aktivně, protože nadprůměrný může být i jejich možný zisk.

Faktory, jako je vzdělání, mohou mít proměnlivý význam v závislosti na tom, koho a jak povstání svými vyhlídkami oslovuje. V tom je potřeba brát v úvahu, že do povstání se z celkové populace zapojí jen malý počet lidí a odchylky v tom, jaké skupiny mobilizují více, mohou být poměrně výrazné i v etnicky, geograficky a společensky blízkých oblastech. V závislosti na tom, koho z veřejnosti myšlenka povstání oslovuje, spolu s pocitem bezpečí a geografické dostupnosti, určité společenské skupiny a jednotlivci mobilizují více nebo méně. Motivovanost se liší v závislosti na možných, objektivně i subjektivně vnímaných potenciálních nákladech a ziscích při zapojení se do povstání. Povstalecké hnutí vzniká jako soubor individuálních rozhodnutí řady jednotlivců, kteří neměli vazby na podzemní organizaci, ve stejný čas. Osobní přehled, který mělo vedení protopovstalecké formace o svých členech, se přílivem nováčků v počáteční fázi otevřeného povstání ztratil.

V počáteční fázi povstání proto převažuje samoorganizovanost. Mezi mobilizovanými potom mohou vznikat nové sítě osobních vztahů. Samoorganizací také vzniká síť vysoce motivovaných lidí spojených určitými osobními charakteristikami, umožňujícími zavedení vzájemné důvěry, ačkoli se tito lidé předtím blíže nebo vůbec neznali. Tito lidé se pravděpodobně sami pokládali za výrazné vlastence, nebo byli přinejmenším za takové pokládání ostatními. Do povstání se zapojují mezi prvními a to zejména v ohnisku, kde otevřené povstání propuklo.

Užší spolupráce uvnitř této sítě, podložená vzájemnou důvěrou, vynese přirozeným způsobem v počáteční fázi povstání tuto síť do čela. Tato síť se ve zvýšené míře chápe i organizace povstání po vojenské stránce. Někteří jednotlivci z této samoorganizací vzniklé

V. ZÁVĚRY

sítě fungují v povstání také jako emisaři, kteří povstání přenášejí do jiných míst. Formální organizace vzniká teprve následně, postupně.

V.3 Sumarizace přínosů práce

Zkoumal jsem v této práci detailně činnost albánských povstaleckých skupin a organizací operujících v rozmezí 1981-2010. Hlavním popudem k napsání práce bylo odhalit „paradox povstání“ neboli problém černého pasažéra (*the free-rider problem*) či též „problém kolektivní akce“ (*the collective action problem*) – to, jak je možné, že se lidé ve velkém počtu hromadně zapojí do natolik riskantní akce, jakou je ozbrojené povstání. Podařilo se mi nabídnout teoretický model, který je empiricky měřitelný v podmínkách násilné konfrontace, ale který by při vhodné adaptaci mohl posloužit jako obecné východisko pro zkoumání kolektivních akcí jiného druhu, například politických protestů. Je ale potřeba brát v úvahu celkový kontext, ve kterém se kolektivní akce odehrává.

Rozebral jsem proto řadu průvodních aspektů pojících se s aktivitou skupin, usilujících o vyvolání povstání, ještě ve fázi před samotným povstáním, a podrobně analyzoval mikromobilizaci pro kolektivní akci z různých pohledů: časových, prostorových a sociálních, a to kvantitativně i kvalitativně. Jako metodologický základ jsem kvůli rozsahu množství a různorodosti údajů, ze kterých jsem vycházel, použil k vytvoření komplexního modelu povstání induktivně-deduktivní postup v rámci výzkumu smíšenými metodami, inspirovaný metodou zakotvené teorie, s vysvětlováním kauzality metodou sledování procesu.

Tuto obšírnou analýzu jsem doplnil doprovodnými statěmi k určitým tématům, často s albánskými povstaleckými formacemi spojovaných, týkajících se jejich financování a společenského a ideového základu. Celkově je moje analýza svou obsáhlostí: šířkou záběru a množstvím použitých empirických údajů, jedinečná nejen co se týče pojednávání albánských povstání v bývalé Jugoslávii, ale i co se týče vzniku a šíření ozbrojených povstání vůbec.

Zopakuji nyní nejdůležitější teoretické přínosy mé práce. Základním přínosem je to, co bylo mým hlavním cílem, tedy vysvětlení skokového nárůstu počtu povstalců, které odpovídá na otázku „paradoxu povstání“. Tento model vychází z empirických zjištění o čtyřech případech, což mu dodává na robustnosti. Jde o vysvětlení vycházející ze studia vnitřních procesů, tedy formou případové studie, nikoli z vnějšího porovnání velkého N případů. Kombinuje statistickou analýzu a sledování procesu (*process tracing*). Zároveň je model potvrzován srovnáním více případů. Mechanismus jevu, známého empiricky, je tedy vysvětlován a testován na základě empirických údajů, nikoli jen teoretických předpokladů, jak tomu bylo dosud u existujících modelů. Můj model samozřejmě nemůže být univerzální, je však při dnešním stavu výzkumu povstání⁷²⁴ jediným, který vychází z empirického základu.

Dalším přínosem práce je popis fungování komunikace násilím ve fázi před povstáním i během něj, a to jak navenek, tak směrem dovnitř samotné skupiny či organizace. V práci je komplexním způsobem přiblížena dynamika vztahů mezi skupinami a organizacemi páchajícími násilím, veřejností a státem, ve které násilí hraje roli komunikačního prostředku. Funkce násilí jako aktu komunikace v terorismu a guerrillovém boji je dobře známa a často popisována. Ve své práci jsem však přinesl inovativní rozšíření o průvodní aspekty, jako je fund-raising a role získaných peněz v efektivitě boje a role smrtelného násilí v udržení konspirace podzemní skupiny. Rozlišil jsem také v této souvislosti a nově definoval smrtelné

⁷²⁴ V anglicky psané literatuře jsou v tomto významu alternativní „povstání“ (*insurgency*) a „občanské války“ (*civil wars*).

a symbolické násilí v guerrillovém boji. Důležitým závěrem je to, že funkce násilí se ve fungování organizace výrazněji nemění ani po propuknutí otevřeného povstání. I zde je výraznou předností popisovaných mechanismů to, že vycházejí z empirického základu.

Třetím významným přínosem práce je model prostorové šíření ozbrojeného povstání v klastrech kolem ohnisek. Prostorová mikrostruktura kolektivní akce je opomíjeným aspektem výzkumu, protože k němu většinou není dostatek údajů. Nadto je v mé práci empirický základ skutečně masivní, vycházející z údajů o více než 1.200 obcích a více než 55.000 osob. Časovou rovinu šíření povstání nelze bez prostorové dimenze dost dobře pochopit. A teprve kombinace časové a prostorové dimenze kolektivní akce poskytuje její plastický obraz. Nejenže jsem navíc rozpracoval to, jak vypadá mikrostruktura šíření povstání (kolektivní akce) v prostoru, ale také jsem ukázal, jak v této prostorové mikrostruktuře kolísá intenzita zapojení. Díky obrovskému souboru dat jsem přesvědčivě ukázal, nakolik je účast v povstání závislá na geografické dostupnosti. Podobný výzkum nebyl ještě nikde jinde zpracován.

Konečně čtvrtým je osvětlení existence a vzniku sítě vysoce motivovaných lidí spojených určitými osobními charakteristikami, umožňujícími zavedení vzájemné důvěry, kteří v počáteční fázi povstání organizují a řídí samoorganizovanou masu povstalců. Zjištění týkající se této sítě korespondují s celkovým obrazem počáteční fáze povstání, která probíhá převážně samoorganizovaně.

Kromě těchto klíčových přínosů jsem ve své práci podal řadu dílčích empirických analýz, týkajících se vlivu politické angažovanosti, biografické dostupnosti a strukturální dostupnosti na zapojení do kolektivní akce, za pomoci narativní analýzy. Z nich za nejprínosnější považuji několik následujících. Zaprvé je to zjištění o malém vlivu politické angažovanosti na zapojení do kolektivní akce, které z jiné strany doplňuje závěry o významu geografické dostupnosti. Zadruhé jsou to zjištění týkající se vlivu vzdělání a vlivu biografické dostupnosti v kontextu osobní chudoby, která ukazují na důležitost interpretace takovýchto ukazatelů v příslušném sociálním kontextu. Třetím takovýmto důležitým dílčím přínosem jsou empirické analýzy týkající se „svezení načerno“ (*free riding*) různých společenských skupin. Uvedené dílčí analýzy poskytují vysvětlení mechanismů, které jsou přítomny v kolektivních akcích tohoto druhu, ale které mají svůj specifický obsah ve společnosti, místě a době, které jsem zkoumal. Mohou být ovšem cenným příspěvkem do diskuse o zapojení do kolektivní akce, aktivismu vysokých nákladů (*high-cost activism*), povstání a občanských válek. Specifickým, ale cenným příspěvkem do diskuse o zapojení žen do povstání a občanských válek mohou být moje sondy o zapojení obyvatel měst a žen do otevřeného povstání na Kosovu.

Bibliografie

- [A. M.]. Agim Krasniçi pukał vo kidnapiran skopjanec. *Dnevnik* [online]. 2006, 2. 12. [cit. 2021-7-17]. Dostupné z: <https://time.mk/arhiva/?d1=01&m1=01&y1=1991&d2=31&m2=12&y2=2012&all=0&dnevnik=1&fulltext=2&timeup=2&show=1&q=%D0%B3%D0%B8%D0%BC%20%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B8%D1%9C%D0%B8%20%D0%BF%D1%83%D0%BA%D0%B0%D0%BB%20%D0%B2%D0%BE%20%D0%BA%D0%B8%D0%B4%D0%BD%D0%B0%D0%BF%D0%B8%D1%80%D0%B0%D0%BD%20%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%BF%D1%98%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D1%86&read=0a4ae4a56f7fb93>
- [A. Q.]. Selman Bekë Lajçi (9.2.1954 – 19.4.1999). *Radio Kosova e lirë: Dëshmorët* [online]. 2021, 9. 4. [cit. 2021-4-26]. Dostupné z: <https://www.radiokosovaelire.com/selman-beke-lajci-9-2-1954-19-4-1999/>
- [INA]. Murat Jashari: *O Musa Xhaferri ku shkuan 14 milion franga nga fondi i luftës* [online]. 2016, 5. 7. [cit. 2021-9-19]. Dostupné z: <https://fol.mk/murat-jashari-o-musa-xhaferri-ku-shkuan-14-milion-franga-nga-fondi-i-luftes/>
- 10-26]. Dostupné z: <https://www.start.umd.edu/gtd/>
- ADEMI, Minir a Avni AVDIU. Pjesëmarrja e shqiptarëve të Maqedonisë në luftën e UÇK-së për çlirimin e Kosovës. SYLA, Sabit, ed. *Kosova - rruga drejt lirisë: Materiale nga Konferenca shkencore ndërkombëtare: "Kosova-rruga drejt lirisë", organizuar me rastin e vitit jubilar, 20-vjetorit të çlirimit të Kosovës, Prishtinë, me 11 qershor 2011*. Prishtinë: Instituti i historisë "Ali Hadri", 2020, s. 287-302.
- ADEMI, Minir. *Dëshmorët e Kombit: UÇK 2001*. Shkup: Shoqata e Historianëve Shqiptare, dega Kumanovë, 2010.
- ADEMI, Minir. *Luftëtari i tri emblemave: Beqir Sadiku – Komandant Sllupçani*. Botimi i dytë. Kumanovë: ArbëriaDesign, 2014.
- AGUILAR, Anthony B. *On Insurgency*. Fort Leavenworth, 2014. Diplomová práce. United States Military Academy, West Point.
- AHMETAJ, Arbër a Sefedin KRASNIQI. *Kështu foli Tahir Zemaj: 2*. Prishtinë: Mërgimi, 2001.
- AHMETAJ, Arbër a Sefedin KRASNIQI. *Kështu foli Tahir Zemaj: Një rrëfim për luftën*. Prishtinë: Mërgimi, 2000.
- AKSH. Të gjitha komunikatat e AKSH-së. *Kosova e lirë* [online]. [cit. 2018-5-13]. Dostupné z: <http://kosovaelire.com/akshkom16.php>
- ALAJAJI, Sylvia Angelique. *Music and the Armenian Diaspora: Searching for Home in Exile*. Bloomington: Indiana University Press, 2015.
- ALEXANDROVA-ARBATOVA, Nadia. *European Security and International Terrorism: The Balkan Connection*. 2004, 4(3), 361-378.
- ALFORD, Richard D. *Naming and identity: A cross-cultural study of personal naming practices*. New Haven: Hraf Press, 1988.
- ALFORD, Richard D. *Naming and Identity: A Cross-Cultural Study of Naming Practices*. New Haven: HRAF Press, 1988.
- ALIDEMA, Sabit. *Dragonjtë e anamoravës*. Prishtinë: Printing Press, 2003.

- ALIJA, Refki a Aleksandar VASOVIĆ. Preporod katoličanstva na Kosovu. *Danas* [online]. 2007, 22. 9. [cit. 2021-9-23]. Dostupné z: <https://www.danas.rs/nedelja/preporod-katolicanstva-na-kosovu/>
- ALLEN, Bob. *Why Kosovo?: The Anatomy of a Needless War* [online]. Canadian Centre for Policy Alternatives, 1999 [cit. 2020-6-20]. Dostupné z: https://www.policyalternatives.ca/sites/default/files/uploads/publications/BC_Office_Pubs/kosovo.pdf
- ANGSTROM, Jan. Towards a typology of internal armed conflict: Synthesising a decade of conceptual turmoil. *Civil Wars*. 2001, **4**(3), 93-116.
- ANTONY, Robert J. Peasants, Heroes, and Brigands: The Problems of Social Banditry in Early Nineteenth Century South China. *Modern China*. 1989, **15**(2), 123-148.
- ANZOLA, David, Peter BARBROOK-JOHNSON a Juan I. CANO. Self-organization and social science. *Computational & Mathematical Organization Theory*. 2017, **23**(2), 221–257.
- ARAÚJO, Samuel. Conflict and Violence as Theoretical Tools in Present-Day Ethnomusicology: Notes on a Dialogic Ethnography of Sound Practices in Rio de Janeiro. *Ethnomusicology*. 2006, **50**(2), 287-313.
- ARBUCKLE, Tammy. Unhealthy climate in Kosovo as guerillas gear up for a summer confrontation. *Jane's International Defense Review*. 1999, **32**(2), 59-61.
- ARIELLI, Nir. *From Byron to bin Laden: A History of Foreign War Volunteers*. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press, 2017.
- ARIFI, Sylë. *Shteti i Kosovës: Kontribut i shumë brezave*. Prishtinë: Shoqata i Intelktualve "Gjakova", 2009.
- ARIFI, Sylë. *Ushtria Çlirimtare e Kosovës në mes të përkrahjeve dhe pengesave*. Gjakova: Gjakova 2000, 2000.
- ARNESON, Richard J. The Principle of Fairness and Free-Rider Problems. *Ethics*. 1982, **92**(4), 616-633.
- ARNOLD, Pierre. *Kosovo: the republic built from a kit: What credit should be accorded to the political class of Kosovo?* [online]. ESISC Analysis 27/05/2011. Brussels: European Strategic Intelligence and Security Center, 2011 [cit. [cit. 2017-10-6]. Dostupné z: <http://www.esisc.org/upload/publications/analyses/kosovo-the-republic-built-from-a-kit-what-credit-should-be-accorded-to-the-political-class-of-kosovo/KOSOVO%20%20THE%20REPUBLIC%20BUILT%20FROM%20A%20KIT.pdf>
- ARQUILLA, John. *Dubious Battles: Aggression, Defeat and the International System*. Washington, DC: Taylor & Francis, 1992.
- ARREGUÍN-TOFT, Ivan. *How the Weak Win Wars: A Theory of Asymmetric Conflict*. New York: Routledge, 2005.
- ARSOVSKA, Jana. *Decoding Albanian Organized Crime: Culture, Politics, and Globalization*. Oakland: University of California Press, 2015.
- AUGUSTEIJN, Joost. Accounting for the Emergence of Violent Activism among Irish Revolutionaries, 1916-21. *Irish Historical Studies*. 2007, **35**(139), 327-344.
- AUGUSTEIJN, Joost. Motivation: Why did they Fight for Ireland?: The Motivation of Volunteers in the Revolution. AUGUSTEIJN, Joost, ed. *The Irish Revolution, 1913-1923*. Houndmills: Palgrave Macmillan, 2002, s. 103-120.

- AURA, Saku a Gregory D. HESS. What's in a Name? *Economic Inquiry*. 2010, **48**(1), 214-227.
- AVDIĆ-VLLASI, Nadira. *Ostati na Kosovu: Tri ratna mjeseca (dnevnik)*. Priština: Udruženje Bošnjaka "Kosovski Avaz", 2004.
- AZAM, Jean-Paul a Véronique THELEN. *Fighting Terrorism at Source: Using Foreign Aid to Delegate Global Security*. Cheltenham: Edward Elgar, 2018.
- BACEVIC, Jana. *From Class to Identity: The Politics of Education Reform in Former Yugoslavia*, Central European University Press, Budapest–New York, s. 170-175. Budapest: Central European University Press, 2014.
- BACKER, Berit. *Behind Stone Walls: Changing household organization among the Albanians of Kosova*. Pejë: Dukagjini, 2003.
- BAKER, Biff L. Insurgency. TUCKER, Spencer D., ed. *Encyclopedia of Insurgency and Counterinsurgency: A New Era of Modern Warfare*. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2013, s. 258-262.
- BALALOVSKA, Kristina, Alessandro SILJ a Mario ZUCCONI. *Minority policies in Southeast Europe: Crisis in Macedonia*. The Ethnobarometer Working Paper Series, No. 6. Rome: Ethnobarometer, 2002.
- BALKANALYSIS.COM RESEARCH SERVICE. Albania's Strela Missiles Meant for New Macedonian Conflict Zones. *Balkananalysis.com* [online]. 2004, 29. 12. [cit. 2021-7-17]. Dostupné z: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=182806>
- BALKANALYSIS.COM RESEARCH SERVICE. Getting to the Bottom of Kondovo: Conflicting Theories, Murky Motives September 4, 2005. *Balkananalysis.com* [online]. 2005 [cit. 2021-7-17]. Dostupné z: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=90559>
- BALKELIS, Tomas. Social Banditry and Nation-Making: The Myth of a Lithuanian Robber. *Past & Present*. 2008, **198**(1), 111-145.
- BALL, Patrick. *Policy or Panic?: The Flight of Ethnic Albanians from Kosovo, March–May, 1999*. Washington, DC: American Association for the Advancement of Science, 2000.
- BANAC, Ivo. The Politics of National Homogeneity. BLITZ, Brad K. *War and Change in the Balkans: Nationalism, Conflict and Cooperation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, s. 30-43.
- BANTEKAS, Ilias. The International Law of Terrorist Financing. *The American Journal of International Law*. 2003, **97**(2), 315-333.
- BARDOS, Gordon N. Balkan Blowback?: Osama bin Laden and Southeastern Europe. *Mediterranean Quarterly*. 2002, **13**(1), 44-53.
- BARDOS, Gordon N. Balkan History, Madeleine's War, and NATO's Kosovo. *Serbian Studies: Journal of the North American Society for Serbian Studies*. 2001, **15**(1), 77-102.
- BATTISTINI, Francesco. Kosovo, Rugova, si "converte": "Simpatia per il cristianesimo": È stata la prima fede del nostro popolo. Le moschee sono venute dopo. *Corriere della Serra*. 2003, 27. 11., 15.
- BECKETT, Ian F. W. *Modern Insurgencies and Counter-Insurgencies: Guerrillas and their*
- BEETHAM, David. *The Legitimation of Power*. London: Macmillan, 1991.
- BEHRAMI, Artan a Jeton MUSLIU. Kundër kujt?: Në luftë. *Gazeta Express*. 2007, 16. 10., 8-9.

- BELL, J. Bowyer. *The Dynamics of Armed Struggle*. London: Routledge, 2012.
- BERGHOLZ, Max. *Violence as a Generative Force: Identity, Nationalism, and Memory in a Balkan Community*. Ithaca: Cornell University Press, 2016.
- BERISHA, Elvira. Inaugurohet shtatorja e Ibrahim Rugovës - pa leje. *Koha* [online]. 2021, 15. 1. [cit. 2021-9-23]. Dostupné z: <https://www.koha.net/kulture/254226/inaugurohet-shtatorja-e-ibrahim-rugoves/>
- BERMAN, Eli. *Hamas, Taliban and the Jewish Underground: An Economist's View of Radical Religious Militias* [online]. NBER Working Paper 10004. Cambridge (Massachusetts): National Bureau of Economic Research, 2003 [cit. 2021-9-6]. Dostupné z: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w10004/w10004.pdf
- BERREBI, Claude. Evidence about the Link Between Education, Poverty and Terrorism among Palestinians. *Peace Economics, Peace Science and Public Policy*. 2007, **13**(1), 1-38.
- BESOZZI, Claudio. Illegal Markets and Organised Crime in Switzerland: A Critical Assessment.
- BEXHETI, Nuri. Një kujtim i shkurtër me Adem Jasharin në nëntor 1991. In: SYLA, Sabit, ed. *Jasharajt dhe lufta çlirimtare: Materiale nga Konferenca shkencore ndërkombëtare: "Jasharajt dhe lufta çlirimtare", organizuar me rastin e vitit jubilar, 20-vjetorit të Epopesë së Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, Prishtinë, më 6 mars 2018*. Prishtinë: Instituti i historisë "Ali Hadri", 2019, s. 155-157.
- BIELBY, Clare a Jeffrey S. MURER, ed. *Perpetrating Selves: Doing Violence, Performing Identity*. Cham: Palgrave Macmillan, 2018.
- Big, Allied and Dangerous (BAAD)* [online]. National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism (START) [cit. 2019-10-26]. Dostupné z: <https://www.start.umd.edu/baad/database>
- BILLINGTON, James H. Six Views of the Russian Revolution. *World Politics*. 1966, **18**(3), 452-473.
- BINAKAJ, Endrit A. *Ditari i një ushtari: Monografi për dëshmorin Valiant N. Ferizi*. Prishtinë: Atumis, 2017.
- BINAKAJ, Endrit A. *Masakra e Belegut 29-30 mars 1999*. Prishtinë: Focus, 2016.
- BISLIMI, Mehmet. *Këtu i thonë Drenicë: Tahir Meha – monografi*. Prishtinë: MKRSDÇJ, 2004.
- BJÖRKMAN, Carl. Salafi-Jihadi terrorism in Italy. RANSTORP, Magnus, ed. *Understanding Violent Radicalisation: Terrorist and Jihadist Movements in Europe*. London: Routledge, 2010, s. 231-255.
- BLIMES, Randall J. The Indirect Effect of Ethnic Heterogeneity on the Likelihood of Civil War Onset. *Journal of Conflict Resolution*. 2006, **50**(4), 536-547.
- BLIN, Arnaud. Armed groups and intra-state conflicts: The dawn of a new era? *International Review of the Red Cross*. 2011, **93**(882), 287-310.
- BLOK, Anton. On brigandage with special reference to peasant mobilization. *Sociologische Gids*. 1971, **18**(2), 208-216.
- BLOK, Anton. The Peasant and the Brigand: Social Banditry Reconsidered. *Comparative Studies in Society and History*. 1972, **14**(4), 494-503.

- BLUMER, Herbert. Sociological Analysis and the "Variable." *American Sociological Review*. 1956, **21**(6), 683–690.
- BLUMER, Herbert. The Problem of the Concept in Social Psychology: The Problem of the Concept in Social Psychology. *American Journal of Sociology*. 1940, **45**(5), 707-719.
- BLUMER, Herbert. What is Wrong with Social Theory? *American Sociological Review*. 1954, **19**(1), 3-10.
- BLUMI, Isa. Defining Social Spaces by Way of Deletion: The Untold Story of Albanian Migration in the Postwar Period. *Journal of Ethnic & Migration Studies*. 2003, **29**(6), 949-965.
- BONINI, Carlo. Dai reati commessi in Italia i fondi per la guerriglia kosovara. *Corriere della Sera*. 1999, 19. 1., 4.
- BOORMAN, Scott A.;. *The Protracted Game: A Wei-Ch'i Interpretation of Maoist Revolutionary Strategy*. New York: Oxford University Press, 1970.
- BORHI, László. *Hungary in the Cold War, 1945-1956*. Budapest: Central European University Press, 2004.
- BORUM, Randy a Michael GELLES. Al-Qaeda's Operational Evolution: Behavioral and Organizational Perspectives. *Behavioral Sciences and the Law*. 2005, **23**(4), 467-483.
- BOURDIEU, Pierre. *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press, 1991.
- BOURDIEU, Pierre. *Language and Symbolic Power*. Oxford: Polity Press, 1991.
- BRAVO, Ana B. S a Carlos M. M. DIAS. An Empirical Analysis of Terrorism: Deprivation, Islamism and Geopolitical Factors. *Defence and Peace Economics*. 4, 2006, (17), 329-341.
- BRITTAIN, James J. *Revolutionary Social Change in Colombia: The Origin and Direction of the FARC-EP*. London. Pluto Press, 2010.
- BROERS, Michael. *Napoleons Other War: Bandits, Rebels and their Pursuers in the Age of Revolutions*. Oxford: Peter Lang, 2010.
- BROOKS, Rosa. *How Everything Became War and the Military Became Everything: Tales from the Pentagon*. New York: Simon and Schuster, 2016.
- BROWN, D. A. Maughan. Social banditry: Hobsbawm's model and "mau mau." *African Studies*. 1980, **39**(1), 77-97.
- BRUNNBAUER, Ulf. Die vergessenen Albaner Serbiens: Zur Lage der ethnischen Albaner in Südserbien außerhalb des Kosovo (Gemeinden Preševo, Bujanovac und Medvedja). *Südosteuropa*. 1999, **48**(7-8), 373–388.
- BRYANT, Antony a Kathy CHARMAZ, ed. *The SAGE Handbook of Current Developments in Grounded Theory*. Thousand Oaks: SAGE, 2019.
- BRYANT, Antony a Kathy CHARMAZ, ed. *The SAGE Handbook of Grounded Theory*. Thousand Oaks: SAGE, 2007.
- BUCCELLATO, James A. Sign of the Outlaw: Liberal Boundaries, Social Banditry, and the Political Act. *New Political Science*. 2012, **34**(3), 271-294.
- BUJA, Ramë. *Kosova në krizën Jugosllave*. Botimi i dytë i plotësuar. Prishtinë: AAB-Rinvest, 2011.
- BUXHOVI, Jusuf. *Kosova, 3: Nga Konferenca e Londrës deri te protektorati ndërkombëtar*. Prishtinë: Faik Konica, 2012.

- BYMAN, Daniel. Understanding Proto-Insurgencies. *Journal of Strategic Studies*. 2008, **31**(2), 165-200.
- BYMAN, Daniel. *Understanding Proto-Insurgencies: RAND Counterinsurgency Study*, 3. Santa Monica: RAND, 2007.
- CAKA, Nebi a Ali CAKA. Motivimi i emërtimit të fëmijëve në Kosovë 1912-2008. *AKTET: Revistë Shkencore e Institutit Alb-Shkenca*. 2010, **3**(4), 554-556.
- CAMERON, C. Daryl a Keith B. PAYNE. Escaping affect: How motivated emotion regulation creates insensitivity to mass suffering. *Journal of personality and social psychology*. 2011, **100**(1), 1-15.
- CAMPBELL, Kenneth J. Once Burned, Twice Cautious: Explaining the Weinberger-Powell Doctrine. *Armed Forces & Society*. 1998, **24**(3), 357-374.
- CANA, Zekeria. *Ditari i robërisë 2: 1 korrik 1998 - 23 mars 1999*. Prishtinë: Rozafa, 2000.
- CANA, Zekeria. *Ditari i robërisë, 1: Tetor 1989 - Qershor 1998*. Prishtinë: Rozafa, 2000.
- CASTRÉN, Anna-Maija. Becoming "Us": Marital Name, Gender, and Agentic Work in Transition to Marriage. *Journal of Marriage and Family*. 2018, **81**(1), 248-263.
- CEDERMAN, Lars-Erik, Andreas WIMMER a Brian MIN. Why Do Ethnic Groups Rebel?: New Data and Analysis. *World Politics*. 2010, **62**(1), 87-119.
- ÇEKU, Ethem. *Kosovo and Diplomacy since World War II: Yugoslavia, Albania and the Path to Kosovan Independence*. London: I. B. Tauris, 2016.
- ÇEKU, Ethem. *Mendimi politik i lëvizjes ilegale në Kosovë 1945-1981*. Prishtinë: Brezi '81, 2003.
- ÇEKU, Ethem. *Struktura politike e ilegales së Kosovës*. Tiranë: Argeta-LMG, 2006.
- CENTER FOR PEACE AND DISARMAMENT EDUCATION a SAFERWORLD. *Turning the page: Small arms and light weapons in Albania*. Tirana: Center for Peace and Disarmament Education a Saferworld, 2005.
- ÇETTA, Muhamet. *Me UÇK-në në Koshare 1: Deri dhe në vijën e parë të frontit*. Prishtinë: Instituti i historisë, 2000.
- ÇETTA, Muhamet. *Me UÇK-në në Koshare 2: Nga vija e parë e frontit e deri në Kosovën e pasluftës*. Prishtinë: Faik Konica, 2002.
- CHARLES, Robert B. *Narcotics and Terrorism: Links, Logic, and Looking Forward*. Philadelphia: Chelsea House, 2004.
- CHARMAZ, Kathy. *Constructing Grounded Theory: A Practical Guide Through Qualitative Analysis*. London: SAGE, 2006.
- CHASSAGNE, Philippe a Kolë GJELOSHAJ. L'émergence de la criminalité organisée albanophone. *Cahiers d'études sur la Méditerranée orientale et le monde turco-iranien* [online]. 2001, (32) [cit. 2020-6-17]. Dostupné z: <https://journals.openedition.org/cemoti/692>
- CHEAH, Boon Kheng. Hobsbawm's social banditry, myth and historical reality: A case in the Malaysian state of Kedah, 1915-1920. *Bulletin of Concerned Asian Scholars*. 1985, **17**(4), 34-51.
- CHEN, Feng. The Dilemma of Eudaemonic Legitimacy in Post-Mao China. *Polity*. 1997, **29**(3), 421-439.

- CHICLET, Christophe. Aux origines de l'Armée de libération du Kosovo. *Le Monde Diplomatique*. 1999, **46**(542), 6-7.
- CHOMSKY, Noam. *The New Military Humanism: Lessons from Kosovo*. Monroe: Common Courage Press, 1999.
- CHOSSUDOVSKY, Michel. Kosovo 'Freedom Fighters' Financed by Organized Crime. *Peace Research*. 1999, **31**(2), 29-42.
- CHRISTOPHER DELISO. Macedonian Special Police Eliminate Armed Albanian Group with Paramilitary, Wahhabi Ties, Seizing Massive Arsenal. *Balkananalysis.com* [online]. 2007, 11. 11. [cit. 2021-7-17]. Dostupné z: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=119561>
- CHRISTOPHER, Andrew N. The Psychology of Names: An Empirical Reexamination. *Journal of Applied Social Psychology*. 1998, **28**(13), 1173-1195.
- CIA. *Guide to the Analysis of Insurgency* [online]. US Government, nedatováno [cit. 2019-7-28]. Dostupné z: <https://www.hsdl.org/?view&did=230206>
- CIA. *Guide to the Analysis of Insurgency* [online]. US Government, 2012 [cit. 2019-7-28]. Dostupné z: <https://www.hsdl.org/?view&did=713599>
- CIA. *The Kurdish Insurgency in Turkey* [online]. Washington, DC: CIA, 1985, 20. 8. [cit. 2019-10-25]. Dostupné z: <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP85T01058R000303280001-0.pdf>
- ÇITAKU, Ibrahim. *Prekazi*. Prishtinë: Prograf, 2003.
- CLARK, Howard. *Civil Resistance in Kosovo*. London: Pluto Press, 2000.
- CLAUSEWITZ, Carl von. *Clausewitz on Small War*. Oxford: Oxford University Press, 2015.
- CLAUSEWITZ, Carl von. *On War*. Abridged with an Introduction and Notes by Beatrice Hauser. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- CLAYTON, Govinda. Relative rebel strength and the onset and outcome of civil war mediation. *Journal of Peace Research*. 2013, **50**(5), 609-622.
- COFFEY, Bentley a Patrick A. MCLAUGHLIN. Do Masculine Names Help Female Lawyers Become Judges?: Evidence from South Carolina. *American Law and Economics Review*. 2009, **11**(1), 112-133.
- COHEN, Lenard J. *Serpent in the Bosom: The Rise and Fall of Slobodan Milošević*. Boulder: Westview Press, 2001.
- COLLIER, Paul a Anke HOEFFLER. Greed and Grievance in Civil War. *Oxford Economic Papers*. 2004, **56**(4), 563-595.
- CONGLETON, Roger D. The "Logic of Collective Action" and beyond. *Public Choice*. 2015, **167**(3/4), 217-234.
- CONGRESSIONAL RECORD. *Proceedings and Debates of the 81st Congress, Second Session, Vol. 96, Part 7: June 14, 1950, to July 11, 1950*. Washington, DC: US Government Printing Office, 1950.
- CORNELL, Svante E. a Niklas L. P. SWANSTRÖM. The Eurasian Drug Trade: A Challenge to Regional Security. *Problems of Post-Communism*. 2006, **53**(4), 10-28.
- COURBAGE, Youssef a Ronald WILKENS. Censuses, Elections and Population: The Case of Macedonia. *Population (English Edition, 2002-)*. 2003, **58**(4-5), 429-450.

- CRANE, Conrad C. Introduction. TUCKER, Spencer D., ed. *Encyclopedia of Insurgency and Counterinsurgency: A New Era of Modern Warfare*. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2013, xxiii-xxvi.
- CRENSHAW, Martha. Thoughts on Relating Terrorism to Historical Contexts. CRENSHAW, Martha, ed. *Terrorism in Context*. University Park (Pennsylvania): Pennsylvania State University Press, 1995, s. 1-24.
- CRESWELL, John W. a J. David CRESWELL. *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. 5th Edition. Thousand Oaks: SAGE, 2018.
- CRESWELL, John W. *A Concise Introduction to Mixed Methods Research*. Thousand Oaks: SAGE, 2015.
- CROZIER, Brian. *Annual of Power and Conflict, 1973 -74: A Survey of Political Violence and International Influence*. London: Institute for the Study of Conflict, 1974.
- CRUMMEY, Donald, ed. *Banditry, Rebellion, and Social Protest in Africa*. Portsmouth (New Hampshire): Heinemann Educational Books, 1986.
- ÇUNI, Martin. *Reportazhe lufte*. Prishtinë: Shkrola, 2002.
- CUNNINGHAM, David E., Kristian Skrede GLEDITSCH a Idean SALEHYAN. It Takes Two: A Dyadic Analysis of Civil War Duration and Outcome. *Journal of Conflict Resolution*. 2009, **53**(4), 570-597.
- CUROT, Nicholas A. a Alexander FINK. Bandit Heroes: Social, Mythical, or Rational? *The American Journal of Economics and Sociology*. 2012, **71**(2), 470-497.
- D'AGOÛT, Majak. Why did Sudan Lose a small war in Southern Sudan? *Small Wars & Insurgencies*. 2019, **30**(3), 679-702.
- DARCH, Colin. Are there warlords in provincial Mozambique?: Questions of the social base of MNR banditry. *Review of African Political Economy*. 1989, **16**(45/46), 34-49.
- DAVIS, Bradley Camp. *Imperial Bandits: Outlaws and Rebels in the China-Vietnam Borderlands*. Seattle: University of Washington Press, 2017.
- De ROUEN, JR, Karl R. a David SOBEK. The Dynamics of Civil War Duration and Outcome. *Journal of Peace Research*. 3, 2004, (41), 303-320.
- DEL RE, Emanuela C. Collective Behavior. RUNEHOF, Anne L. C., Lluís OVIEDO a Nina P. AZARI, ed. *Encyclopedia of Sciences and Religions*. Dordrecht: Springer, 2013, s. 422-429.
- DEL VALLE, Alexandre. *Guerres contre l'Europe: Bosnie-Kosovo-Tchéchénie...* Paris: Éditions des Syrtes, 2001.
- DELITALA, M. Generalized Kinetic Theory Approach to Modeling Spread and Evolution of Epidemics. *Mathematical and Computer Modelling*. 2004, **39**(1), 1-12.
- DELLA PORTA, Donatella a Mario DIANI, ed. *The Oxford Handbook of Social Movements*. Oxford: Oxford University Press, 2015, s. 452-466.
- DEMPSEY, Gary a Roger W. FONTAINE. *Fool's Errands: America's Recent Encounters with Nation Building*. Washington, DC: Cato Institute, 2001.
- DEMPSEY, Gary. Kosovo Crossfire. *Mediterranean Quarterly*. 1998, **9**(3), 94-108.
- Der SPIEGEL. Die Realität ist der Krieg: Jakup Krasniqi, Sprecher der albanischen Befreiungsarmee UÇK, über den Kampf gegen die Serben. *Der Spiegel*. 1998, 6. 7., **52**(28), s. 123.

- DeVORE, Marc R. a Armin B. STÄHLI. Explaining Hezbollah's Effectiveness: Internal and External Determinants of the Rise of Violent Non-State Actors. *Terrorism and Political Violence*. 2015, **27**(2), 331-357.
- DeVORE, Marc R., Armin STÄHLI a Ulrike E. FRANKE. Dynamics of insurgent innovation: How Hezbollah and other non-state actors develop new capabilities. *Comparative Strategy*. 2019, **38**(4), 371-400.
- DiGRAZIA, Joseph. Individual Protest Participation in the United States: Conventional and Unconventional Activism. *Social Science Quarterly*. 2014, **95**(1), 111-131.
- DILLON, George M. *The Falklands, Politics, and War*. New York: St. Martin's Press, 1989.
- DINUR, Rachel, Benjamin BEIT-HALLAHMI a John E. HOFMAN. First Names as Identity Stereotypes. *The Journal of Social Psychology*. 1996, **136**(2), 191-200.
- DION, Kenneth L. Names, Identity, and Self. *Names*. 1983, **31**(4), 245-257.
- DIPLOMACIA.DK. UDB-shët e Kosovës, me emër dhe mbiemër. *Bota Sot* [online]. 2014, 4. 2. [cit. 2021-9-26]. Dostupné z: <https://www.botasot.info/kosova/270709/udb-shet-e-kosoves-me-emer-dhe-mbiemer/>
- DISHMAN, Chris. Terrorism, Crime, and Transformation. *Studies in Conflict and Terrorism*. 2001, **24**(1), 43-58.
- DIXON, Jeffrey. What Causes Civil Wars?: Integrating Quantitative Research Findings. *International Studies Review*. 2009, **11**(4), 707-735.
- DRENICA, Besa. Në kërkim të dijes dhe të lirisë. *Bota e re*. 2009, 17. 2., **38**(numër special), 36-38.
- DUCLOS, Nathalie. Joining the Kosovo Liberation Army: A continuist, process-based analysis. *Violence: An international journal*. 2020, **1**(1), 21-39.
- DUGOLLI, Bujar. Universiteti i Prishtinës dhe Ushtria Çlirimtare e Kosovës. In: SYLA, Sabit, ed. *Jasharajt dhe lufta çlirimtare: Materiale nga Konferenca shkencore ndërkombëtare: "Jasharajt dhe lufta çlirimtare", organizuar me rastin e vitit jubilar, 20-vjetorit të Epopesë së Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, Prishtinë, më 6 mars 2018*. Prishtinë: Instituti i historisë "Ali Hadri", 2019, s. 149-153.
- ĐUKIĆ, Slavoljub. *Između slave i anateme: Politička biografija Slobodana Miloševića*. Beograd: Filip Višnjić, 1994.
- DURAKU, Ilir. Komunikatë Nr. 19: Fronti për Bashkim Kombëtar Shqiptar - Armata Kombëtare Shqiptare. *Kosova e lirë* [online]. Prishtinë, Shkup, 2002, 15. 9. [cit. 2021-9-28]. Dostupné z: <http://www.kosovaelire.com/akshkom19.php>
- ĐURIĆ, Slađana. *Osveta i kazna: Sociološko istraživanje krvne osvete na Kosovu i Metohiji*. Niš: Prosveta, 1998.
- DURIQI, Visar. Krah i luftës dhe i paqes: Dhe disa miliona për UÇK-në në mes. *Insajderi* [online]. 2018, 3. 6. [cit. 2020-6-16]. Dostupné z: <https://insajderi.com/hulumtime/krah-i-luftes-dhe-i-paqes-dhe-disa-miliona-per-uck-ne-ne-mes/>
- DUSHI, Mimoza. *Femra dhe evolucioni i lindshmërisë në Kosovë*. Prishtinë: Akademia e shkencave dhe e arteve e Kosovës, 2009.

Bibliografie

- EASSON, Joseph J. a Alex P. SCHMID. Appendix 2.1: Appendix 2.1: 250-plus Academic, Governmental and Intergovernmental Definitions of Terrorism. SCHMID, Alex P., ed. *The Routledge Handbook of Terrorism Research*. London: Routledge, 2011, s. 99-157.
- ECHEVARRIA II, Antulio J. Deconstructing the theory of fourth-generation war. *Contemporary Security Policy*. 2005b, **26**(2), 233-241.
- ECHEVARRIA II, Antulio J. *Fourth-Generation War and Other Myths*. Carlisle: Strategic Studies Institute, 2005a.
- ECK, Kristine. Armed Conflict to War: Ethnic Mobilization and Conflict Intensification. *International Studies Quarterly*. 2009, (53), 369-388.
- ECK, Kristine. Coercion in Rebel Recruitment. *Security Studies*. 2014, **23**(2), 364-398.
- ECK, Kristine. *Raising Rebels: Participation and Recruitment in Civil War*. Uppsala, 2010. Disertace: Všeobecné shrnutí. Uppsala University.
- ELCHEROTH, Guy a Stephen REICHER. *Identity, Violence and Power: Mobilising Hatred, Demobilising Dissent*. London: Palgrave Macmillan, 2017.
- ELSHANI, Gafurr. *Ushtria Çlirimtare e Kosovës: Dokumente dhe artikuj*. Botimi i tretë. Prishtinë: Zëri i Kosovës, 2003a.
- ELSHANI, Milazim. *Betejat e laudishme të brigadës 123: Ditar lufte*. Prizren: Shoqata e historianeve "Hasan Prishtina" Suharekë, 2001.
- ELWERT, Georg a . The Socio-Anthropological Interpretation of Violence. HEITMEYER, Wilhelm a John HAGAN. *International Handbook of Violence Research*. New York: Kluwer Academic Publishers, 2003, s. 261-290.
- EREV, Ido, Gary BORNSTEIN a Rachely GALILI. Constructive Intergroup Competition as a Solution to the Free Rider Problem: A Field Experiment. *Journal of Experimental Social Psychology*. 1993, **29**(6), 463-478.
- EUROSTAT. *Methodological manual on territorial typologies: 2018 edition*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019.
- EVANGELISTA, Matthew. *Law, Ethics, and the War on Terror*. Cambridge: Polity Press, 2008.
- EXPRESS. Don Shan Zefi rikthen debatin a vdiq Ibrahim Rugova si katolik apo mysliman. *Express* [online]. 2019, 29. 12. [cit. 2021-9-23]. Dostupné z: <http://www.gazetaexpress.com/don-shan-zefi-rikthen-debatin-a-vdiq-ibrahim-rugova-si-katolik-apo-mysliman/>
- FARQUET, Romaine. *Memories of the "liberation of Kosovo" among Albanian speaking activists in Switzerland: Narrating transnational belonging to the nation*. Neuchâtel, 2019. Disertace. University of Neuchâtel.
- FAZLIA, Kajtaz. *Faktorët e ndërrimeve të strukturës agrare në Kosovë*. Prishtinë: Rilindja, 2001.
- FEARON, James D. a David D. LAITIN. Ethnicity, Insurgency, and Civil War. *American Political Science Review*. 2003, **97**(1), 75-90.
- FEARON, James D. a David D. LAITIN. *Ethnicity, Insurgency, and Civil War* [online]. A paper to be presented at the 2001 Annual Meetings of the American Political Science Association, San Francisco, 2001, 20. 8. [cit. 2019-10-5]. Dostupné z:

<https://web.stanford.edu/group/fearon-research/cgi-bin/wordpress/wp-content/uploads/2013/10/apsa011.pdf>

FELBAB-BROWN, Vanda. *A Better Strategy Against Narcoterrorism* [online]. Audit of Conventional Wisdom 06-02. Cambridge (Massachusetts): MIT Center for International Studies, 2006 [cit. 2017-10-6]. Dostupné z:

http://cis.mit.edu/sites/default/files/images/Audit_01_06_Vanda.pdf

FERGUSON, James. *Taliban: The Unknown Enemy*. Cambridge (Massachusetts): Da Capo Press, 2010.

FERIĆ, Stanko. Obustavljen postupak švercerima oružja za OVK: : Šibenski slučaj napunio 10 godina. *Slobodna Dalmacija* [online]. 2008, 14. 3. [cit. 2020-6-16]. Dostupné z:

<https://slobodnadalmacija.hr/vijesti/crna-kronika/obustavljen-postupak-svercerima-oruzja-za-ovk-593>

FERIDUN, Mete. Impact of Education and Poverty on Terrorism in Turkey: An Empirical Investigation. *Applied Research Quality Life*. 2014, **11**(1), 41-48.

FIJNAUT, Cyrille a Letizia PAOLI, ed. *Crime in Europe: Concepts, Patterns and Control Policies in the European Union and Beyond*. Dordrecht: Springer, 2004, s. 499-536.

FILIPE, J. A. N. a G. J. GIBSON. Comparing Approximations to Spatio-temporal Models for Epidemics with Local Spread. *Bulletin of Mathematical Biology*. 2001, **63**(4), 603-624.

FISCHER, Bernd J. Albanian Highland Tribal Society and Family Structure in the Process of Twentieth Century Transformation. *Eastern European Quarterly*. 1999, **33**(3), 281-301.

FITZGERALD, Michael. *The Nazis and the Supernatural: The Occult Secrets of Hitler's Evil Empire*. London: Arcturus, 2020.

FLANAGAN, Thomas. *Riel and the Rebellion: 1885 Reconsidered*. Toronto: University of Toronto Press, 2000.

FLEISHMAN, Jeffrey. Italy battling a new wave of criminals – Albanians: Refugees are cutting into the Mafia turf. *Philadelphia Inquirer*. 1999, 15. 3., A1.

FLOREA, Adrian. Where Do We Go from Here?: Conceptual, Theoretical, and Methodological Gaps in the Large-N Civil War Research Program. *International Studies Review*. 2012, 14(1), 78-98.

FOND ZA HUMANITARNO PRAVO. List of killed, missing and disappeared 1998-2000. *The Kosovo Memory Book 1998-2000* [online]. [cit. 2018-2-11]. Dostupné z: http://www.kosovomemorybook.org/db/kkp_en/index.html

FOND ZA HUMANITARNO PRAVO. *Albanci u Srbiji: Preševo, Bujanovac i Medveđa* [online]. Beograd: Fond za humanitarno pravo, 2003 [cit. 2020-11-11]. Dostupné z: http://www.hlc-rdc.org/images/stories/pdf/Prava_manjina_Srbije/cac030e723e8da5932a6da283ffd99bb.pdf

FOND ZA HUMANITARNO PRAVO. *Dosije: 125. motorizovana brigada Vojske Jugoslavije* [online]. Beograd: Fond za humanitarno pravo, 2013b [cit. 2021-8-24]. Dostupné z: <http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2013/10/Dosije-125.pdf>

FOND ZA HUMANITARNO PRAVO. *Dosije: 549. motorizovana brigada Vojske Jugoslavije* [online]. Beograd: Fond za humanitarno pravo, 2013a [cit. 2021-8-24]. Dostupné z: <http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2013/03/Dosijea-549.-Motorizovana-brigada-Vojske-Jugoslavije.pdf>

- FRANCK, Thomas M. a Faiza PATEL. UN Police Action in Lieu of War: "The Old Order Changeth." *The American Journal of International Law*. 1991, **85**(1), 63-74.
- FREYTAG, Andreas, Jens J. KRÜGER, Daniel MEIERRIEKS a Friedrich SCHNEIDER. The origins of terrorism: Cross-country estimates of socio-economic determinants of terrorism. *European Journal of Political Economy*. 2011, **27**(S1), 5-16.
- FRONTI PËR BASHKIM KOMBËTAR SHQIPTAR. Rregullore e Fondit Kombëtar Shqiptar. *Fronti për Bashkim Kombëtar Shqiptar: Armata Kombëtare Shqiptare* [online]. 2002, 9. 9. [cit. 2021-7-24]. Dostupné z: <https://fbksh-aksh.fr.gd/FKSH.htm>
- FRY, Douglas P. a Patrik SÖDERBERG. Myths about hunter-gatherers redux: Nomadic forager war and peace. *Journal of Aggression, Conflict and Peace Research*. 2014, **6**(4), 255-266.
- FUCHS, Christian. Co-Operation and Self-Organization. *TripleC: (e-journal for cognition, communication, co-operation)* [online]. **1**(1), 1-52 [cit. 2021-9-15]. Dostupné z: <http://www.triple-c.at/index.php/tripleC/article/view/2>
- FUCHS, Christian. The Self-Organization of Social Movements. *Systemic Practice and Action Research*. 2006, **19**(1), 101-137.
- FUKUMOTO, Kentaro. What Happens Depends on When It Happens: Copula-Based Ordered Event History Analysis of Civil War Duration and Outcome. *Journal of the American Statistical Association*. 2015, **110**(509), 83-92.
- GALEOTTI, Mark. Underworld and Upperworld: Transnational Organized Crime and Global Society. JOSSELIN, Daphne a William WALLACE, ed. *Non-State Actors in World Politics*. New York: Palgrave, 2001, s. 203-217.
- GALTUNG, Johan. Cultural Violence. *Journal of Peace Research*. 1990, **27**(3), 291-305.
- GALTUNG, Johan. Violence, Peace, and Peace Research. *Journal of Peace Research*. 1969, **6**(3), 167-191.
- GALULA, David. *Counterinsurgency Warfare: Theory and Practice*. Praeger Security International: Westport (Connecticut), 2006.
- GAMSON, William A. *The Strategy of Social Protest*. Homewood: Dorsey, 1975.
- GASHI, Bahri M. *Kosharja altari i lirisë: Dimensionet e luftës së Koshares dhe format e saj*. Prishtinë: Faik Konica, 2006.
- GASHI, Bedri. *Mujë Krasniqi - një jetë për liri: Rrëfime të luftës 1997-1999*. Prishtinë: Prograf, 2002.
- GATES, Scott. Membership matters: Coerced recruits and rebel allegiance. *Journal of Peace Research*. 2017, **54**(509), 674-686.
- GECI, Gani. *Lufta pa maska: Drenicë, 1991-1999* [online]. Prishtinë, 2001 [cit. 2003-4-8]. Dostupné z: http://www.trepca.net/kultura/libri_gani.geci/lufta_pa_maska_gani.geci.htm
- GELVIN, James L. *The New Middle East: What Everyone Needs to Know®*. New York: Oxford University Press, 2018.
- GERGES, Fawaz A. *The Rise and Fall of Al-Qaeda*. Oxford: Oxford University Press, 2011.
- GERLACH, Luther P. a Virginia H. HINE. *People, Power, Change*. New York: Bobbs-Merrill, 1970.

- GIATZIDIS, Emil. The Challenge of Organized Crime in the Balkans and the Political and Economic Implications. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*. 2007, **23**(3), 327-351.
- GIERSCH, Carsten. *Multilateral Conflict Regulation (MCR): The Case of Kosovo* [online]. WCFIA Working Paper 00-04. Cambridge (Massachusetts): Weatherhead Center for International Affairs, 2000, 8. 1. [cit. 2017-10-6]. Dostupné z: <http://www.tinyurl.com/y5dvghnw>, 2000 [cit. 2017-10-6].
- GJELOSHI, Nikë. *Kosova në udhekryq '89: Humbja e subjektivitetit dhe përpjekjet për pavarësi*. Gorle: Velar, 1997.
- Global Terrorism Database: Information on more than 200,000 Terrorist Attacks* [online]. National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism (START) [cit. 2019-].
- GOODHAND, Jonathan. Frontiers and Wars: The Opium Economy in Afghanistan. *Journal of Agrarian Change*. 2005, **5**(2), 191-216.
- GORDON, Michael R. A hobbled army casts a cloud in Macedonia. *New York Times*. 6. 7. 2001, A8.
- GOUJON-BELLEC, Stéphanie, Claire DEMOURY, Aurélie GUYOT-GOUBIN, Denis HÉMON a Jacqueline CLAVEL. Detection of clusters of a rare disease over a large territory: Performance of cluster detection methods. *International Journal of Health Geographics* [online]. 2011, **10**(1) [cit. 2020-7-9]. Dostupné z: <https://ij-healthgeographics.biomedcentral.com/articles/10.1186/1476-072X-10-53>
- GOUNEV, Philip. Stabilizing Macedonia: Conflict Prevention, Development and Organized Crime. *Journal of International Affairs*. 2003, **57**(1), 229-240.
- GOXHAI, Dilaver Rezo. *Romantika e luftës së UÇK-së*. Tiranë: Mbresa&Analiza, 2012.
- GOXHAI, Dilaver. *Rruga që më çoi në radhët e UÇK-së: Analiza*. Ribotim. Prishtinë: Shkrola, 2004.
- GRAVEL, Mike a Joe LAURIA. *A Political Odyssey: The Rise of American Militarism and One Man's Fight to Stop It*. New York: Seven Stories Press, 2008.
- GRDIĆ, Dragan a Jasminka IVANČIĆ. Bombe danas na smetlišu, a kalašnjikov za 300 maraka. *Vjesnik*. 2001, 4. 2.
- GREENE, Jennifer C., Valerie J. CARACELLI a Wendy F. GRAHAM. Toward a conceptual framework for mixed-method evaluation designs. *Educational Evaluation and Policy Analysis*. 1989, **11**(3), 255-274.
- GRIGOROVA MINCHEVA, Lyubov a Ted R. GURR. Unholy Alliances: How Trans-State Terrorism and International Crime Make Common Cause. REUVENY, Rafael a William R. THOMPSON, ed. *Coping with Terrorism: Origins, Escalation, Counterstrategies, and Responses*. Albany: State University of New York Press, 2010, s. 169-189.
- GRIGOROVA MINCHEVA, Lyubov a Ted R. GURR. *Crime-Terror Alliances and the State: Ethnonationalist and Islamist Challenges to Regional Security*. New York: Routledge, 2013.
- GROEN, P.M.H. Dutch Armed Forces and the Decolonization of Indonesia: The Second Police Action (1948-1949), A Pandora's Box. *War & Society*. 1986, **4**(1), 79-104.

- GURR, Ted R. a Anne PITTSCH. Ethnopolitical Conflict and Separatist Violence. HEITMEYER, Wilhelm a John HAGAN, ed. *International Handbook of Violence Research*. 1. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2005, 227-245.
- GURR, Ted R. Why Men Rebel Redux: How Valid Are Its Arguments 40 Years On? *E-International Relations* [online]. 2011 [cit. 2018-6-22]. Dostupné z: <https://www.e-ir.info/2011/11/17/why-men-rebel-redux-how-valid-are-its-arguments-40-years-on/>
- GURR, Ted R. *Why Men Rebel*. Princeton: Princeton University Press, 1971.
- GURR, Ted. A Causal Model of Civil Strife: A Comparative Analysis Using New Indices. *The American Political Science Review*. 1968, **62**(4), 1104-1124.
- GUTAJ, Perparim a Serhun AL. Statehood and the political dynamics of insurgency: KLA and PKK in comparative perspective. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*. 2017, **19**(2), 91-104.
- HAHLWEG, Werner. Clausewitz and guerrilla warfare. *Journal of Strategic Studies*. 1986, **9**(2-3), 127-133.
- HALIMI, Kadri. Fiset si organizim shoqëror i iliro-shqiptarëve. HALIMI, Kadri. *Trajtime dhe studime etnologjike*. Prishtinë: Instituti albanologjik i Prishtinës, 2000, s. 59-68.
- HALL, Peter A. Tracing the Progress of Process Tracing. *European Political Science*. 2013, **12**(1), 20-30.
- HALL, Robert L., Mark RODEGHIER a Bert USEEM. Effects of Education on Attitude to Protest. *American Sociological Review*. 1986, **51**(4), 564-573.
- HALUZÍK, Radan. *Proč jdou chlapi do války: Emoce a estetika u počátků etnických konfliktů*. Praha: Dokořán, 2018.
- HAMBLIN, William J. *Warfare in the ancient Near East to 1600 BC: Holy Warriors at the dawn of history*. New York: Routledge, 2006.
- HAMZAJ, Bardh a Faik HOTI. *Jasharët: Histori e rrëfyer nga Rifat, Besarta, Bashkim, Murat dhe Lulzim Jashari*. Prishtinë: Zëri, 2003.
- HAMZAJ, Bardh. *Rrëfimi për luftën dhe lirinë: Dialog me komandantin Ramush Haradinaj*. Prishtinë: Zëri, 1999.
- HARDIN, Russell a Garrett CULLITY. The Free Rider Problem. ZALTA, Edward N., ed. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. 2020. Stanford: Stanford University, 2020 [cit. 2021-9-2]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/entries/free-rider/>
- HARKAVY, Robert E. a Stephanie G. NEUMAN. *Warfare and the Third World*. New York: Palgrave Macmillan, 2001.
- HART, Peter. The Geography of Revolution in Ireland 1917-1923. *Past & Present*. 1997, **155**(1), 142-176.
- HART, Peter. *The I.R.A. and Its Enemies: Violence and Community in Cork, 1916-1923*. Oxford: Clarendon Press, 1998.
- HART, Peter. *The I.R.A. at War, 1916-1923*. Oxford: Oxford University Press, 2004.
- HARTWIG, Jason. Composite Warfare and Civil War Outcome. *Terrorism and Political Violence*. 2020, **32**(6), 1268-1290.
- HASANI, Halim. *Yjet e lirisë: Biografi e dëshmorëve të UÇPMB-së*. Prishtinë: Eugjenika, 2010.

- HASANI, Hasan. *Të pavdekshmit e Dukagjinit: Dëshmorët e UÇK-së të Zonës operative Dukagjinit*. Pejë: Trupat e Mbrojtës Kosovës, 2002.
- HASANI, Proletar a Marenglen KASMI. Ndihmesa e Ushtrisë shqiptare në organizimin dhe përgatitjen e forcave të Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës. In: SYLA, Sabit, ed. *Jasharajt dhe lufta çlirimtare: Materiale nga Konferenca shkencore ndërkombëtare: "Jasharajt dhe lufta çlirimtare", organizuar me rastin e vitit jubilar, 20-vjetorit të Epopesë së Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, Prishtinë, më 6 mars 2018*. Prishtinë: Instituti i historisë "Ali Hadri", 2019, s. 199-222.
- HASHIM, Ahmed S. *The Caliphate at War: The Ideological, Organisational and Military Innovations of Islamic State*. London: Hurst & Company, 2018.
- HAXHIAJ, Serbeze a Milica STOJANOVIC. Evidence Reveals Serbian Officers' Role in Kosovo Massacre was Ignored. *BalkanInsight* [online]. Belgrade, Meja, 2020, 27. 4. [cit. 2021-9-28]. Dostupné z: <https://balkaninsight.com/2020/04/27/massacre-in-meja-evidence-of-serbian-officers-involvement-ignored/>
- HECKATHORN, Douglas D. Collective Action and the Second-Order Free-Rider Problem. *Rationality and Society*. 1989, 1(1), 78-100.
- HEDGES, Chris. *Kosovo's Next Masters?: Foreign Affairs*. 1999, 78(3), 24-42.
- HEINEMANN-GRÜDER, Andreas a Wolf-Christian PAES. *Wag the Dog: The Mobilization and Demobilization of the Kosovo Liberation Army*. BICC Brief 20. Bonn: Bonn International Center for Conversion, 2001.
- HEINEMANN-GRÜDER, Andreas. Germany's Anti-Hitler Coalition in Kosovo. *Mediterranean Quarterly*. 2001, 12(3), 31-46.
- HEITMEYER, Wilhelm a John HAGAN, ed. *International Handbook of Violence Research*. New York: Kluwer Academic Publishers, 2003.
- HELLMICH, Christina. *Al-Qaeda: From global network to local franchise*. London: Zed Books, 2011.
- HESSE-BIBER, Sharlene a R. Burke JOHNSON. *The Oxford Handbook of Multimethod and Mixed Methods Research Inquiry*. Oxford: Oxford University Press, 2015.
- HIGAZI, Adam. Social Mobilization and Collective Violence: Vigilantes and Militias in the Lowlands of Plateau State, Central Nigeria. *Journal of the International African Institute*. 2008, 78(1), 107-135.
- HIGGINS, Andrew a A. Craig COPETAS. In Kosovo, KLA Can't Seem To Win the Battle for Funds. *The Wall Street Journal*. 1999, 20. 5., A.1.
- HOBSBAWM, Eric J. *Bandits*. New York: Delacorte Press, 1969.
- HOBSBAWM, Eric. *Primitive Rebels: Studies in Archaic Forms of Social Movement in the 19th Century*. Manchester: The University Press, 1959.
- HOCKENOS, Paul. *Homeland Calling: Exile Patriotism & the Balkan wars*. Ithaca: Cornell University Press, 2003.
- HOFFMAN, Bruce. *Inside Terrorism*. Revised and Expanded Edition. New York: Columbia University Press, 2006.
- HOFFMAN, Jon. A Brewing Proto-Insurgency: Is Bahrain the Next Target of Iran's Regional Ambitions? *Small Wars Journal* [online]. 2018, 22. 7. [cit. 2019-10-25]. Dostupné

- z: <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/brewing-proto-insurgency-bahrain-next-target-irans-regional-ambitions>
- HOFFMANN, Patrick. *German Foreign Fighters in the Yugoslav Wars*. Praha, 2016. Diplomová práce. Karlova univerzita v Praze.
- HOFFNUNG, Michele. What's In a Name?: Marital Name Choice Revisited. *Sex Roles*. 2006, **55**(11-12), 817-825.
- HORVAT, Branko. *Kosovsko pitanje*. 2. dopunjeno izdanje. Zagreb: Globus, 1989.
- HOTI, Behram. *Lahuta e shqipeve*. Prishtinë: Jeta, 1994.
- HRADEČNÝ, Pavel. Kosovská otázka v letech 1944-1996 a její úloha v procesu dezintegrace komunistické Jugoslávie. TEJCHMAN, Miroslav, Pavel HRADEČNÝ a Miroslav ŠESTÁK. *Historické souvislosti rozpadu Jugoslávie*. Praha: Historický ústav AV ČR, 1996, s. 127-193.
- HUNTINGTON, Samuel P. The Clash of Civilizations? *Foreign Affairs*. 1993, **72**(3), 22-49.
- HUNTINGTON, Samuel P. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon and Schuster, 1996.
- HUTH, Paul, D., Scott BENNETT a Christopher GELPI. System Uncertainty, Risk Propensity, and International Conflict among the Great Powers. *Journal of Conflict Resolution*. 1992, **36**(3), 478-517.
- IMBUSCH, Peter. The Concept of Violence. HEITMEYER, Wilhelm a John HAGAN, ed. *International Handbook of Violence Research*. New York: Kluwer Academic Publishers, 2003, s. 13-39.
- INSAF, Shahid. Not the same by any other name. *Journal of the American Academy of Psychoanalysis*. 2002, **30**(3), 463- 473.
- INSTITUT DE DROIT INTERNATIONAL. The Principle of Non-Intervention in Civil Wars. *Institut de Droit international: Justitia et Pace* [online]. Wiesbaden: Institut de Droit international, 1975, 14. 8. [cit. 2019-12-1]. Dostupné z: https://www.idi-iil.org/app/uploads/2017/06/1975_wies_03_en.pdf
- INTERNATIONAL CRIMINAL TRIBUNAL FOR THE FORMER YUGOSLAVIA. *Prosecutor v. Fatmir Limaj, Haradin Bala, Isak Musliu: Case No. IT-03-66-T* [online]. Judgement. International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of Former Yugoslavia since 1991, 2005, 30. 11. [cit. 2021-7-28]. Dostupné z: <https://www.icty.org/x/cases/limaj/tjug/en/lim-tj051130-e.pdf>
- INTERNATIONAL CRIMINAL TRIBUNAL FOR THE FORMER YUGOSLAVIA. *Prosecutor v. Ramush Haradinaj, Idriz Balaj, Lahi Brahimaj: Case No. IT -04-84-PT* [online]. Transcript (open session). 2007, 7. 5. [cit. 2018-10-19]. Dostupné z: <https://www.icty.org/x/cases/haradinaj/trans/en/070507IT.htm>
- INTERNATIONAL CRISIS GROUP. *Kosovo Spring* [online]. ICG Report 32. Pristina: International Crisis Group, 1998, 20. 3. [cit. 2021-9-19]. Dostupné z: <https://d2o71andvipowj.cloudfront.net/kosovo-spring.pdf>
- IOM. *Socio-Economic and Demographic Profiles of Former KLA Combatants Registered by IOM, I*. Pristina: International Organization for Migration, 2000.
- IRELAND, Thomas. The Rationale of Revolt. *Papers on Non-Market Decision Making*. 1967, **3**(1), 49-66.

- IRVING, David. *Uprising! Hungary 1956: One Nation's Nightmare*. London: Hodder and Stoughton, 1981.
- ISEINI, Mair A. *Zhvillimet në Maqedoni dhe lindja e Ushtrisë Çlirimtare Kombëtare*. Tetovë: Çabej, 2003.
- ISLAMAJ, Selver. Tradita e tregimit mbi viktimën shekullore dhe rezistencës flijuese deri në kulmimin me komandantin legjendar dhe flijimin e familjes Jashari: Tradita mbi tregimin e viktimizimit të popullsisë shqiptare të Kosovës. In: SYLA, Sabit, ed. *Jasharajt dhe lufta çlirimtare: Materiale nga Konferenca shkencore ndërkombëtare: "Jasharajt dhe lufta çlirimtare", organizuar me rastin e vitit jubilar, 20-vjetorit të Epopesë së Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, Prishtinë, më 6 mars 2018*. Prishtinë: Instituti i historisë "Ali Hadri", 2019, s. 395-417.
- ISLAMI, Bedri. *E fshehta e hapur e Kosovës*. Prishtinë: Epoka e re, 2001.
- ISLAMI, Bedri. *I vërteti: Ali Ahmeti, si e njoha unë*. Tetovë: Tringa Design, 2011.
- ISLAMI, Bedri. *Lëvizja (lindje e përgjakur): Bashkëbisedim me Ibrahim Kelmendin*. Tetovë: Tringa design, 2012.
- ISLAMI, Hivzi. *Studime demografike: 100 vjet të zhvillimit demografik të Kosovës*. Prishtinë: Akademia e shkencave dhe e arteve e Kosovës, 2005.
- ism. *Terrorism and Political Violence*. 2004, **16**(2), 197-221.
- JACQUEZ, Geoffrey M. Disease cluster statistics for imprecise space-time locations. *Statistics in medicine*. 1996, **15**(7-9), 873-885.
- JASHARI, Skender. Rrethanat e përgjithshme dhe veprimet e Batalionit "Qenan Ibrahim", të UÇPMB-së, paraprirëse të Betejës së Rahovicës. *BulevardiOnline* [online]. 21. 5. 2019 [cit. 2019-8-4]. Dostupné z: <https://bulevardionline.com/rrethanat-e-pergjithshme-dhe-veprimet-e-batalionit-qenan-ibrahimi-te-ucpmb-se-paraprirese-te-betejes-se-rahovices/>
- JASHARI-STROFCI, Shefqet. *Kriminelët janë të humbur përfundim i keq po i pret*. Le Locle: ART KLUB Rifat Kukaj, 2015.
- JASHARI-STROFCI, Shefqet. *Pse jemi kështu siç jemi: Polemika-analiza-dëshmi*. Prishtinë: Mërgimi, 2002.
- JASHARI-STROFCI, Shefqet. *Që të shpëtojë Kosova*. Prishtinë: autor, 2005.
- JENKINS, J. Craig. Resource Mobilization Theory and the Study of Social Movements. *Annual Review of Sociology*. 1983, **9**, 527-553.
- JOES, Anthony J. *Resisting Rebellion: The History and Politics of Counterinsurgency*. Lexington (Kentucky): The University Press of Kentucky, 2004.
- JOES, Anthony J. *Urban Guerrilla Warfare*. Lexington (Kentucky): The University Press of Kentucky, 2007.
- JOHNSON, R. Burke a Anthony J. ONWUEGBUZIE. Mixed methods research: A research paradigm whose time has come. *Educational Researcher*. 2004, **33**(7), 14-26.
- JOHNSON, R. Burke a Federica RUSSO. Causation in Mixed Methods Research: The Meeting of Philosophy, Science, and Practice. *Journal of Mixed Methods Research*. 2017, **13**(2), 143-162.
- JOHNSON, R. Burke, Anthony J. ONWUEGBUZIE a Lisa A. TURNER. Toward a Definition of Mixed Methods Research. *Journal of Mixed Methods Research*. 2007, **1**(2), 112-133.

- JOHNSON, Rebecca E, Amy L GROVE a Aileen CLARKE. Pillar Integration Process: A Joint Display Technique to Integrate Data in Mixed Methods Research. *Journal of Mixed Methods Research*. 2017, **13**(3), 301-320.
- JONES, Seth G. *Waging Insurgent Warfare: Lessons from the Vietcong to the Islamic State*. Oxford: Oxford University Press, 2017.
- JUDAH, Tim. *Kosovo: War and Revenge*. New Haven: Yale University Press, 2000.
- KAJOSEVIC, Samir. Montenegro Albanians Take Pride in Abandoning Ancient Blood Feuds. *BalkanInsight* [online]. Podgorica, 2020, 29. 06. [cit. 2021-9-24]. Dostupné z: <https://balkaninsight.com/2020/06/29/montenegro-albanians-take-pride-in-abandoning-ancient-blood-feuds/>
- KALTCHEVA, Tzvetomira. Kosovo's Post-independence Inter-clan Conflict. *HUMSEC Journal*. 2008, **1**(2), 113-124.
- KALYVAS, Stathis N. a Laia BALCELLS. International System and Technologies of Rebellion: How the End of the Cold War Shaped Internal Conflict. *The American Political Science Review*. 3, 2010, (104), 415-429.
- KALYVAS, Stathis N. a Laia BALCELLS. International System and Technologies of Rebellion: How the End of the Cold War Shaped Internal Conflict. *American Political Science Review*. 2010, **104**(3), 415-429.
- KALYVAS, Stathis N. a Matthew A. KOCHER. How "Free" is Free Riding in Civil Wars?: Violence, Insurgency, and the Collective Action Problem. *World Politics*. 2007, **59**(2), 177-216.
- KALYVAS, Stathis N. a Paul D. KENNY. Civil Wars. DENEMARK, Robert A. *The International Studies Encyclopedia*, 1. Oxford: Blackwell Publishing, 2010, s. 282-295.
- KALYVAS, Stathis N. Civil Wars. BOIX, Carles a Susan C. STOKES, ed. *The Oxford Handbook of Comparative Politics*. Oxford: Oxford University Press, 2007, s. 416-434.
- KALYVAS, Stathis N. *The Logic of Violence in Civil War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- KAN, Paul R. *Drugs and Contemporary Warfare*. Dulles: Potomac Books, 2009.
- KARAN, Milenko. Rugovska povelja — dokument samoupravnog suzbijanja krvne osvete u kosovskom selu. *Sociologija i prostor: Časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*. 1974, **12**(44-45), 28-36.
- KARSKENS, Arnold. Held zonder schram. *The Karskens Times: Journalist van het volk* [online]. 2009, 14. 10. [cit. 2020-11-11]. Dostupné z: <https://thekarskenstimes.com/weblog/item/433-held-zonder-schram>
- KASTRATI, Avni. *Emrat dhe Mbiemrat në Kosovë*. Prishtinë: Agjencia e Statistikave të Kosovës, 2017.
- KASTRATI, Avni. *Kosova nëpër vite: Kosova në mesin e Evropës dhe rajonit me disa variabla socio-ekonomike*. Prishtinë: autor, 2006.
- KEÇMEZI-BASHA, Sabile. *Organizatat dhe grupet ilegale në Kosovë 1981-1989: Sipas aktgjykimeve të gjykatave ish-jugosllave*. Prishtinë: Instituti i historisë, 2003.
- KELMENDI, Ibrahim. I UÇK-së nga mitizimet e shpifura për kUmandantat. *Revista Drini* [online]. 2018, 23. 6. [cit. 2019-1-13]. Dostupné z: <https://revistadrini.info/ibrahim-kelmendidemitizimi-i-uck-se-nga-mitizimet-e-shpifura-per-kumandantat/>

- KELMENDI, Ibrahim. Ndihmat që ua jepte Bujar Bukoshi Xhavit Halitit dhe të tjerëve nuk ishin për UÇK-në, por për komplotim të UÇK-së. *Kosova Sot* [online]. 2018, 26. 6. [cit. 2019-1-13]. Dostupné z: <https://www.kosova-sot.info/opinione/283021//>
- KENDE, Istvan. Twenty-Five Years of Local Wars. *Journal of Peace Research*. 1971, **8**(1), 5-22.
- KHAKEE, Anna a Nicolas FLORQUIN. *Kosovo and the Gun: A Baseline Assessment of Small Arms and Light Weapons in Kosovo*. Geneva: UNDP-Small Arms Survey, 2003.
- KILCOURSE, Carl S. *Taiping Theology: The Localization of Christianity in China, 1843–64*. London: Palgrave Macmillan, 2016.
- KILCULLEN, David. *Accidental Guerrilla: Fighting Small Wars in the Midst of a Big One*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- KILCULLEN, David. *Counterinsurgency*. Oxford: Oxford University Press, 2010.
- KING, Iain a Whit MASON. *Peace at Any Price: How the World Failed Kosovo*. Ithaca: Cornell University Press, 2006.
- KINZIG, Jörg. Organised Crime in Germany: A Passe-Partout Definition Encompassing Different Phenomena. FIJNAUT, Cyrille a Letizia PAOLI, ed. *Crime in Europe: Concepts, Patterns and Control Policies in the European Union and Beyond*. Dordrecht: S, 2004, s. 333-356.
- KLANDERMANS, Bert a Dirk OEGEMA. Potentials, Networks, Motivations, and Barriers: Steps Towards Participation in Social Movements. *American Sociological Review*. 1987, **52**(4), 519-531.
- KOHA. “Agim Ramadani ishte FARK.” *Koha* [online]. 2018, 11. 4. [cit. 2018-10-21]. Dostupné z: <https://www.koha.net/arberi/86577/ku-i-dergoi-uck-ja-dy-ushtarake-serbe-qe-i-zuri-rober-ne-koshare/>
- KOINOVA, Maria. Four Types of Diaspora Mobilization: Albanian Diaspora Activism For Kosovo Independence in the US and the UK. *Foreign Policy Analysis*. 2013, **9**(4), 433-453.
- KOKTSIDIS, Pavlos-Ioannis a Caspar ten DAM. A success story?: Analysing Albanian ethno-nationalist extremism in the Balkans. *East European Quarterly*. 2008, **17**(2), 161-190.
- KOLA, Paulin. *The Search for Greater Albania*. London: Hurst & Company, 2003.
- KOLIOPOULOS, John S. *Brigandage and Irredentism in Modern Greece 1821-1912*. Oxford: Clarendon Press, 1987.
- KOLKO, Gabriel. *Another Century of War?*. New York: The New Press, 2002.
- KOSOVAPRESS. Në ditët e Epopesë së Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, Presidenti i Kosovës, Hashim Thaçi, ka dekoruar 108 personalitete me urdhrin “Hero i Kosovës.” *Kosovapress* [online]. 2017, 7. 3. [cit. 2018-4-4]. Dostupné z: <http://old.kosovapress.com/sq/lajme/thaci-dekoron-mbi-100-personalitete-me-urdhrin-hero-i-kosoves-104776/>
- KOSOVAPRESS. *Announcement from the General Staff of the KLA* [online]. Prishtina, 1999, 3. 8. [cit. 2013-8-8]. Dostupné z: http://www.kosovapress.com/english/august/3_8_99_1.htm
- KOSOVO DIPLOMATIC OBSERVER MISSION (KDOM). *Joint weekly report: 24. 8.-30. 8. 1998*. 1998, 30. 8.

- KOSTOVICOVA, Denisa. *Kosovo: The politics of identity and space*. London: Routledge, 2005."
- KRAJA, Geraldina. *Recruitment Practices of Europe's Last Guerrilla*. New Haven, 2011. Diplomová práce. Yale University. Vedoucí práce Stathis N. Kalyvas.
- KRAJA, Mehmet. *Vitet e humbura*. Botimi e dytë. Tiranë: Kumti, 2002.
- KRAPFL, James. *Revolution with a Human Face: Politics, Culture, and Community in Czechoslovakia, 1989–1992*. Ithaca: Cornell University Press, 2013.
- KRASNIQI, Afrim. Evoluimi i qëndrimeve të partive politike në Shqipëri ndaj rezistencës në Kosovë dhe ndikimi në to i ngjarjeve të vitit 1998. In: SYLA, Sabit, ed. *Jasharajt dhe lufta çlirimtare: Materiale nga Konferenca shkencore ndërkombëtare: "Jasharajt dhe lufta çlirimtare", organizuar me rastin e vitit jubilar, 20-vjetorit të Epopesë së Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, Prishtinë, më 6 mars 2018*. Prishtinë: Instituti i historisë "Ali Hadri", 2019, s. 223-247.
- KRASNIQI, Jakup. Kontributi i Jasharajve të Prekazit në luftën çlirimtare të Kosovës (1991-1999). In: SYLA, Sabit, ed. *Jasharajt dhe lufta çlirimtare: Materiale nga Konferenca shkencore ndërkombëtare: "Jasharajt dhe lufta çlirimtare", organizuar me rastin e vitit jubilar, 20-vjetorit të Epopesë së Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, Prishtinë, më 6 mars 2018*. Prishtinë: Instituti i historisë "Ali Hadri", 2019, s. 23-33.
- KRASNIQI, Jakup. *Lëvizja për Republikën e Kosovës 1981-1991 sipas shtypit shqiptar*. Prishtinë: Gjon Buzuku, 2011.
- KRASNIQI, Ramadan. *Dëshmorët e Llapushës (1998-1999): Monografi*. Prishtinë: Shkrolla, 2002.
- KRASNIQI, Sadik. *Lufta për çlirimin e Kosovës (1997-1999)*. Prishtinë: Dukagjini, 2009.
- KRAUSE, Lincoln B. Playing for the Breaks: Insurgent Mistakes. *Parameters*. 2009, **39**(3), 49-64.
- KRLEŽA, Miroslav. *Charvátský bůh Mars*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1965.
- KRUEGER, Alan B. a Jitka MALEČKOVÁ. Education, Poverty and Terrorism: Is There a Causal Connection? *Journal of Economic Perspectives*. 2003, **17**(4), 119-144.
- KUBO, Keiichi. Host state responses to ethnic rebellion: Serbia and Macedonia. CABESTAN, Jean-Pierre a Aleksandar PAVKOVIĆ, ed. *Secessionism and Separatism in Europe and Asia: To have a state of one's own*. Abingdon: Routledge, 2013, 88–98.
- KUBO, Keiichi. Why Kosovar Albanians Took Up Arms against the Serbian Regime: The Genesis and Expansion of the UÇK in Kosovo. *Europe-Asia Studies*. 2010, **62**(7), 1135-1152.
- KUKA, Naser. Intervistë me veprimtarin e njohur të çështjes shqiptare në ballkan, Mr. Gafurr Adili. *AlbaniaPress: Agjencia informative shqiptare* [online]. Tiranë, 2007, 20. 9. [cit. 2021-7-17]. Dostupné z: <https://www.albaniapress.com/lajme/3216/Interviste-me-veprimtarin-e-njohur-te-ceshtjes-shqiptare-ne-ballkan-Mr--GAFURR-ADILI.html>
- KURIR. Vođa kosovskih Albanaca je tražio da ga sahrane po katoličkim običajima. *Kurir* [online]. 2014, 20. 4. [cit. 2021-9-23]. Dostupné z: <https://www.kurir.rs/vesti/politika/1331689/ibrahim-rugova-bio-katolik-tajna-koju-nije-otkrio-za-zivota>

- KURRILD-KLITGAARD, Peter, Mogensen K. JUSTESEN a Robert T. KLEMMENSEN. The political economy of freedom, democracy and transnational terrorism. *Public Choice*. 2006, **128**(1-2), 289-315.
- KURRILD-KLITGAARD, Peter. The Paradox of Rebellion. ROWLEY, Charles K. a Friedrich SCHNEIDER, ed. *The Encyclopedia of Public Choice, I*. New York: Kluwer Academic Publishers, 2004, s. 403-406.
- KURRILD-KLITGAARD, Peter. *Rational choice, action, and the paradox of rebellion*. Copenhagen: University of Copenhagen, 1997.
- La CAVA, Gloria, Raffaella NANETTI, Stephanie SCHWANDNER-SIEVERS, et al. *Conflict and Change in Kosovo: Impact on Institutions and Society*. ECSSD Working Paper 31. Washington, DC: World Bank, 2000.
- LABROUSSE, Alain a Laurent LANIEL. *The World Geopolitics of Drugs, 1998/1999*. Springer Science+Business Media, 2001.
- LABROUSSE, Alain. The FARC and the Taliban's Connection to Drugs. *The Journal of Drug Issues*. 2005, **35**(1), 169-184.
- LaFEVER, Walter. The Rise and Fall of Colin Powell and the Powell Doctrine. *Political Science Quarterly*. 2009, **124**(1807), 71-93.
- LARSON, Jennifer M. a Janet I. LEWIS. Rumors, Kinship Networks, and Rebel Group Formation. *International Organization*. 2018, **72**(4), 871-903.
- LATIFI, Hysen a Latif SERMOXHAI. *Hogoshti: Monografi*. Prishtinë: Grafoprint, 2002.
- LATIFI, Skënder. *Rrugëtimi nëpër Luginë të Preshevës*. Preshevë: autor, 2006.
- LEACH, Edward. The Nature of War. *Disarmament and Arms Control*. 1965, **3**(2), 165-183.
- LEAVITT, Fred. *The REAL Drug Abuser*. Lanham (Maryland): Rowman & Littlefield, 2003.
- LEITES, Nathan a Charles WOLF. *Rebellion and Authority: An Analytic Essay on Insurgent Conflicts*. Santa Monica: RAND, 1970.
- LEVIN, Simon A., CASTILLO-CHAVEZ, Carlos, Sally BLOWER, Pauline Van Den DRIESCHKE, Denise KIRSCHNER a Abdul-Aziz YAKUBU, ed. *Mathematical Approaches for Emerging and Reemerging Infectious Diseases: Models, Methods, and Theory*. New York: Springer, 2002.
- LEWIS, Janet I. How Does Ethnic Rebellion Start? *Comparative Political Studies*. 2017, **50**(10), 1420-1450.
- LICHBACH, Mark I. a Ted R. GURR. Forecasting Internal Conflict: A Competitive Evaluation of Empirical Theories. *Comparative Political Studies*. 1986, **19**(1), 3-38.
- LICHBACH, Mark I. a Ted R. GURR. The Conflict Process: A Formal Model. *The Journal of Conflict Resolution*. 1981, **25**(1), 3-29.
- LICHBACH, Mark I. *The Rebel's Dilemma*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1995.
- LIMANI, Mrika. UÇK-ja në kontekst të luftërave guerile të shekullit XX. In: SYLA, Sabit, ed. *Jasharajt dhe lufta çlirimtare: Materiale nga Konferenca shkencore ndërkombëtare: "Jasharajt dhe lufta çlirimtare", organizuar me rastin e vitit jubilar, 20-ujetorit të Epopesë së Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, Prishtinë, më 6 mars 2018*. Prishtinë: Instituti i historisë "Ali Hadri", 2019, s. 291-308.

- LIND, William S. *Victoria*. Kouvola: Castalia House, 2015.
- LIND, William S., Keith NIGHTENGALE, John F. SCHMITT, Joseph W. SUTTON a Gary I. WILSON. The Changing Face of War: Into the Fourth Generation. *Marine Corps Gazette*. 1989, **73**(10), 22-26.
- LIPFORD, Jody W. Group size and the free-rider hypothesis: An examination of new evidence from churches. *Public Choice*. 1995, **83**(3/4), 291-303.
- LOPUŠINA, Marko. *OVK protiv Jugoslavije: Kako smo izgubili Kosovo i Metohiju*. Čačak: Legenda, 1999.
- LUDVÍK, Jan. The Poverty of Statistics: Military Power and Strategic Balance. *Central European Journal of International and Security Studies*. 2014, **8**(4), 152-166.
- LUMA, Ernest a Skënder KRASNIQI. *Kështu bëri Tahir Zemaj*. Prishtinë: Datori, 2001.
- LUSHI, Uk. *Shqiptaro-amerikanët e UÇK-së: Kronikë e Batalionit "Atlantiku"*. Prishtinë: Koha, 2009.
- LUVAAS, Jay. Student as teacher: Clausewitz on Frederick the Great and Napoleon. *Journal of Strategic Studies*. 1986, **9**(2-3), 150-170.
- LYALL, Jason. Process tracing, causal inference, and civil war. CHECKEL, Jeffrey T., BENNETT, Andrew, ed. *Process Tracing: From Metaphor to Analytic Tool*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, s. 186-207.
- LYON, Alynna J. International Influences on the Mobilisation of Violence in Kosovo and Macedonia. *Journal of International Relations AND Development*. 2002, **5**(3), 275-294.
- MAHONEY, Charles. *Strategic Intersection, Terrorism, and the Growth of Proto-Insurgencies* [online]. APSA 2010 Annual Meeting Paper, 2010, 11. 8. [cit. 2019-10-21]. Dostupné z: <https://ssrn.com/abstract=1657523>
- MAHONEY, James. Process Tracing and Historical Explanation. *Security Studies*. 2015, **24**(2), 200-218.
- MALCOLM, Noel. The War over Kosovo. BLITZ, Brad K. *War and Change in the Balkans: Nationalism, Conflict and Cooperation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, s. 143-155.
- MALCOLM, Noel. *Kosovo: A Short History*. Basingstoke: Macmillan, 1998.
- MALEČKOVÁ, Jitka a Dragana STANIŠIĆ. Does Higher Education Decrease Support for Terrorism? *Peace Economics, Peace Science and Public Policy*. 2013, **19**(3), 343-358.
- MALEŠEVIĆ, Siniša. Is Nationalism inherently Violent?: Nationalism and Ethnic Politics. *Nationalism and Ethnic Politics*. 2013, **19**(1), 12-37.
- MALEŠEVIĆ, Siniša. *The Sociology of War and Violence*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- MALIK, Omar. *Enough of a Definition of Terrorism*. London: Royal Institute of International Affairs, 2000.
- MALIQI, Shkëlzen. Why the Peaceful Resistance Movement in Kosovo Failed. HUDSON, Robert a Glenn BOWMAN, ed. *After Yugoslavia: Identities and Politics within the Successor States*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012, s. 43-76.
- MALONE, Iris. *Insurgency Formation and Civil War Onset*. 2019. Disertace. Stanford University.

- MANCUR, Olson. *The Logic of Collective Action*. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press, 1965.
- MARAJ, Milazim. Veprimtaria kombëtare e dëshmorit Safet Rexhepi. *Bota Sot* [online]. 2017, 5. 5. [cit. 2021-9-21]. Dostupné z: <https://www.botasot.info/kosova/696006/veprimtaria-kombetare-e-deshmorit-safet-rexhepi/>
- MARCH, Andrew a Rudra SIL. *The "Republic of Kosova" (1989-1998) and the Resolution of Ethno-Separatist Conflict: Rethinking "Sovereignty" in the Post-Cold War Era*. Working Paper Series #99-01. Philadelphia: The Christopher H. Browne Center for International Politics, 1999.
- MARGETIĆ, Domagoj. *Dossier Karamarko: Sve afere jurišnika na vrh HDZ-a* [online]. 2012, 13. 5. [cit. 2020-6-17]. Dostupné z: <https://www.seebiz.eu/trzista/dossier-karamarko-sve-afere-jurisnika-na-vrh-hdz-a/33612/>
- MARGETIĆ, Domagoj. *Slučaj Pukanić: Ubojstvo s potpisom države*. Zagreb: autor, 2011.
- MARIGHELLA, Carlos. *Mini-manual of the Urban Guerrilla*. Montreal: Abraham Guillen Press, 2002.
- MARSHALL, Roger J. A Review of Methods for the Statistical Analysis of Spatial Patterns of Disease. *Journal of the Royal Statistical Society: Series A (Statistics in Society)*. 1991, **154**(3), 421-441.
- MASON, T. David, Joseph P. WEINGARTEN a Patrick J. FETT. Win, Lose, or Draw: Predicting the Outcome of Civil Wars. *Political Research Quarterly*. 1999, **52**(2), 239-268.
- MASON, T. David. *Caught in the Crossfire: Revolutions, Repression, and the Rational Peasant*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2004.
- MAZÁK, Jaromír. Process tracing: zkoumání kauzality v případových studiích. *Sociológia*. 2017, **49**(1), 55-80.
- McADAM, Doug a Ronnelle PAULSEN. Specifying the Relationship Between Social Ties and Activism. *American Journal of Sociology*. 1993, **99**(3), 640-667.
- McADAM, Doug. Recruitment to High-Risk Activism: The Case of Freedom Summer. *American Journal of Sociology*. 1986, **92**(1), 64-90.
- McCARTHY, Jonh D. a Mayer N. ZALD. Resource mobilization and social movements. *American Journal of Sociology*. 1977, **82**(6), 1212-1241.
- McCOY, Alfred W. The Stimulus of Prohibition: A Critical History of the Global Narcotics Trade. STEINBERG, Michael K., Joseph J. HOBBS a Kent MATHEWSON, ed. *Dangerous Harvest: Drug Plants and the Transformation of Indigenous Landscapes*. Oxford: Oxford University Press, 2004, s. 24-111.
- McGOWAN, Pat a Thomas H. JOHNSON. African Military Coups d'Etat and Underdevelopment: A Quantitative Historical Analysis. *The Journal of Modern African Studies*. 1984, **22**(4), 633-666.
- MEHMETAJ, Faton. *Rapsodia e heronjëve të UÇK-së*. Prishtinë: Dukagjini, 2006.
- MEHMETI, Agim. *E vërteta për FARK-un: Fillet e organizimit të Sistemit të Mbrojtjes së Republikës së Kosovës 1991-1998*. Prishtinë: Faik Konica, 2017.
- MEHMETI, Idriz. *Ata ishin një*. Prishtinë: Shoqata e të burgosurve politikë e Kosovës, 2013.

- MEHRABIAN, Albert. Characteristics attributed to individuals on the basis of their first names. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*. 2001, **127**(1), 59-88.
- MENAJ, Petrit a . ONA poraka i nadež, 3. ISEINI, Mair, Petrit MENAJ a Rufi OSMANI. *Izbor tekstova za konfliktot od 2001*. Skopje: Fondacija za otvoreno društvo, 2008, s. 33-78.
- MENAJ, Petrit. *ONA poraka i nadež, 1: Dnevnik, dokumenti, beleški*. Skopje: Fondacija za otvoreno društvo, 2008.
- MENAJ, Petrit. *ONA poraka i nadež, 2: Istorija, intervjua, beleški*. Skopje: Fondacija za otvoreno društvo, 2008.
- MERARI, Ariel. Terrorism as a Strategy of Insurgency. CHALIAND, Gérard a Arnaud BLIN, ed. *The History of Terrorism: From Antiquity to Al Qaeda*. Berkeley: University of California Press, 2007, s. 12-51.
- MERARI, Ariel. Terrorism as a Strategy of Insurgency. *Terrorism and Political Violence*. 1993, **5**(4), 213-251.
- MERARI, Ariel. Terrorism as a Strategy of Struggle: Past and Future. *Terrorism and Political Violence*. 1999, **11**(4), 52-65.
- MERARI, Ariel. Terrorism. RAMACHANDRAN, Vilayanur S. *Encyclopedia of Human Behavior*, 4. San Diego: Academic Press, 1994, s. 399-409.
- MERTON, Robert K. *Social theory and social structure*. 3rd Enlarged Edition. New York: Macmillan, 1968.
- MERTUS, Julie A. *Kosovo: How Myths and Truths Started a War*. Berkeley: University of California Press, 1999.
- MIDDLEBROOK, Martin. *Operation CORPORATE: The Story of the Falklands War*. London: Viking, 1987.
- MIFTARI, Vehbi. *Rugova: Mendimi, kultura, politika*. Botimi i dytë. Prishtinë: AIKD, 2010.
- MIJALKOVSKI, Milan. *Zločini i zablude albánskih separatista*. Beograd: Novinsko-informativni centar VOJSKA, 1999.
- MILO, Paskal. *Ditari i një ministri të jashtëm: Konflikti i Kosovës 1997-2001*. Tiranë: Toena, 2009.
- MINORITIES AT RISK PROJECT. *Minorities at Risk (MAR) Codebook Version 2/2009* [online]. College Park (Maryland): Center for International Development and Conflict Management, 2009 [cit. 2019-9-9]. Dostupné z: http://www.mar.umd.edu/data/mar_codebook_Feb09.pdf
- MITROVICA, Bashkim, Arbër KORABI, Clirim PRESHEVA, Kalors TOPLICA a Gafurr ADILI. Kërkesë publike e sekretariatit vendimmarrës të FBKSH: Prot. Nr. 012-09-05-31 (akt publik). *AlbaniaPress: Agjencia informative shqiptare* [online]. Tiranë - Prishtinë, 2009, 31. 5. [cit. 2021-7-15]. Dostupné z: <https://www.albaniapress.com/lajme/9017/kerkese-publike-e-sekretariatit-vendimmarres-te-fbksh.html>
- MOHAMEDOU, Mohammad-Mahmoud O. *A Theory of ISIS: Political Violence and the Transformation of the Global Order*. London: Pluto Press, 2018.

- MOLLIQI, Arif. *Dëshmorët jetojnë pas vdekjes: Rrustem Bruqi - monografi*. Prizren: Lumbardhi, 2003.
- MONTANARO, Lucia. *The Kosovo Statebuilding Conundrum: Addressing Fragility in a Contested State* [online]. FRIDE Working Paper 91. Madrid: Fundación para las Relaciones Internacionales y el Diálogo Exterior, 2009 [cit. 2017-10-6]. Dostupné z: http://www.fride.org/download/WP91_Lucia_Montanaro_Kosovo_Statebuilding_Conundrum_3dic.pdf
- MOONEY, Michael J. Clausewitz Takes Down the Caliphate: The Center of Gravity in the Destruction of the State of the Islamic State. *Small Wars Journal* [online]. 2018, 15. 1. [cit. 2019-10-15]. Dostupné z: <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/clausewitz-takes-down-caliphate-center-gravity-destruction-state-islamic-state>
- MOORE, Will H. Rational Rebels: Overcoming the Free-Rider Problem. *Political Research Quarterly*. 1995, **48**(2), 417-454.
- MUELLER, Dennis C. Public Choice: An Introduction. ROWLEY, Charles K. a Friedrich SCHNEIDER, ed. *The Encyclopedia of Public Choice, I*. New York: Kluwer Academic Publishers, s. 32-48.
- MULAJ, Klejda. Resisting an Oppressive Regime: The Case of the Kosovo Liberation Army. *Studies in Conflict & Terrorism*. 2008, **31**(12), 1103-1119.
- MUMFORD, Andrew. Sir Robert Thompson's Lessons for Iraq: Bringing the 'Basic Principles of Counter-Insurgency' into the 21st Century. *Defence Studies*. 2010, **10**(1-2), 177-194.
- MUSIYIWA, Mickias. The mobilization of popular music in the promotion of national unity in Zimbabwe. *Journal of Music Research in Africa*. 2008, **5**(1), 11-29.
- MUŠOVIĆ, Ejup. *Etnicki procesi i etnicka struktura stanovništva Novog Pazara*. Beograd: SANU, 1979.
- MYRTAJ, Nezir, Ahmet QERIQI, Sheremet KRASNIQI a Dilaver GOXHAIJ. *Fenikset e lirisë: Dëshmorët e Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, 3*. Prishtinë: Shoqata e Veteranëve të Luftës të Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, 2003.
- MYRTAJ, Nezir, Ahmet QERIQI, Sheremet KRASNIQI a Dilaver GOXHAIJ. *Fenikset e Lirisë: Dëshmorët e Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, 2*. Prishtinë: Shoqata e Veteranëve të Luftës të Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, 2002.
- NAEGELE, Jolyon. 2001 In Review: NATO 'Dodges A Bullet' In Macedonia, Southern Serbia. *Radio Free Europe: Radio Liberty* [online]. 2001, 14. 12. [cit. 2021-7-30]. Dostupné z: <https://www.rferl.org/a/1098266.html>
- NAYLOR, R. T. Gunsmoke and Mirrors: Financing the Illegal Trade. LUMPE, Lora. *Running Guns: The Global Black Market in Small Arms*. London: Zed Books, 2000, s. 155-180.
- NAYLOR, R. T. *Wages of Crime: Black Markets, Illegal Finance, and the Underworld Economy*. Revised Edition. Ithaca: Cornell University Press, 2004.
- NEPSTAD, Sharon E. *Religion and War Resistance in the Plowshares Movement*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- NIKOLIĆ, Zoran B. Čekanje i strah. *Vreme*. 1998, 28. 3., (388), 14-17.
- NIKOLIĆ, Zoran B. Seoske straže. *Vreme* [online]. 1999, 20. 2., (435) [cit. 2014-5-23]. Dostupné z: http://www.vreme.com/arhiva_html/435/4.html

- NORMAN, Susan V. Narcotization as Security Dilemma: The FARC and Drug Trade in Colombia. *Studies in Conflict & Terrorism*. 2017, **41**(8), 638-659.
- NORRIS, John. *Collision Course NATO: Russia, and Kosovo*. Westport (Connecticut): Praeger Publishers, 2005.
- NOURZHANOV, Kirill. Saviours of the Nation or Robber Barons?: Warlord Politics in Tajikistan. *Central Asian Survey*. 2005, **24**(2), 109-130.
- NOŽINA, Miroslav a Miloš VANĚČEK. *Národní protidrogová centrála 1991–2016*. Praha: Národní protidrogová centrála, 2016.
- NOŽINA, Miroslav. Globální zločin v malých zemích – případ České republiky. *Medzinárodné otázky*. 2001, **10**(2), 6-28.
- O'CONNELL, John M. Introduction. O'CONNELL, John M. a Salwa El-Shawan CASTELO-BRANCO, ed. *Music and Conflict*. Urbana: University of Illinois Press, s. 1-14.
- O'NEILL, Bard E. *Insurgency and Terrorism: From Revolution to Apocalypse*. 2nd Edition. Washington, DC: Potomac Books, 2005.
- ODBOR OBRANNÉ STANDARDIZACE. AAP-06(2015): *Slovník NATO s termíny a definicemi (anglicky a francouzsky)* [online]. Praha: Úřad pro obrannou standardizaci, katalogizaci a státní ověřování jakosti, 2015 [cit. 2021-7-27]. Dostupné z: [http://www.oos-data.army.cz/aap6/AAP-06\(2015\)cz-final.pdf](http://www.oos-data.army.cz/aap6/AAP-06(2015)cz-final.pdf)
- OEGEMA, Dirk a Bert KLANDERMANS. Why Social Movement Sympathizers Don't Participate: Erosion and Nonconversion of Support. *American Sociological Review*. 1994, **59**(5), 703-722.
- OFFICE OF THE CHAIRMAN OF THE JOINT CHIEFS OF STAFF. *DOD Dictionary of Military and Associated Terms* [online]. Washington, DC: The Joint Staff, 2021 [cit. 2021-9-15]. Dostupné z: <https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/pubs/dictionary.pdf>
- OHMURA, Hirotaka. Natural resources and the dynamics of civil war duration and outcome. *Asian Journal of Comparative Politics*. 2018, **3**(1), 133-148.
- OLIVER, Pamela E. Formal Models of Collective Action. *Annual Review of Sociology*. 1993, **19**, 271-300.
- OLZAK, Susan a Kiyoteru TSUTSUI. Status in the World System and Ethnic Mobilization. *The Journal of Conflict Resolution*. 1998, **42**(6), 691-720.
- O'MALLEY, Pat. Land and Social Banditry: Bushranging in Nineteenth Century Australia. *Social Problems*. 1979, **26**(3), 271-283.
- O'NEILL, Bard E. *Insurgency and Terrorism*. Brassey's, 1990.
- opponents since 1750*. Routledge, 2001.
- OSTRENI, Gëzim. *Ushtria Çlirimtare Kombëtare: Shkaqet, lufta dhe paqja në Maqedoni në vitin 2001*. Dibër: autor, 2014.
- PAPASOTIRIOU, Harry. The Kosovo War: Kosovar Insurrection, Serbian Retribution and NATO Intervention. *Journal of Strategic Studies*. 2002, **25**(1), 39-62.
- PARENTI, Michael. *To Kill a Nation: The Attack on Yugoslavia*. New York: New Left Books, 2002.

- PASSY, Florence a Marco GIUGNI. Social Networks and Individual Perceptions: Explaining Differential Participation in Social Movements. *Sociological Forum*. 2001, **16**(1), 123-153.
- PAUL, Christopher, Colin P. CLARKE, Beth GRILL a Terrance SAVITSKY. Between Large-N and Small-N Analyses: Historical Comparison of Thirty Insurgency Case Studies. *Historical Methods*. 2013, 46(4), 220-239.
- PAVKOVIĆ, Aleksandar a . Liberalism, Secession and Violence. JOVANOVIĆ, Miodrag a Kristin HENRARD. *Sovereignty and Diversity*. Utrecht: Eleven International Publishing, 2008, s. 15-31.
- PAVKOVIĆ, Aleksandar. Seceding by the force of arms: Chechnya and Kosovo. CABESTAN, Jean-Pierre a Aleksandar PAVKOVIĆ, ed. *Secessionism and Separatism in Europe and Asia: To Have a State of One's Own*. New York: Routledge, 2013, s. 99-109.
- PEREZ, Louis A. *Lords of the Mountain: Social Banditry and Peasant Protest in Cuba*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1989.
- PERRITT, JR., Henry H. *Kosovo Liberation Army: The Inside Story of an Insurgency*. Urbana: University of Illinois Press, 2008.
- PETERSEN, Roger D. *Resistance and Rebellion: Lessons from Eastern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- PETRESCU, Dragoş. *Explaining the Romanian Revolution of 1989: Culture, Structure, and Contingency*. Bucureşti: Editura Enciclopedică, 2010.
- PETRIE, Michelle. A Research Note on the Determinants of Protest Participation: Examining Socialization and Biographical Availability. *Sociological Spectrum: Mid-South Sociological Association*. 2004, **24**(5), 553-574.
- PETROVIĆ, Momčilo. *Pitao sam Albance šta žele a oni su rekli: republiku... ako može*. Beograd: B92, 1996.
- PETROVIĆ, Momčilo. *Pitao sam Albance šta žele: a oni su rekli: republiku... ako može*. Beograd: Radio B92, 1996.
- PETROVIĆ, Ruža a Marina BLAGOJEVIĆ. Seobe Srba i Crnogoraca sa Kosova i Metohije: Rezultati ankete sprovedene 1985-1986. godine. In: PETKOVIĆ, Ranko, ed. *Kosovo: Prošlost i sadašnjost*. Beograd: Međunarodna politika, 1989, s. 247-257.
- PETTIFER, James. *The Kosova Liberation Army: Underground War to Balkan Insurgency, 1948-2001*. London: Hurst & Company, 2013.
- PHELAN, Alexandra. FARC's Pursuit of "Taking Power": Insurgent Social Contracts, the Drug Trade and Appeals to Eudaemonic Legitimation. *Studies in Conflict & Terrorism* [online]. 2019, , 1-23 [cit. 2020-6-11]. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1057610X.2019.1616928>
- PHILLIPS, David L. a Nicholas BURNS. *Liberating Kosovo: Coercive Diplomacy and U. S. Intervention*. Cambridge (Massachussets): MIT Press, 2012.
- PHILLIPS, John. *Macedonia: Warlords and Rebels in the Balkans*. London: I.B.Tauris, 2004.
- PILCHER, Jane. Names and „doing gender“: How forenames and surnames contribute to gender identities, difference, and inequalities. *Sex Roles*. 2017, **77**(11-12), 812-822.
- PIREVA, Adil. *Vite shprese e qëndrese: Kronikë e çështjes së Kosovës '97, '98, '99*. Prishtinë: Faik Konica, 2004.

- PIIRAKU, Muhamet. *Lëvizja Gjithëpopullore Shqiptare për Faljen e Gjaqeve 1990-1992: Kronikë*. Prishtinë: Instituti albanologjik i Prishtinës, 1998.
- PORTEUS, Beilby. *Death: A Poetical Essay*. Cambridge: T. & J. Merrill, 1759.
- POUYÉ, Raphaël. *Shadow States'?: State building and national invention under external constraint in Kosovo and East Timor (1974-2002)*. Questions de Recherche N° 13. Paris: Centre d'études et de recherches internationales, 2005.
- POWELL, Jonathan. Determinants of the Attempting and Outcome of Coups d'état. *Journal of Conflict Resolution*. 2012, **56**(6), 1017-1040.
- POZHIDAEV, Dmitry a Ravza ANDZHELICH. *Beating Swords into Plowshares: Reintegration of Former Combatants in Kosovo*. Pristina: Center for Political and Social Research, 2005.
- PRELEVIC, Bozo a Vladan COLIC. *The Attacks, Incidents and Armed Provocations in the Ground Security Zone*. Beograd: Ministry of Internal Affairs, 2000.
- PRIFTI, Peter. *Remote Albania: The Politics of Isolation*. Tiranë: Onufri, 1999.
- PUGH, Michael. Rubbing Salt into War Wounds: Shadow Economies and Peacebuilding in Bosnia and Kosovo. *Problems of Post-Communism*. 2004, **51**(3), 53-60.
- PURUSHOTHAM, Sunil. Internal Violence: The "Police Action" in Hyderabad. *Comparative Studies in Society and History*. 2015, **57**(2), 435-466.
- PUSHKA, Asllan. *Aspekte gjeopopullative në Kosovë dhe rreth saj*. Prishtinë: autor, 2000.
- RADĚJ, Tomáš. *Iráké povstání v letech 2003–2009: Strategie, taktika a ideologie islámských radikálních a nacionalistických uskupení*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2010.
- Radio Kosova e lirë: Dëshmorët* [online]. [cit. 2021-9-14]. Dostupné z: <https://www.radiokosovaelire.com/category/deshmoret/>
- RAMSAY, Gilbert. Why terrorism can, but should not be defined. *Critical Studies on Terrorism*. 2015, **8**(2), 211-228.
- RAPI, Gjergj. *Die albanische Grossfamilie im Kosovo*. Wien: Böhlau, 2003.
- RAUFER, Xavier. A neglected dimension of conflict: The Albanian mafia. KOEHLER, Jan a Christoph ZÜRCHER, ed. *Potentials of disorder*. New York: Manchester University Press, 2003, s. 62-74.
- RAUFER, Xavier. Albanian Organized Crime. KORINMAN, Michel a John LAUGHLAND, ed. *The Long March to the West: Twenty-First Century Migration in Europe and the Greater MOO65diterranean Area*. Middlesex: Vallentine Mitchell & Co, 2007, s. 395-404.
- REDAKSIA E GAZETËS ÇLIRIMI. *Përmbledhje artikujsh nga gazeta "Çlirimi", I: Korrik 1993 - Shkurt 1996*. Tiranë: Eurorilindja, 1998a.
- REDAKSIA E GAZETËS ÇLIRIMI. *Përmbledhje artikujsh nga gazeta "Çlirimi", II: Mars 1996 - Gusht 1998*. Tiranë: Eurorilindja, 1998b.
- REICHER, Stephen, S. Alexander HASLAM a Nick HOPKINS. Social identity and the dynamics of leadership: Leaders and followers as collaborative agents in the transformation of social reality. *The Leadership Quarterly*. 2005, **16**(4), 547-568.
- REID, James S. M. *Tulli Ciceronis pro T. Annio Milone ad Iudices Oratio: Edited for Schools and Colleges*. Cambridge: Cambridge University Press, 1894.

- REILLY, Thomas H. *The Taiping Heavenly Kingdom: Rebellion and the Blasphemy of Empire*. Seattle: University of Washington Press, 2004.
- REINECK, Janet S. *The Past as Refuge: Gender, Migration, and Ideology among the Kosova Albanians*. Berkeley, 1991. Disertace. University of California.
- REITER, Dan a Alan C. STAMM III. Democracy, War Initiation, and Victory. *American Political Science Review*. 2, 1998, (95), 377-389.
- REPUBLIKA E KOSOVËS. Ligji Nr. 04/L-054 për statusin dhe të drejtat e dëshmorëve, invalidëve, veteranëve, pjesëtarëve të Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, viktimave civile dhe familjeve të tyre. *Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovë* [online]. Prishtinë, 2011, 31. 12., **11**(30) [cit. 2020-7-16]. Dostupné z: <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2793>, invalid
- REPUBLIKA E KOSOVËS. Ligji Nr. 04/L-172 për ndryshimin dhe plotësimin e ligjit nr.04/L-054 për statusin dhe të drejtat e dëshmorëve, invalidëve, veteranëve, pjesëtarëve të Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, viktimave të dhunës seksuale të luftës, viktimave civile dhe familjarëve të tyre. *Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovë* [online]. Prishtinë, 2014, 23. 4., **14**(26) [cit. 2020-7-16]. Dostupné z: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=9436>
- REXHA, Agron. Reagim në disa përcartje radhaz të publikuara kryesisht në internet, por edhe në disa revista si „Globi“, „Zëri“, „Pasqyra“: Literaturë falas për revolucionarët e vonuar dhe krejt soj-sorollopim marksist. *Misioni: Letra të hapura* [online]. [cit. 2021-7-23]. Dostupné z: <https://misioni.tripod.com/id46.html>
- REÇICA, Shemsi. Përballjet brendashqiptare gjatë luftës në Kosovë (II). *Pashtriku* [online]. 2018, 12. 7. [cit. 2020-6-16]. Dostupné z: <https://pashtriku.org/shemsi-recica-perballjet-brendashqiptare-gjate-luftes-ne-kosove-ii/>
- RICH, Paul B. a Richard BURCHILL. *Jihadist Insurgent Movements*. London: Routledge, 2017.
- RICHARDS, Joanne. Forced, coerced and voluntary recruitment into rebel and militia groups in the Democratic Republic of Congo. *Journal of Modern African Studies*. 2014, **52**(2), 301-326.
- RIDLEY, Nick. *Terrorist Financing: The Failure of Counter Measures*. Northampton: Edward Elgar Publishing, 2012.
- RIPLEY, Tim. The UCK's Arsenal. *Jane's Intelligence Review*. 2000, (November), 22-23.
- RIRA, Miranda. Anomie and Honor in the Albanian Society. *Mediterranean Journal of Social Sciences*. 2012, **3**(3), 203-210.
- RODEGHIER, Mark, Robert L. HALL a Bert USEEM. How Education Affects Attitude to Protest: A Further Test. *The Sociological Quarterly*. 1991, **32**(2), 277-288.
- ROLAND, Paul. *The Nazis and the occult : the dark forces unleashed by the Third Reich*. Edison: Chartwell Books, 2007.
- RON, James. *Frontiers and Ghettos: State Violence in Serbia and Israel*. Berkeley: University of California Press, 2003.
- ROSS, Michael L. How Do Natural Resources Influence Civil War?: Evidence from Thirteen Cases. *International Organization*. 2004, **58**(1), 35-67.
- ROTHSCHILD, Joseph. Observation on Legitimacy in Contemporary Europe. *Political Science Quarterly*. 1977, **92**(3), 487-501.

- RUKIQI, Mehmet. *Krijues dhe bartës të regjimeve popullore në Drenicë*. Prishtinë: Instituti albanologjik i Prishtinës, 1998.
- RUSSELL, D. E. H. *Rebellion, Revolution, and Armed Force: A Comparative Study of Fifteen Countries with Special Emphasis on Cuba and South Africa*. New York: Academic Press, 1974.
- SAMBANIS, Nicholas. A Review of Recent Advances and Future Directions in the Quantitative Literature on Civil War. *Defence and Peace Economics*. 2002, **13**(3), 215-243.
- SAMBANIS, Nicholas. What Is Civil War?: Conceptual and Empirical Complexities of an Operational Definition. *Journal of Conflict Resolution*. 2004, **48**(6), 814-858.
- SANDERSON, Thomas. Transnational Terror and Organized Crime: Blurring the Lines. *SAIS Review*. 2004, **24**(1), 49-61.
- SANTELLA, Agustín. Workers' Mobilization and Political Violence: Conflict in Villa Constitución, Argentina, 1970-1975. *Latin American Perspectives*. 2008, **35**(5), 146-157.
- SARAÇI, Hilmi. *Ortakolli në dritën e luftës çlirimtare: Rrëfime nga ditari 1998-1999*. Prishtinë: Vatra, 1999.
- SCHEUBLE, Laurie K. a David R. JOHNSON. Keeping Her Surname as a Middle Name at Marriage: What Predicts this Practice Among Married Women Who Take Their Husband's Last Name? *Names*. 2016, **64**(4), 202-216.
- SCHEUBLE, Laurie K. a David R. JOHNSON. Social and Cognitive Factors in Women's Marital Name Choice. *Names*. 2007, **55**(3), 229-251.
- SCHMID, Alex P. a Albert J. JONGMAN. *Political Terrorism: Political Terrorism. A Guide to Concepts, Theories, Data Bases and Literature*. Amsterdam: North-Holland, 1984.
- SCHMID, Alex P. a Bradley McALLISTER. Theories of Terrorism. SCHMID, Alex P., ed. *The Routledge Handbook of Terrorism Research*. London: Routledge, 2011, s. 201-293.
- SCHMID, Alex P. Frameworks for Conceptualising Terror
- SCHMID, Alex P. Root Causes of Terrorism: Some Conceptual Notes, a Set of Indicators, and a Model. *Democracy and Security*. 2005, **1**(2), 127-136.
- SCHMID, Alex P. The Definition of Terrorism. SCHMID, Alex P., ed. *The Routledge Handbook of Terrorism Research*. London: Routledge, 2011, s. 39-98.
- SCHMIDL, Erwin A. a László RITTER. *The Hungarian Revolution 1956*. Oxford: Osprey Publishing, 2006.
- SCHNEIDER, Jane a Peter SCHNEIDER. The Mafia and al-Qaeda: Violent and Secretive Organizations in Comparative and Historical Perspective. *American Anthropologist*. 2002, **104**(3), 776-782.
- SCHOFIELD, Julian a Reeta TREMBLAY. Why Pakistan failed: Tribal focoism in Kashmir. *Small Wars & Insurgencies*. 2008, **19**(139), 23-38.
- SCHUSSMAN, Alan a Sarah A. SOULE. Process and Protest: Accounting for Individual Protest Participation. *Social Forces*. 2005, **84**(2), 1083-1108.
- SCHWARTZ, Stephen. 'Enverists' and 'Titoists' – Communism and Islam in Albania and Kosova, 1941–99: From the Partisan Movement of the Second World War to the Kosova Liberation War. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*. 2009, **25**(1), 48-72.

- SEAL, Graham. The Robin Hood Principle: History, and the Social Bandit. *Journal of Folklore Research*. 2009, **46**(1), 67-89.
- SEBAK, Nenad. The KLA - terrorists or freedom fighters? *BBC News* [online]. Belgrade, 1998, 28. 6. [cit. 2021-7-15]. Dostupné z: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/121818.stm>
- SEJDIU, Driton. *Kush ishte Zahir Pajaziti?*. Prishtinë: Ushtria Çlirimtare e Kosovës, Zona Operative e Llapit, 2001.
- SHAHZAD, Syed Saleem. *Inside Al-Qaeda and the Taliban: beyond Bin Laden and 9/11*. New York: Pluto Press, 2011.
- SHALA, Albert. *Djemtë e luftës: Libër mbi luftën e UÇK-së në Rrafshin e Dukagjinit. Intervista me 57 komandantë dhe ushtarë*. Gjakovë: GJAKOVÄ 2000, 2002.
- SHALA, Blerim. *Vitet e Kosovës 1998-1999*. Botimi i dytë. Prishtinë: Koha, 2001.
- SHALA, Sali. *Lufta e Logjës 1998: Monografi*. Pejë: Dukagjini, 2006.
- SHANTY, Frank. *The Nexus: International Terrorism and Drug Trafficking from Afghanistan: International Terrorism and Drug Trafficking from Afghanistan*. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2011.
- SHAY, Shaul. *Islamic Terror and the Balkans*. London: Transaction Publishers, 2006.
- SHEAR, Kushner, J. The Right to Control One's Name. *UCLA Law Review*. 2009, **57**(313), 313-364.
- SHIM, Minjung, Burke JOHNSON, Joke BRADT a Susan GASSON. A Mixed Methods–Grounded Theory Design for Producing More Refined Theoretical Models. *Journal of Mixed Methods Research*. 2020, **15**(1), 61-86.
- SHINGO, Minamizuka. *A Social Bandit in Nineteenth Century Hungary: Rózsa Sándor*. Boulder: Columbia University Press, 2008.
- SHOVAL, Gal, Iris MANOR, Eitan NAHSHONI, Abraham WEIZMAN a Gil ZALSMAN. Are names of children with attention deficit hyperactivity disorder more 'hyperactive'? *Psychopathology*. 2012, **45**(4), 215-219.
- SHULTZ, Richard H. a Andrea J. DEW. *Insurgents, Terrorists, and Militias: : The Warriors of Contemporary Combat*. New York: Columbia University Press, 2009.
- SINGELMANN, Peter. Political Structure and Social Banditry in Northeast Brazil. *Journal of Latin American Studies*. 1975, **7**(1), 59-83.
- SKÅR, John. Introduction: self-organization as an actual theme. *Philosophical Transactions of The Royal Society: A Mathematical Physical and Engineering Sciences*. 2003, **361**(1807), 1049-1056.
- SKLAR, Dusty. *The Nazis and the occult*. New York: Dorset Press, 1989.
- SLOVIC, Paul, David ZIONTS, Andrew K. WOODS, Ryan GOODMAN a Derek JINKS. Psychic numbing and mass atrocity. SHAFIR, Eldar, ed. *The behavioral foundations of public policy*. Princeton: Princeton University Press, 2013, s. 126-142.
- SNOW, David A., Louis A. ZURCHER, JR. a Sheldon EKLAND-OLSON. Social Networks and Social Movements: A Microstructural Approach to Differential Recruitment. *American Sociological Review*. 1980, **45**(5), 787-801.
- SÖRENSEN, Jens S. Questioning Reconstruction: Reflections on Theoretical Foundations for Conceptualizing Reconstruction in Kosovo. BIEBER, Florian a Židas DASKALOVSKI,

- ed. *Understanding the War in Kosovo*. 2nd Annotated Edition. London: Frank Cass, 2005, s. 253-276.
- SÖRENSEN, Jens S. Reconstituting crisis: Revisiting the Dayton and Rambouillet Agreements and their impact in Kosovo. ERIKSSON, Mikael a Roland KOSTIĆ, ed. *Mediation and Liberal Peacebuilding: Peace from the Ashes of War?*. New York: Routledge, 2013, 40-56.
- SPAHIU, Ramiz. *Klasa e lirisë*. Prishtinë: Drenusha, 2007.
- SPJUT, R. J. A Review of Counter-Insurgency Theorists. *Political Quarterly*. 1978, **49**(1), 54-64.
- STAMPNITZKY, Lisa. *Disciplining an Unruly Field: Terrorism Experts and Theories of Scientific/Intellectual Production*. 2011, **31**(1), 1-19.
- STAMPNITZKY, Lisa. *Disciplining Terror: How Experts Invented 'Terrorism'*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
- STANILAND, Paul. *Networks of Rebellion: Explaining Insurgent Cohesion and Collapse*. Ithaca: Cornell University Press, 2014.
- STEELE, Jonathan. Inexperienced force limits Skopje's options. *The Guardian* [online]. 26. 3. 2001 [cit. 2021-8-4]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/world/2001/mar/26/balkans1>
- STEFANOVA, Radoslava. Fighting organized crime in a UN protectorate: Difficult, possible, necessary. *Southeast European and Black Sea Studies*. 2004, **42**(2), 257-279.
- STENERSEN, Anne. *Al-Qaida in Afghanistan*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.
- STOHL, Rachel a Suzanne GRILLOT. *The International Arms Trade*. Cambridge: Polity Press, 2009.
- STRANSKY, Steven G. Re-Examining the Falkland Islands War: The Necessity for Multi-Level Deterrence in Preventing Wars of Aggression. *Georgia Journal of International & Comparative Law*. 2012, **40**(2), 473-525.
- STRAUS, Scott. *The Order of Genocide: Race, Power, and War in Rwanda*. Ithaca: Cornell University Press, 2006.
- STRAUSS, Anselm L. a Juliet M. CORBIN. *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. Thousand Oaks: SAGE, 1998.
- STRAZZARI, Francesco. L'Oeuvre au Noir: The Shadow Economy of Kosovo's Independence. *International Peacekeeping*. 2008, **15**(2), 155-170.
- SUGARMAN, Jane C. *Engendering Song: Singing and Subjectivity at Prespa Albanian Weddings*. Chicago: University of Chicago Press, 1997.
- SULLIVAN, Stacy. *Be Not Afraid, for You Have Sons in America: How a Brooklyn Roofer Helped Lure the U.S. into the Kosovo War*. New York: St. Martin's Press, 2004.
- ŠURC, Matej a Blaž ZGAGA. *U ime države: Preprodaja*. Zagreb: Jesenski i Turk, 2013.
- ŠURC, Matej a Blaž ZGAGA. *U ime države: Prikrivanje*. Zagreb: Jesenski i Turk, 2014.
- ŠURC, Matej a Blaž ZGAGA. *U ime države: Prodaja*. Zagreb: Jesenski i Turk, 2013.
- SUROVČÁK, Martin. *Albánci v jižním Srbsku a preševský iredentismus*. Brno, 2012. Diplomová práce. Masarykova univerzita.

- SUTER, Elizabeth A. Negotiating Identity and Pragmatism: Parental Treatment of International Adoptees' Birth Culture Names. *Journal of Family Communication*. 2012, **12**(3), 209-226.
- ŠVARM, Filip, Biljana VASIĆ a Tamara SKROZZA. Srbija u plamenu: Kratka istorija sloma - Vojska Jugoslavije 1992 - 2000 (5). *Vreme* [online]. 2001, 8. 11., (566) [cit. 2021-9-23]. Dostupné z: <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=301098>
- SWEENEY, JR., John W. Altruism, the Free Rider Problem and Group Size. *Theory and Decision*. 1974, **4**, 259-275.
- SWEENEY, JR., John W. An Experimental Investigation of the Free-Rider Problem. *Social Science Research*. 1973, **2**(3), 277-292.
- SYLA, Sabit. Lufta e UÇK-së në Zonën Operative të Shalës. *Radio Kosova e lirë: Lajmet* [online]. 2015, 25. 3. [cit. 2017-10-27]. Dostupné z: <https://www.radiokosovaelire.com/prof-assoc-dr-sabit-syla-lufta-e-uck-se-ne-zonen-operative-te-shales/>
- SYLA, Sabit. *Shteti shqiptar dhe çështja e Kosovës 1939-1981*. Prishtinë: Instituti i historisë, 2012.
- SZABÓ, Imre. Čujemo nevidljive metke. *Danas*. 2000, 7. 3.
- TABER, Robert. *The War of the Flea*. New York: Citadel Press, 1965.
- TAHIRI, Bedri. *Azem Bejtë Galica*. Prishtinë, Shkëndija, 2005a.
- TAHIRI, Bedri. *Abdyl Krasniqi: Frymëzues brezash (monografi)*. Prishtinë: SMS, 2009.
- TAHIRI, Bedri. *Adem Jashari: Legjendë e legjendave*. Prishtinë: Rilindja, 1999.
- TAHIRI, Bedri. *Drenica: Një shekull trimërie*. Prishtinë: Zëri i Kosovës, 2005b.
- TAHIRI, Bedri. *Flakadanët e lirisë 2*. Prishtinë: Fokusi, 2005c.
- TAHIRI, Bedri. *Flakadanët e lirisë 3*. Prishtinë: Fokusi, 2007.
- TAHIRI, Bedri. *Flakadanët e lirisë*. Prishtinë: Fokusi, 2004.
- TAKEYH, Ray a Nikolas K. GVOSDEV. *The Receding Shadow of the Prophet: The Rise and Fall of Radical Political Islam*. Westport: Praeger Publishers, 2004.
- TANKEL, Stephen. Beyond FATA: Exploring the Punjabi Militant Threat to Pakistan. *Terrorism and Political Violence*. 2016, **28**(1), 49-71.
- TANNER, Harold M. Guerrilla, Mobile, and Base Warfare in Communist Military Operations in Manchuria, 1945-1947. *The Journal of Military History*. 2003, **67**(4), 1177-1222.
- TARIFA, Fatos. Albania's Road from Communism: Political and Social Change, 1990-1993. *Development and Change*. 1995, **26**(1), 133-162.
- TAŠEVSKA REMENSKI, Frosina. *Albancite i Makedoncite: Etničkata interakcija vo Republika Makedonija, pred i po konfliktot od 2001 godina*. Skopje: 2-ri Avgust S, 2007.
- TAYLOR, William B., ed. Banditry and Insurrection: Rural Unrest in Central Jalisco, 1790-1816. KATZ, Friedrich. *Riot, Rebellion, and Revolution: Rural Social Conflict in Mexico*. Princeton: Princeton University Press, 2014, s. 205-246.
- TERRIFF, Terry, Aaron KARP a Regina KARP, ed. *Global Insurgency and the Future of Armed Conflict: : Debating Fourth-Generation Warfare*. New York: Routledge, 2008.

Bibliografie

- TESAŘ, Filip. Albánská povstání v letech 1996-2001: Podmínky, předpoklady, příležitosti, příčiny, přelévání... perspektivy? LUPTÁK, Lubomír, Róbert ONDREJCSÁK a Tomáš VALÁŠEK, ed. *Panoráma: Mapping security discourse 2007-2008*. Bratislava: Centrum pre európske a severoatlantické vzťahy, 2008, s. 321-368.
- TETAJ, Luan. Themelimi i Kazermës së Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës - Baran 1998. In: SYLA, Sabit, ed. *Jasharajt dhe lufta çlirimtare: Materiale nga Konferenca shkencore ndërkombëtare: "Jasharajt dhe lufta çlirimtare", organizuar me rastin e vitit jubilar, 20-vjetorit të Epopesë së Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, Prishtinë, më 6 mars 2018*. Prishtinë: Instituti i historisë "Ali Hadri", 2019, s. 375-385.
- THACKRAH, John R. *Dictionary of Terrorism*. 2nd Edition. London: Routledge, 2005.
- THAYER, Charles W. *Guerrilla*. New York: Harper & Row, 1963.
- THOMAS, Robert. *Serbia under Milošević: Politics in the 1990s* (London: Hurst & Company, 1999. London: Hurst & Company, 1999.
- TILLY, Charles. Does Modernization Breed Revolution? *Comparative Politics*. 1973, 5(3), 425-447.
- TILLY, Charles. Revolutions and Collective Violence. GREENSTEIN, Fred I. a Nelson W. POLSBY, ed. *Handbook of Political Science 3: Macropolitical Theory*. Reading (Massachusetts): Addison-Wesley, 1975, s. 483-556.
- TILLY, Charles. *Coercion, Capital, and European States, AD 990-1990*. Cambridge (Massachusetts): Basil Blackwell, 1990.
- TILLY, Charles. *From Mobilization to Revolution*. Reading (Massachusetts): Addison-Wesley, 1978.
- TILLY, Charles. *Social Movements, 1768-2004*. Boulder: Paradigm, 2004.
- TOFT, Monica Duffy. The Origins of Ethnic Wars: A Historical and Critical Account. MIDLARSKY, Manus I., ed. *Handbook of War Studies, III: The Intrastate Dimension*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2010, s. 228-259.
- TRINQUIER, Roger. *Moder Warfare: A French View of Counterinsurgency*. Praeger Security International: Westport (Connecticut), 2006.
- TROEBST, Stefan. The Kosovo Conflict, 1998. GUSTENAU, Gustav E., ed. *Konfliktentwicklung auf dem südlichen Balkan I: Informationen zur Sicherheitspolitik 17*. Wien: Landesverteidigungsakademie a Büro für Sicherheitspolitik, 1999.
- TSEKOV, Georgi. Sons of the Eagle: Clan Warfare, Organized Crime and State Disintegration in the Western Balkans. *Journal of Southeast European and Black Sea Studies*. 2002, 2(3), 1-24.
- TSOUTSOUMPIS, Spyros. Land of the Kapedani: Brigandage, Paramilitarism and Nation-building in 20th Century Greece. *Balkan Studies*. 2016, 51, 35-67.
- TSUTSUI, Kiyoteru. Global Civil Society and Ethnic Social Movements in the Contemporary World. *Sociological Forum*. 2004, 19(1), 63-87.
- TUCHOLSKY, Kurt. *Lerne lachen ohne zu weinen*. Berlin: Ernst Rowohlt, 1932.
- TUCKER, Spencer C., ed. *Encyclopedia of Insurgency and Counterinsurgency: A New Era of Modern Warfare*. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2013.

- TUCKER, Spencer D. Preface. TUCKER, Spencer D., ed. *Encyclopedia of Insurgency and Counterinsurgency: A New Era of Modern Warfare*. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2013, xv-xvi.
- TULLOCK, Gordon. *Autocracy*. Dordrecht: Springer-Science+Business Media, 1987.
- TUOMELA, Raimo. On the Structural Aspects of Collective Action and Free-Riding. *Theory and Decision*. 1992, **32**, 165-202.
- UNITED NATIONS GENERAL ASSEMBLY. Resolution 49/60: Measures to eliminate international terrorism. *United Nations Documents* [online]. United Nations, 1995, 17. 2. [cit. 2019-10-27]. Dostupné z: <https://undocs.org/en/A/RES/49/60>
- UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL. Resolution 1566 (2004). *United Nations Documents* [online]. United Nations, 2004, 8. 10. [cit. 2019-10-27]. Dostupné z: [https://undocs.org/S/RES/1566\(2004\)](https://undocs.org/S/RES/1566(2004))
- UNITED NATIONS. Charta Organizace spojených národů a Statut mezinárodního soudního dvora. *United Nations: Information Center Prague* [online]. United Nations, 1945 [cit. 2021-9-17]. Dostupné z: <https://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/charta-organizace-spojenych-narodu-a-statut-mezinarodniho-soudniho-dvora.pdf>
- UNITED NATIONS. International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism. *United Nations Documents* [online]. United Nations, 1999 [cit. 2019-10-27]. Dostupné z: <https://treaties.un.org/doc/db/Terrorism/english-18-11.pdf>
- UNITED NATIONS. United Nations Charter. *United Nations* [online]. United Nations, 1945 [cit. 2021-9-17]. Dostupné z: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>
- URBATSCH, Robert. Nominal Partisanship: Names as Political Identity Signals. *Political Science and Politics*. 2014, **47**(2), 463-467.
- US ARMY. *Field Manual 100-20: Military Operations in Low Intensity Conflict*. Washington, DC: Department of the Army, 1990.
- US GOVERNMENT. *U.S. Government Counterinsurgency Guide* [online]. US Department of State, Bureau of Political-Military Affairs, 2009 [cit. 2019-10-8]. Dostupné z: <https://www.hsdl.org/?view&did=38828>
- Van CREVELD, Martin. *Technology and War: From 2000 B.C. to the Present*. New York: Free Press, 1991.
- Van CREVELD, Martin. *Transformation of War*. New York: Simon and Schuster, 1991.
- van der DENNEN, Johan M. G. Peace and War in Nonstate Societies: An Anatomy of the Literature in Anthropology and Political Science. *Common Knowledge*. 2014, **20**(3), 419-489.
- VĂTAVU, Bogdan Vlad. "Bandits" or resistance fighters in communist Romania? Teodor Șuşmanţ case. COSMA, Valer Simion, ed. *Included and Excluded: The Identity Issue during the Modern and Contemporary Times*. Cluj-Napoca: EIKON, 2013, s. 118-127.
- VERTZBERGER, Yaacov Y. I. Collective Risk Taking: The Decision-making Group. 't HART, Paul, Eric STERN a Bengt SUNDELIUS. *Beyond Groupthink: Political Group Dynamics and Foreign Policy-making*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1997, s. 275-308.
- VICKERS, Miranda. *Between Serb and Albanian: A History of Kosovo*. New York: Columbia University Press, 1998.
- VLLASI, Azem. *Kosovo: Početak raspada*. Sarajevo: TKD Šahinpašić, 2016.

- VUKANOVIĆ, Tatomir. *Drenica: Druga srpska Sveta Gora*. Priština: Muzej u Prištini, 1998.
- VUKOSAVLJEVIĆ, Sreten V. *Organizacija dinarskih plemena*. Beograd: Naučno delo, 1957.
- WAGHELSTEIN, John d. "IWS_04 - Reading the Tea Leaves: Proto-Insurgency in Honduras [online]. CIWAG Irregular Warfare Studies, 4. Newport (Rhode Island): United States Naval War College, 2012 [cit. 2021-9-15]. Dostupné z: <https://digital-commons.usnwc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1001&context=ciwag-case-studies>
- WAGNER, Kim A. Thuggee and Social Banditry Reconsidered. *The Historical Journal*. 2007, **50**(2), 353-376.
- WALDNER, David. Process Tracing and Qualitative Causal Inference. *Security Studies*. 2015, **24**(2), 239-250.
- WALDNER, David. What makes process tracing good? Causal mechanisms, causal inference, and the completeness standard in comparative politics. CHECKEL, Jeffrey T. a Andrew BENNETT, ed. *Andrew, ed. Process Tracing: From Metaphor to Analytic Tool*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, s. 126-152.
- WALTON, Janet B., Vicki L. PLANO CLARK, Lori A. FOOTE a Carla C. JOHNSON. Navigating Intersecting Roads in a Mixed Methods Case Study: A Dissertation Journey. *Journal of Mixed Methods Research*. 2019, **14**(4), 436-455.
- WANG, Peng. Women in the LTTE: Birds of Freedom or Cogs in the Wheel? *Journal of Politics and Law*. 2011, **4**(1), 100-108.
- WARD, Margaret. Gender: Gendering the Irish Revolution. AUGUSTEIJN, Joost. *The Irish Revolution, 1913–1923*. Houndmills: Palgrave Macmillan, 2002, s. 168-185.
- WARDLAW, Grant. Linkages between the Illegal Drugs and Terrorism. *Conflict Quarterly*. 1988, **8**(3), 5-26.
- WEINSTEIN, Jeremy M. *Inside Rebellion: The Politics of Insurgent Violence*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- WICKER, Brian. Just Intervention and Police Action. *New Blackfriars*. 1994, **75**(884), 378-390.
- WIKAN, Unni. Shame and Honor: A Contestable Pair. *Man: New Series*, 19, 4. 1984, **19**(4), 635-652.
- WILLIAMS, Phil a Roy GODSON. Anticipating organized and transnational crime. *Crime, Law & Social Change*. 2002, **37**(4), 311–355.
- WOLFF, Stefan. The Limits of Non-Military International Intervention: A Case Study of the Kosovo Conflict. BIEBER, Florian a Židas DASKALOVSKI, ed. *Understanding the War in Kosovo*. 2nd Annotated Edition. London: Frank Cass, 2005, s. 77-97.
- WOOD, Elisabeth Jean. Social Mobilization and Violence in Civil War and their Social Legacies.
- WOOD, Elisabeth Jean. *Insurgent Collective Action and Civil War in El Salvador*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- XHUDO, Gus. Men of Purpose: The Growth of Albanian Criminal Activity. *Trends in Organized Crime*. 1996, **2**(1), 84-86.

Bibliografie

- YANNIS, Alexandros. Kosovo: The Political Economy of Conflict and Peacebuilding. BALLENTINE, Karen a Jake SHERMAN, ed. *The political economy of armed conflict: Beyond greed and grievance*. Boulder: Lynne Rienner, 2003, s. 167-196.
- YEŞILTAŞ, Murat a Tuncay KARDAŞ, ed. *Non-State Armed Actors in the Middle East: Geopolitics, Ideology, and Strategy*. Cham: Palgrave Macmillan/Springer Nature, 2018.
- YILDIRIM, Jülide a Nadir ÖCAL. Analysing the Determinants of Terrorism in Turkey Using Geographically Weighted Regression. *Defence and Peace Economics*. 2013, **24**(3), 195-209.
- YOSHIHARA, Susan D. F. Kosovo. REVERON, Derek S. a Jeffrey S. MURER, ed. *Flashpoints in the War on Terrorism*. New York: Routledge, 2006, s. 65-85.
- ZEJNULLAHU, Safet. *Lufta për Kosovën: Flet Komandant Remi*. Botimi e dytë. Prishtinë: Zëri, 2001.
- ZENUNI, Metush. *Lëvizja Popullore e Kosovës dhe roli i saj në formimin e Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës*. Prishtinë, 2009. Diplomová práce. Universiteti i I Prishtinës.
- ZËRI I KOSOVËS. Lista e KOS-UDB- shqiptarë. *Zëri i Kosovës* [online]. 2011. 28. 3. [cit. 2021-9-28]. Dostupné z: <https://zerikosoves.com/lista-e-kos-udb-shqiptare/>
- ZHILLA, Fabian. Organised crime and judicial corruption in the Western Balkans: Are customary norms playing any role? *Journal of Financial Crime*. 2011, **18**(4), 387-404.
- ZHITIA, Skënder. *Ushtria Çlirimtare e Kosovës: Zona Operative e Llapit*. Prishtinë: Organizata e Veteranëve të Luftës të Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, 2008.
- ZOGAJ, Agim. Historik i Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, në javoren "Zëri", dhjetor 1997-mars 1999. In: SYLA, Sabit, ed. *Jasharajt dhe lufta çlirimtare: Materiale nga Konferenca shkencore ndërkombëtare: "Jasharajt dhe lufta çlirimtare", organizuar me rastin e vitit jubilar, 20-vjetorit të Epopesë së Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, Prishtinë, më 6 mars 2018*. Prishtinë: Instituti i historisë "Ali Hadri", 2019, s. 249-267.
- ZOGAJ, Shefqet H. *Gjurmë gjaku*. Prishtinë: Iliriku, 2003.
- ZURL, Marino. *Krvna osveta na Kosovu*. Zagreb: August Cesarec, 1978.
- ZWEBNER, Yonat, Anne-Laure SELLIER, Nir ROSENFELD a Jacob GOLDENBERG. We Look Like Our Names: The Manifestation of Name Stereotypes in Facial Appearance. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2017, **112**(4), 527-554.